
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00180801 3

MUSEUM ITALICUM

SEU

COLLECTIO VETERUM SCRIPTORUM EX BIBLIOTHECIS ITALICIS,

Eruta a D. JOHANNE MABILLON, *&* D. MICHAELE GERMAIN *presbyteris & monachis Benedictinæ Cong. S. Mauri.*

TOMUS I.

IN DUAS PARTES DISTINCTUS.

PRIMA PARS COMPLECTITUR EORUMDEM ITER ITALICUM LITTERARIUM: altera vero varia Patrum Opuscula & vetera monumenta, cum Sacramentario & Pœnitentiali Gallicano.

LUTECIÆ PARISIORUM,

Apud { Viduam EDMUNDI MARTIN, JOHANNEM BOUDOT, & STEPHANUM MARTIN. } in via Jacobea, ad Solem aureum.

Anno M DC LXXXVII.

CUM PRIVILEGIO ET SUPERIORUM PERMISSU.

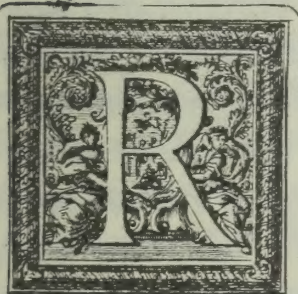

LIBRARY
AUG 20 1963
UNIVERSITY OF TORONTO

ILLUSTRISSIMO ECCLESIÆ PRINCIPI

CAROLO MAURICIO TELLERIO

REMORUM ARCHIEPISCOPO DUCI,
PRIMO FRANCIÆ PARI,
S. SEDIS APOSTOLICÆ LEGATO NATO,
GALLIÆ BELGICÆ PRIMATI &c.

EVERSIS ex Italico itinere, cujus tu ipse auctor, PRIMAS ILLUSTRISSIME, *ac patronus esse dignatus es, longe alius modo animus, quam cum iter illud iniremus aut persequeremur, nobis inest, longe alia mentis agitatio. Ita enim totius nostræ profectionis seriem ac modum, quæ tua providentia*

est, disposueras, ut ipsos itineris & studiorum, qui paßim devorandi erant, labores promto atque hilari animo subiremus, dum nobis arridere ac patere omnia, nihil nisi blandum ac jucundum occurrere cerneremus. Nunc autem perfecto demum itinere, ventum est ad partem destinati operis longe gravißimam; nosque altior tenet sollicitudo & anxietas, ne scilicet rei exitus tuæ de nobis ac publicæ exspectationi non respondeat.

Cum enim in hanc peregrinationem nos induxeris, simul ut aliquid utilitatis Ecclesiæ, reique litterariæ inde accederet; simul ut conquisitis regia Bibliotheca libris fieret locupletior: nulli quidem diligentiæ, quo minus injuncto nobis officio fieret satis, nos defuisse existimamus: an vero aliquid tanto molimine dignum retulerimus, tuum erit aliorumque judicium, quod merito reformidamus. Atque utinam tibi uni hujusce negotii rationem reddituri essemus. Sane adduceremur in certam spem, opellam nostram tibi, pro tua in nos benignitate, non ingratam fore. At quoniam in gratiam rei publicæ litterariæ id aggressus es, profecto verendum est, ne, qui hoc beneficio tibi obstricti esse debent, litterati homines nobis succenseant, quasi nostras partes non satis gloriose simus exsecuti. Nam etsi non deerunt, ut sperare licet, æqui rerum æstimatores, qui nostros conatus, nostramque industriam æqui bonique consulant: erunt fortasse etiam morosiores

nonnulli, quibus hæc, quæ modo in lucem edimus, non ſatis illuſtria & exquiſita videbuntur; noſque parum idoneos, qui tantum opus tractaremus, cenſere, vel etiam dicere non dubitabunt. Quaſi in noſtra fuerit poteſtate, ut res omnium præclariſſimæ, vel ad cujuſque guſtum accommodatæ nobis occurrerint: ac perinde ſit res ipſas nobis, atque nos ipſis rebus defuiſſe.

At illud in primis nos ſollicitat, quod LUDOVICI MAGNI *juſſu, te ſuggerente, in hanc provinciam inducti ſumus: quod regiis ſumtibus totum illud iter confecimus: quod denique nihil niſi magnum ac præclarum ſub talibus auſpiciis edendum eſt. Et ſane non ſatis tanti Nominis dignitatem intelligeremus, niſi ex hoc maxime oneris noſtri magnitudinem metiremur: ac pæne deſperaremus officiis noſtris bene conſultum iri, niſi te, quo itineris auctore gloriamur, eumdem quoque aſſertorem ac vindicem haberemus.*

Nunc itaque res poſtulat, ILLUSTRISSIME PONTIFEX, *ut tuum de nobis tueare judicium: ne quod ad Eccleſiæ, litterarumque profectum te inſpirante ſuſceptum eſt, præcipiti quorumdam cenſura obſcuretur, aut concepto fructu careat. Non ſoles imperfecta deſerere opera tua: quin immo ea conſtanti ac firmo propoſito ad abſolutam perfectionem urges ac perducis. Hoc quippe præclara illa Cleri tui forma, quem tuis legibus in priſtinum*

ſplendorem reſtituiſti: hoc Paſtorum, ſacrorumque miniſtrorum pia inſtitutio, accuratiſſimus delectus, ac probati mores: hoc Seminarii in urbe tua primaria per te novis ſubſtructionibus inſtaurati atque dotati; & alterius apud Sedanum erecti exacta diſciplina: hoc tua in proſelytos pervigil cura & paſtoralis ſollicitudo: hoc denique aſſertæ judiciis tuis in provincia Remenſi eccleſiaſticæ regulæ, ſatis ſuperque omnibus teſtatum ac manifeſtum reddunt. Nulli obices, nullæ difficultates infractum animum tuum a ſuſcepto ſemel opere avocant, aut retardant. Preſſis conſtanter inſiſtis veſtigiis: atque ita rerum agendarum conſecutiones cernis, ut promtum facilemque exitum res omnes, quantumlibet arduæ, te duce inveniant.

Quod ſi ea eſt in rebus difficillimis virtus & auctoritas tua, longe tibi facilius erit his laboribus noſtris gratiam conciliare apud omnes. Jam noſtram in libris comparandis, quibus ad tria fere millia Bibliotheca regia aucta eſt, operam approbaſti. Perge ſelectis a nobis veterum monumentis ſuffragari. Tu nobis unus inſtar multorum millium eris; nec alii minime moroſi ac tetrici ſuffragium audebunt ſuum denegare, ubi tuum præceſſiſſe intellexerint. Ceterum id optamus, non tam ut plauſum, a quo prorſus alieni debemus eſſe, nobis conciliemus, quam ut ne te ſuſcepti pro Eccleſia, pro litteris negotii aliquando pæniteat.

Quamquam non ita abjecte forsan ac timide de rebus nostris sentire debemus, ut æqua & propitia de his cordatorum hominum judicia nobis sperare non liceat. Difficile enim est, ut in tanta rerum varietate unusquisque aliquid pro suo captu gustuque vel in his, vel in illis, quæ postmodum edituri sumus, non inveniat : & cum in utrisque nonnulla sint, quæ Ecclesiæ, tum universæ, tum maxime Gallicanæ, opportuna & fructuosa fore non dubitamus; fieri vix potest, ut litterati etiam homines aliquem ex his fructum non capiant. Verum ea nostra est de tua beneficentia opinio, PRÆSUL ILLUSTRISSIME, *ut cum etiam perfecerimus quod valemus; minus nobis fecisse videamur quam debemus. Tuum erit de tua benignitate quod nobis, de tua auctoritate supplere quod operi deest.*

AD STUDIOSOS LECTORES.

I. HABES in hoc libro, STUDIOSE LECTOR, Italici noſtri Itineris primitias in ſpecimen aliorum librorum, qui ſubinde, favente Deo, ſubſequentur. Quid in hoc primo volumine contineatur, ſubjectus index aſſignabit. In aliis collectio ſacrorum rituum eccleſiæ Romanæ, variæ Patrum, veterumque auctorum ſcriptiones, clarorum virorum epiſtolæ, atque id genus alia, quatuor aut quinque voluminum materiam ſuppeditabunt. Titulum operi imponimus, MUSEUM ITALICUM, aliis fere omnibus jam occupatis. Hujuſce inſcriptionis cauſas, quando ſatis per ſe ipſæ patent, exponere otioſum fuerit.

II. Primum hunc librum tribuimus in partes duas. Priorem obtinet Itineris noſtri deſcriptio, quam aliquanto fuſiorem, ſuadentibus amicis, fecimus: poſteriorem minutiora opuſcula, cum prolixiora in tam brevi ſpatio congerere non liceret. In Itinere deſcribendo ea quæ ad litteras, cum ſacras, tum profanas pertinent, præcipue conſectamur: aliis mores populorum, res civiles ac politiças, deſcriptiones regionum atque urbium permittimus. Nobis vero bibliothecæ,

vetera monumenta & cimelia, inſcriptiones, viri doctrina & eruditione præſtantes, narrationis argumentum ſubminiſtrabunt. Aliquando etiam ſignis, ſtatuiſque contemplandis tantiſper immorabimur: quorum illa inanibus gentilium diis; hæ præclaris illuſtribuſque viris proprie conveniunt. Picturis etiam & tabellis nonnumquam locus erit. Habent enim res hujuſmodi non parum momenti ad rem litterariam. Bibliothecas diligentius perſcrutamur, quarum vel rudem notitiam exhibere, vel quamdam memoriam conſervare juvat. Sunt enim ſua fata etiam bibliothecis. Jam ex iis quas aliquando perluſtravimus, duas non ſine magno rei litterariæ detrimento igni corruptas accepimus, nempe Gemblacenſem in Belgio ante aliquot annos; & apud Venetias ſancti Antonii in Caſtello Canonicorum regularium ſancti Salvatoris, poſt noſtrum ex illa urbe diſceſſum. Harum bibliothecarum ne unum quidem folium ſupereſſe, cum utraque vetuſtis atque optimæ notæ codicibus abundaret, magnopere dolemus.

III. De viris litteratis, quos in Italia novimus, audire non ingratum erit iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum: nec iiſdem diſplicebunt epitaphia mortuorum illuſtrium, nondum vulgata, quæ identidem referimus. Unum eſt Stephani Platynæ, (ita enim ſcribere nomen ſuum amat cum y græco, quemadmodum Johannes exarchus, cognomento *Platyn* in vita Sergii papæ primi appellatur.) Prædictum epitaphium Platyna ejus frater, celebris ſcriptor, compoſuit, ac ſibi etiam commune eſſe voluit, Baptiſta paſſim, Bartholomæus Trithemio aliiſque appellatus. Quod idcirco hoc loco retractamus, ne qua errandi occaſio ex Pag. 66. iis, quæ in Itinere noſtro diximus, incautis pateat. Porro

ut veteres inscriptiones non raro adduceremus, auctores nobis fuerunt magni viri, qui vel ex illis integra volumina condiderunt, vel de earum usu atque utilitate scripserunt. Hos inter Antonius Augustinus, Hispanorum decus, nonum dialogum hoc de argumento constituit ex illis undecim, quos de Nummis veterum composuit.

IV. Quod attinet ad tabellas & picturas, observatione dignæ sunt picturæ illæ de Baptismo, quas ex tumulo quodam Neapolitano exhibemus. Ex his probatur Pag. 73.
Baptismi ritus per immersionem simul ac superfusionem: ita ut merso in aquam ad collum usque corpore, aqua ex urceo in caput effunderetur. Huic tamen ritui obstat quod Luciferianus apud Hieronymum *per traditionem in ecclesiis* observatum ait, *in lavacro ter caput mergitare.* Verum fortasse non ubique, aut non semper receptum: sed aliquando indultum majoris facilitatis causa, ut super capita baptizandorum aqua superfunderetur. Sed hæc peculiarem tractationem exigunt, quam in aliud tempus magis opportunum reservamus. De sacra Christi effigie, quæ Veronicæ vulgo tribuitur, nonnulla item in nostro Itinere observantur: ubi testimo- Pag. 88.
niis veterum ostendimus, ipsam effigiem *Veronicam* ab antiquis solitam appellari: quibus adde Matthæum Parisium initio vitæ Henrici tertii. De hac effigie egit Gretserus in Syntagmate de Imaginibus non manu-factis cap. XVII. ubi scite advertit, hanc effigiem ab Anastasio Bibliothecario *acheropitam* seu ἀχειροποίητον dici in vita Stephani tertii, id est non manu-factam. Hanc imaginem cum aliis ex suæ sectæ præjudicio recens impugnavit Johannes Reiskius in Exercitationibus historicis, quæ Jenæ ante biennium in lucem prodierunt.

V. In altera hujusce voluminis parte primas tenent Homiliæ duodecim ineditæ sancti Maximi episcopi Taurinatis. Has homilias ipsi vindicat Præfatio, quam iisdem homiliis suo loco præmisimus. In homilia octava, quæ est de Natali Domini, reperitur totidem verbis fragmentum illud, quod Augustini sermoni undecimo de eodem festo insertum fuisse in nova editione observatum est. Exstat Ambrosii consimilis locus apud Cassianum relatus in libro VII de Incarnatione Domini capite XXV. sed cum hoc tamen discrimine, quod Ezechielis versus de *porta semper clausa*, neque in nostra editione, neque in fragmento Augustiniano reperitur.

VI. Non est quod multum ceteris recensendis immoremur, quando singula opuscula vel monumenta præfixæ Admonitiones, aut subjunctæ Observationes satis illustrant. Nonnulla tamen, quæ nobis exciderunt suis
Pag. 58. locis, hic paucis indicare juvat. In vita Hadriani papæ primi nihil deest ad hæc verba, ubi is Romanus dicitur, *ex regione via Lata.* Nam viam Latam etiam regioni suæ, (quæ nunc alio nomine *Trevii* appellatur) vocabulum dedisse constat, cum ex ipsius Hadriani actis apud Anastasium, tum ex actis Valentini & Stephani sexti, qui *ex regione via Lata* oriundi perhibentur. De Hadriani loco sepulturæ non consentit auctor noster cum Anastasio, qui Pontificem *in basilica beati Petri apostoli* sepultum fuisse scribit: cum noster eumdem in Nonantulano monasterio tumulum habuisse commemoret.

Pag. 57. VII. Narratio contentionis de cella sanctæ Mariæ in Minione, quæ inter Farfenses monachos & cœnobitas sanctorum Cosmæ & Damiani in Mica-aurea inter-

cessit, multa continet de moribus illius ætatis, scitu non indigna. Cœnobium sancti Cosmæ Romæ situm erat in vico-aureo trans Tiberim, sancto Francisco Assisinati traditum à monachis nostris sancti Pauli in Urbe, in quorum manus devenerat; nunc domus Clarissarum, vulgo dicta *S. Cosmate in Trastevere.* quam notitiam ab illustrissimo Ciampino nuper accepimus.

VIII. In epistola Gauderici Veliterni episcopi legitur, ecclesiam beati Clementis titulo apud Veliternum tunc exstitisse; & Johanni Diacono, qui vitam Gregorii M. quatuor libris absolvit, cognomentum fuisse HYMONIDEM. quod utrumque Anastasii Bibliothecarii testimonio comprobari posse postea deprehendimus. Is enim de Leonis tertii rebus gestis agens ait, eum dono dedisse sacram vestem *in ecclesia beati Clementis, quæ ponitur in Velitris.* Idem in Hadriano secundo testatur, *Episcopum Veltriensem*, nempe prædictum Gaudentium, *& Stephanum Nepesinum, sed &* JOHANNEM *cognomento* HYMMONIDEM, quos Ludovicus Augustus, eo nomine secundus, ex falsa criminatione proscripserat, ejusdem Hadriani rogatu ab exsilio fuisse revocatos. Pag. 72.

IX. Postremo loco, ut cetera omittamus, habetur SACRAMENTARIUM GALLICANUM, seu vetus Liturgia Gallicana, quam nobis suppeditavit codex Bobiensis, ante annos mille exaratus. Desunt in eo Missarum Canones illi quotidiani, quales in Missali Gothico exhibuimus, nempe in libro de Liturgia Gallicana. Unus hic pro omnibus est Canon Romanus, qui ante admissum Romanum Missæ Ordinem a Gallis receptus fuit. Atque adeo in hoc Sacramentario desiderantur illa testimonia, quæ pro vera ac reali Christi corporis & sanguinis in Sacramento præsentia retuli-

mus in Præfatione ad Liturgiam Gallicanam. Non desunt tamen hic alia ad eamdem veritatem confirmandam, ut in Contestatione secundæ Missæ quadragesimalis. *Hunc Panem, Domine, nobis ministrare non desinas, quem ut sitiamus indesinenter hortaris: cujus* CARNE *a te ipso sanctificata dum pascimur, roboramur; &* SANGUINE *dum potamur, abluimur.* Item in Contestatione Missæ in Symboli traditione: *Per istum immolatum Panem & Sanguinem nos repara.* ubi *Panis* nomine caro Christi intelligitur, ut patet ex subjuncta *Sanguinis* mentione. Sed illud in primis probat veterum Gallorum de Eucharistia persuasionem, quod, si quando hæc casu in terram vel in quemlibet extra altare & vasa sacra locum cecidisset; id tanta cautione & religione (ut in Pænitentiali, quod Sacramentario nostro adjunctum est, advertere licet) expiabant, ut fungos fuisse necesse sit homines illos, qui id agebant, nisi aliquid aliud in Eucharistia præter vacuam inanemque figuram crediderint. Porro ex eodem Sacramentario, aliisque Gallicanis Liturgiis alias a nobis editis, probatur etiam Missæ Sacrificium, invocatio Sanctorum, sacrarum reliquiarum veneratio, preces & suffragia pro defunctis. Insignis est locus de suffragiis Sanctorum in Contestatione Missæ de uno Confessore. *Cui* INSPIRA, *misericors Deus, intercedere tibi pro nobis: ut quem fecisti de sua felicitate securum, facias pro nostra liberatione sollicitum.* Atque adeo inspirantis est gratiæ divinæ, ut Sancti in cælo pro nobis solliciti sint. qui locus catholicam sententiam mire illustrat. Postremo ex eodem Sacramentario perantiquo, aliisque similibus probatur linguæ Latinæ usus in rebus sacris, in quibus nulla usquam alia primis illis temporibus recepta fuit apud Latinos. Unde mi-

Pag. 394. & 395.

Pag. 348.

rum eſt, heterodoxos, qui nos ad veterem Eccleſiam provocare ſolent, linguæ vulgaris uſum in ſacra noſtra velle inducere. *Sed quid dicam, Fratres? Non eis iraſcamur: ſed pro eis oremus, ut det eis Dominus intellectum, quia forte hoc nati ſunt. Quid eſt, hoc nati ſunt? Hoc acceperunt a parentibus ſuis quod tenent. Præponunt genus veritati. Fiant quod non ſunt, ut poſſint ſervare quod ſunt, hoc eſt,* FIANT CATHOLICI, *ut poſſint ſervare quod homines ſunt. Ut non in illis pereat Dei creatura, accedat Dei gratia.* Quod quidem totis votis & animis optamus.

Auguſtin. ſerm. 139. ad popul. num. 5.

X. Quod ſi forte minus hæc alienæ communionis hominibus profecerint; ſaltem, Deo juvante, ſperamus, opus noſtrum ceſſurum in uſus catholicæ Eccleſiæ, cui nos laboreſque noſtros jam dudum conſecravimus.

INDEX CONTENTORUM IN DUPLICI HUJUS TOMI PARTE.

IN PARTE I.

IN PARTE II.

SACRAMENTARIUM GALLICANUM.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS PAR LA GRACE DE DIEU ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE : A nos amés & feaux Conseillers, les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maistres des Requestes ordinaires de nôtre Hôtel, grand Conseil, Baillifs, Senéchaux, Prevosts & leurs Lieutenans, & à tous autres Justiciers & Officiers qu'il appartiendra, SALUT. Nôtre cher & bien amé Dom JEAN MABILLON Religieux Benedictin de la Congregation de saint Maur, Nous a fait representer que dans le voyage qu'il vient de faire en Italie où il a esté par nôtre Ordre, pour rechercher dans les anciennes bibliotheques de ce pays-là, ce qu'il pourroit y découvrir d'utile pour l'Eglise & curieux pour l'histoire : Il auroit trouvé une tres grande quantité de pieces rares non encore imprimées, & dont la publication seroit tres avantageuse au public, lesquelles il feroit volontiers imprimer s'il Nous plaisoit luy accorder nos Lettres de permission pour ce necessaires. A CES CAUSES voulant favorablement traitter ledit Exposant, en consideration desdites pieces & des autres ouvrages qu'il a deja mis en lumiere, qui ont esté bien receus du Public ; Nous luy avons permis & permettons par ces presentes de faire imprimer le recuëil des diverses pieces qu'il a apportées d'Italie, sous le titre de *Museum Italicum, seu collectio veterum scriptorum ex bibliothecis Italicis*, par tel Libraire & Imprimeur qu'il luy plaira choisir, en tels volumes, marges & caracteres, en autant de volumes & tout autant de fois que bon luy semblera, pendant le temps & espace de quinze années, à compter du jour que chacun desdits volumes aura esté achevé d'imprimer pour la premiere fois, pendant lequel temps Nous avons fait & faisons tres-expresses inhibitions & deffenses à tous Libraires & Imprimeurs de nostre Royaume, pays, terres & seigneuries de nostre obeïssance, & à toutes autres personnes de quelque qualité & condition qu'elles puissent estre, d'imprimer ou faire imprimer vendre ny debiter lesdits volumes sans le consentement exprez de l'Exposant, ou de celuy ou ceux qui auront droit de luy, sous pretexte de changement de titre, augmentation, impression estrangere, nottes, additions marginalles, ny autrement, en quelque sorte & maniere que ce puisse estre, sur peine de dix mil livres d'amande, applicable un tiers à Nous, un tiers à l'hôpital general de Paris, & l'autre tiers à l'Exposant, où à celuy ou ceux qui auront droit de luy, de confiscation des exemplaires qui se trouveront contrefaits, & de tous dépens, dommages & interests, à la charge neanmoins de mettre deux exemplaires de chacun desdits volumes, en nôtre cabinet du château du Louvre, & un autre dans celle de nôtre tres-cher & feal le Sieur Boucherat, Chevalier Chancelier de France, avant que de les exposer en vente, & à condition aussi de faire imprimer ledit Livre en beau caractere & sur de bon papier conformement à nos reglemens; & faire registrer ces presentes és registres de la Communauté des marchands Libraires de nôtre ville de Paris, à peine de nullité des presentes : du contenu desquelles Nous vous mandons & enjoignons de faire joüir & user plai-

nement & paisiblement l'Exposant, & celuy ou ceux qui auront droit de luy, cessant & faisant cesser tous troubles & empeschemens. Voulons aussi qu'en mettant au commencement où à la fin desdits volumes copie ou extrait des presentes, elles soient tenuës pour duëment signifiées, & que foy y soit ajoûtée, & aux copies d'icelles collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers Secretaires, comme à l'original. Commandons au premier nôtre Huissier ou Sergent sur ce requis de faire pour l'execution des presentes tous exploits, significations, deffenses, saisies, & autres actes requis & necessaires sans pour ce demander autre permission, nonobstant clameur de Haro, charte Normande, Edits, Declarations, Arrests, Reglemens, Statuts & confirmation d'iceux, oppositions ou appellations quelconques, dont si aucuns interviennent & contraventions à ces presentes, nous reservons la connoissance à Nous & à nôtre Conseil, & l'interdisons à tous autres Juges, CAR tel est nôtre plaisir. DONNÉ à Versailles le neuviéme Janvier l'an de grace mil six cens quatre-vingt sept, & de nôtre regne le quarante-quatriéme. Par le Roy en son Conseil, GALLOYS.

Registré sur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris le 17 Janvier 1687 suivant l'Arrest du Parlement du 8 Avril 1653 & celuy du Conseil privé du Roy du 27 Février 1665.

Signé, C. ANGOT *Syndic.*

Ledit R. P. Mabillon a cedé son droit audit Privilege au sieur BOUDOT, suivant l'accord fait entr'eux, en date du 3. Avril 1687.

Achevé d'imprimer pour la premiere fois en vertu des Presentes le 23. Juillet 1687.

MONITUM.

ITineris Italici pag. 231 de duabus illis figuris, quæ extremæ sunt in musivo sancti Theodori suspendendum est judicium, dum ampliorem de his notitiam habuerimus. Incertum quippe est, num potius Regem ac Reginam exhibeant, quam Pontificem ac Regem: nec lilia in veste apparent secundæ imaginis, nec corona radiata, ut ex amicis accepimus, qui rogatu nostro hanc picturam examinarunt.

ITER

ITER
ITALICUM
LITTERARIUM

Annis MDCLXXXV & MDCLXXXVI.

ITER ITALICUM LITTERARIUM.

De rebus Italiæ nec ſilere officii ratio; nec fere nova ſcribere, nobile quidem, ſed tritum ac vulgare argumentum nos ſinit. Quid enim de Italia dicturi ſumus, quod ſexcenti ante nos auctores, tam antiqui, quam recentiores, non retulerint: aut quod itinerum ſcriptores, ipſique adeo peregrini non decantent? Nulla Italiæ, non dico regio vel civitas, ſed nec ulla villa tantiſper inſignis ſine ſuo ſcriptore aut præcone; immo nullus fere lapis ſine interprete reperiri poteſt. Quod ſi de bibliothecis agitur, Italicas omnes, aut prope omnes, inſpexerunt, excuſſerunt, & tantum non expilarunt viri omnium gentium eruditiſſimi & curioſiſſimi: ita ut nihil ab eis relictum videri poſſit, niſi quod aut conſulto prætermiſſum, aut reſervatum in aliud tempus, aut denique a poſſeſſoribus impetratum non fuit. Dabunt itaque veniam, ſi nota quandoque ac vulgata ſcribimus, qui nos ad ſcribendum impellunt, litterarum amatores: quibus prorſus indignum videtur, præſentes ac poſteros fraudare commemoratione beneficii, quod publica res litteraria, ſi non per nos, certe in nobis ab itineris noſtri auctore accepit.

Prima hujuſce itineris cogitatio incidit in mentem illuſtriſſimi Remorum Antiſtitis Caroli Mauricii Tellerii, cui jucundiſſimum fuit publicum hoc dare teſtimonium ſui in litteras amoris, quem multis jam argumentis teſtatus erat. Is aliquando Regi cum ſuggeſſiſſet, ſe, ſiquidem ſuæ Majeſtati placeret, indu-

xiſſe animum, ut quemadmodum in Germaniam ante biennium ab illuſtriſſimo Colberto litterarum cauſa regiis impenſis directi fueramus; ita etiam in Italiam ad luſtrandas illarum partium bibliothecas nos ipſe iiſdem impenſis mitteret; laudato ejus conſilio, Rex libenter id præſtare ſe velle dixit, non modo ut Italiæ luſtrarentur bibliothecæ, ſed etiam ut in regiæ ſupplementum libri novi ex illis regionibus compararentur. Sic nihil LUDOVICI MAGNI providentiæ ſubducitur: qui ita ſumma & maxima curat, ut nec minora dedignetur.

Tanti Principis juſſis pro modulo incunctanter ac ſedulo paruimus. Italiæ bibliothecas, veteres ac novas, perluſtravimus, ipſaſque adeo librariorum officinas: ex quibus Bibliotheca regia non mediocrem acceſſionem cepit. Nunc vero de toto noſtro itinere à nobis reddenda ratio eſt, & proferenda in lucem, quæcumque tum ex publicis monumentis, tum ex privatis ſcriniis exprimere potuimus. In hac autem narratione ſi quædam ab aliis jam dicta repetere ipſa cogit itineris ſeries; in ceteris tamen conabimur aliam inire viam: dabimuſque operam, ut rebus edendis delectus & utilitas pretium, aut novitas gratiam addat & varietas. Porro is præcipuus hujuſce narrationis ſcopus ac fructus erit, ut Italicarum notitiam bibliothecarum exteris hominibus, qui litteras amant, præbeamus. quæ res ab eis, qui Italica itinera ſcripſerunt, leviter delibata, & quaſi integra relicta eſt. Faciemus etiam, quoad in nobis erit, ut viri litterati, quos quidem in Italia novimus, in noſtrorum cognitionem veniant: quo non ſolum ex mortuorum ſcriptis & recordatione, ſed etiam ex vivorum notitia narratio noſtra evadat, uti certe optamus, jucundior ac fructuoſior.

ANN. 1685. APRILI. I. IGitur in Italiam profecturi, ego ſcilicet ac noſter Michael Germanus, prima die Aprilis anni M DC LXXXV. quæ dies Quadrageſimæ Dominica quarta erat, Lugdunum verſus iter inſtituimus, perfecimuſque intra quinque dies, partim celeri rheda, partim Araris ſecundo flumine: in exſcenſu è navicula excepti, atque in ædes Aniſſonianas adducti ab humaniſſimo viro Johanne Aniſſonio, cive ac bibliopola Lugdunenſi, qui nobis fratrem ſuum Jacobum itineris comitem, ut in conquirendis comparandiſque libris adjutor eſſet, ex illuſtriſſimi Remorum Archiepiſcopi voluntate adjunxit. Poſt triduum, quod parandis rebus itineri neceſſariis inſumtum eſt, conductis

in ſex dies equis Auguſtam Taurinorum contendimus. Ann. 1685. Aprili.

IX. Et primo quidem * Saxiacum prætergreſſi, ſub veſperum in opido, quod * Turris-pinus appellatur, ægre hoſpitium impetrare potuimus, propter adventum Ducis Genuenſis: qui, obſequium imperatum Reipublicæ ſuæ nomine Regi perſoluturus, tum in Galliam accedens, ipſo die cum ſuo comitatu ibidem pernoctavit.

* *Seſſieux.*
* *La Tour du Pin.*

X. A Ponte * Belli-vicini, ſito ad fluviolum Guiam, qui Delphinates à Sabaudis dirimit, per quatriduum nos immerſimus in altiſſimas, & perpetuis nivibus opertas Alpes: & pertranſito vico, quem Scalarum vocant, penetravimus in ſectam rupem, vulgo *la Grotte*, quam permeabilem fecit ſereniſſimus quondam Princeps Carolus Emmanuel Sabaudiæ Dux, eo nomine ſecundus. Is *publica felicitate parta, ſingulorum commodis intentus*, ut præfert inſcriptio ibidem lapidi inciſa, auctore Emmanuele Theſauro, *breviorem, ſecurioremque viam regiam, à natura occluſam, Romanis intentatam, dejectis ſcopulorum repagulis, æquata montium iniquitate, qui cervicibus imminebant, præcipitia pedibus ſubſternens, æternis populorum commerciis patefecit anno MDCLXX.* Hæc via ducit * Cameriacum, Allobrogum caput. Ibi arx Principis viſitur cum ſacra æde, quam Amedeus Dux piiſſimus una cum ſua conjuge Yolanda ſtirpis Francicæ conſtruxit, & duodecim Canonicis, præter Decanum & Archidiaconum, regendam conceſſit. Illic ſancti Joſephi baculum oſtendunt; ibidemque ſudarium, quod Chriſti Domini eſſe credunt, olim aſſervatum, inde poſtmodum Taurinum tranſlatum eſt: quod antea in collegiata beatæ Mariæ de Lira, Trecenſis diœceſis, eccleſia repoſitum fuiſſe Johannes Jacobus Chiffletius probat.

* *Pont de Beauvoiſin.*
* *Chambery*
Chifflet de ſacris linteis cap. 17.

XI. * Montis Meliani arcem munitiſſimam poſtridie mane adequitantibus nobis, facta eſt frequens bellicarum machinarum diſploſio ob diem natalem ſereniſſimæ Principis Mariæ Johannæ Baptiſtæ à Sabaudia, regnantis Ducis almæ parentis. Ab * Aquis-bellis * Cameram ipſo die pervenimus, vicum ad amnem Arcam, qui poſtea in * Iſeram devolvitur. Ubique videas inter concava rupium querulos rivos, ſummiſque de montibus magno cum ſonitu cadentes aquas, maxime per æſtatem, qua nives ex ſolis ardore colliqueſcunt. Indigenæ paſſim gutturoſi fiunt ex ejuſmodi aquarum potu, quem valde inſalubrem eſſe Muretus ſcite obſervat ex antiquis.

* *Mont-Melian.*
* *Aigues-belles.*
* *la Chambre.*
* *l'Iſere.*
Muret. var. lect. lib. 9. cap. 9.

XII. Apud urbem ſancti Johannis Mauriennam ſollemnes &

An. 1685. Aprili. frequentiſſimæ pro loco nundinæ erant feria quinta ante Dominicam Palmarum, cum eo acceſſimus. In eccleſia cathedrali ſancti Johannis Baptiſtæ duodecim exſtant Canonici, veſte violacea, ut in pleriſque Italiæ majoribus eccleſiis, utentes. Illinc ad vicum ſancti Michaelis, deinde * Bramentum profecti; ſequenti die pervenimns Laneburgum, qui vicus ſitus eſt ad radices * Cinisii montis majoris. Hujus montis aſſcenſum difficilem reddunt ejus altitudo, nives fere perpetuæ, quibus is, uti & omnes alii circumſtantes, tegitur; denique venti, qui ibidem plerumque vehementiſſimi & frigidiſſimi graſſantur. Cinisio monti conſcendendo adhibentur à Laneburgo in aſſcenſu, & in ſumma montis planitie Marones vel muli; in deſcenſu ad Novaliciam Marones, quos *camelos humanos* lepide vocat in ſuis epiſtolis Bentivolius Cardinalis. Incolæ ſunt illarum partium, qui incredibili velocitate & pernicitate viatores humeris ſublatos in ſella ex vimine geſtatoria portant. Mirum ſane ſpectaculum: homines impediti & onuſti arduum aſſcenſum tanta celeritate ſuperant, ut potius volare, quam progredi videantur: in deſcenſu vero per abrupta præcipitia, per lubrica & declivia ſaxa immania tam firmis paſſibus deſiliunt, ut eorum pedes atque greſſus non magis titubent aut vacillent, quam ſi in æquabili planitie procederent. Traharum uſus eſt in deſcenſu montis, cum ejus terga nivibus operta ſunt. In ſummo lacus eſt ſatis amplus, tum caſæ aliquot cum xenodochio ac cœmeterio in gratiam peregrinorum, qui quandoque frigore & inedia illic enecti deficiunt ac pereunt. In medio verſus Taurinum deſcenſu occurrit Ferraria vicus; ad radicem montis * Novalicia opidum: à quo non longe diſtat celebre quondam ejuſdem nominis monaſterium, in declivi montis ſitum, quod in reditu ex Italia obiter vidimus.

* Bramont.

* le Mont Cenis.

* la Novaleze.

XIII. Quinque millibus paſſuum a Novalicia occurrit * Seguſium, urbs nobilis, quondam Taurinatium colonia, uti Jonas monachus, ejuſdem urbis alumnus, ſcribit in actis Attalæ Bobienſis abbatis. Illius urbis eccleſia major, ſancto Juſto dicata, Canonicorum eſt regularium, in qua corpus ejuſdem ſancti Martyris, itemque ſancti Mauri abbatis aſſervari dicitur. Quid de illis Juſti reliquiis Glaber Rodulfus, quid Baronius ſentiant, non eſt hujus loci enarrare. Ibi arcum in Auguſti Cæſaris honorem erexit S. P. Q. R. *quod ejus ductu auſpiciiſque gentes Alpinæ omnes, quæ à mari ſupero ad inferum pertinebant*, ſub imperium populi Romani ſunt redactæ.

* Suſe.

Baron ad ann. 1027.

Exarata est inſcriptio in lamina ærea: ſed vix dimidia nunc legi poteſt. Hanc integram Plinius refert, & ex eo Albertus; dimidiatam Emmanuel Theſaurus in Theatro Sabaudiæ. An 1685. Aprili.

TAURINUM, VERCELLÆ, NOVARIA.

XIV. Opidum Boſſolenum ad Doriam, itemque vici ſancti Ambroſii & ſancti Georgii, quem *Joarium* corrupte appellant, tum Saltus-Odæ, Velianum, & Rivoltum Principis ædibus inſigne, viam nobis * Auguſtam Taurinorum præbuerunt: ubi Jacobum Aniſſonium, ex Italia in occurſum noſtri reverſum, offendimus.

* *Turin*

XV. Dominica Palmarum Princeps in frequenti aulicorum conſeſſu ſupplicationi & ſacris interfuit in metropolitana ſancti Johannis Baptiſtæ eccleſia, ubi ſanctum Chriſti Domini ſudarium (ut præmiſimus) aſſervant, nempe in teſtudineo ſacello, quod Emmanuel II. elegantiſſime ex marmore concinnari curavit, operi præſidente in primis Patre Guarino Theatino: qui etiam ſuppeditavit ideam eccleſiæ ſui Ordinis, ſub titulo ſancti Laurentii in octanguli formam exſtructæ, quæ palatio adhæret, ſicut eccleſia metropolitana. Hæc nec multum ampla, nec valde magnifica, excepto præclaro illo ſacello, ſub quo Principum conditorium eſt. Novum palatium inter præcipua Europæ cenſeri poſſet, ſi ſuprema operi manus eſſet impoſita. Victoris Amedei equeſtris ex ære ſtatua in ſcala, qua in magnum excelſumque atrium aſſcenditur, ſpectabilis eſt, cum ſubjecto Ducis brevi elogio, auctore Emmanuele Theſauro.

DIVI VICTORIS AMEDEI BELLICAM FORTITUDINEM
ET INFLEXUM JUSTITIÆ RIGOREM
METALLO EXPRESSUM VIDES.
TOTUM ANIMUM VIDERES,
SI EJUS VELOX INGENIUM FLEXIBILEMQUE CLEMENTIAM
EXPRIMERE METALLUM POSSET.

In porticu, ædi ſancti Johannis proxima, exquiſitæ picturæ. Urbis novæ ambitus, ad Padum uſque protenſus, ampliſſima & inſignia palatia habet. Ingreſſus in urbem magnificus, cum aperto & jucundiſſimo proſpectu à porta nova uſque ad palatium Principis, cujus curia elegantiam & majeſtatem Gallicanam æmulatur. Montes intermedio Pado proximi, eccleſia Capucinorum, quæ cathedralis loco eſſe poteſt, vinetis &

An. 1685. Aprili. præclaris ædibus innumeris ornati, gratissimum urbi spectaculum præbent.

Bibliotheca palatii multis referta est codicibus variarum linguarum, sed qui in acervum cum editis congesti sunt ob nuperum incendium, quod multos libros corrupit. Inter eos quos sub auspiciis illustrissimi Abbatis Gualterii nobis videre licuit, unum est opus insigne *Pyrrhi Ligorii* Romani, Patricii Neapolitani, viginti sex voluminibus constans: quorum in primis exprimuntur, atque italice explicantur numismata latina & græca; tum variæ inscriptiones, statuæ, aliáque id genus repræsentantur, una cum Dictionario in sex volumina distributo, in quo vocabula geographica, exotica, ac cetera explicantur. Vivebat auctor initio hujus sæculi, tempore Caroli Emmanuelis I. Sabaudiæ Ducis, qui hoc opus autographum octodecim millibus ducatorum comparavit. Ejusdem operis pleraque volumina Romæ habentur in bibliotheca Christinæ Reginæ. Inter alios Taurinensis, de qua loquimur, bibliothecæ codices, vidimus etiam e latinis *Hegesippi libros V.* de excidio Jerosolymitano, scriptos ante annos septingentos; *Tertulliani Apologeticum* annorum sexcentorum: e Græcis *Menologium* duobus tomis, qui annos sexcentos superare videntur. Tabula Isiaca, in qua Isidis profana sacra exhibentur, in Principis museo asservatur.

Altera quam Taurinum accessimus die invisimus excellentissimum Regis Oratorem Abbatem de Strada, à quo humanissime non semel accepti sumus.

XVIII. Savilianense Ordinis nostri monasterium, quod Taurino distat decem leucarum intervallo, adivimus. Conditores Abellonius, & Ameltruda ejus conjux exstitere sub Conrado I. rege, cujus anno secundo cœnobii fundamenta jacta sunt sub titulo sancti Petri. Nullæ ibi veterum codicum reliquiæ.

XIX. Reversi Taurinum, ibidem sacros exegimus dies. Sub noctem feriæ sextæ, in qua Christi Domini Passio celebrari solet, variæ Pœnitentium sodalitates in ecclesiam cathedralem convenerunt ad percurrendas urbis stationes. Flagellationibus tota res peracta. Incœptum a majore ecclesia, ubi dum Princeps exspectatur, lentis ictibus humeros flagellabant pœnitentes. Mora vix fuit minor, quam dimidiæ horæ. Adveniente Principe, ictuum grandine in humeros jam laceros denuo

denuo ſævitum. Ita ex eccleſia proceſſum eſt. Pia inſtitutio, ſi publicæ pœnitentiæ animo ex ſincero dolore, & non ad ſpectaculum fieret. An. 1685. Aprili.

XXIII. Poſtridie Paſchæ Taurino diſceſſimus in cimba uſque Caſalium, firmiſſimum Montisferrati præſidium. Montes ad dexteram Padi fluminis ripam, floreſcentibus arboribus onuſti, gratum præbebant, ut in Vere aſpectum. Sed remiſit hæc voluptas accedendo Caſalium: cujus urbis portas ſub noctem occluſas cum offendiſſemus, in navicula militari cum excubiis exterioribus noctem egimus incænati. Sic nobis nauticum hoſpitium cubile fuit; fames & tabaci fœtor pro cæna, pro ſomno muſica militaris. Proximo die mane in cathedrali ſancti Evaſii epiſcopi & martyris eccleſia Miſſam celebravimus, ubi antiquiſſima Chriſti Domini crucifixi imago ex argento cum quatuor clavis & oblongo ſemicinctio viſitur. Sed cum nihil aliud ibidem nos remoraretur, ipſa die Vercellas adivimus.

XXV. Vercellis, quæ urbs ad Seriam fluvium ſita eſt, inſigniores ſunt eccleſiæ, epiſcopalis ſancti Euſebii, primitus Theoneſti; ſancti Andreæ canonicorum regularium congregationis Lateranenſis; & beatæ Mariæ Majoris, cujus pavimentum ex opere muſivo hiſtoriam Judithæ & Holophernis repræſentat. Apſis eccleſiæ cathedralis nova eſt, ſed antiquiſſima navis cum duobus hinc inde marmorearum columnarum ordinibus, quæ in ſumma omnes ſunt quadraginta. Ingreſſis ad lævam ſe ſe offert vetus baptiſterium ex marmore, duo habens altrinſecus ſedilia, an pro epiſcopo & patrino. In ſacrario ejuſdem eccleſiæ aſſervatur veterrimus codex membranaceus, Evangelia ſancti Matthæi & ſancti Marci continens: qui a ſancto Euſebio epiſcopo & martyre illo generoſiſſimo, quem tantopere vexarunt Arriani, ſcriptus, atque huic eccleſiæ conceſſus creditur. Certe membrana ſitu fere corrupta eſt, characteres pæne fugientes ac ſemideleti, tantiſper à Romana ſcriptura degenerant. Littera A ad modum græcæ Λ, M littera ſuperne clauſa a ſemicirculo incipit: aliæ litteræ Romanis fere ſimiles. Codicis operculum ex argento, a Berengario Imperatore ab annis fere octingentis inſtauratum, ex una parte Salvatoris effigiem; ex alia ſanctum Euſebium exhibet: ad cujus caput hi verſus adſcripti leguntur.

Præſul hic Euſebius ſcripſit, ſolvitque vetuſtas:
Rex Berengarius ſed reparavit idem.

B

An. 1685. Aprili. In infima verò parte ad pedes Eusebii:

Argentum postquam fulvo decompsit & auro,
Ecclesiæ Præsul obtulit ipse suæ.

Carolus Bartholomæus Theobaldus Canonicus una cum ejusdem ecclesiæ Capellano sacrarium nobis commonstrari curavit; atque aliquot libellos dedit. Archivum ecclesiæ cathedralis lustrare magnopere avebamus, tum propter Attonis episcopi opera, quæ a nostro Acherio ex imperfecto codice vulgata sunt; tum propter alia, si qua restarent, vetera monumenta: sed nihil impetrare potuimus. Ceterum in illa ecclesia (neque enim id nobis præterire licet) *primus in Occidentis partibus diversa inter se Eusebius sanctæ memoriæ* (uti Ambrosius loquitur) *conjunxit: ut in civitate positus instituta monachorum teneret*, & *ecclesiam regeret jejunii sobrietate.* Unde idem Ambrosius infert. *Quod si in aliis ecclesiis tanta suppetit ordinandi sacerdotis consideratio: quanta cura expetitur in Vercellensi ecclesia? ubi duo pariter exigi videntur ab episcopo, monasterii continentia, & disciplina ecclesiæ.* Sed iter persequamur.

Ambros. ep. 25. ad Vercell.

Eodem die, post meridiem Novariam tendimus, cujus loci episcopus fuit Benedictus Odescalcus, qui nunc Ecclesiæ universæ sanctissime præest: successoremque habuit germanum suum Julium Mariam Odescalcum ex nostro Ordine, virum pientissimum, cujus vita & mors cælitum albo dignæ sunt. Ecclesia Novariensis primaria in honorem beatissimæ Virginis dedicata, separatum habet insigne baptisterium sancti Johannis Baptistæ, uti Romæ, Florentiæ, Pisis, Parmæ, Patavii, aliisque in locis nonnullis: ubi, præterquam Romæ, in solis ecclesiæ cathedralis baptisteriis infantes sacris aquis intingui solent. Sane olim Baptisma nonnisi ex mandato Episcopi celebratum, teste Ignatio in epistola ad Smyrnenses. Unde in ecclesia solum, qua Episcopus sedebat, erat baptisterium. Attamen Romæ primitus in omnibus fere basilicis baptisterium erat, ut ad sanctum Petrum, ad sanctum Paulum, ad sanctum Laurentium in Damaso, ad sanctam Agnetem, ad sanctum Pancratium, & in aliis passim celebrioribus urbis ecclesiis. Novariæ in exteriori parte vasis rotundi, quod sacras aquas continet, exstat profana Umbrenæ Pollæ memoria, quam refert Carolus ejus loci episcopus, historiæ Novariensis diligens scriptor. Alia est insignis sancti Gaudentii collegiata ecclesia, ejus tumulo illustris, eodem sita in loco, ubi is sanctus Episcopus eam

inchoavit, perfecitque Agapius ejus successor. An. 1685. Aprili.

MEDIOLANUM.

XXVI. Mediolanum non ita cursim prætereundum fuit, non tam propter urbis frequentiam & magnitudinem, quam propter templa & res sacras ex ritus Ambrosiani præscripto, & propter veterum librorum copiam, quos urbs illa abunde suppeditat. Quindecim dies vix nobis ad hæc suffecerunt. Incœpimus a bibliotheca Ambrosiana, quæ omnes Italicas longe superat, si Vaticanam excipias, sive ædificii elegantiam, sive librorum multitudinem, aliaque ornamenta spectes; sive facilem accessum. Nam singulis diebus mane & vespere quibusvis patet. Hanc probante Clemente VIII. a fundamentis erexit Federicus Borromæus, sancti Caroli ex fratre nepos, eamque elegantissimis ædificiis, libris omnigenis, picturis, tabellis, signis seu statuis instruxit, legibus communivit: eidemque nobile collegium sexdecim Doctorum, qui litteras & pietatem colerent, adjunxit. Nec eum spes fefellit. Nam ex illo collegio jam prodierunt multi viri doctissimi, Josephus Ripamontius, Franciscus Bernardinus Ferrarius, Franciscus Collius, Josephus Vicecomes, Petrus Puricellus, omnes libris editis clari; & Petrus Paulus Boscha, qui de hac bibliotheca libros V. scripsit. Alios recentiores mittimus. Hoc monumentum in gentis Borromææ perenne decus erigere videbatur Federicus: sed alio mentem vertit innata illi genti HUMILITAS, in antiquis ædificiis ubique impressa: quæ id effecit, ut totum istius institutionis honorem ad Ambrosium Mediolanensis civitatis patronum referret, atque ab ejus nomine Ambrosianam Bibliothecam, Ambrosianumque Collegium appellaret: quem titulum fronti bibliothecæ imprimendum curavit. Sita est in urbis fere meditullio, prope ecclesiam sancti Sepulcri. Post vestibulum se se offert vas amplissimum, in latum cubitos sexdecim, in longum quadraginta, in altum quinos vicenos habens: quod in laquear pictura variegatum desinit, ad duodequadraginta millia voluminibus refertum, simul computatis codicibus manu-scriptis, qui in adjuncto museo reconditi sunt, interjecto peristylio. In hoc museo cernuntur clarorum virorum selectæ imagines. Succedit hortulus, & post hortulum aula statuariæ artis a dextris; & exquisitarum picturarum altera a sinistris: quæ exercitationis materiam utriusque artis professoribus, sin-

An. 1685. Aprili. gulis septimanis præbent. Ad hanc bibliothecam locupletandam nullis pepercit sumtibus Federicus: sed missis quaquaversum viris litteratis, libros & veteres codices undequaque conquisivit, nempe ex Italia per diversos, ex Græcia & toto Oriente per Gratium civem Senensem; ex Gallia, Germania & Belgio per Olgiatum. Omnes certatim Federici generosis consiliis obsecundabant. Bobienses nostri vetustiores codices latinos suppeditarunt; Ambrosiani Cistercienses pretiosissimum inter alia volumen ex charta Ægyptiaca seu phyllira, sed mutilum, continens aliquot libros Flavii Josephi de antiquitatibus Judaicis, Rufino interprete. Scriptus est codex, si Boschæ credimus, ab annis mille trecentis; si quid in his sapimus, ante annos mille & centum, haud multo post Rufini ætatem. Scriptura codicis non quadrata, sed minutior est, qualis ævo Justiniani obtinebat, formæ fere similis ei, quam ex charta Ravennensi retulimus in lib. V. de re Diplomatica, sed lectu facilior. Codex in parvo folio nullas habet membranas insertas: in principio & in fine mutilus, ab imperito novo compactore male habitus est, confuso ordine librorum. Primo enim occurrit fragmentum ex libro VII. Josephi de antiquitatibus Judaicis: deinde quædam ex libro VIII. tum ex libro VI. rursus ex VII. denique ex IX. & X. Liber septimus, ut titulus præfert, *continet tempus annorum quadraginta:* octavus *tempus annorum centum sexaginta trium:* decimus *tempus annorum centum octoginta duorum, mensium sex, dierum decem.* Quod quam ob rem observemus, norunt eruditi, quibus compertum est hos numeros in antiquis codicibus & in editis variare. Hæc de codice venerandæ antiquitatis notare visum est: quem utique cum edita Rufini versione libenter contulissemus, si eam Mediolani recuperare nobis licuisset.

Extat in eadem bibliotheca aliud opus ingentis molis & pretii, sed recentioris ætatis, italico idiomate, continens in voluminibus duodecim autographum Leonardi Vincii, civis Mediolanensis ac pictoris excellentissimi: quem tanti fecit Franciscus primus rex Galliarum, ut brachiis morientem amplexus sit. Operis pretium illud arguit, quod Jacobus I. Angliæ rex unum ex his voluminibus, quod bellicas machinas veterum complectitur, ingenti pretio a Galeatio Archonato operis possessore redimere voluit: sed hic generose id detrectavit, maluitque illum codicem cum aliis ejusdem auctoris voluminibus bibliothecæ

Ambrosianæ consignare, præferentem aureis litteris titulum operis, ac nomen Pompeii Leonii, qui dispersas ac dissipatas Vincianæ manus paginas eo volumine concluserat, uti sequens inscriptio docet, majoribus litteris in pariete expressa.

AN. 1685. APRILI.

LEONARDO. VINCI
MANU. ET. INGENIO. CELEBERRIMI
LUCUBRATIONUM. VOLUMINA. XII.
HABES. O. CIVIS
GALEAZ. ARCHONATUS
INTER. OPTIMATES. TUOS
BONARUM. ARTIUM. CULTOR. OPTIMUS
REPUDIATIS. REGIO. ANIMO.
QUOS. ANGLIÆ REX. PRO UNO OFFEREBAT
AUREIS. TER. MILLE. HISPANICIS
NE. TIBI. TANTI. VIRI. DEESSET. ORNAMENTUM
BIBLIOTHECÆ. AMBROSIANÆ. CONSECRAVIT
NE. TANTI. LARGITORIS. DEESSET. MEMORIA
QUEM. SANGUIS. QUEM. MORES
MAGNO. FEDERICO. FUNDATORI
ADSTRINGUNT
BIBLIOTHECÆ. CONSERVATORES
POSUERE
ANNO. M. DC. XXXVII.

Multi sunt alii codices reverendæ antiquitatis. Ex græcis *Gregorii Nazianzeni*, seu ut veteres scribunt, Nazanzeni opera cum figuris, ante annos mille exarata: *Chrysostomi homiliæ in Genesim: Acta Martyrum* bonæ notæ; *Menologium* antiquum ex Chio advectum. Ex latinis *Concilium Chalcedonense* mutilum, a mille annis scriptum in cœnobio Bobiensi: *Homiliaria duo* ex eodem loco, antiquissima: quorum unum, alicubi lacerum, homilias octoginta octo continebat, nomine sancti Severiani inscriptas. Has inter una est de natali seu ordinatione Grati episcopi, in qua hæc verba leguntur. *Grata vobis & votiva sollemnitas ad vestrum me conventum invitat... Læta dies & serena temperies, ornatior ecclesiæ facies, simulque beatissimi Papæ gratus aspectus. Quis enim tam ferus est, aut religioni ingratus, ut Gratum pontificem non requirat? in quem gratia nomen contulit, & meritum signanter expressit.* Notissimus est Gratus episcopus Carthaginiensis, qui Concilio Serdicensi interfuit: sed an de eo interpretanda sit hæc homilia, alii judicent. In alio codice exstat

An. 1685. Aprili. *Bonizonis* Sutrini Episcopi *liber de Sacramentis* ad Galterium Leonensis monasterii abbatem: quo in libro auctor meminit alterius opusculi sui contra Ugonem schismaticum. Leve est, sed tamen haud reticendum, quod liber de ritibus ecclesiasticis, qui *Gemma animæ* inscribitur, auctore Honorio Augustodunensi, nomen *Honorii solitarii* præfert in Ambrosiano codice annorum quingentorum.

Unum addere juvat de vulgatis quinque Hegesippi libris ex veterrimo codice, qui in eadem bibliotheca asservatur. Primus liber, initio mutilus, in fine hanc clausulam habet: EGESIPPI LIBER PRIMUS EXPLICIT. tum, INCIPIT SECUNDUS. *Ambrosius episcopus de Græco transtulit in Latinum.* Tres sequentes sine titulo: sed in multis foliis libri quinti is apponitur in capite paginarum, JOSEPPI LIBER QUINTUS. Fuerit ergo hic Hegesippus (si non fallit codex antiquissimus, litteris partim Langobardicis, partim Romanis majusculis scriptus) alter ab Hegesippo, qui temporibus Apostolorum floruit, qui ex Josepho forsan opus suum, maxime librum quintum compilarit, & quidem græce, si Ambrosius secundum e græco latine reddidit. Quidquid sit, auctorem aut compilatorem vixisse, non post Nicephorum Phocam Imperatorem, id est post sæculum decimum, ut Miræus & Vossius putant; sed ante sæculum septimum; ex Ambrosiani, itemque ex Taurinensis codicis antiquitate facile demonstrari potest. Recentiora sunt, sed tamen ob auctoris gravitatem non omittenda scripta quædam *Johannis-Petri Puricelli*, *Historia Berengarii* hæretici: *Sententia Ruperti* Abbatis de Eucharistia exposita & vindicata: *de Ambrosianæ basilicæ Decumanis*, & alia ejusdem auctoris, quæ inferius pro nata occasione commemoranda erunt.

Hæc de bibliotheca Ambrosiana, cujus primus præfectus fuit Antonius Olgiatus; secundus Franciscus Bernardinus Ferrarius; tertius Petrus Paulus Boscha, nunc archipresbyter apud * Modoëtiam; quartus Nicolaus Rubinus; quintus modo Andreas Pusterla, vir humanissimus & doctus, uti & duo ejus collegæ nobis amicissimi.

* *Monza.*

XXVIII. Convenimus in museum illustrissimi Francisci Septalæ, ecclesiæ sancti Nazarii canonici, plurimis rebus curiosis refertum, atque a Manfredo Septala ejus patruo instructum. Inter alia visitur speculum quod ignem concipit ex sola radiorum solis, non refractione, sed reflexione. Ibi indicem

reliquiarum, quæ Romæ tempore Gregorii M. exſtabant, in charta Ægyptiaca exaratum legimus, & deſcripſimus. De hoc muſeo liber ſingularis Dertonæ vulgatus eſt. AN. 1685. APRILI.

XXIX. Dominica in Albis, ſollemni Miſſæ Ambroſiano more cum muſica & organis celebratæ interfuimus in eccleſia majori (Domum vocant) in honorem Virginis Deiparæ & ſanctæ Teclæ dedicata, quæ tota ex marmore, gothico opere, a Johanne Galeatio Duce conſtructa eſt, nulli poſt Vaticanam & forte Florentinam magnitudine inferior. Ex innumeris intus atque extus ſtatuis, quas ad quatuor millia numerant, alias omnes antecellit ſtatua ſancti Bartholomæi, cutem detractam geſtantis. In Miſſa poſt hymnum angelicum dictum eſt *Kyrie eleiſon* ter, lectio duplex pro epiſtola; concio poſt Evangelium per unum Olivetanum; Oblatio panis & vini facta per duos ſeniores ſeu Vetulones, totidemque Vetuloniſſas, qui ex canone eccleſiæ pie & caſte vivunt; Symbolum poſt oblationem; lotio manuum proxime ante conſecrationem: cetera fere more noſtro. Altera concio, quæ *Lectio* dicitur, ad Veſperas ſingulis diebus Dominicis & feſtis itidem fieri ſolet, in qua aliquis Scripturæ locus exponitur ſecundum triplicem ſenſum.

A meridie illuſtriſſimus Comes Mezabarba, cujus honeſta in nos officia, quamdiu Mediolani verſati ſumus, aſſidua fuere, ambos in ſua rheda deduxit in baſilicam. Ambroſianam ad portam Vercellenſem, quæ baſilica ſancti Ambroſii Majoris appellatur. Ambroſianam vocant, non ſolum Auguſtinus & Paulinus, ſed etiam ex recepto jam uſu Ambroſius ipſe, qui eam in honorem ſancti Laurentii condidit, eodemque corpora ſanctorum Gervaſii & Protaſii tranſtulit ex baſilica Fauſtæ, quæ poſtea vocabulo ſanctorum Vitalis & Agricolæ inſignita eſt. Ambroſianam olim monachi noſtri poſſidebant: nunc vero canonici, & monachi Ciſtercienſes divina viciſſim in ea officia peragunt. Conventus pridie ab illuſtriſſimo Comite archiviſta Ciſtercienſium, penes quos veterum ejus loci inſtrumentorum poteſtas eſt, operam ſuam pollicitus erat: ſed re ad ſuos delata, cum id eis non placere intellexiſſet, domo ſe ſubduxerat. Comes factum indigne tulit: ſed hoc in reditu reſarcivimus. Interim eccleſiam luſtramus, vota noſtra Deo facturi ad tumulum ſancti Ambroſii, cujus corpus in crypta ſubterranea ſub altari majori latere creditur. Ibidem ſepulta eſt ejus ſoror Marcellina virgo

An. 1685. Aprili. Grut. pag. MLV n. 6. in tumulo prominente, cujus vetus epitaphium à Grutero est relatum. nam id quod nunc gypseo sepulcro appositum legitur, recentius est. Altare majus auro decoratum ab Angilberto Archiepiscopo; ciborium (tribunam vocant) a Gaudentio abbate ab annis fere nongentis ornatum est, a Puricello æri incisum in Historia basilicæ Ambrosianæ. In parte anteriori Christus Dominus Petro ad sinistram claves, Paulo ad dextram librum tradit: posterior sanctum Benedictum in Diaconi (ut videtur) habitu cum Gaudentio in dextra tribunam offerente; & altero monacho in sinistra, utroque cucullato: ad lævam sanctus Ambrosius cum tiara in capite, medius inter duos homines coronatos: ad dexteram sancta Scholastica, super cujus caput columba insidet, cum duabus hinc inde sanctimonialibus. Scio hæc aliter a Puricello explicari: sed hæ sunt nostræ conjecturæ, quas aliorum judicio permittimus. In basilicæ navi super columnam erectus est serpens ex ære, quem Mosis esse ferunt, quod alii rident. Sed illud magis ridendum ac improbandum, quod ad hunc serpentem Mediolanenses matronæ, teste Ughello, feria secunda Paschæ solent infantes suos sistere morbo laborantes. In horto monasterii Ambrosiani exstat sacellum sub titulo sancti Remigii, eo (ut credunt) in loco, ubi Augustinus hoc oraculum audivit, *Tolle & lege*. Ad australem basilicæ partem haud longe ab eadem ecclesia aliud exstat sacellum, in quo Augustinum a sancto Ambrosio baptismum accepisse tradunt.

In Capitolio (ut vocant) id est in veteri Capitulo monachorum, cujus exigua tantum pars superest, tumulatus est Bernardus Italiæ Rex, Pippini filius, cum epitaphio, quod alii retulerunt. Ibidem etiam legitur metricum Petri abbatis epitaphium, qui obiit anno Inc. DCCCC. prid. Id. Octob. Ind. III. post regiminis annos XLI. Ad dextram portæ aquilonaris, qua sæculares basilicam adeunt, visitur M. Antonii Majoragii sepulcrum & epitaphium, hominis suo tempore latinis græcisque litteris perpoliti, quas etiam publice docuit. Jacet in vestibulo ejusdem basilicæ bonus ille senex Petrarchæ amicus, quem *Petrarc. lib. 11. ep. 11.* cum triduo ante mortem solito tristior convenisset; causamque rogatus: „ Hodie, inquit, quintum atque octogesimum annum expleo. Quantulum putas vitæ superest? Quinque forsan & „ viginti annos ad vivendum habeo. Breve tempus! Ad hæc „ subridens Petrarcha: Ne dubita, infit, triginta complebis.

His

His lætior ſenex ; Bene habet, inquit, ſatis eſt. AN. 1685. APRILI.

Prope hanc ſancti Ambroſii baſilicam inſigne & ampliſſimum eſt Olivetanorum cœnobium ſub titulo ſancti Victoris, tria periſtylia, totidemque monachorum ædificia habens, elegantiæ non vulgaris, ſicut Ambroſianum. Sancti Victoris baſilica, ævo Ambroſii extramurana, a conditore *Portiana* vocabatur: quam ſibi Arriani, Auxentio incentore, & Juſtina duce, vindicare tanto molimine conati ſunt.

Duæ ſunt in eadem urbe noſtri Ordinis abbatiæ, ſancti Simpliciani, & ſancti Petri de Glaciate: cujus hiſtoriam compoſuit Placidus Puccinellus decanus Caſinenſis, antiquitatis ſtudioſus indagator. Mirum quantum eo in loco vigeat devotio in ſanctum Maurum abbatem, uti Parmæ & Florentiæ. De hac pietate in ſanctum Maurum, quæ in eccleſia Glaciatenſis monaſterii celebratur, libellum edidit idem Puccinellus, quem mox laudato Julio Mariæ Odeſcalco, tunc Priori Parmenſi, nuncupavit: ubi eum non tantum ob generis claritatem, ſed maxime ob morum probitatem laudat. In ipſo monaſterio Glaciatenſi Ambroſius Cruceus abbas humaniſſimus nobis oſtendit præclariſſimum volumen, Virgilii opera omnia continens, ſcriptum elegantiſſime ante annos ducentos juſſu & impenſis cujuſdam e gente Roſpillioſorum, cujus gentilitium ſymbolum in acathe nativis coloribus feliciter inſculptum eſt. In eccleſia jus ſepulturæ habet gens Borromæorum.

I. Ad ſanctum Ambroſium ſacra fecimus: & poſt meridiem oſtenſum eſt nobis archivum eccleſiæ metropolitanæ, quod eſt penes illuſtriſſimum ac reverendiſſimum Antonium Reynam Cancellarium, ejuſque collegam Andream Raudium ejuſdem eccleſiæ canonicos. In eo multi codices reperiuntur ritus Ambroſiani, Miſſales, libri Pſalmorum, & alii ejuſdem generis: quales etiam in bibliotheca Ambroſiana nonnulli aſſervantur. MAIO.

II. Feria IV. ſancto Athanaſio ſacra, Miſſam ad corpus ſancti Caroli celebravimus, in crypta ſubterranea, quæ jacet ſub gradibus, quibus ad preſbyterium majoris altaris aſcenditur. Ex ſuperiore navis parte proſpectus in ſubjectum ſancti Caroli ſacellum per cratem ferream patet. Theca altari impoſita, in qua ſacrum ejus corpus reconditum eſt, conſtat ex auro & argento, atque perlucidiſſima cryſtallo: ſacelli parietes argenteis laminis veſtiti. Corporis facies aperta media cry-

An. 1685. Maio. ſtallo videtur: cutis deſiccata oſſibus inhærens, naſi acumen exeſum, dentes integri.

III. Feſto die Inventionis ſanctæ Crucis, clavus (ut creditur) unus ex iis, quibus Chriſtus cruci ſuffixus fuit, ſollemni pompa de more ex eccleſia metropolitana per urbem delatus eſt ab eminentiſſimo Cardinale & archiepiſcopo Vicecomite, præcedentibus pænitentium ſodalitiis ſupra triginta diverſis, religioſis, monachis & canonicis, id eſt univerſo clero civitatis, promiſcua vulgi multitudine infinita comitante.

Ipſa die adivimus collegium Patrum Soc. Jeſu, eo in loco inſtitutum, ubi olim verſabantur Humiliati: cujus Ordinis hiſtoria (ut id in tranſcurſu moneamus) exſtat manu deſcripta in bibliotheca Ambroſiana, auctore Puricello. Collegio magnifico necdum manus ſuprema impoſita eſt. R. P. Monelia, qui ante biduum nos inviſerat cum P. Cardano, litteras nobis dedit ad Patres Aronenſes: ut nobis copiam facerent exemplaris librorum de Imitatione Chriſti, qui ſub nomine Johannis Gerſenis abbatis antiqua manu ſcripti ſunt.

VI. Dominica frequentes per urbem ſupplicationes factæ, tam virorum, quam mulierum, diſcreto ſexu ad ſeptem urbis ſtationes, qui omnes alta voce roſarium, pſalmos atque hymnos recitabant Hæ ſupplicationes ex inſtituto ſancti Caroli ſingulis Dominicis fiunt, ſed frequentiores prima cujuſque menſis Dominica. Septem illæ ſtationes ſunt in eccleſiis metropolitana, ſancti Ambroſii, ſancti Simpliciani, ſancti Victoris, ſancti Nazarii, ſancti Laurentii, & ſancti Stephani. Eodem die vidimus pretioſa cimelia muſei illuſtriſſimi Comitis Mezabarbæ, qui nobis librum ſuum de Numiſmatibus liberaliter dedit. Inter infimi æris numiſmata unum eſt Zachariæ Papæ quadratum, ex una parte nomen ZACHARIÆ, ex altera PAPÆ titulum exhibens. Alterum item Caroli VIII. de Piſanorum liberatione: cujus ex una parte ſymbolum gallicum trium liliorum cum hac inſcriptione, CAROLUS REX PISANORUM LIBERTAS: ex alia imago beatiſſimæ Virginis cum his verbis in circuitu, PROTEGE VIRGO PISANOS.

VIII. Hieronymum Joſephum Semenzium, virum doctum & probum ex Ordine Somaſcorum, qui nos pridie convenerat, ſalutavimus, virum inquam litteris cum latinis, tum græcis expolitum, in matheſi verſatum, Theologiæ in Univerſitate Ticinenſi lectorem.

Post meridiem Mezabarba (sic virum illustrissimum appellare liceat compendii causa) nos deduxit ad Cisterciensium monasterium, quod *Caravallis* dicitur, quarto milliari ab urbe disparatum extra portam Romanam. Mendose passim vocatur *Claravallis*; quod mendum irrepsit in Bernardi epistolas, quarum una est *ad Novitios Claraevallenses de Mediolano*. At legendum esse *Caravallenses*, argumento sunt primaria quaeque loci instrumenta, itemque inscriptio vetus claustri parieti insculpta in hunc modum: *Anno gratiae M. C. XXXV. XI. Kal. Febr. constructum est hoc monasterium à beato Bernardo Claraevallensi. M. CC. XXI. consecrata ecclesia ista a domino Henrico Mediolanensi archiepiscopo VI. Non. Maii in honore sanctae Mariae* CARÆVALLIS. Ecclesiae subsellia, miro artificio sculpta, totam sancti Bernardi vitam repraesentant. In coemeterio monachorum quidam sunt nobilium tumuli super quatuor lapides erecti, atque in his unus erat Guillelmae seu Guillelminae Boëmae, impudentissimae praestigiatricis: quae cum ante annos quadringentos specie sanctitatis toto vitae suae tempore multos ludificasset, atque post obitum, qui anno M. CC. LXXXI. contigit, ut sancta per aliquot annos apud vulgus habita fuisset; tandem compertis ipsius praestigiis, cadaver exhumatum, atque in favillas redactum est anno M. CCC. Tumulus disjectus, sed vacuus adhuc arcus in pariete coemeterii, quem in locum post sex a morte menses haec translata fuerat ex primo loco suae sepulturae, nempe ex coemeterio sancti Petri ad Hortum intra civitatem. De hac Guillelmina ejusque secta & asseclis Johannes Petrus Puricellus, vir doctus & accuratus, longam dissertationem scripsit: contenditque contra Donatum Bossium atque ejus sequaces, Guillelminae sectam non fuisse spurcitiis, uti Donatus ante omnes vulgavit, infamem: sed impiis deliramentis, quae mentem tantum, non etiam corpus afficerent, ac inficerent: idque probat Puricellus ex publico instrumento, quod Inquisitores anno M. CCC. confecerunt, rei gestae summam continente. Ex hoc instrumento patet, Guillelminam, aut certe ejus asseclas primarios, (nam id ipsa ex ficta modestia pernegare visa est) Andream Saramitam & Mayfredam Pirovanam, depraedicasse, Quod ipsa Guillelma esset Spiritus-sanctus in sexu femineo incarnatus e Constantia Boëmiae Regis uxore: Quod ipsa esset mortua tantum secundum carnem, sed resurrectura ante universalem resurrectionem, & discipulis

AN. 1685. MAIO.

An. 1685. Maio. videntibus afcenfura in cælum: Quod fibi reliquiffet in terris vicariam Mayfredam Ordinis Humiliatorum monacham, quæ Miffam celebratura effet ad tumulum Guillelminæ; & demum Romæ occupatura Sedem apoftolicam, indeque ejectura Cardinales; habitura etiam quatuor fapientes, qui Evangelia nova fcriberent. Hæc nefanda & auditu exfecranda fcelera prolixo commentario exponit Puricellus: cujus cum liber non fit editus, nec fortaffe edendus, vifum eft hac digreffione rudem ejus notitiam præiibare. Porro Guillelminæ tria fefta ad ipfius tumulum celebrabant quotannis ejufdem fectarii: unum in fefto fancti Bartholomæi, quo die ipfa obierat: alterum in menfe Octobri, cum ejus corpus Caramvallem tranflatum eft: tertium in die Pentecoftes. fed tandem nefandæ huic fuperftitioni poft annos à Guillelmæ obitu novemdecim finis impofitus eft. Non multum diffimilia de Spiritu-fancto quidam Dulcinius Vercellenfis jactitaffe memoratur in continuatione Chronici Nangiani ad annum M. CCC VI.

IX. Ex Caravalle Mediolanum reverfi, ad Lazaretum, portæ urbis orientali fuburbanum, cum humaniffimo abbate Serta nos contulimus. Locus eft ampliffimus quadrati operis pro pefte affectis, aquis irriguus, habens domunculas numero CCLXVIII cum fuo quamque camino; atque more Cartufienfi clauftrum, quo cingitur pratum ingens cum facello medio, in quod profpectus eft ex omnibus cellis, ut facile facerdos ad altare ab omnibus videri poffit. Aliud in urbe xenodochium, in quadri formam itidem conftructum, cum duplici porticu, fuperiori & inferiori, quam fuftinent elegantiffimæ columnæ: ut potius ampliffimi palatii, quam xenodochii fpeciem præferat. Non longe ab hoc xenodochio abeft collegiata fancti Nazarii, quæ & Apoftolorum vocatur, perantiqua bafilica, cujus pavimentum Serena, Stiliconis Comitis uxor, libycis marmoribus ftravit, ut vetus infcriptio docet. In atrio ecclefiæ fublimes vifuntur loculi Trivultiorum, quorum corpora in fubjectam humum fanctus Carolus religionis caufa infodi juffit: ratus hunc modum, nempe ut in fublimi confiftant, folis beatorum reliquiis competere. Quamquam in Italia fublimibus viris id non raro tribui folet. De Johanne Jacobo Trivultio, Franciæ quondam Marefcallo, in illo atrio legitur: *Qui numquam quievit, quiefcit: tace.*

X. Aronam partim navigio, fcilicet per canalem Navilium

a Francis productum: partim pedestri itinere contendimus: quam urbem a Sexto opido dirimit Verbanus lacus, quem recentiores Majorem appellant. E regione Aronæ, quæ in declivi montis sita est, intermedio lacu visuntur Borromæorum ædes, quas describit Bartholomæus Scala in libello de Vitaliano Borromæo. Is Aronam ex parvo quondam vico ad eam, quæ nunc est, ædificiorum magnitudinem perduxit. Aronæ olim conditum est monasterium nostri Ordinis sub titulo sanctorum Gratiniani & Felini, quod sanctus Carolus, tum loci abbas, Patribus Soc. Jesu attribuit. Ex eo tempore istic asservatur celebris ille codex Aronensis, eo delatus a Patre Rossignolio, cum societati nomen daturus esset, id est anno M D LXXIX. Cum Aronam venissemus, Patres recreationis causa domo aberant, excepto Rectore, qui tum Mediolanum abiturus erat, nihilque se de illo codice rescire significavit. Reversis Patribus, idem asseruit alius Pater, ad quem litteras ex Monelia habebamus, qui nobis hospitium in proximam noctem humaniter obtulit. Verum dum re infecta egressi ad portum cimbam opperimur, accurrunt duo Patres, Gibellinus & Leoninus, qui repertum codicem afferunt, obtestanturque ut apud se nocte proxima subsisteremus: majorem fore commoditatem propius inspiciendi codicis. Non poterat honestior offerri conditio, nec honestiori modo. Eam tamen in aliud tempus differre consultius nobis visum est, contentis in ipso articulo codicem inspicere, de cujus titulo & antiquitate tantummodo controversia esse potest. In eo vero omnia deprehendimus, quæ de ejus antiquitate & inscriptione, quinquies sub nomine *Johannis Gersen abbatis* repetita, nostri observaverant. In reditu Mediolanum ejus copia nobis ex mandato R. P. Provincialis facta est, ejus Secretario & R. Patre Monelia faventibus. AN. 1685. MAIO.

XIII. Mediolano discessimus, muniti litteris commendatitiis, quas non solum Comes Mezabarba, sed etiam eminentissimus Cardinalis Casanata, atque illustrissimus Magliabecus, audito nostro in Italiam itinere, ad suos amicos scripserant. Canonica opidum, ad fluvium Adam, in prandium occurrit; ad vesperum Bergomum civitas, in edito colle sita ad Alpes, quæ Rætiam ab Italia disterminant. Ibi R. P. Benvenutum, Augustinianorum vices gerentem, convenimus, Magliabeci amicum, qui nos multa comitate ad hospitandum apud se invitavit. Vidimus Ambrosii Calepini, qui ibi religiosus fuit, auto-

AN. 1685. MAIO. graphum, & alia nonnulla, quantum temporis angustia tulit. Quippe nox imminens, & hospitii situs extra urbem, nos pridie summo mane discessuros diutius illic morari non sinebant.

BRIXIA, VERONA, VICENTIA,

XIV. Brixia itidem ad Alpes, sed in solo æquabili sita, nobis hospitium præbuit. Conventus a nobis illustrissimus Julius Antonius Averoldus cum litteris Mezabarbæ, vir in litteris humanioribus & in numismatum scientia maxime versatus: is, qua humanitate est, nos ad eos omnes deduxit, penes quos aliquid litterarum esse noverat. Per hunc vidimus bibliothecam illustrissimi episcopi Brixiensis, Hermetem Lontanam, nobilem Brixiensem ac litteratum; & Fortunatum Vinacesium, mercatorem quidem, sed qui multas linguas & libros callet. Ecclesia cathedralis beatissimæ Deiparæ antiquissima est, in terram depressa, cujus loco nova modo ædificatur. Duo in urbe Ordinis nostri cœnobia, alterum sanctæ Euphemiæ, alterum sanctorum Faustini & Jovitæ. Huc profecti sub vesperum, cum matutinos eo tempore (nam is fere in Italia recentior mos est) Patres recitarent; vocatus e choro Prior adesse non potuit, quod e divinis officiis quemquam ex re Abbas non pateretur. Id longe magis probabile est, quam præpostera illa nocturni officii sub ipsius solis oculis recitatio. Nihil in monasterio repertum pro studiis nostris. Ad portam majorem ecclesiæ duæ sunt Romanæ inscriptiones, sed inversæ, litteris supine conversis ab architecto recentiore. Una est VALERIAE VARIANAE. Altera M. AURELII PISONIS & VITALIAE SILVIAE. In urbis compitis fontes amœnissimi e canalibus fluunt.

XV. Gardam lacum amplissimum, & Pischeriam opidum valde munitum, quod a Scaligeris Veronæ tunc Principibus conditum tradunt, prætergressi, Veronam accessimus. Suburbanum sancti Zenonis monasterium nostri Ordinis antiquum est, antiqua item ecclesia a Pippino Italiæ Rege, ut creditur, exstructa: qui Pippinus in adhærente sancti Proculi cœmeterio sepultus est in crypta, in quam tredecim gradibus fit descensus. Sub tuguriolo quatuor columnis innixo exstat tumulus cum operculo ex rudi lapide: aqua ex superioribus stillans in loculum, infirmis non raro propinatur. Adjunctum est aliud cujusdam magnatis sepulcrum ad soli æqualitatem, sed mar-

moreum. Portæ ecclesiæ sancti Zenonis ex ære cum figuris: fornix in apside ecclesiæ, alibi tabulatum. Sub majori altari est crypta subterranea, in qua corpus sancti Zenonis pone altare in lapide marmoreo conditum est. Ad portam ecclesiæ ingens conspicitur labrum porphyreticum, habens in orbem pedes viginti sex, quod ad sancti Zenonis tempora referunt. In archivo monasterii vidimus authenticum diploma Henrici I. Imperatoris cum plumbea bulla, *datum anno M. XIV, imperii ejus primo.* Nihil librorum superest in bibliotheca, quam sacrorum voluminum copia refertam Ambrosius Camaldulensis aliquando viderat. Monasterium olim Teutonicis concessum est ab Imperatoribus Germaniæ: nunc loca monachorum Venetis plerumque a sæculari abbate non sine præmio conceduntur. Monasterium aliud sancti Nazarii Casinensium est. Ecclesia cathedralis Deiparæ Virginis titulo insignita: cujus Canonici quatuor & viginti a ditione episcopi soluti, Patriarchæ Aquileiensi proxime subjecti sunt. Duplex in illa ecclesia est ordo subselliorum: unus apsidem coronat: alter continuus est usque ad cancellos ferreos, qui navim à choro dirimunt. Sacerdos sacra faciens conversam habet faciem ad populum, renes apsidi obversos. Olim in illa ecclesia celeberrima bibliotheca erat, id est *plurima volumina miræ vetustatis*, testante Ambrosio Camaldulensi: qui tamen nihil singulare in illis invenit. Et quidem antiquissimum Cypriani exemplar quondam ibidem asservabatur, cujus contenta Romæ apud Patres Oratorii vidimus: sed nullos in illa ecclesia libros modo superesse nobis assertum est. Postmodum istum codicem, majusculis litteris ante annos mille perscriptum, a canonicis Veronensibus Carolo Borromæo dono datum fuisse, ex Aldi Ortographia didicimus, verbo *culcita.*

In quodam codice Christinæ reginæ Suecorum statutum legitur Veronæ editum, quod hoc loco referri non ab re erit ad patriæ nostræ historiæ illustrationem. *In urbe Veronensi ab Urbano Papa tertio, de communi fratrum suorum consilio institutum fuit & sancitum, ut in hac ecclesia & universis totius regni Franciæ ecclesiis, XIII. Kal. Octob. vespere & mane pulsatis campanis*, LUDOVICI, *piæ recordationis quondam illustris Francorum regis, anniversarium annis singulis sollemniter & devote celebretur. Actum anno ab Incarnatione Domini MCLXXXVI, regnante Philippo victorioso ejus filio, regni sui anno VIII.* Hactenus vetus codex.

An. 1685. Maio.

XVI. Litteras a Mezabarba detulimus ad illustrissimum Comitem Franciscum Moscardum, qui nobis locupletissimum suum museum ostendit, multis vetustis monumentis & inscriptionibus refertum, ut liber hac de re vulgatus partim docet. Quicquid ad profana veterum sacrificia pertinet, ibidem invenitur. Inter res sacras, unum est vas ex marmore albo, quod vetus baptisterium esse putant ad usum Græcorum; alii vas aquæ lustralis. Figuræ est orbicularis in angustius collum desinens, quam ut pro baptizandis usui esse potuerit, & in summa etiam minus quam par esset. Habet altitudinis ternos pedes cum duobus pollicibus; in orbem, ubi major est capacitas, unicum pedem & pollices novem. Inscriptio græca, quæ usum ejus sacrum fuisse indicat, hujusmodi est: Ἀντλήσατε ὕδωρ μετὰ εὐφροσύνης, ὅτι φώνη κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδατῶν. Id est, *Haurite aquam cum gaudio, quia vox Domini super aquas.* Descripsimus ex eodem museo vetustissimum omnium, quod quidem umquam viderimus, authenticum instrumentum, *consulatu Theodosii junioris & Albini*, id est anno CCCC XLIV confectum in gratiam Sisinnii, cui res a Tranquillo extortæ fuerant, sed per Pyrrhum tribunum jussu Imperatoris restitutæ. Optandum esset, ut tria hac de re Imperatoris commonitoria, quæ in charta Ægyptiaca scripta sunt, integra essent. Ex variis ejusdem musei inscriptionibus duas tantum proferemus.

X. VALIIRIUS. SII. X. P.
SIBI. IIT. SIICUNDAII
VALERIAII. M. P.
UXORI.

Hæc inscriptio confirmat Alciati observationem, qui veteres loco vocalis E duo II scribere solitos fuisse annotavit. Altera inscriptio mentionem facit de victis Cimbris a Gaio Mario.

D. F.
G. M. TRUCIDATIS
CIMBRIS. IN. F. ITA. A. V.
R. R. OB. INSIGNEM. EJUS
MEMORIAM.
S. P. Q. R.

Idem Moscardus nos in academiam musicorum (Philarmonicos appellant) deduxit, ubi multæ item veteres inscriptiones: tum

Iter. Ital. ad pàg. 24.

tum in amphitheatrum, quod tempore Augusti a Veronensibus constructum est. Quadraginta quatuor in orbem subselliorum ordines continet, in quibus sex supra viginti hominum millia in arenam commode prospicere poterant. Opus insigne ac fere integrum a Veronensibus magna diligentia servatum. Utinam Romanum, cui nullum in orbe par est, eodem studio curatum fuisset, non tam profanum, quam sacrum opus, Martyrum & Confessorum sudore elaboratum. AN. 1685. MAIO.

XVII. Adeundo Vicentiam per amœnum ejus agrum, nobis obvium in suburbio fuit sancti Felicis Ordinis nostri monasterium, cujus ecclesiam & regulares officinas in transcursu lustravimus. Omnia non multis abhinc annis instaurata, emundata, exornata, magnum ubique nitorem præferunt. In crypta subterranea corpora sanctorum Felicis & Fortunati intra arcam marmoream asservantur. Ad singulas ecclesiæ aras (qui ritus in omnibus Italiæ basilicis passim observatur) singulæ appensæ sunt lampades. In claustro nonnullæ veteres exstant inscriptiones. Nulla illic præter hæc vetera monumenta.

In urbe illustrissimus Comes Carolus Æmilius Gonzata, ad quem litteras ex Mezabarba habebamus, nullum humanitatis in nos officium prætermisit, & tantum non coëgit, ut apud se hospitaremur. Ab eo per urbem deducti, primum quidem in majorem beatissimæ Virginis ecclesiam, cujus chorus elegantissimus est, navis latissima sub fornice humiliori: deinde in palatium prætorianum, ubi decem magistratus jus dicunt. Prætorii aula amplissima diversa habet tribunalia, in quibus unum est Equi (sic vocant) pro mercatorum causis. Tribunal Potestatis omnibus superius. In porticu sinistra parieti insertus est lapis antiquus cum inscriptione in honorem Gordiani Cæsaris *ex liberalitate Matidiarum*, quæ inscriptio apud Gruterum legitur. Hunc lapidem prope forum frumentarium humo defossum X viri reip. Vicentinæ eo in loco conspicuo poni curarunt anno M D LXXXVI. Dum in prætorio versaremur, nobis adjuncti multi viri nobiles, ad alia loca se se nobis comites præbuerunt, nempe ad vetus amphitheatrum, cujus unicus fornix superest ex lapidibus coctis; & ad novum, auctore Andrea Palladio Vicentino, nobili in primis architecto, qui prætoriani palatii, aliorumque duorum formam delineavit. *Grut. pag.* CCLXXII.

Non longe a Vicentia Theobaldus ex Comitibus Campa-

An. 1685. Maio. niæ aliquando ſolitariam vitam duxit, in loco cui *Sallaniga* nomen indidit antiquitas: ſepultus poſtea in monaſterio Vicentiæ proximo, *Vangadicia* dicto, quod olim noſtri Ordinis, nunc Camaldulenſium eſt. Hæc idcirco notamus, quod apud Vicentinos nulla Theobaldi ſuperſit notitia, ſaltem apud viros doctos, quos de illo percontati ſumus. quo minus mirandum eſt, antiquarum rerum notitias ex hominum memoria jam evanuiſſe. His antiquitatibus, quæ quidem ad Vicentiam pertinent, revocandis atque colligendis incumbit vir antiquitatis ſtudioſiſſimus Johannes Martius Cerchiarius, a quo cum nonnulla petiiſſemus, hoc reſponſum accepimus.

Voraciſſima temporis injuria Vicentina monumenta adeo attrita ſunt, ut nunc priſci decoris perexigua ſuperſit notitia. Irrita ſane mortalium vota, quæ præclare geſta marmoreis faſtis conſignant, quaſi ruderum mole non tumulentur ſepulcra, quaſi fatorum atrocitate immunes non moriantur & lapides. Operæ itaque pretium me facturum duxi, ſi in unum colligerem ea, quæ ſparſim agris diſjecta, ſuiſque Manibus revulſa vagabantur: ut iterum hoc novo, licet inſulſo, opere, venerabunda patriæ refloreſcat antiquitas. Ad vos igitur, Patres religioſiſſimi, qui litterario bono præſidetis, inſcriptionem a me quæſitam tranſmitto. Credite etiam in marmore mei pignus obſequii perennabit, & ſi Deus annuerit, ut patriæ monumenta in unum opus congeram, meam erga vos obſervantiam facundius eloquentur.

Inſcriptionem illam, de qua loquitur vir doctus, hoc loco prætermittimus, quod ſit vulgata apud Gruterum.

PATAVIUM.

* *Padoue.*

XVIII. * Patavium, urbs magna, ſed parum culta pro ſitûs amœnitate, academiam habet celeberrimam, cujus ſcholares, plerique exteri, magna licentia fruuntur. Epiſcopus loci eminentiſſimus Cardinalis Barbadicus, ad quem litteras ex Cardinale Caſanata habebamus, tunc extra urbem verſabatur. In reditu magnam ejus in nos dignationem, quanta major eſſe nequit, experti ſumus. Eccleſiæ cathedralis bibliothecam interim vidimus. Hanc Jacobus Zenus epiſcopus Patavinus compluribus codicibus, & manu conſcriptis, & a primordio typographicæ artis impreſſis, confertiſſimam ſibi comparavit, apoplexia ſubito extinctus nulli reliquit inteſtatus. Petrus Foſcarus Cardinalis ejus ſucceſſor, eamdem ob

tumultuosum funus distractam, direptamque, vigilanti sollicitudine conquisitam & redemtam, Patavinæ ecclesiæ Canonicis dono dedit anno M CCCC LXXXI. Johannes Baptista Verus canonicus locum ornavit paucis abhinc annis. In illa bibliotheca exstant *Sexti Frontini stratagematum* libri tres: item codex unus, varia continens *acta Caroli de Malatestis* in Concilio Pisano cum ejusdem Concilii historia: alius *Roberti VValturii* libros XII. de re militari *ad Sigismundum Pandulfum Malatestam, Ariminensem Regem ac Imperatorem*, egregie scriptos. Hi libri non semel excusi sunt: sed memoratu dignum est id quod in libro X. refertur de invento cujusdam machinæ bellicæ ad ignitarum * glandium similitudinem, quod inventum Sigismundo tribuit VValturius. Sed hæc bellica mittimus, ut aliquid breviter observemus de alio ejusdem bibliothecæ codice, nempe de historia a fratre Ptolomæo de Luca, Ordinis Prædicatorum, scripta ad Guillelmum de Baïona, tituli sanctæ Cæciliæ presbyterum cardinalem, qui auctor libri XVI. cap. VIII. hæc habet de Leone IV. cui Johannam Papissam nonnulli successisse fabulantur. *Omnes quos legi, præter Martinum, tradunt post Leonem* IV *fuisse Benedictum* III. *Martinus autem Polonus ponit Johannem Anglicum* VIII. Hinc patet, quod ab aliis jam probatum, Martinum Polonum, qui Nicolai III Pœnitentiarius, dein Gnesnensis in Polonia archiepiscopus, obiit anno M CC LXXVIII. primum esse hujusce fabulæ, si non auctorem, saltem narratorem. Certe in sinceris Mariani Scoti & Sigeberti exemplaribus de illa mentio nulla est. Ejus occasione in mentem venit alia fabula, cujus meminit Herchempertus, somnium videlicet Arechisi principis Beneventani, cui noctu a dæmone revelatum fuerit, Patriarcham, qui Constantinopoli nuper electus fuerat, feminam esse, sexum Constantinopoli masculinum sub clerici veste mentitam. Quocirca expergefactum Arechisum suos nuntios Constantinopolim misisse, per quos factum scribit auctor, ut tam turpi & pernicioso errore sublato, feminaque a patriarchali sede dejecta, pestis etiam, quam tanto sceleri expiando Deus in eam urbem immiserat, sedata sit. Huc fortasse spectavit Leo Papa IX in epistola ad Michaëlem Cerularium CP. episcopum, scribens, id fama constante ad se perlatum, multos eunuchos in eo patriarchatu sedisse, immo etiam unam feminam. quod postea Græci etiam in Romanos regesserint. De pseudopa-

AN. 1685. MAIO.

* bombes

An. 1685. Maio.

pissa Johanna plura inferius.

XIX. Sabbato sanctæ Justinæ insigne Ordinis nostri cœnobium vidimus, cui vix par alterum in tota Italia reperias. Inde instauratio religionis ante annos ferme trecentos per totam non solum Italiam, sed Europam propagata. Ecclesia amplissima, novi, sed eximii operis, octo habet testudines seu rotundas turres. Interiora sacellorum ornamenta nondum penitus absoluta. In uno jacet corpus beati Arnaldi Abbatis; sanctæ Justinæ in crypta subterranea. Arnaldi epitaphium, quod in veteri codice legimus, inter alia sic canit.

Hic aderam Pastor, me perfidus ille tyrannus
Misit captivum fallax Ecelinus Asylum,
Et longus carcer vita spoliavit ibidem.

Asylum opidum est in pago Tarvisino. Aliud ejusdem Arnaldi epitaphium habet, Arnaldum ex vico *Limina*, qui septem millibus passuum ab urbe distat, ortum fuisse. Bernardinus Scardeonius ejusdem obitum ad annum MCCLIIII refert. In illo cœnobio triplex peristylium sive claustrum, & triplex super unumquodque ordo cellarum. Bibliothecæ codices antiqui ad sexaginta, partim græci, partim latini. Ex græcis *Basilii homiliæ in Psalmos*, itemque aliæ homiliæ *de Barlaamo martyre* & aliis. *Commentarius in Evangelium Johannis*, *Philostratus &c.* Ex latinis *Salvianus de providentia*, & codex librorum quatuor *de Imitatione*, scriptus anno MCCCCXXXVI. cujus codicis titulum veterem nonnemo vitiavit, & nomen *Gerson*, *alias Thomæ de Campis* apposuit. Ludovici de Venetiis abbatis sanctæ Justinæ epistolas Mediolani vidimus in bibliotheca Ambrosiana.

Aliæ sunt bibliothecæ Patavinæ, apud Canonicos regulares monasterii sancti Johannis in Viridario, apud Augustinianos, & Minoritas ad sanctum Antonium, quem absolute *Sanctum* appellant. Hujus ecclesia magnifice constructa & ornata est: ubi visitur mausoleum Octavii Ferrarii ex marmore albo exquisito. In summo Famæ effigies: subtus Ferrarius dimidiato corpore; a dextris Pallas, a sinistris Mercurius: sub icone urna Ferrarii ossa comprehendens cum hoc epitaphio.

OCTAVIO FERRARIO MEDIOLANENSI,
In quo ornando & extollendo magni Reges ac Principes certarunt. Veneta Resp. præter alia decoramenta bis mille

florenorum honorario auxit. LUDOVICUS MAGNUS *Francorum Rex ſponte annuorum quingentorum congiarium diu indulſit : Chriſtina Auguſta equeſtri inſigni extulit. Ille Regum opes ac munera animo æquans , facundia , fide & conſilio , invidiam aut vicit , aut gloriæ incitamentum habuit. Septem & quadraginta annos cum admiratione auditus eſt : quinto & ſeptuageſimo obticuit , quamdiu litteris honor conſtabit , ſcriptis apud poſteros locuturus.* AN. 1685. MAIO.

JULIUS FERRARIUS P. M. M. P. ANNO M. DC. LXXXIV.

Nullus hactenus tanti viri cathedram , quæ de politiori litteratura eſt , occupat, ut ejus deſiderium & meritum inde augeatur. Eamdem academiam ſcriptis & doctrina ſua illuſtrat eruditus e noſtratibus Carolus Patinus , Equitis titulo a Rep. donatus : qui nobis pretioſa ſua cimelia oſtendit , librumque dono dedit ab ſe editum in inſcriptionem græcam Smyrno allatam , cujus prototypon vidimus. Non procul ab urbe , in villa Arqua tumulus eſt Franciſci Petrarchæ , qui politiores litteras ſuo tempore , uti omnes norunt , excitavit. Ea de re ſibi ipſe gratulatur in epiſtola ad Johannem Olmutienſem epiſcopum , qui cum inepto blanditiarum modo , ut hodie quoque nonnulli faciunt , Petrarcham plurali numero compellaſſet , reſpondet Petrarcha , ſe non mediocri ſtupore affectum , ob inſolitum ejus ſtilum ; *modernorum blanditias & meras ineptias exſecrari ;* gloriari vero , quod *ſtilum illum patrum , hac in parte femineum & enervem,* unus ipſe , ſeu primus per Italiam immutaſſe videatur. *Petrarc. lib. 12. ep. 14.*

An vero prætermittemus Titum Livium , magnum illud Patavii ornamentum ? cujus ſcripta præclara ſi tanta cautione, atque ejus cineres ſervaſſent concives , hodie quoque omnes ejus decades integras haberemus. Sed antiquior eſt illa jactura , quam ut modo reſarciri poſſit , quidquid nugivenduli neſcio qui jactitent. Hanc quippe jacturam jam ſuo tempore deplorabat mox laudatus Petrarcha , qui ita Livium alloquitur. *Te in libris tuis video , non equidem totum , ſed quatenus nondum ſæculi noſtri deſidia periiſti. Centum quadraginta duos rerum humanarum libros edidiſſe te novimus : heu quanto ſtudio , quantis* *idem lib. ult. epiſt. 4.*

An. 1685. Maio. *laboribus vix triginta ex omnibus superſunt.* Ita Petrarcha: qui addit ſe tum Patavii, *in veſtibulo Juſtinæ virginis, ante ipſum* Liviani *ſepulcri lapidem* habitaſſe, VIII. Kal. Martias anno a Chriſti ortu M CCC L. Huic vitio vertit Mapheus Vegius in libro tertio de educatione puerorum, quod laureandorum poëtarum morem invexit primus. Ad Livium ut redeat oratio, dimidia ejus ſtatua erecta cernitur in majori civitatis aula prætoriana, qua vix ulla magis ampla reperiri poteſt. Habet quippe longitudinis pedes CC LVI. latitudinis abſque pilis LXXXVI. cum tabulato affabre elaborato, & tecto ex laminis plumbeis. Ad hanc aulam quatuor ſcalis magnificis aſſcenditur.

XX. Dominica die itum ad monaſterium beatæ Mariæ de Pratalea Ordinis noſtri, ſitum in collibus Euganeis ad ſextum milliare extra mœnia. Ibi ad triginta monachi: eccleſia elegans in aggere ſita: dormitorii cellæ ſolo eccleſiæ æquatæ: triplex clauſtrum: bibliotheca nitidiſſima, libris antiquo ritu diſpoſitis referta, atque picturis ornata eſt.

XXI. Patavio iter eſt Venetias viginti quinque millium ſecundum Brentam fluvium ejuſque canalem. Ex utraque ripa continuæ villæ & magnifica palatia nobilium Venetorum. Medio itinere apud Miram hæc inſcriptio legitur in ædibus Contarenianis.

HENRICUS VALESIUS REX, CUM E POLONIÆ REGNO, QUOD EJUS SUMMÆ VIRTUTI MERITO FUERAT DELATUM, IN GALLIAM, CAROLO FRATRE IX REGE VITA FUNCTO, AD PATRIUM ET AVITUM IRET, HAC ITER FACIENS, ULTRO AD HAS ÆDES DIVERTIT, TOTA FERE ITALIA COMITANTE, ANNO SALUTIS M D LXXIV. VI. KAL. SEXTILES.

TANTÆ HUMANITATIS MEMOR FEDERICUS CONTARENUS * D. M. P. FUNDI DOMINUS M. P.

* *D. Marci Procurator.*

VENETIÆ.

Foſſinæ vicus eſt ad oram lacus, unde Venetias per quatuor aut quinque millia naviculis itur. Urbem hanc toto orbe celeberrimam & maxime ſingularem reddunt ejus ſitus, ædium

forma & elegantia, frequentia civium & advenarum, copia omnium rerum, libertas modusque vivendi, qualis nusquam locorum invenitur. Sita est in mediis aquis, quæ ad marini æstus accessum & recessum crescunt ac decrescunt, nec admittendis magnis navibus satis idoneæ, nec inutiles ad convehendas merces. Illic in mediis aquis videas surgere innumeras ædes & permulta palatia, quorum elegantia & magnificentia certant ex æquo. Hæc fundamentum habent in mobili & paludoso solo, quod mille mæandris aqua ita intersecat, ut tota civitas per solidas vias adiri & circumiri; atque per liquidas seu canales itidem tota enavigari possit ope & subsidio scapharum rostratarum, *gondollas* vocant, quæ ad quatuordecim millia ea in urbe huic officio inserviunt, ea celeritate & facilitate, ut in locis, quantumvis angustis & intricatis, adversarum cymbarum occursu & concursu nequaquam impediantur. Infiniti per urbem pontes, sed insignior qui super majorem canalem conditus est, a Rivo-alto vulgo *Realte* nuncupatus: cujus unicus ex marmore arcus ambas ripas conjungit, longus pedes C XX. cum duplici ordine officinarum. In eam urbem nocte ac die facilis ingressus & ex ea egressus, nullis portis murorumve præsidiis, nullis portoriorum exactoribus, nullis excubiis: & nihilo minus plena securitas, maxima item libertas, sed ad licentiam usque, modo ne quid contra Rempubl. Nulla, excepto habitu, distantia inter nobilem & plebeium: omnes absque famulorum satellitio publice procedunt. An. 1685 Maio.

Plurima templa præclara sunt in illa urbe, sed præ ceteris sancti Marci. Ejus structura est græcanici operis ab anno M LXXI. non ita excelsa, quam magnifica & ornata. Constat quinque testudinibus dispositis in formam crucis, & plumbo tectis. Parietes marmore exquisito intus & foris incrustati, portæ ex ære, quinque in facie primaria. His supereminent quatuor miræ venustatis equi ex ære cyprio deaurati, qui a Constantino Roma (forte ex tumulo Hadriani Augusti) Constantinopolim, indeque Venetias per Remp. anno M CC VI. translati sunt. Supra hos equos Leonis deaurati effigies pro symbolo Reip. Ad principem portam exstant, præter alias multas, (ad quingentas numerant, tum porphyreticas, tum marmoreas) columnæ quatuor ex ophite seu lapide serpentino, quibus templum Salomonis olim ornatum fuisse ferunt. Ante eamdem portam, inter atrii ostia, lapidi magno rubeo quadrato infixa est lamina,

An. 1685. Maio. in qua Alexander tertius, qui apud Venetias asylum invenit, Frederici Ænobarbi collo pedem imposuisse dicitur, his litteris incisis, *Super aspidem & basiliscum ambulabis.* Pavimentum variis marmoris & pretiosorum lapidum segmentis tessellatum: fornix eodem modo picturis emblematisque distinctus est. In pavimento, quod a Joachimo abbate illo fatidico delineatum aiunt, varia symbola exprimuntur: in his duo galli gallinacei vulpem excutientes. quod de Carolo VIII & Ludovico XII Francorum regibus interpretantur, qui Ludovicum Sfortiam Ducatu Mediolanensi injuste occupato spoliarunt. Altare majus ornant tabula inferior seu antipendium ex argento; tum * pallium (ut vocant) seu tabula superior, Sacerdotis oculis objecta ex auro solido & gemmis pretiosissimis; atque ciborium, quod baldachinum appellant, innixum quatuor columnis ex vario marmore affabre sculptis. Pone majus altare ædicula est, in qua reconditum asservatur sanctissimum Sacramentum, cum umbella super aram instar ciborii, quam quatuor columnæ ex alabastrite instar vitri pellucidæ sustinent. Ecclesia in gyrum habet pedes DCCCCL. in longum CC XX. Sacrarium multa continet exquisita & pretiosissima, supellectilem Constantini, ut ferunt, ex achate & crystallo; discum ex uno smaragdo, tres ex achate, unum ex topazio, coronas sex gemmis ornatas, ducalem aliam cum adamante immensi pretii; alterum item adamantem ex dono Henrici tertii Francorum regis. His omnibus longe præferendum esset Evangelium sancti Marci, si (ut ipsi asserunt) propria ejus manu esset exaratum. Alterum ostendunt librum Evangeliorum, quod sancto Johanni Chrysostomo tribuunt, sed ne de rei veritate periculum fiat, hi libri sigillis obsignati sunt, nec cuiquam aperiuntur. De corpore sancti Marci illuc translato testis est in Itinerario suo a nobis edito Bernardus monachus Francus ante annos octingentos. Alia est Patriarchalis ecclesia ad sanctum Petrum, beati Laurentii Justiniani tumulo & corpore insignis: hæc vero sancti Marci Ducalis & collegiata, cujus primam dignitatem obtinet Primicerius, pontificiis insignibus gaudens. Baptisterium ex ære pulcre elaboratum in sacello ad portam, qua aditus est in contiguum palatium Ducis. Ante ecclesiam magna platea cernitur, elegantissimis ædibus circumdata: ante palatium alia non minor, ubi nobiles de rebus maximis discurrendo loqui, & deliberare solent. *Brolium* seu peribolium appellant, quo in loco

* *Pala*

loco nullus plebeius iis se adjungere audet. Palatium Ducis dextro ecclesiæ sancti Marci lateri adhæret, perquam magnificum, æreis tegulis opertum, tabulis insigniorum pictorum decoratum. Variæ per unam porticum angustis cuniculis patent arculæ, in quas delatores quique schedulas suas conjiciunt, aliæ pro seditiosis, aliæ pro impiis, pro diversis criminum generibus diversæ, maxime in eos, qui in remp. peccant. Proximum est palatio minus armamentarium pro quatuor millibus armatorum: aliud maximum in angulo civitatis. AN 1685. MAIO,

E regione ducalis palatii visitur bibliotheca sancti Marci, multis codicibus, tam græcis, quam latinis referta: quos plerosque, magno studio, magnisque impensis conquisitos, Bessarion Cardinalis Reip. dono dedit, ac basilicæ sancti Marci dicavit anno M CCCC LXIX. Hujusce doni rationes ipse commemorat in epistola ad Principem Venetorum Christophorum Morum, & ad inclitum Senatum. Primo quod nullum locum tutiorem invenisset. Deinde quod nullum commodiorem, ac suis hominibus, scilicet Græcis, aptiorem, qui Venetias appulsi, tamquam apud alterum Byzantium degere soliti sint. Denique quod nullus sibi occurrisset alius locus, ubi honestius collocari posset, quam apud eos homines, quibus esset multis obstrictus beneficiis; & in ea civitate, quam sibi, subjugata Græcia, elegisset, & in quam a Venetis accitus, atque honorificentissime receptus fuisset. Hæc epistola inter philologicas a Goldasto vulgata reperitur. In vestibulo istius bibliothecæ multa egregia signa seu statuæ & imagines: vas ipsum ædificii præclarum cum egregiis picturis; sed cui multum librorum editorum deest ad absolutam bibliothecæ perfectionem. Ejus curator est humanissimus abbas Gualterius, nobilis Scotus. Indicem a Thomasino vulgatum quivis consulere potest. Præcipui sunt græci: quos inter *Photii bibliotheca*, *libri Augustini de Trinitate* græce & latine, *Themistii orationes*: e latinis *commentarius in Pauli epistolas ex libris Augustini*, Petro Tripolitano adscriptus, quod non facile asseruerim: *Sophiani liber de machinis bellicis* ad ipsum Bessarionem Cardinalem. In vacuo folio cujusdam veterrimi codicis exstat inscriptio de Lappæo Cretæ oppido, cum hoc titulo: *Apud Cretam insulam.*

ΛΑΜΠΠΑΙΩΝ. Η. ΠΟΛΙΣ. ΜΑΡΚΟΝ. ΑΥΡΗΛΙΟΝ.
ΚΑΗΣΙΠΠΟΝ. ΤΕΙΜΗΣ. ΚΑΙ. ΜΝΗΜΗΣ. ΧΑΡ.

An. 1685. Maio. *Grut. pag.* M XCI. Hujus inſcriptionis duo tantum priora vocabula leguntur apud Gruterum, & apud eruditum Harduinum in Λ Α Π Π Α Ι Ω Ν.

XXII. In adverſa inſula palatio & plateæ ducali reſpondet inſigne monaſterium ſancti Georgii noſtri Ordinis, Majoris appellatum: quod præ omnibus Italiæ cœnobiis apte & concinne ædificatum nobis viſum eſt. Eccleſia ejus minor, quam ſanctæ Juſtinæ Patavinæ, Palladium auctorem habet. Subſellia vitam ſancti Benedicti eximie inſculptam repræſentant. In aditu e clauſtro ad chorum ſepultus eſt anno M C X Petrus Venetus monachus, qui corpus ſancti Stephani protomartyris Byzantio illuc advexiſſe dicitur. Regulares monaſterii ædes elegantia nullis cedunt. Clauſtrum duplex, bibliotheca bene inſtructa, maxime concinna & ornata. In refectorio pictura exquiſitiſſima Pauli Veronenſis, cænam Canæ repræſentans. Tanta apud nos elegantia magnificentiave non quærenda: ſed optandum eſſet, ut majori ſtudio nitor & munditiès, præſertim in templis noſtris, curaretur: ubi ſordido pulvere parietes, & feneſtrarum anguli telis aranearum inquinati eſſe ſolent. Hanc ſane incuriam nobis merito exprobrant non ſolum Itali, ſed etiam Germani & Belgæ, apud quos nihil inquinatum & oculis indignum in eccleſiis toleratur. Georgiani monaſterii hiſtoriam italice ac latine ſcripſit Fortunatus Ulmus, ſed ineditam. Alia eſt apud Venetos ſancti Georgii Græcorum eccleſia, ubi monachi Baſiliani ſchiſmatici degunt: alia item ſancti Georgii in Alga, de qua alias. Prope ſanctum Georgium Majorem alia eſt inſula, vocabulo Judæca, ubi in eccleſia ſanctæ Crucis, quæ eſt Ordinis noſtri ſanctimonialium, magni Athanaſii corpus aſſervari creditur. Ibidem egregia viſitur Capucinorum eccleſia, ex voto reip. Salvatori conſecrata ob peſtem exſtinctam. In ea voces repercuſſæ gratiſſimum quaſi concentum reddunt. Capucinorum domus nihilo minus ab inſtituta ſimplicitate degenerat.

XXIII. Ad ſancti Nicolai monaſterium e noſtris, in Litore dictum, ſacra fecimus. Situm eſt extra urbem in continente. In eccleſiam loci tranſlatum dicitur corpus ſancti Nicolai epiſcopi Myrenſis anno M. C. id eſt anno vigeſimo ſexto a monaſterii conditione. Ibi viſitur picta effigies Nicolai Juſtiniani ejuſdem loci monachi, cui prænobilis Juſtiniana familia alteram ſui debet originem; itemque effigies Annæ ejus conjugis, Vitalis ſecundi Ducis filiæ. Ille poſt emiſſam vitæ monaſticæ pro-

fessionem, tempore Alexandri III. cum proles mascula ex sua gente defecisset, Pontificis permissu Annam duxit uxorem: ex qua postquam aliquot liberos suscepisset, in monasterium suum reversus est: Anna vero item monacharum cœnobium ingressa. In ecclesia sancti Nicolai Dux cum Patriarcha & toto suo comitatu die festo Ascensionis, post sollemnem maris desponsationem, sacris a loci abbate celebrandis interest. Apud Franciscanos conventuales magnificum est in primis mausoleum Johannis Pisauri Ducis Veneti. In ecclesia sancti Rochi, ubi ejus corpus asservatur, & in adjuncta consodalium aula, quam *Scholam* vocant, multæ sunt tabellæ egregie depictæ a Tintoreto: multæ item insignes ex ligno sculptæ per Franciscum Plantam figuræ.

XXV. In mensam suam nos admisit excellentissimus Orator dominus *de la Haye*, & post aliquot dies in armamentarium Venetæ reip. secum duxit. Illustrissimum abbatem Bellonium nobilem Venetum convenimus, & clarissimum Jacobum Brachium Doctorem medicum, viros doctos: ex quibus hic nobis libellum physicomedicum largitus est, italico sermone ab se editum de animantibus morientibus ex defectu aëris naturalis aut facticii.

XXVII. Die Dominica apud sanctum Zachariam facta est a Patriarcha sex nobilium Benedictinarum consecratio, quæ aliquot a professione annis fieri solet cum magna pompa & multo apparatu. Post lectam Missæ epistolam Patriarcha ad chorum virginum accedit; & peracto consecrationis ritu, omnes qui in consecratarum virginitatem aliquid tentare ausi fuerint, diris vovet. Factum bene, si mores & habitus ab illa consecratione non discordent.

Post meridiem excellentissimus Procurator Johannes Bapt. Cornelius nos in suas ædes invitavit. Is pater est illius clarissimæ nostri sæculi heroinæ, Helenæ Corneliæ Biscopiæ, quæ mense Julio anni superioris e vivis excesserat, annos nata XXXVIII, apud Patavium, ubi & Doctoris in Philosophia titulum meruerat: sepulta in monasterio sanctæ Justinæ inter monachos, uti ipsa moriens optaverat. Omnia ejus scripta multigenæ eruditionis (nam ipsa linguas minimum quinque præter maternam callebat) & alia id genus permulta nobis ostendit amantissimus pater: sed (quod nobis in primis jucundum fuit) testimonium authenticum, quo in numerum Oblatarum a Pa-

AN. 1685. MAIO.

tribus nostris, sancti Georgii scilicet abbate & monachis, inscio patre suscepta est anno M DC LXV. Cum enim simplex castitatis votum ab ea factum litteris pontificiis pater, qui eam nuptum dare volebat, rescindi curasset: hæc ad sanctum Georgium profecta, & sub Oblatæ nomine professa castitatem, numquam ab ea retinenda deterreri potuit, quantumvis splendidis conditionibus ad matrimonium alliceretur. Ejus epitaphium, plumbeæ laminæ intra cupressinam arcam inscriptum, sic habet.

HELENA LUCRETIA CORNELIA BISCOPIA, *nobilis Veneta, maximi nominis virgo, & D. Benedicto sponte dicata, Hebraici, Latini, Græcique sermonis attici & neoterici, supra Hispanicum, Gallicum & Italicum peritissima, quos cantus suavitate mire exornabat; in scientiis omnibus præcellens, Doctorali laurea Patavii anno* M DC LXXVIII. XXV *Junii publice donatur, & Doctrix in cathedrali ecclesia declaratur. Cujus fama & scriptis permoti Summus Pontifex* INNOCENTIUS XI *&* JOANNES III. *Poloniæ Rex, litteris apostolicis* VI *Maii, & regiis* XIV *Junii* M DC LXXXIV *eamdem visitarunt: atque Romanorum Imperator* LEOPOLDUS, *sed &* CAROLUS III. *Lotharingiæ Dux mirifice commendarunt, aliique Principes summis honoribus cumularunt. At mortalem hanc gloriam eodem anno, die* XXVI *Julii, hora* XVIII. *in immortalem commutavit, ut duplicem Virg. & Doct. laureolam susciperet in cælis, ætatis suæ* XXXVIII. *mæstissimo parente* JOANNE BAPT. D. MARCI PROCURATORE SUPERSTITE.

Præclarum illustri filiæ mausoleum nunc pater adornari curat ex marmore. Habet & aliam filiam nuptam, præclaris itidem dotibus ornatam, quæ multas etiam linguas recte callet.

XXIX. & subsequentibus aliquot diebus revolvimus codices bibliothecæ sancti Antonii in castello, Canonicorum regularium sancti Salvatoris, deducente nos humanissimo Patre

Calorio Somascho, cui Pater Semenzius ejusdem instituti e Mediolano nos commendaverat. In ea bibliotheca multi sunt codices græci & hebraici præter latinos: quos inter exstat *breviarium operum sancti Augustini* per Henricum abbatem Pomposianum, qui opus suum Raynaldo Archiepiscopo Ravennensi nuncupavit. quod opus ipso jubente suscepit apud Argentam opidum agri Ravennensis, dum Ferraria civitas bellicis motibus agitaretur. In eadem bibliotheca habetur *Passionale* antiquissimum bonæ notæ: & *versio Ptolemæi Cosmographiæ* per Jacobum Angelum. Ecclesia beatæ Mariæ de Salute, quæ Somaschorum est, fabricæ elegantis ac singularis, Reip. voto & magnificentiæ optime respondet; nec ulla apud Venetias comtior, & ornatior.

An. 1685. Maio.

XXXI. Assensionis die festo insigne & toto orbe famosum spectaculum exhibetur: quo die sollemni pompa in mare Adriaticum e palatio Dux cum Senatu procedit, ludicram maris desponsationem celebraturus. Vehitur deaurata navi, quam *Bucentaurum* appellant, adjunctis sibi Senatoribus in veste purpurea, & ipse Ducis insignibus & ornamentis instructus. Subsequitur in minori & humiliori cymba Patriarcha cum suo clero concinente, qui, ubi ad maris portum processum est, comitante navicularum omnis generis & scapharum infinita multitudine, doliolum aqua plenum ad nuptialem Ducis lectum benedicit, tum aquam in mare projicit. Mox Dux novæ sponsæ, injecto in mare anulo, sponsaliorum arrham solvit his sollemnibus verbis, *Sponsamus te, Mare nostrum, in signum veri & perpetui dominii.* Deinde in ecclesiam sancti Nicolai ad litus accedit cum Patriarcha & proceribus: ubi cum eisdem interest festivis sacris, quæ abbas cum monachis mox celebrat. Demum reversos proceres Dux in palatio suo epulis recreat, quarum apparatus magnificus spectantium oculos prius recreaverat. De bucentauro, ut id obiter dicam, a Grammatico quodam interrogatus aliquando Mapheus Vegius Laudensis, sub Pio II quondam Datarius, unde hanc vocem formatam crederet; respondit a magnitudine boum, qui in Italia erant, consuetudinem factam fuisse, ut præposita syllaba *bu*, magnum quiddam semper enuntiaretur. Inde dici *bulimiam* magnam famem, & *bupædas* grandes pueros. Simili ratione *bucentaurus*, quia Principes & magni viri ea vehi solent, quasi *magna centaurus* appellata est. Centaurus namque signum erat, quod

An. 1685. Maio. magnæ navi imponebatur. Unde Virgilio, *Centauro invehitur magna.* Hæc Mapheus in libro ſecundo de educatione puerorum.

Antequam Venetiis diſcederemus, triſte ad nos perlatum eſt nuntium de obitu optimi ſenis noſtri Lucæ Acherii, de litteris bene meriti, quem patris loco ſemper ego ſuſpexeram. Cum Pariſiis egreſſi ſumus, lentus illum coquebat ardor, qui ſenſim in dies ingraveſcens, eum de medio ſuſtulit die XXIX Aprilis, cum natus eſſet annos fere LXXVII. Hæc interim de emerito ſene, dum alia ſe ſe offerat plura dicendi occaſio.

Junio. I. Romam verſus iter maturavimus, ut ante ſummos calores urbem attingeremus. Patavium, Mons-ſilicis, * Rodigium opidum, ubi inſignis eccleſia in honorem beatiſſimæ Virginis, multæ item inſcriptiones veteres penes Camillum Silveſtrum, nobis procedentibus primum pervia fuere.

* *Rovigo.*

III. Dominica Ferrariam ante meridiem acceſſimus. Magna quidem & præclara civitas, at civium multitudo longe impar. Eccleſia cathedralis beatiſſimæ Virginis ampliſſima, plumbo tecta, palatii potius formam, quam eccleſiæ exterius habet. Subſellia triplicis ordinis pone altare. Monaſterium ſancti Benedicti elegans & ornatum. In ſacrario duo baculi paſtorales ex ebore, qui olim fuerunt monaſterii Pompoſiani, quod modo unitum illi Ferrarienſi. Hic ſepultus eſt Ludovicus Arioſtus poëta famoſus cum epitaphio, quod ab aliis vulgatum eſt.

RAVENNA.

IV. Refecti apud Argentam vetus opidum, ex quo duxit originem famoſus ille Guibertus antipapa; noctem duximus in opido Lugo. Die ſequenti Ravennam attigimus: cujus urbis paludoſas & ſordidas aquas Sidonius noſter multum abhorruit: quia *nuſquam vel aquaductuum liquor integer, vel ciſterna defæcabilis, vel fons irriguus, vel puteus illimis.* Verum ab hoc incommodo nos relevavit illuſtriſſimus ac reverendiſſimus archiepiſcopus Fabius Guiniſius, ex præclara Guiniſiorum apud Lucenſes gente, ad quem litteras ex eminentiſſimo Cardinale Caſanata habebamus. Is enim cum nos apud ſe remorari non potuiſſet; in hoſpitium reverſos vino Florentino, aliiſque eduliis recreavit, vir litteris, comitate, ac rebus geſtis non minus, quam dignitate conſpicuus. Idem ipſe nobis vetera, quæ ſuperſunt, eccleſiæ ſuæ authentica inſtrumenta, nonnulla in cor-

Sidon. lib. 1. epiſt. 5.

tice ſcripta, oſtendit, ex quibus quædam apud Rubeum edita correximus. Princeps eccleſia urbis elegans, ſed non multum ampla. Cingit chorus altare majus, in quo ſacerdos verſa facie ad populum ſacra facit. In capite eccleſiæ primi urbis epiſcopi in muſivo exhibentur. Navim ſuſtinent quatuor ordines columnarum. Baptiſterium antiqui operis extra eccleſiam. Bibliotheca nulla ibi ſupereſt. Ambroſius Camaldulenſis, aliquando eo profectus, vix quicquam digni memoria, ut ipſe ſcribit, præter unum *Cypriani volumen*, invenit, antiquis litteris ſcriptum, in quo plurima quam uſquam antea opuſcula notaverat; præterque codicem alterum, in membranis purpureis & litteris aureis exaratum, in quo *Nicæni Concilii Fides* contenta erat. Sed hos codices aut aliena manus abſtulit, aut temporum injuria.

Non alia apud Ravennates majoris eſt dignitatis baſilica, quam ſancti Vitalis, monaſterio Caſinenſium noſtrorum inſignis. Opus eſt ſive Juſtiniani Imperatoris, ut recentioribus placet, ſeu Juliani argentarii ex mandato Eccleſii Epiſcopi, quod ex vetuſta inſcriptione Rubeus probat, in octanguli formam conſtructa, & omni ornatus genere decorata. Ambitum cingunt ſectæ verſicoloris marmoris tabulæ: columnæque duplici ordine per gyrum altiſſimæ ex candido & vario marmore molem ſuſtinent. Inſigniores ſunt quatuor columnæ ſapphireæ, gemmeis teſſellis diſtinctæ, quæ preſbyterium hinc inde ornant. E regione majoris altaris, quod unum octogoni angulum occupat, viſitur ara ſancti Vitalis ex pellucido lapide alabaſtrite: ſubtus puteus, in quem præceps actus eſt ſanctus Martyr, aquis plenus, ſuper ipſius corpus (ut aiunt) ſcaturientibus. A dextris majoris altaris aliud eſt ſacellum dictum *Sancta Sanctorum*. Iſtuc mulieribus ingredi non licet. In medio areæ puteus, in quem projecti Martyres non pauci, ideo *ſanctorum Martyrum* appellatus. Subtus aram ex marmore jacet ECCLESIUS EPISCOPUS: a dextris VICTOR EPISCOPUS, a ſiniſtris VRSICINUS itidem EPISCOPUS. Nihil minus ubique in illa eccleſia, quam muſivum opus deſideratur. In horto ejuſdem monaſterii ſtat antiqua itidem & præclara ædicula, vermiculato opere pulcherrime exornata in honorem ſanctorum Nazarii & Celſi: quam pro conditorio exſtruxit Galla Placidia, Theodoſii Cæſaris filia, Arcadii & Honorii ſoror, Conſtantii conjux, & Valentiniani tertii mater. Quæ in ſacellum ingreſ-

An. 1685. Junio. ſis ſe ſe primo aſpectu offerunt ſepulcra duo, Valentiniani & Honorii nutricios ſine titulo continere dicuntur: ſubſequentia duo hinc inde Honorii a dextris, Valentiniani a ſiniſtris. Exiſtimant tamen quidam non ſine fundamento, Conſtantium Placidiæ maritum ibi jacere. In fronte conditorii pone aram, tumulus eſt ipſius Placidiæ, quam non more jacentis (ut fit) at ſedentis in ſella cupreſſina ibidem repoſitam fuiſſe teſtes oculati perhibent: ſed omnia quidam nebulones injecto per foramen igne feruntur diſſipaſſe. Eadem Placidia baſilicam ſancti Johannis Evangeliſtæ conſtruxit. Inſcriptionem teſtudini primitus appoſitam Gruterus refert *ſanctiſſimo ac beatiſſimo apoſtolo Johanni evangeliſtæ Galla Placidia Aug. cum ſuo filio Plac. Valentiniano Auguſto, & filia ſua Juſta Grata Honoria Aug. liberationis maris votum ſolvit.*

Grut. pag. M XLVIII.

Non minoris eſt antiquitatis eccleſia ſancti Apollinaris, a Minoribus, qui a Soccis nomen habent, modo occupata. Hæc Theodoricum Gothorum regem auctorem habet, marmoreis columnis Conſtantinopoli advectis ſuffulta. In pariete eccleſiæ hinc inde depictæ ſunt ex muſivo, a dextris quidem ſanctorum, a ſiniſtris ſanctarum effigies; in dextro infimæ navis pariete Juſtiniani Imperatoris imago item ex muſivo, qualis a Nicolao Alemanno in notis ad Procopii Anecdota expreſſa eſt. Parieti cœnobii exteriori inſertus eſt lapis porphyreticus longitudine octo pedum; in quo olim Theodorici Oſtrogothorum regis exuviæ repoſitæ fuerunt. Eo tranſlata eſt anno M D IX urna illa, cum obſeſſa a Gallis Ravenna, bombardæ ictu ex ſummo Theodorici mauſoleo dejecta fuit. Exſtat etiam nunc mauſoleum iſtud extra mœnia urbis, beatæ Mariæ rotundæ modo appellatum, opus Amalaſunthæ Theodorici filiæ, rude quidem, ſed pro illa ætate admirandum. Octanguli in formam conditum eſt cum duplici fornice. Primus in imo aquis nunc fere oppletus, ut merito cum Sidonio de Ravenna dicere poſſimus, quod illic *ſitiunt vivi, natant ſepulti*. Secundus mauſolei fornix, qui aram modo habet, tectus eſt ingentis molis marmore granito, quod in diametrum XXXI pedes, in orbem C XIV continet, denſitatis quatuor. In ſummo faſtigio poſitus erat lapis porphyreticus, de quo mox dicebamus, cum Theodorici exuviis, & in duodecim angulis ſtatuæ duodecim Apoſtolorum: quorum nomina disjectis ſtatuis reſtant, vetuſtis litteris gothicis inſculpta. Ad hæc inſignis eſt etiam, tametſi in

Sidon. lib. 1. epiſt. 8.

in speciem rudis ecclesia, quam Spiritus-sancti appellant, modo Theatinorum, ubi primi Ravennensium episcopi undecim indicio columbæ divinitus electi dicuntur. Ibi ostenditur lapideus eorumdem suggestus: in quem nemo hodie asscendere audet concionandi causa: cui rei alia cathedra e regione erecta est. Denique in eadem urbe, præter alios viros illustres, exstinctus sepultusque est apud Minoritas Dantes poëta, a patria sua, scilicet Florentia, extorris. Ossa demortui post longum temporis spatium Florentini in patriam revocare multa cum dignitate studuerunt. quod tamen impetrare à Ravennatibus non potuere, qui honori sibi merito ducunt, monumenta corporis ejus sua in urbe manere, ut scribit Petrus Victorius in Rhetoricam Aristotelis libro secundo. AN. 1685. JUNIO.

VI. Ravenna digressi, perantiquum Classense monasterium, tribus fere passuum millibus ab urbe dissitum, in transcursu non sine gemitu vidimus, miserati monasterii ruinas & ecclesiæ solitudinem. Nam locus ab uno converso Camaldulensi administratur, monachis in urbem translatis, qui unum e suis quotidie mittunt ad privatum sacrum in Classensi basilica faciendum. Ad ejus ingressum ordinati sunt hinc inde Ravennatum Pontificum tumuli. Ad dexteram visitur antiquum mausoleum, ex marmore albo eleganter factum; atque e proximo apposita est parieti vetustissima inscriptio, qua dicitur sancti Apollinaris corpus eo in loco jacuisse, donec per Maximianum archiepiscopum in ecclesiæ adyta translatum est VII *Iduum Maïarum*, *Indict.* XII. *octies post Consulatum Basilii junioris.* Nunc subtus majus altare in crypta cernitur sepulcrum ejusdem sancti ex marmore. Inde per piniciam silvam in Cerviam seu Phycuclam opidum episcopale; & per salinas in portum Cæsenaticum profecti ad Rubiconem amnem, Galliæ Cisalpinæ limitem ævo Ciceronis; deinde Cæsenam deflex imus. *Furnum potius quam opidum* per ludibrium vocat Sidonius in epistola ad Candidianum, Cæsena oriundum. Ecclesia cathedralis sancti Johannis Baptistæ memoriæ sacra est. Aberat tunc loci episcopus eminentissimus Cardinalis Ursinus, quem postea Neapoli convenimus cum amicis litteris eruditi Natalis Alexandri. Insignis est apud Cæsenates Minoritas conventuales bibliotheca, ex munificentia Malatestæ Novelli, qui fratribus ecclesiam, regulares officinas construxit, & bibliothecæ amplum ædificium, omnium disciplinarum libris manuscriptis pro tempore Sidon. lib. 1. epist. 8.

An. 1685. Junio.

instructum. Libri sunt tum græci, tum latini. E græcis opera Gregorii Nazianzeni, Basilii, Demosthenis, Isocratis, & aliorum: ex latinis multa Hieronymi, Augustini, & ceterorum. Bibliothecæ hujusce indicem digessit Angelus Julianus Dominicanus, eumque Lucæ Turregiano antistiti Ravennati nuncupavit: quem quidem indicem Romæ in Alteriana bibliotheca vidimus ac descripsimus. In pavimento bibliothecæ hæc inscriptio legitur non semel: MALATESTA NOVELLUS, PAMPHILI FILIUS, MALATESTÆ NEPOS, DEDIT. Jacet sine mausoleo in loco humili extra ecclesiam, ad parietem viæ publicæ adhærentem. Vivebat medio sæculo XV. Exstat prope eamdem urbem in edito colle monasterium nostrorum Casinensium, cujus loci ecclesia beatæ Mariæ frequenti fidelium concursu celebratur. Ibidem lapidi marmoreo inscriptio quondam apposita fuit in honorem M. Lucretii historici & poëtæ: cui ob excellentiam ingenii statua condonata est, ac civitati Cæsenæ, Romanæ coloniæ, in hoc sacro monte dedicata, ut apud Aldum in Orthographia legitur.*

VII. Ariminum, urbs antiqua, veteri fama & conciliabulo Ariminensi celebratur. Ecclesia major patronam agnoscit sanctam Columbam virginem & martyrem Senonensem, cujus caput habere se gloriantur, festumque recolunt Ariminenses ultima die Decembris. Sacerdos conversus ad populum sacris operatur, uti & Narniæ, & Ocricolis. Supersunt Arimini duo præstantia antiquorum operum monumenta: nempe Ravennam versus pons super flumen Ariminum, quod urbem alluit; & porta vetustissima ex lapidibus quadratis, qua Pisaurum tenditur, in honorem Augusti constructa, ut inscriptionis reliquiæ docent. Pontis structura permagnifica est, marmore undique decorata. Arcubus quinque fluvii ripas conjungit, ad suburbium continuatus, ea latitudine, ut præter marginem ex utraque parte, duæ quadrigæ adverso cursu concitatæ se se non impediant. Hunc pontem (quod litteræ ab utraque sponda incisæ testantur) Augustus & Tiberius condidere. In suburbio non longe ab hoc ponte est monasterium Ordinis, nuper sancti Georgii in Alga, sed exstincto per Clementem IX Ordine, locus Patribus Casinensibus absque censu concessus est.

* Pesaro.

Ipso die * Pisauri noctem egimus.

VIII. Fanum-fortunæ, ubi reliquiæ veteris arcus in honorem Augusti; Senogallia, cujus loci ecclesia princeps sancti

Paulini titulum habet ; & Ancon ſeu Ancona, urbes epiſcopales, ſecundum oram maris nobis occurrerunt. Ad portum Anconis legitur inſcriptio in honorem Trajani, qui ex pecunia ſua portum tutiorem navigantibus reddidit. Eccleſia cathedralis in edito colle, ſancto Cyriaco nuncupata, multis ſanctorum reliquiis commendatur. AN. 1685. JUNIO.

IX. In perviligio Pentecoſtes, & ipſo die feſto in æde Lauretana ſacrum fecimus : quo innumera, uti ſemper mos eſt, peregrinantium turba confluxerat. De tam celebri ac religioſo templo Turſelinus & alii ſcripſerunt. Qua parte primum ſacra ædes ſpectari ab adventantibus poteſt, exſtat oratorium, ubi peregrini in terram procumbentes beatiſſimam Virginem ſalutant. Ædicula ſacra quadrangula ex lapidibus coctis, intra eccleſiam cathedralem ſæpto marmoreo incluſa eſt. Statuæ decem Prophetarum, & impreſſæ marmori cælaturæ, Sanſovini artem commendant. Tribus portis in ædiculam aditus patet. Ejus partem ſuperiorem ab inferiori dirimit crates ex ferro deaurato. In ſuperiori Deiparæ effigies ex cedro habetur : in inferiori unicum altare. Ibi decem lampades aureæ, totidem argenteæ ; variaque dona pretii immenſi. In his excellit donum felicis memoriæ Annæ Auſtriacæ, Ludovici M. almæ parentis, Angeli ſcilicet ex argento ſtatua, puſionem ex auro ſolido gerentis & offerentis. In ſacrario alia dona infinita, quibus acceſetur caſtelli * Vicenarum argentea icon ex munere Henrici Borbonii Principis Condæi, in memoriam ſuæ ex illius caſtelli cuſtodia eductionis. Alia perſequi feſtinantibus non vacat.

* Vincennes

X. Poſt meridiem urbs Ricina, vulgo Recanatum, nobis hoſpitium præbuit, quæ ſedem epiſcopalem Laureto detulit honoris cauſa. Conditorem ſuum agnoſcit Septimium Severum, atteſtante inſcriptione, qua *Colonia Helvia Ricina conditori ſuo L. Septimio Severo* ſe gratam exhibet. Edita eſt apud Gruterum ex marmore apud Maceratam Piceni opidum reperto, & a Dionyſio Harduino communicata : ſed a quo primum inventa ſit, diſcimus ex membraneo codice Vaticano, in quo hæc inſcriptio habetur cum epiſtola ſequente Cyriaci Anconitani ad Johannem Ricinatem Raguſeæ pontificem.

An. 1685. Junio. IMP. CAESARI. L. VERI. AUG. FIL. DIVI. PII NEP. DIVI. HADRIANI. PRON. DIVI. TRAJANI. PARTH. ABNEP. DIVI. NERVAE. ADNEPOTI. L. SEPTIMIO. SEVERO PIO. PERTINACI. AUGUSTO. ARABICO. ADIABENICO PARTHICO. MAXIMO. P. M. TRIBUNIC. POTEST. XIII IMP. XI. COSS. III. PP.

COLONIA. HELVIA. RICINA.
CONDITORI SUO.

*Epigramma hoc præclarum, ex me apud Maceretum exacta tempestate compertum, eam ob rem hodie venerationi tuæ hoc loco reponendum delegi, venerandissime Præsul, ut ex eo perfacile videas, insignem illum pietate Principem Severum, tuarum decus & specimen legum, antiquam illam in Piceno coloniam condidisse, quæ olim eadem in provincia egregiæ illi patriæ civitati tuæ, non longe ab se Oenotrio in colle, longo murorum ordine, nostrum & prope Apennini montis promontorium, nomen & primævam originem dedisse percipitur. Qua quidem in re sane poteris intelligere, vir diligentissime, vos quoque præclaros novæ ejusdem coloniæ cineres, non quemadmodum diu jam incerto nomine consuestis undique vocitare Racanatenses, quin immo vos rectius Ricinates nuncupari debere. Ex quo patet aperte, dignissime Pater, nos non modo abolita virorum insignia quandoque ab inferis suscitare, quin & civitatum utique nomina arte quippe nostra ab orco in lucem revocari posse. O magnam vim artis nostræ ac penitus divinam! Siquidem dum vivimus, quæ diu vivis viva & præclara fuere, & longi temporis labe, longaque semivivûm injuria obstrusa penitus & defuncta jacebant, ex ea demum arte diva iterum vivos inter homines in lucem ab orco revocata vivent felicissima temporis reparatione. * T. H. inter Liguras nondum exacto biennio, apud Vercellas antiquam ad Apenninos montes & olim nobilem civitatem, & de qua Hieronymus senior ille noster suis epistolis in ea de septies percussa virgine particula mentionem habet, dum vetustis in sacris ædibus, nostro de more, aliquid verendæ æternitatis indagare cœpissem, Sacerdoti cuidam ignavo, quænam mea ars esset interroganti, ex tempore equidem respondi: Mortuos quandoque ab inferis suscitare Pythia illa inter vaticinia didici. Et hæc ubi dicta, quum ibidem vulgarem incertum obstupescentemque reliquissem, artem vero meam haud relinquendam putavi. Vale.*

* f. Transacta hieme.

Patri in Christo venerandissimo D. J. Ricinati, Ragusea Metropolitane ecclesie Pontifici B. M. An. 1685. Junio.

Kyriacus Anconitanus devotus suus fel.

Hoc epistolium referre visum est eodem modo, quo in codice Vaticano legitur. Inscriptio non in fronte, sed in calce epistolæ, ut hic, apponitur, qualis scilicet super involutam epistolam apponi debebat. Hunc autem ritum observavimus in plerisque Petrarchæ epistolis autographis, quæ in Medicea bibliotheca asservantur. Hunc Cyriacum Poggius Jacobo Foscaro commendat, uti virum *doctum, & bonorum studiosum*: ejusdemque mentionem facit Ambrosius Generalis Camaldulensis in Hodœporico suo ad annum M CCCC XXXIII. quo anno, cum Venetiis esset, *Adiit nos*, inquit, *inter ceteros & Cyriacus Anconitanus; multaque nobis ostendit antiquitatis, cujus studiosissimus indagator erat, monumenta, tum epigrammata vetusta, tum signatos nummos argenteos & aureos, tum signa.* Atqui eo tempore nullus Johannes inter Ragusienses archiepiscopos legitur apud Jacobum de Petro Luccari in annalibus Ragusiensibus, ubi Ragusiensium Antistitum catalogus habetur. Ricinæ sepultus est Gregorius XII.

XI. Tolento transmisso, sequenti die apud * Fulginium sacra fecimus in episcopali sancti Feliciani episcopi & martyris ecclesia: ubi tunc ex mandato summi Pontificis Communio generalis fiebat. Isidorus Clarius Brixiensis, Fulginas episcopus e nostris, multis suæ doctrinæ & pietatis monumentis relictis, in eadem ecclesia sepultus est, mortuus die XXVIII Maii anno M D LV. Sigismundus Fulginas historiam Italiæ sui temporis scripsit, quæ historia reperitur Mediolani in bibliotheca Ambrosiana. Apud Minoritas corpora integra beatarum Angelæ & Angelinæ; apud Augustinianos beati Tomasutii ex tertio ordine sancti Francisci. Antequam urbis mœnia subiremus, obvios habuimus infinitos ovium & pecudum greges, quos pastores in summas montium planities deducebant, ubi pro more gentis per æstivos calores pabularentur. Subsequebatur totus pastorum apparatus, tentoria, lectisternia, ollæ; in summa quicquid ad rusticanam stationem necessarium erat. Fulginio post meridiem accessimus Spoletum: quo die festivi ignes ob novum Episcopum excitabantur. Ecclesia major antiqua & elegans, Deiparæ assumtæ titulo insignis, Francisci Barbarini Cardinalis impensis ob memoriam Urbani VIII. qui

* Foligni

An. 1685. Junio. illic episcopus fuerat, decorata est. Ara major in ipso basilicæ centro erecta. Urbem cum vicino monte, in quo Franciscani cum eremitis degunt, pons conjungit non sine admiratione spectandus, quem super profundam interjacentem vallem sustinent pilæ altissimæ.

* Terny

XIII. Inde saxosis viis superatis, apud *Interamnem pransi; postea obiter lustravimus ecclesiam Narniensem, cujus altare egregio baldachino quatuor columnis marmoreis innixo exornatum est. Ante faciem altaris, quæ navi respondet, duplici graduum ordine in cryptam subterraneam descenditur, vitrea fenestra illustratam: ubi sancti Juvenalis episcopi & martyris corpus asservatur. Eodem die venimus * Ocricolas, cujus primaria sanctissimæ Deiparæ ecclesia sex Canonicos habet. Ad ejus ingressum sequens legitur inscriptio lapidi insculpta, qui olim ad aram sancti Fulgentii positus erat.

* Otricoli

PRO. SALUTE. ITUS. AC. REDITUS
D. N. SANCTISSIMI. TI. AUG. AEDICULAM
CONCILII. DEORUM DEARUMQUE.
AURELIUS. FAUSTUS. PROT. DIVINI
LATERIS. AUG. N. EX VISU DEAI
VALENTINAE. S. P. F. C.

Hæc eadem inscriptio habetur apud Smetium & apud Gruterum, sed mendose. nam loco *prot. divini Lateris*, habetur *prot. Divinitate*, quasi legendum esset, *protegente Divinitate*: cum lectio genuina sit, *protector divini Lateris*, scilicet Imperatoris: & pro *Valentinae* legitur *Valentiae*. Dum hanc inscriptionem expiscaremur, idem fere nobis accidit, quod Cyriacus Anconitanus sibi contigisse narrat in superiori epistola. Quidam enim clericulus accurate nos observans, petiit a nobis, quid istuc erat quod quæreremus. Audito responso nostro, scilicet nos veteres tantum hasce litteras rimari, ex loquela intellexit nos esse Gallos; moxque subjunxit morem esse Gallorum, ut defossos in Italia thesauros sagarum more investigent, atque in patriam asportent. In via publica alia exstat inscriptio *Juliae Luciliae*, *Livii Juliani filiae*, cujus pater thermas *Ocriolanis* (sic scribitur) a solo exstruxerat. In subjecta valle, ubi pons supra Tiberim Flaminiam conjunxit, stetit olim urbs Ocrea, cujus rudera etiam nunc visuntur. Benedictus medicus sub Antonino Imperatore & Sebastiano præside martyrium passus est

in civitate Ocriculana, VI *Kal. Julii:* cujus acta Romæ in Vallicellana bibliotheca servantur.

AN. 1685. JUNIO.

XIV. Prandio sumto apud civitatem Castellanam ad Cremeram, reliquum diei & totam noctem insequentem incænati & insomnes traduximus; Romam tandem appulsi diluculo feriæ sextæ, quæ Junii dies XV erat, frustrato consilio amicorum nostrorum, qui ipsa die sub vesperum nobis obviam venire constituerant.

ROMA.

Itaque Junii quinta-decima die, quæ feria sexta erat, Urbem ingressi, divertimus ad hospitium duorum e nostris, qui Romæ versari solent, ad clivum Trinitatis, id est, in monte Pincio; susceptique ab eis sumus plenissimo caritatis & amoris officio, non solum communis patriæ causa & religionis, sed peculiaris necessitudinis, quæ dudum inter nos invicem ratione studiorum intercessit. Unus ex illis Claudius Stephanotius, non semel a nobis alias laudatus; alter Johannes Durandus; ambo virtuti & litteris dediti, qui non tantum Congregationis nostræ negotiis, quæ in Urbe sane exigua sunt, quantum studiis nostris juvandis & promovendis otii impendunt. Apud eos septem ferme a nobis exacti sunt menses, quantum scilicet lustrandis non solum bibliothecis impendere nobis licuit, sed etiam videndis rebus sacris, & vetustis Romanæ urbis monumentis: cujus magnitudinem & præstantiam tum ex ruinis ipsis, tum ex novis ædificiis, majorem esse, quam fama vel auctorum scripta ferebant, intelleximus. Urbem dividebant veteres in sex partes, id est templa, domos, vicos, insulas, plateas, & angiportus. Insulæ, qui inter vicos sunt horti. Domus, publica ædificia, nempe theatra, amphitheatra, circi, balneæ seu thermæ, atque nymphæ, quo nomine formas & aquæductus intelligebant. Et in his omnibus quot & quanta olim admiranda Romæ? quot & quanta etiam nunc supersunt post tot clades & ruinas? ut eam Muretus, post Athenæum, hodie quoque *Orbis epitomen* dici posse haud immerito censuerit. Hæc veluti communis omnium mortalium parens, *in qua unica totius mundi civitate*, ut Sidonii Galli verbis utar, *soli barbari & servi peregrinantur.*

Muret. Var. lect. lib. 17. cap. 12.

Sidon. lib. 1. epist. 6.

XVI. Postridie quam eo accessimus, votis nostris ad sancti Petri basilicam persolutis, obsequia nostra, ut decebat, emi-

AN. 1685. JUNIO. nentiſſimo Cardinali Eſtræo, atque excellentiſſimo Regis Oratori Duci ejus germano exhibuimus, a quibus benigniſſime accepti ſumus: tum ab amico noſtro Franciſco Diroyſio Doctore Sorbonico deducti in villam Benedicti, ubi Cardinalis nos ſua menſa dignatus eſt. quod poſtea factum ſæpius ea comitate ac facilitate, ut hæreas quid amplius in eo ſuſpicias, dignitatis eminentiam cum excelſitate ingenii ac ſumma peritia rerum agendarum, an illam benignitatem, qua ſe ad aliorum modum tam humaniter inclinat. Idem in aliis rebus, quæ ad ſtudia noſtra pertinebant, ſua nobis auctoritate & amicorum officiis, quamdiu in Urbe morati ſumus, numquam defuit.

In reditu e villa Benedicti, eccleſiam ſancti Petri in Monteaureo, & aquam Paulinam, id eſt integrum lacum ſeu amnem, e tribus canalibus præcipiti, ſed tamen ad ſpectantium voluptatem compoſito lapſu decidentem vidimus. In hac ſancti Petri eccleſia inſigniſſima eſt Chriſti transfigurati pictura, auctore Raphaële Urbinate, qua nullam aliam in toto orbe inſigniorem picturam exiſtimant. Eo in loco ſanctum Petrum crucifixum tradunt; atque in rei argumentum in clauſtro oratorium, ubi crux defixa fuerit, oſtendunt. Romanus ſancti Petri Canonicus id factum ſcribit *juxta Terebinthum Neronis*, prope eccleſiam ſanctæ Mariæ in Tranſpadina ſeu Tranſpontina. Maffeus Veggius ex adverſo probat Gaii cujuſdam antiqui ſcriptoris teſtimonio apud Euſebium relato, ſancti Petri tropæa *via regali, quæ ad Vaticanum ducit*, defixa fuiſſe. qua in via Mons-aureus ſitus eſt, non ſancta Maria Tranſpadina. Quidquid ſit, Amedeus e Franciſcanis Hiſpanus, cujus novam Apocalypſin ad libros octo, multis ſomniis ſcatentem vidimus, ante annos centum & ſexaginta, Philippo Rege ſuppetias ferente, conventum Franciſcanorum eccleſiæ ſancti Petri in Monte-aureo adjunxit, hactenus a Franciſcanis obſervantioris diſciplinæ occupatum.

Eodem die ſalutavimus eminentiſſimum Cardinalem Caſanatam, cujus recenti apud Italos proceres commendationi, & veteri in nos benevolentiæ multum debemus; atque illuſtriſſimum Johannem Gualterium Sluſium a brevibus ſecretis, virum, in quo priſca fides morumque candor & integritas cum omnigena eruditione conveniunt.

XVII. Dominica Trinitatis capellæ (ut vocant) pontificiæ interfuimus, a qua Sanctiſſimus noſter, quem dudum, pro noſtra in tantum Pontificem veneratione conſpicere optabamus,

bamus, aberat. Nullus organorum musicorum usus in ejusmodi sacris, sed sola vocum musica, eaque gravis, cum plano cantu admittitur. Eo die concionem latine habuit juvenis quidem, sed bonis moribus dotibusque præditus abbas Blanchinus, nobilis Veronensis, quem de rebus mathematicis perite loquentem in ædibus illustrissimi Johannis Ciampini, cujus postea frequens memoria fiet, alias auscultavimus. Post meridiem eminentissimum Cardinalem Ottobonum invisimus, a quo multum benevolentiæ & subsidii in rem litterariam nobis accessit. Senex est, sed in eo viget animus annorum victor. Habitat in palatio sancti Marci, cujus adjuncta ecclesia patriarchalis insigne ciborium habet: sub quo reliquiæ sanctorum Abdon & Sennen. Thronus pontificius loco motus est. Hac die tribusque sequentibus frequentes ad nos fuerunt concursus amicorum, non modo ex nostratibus Gallis, sed etiam ex Romanis, qui postea pro nata occasione commemorandi erunt. Alios itidem tacemus, quibus obsequia nostra exhibuimus. Illustrissimos Prælatos & Abbates Gallos, Ervallum Rotæ Auditorem, & Gevreum, nobis etiam silentibus, Romani proceres prædicabunt.

AN. 1685. JUNIO.

XXI. Feria quinta sollemnis sanctissimi corporis Christi delatio ex Vaticana sancti Petri basilica in circuitu amplissimæ areæ, ex qua in basilicam prospectus patet, de more facta est. Procedebant post religiosos Ordines & rectores parochiarum Urbis varia sodalitia: deinde Procuratores Ordinum generales; tum Episcopi cum mitris lineis: postremo Cardinales cum suis item ex tela argentea, absente Pontifice. Tota, quanta quanta est, sancti Petri basilica rubeis atque auro segmentatis longissimis aulæis ornata erat: columnata duplex, Alexandri VII. opus magnificum, quæ aream basilicæ objectam claudit, ac porticus pretiosissimis item peristromatibus instructa. Unum ex his, quæ quondam Leonis X impensis facta fuerant, cum a prædonibus quondam furto ablatum recuperasset Annas de Monte-maurentiaco, id Julio III. restituit anno MDLV. ut in ipso peristromate adscriptum legitur. Mirum vero erat intueri tantam hominum frequentiam, tantamque procerum multitudinem confluentem ad sacram illam, cunctisque orbis miraculis præstantiorem basilicam: quæ, si centies consideretur, toties sui admirationem magis magisque ac venerationem auget. Quippe nec magnitudine sua enormis, nec partium inæquali proportione aut inelegantia inconcinna, nec totius fabricæ varia

An. 1685. Junio. dispositione confusa, nec ornamentorum convenientium expers, nec in tanta vastitate quidquam indecorum aut incultum patiens: sed omnia & singula apta, magnifica, mirifice ornata, nescio quid divinum spirant & inspirant. Area ingens, quam porticus utrimque quadruplici columnarum ordine distincta in semicirculi formam cingit, spectabilem fabricam reddit. Quadraginta columnæ in unoquoque ordine, omnes CCCXX. In medio spatium ad duos currus capiendos. In intermedia area stat obeliscus ex ophite, cujus altitudo pedum CLXX præter basim, quæ continet XXXVII, auctoritate & impensis Sixti V, industria vero Dominici Fontanæ architecti Comensis denuo erectus. Duo hinc inde præclarissimi salientium aquarum fontes spectantium oculos recreant. Duobus graduum ordinibus ad basilicæ vestibulum, quod egregii templi loco esse potest, asscenditur. Habet hoc atrium longitudinis pedes CC XVI. latitudinis XL. Hæc sacra limina Apostolorum: quibus affusi majores nostri tantum honoris ac reverentiæ, ob sacras apostolorum Petri & Pauli reliquias (quarum pars apud sanctum Paulum etiam asservatur, capita in ecclesiâ Lateranensi) impenderunt. Urbem hoc nomine significatam fuisse, ea loquendi figura, qua ex toto pars intelligitur, vetus Decretalium interpres scribit. Eodem sensu etiam appellata est Apostolorum ecclesia. At strictiori modo hæc *limina* sunt gradus ad basilicam, vel ad eam quam vocant Confessionem. Mos erat Christianis etiam Prudentii ævo, ut *Apostolorum & Martyrum exoscularentur limina*, uti ipse in sancto Romano scribit. Unde Pippinus Francorum Rex, ut de aliis sileamus, cum Romam aliquando adiisset, *omnes gradus singillatim ejusdem sacratissimæ beati Petri ecclesiæ*, teste Anastasio, *deosculatus est.* Nec desunt etiam nunc qui eadem religione ducantur. Vidimus quippe haud raro mulieres reptando in genua, non solum ad Scalam sanctam, ad quam vix umquam alio modo asscenditur, verum etiam ad sanctam Mariam-majorem ex vicinis domibus progredi. quod antiquæ pietatis vestigium est. Idem in basilica, quæ Ara-cæli appellatur, usuvenit. Sed hæc extra viam. A vestibulo per quinque portas in sancti Petri basilicam fit ingressus. Sex alii numerant, forsan computata collaterali. Media a laminis argenteis quibus eam totam cooperuit Honorius Papa I, *Argentea* olim dicta: proxima ad introeuntium sinistram *Ravenniana*: sequens *porta Judicii*, quod per

An. 1685. Junio.

eam mortui in basilicam inferrentur: ad dexteram *Romana*, quæ mulierum Romanarum quondam erat: & *Guidonea* per quam peregrini vexilla seu guidonès gestantes intrabant: ac demum porta *Sancta*, quæ recentior est, nec nisi tempore Jubilei patet. Portam virorum, quæ mulieribus communis non erat, ad sinistram fuisse intelligitur, tum ex Romani Canonici Vaticani veteri libro, tum ex inscriptione, quæ olim in Vaticana ecclesia insculpta erat ad designandam sepulturam Lucilli & Januariæ ejus conjugis, qui jacebant ad *sanctum Petrum apostolum ante regiam in porticu, columna secunda, quomodo intramus sinistra parte virorum*. Nunc etiam viris & mulieribus in ecclesiis distinctæ sedes, maxime in concionibus sacris. Ad basilicæ Vaticanæ vestibulum subsistimus: neque audemus tam divinæ fabricæ majestatem rudi calamo violare. Sunt enim nonnulla, quæ nullo melius modo, quam stupore & silentio laudantur. Veterem basilicam a Constantino ædificatam, quia ruinæ proxima erat, diruere cœpit Julius II. ad novæ fabricæ delineationem Bramante Lazzario architecto celeberrimo usus. Primam ideam Paulus III per Michaëlem Angelum Bonarotium correxit. Suam quisque operam adjecerunt subsequentes Pontifices ad Paulum V. qui supremam fabricæ manum imposuit. Urbanus VIII. ornavit, atque altare sancti Petri pretiosissimo mirandæ artis baldachino (ut vocant) decoravit. Ante altare duobus hinc inde gradibus descensus est in Confessionem, quam lampades centum die noctuque illustrant. Lignea sancti Petrii sedes ab Alexandro VII. in fronte basilicæ magnifico opere inter quatuor Ecclesiæ Doctorum, quorum duo latini, totidemque græci, manus erecta est. Capella, ut loquuntur, pontificia ad altare majus celebratur: cœtus Canonicorum sancti Petri in sacello, quod ob præclaram Deiparæ ex marmore effigiem auctore Michaële Bona-rota, sanctæ Mariæ de Pietate appellant, divina officia celebrat. E regione sanctissimum Sacramentum cum congruo apparatu asservatur in alio sacello, in quo Sixtus IV sepultus est. Pauli tertii & Urbani octavi superba mausolea ab utroque latere cathedræ sancti Petri; Alexandri item septimi monumentum super collateralem portam præ aliis contemplanda veniunt. Longa est hæc basilica pedes D LXX. Crux transversa CCCC XXIV. Navis latitudinis habet octoginta pedes. Testudo seu tholus (cupolam vocant) opus immensum Sixti V, qui illud intra duorum ac viginti mensium spatium, centum millibus aureorum singulo

An. 1685. Junio. quoque anno consumtis, per operarios homines ad octingentos perfecit; tanta inquam moles, quatuor parastatis fulcita, a pavimento ad laternam quingentis palmis Romanis constat, latitudine vero diametrali ducentis: a laterna ad cacumen usque pilæ seu globi, cui crux infixa est, palmis centum. Pila ipsa ex ære inaurato in diametrum habet duodecim palmos: denique crux supereremineus, ænea item & aurata, palmos quinque ac viginti. Tota quanta quanta est fabricæ ad globum usque altitudo pedum CCC LII. Prope scalam, quæ commodissimum ac facilem ad fastigium ascensum præbet, pænitentes quidam publici, & qui matrimonii cum affinibus contrahendi, quam pecunia non valent, licentiam opere pœnali redimere volunt, lapidibus conterendis & ad calcem comminuendis occupantur.

Exstat hujus admirandæ basilicæ descriptio tabulis æneis triginta explicata per Johannem Baptistam Costagutum. Antiquam basilicam descripserunt Petrus Mallius, ac Romanus ejusdem basilicæ canonici; & post eos octo libris Onufrius Panvinius. Solius Romani liber editus est: alios habemus manu descriptos. Innumeri sancti Pontifices, Reges, & Principes in illa basilica sepulti. Urbanus IV vetuit ne quis citra permissum Pontificis (quod antiquitus cautum fuisse legimus) in ea tumularetur, ut nos docet ejus diploma Capitulo basilicæ Vaticanæ directum, in quo conqueritur, quod *erga sanctos, quorum gloriosa corpora in eadem basilica requiescunt, sic indevote se gererent, quod etiam contra canonicas sanctiones mortuorum corpora quasi passim in ipsa, in qua vix passus pedis vacat sepultura Sanctorum, præsumptione temeraria tumularent, cæca cupiditatis illecebris seducti potius, quam miseratione pietatis inducti. Inde fieri; ut plerumque sepulcra reverenda sanctorum, quæ antiquorum Patrum sancta devotio debita diligentia consignavit, ausu sacrilego violantes, cum piis impios, cum justis injustos, & cum sanctis sontes dispari consortio ac societate damnabili impie sociarent.* Duriora quidem verba, sed tempori & occasioni forsan necessaria. Verum diutius hic moramur ut in sacratissimo loco, cujus videndi desiderium & spes animos nostros in via recreabat.

Non minus ardens studium fuit adeundi basilicam sancti Pauli, quæ altero ab urbe milliario ad viam Ostiensem sita est: tum ut gentium Apostolum supplices veneraremur: tum ut reverendissimum patrem Abbatem, nobis amicissimum, & Casi-

nates nostros, qui locum incolunt, salutaremus. De horum in nos humanitate multa erit postea dicendi occasio; sed præcipue de reverendissimo patre Procuratore generali Andrea a Neapoli, cujus eximia in nos gratia & benevolentia fuit. Basilica antiquissima & amplissima est, sed absque condigno ornatu, quem a sola supremi Pontificis pietate impetrare poterit. Hæc veterum ecclesiarum formam retinet, qualem sancti Hyppoliti ecclesiam describit Prudentius: qui sancti Pauli basilicam itidem versibus suis celebrat. *Regia pompa loci est*, inquit, *Princeps bonus has sacravit ædes*. Sive hoc intelligat de Constantino, qui primæ basilicæ fundamenta posuisse memoratur; sive potius de Theodosio seniore & Honorio ejus filio, quos novam ecclesiam condidisse antiquissimum distichon probat, etiam apud Gruterum

Theudosius cœpit, perfecit Honorius aulam
Doctoris mundi sacratam corpore Pauli

Addit Prudentius quaternum fuisse ordinem columnarum, quæ hodie quoque totam molem sustinent, cum striatæ, tum rotundæ: ut sint in universum C XIV. Longitudo basilicæ est pedum CCCC LXXVII. latitudo CC LVIII. Altare summum, in quo solus Pontifex celebrare solet, ciborium quatuor columnis porphyreticis subnixum ornat: apsidem insigne musivum studio Honorii Papæ olim factum, quod Clemens VIII instauravit. Pavimentum refectum ex fragmentis veterum inscriptionum, quas Cornelius Margarinus monachus Casinas in unum volumen collegit. Portæ æneæ tres *anno millesimo septuagesimo ab Incarnatione Domini temporibus Alexandri Papæ* II *& Domini Ildebrandi venerabilis monachi & archidiaconi*, constructæ sunt, *adjuvante Pantaleone Consule, qui fieri jussit.* Hildebrandus hic postea Gregorius VII evasit. Ad posterulam, quæ est ad viam Ostiensem, exstat in cœmeterio columna crucem habens superpositam, olim facta pro cereo paschali, ut versus inscripti docent, quos Margarinus refert. Cœmeterium Lucinæ proximum est basilicæ Paulinæ. In archivo adjuncti monasterii asservatur insignis codex Bibliorum, in quo Caroli Francorum Regis effigies præmittitur, Magni an Calvi, non levis inter Romanos controversia est, suo loco expendenda.

XXIII. In pervigilio sancti Johannis Baptistæ, Christinæ Reginæ bibliothecam lustrare cœpimus, benignissime annuente Regina, quæ litteris ex perpetuo usu, studiisque nostris ex

An. 1685. Junio. gratia favet. Regiæ benignitati in communicandis bibliothecæ & musei cimeliis nemo felicius respondere poterat, quam Petrus Bellorius, scriptis suis clarus; sed morum honestate, bonitate, & modestia non minus commendandus. Bibliothecam hanc locupletant codices antiqui bis mille centum quadraginta quinque ex recensione Lucæ Holstenii, a Regina undequaque, maxime ex Petavio comparati. Vix ulla fuit in tota Italia bibliotheca, ad quam faciliorem habuerimus accessum; nec scio an Romæ ulla alia, ex qua magis profecerimus. In illa codicum multitudine exstat unus annorum octingentorum rarissimus, *Paciani Barcinonensis* episcopi opuscula continens: *Concilium Chalcedonense* optimæ notæ, item *Nicænum secundum* cum epistola prævia Anastasii tralatoris ad Johannem VIII. Ad hæc *Concilium Trosleianum* cum aliis: qui duo codices olim fuerunt Remigianæ apud Remos bibliothecæ. Nec omittendus est codex *epistolas Goffridi abbatis Vindocinensis* complectens, has inter epistolam ad Robertum de Arbriscello, cujus nomen sola prima littera R. designatur. Scriptus est codex ipsius Goffridi ætate. Alterum item exemplar Florentiæ vidimus in bibliotheca sanctæ Crucis. Alius codex vulgatam *sancti* (ut præfertur) *VVillelmi Pictavorum Comitis vitam* exhibens, vix duo sæcula superat. *Auctore Theobaldo* recens additamentum est. Habet etiam Regina picturas maxime insignes, & numismatum magnam cum delectu copiam.

XXIV. Dominica die, natali sancti Johannis Baptistæ, ab erudito Laurentio de Zaccagnis, altero Vaticanæ bibliothecæ custode græce docto, deducti ad villam illustrissimi Gabrielii, Romanæ Curiæ Protonotarii, olim apud Parisios nobis noti, ibidem humanissime ab eo excepti fuimus. Ipso die convenimus in basilicam Lateranensem, quæ Salvatori nuncupata, adjunctum habet præclarissimum baptisterium sub titulo sancti Johannis Baptistæ, ex quo vocabulum etiam basilicæ inditum est. Ibi *propria sedes Apostolicorum*, ut Bernardus monachus Francus in suo Itinerario ante annos octingentos scripto testatur. Pontificii antiqui triclinii reliquiæ supersunt in proximo conventu Patrum Minorum, qui peregrinorum confessiones ad Lateranum excipiunt. Musivum ex illo triclinio in æs incidi curavit Nicolaus Alemannus in libro de parietinis Lateranensibus, ubi Salvator ex una parte cum Silvestro Papa & Constantino hinc inde; ex altera sanctus Petrus cum Leone Papa III. & Carolo

M. repræſentantur. Eo in palatio Romanos Pontifices primis temporibus degere ſolitos fuiſſe colligimus ex nova ſancti Auguſtini epiſtola, quæ eſt in nova editione XXIX. in qua de abrogatis immodicis conviviis, quæ in Sanctorum natalitiis apud Africanos uſui erant, ad Alypium ſcribens, ſibi objicit eumdem morem in baſilica beati Petri Apoſtoli receptum. Reponit id ſæpe fuiſſe prohibitum: ſed quod REMOTUS *ſit locus ab Epiſcopi converſatione*, nondum compeſci ſedarique potuiſſe. Ciborium majoris altaris inſigne eſt, in cujus ſummo duo apoſtolorum Petri & Pauli capita in duabus ex argento thoracatis ſtatuis aſſervantur. Has thecas primum fabricari curavit Urbanus V. & ad earum ornamentum Carolus V Francorum rex pretioſa donaria, gemmas & alia id genus contulit, ac lilium in pectore utriuſque curavit apponi. Inde eſt quod in illo ciborio ſymbola gentilitia Urbani V ex una parte affixa ſunt; ex altera Francorum Regis, itemque hæc ad portam auſtralem baſilicæ, quæ Regem Chriſtianiſſimum protectorem agnoſcit. Præclara eſt intus, ſi qua alia Romæ, Lateranenſis baſilica, binas hinc inde porticus cum variis continuiſque ſecundum navim ſacellis. Laquear picturis & auro decoratum. Innocentius X hanc mirifice exornavit, & tantum-non inſtauravit. Baſilica in longitudinem habet pedes amplius trecentos: pars tranſverſa pedes ducentos viginti duos: navis latitudinis pedes amplius XLVIII. De hac baſilica ſermo iterum recurret inferius. AN. 1685. JUNIO.

XXVI. Illuſtriſſimum Angelum de' Nuce, olim abbatem Caſinenſem, poſt Roſanenſem archiepiſcopum, convenimus in Cancellariæ ædibus, ubi hoſpitatur. Ille nobis ea latine loquendi, qua præditus eſt, facultate ſenectutis ſuæ infortunia expoſuit, rerum omnium penuriam in decrepita ætate (eſt enim fere octogenarius) & cetera quæ inde conſequuntur incommoda: ſe quaſi invitum e monaſterio protractum ad infulas Roſanenſes, poſtea Cardinalis amici voluntate dignitatem reſignaſſe cum annua penſione, quam mortui reſignatarii ſucceſſor ut ſolveret, nulla auctoritate hactenus adduci potuerat: mortuo Cardinale ſibi omnia deficere. Miſerati ſumus optimi ſenis ærumnas, qui ſane meliori fortuna dignus erat. Ab eo indicem veterum codicum bibliothecæ Caſinenſis accepimus, atque anonymi libellum de expeditione ſacra ſub Urbano ſecundo.

XXVII. In bibliothecam Alterianam juſſu eminentiſſimi

AN. 1685. JUNIO. Cardinalis, qui & palatii & bibliothecæ auctor est, facilem ac liberum nobis aditum concessit vir eximiæ humanitatis Petrus Dominicus de Jarento, Abbas de Cabanis, Massiliensis, Cardinalis auditor & conclavista. Bibliothecæ elegantia palatii dignitati non impar. Eam in ordinem redegit Carolus Cartharius Urbevetanus, Advocatorum sacri Consistorii decanus & apostolici tabularii arcis sancti Angeli præfectus. In præfatione ad triplicem bibliothecæ catalogum describit palatium & bibliothecam. Utriusque architectus Johannes Antonius de Rubeis. Longitudo palatii palmis octoginta sex cum dimidio constat: latitudo palmis quinquaginta tribus cum dimidio: altitudo palmis triginta & amplius. Bibliotheca in summo sita est, ad quam lux per fenestras decem ab oriente & septentrione se infundit, australibus ventis, qui libris obnoxii sunt, interclusis. Duo sunt pluteorum ordines, inferior ac superior. Inferior viginti quinque pluteis distinguitur, quorum unumquodque in septem loculamenta dividitur: superior, ad quem per scalam secretiorem fit ascensus, totidem plutea continet, sed receptacula librorum tantummodo sex, ad quæ pergula ductum præbet. Utriusque ordinis plutea pilastidæ distinguunt, quibus volumina manu descripta & pretiosiores codices reconduntur. Inter alia illic asservatur instrumentum Johannis archiepiscopi Ravennatis, scriptum in charta Ægyptiaca. Multa ex hac bibliotheca collegimus.

XXVIII. Vigilia sancti Petri, quæ in feriam v. incidebat, Princeps Columna, Comes-stabuli regni Neapolitani, nomine Regis Catholici summo Pontifici clientelare obsequium pro regno Neapolitano more solito edidit, oblato equo albo cum septem millibus ducatorum. In processu ad montem Quirinalem, ubi tum Pontifex versabatur, præcedebant Papæ excubitores, deinde nobiles Romani, extremo ordine ministri & satellites ante Principem. Sub noctem arx sancti Angeli festivis ignibus, basilica sancti Petri, palatia, & tota fere civitas lampadibus accensis illustrata est, uti & die sequenti.

XXIX. Festo sancti Petri Missa sollemnis in ara principe Vaticana a Cardinale Cibo celebrata est. Diploma concessæ facultatis per Pontificem, cui soli sacra facere in hoc altari licet, affixum erat ad unam ex quatuor columnis, quæ baldachinum fulciunt. Duo vasa argentea cum vino & aqua in mensula posita erant, ex quibus infusum est vinum, tum aqua in minores

minores ampullas. Utrumque quidam familiaris Cardinalis celebrantis prægustavit. An. 1685. Junio.

Eodem die vesperis apud sanctum Bernardum ad Thermas interfuimus, ubi ad altare versus chorum sub humili lapide jacet piæ memoriæ Cardinalis Bona cum hoc, quod sibi vivens ipse condidit, epitaphio.

D. O. M.
JOANNES BONA PEDEMONTANUS,
CONG. S. BERNARDI MONACHUS,
HUJUS ECCLESIAE, TRANSLATO HUC TITULO
SALVATORIS IN LAURO, PRIMUS PRESBYTER CARD.
VIVENS SIBI POSUIT.
OBIIT AN. M DC LXXIV. DIE XXVIII MENSIS OCTOB.
AETATIS SUAE LXV.

Ibidem extra presbyterii cancellos sepultus est Johannes Barrerius, Congregationis Fuliensis auctor. Basilica præclara & elegans ex uno aquarum, quæ ad thermas Diocletiani usui erant, castello adornata est. Ex quo admirabilis illarum thermarum fabrica conjici potest.

Deinde lustravimus ecclesiam Patrum Cartusianorum ad Thermas Diocletiani: quæ præclarissimas stupendi thermarum ædificii reliquias continet, maxime ingentes columnas octo ex marmore granito. In horto Patrum situs est monasterii sancti Cyriaci nostri quondam Ordinis sanctimonialium, quod penitus excisum est. Hujusce monasterii Kalendarium seu Necrologium perantiquum habemus ex codice Vallicellano: in quo Assumtio sanctissimæ Virginis his verbis in Januario notatur. XV *Kal. Febr. depositio sanctæ Mariæ virginis matris domini nostri Jesu-Christi.* In eodem Kalendario triplex sancti Benedicti fit commemoratio. Prima, V. *Idus Februarii ædificatio sancti Benedicti abbatis.* quod de constructione seu instauratione monasterii Casinensis, aut alterius sancti Benedicti ecclesiæ interpretamur. Secunda, XII *Kal. Aprilis, Benevento, Casino castro, beati Benedicti abbatis.* Tertia, V *Idus Julii, depositio sancti Benedicti abbatis.* quo die translatio sancti Benedicti in Galliam, seu depositio ejus corporis apud Floriacum consignari solet. Ad hæc IX Kal. Octob. *Romæ depositio sancti Liberii episcopi.* Celebratur item X Kal. Junii *Domnus Johannes patricius.* an is, cui prima sanctæ Mariæ Majoris conditio tribuitur? cujus sepulcrum, an ceno-

An. 1685. Junio. taphium ibidem, id est ad sanctam Mariam Majorem, in inferiori navis parte ad lævam ostenditur.

Apud sanctum Petrum in Vinculis officii causa convenimus reverendissimum abbatem Cerrium, Canonicorum regularium Congregationis Salvatoris Procuratorem generalem, qui nos prius inviserat. Vir est non mediocriter versatus in doctrina Patrum, maxime sancti Augustini; idemque singulari comitate præditus. De hac sancti Petri basilica plura inferius. Non longe abest sancti Martini in Montibus vetus ecclesia, nunc Carmelitarum, a Philippino eorum generali præfecto eximie decorata. In profunda ejus ecclesiæ crypta reliquiæ sunt veteris Vespasiani ac Titi amphitheatri, quod Sylvester Papa I in oratorium convertit. Observatione dignæ sunt illius cryptæ picturæ ex musivo antiquissimæ: quas inter visitur beatissimæ Virginis imago, ad quam Silvester genibus flexis depingitur. Ibidem ejusdem Pontificis thronus superest, in quo nonnullis Conciliis ibidem (ut tradunt) celebratis præsedit.

XXX. Petrum de Sanctis, arte pingendi & cælandi insignem, adivimus cum D. Thuillerio Academiæ regiæ præfecto, ubi quicquid veterum picturarum in antiquis delubris & monumentis reperiri potuit, pictum aut cælatum vidimus: quale est Ovidii mausoleum, æri ab eodem Petro incisum in variis tabulis, notisque & observationibus illustratum a Petro Bellorio, quicum tunc eramus. Idem Petrus veterum picturarum reliquias ex Romanis monumentis undequaque collegit, paratus ad eas æri incidendas, si quis laboranti opem ferat. quod a Regis magnificentia sperare jubetur.

Julio. I. Dominico die octava sancti Johannis profecti ad Lateranensem basilicam, vidimus in claustro basilicæ adjuncto tres sedes, confuse cum varia supellectile conjectas: unam ex marmore albo, olim in porticu basilicæ positam, in qua novum Pontificem collocari mos erat, *Stercorariam* appellatam: alias duas porphyreticas, & quidem perforatas, quæ ante capellam sancti Silvestri quondam exsistebant: in quibus Pontifex recens consecratus itidem sedebat. Quocirca observare juverit, Pontificem novum eo ritu in Lateranensis basilicæ possessionem induci solitum, ut primo ad thronum pontificalem, qui in apside basilicæ exstabat, *omnes Episcopos & Cardinales*, ut loquitur Cencius, *ad* osculum admitteret: *deinde ad sedem lapideam, quæ dicitur Stercoraria*, stantem in porticu basilicæ collocaretur, *ut*

vere dicatur: SUSCITAT DE PULVERE EGENUM ET DE STERCORE ERIGIT PAUPEREM. postea ductus ad capellam sancti Silvestri prope Lateranense palatium, primo sederet ad dextram in una ex illis sedibus porphyreticis, ubi claves basilicæ a Priore sancti Laurentii acciperet in signum regiminis & correctionis: demum ad sinistram in altera sedens, easdem claves eidem Priori restitueret. Ex quo intelligitur, Stercorariam vocabulum traxisse, non ex forma (neque enim pertusa est, ut aliæ duæ) sed ex versu psalmi, qui Pontifice in ea sedente canebatur, *& de stercore erigit pauperem*. Hæc *fœda loco*, non forma, nedum usu, appellatur in libro secundo de coronatione Bonifacii VIII. auctore Jacobo Cardinale, apud Bollandianos tomo IV Maii, ubi totus hic ritus de tribus sedibus metrice describitur. *Fœda* inquam *loco*, nempe quod in porticu basilicæ exteriori constituta esset, ut ex antecedentibus intelligitur. Quando primum harum sedium usus cœperit, non constat. De his nihil invenimus ante sæculum duodecimum, quo tempore illarum fit mentio apud Cencium, uno sæculo ante natam fabulam de pseudopapissa Johanna, id est ante Martinum Polonum, qui primus eam fabulam vulgavit, ut superius vidimus. Tandem ritus ille, qui ad altius insinuandam novo Pontifici humilitatem primum inductus fuerat, post receptam apud nimium credulos de pseudopapissa fabulam ita infamis evasit, ut ob hoc commentum penitus abrogaretur. quod sæculo superiore post Leonem X factum putamus. Ceterum non alia de causa sedes illas pertusas fuisse veri simile est, quam quod in antiquis Romanorum thermis repertæ, ob materiæ pretium, non ob formam, aptæ judicatæ sunt, quæ ad novi Pontificis sessionem adhiberentur.

AN. 1685. JULIO.

Bolland. tomo 4 Maii pag. 471.

De baptisterio Lateranensi id tantum observamus, in capella sanctæ Mariæ ad Fontes superesse antiquissimam inter alias beatissimæ Virginis picturam ex musivo, stantis brachiis expansis cum cruce in medio pectore. Hæc pictura, aliæque proximæ diversorum sanctorum, factæ sunt pontificatu Johannis IV. Operæ pretium fuisset ut Rasponus has picturas in æs incidi curasset in historia Lateranensi: quod ab illustrissimo Ciampino exspectamus in opere suo de musivis antiquis.

Exstabat quondam apud Lateranum bibliotheca pontificia: sed hæc in Vaticanum a Sixto IV translata est. Præter eam erat & alia Capituli Lateranensis, in qua modo supersunt ali-

An. 1685. Julio. quot volumina, præcipue unum de actis sanctorum, ex quo Mombritius non pauca descripsit, & tempore Sixti IV typis mandavit. cujus rei testem habemus Dominicum Mairum in Lexico, ad vocem *Birrus*. quem locum nobis illustrissimus Ciampinus indicavit.

Eodem die in monasterio sanctæ Pudentianæ conventus a nobis est optimus senex Pater Julius, hebraicarum litterarum scientissimus & scriba Vaticanæ bibliothecæ emeritus, ob idque annuo stipendio donatus a Pontifice. In ea ecclesia sane perantiqua visitur altare ligneum omnino cariosum, in quo sanctus Petrus Missam celebrasse dicitur. Aliud est in ara principe Lateranensi, cujus videndi copia non facile conceditur. In reditu e Laterano adivimus ecclesiam sancti Clementis, prisco ritu constructam, ubi chorus duplex: unus sacerdotum sub apside musivo decorata, pone majus altare, ob id Presbyterium appellatum: alter, ubi schola cantorum, ante faciem altaris, qui marmoreis ad hominis mensuram cancellis (*peribolum* veteres appellant) cinctus est. Tres sunt in inferiori choro ambones, unus ex parte Evangelii, duo ex parte Epistolæ: quorum alter lectorium habet versus altare pro lectionibus ad chorum Sacerdotum; alter pro epistola Missæ versus populum. Ad illum ambonem, qui pro Evangelio erat, stat columna ad cereum infigendum. Duo hinc inde gradus ad ambonem, unus pro ascensu, alter pro descensu. Hanc basilicam modo occupant Dominicani vitæ strictioris.

Non minus antiqua est, basilica sanctorum Cosmæ & Damiani, modo Beguardorum seu tertii Ordinis sancti Francisci; vetus olim fanum: uti & sancti Laurentii in Miranda, olim templum Antonino & Faustinæ (quod inscriptio etiam nunc testatur) sacrum. Recentissima vero est basilica sanctæ Martinæ, eximium certe opus Petri Cortonensis, ad primarium exemplar novæ basilicæ Vaticanæ ex idea Michaëlis Angeli a Bona-rota.

II. Publicæ de Theologia diputationes factæ sunt a Casinatibus nostris ad sanctum Callistum, ad quas per reverendissimum sancti Pauli Abbatem fuimus invitati. Theologiæ prælector Alexander a Perusio, amicus noster, vir doctus & religiosus. Eædem disputationes non sine auditorum plausu sæpius repetitæ. In ejusmodi publicis disputationibus tres argumentari solent. Tum in medium procedens juvenis, quartæ argu-

mentationis materiam aperit: quam alius vir emeritus designatus persequitur. sic tota finitur actio. Disputationes referat de more præloquium; carmina condiunt & absolvunt.

Prope sancti Callisti basilicam antiqua exsistit basilica sanctæ Mariæ trans Tiberim, cujus loci abbas fuit ante annos octingentos Anastasius, quod ipse testatum facit in Præfatione ad miracula Basilii Magni: URSO *venerabili subdiacono S. R. E. seu medico & domestico domini nostri sacratissimi papæ Nicolai, Anastasius exiguus abbas monasterii sanctæ Dei genitricis Mariæ virginis, siti trans Tiberim, ubi olim circa Domini nativitatem fons olei fluxit, in Domino salutem.* Porticus basilicæ præclaro musivo decorata est: interiora item decenter ornata. Ad lævam ingredientium sequens epigramma pavimento inscriptum erat, modo fere obliteratum.

Roma vetus, veteres dum te rexere Quirites,
*Nec bonus * alumnus, nec malus ullus erat.*
Defunctis patribus successit prava juventus,
Quorum consilio præcipitata jaces.

III. Duplices fiunt Romæ de rebus, quæ ad historiam & doctrinam ecclesiasticam pertinent, collationes, unæ Prælatorum & clericorum sæcularium in collegio de propaganda Fide per singulas quindenas, vernaculo sermone: alteræ Religiosorum singulis mensibus in ecclesia sancti Cosmæ, latino. In hujusmodi collationibus hic ritus observatur, ut tres ex academia delecti, orationem quisque suam ex schedula recitent: quibus auditis adstantes objiciunt si quid opponendum habuerint. Ad utrasque collationes idemtidem fuimus invitati, immo ad dicendum provocati, maxime per Johannem Pastricium, præfectum collegii de propaganda Fide, qui nos sæpius sua visitatione dignatus est. Is nobis aliquando narravit, Leonem Allatium, amicum suum, qui eumdem Pastricium librorum suorum heredem sub nomine Georgii Pastricii testamento instituerat, ex quibus nonnullos ineditos habet, unico calamo usum fuisse ad græce scribendum (quod expeditissime faciebat) per annos quadraginta: & eo tandem amisso tantum non lacrymasse. Eumdem ab Alexandro VII. interrogatum, cur sacerdotium non susciperet? festive respondisse, ut semper ad conjugem ducendam esset paratior: cur vero tandem conjugem non duceret? ut ad sacerdotium expeditior. Addebat ille, Patrem Macedonem Minoritam ad impugnandum Cardina-

An. 1685. Julio. lem Bonam ea ratione fuisse impulsum, quod cum Bona viventes auctores in suis passim laudaret scriptis, nusquam de Macedone fecisset mentionem.

IV. Missa apud sanctum Petrum celebrata, bibliothecam Vaticanam perlustrare cœpimus, favente doctissimo ejus præfecto Emmanuele Schelestrato, nostro jamdudum amico, qui, quantum res sinebant, nobis opera sua non defuit. V. C. Laurentius de Zaccagnis, custos alter, nostris etiam studiis obsecundavit. Bibliothecæ elegantia Sixti v. ingenio & magnificentia digna, qui eam intra unius anni spatium absolvit. Grandis operis inscriptionem, quæ ad ingressum posita est, omittere hoc loco nefas.

SIXTUS. V. PONT. MAX.
BIBLIOTHECAM. AEDIFICAVIT
PORTICUS. CONJUNXIT
AN. M. D. LXXXVIII. PONT. III.

Amplissima illa porticus, *Belveder* vulgo appellata, in cujus medio posita est bibliotheca, ad eamdem jucundissimum aditum præbet. In extrema quingentorum passuum porticu ædes bibliothecæ Præfecti & Magistri sacri palatii. In vicino quadrato spatio mirabilis illa visitur Laocoontis statua, item Hercules truncus cum aliis nonnullis, quæ Michaëli Angelo & Peireskio nostrati artis miracula visa sunt. Redeamus ad bibliothecam: cujus in exedrio, quod picturæ & emblemata exornant, describendis codicibus præ vetustate vitiosis incumbunt scriptores annuo stipendio dotati: in his Josephus de Juliis græce doctus, in collegio de propaganda Fide græcarum litterarum Professor, nobis amicus. Bibliotheca duobus magnis ædificiis constat, quorum primum trecentos pedes longitudinis, septuaginta latitudinis cum pilis in medio habet. Fenestræ majoris vasis ex utraque parte lumen accipiunt. Libri in armariis clausis asservantur ad prehendentis altitudinem: quod reliquum est vacui in parietibus spatii ornant elegantes hinc Conciliorum, illinc celeberrimarum Bibliothecarum picturæ, emblematis & inscriptionibus interjectis. Emblemata, numero XVI, quæ Sixti V præcipua gesta repræsentant, singula singulæ inscriptiones, id est singula disticha, explicant, auctore Guillelmo Blanco. In hujus vasis capite duæ hinc inde ingentes porticus se se reflectunt: a dextris codices græci, a sinistris bibliothecæ duæ

utrimque, Palatina & Urbinas, ambos porticus occupant parietes. Ad ingressum bibliothecæ antiqua exstat sancti Hyppoliti episcopi & martyris statua cum canone Paschali, quem Scaliger ex hoc monumento vulgavit. Codices membranei ad sexdecim millia numerantur: ex quibus antiquissimi non pauci: multi a tempore Nicolai v. & subsequentium Pontificum. Palatina plerosque veteres habet. Ex codicibus græcis majoris pretii sunt *Bibliorum codex* antiquissimus, in quo testimonium de tribus personis in epistola I. Johannis desideratur. Ad eum codicem accurata est editio LXX interpretum. Aliud est exemplar rarissimum, atque (ut creditur) unicum *Chronici Alexandrini*, Messanæ sæculo superiori comparatum: *Euchologion* item Græcorum optimæ notæ. Ex latinis *Virgilius* quantivis pretii cum figuris, antiqua sacrificia, & alia id genus reconditæ gentilium eruditionis tam perite & eleganter exprimentibus, ut Constantini M. tempus superare videantur. Has figuras Cardinalis de Maximis in æs incidi curaverat, totum Virgilium itidem genuine expressurus, nisi mors ipsius consilia prævertisset. Littera U quadrata passim illo in codice occurrit. *Terentius* paullo minus antiquus est. Ex recentioribus, Sirleti Cardinalis, itemque Onufrii Panvinii apparatus ad historiam ecclesiasticam, quibus Baronius usus est. Alia mittimus, quæ integrum librum, immo plures exigerent. Habentur etiam in eadem bibliotheca Ravennensis ecclesiæ semilacera instrumenta ex charta Ægyptiaca. In summa, pleraque ejusmodi quæ hactenus restant, monumenta ita exarata, ex ejusdem ecclesiæ archivo deprompta sunt. Non pauca excerpsimus ex bibliotheca Vaticana, in his *Johannis Diaconi Neapolitani historiam de Archiepiscopis Neapolitanis* ex veterrimo codice, cujus nobis copiam facile concessit humanissimus bibliothecæ præfectus. Is nobis inter alia ostendit primarium exemplar Papæ oblatum ab Henrico VIII Anglorum rege de sacramentis adversus Lutherum, cum autographis item ejusdem Henrici litteris ad Annam Bolenam.

Sub bibliotheca Sixtus V armamentarium constituit cum hac ingeniosa inscriptione:

SUBJECIT ARMA LITTERIS.

Non prætermittendum hoc loco est egregium aliud ejusdem Sixti facinus, nempe typographiæ apostolicæ institutio, ad Concilia generalia sanctorumque Patrum opera imprimenda.

AN. 1685. JULIO.

Hujusce typographiæ Vaticanæ prima cura demandata est Dominico Basæ Veneto, qui ad instruendam officinam, aliaque in eam rem præstanda, quadraginta aureorum millia expendit. Hæc ars quo primum anno, quove Pontifice Romam invecta sit, disputant auctores. Polydorus id factum censet anno M CCCC LVIII per Germanum quemdam, nomine Conradum: Volaterranus post annos septem per duos Germanos, qui Augustini libros de Civitate Dei & Lactantii Institutiones primum typis Romanis ediderint. Id Paulo secundo Pontifice, qui anno M CCCC LXIV sedere cœpit, accidisse constat ex Johanne episcopo Aleriensi; qui in epistola ad Paulum ipsum, cui primum volumen Hieronymi epistolarum anno M CCCC LXX nuncupavit, eum hac de re laudat. *Tuis certe temporibus ad reliquas Dei gratias hoc etiam felicitatis orbi Christiano munus accessit, ut pauperrimi quique parva pecunia bibliothecas possint redimere. An parva est hæc tuæ sanctitatis gloria, ut quæ volumina vix centum aureis emi poterant aliis temporibus; viginti hodie ac minoris, bene exarata, & non mendosissime facta, redimantur? quæ vix vigenti aureis lecturi mercabantur, quatuor & vilius etiam nunc emantur?* Et infra. *Hoc quoque magnum est, Pater beatissime, quod tuo tempore non minus valet pæne papyrus vacua & nuda, pergamenave, quam hodie optatissimi libri emantur. Gloriati non immerito sunt Principes nonnulli, quod saccus non multo pluris ipsis principantibus emeretur, quam triticum; aut quam vinum inanis vehes. Ego posteris in his scriptis constanter, semper admirationi futurum trado, præstantissimos characterum imprimendorum auctores* SUB PAULI SECUNDI VENETI PONTIFICATU, *Romæ artem exercere cœpisse, tanto artificio & industria hominum, gratia nobis hac cælitus per divinum Pastorem importata, ut minoris libri emi fere possint, quam alias soleret redimi ligatura.* In fine rogat, Paulus ut foveat *artis hujus utilissimæ* CONRADUM & ARNOLDUM, *Germanos homines, artis imprimendi præstantes advectores.* Hæc ex Johanne Aleriensi episcopo, Sixti IV bibliothecario ac secretario, qui multis sanctorum Patrum editis libris clarus, obiit anno M CCCC LXXV. annos natus LVII. ut docet ejus epitaphium in basilica sancti Petri ad Vincula. Parcat lector huic digressioni, quæ ad asserendam Paulo II gloriam advectæ Romam typographicæ artis, primosque advectores Conradum & Arnoldum ab oblivione vindicandos necessaria videbatur. Verum quod

rudi

rudi minerva Romæ primum inchoarunt duo illi Germani, id deinde Nicolaus Jenson Gallus mirum in modum ibidem illustravit.

In reditu e Vaticano, ad illustrissimi Johannis Ciampini ædes profecti, opus ejus curiosissimum de antiquis Musivis, cui manus extrema nondum imposita erat, cum magna voluptate vidimus, non minus recreati optimi viri benignitate & cordato in litteras animo, qui nos continuis, dum Romæ fuimus, humanitatis officiis prosecutus est. Hunc in adeundis Principum villis suburbanis, antiquis signis & monumentis contemplandis, lectitandis inscriptionibus, assiduum cum doctissimo Fabretto, passim etiam cum Schelestrato, quem modo laudavimus, ducem & interpretem habuimus. Titulos honoris, quos habet, sive litterarum apostolicarum Prosummatoris, sive Magistri Brevium, aliosque, unum Ciampini nomen in posterum, cum bona ejus venia, implebit. quod de aliis etiam dictum volumus, atque æqui bonique consultum optamus.

VII. Non prætereunda est, quam sæpissime frequentavimus, basilica sanctæ Mariæ, quæ Major seu Liberiana & sanctæ Mariæ ad Præsepe appellatur: ubi Litaniis, quæ singulis sabbatis ibidem modulatis vocibus sub vesperum cantari solent, non raro interfuimus. Id fit detractis velis imagini oppansis, quam a sancto Luca depictam tradunt. Porro detectio hæc fit cum dignitate & modestia, non cum iis ritibus, quos alibi in Italia observatos vidimus, non satis fortasse ad gravitatem religionis compositos. Ejusmodi ritus Neapoli nobis superstitionis nomine objecerunt quidam Hollandici hæretici, quibus, ut par erat, satisfecimus. Cum vero ea de re ad quemdam nobilem verba haberemus, respondit ille non decere, ut quod fidei domesticos ædificat, in gratiam exterorum & segregum facile abrogetur. Prædictæ litaniæ ad sanctam Mariam Majorem concinuntur in egregio sacello Pauli v. E regione visitur altera capella a Sixto v. ob præsepe Domini ædificata, in qua ipse cum Pio v. cujus sepulcrum grati animi causa mirifice ornavit, sepultus est. De hoc sacello à viro fide digno id accepimus, cum Sixtus ante pontificatum illud aggredi voluisset, restitisse Canonicos, ne scilicet in medio cœpto præ angustia rei familiaris deficeret. Felicem (nam id nominis Cardinali erat) rem tulisse indignanter: sed a magno Hetruriæ Duce petiisse, ut se vadem Canonicis exhiberet. Conditione impetrata, Felicem manum admovisse operi, quod Pontifex absolvit.

AN. 1685. Julio.

Tunc recurrisse in mentem Sixto, quod Felici acciderat, ac meditari cœpisse quo pacto Canonicos sancti Hieronymi corpore, quod in ea capella asservatur, spoliaret. Ideo sub sancti Doctoris patrocinio ecclesiam, quæ Sixto titulus Cardinalitius fuerat, ad ripam Tiberis a fundamentis instaurasse, ut in eam sacras reliquias transferret. Sed Canonicos fraudem subodoratos, eas in locum secretum abdidisse: sicque dolum dolo fuisse delusum. In illa majori sanctæ Mariæ basilica conditus est optimus Pontifex Clemens IX. Magnificum ibidem prope Francisci Toleti sepulcrum exstat mausoleum Augustini Favoriti Sarzanensis, cum specioso elogio, quod Papebrochius in libro de Pontificibus Romanis retulit. Monumentum illud amico erigi curavit liberalis litteratorum nuper fautor Ferdinandus Furstenbergius, episcopus Paderbornensis & Monasteriensis, dignus ipse æterno monumento, quod alias suis benefactis sibi exstruxit. Omissum est a Paulo de Angelis in descriptione basilicæ Liberianæ epitaphium Platinæ, quod ad minorem portam basilicæ legitur in hunc modum.

XYSTI IV PONTIFICIS MAX. ANNO VIII. STEPHANO, QUI VIXIT ANN. XXVII. MENS. VIIII. DIES XI. PLATYNA FRATRI BENE MERENTI POSUIT, SIBIQUE AC POSTERIS.

QUISQUIS ES, SI PIUS PLATYNAM ET SUOS NE VEXES. ANGUSTE JACENT, ET SOLI VOLUNT ESSE.

Θάρσον ἀδελφὲ, καλῶς θνέσκον πάλιν φύεται.

Iste Platina, præter alia opera cuivis nota, concinnavit indicem archivi arcis sancti Angeli, cujus exemplum vidimus.

VIII. Burghesiana villa, una ex præcipuis Romanorum procerum, extra portam Pinciam constructa est a Scipione Burghesio Cardinale, Pauli V nepote. In ea sunt multa signa selectissima, uti & in villa Medicea ad montem Pincium, in Ludovisiana, & aliis. Excellunt in Burghesiana duodecim Cæsarum capita, Senecæ in balneo exspirantis statua ex lapide lydio. Sed hæc non sunt nostri instituti.

IX. Feria secunda consistorium habitum est Cardinalium XXI, præsente (uti mos est) Pontifice, quo in consistorio declaratus est Palentiæ apud Hispanos episcopus Generalis Patrum Minimorum; & quidam alii episcopi propositi ad nonnullos

Italiæ episcopatus. Ejusmodi nominationes & proclamationes fiunt ceteris exclusis præter Cardinales, qui prius ad Pontificis audientiam secretam singuli palam admittuntur. An. 1685. Julio.

XIV. Patrum Oratorii Romani Vallicellana ecclesia domusque, sæpissime a nobis magno cum fructu, nec minori voluptate frequentata, fabricæ dignitate, concinnitate ac decore eximia est, sed religione ac pietate inhabitantium præstantior. Illic quatuor de rebus sacris adhortatorii sermones in dies fiunt magna cum pietate, & simplicitate vere apostolica, quæ in illius instituti hominibus integra etiam nunc viget. Hac die post concionem Patris Marchesii, viri non minus pii quam docti, religiosissimus Pater Leander Colloredus, noster in primis amicus, nos deduxit in cellam sancti Philippi Nerii, quæ integra translata est in novam Oratorii domum una cum ejus supellectile, lecto scilicet, armariolo & confessionali; atque conversa in capellam: in qua cum Missam aliquando celebraremus, nobis Colloredus ipse (quamquam id referre pudor est) ministrare voluit. Erant vero cum bonis illis Patribus sermones nostri, quales amantium inter sese, & benevolentium esse solent, familiaritate dulces, & simplicitate aperti. Ab eo tempore venerabili loci Præposito, viro piissimo, cum Patre Leandro bibliothecario, benigne annuente, sæpius frequentavimus ejusdem loci bibliothecam, sane instructissimam, qua illustrissimus Cardinalis Baronius, & post eum Odolricus Raynaldus, illius domus alumni, suo tempore usi sunt. Multi in ea codices antiqui, multa item exempla veterum codicum, ex quibus non pauca in rem nostram collegimus. Hanc bibliothecam locupletarunt sanctus Philippus Nerius, Achilles Statius Lusitanus, qui obiit anno M D LXXXI. die XVI Septembris; Nicolaus Lilius, Antonius Gallonius, & Thomas Bozius, ambo Oratorii presbyteri; Silvius Antonianus cardinalis, Petrus Molina theologus Parisiensis, & (ut alios omittamus) Scipio de Rubeis, hoc onere imposito, ut bis mille Missæ post ejus mortem pro eo celebrarentur. Unus ex antiquioribus codicibus *Apostolorum Acta, Epistolas canonicas, & Apocalypsin* continet litteris quadratis, cum hocce brevi prologo in Acta. *Nudam quidem sonare videntur historiam, & lactantis Ecclesiæ infantiam texere: sed si noverimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cujus laus est in Evangelio; animadvertemus pariter omnia verba illius animæ languentis esse medicinam.* Acta dividuntur in

capitula LXXIV. quæ præmittuntur. Epiſtolis canonicis præfigitur abſque auctoris nomine Hieronymi prologus, conquerentis, quod in prima Johannis epiſtola teſtimonium de unitate Trinitatis *ab infidelibus tranſlatoribus* ſit prætermiſſum. Et tamen in ipſius epiſtolæ contextu (quod mirere) hoc teſtimonium omittitur. Poſt Apocalypſin ſequitur commentarius in eamdem, incipiens ab his verbis: *Fundata per Apoſtolos Eccleſia &c.* JUVENIANUS HUMILIS SUBDIACONUS librum offert ſancto Laurentio martyri, manipulum geſtans in dextro pollice. Hic codex ante annos mille calamo exaratus eſt. Ibidem ex dono Statii habetur *codex Bibliorum*, ab Alcuino dicatus Carolo M. uti verſus ad calcem adſcripti teſtantur.

Nomine Pandecten proprio vocitare memento.
Hoc corpus ſacrum, lector, in ore tuo.
Quod nunc à multis conſtat Bibliotheca dicta
Nomine non proprio, ut lingua Pelaſga docet.

Et poſt pauca:

Codicis iſtius quot ſunt in corpore ſancto
Depictæ formis litterulæ variis:
Mercedes habeat Chriſto donante per ævum
Tot Carolus rex, qui ſcribere juſſit eum.

Tum,

Pro me, quiſque legas verſus, orare memento:
Alcuine dicor: tu ſine fine vale.

Bedæ codex de circulo lunari & de ſex ætatibus mundi, cui breve *Martyrologium* præmittitur, ex bibliotheca Lugdunenſi combuſta ereptus, emtuſque eſt à Johanne Boſcio Cæleſtino. In cyclo paſchali hæc ad marginem leguntur, de Agobardo indubie interpretanda.

DCC LXXVIIII. *Hoc anno natus ſum.*

DCCLXXXII. *Hoc anno ab Hiſpaniis in Galliam Narbonenſem veni.*

DCC XCII. *Hoc anno Lugdunum à Gothis primum....*

DCCC IIII. *Benedictionem indignus ſuſcepi.*

DCCC XVI. *Iſte cathedra potitur anno octavo.*

DCCC XL. *Hoc anno ſanctæ memoriæ Agobardus Lugdunenſis epiſcopus obiit* VIII *Id. Junii. Ludovichus quoque Imperator defunctus eſt* XII *Kal. Julii: & memorabile atque inſigne opus, quod Forum-vetus vocabatur, Lugduni corruit ipſo die intrantis autumni, quod ſteterat à tempore Trajani per annos fere* DCC.

DCCC XLI *Amolo, præfati epiſcopi diaconus, ordinatus epiſcopus Lugduno* XVII *Kal. Februarii.*

In hoc codice Bedæ liber de divisione temporum auctior est editis. Ad hæc *Ordo Romanus*, sæculo nono scriptus, itidem vulgatis amplior. Sed antiquius *Sacramentarium Romanum*, in quo hæc notanda. *Mense Junio die* XXII *sanctorum Martyrum mille* CCCC LXXX. *quorum vigilia cum silentio & jejunio est celebranda: & concessum est eis pro illo uno die annum dimittere in pænitentia.* Hoc antiquum Indulgentiæ concessæ exemplum. *Eodem die sancti Jacobi apostoli Alphæi.* Non parvi momenti est aliud *Sacramentarium* Sublacensis monasterii, nunc Vallicellanæ bibliothecæ, in quo etiam habetur vetus Necrologium: qui codex anno M LXXV scriptus est, præcipiente Johanne Abbate, ut docet inscriptio in hæc verba. *Anno ab Inc. Domini nostri Jesu-Christi* MLXXV. *Indict.* XIII. *præsidente Gregorio* VII. *papa in cathedra apostoli Petri anno* II. *ob honorem Dei & amorem beati Benedicti sanctissimi abbatis & beatissimæ virginis Scholasticæ, hunc Sacramentorum libellum, jubente domno* JOHANNE *gloriosissimo abbate ex monasterio sancti Benedicti, qui ponitur in Sublaco, ob memoriam sui nominis, remediumque suæ animæ, à quodam scriptore, nomine VVittone, exaratum est.* Johannes iste *studiosissime eruditus fuit in venerabili monasterio sanctæ Dei genitricis Mariæ, quæ ponitur in Farfa; filius vero Johannis Comitis Ottonis*, quemadmodum legitur in Necrologio, ubi ejus decessores recensentur. His adde præclarum ingensque volumen, continens collectionem variorum Conciliorum editorum, cum insignibus emendationibus. In eo epistola secunda Siricii Papæ, non *Episcopo Mediolanensi*, ut in editis, sed *universis Episcopis* missa dicitur. In alio codice varii sermones LUCULENTI. Volumen XVIII Crisconii collectionem comprehendit, in cujus medio hæc inserta sunt mendosa quidem, sed tamen observatione digna. *Concordia canonum à Cresconio Africano episcopo digesta sub capitulis trecentis. Iste nimirum Cresconius bella & victorias, quas Johannes * Des. Patricius apud Africam de Saracenis gessit, hexametris versibus descripsit sub libris*... Postremo *Catena græca in Johannem* optimæ notæ, & *Vita sancti Erasmi martyris* auctore Johanne subdiacono & monacho Casinensi, qui postea Pontifex fuit sub nomine Gelasii secundi. Hactenus de bibliotheca Vallicellana. AN 1685. JULIO.

Sancti Andreæ de Valle, quæ Theatinorum, basilica est una ex ornatioribus Urbis. Porta major, picturæ tholi per Lanfrancum, sacella, Pii secundi ac Pii tertii monumenta, curiosorum oculos mirifice oblectant ac recreant.

An. 1685. Julio. Invisimus ipsa die eminentissimum Cardinalem Casanatam, à quo volumina quædam de ritibus Baptismi & Ordinationum, ex Calabria recens ad se allata, accepimus, cum aliquot homiliis & actis sanctorum. Idem nobis multa communicavit ad rituum Romanorum collectionem, quam brevi, Deo dante, sumus edituri: multa item ad ritum Baptismi & Ordinationum cum suis figuris ex duobus rotulis seu voluminibus Landulfi episcopi (ut putamus) Capuani, qui ante annos septingentos in vivis erat. Sic undequaque vetera monumenta colligit studiosissimus Cardinalis, qui editorum librorum præclaram bibliothecam sibi comparavit.

XVI. Illustrissimus Archiepiscopus Rossanensis nos secum duxit in monasterium sancti Callisti, ubi nostri ex sancto Paulo Casinates per æstatem degunt ob male sanam alterius loci per illos æstus temperiem. Istuc ex sancti Pauli archivo allatus est pretiosus codex Bibliorum, cui præmissa est, ut superius meminimus, Caroli Francorum regis effigies, Magni an Calvi, an alterius, apud Romanos non levis disceptatio est. Archiepiscopus Rossanensis cum Nicolao Alemanno in libro de parietinis Lateranensibus, ubi hanc effigiem retulit, uti & Cornelius Margarinus in collectione inscriptionum, quæ apud sanctum Paulum exstant, Caroli M. effigiem esse existimant. qua de re mox laudatus Archiepiscopus dissertationem edidit singularem. Præcipua ejus argumenta sunt, quod habitus depicti Regis optime conveniat cum illa vestium descriptione, quam Eginhardus affert. Deinde quod Ingobertus *referens & scriba*, de quo fit mentio in versibus post effigiem adjunctis, sit ille Ingobertus Comes, qui tempore Caroli M. & Ludovici Augusti vixit, ut ex vita Ludovici Pii & ex aliis discimus. Sed cum bona venia illustrissimi viri indubie existimamus, hanc esse Caroli Calvi effigiem: tum quia facies oblonga, aliaque vultus lineamenta apprime respondent illi Caroli Calvi imagini, quæ apud eruditum Baluzium in tomo secundo Capitulorum ex codice Mettensi proponitur: tum quia scriptura codicis prorsus convenit cum illa, quæ Caroli Calvi tempore usitata erat: tum quia multos Bibliorum ejusmodi libros similes describi curavit idem Rex, quales sunt Mettensis, Ratisponensis, & alii. Hanc effigiem lectorum oculis denuo subjicimus, ut de hac cujus sit sententiam ferant.

Capitul. to. 2. col 1276. & seq.

Apud Alemannum illud deficit, & quod Regis corona super-

Iter Ital ad pag. 70.

ne clausa non sit, & quod litteræ globo inscriptæ apud eum desiderentur. Apud Margarinum vero, Caroli uxor non ita vetula est in autographo, & armigeri duo plus virilis ætatis præferunt. An. 1685. Julio.

Quoniam vero ad gentis nostræ historiam plurimum interest, ejusmodi picturarum non modo specimina habere, sed etiam explicationes; non ab re erit, paucis hanc Caroli imaginem interpretari, eum ad modum, quo præstantissimus Cangius alias duas Lotharii & Caroli Calvi figuras interpretatus est in Glossario, ubi Armigerorum officia exponit. Hîc igitur exhibetur Carolus in throno sedens, vultu oblongo, rasoque mento, attonsis crinibus, cum corona in capite, gemmis ornata & superne clausa; dextra protensa sceptrum pectori apprimens, sinistra globum tenens cum litteris, quæ OEdipum quærunt. In cuspide prima est littera C. Littera proxima potius K quam R nobis videtur. nam similis littera K in tomo secundo Capitularium ad effigiem Lotharii imperatoris exprimitur. Si tamen litteram R quis esse contendat; tres superiores litteræ C R S cum laterculo, & tres aliæ, quæ a latere ad dextram legentis sunt, Caroli regis monogramma constituere videntur, ut legendum sit, CAROLUS REX. De aliis nihil solidi nobis occurrit: alii fortasse melius divinabunt. Regis toga cærulei coloris, aureis floribus respersa; pallium rubeum fibula dextro humero adstrictum: utriusque limbus opere phrygio exornatus. Tibialia absque fasciolis illis, quales Monachus sancti Galli in libro primo de vita Caroli M. ipsi attribuit. Calcei *Romano more formati*, ut Eginhardi verbis utamur. Supra caput Regis quatuor virtutes cardinales. A sinistris Caroli conjux cum una puella ad famulatum. Reginæ toga purpurea texturam operis phrygii in medio & in extremis habet: pallium ex panno lineo subtilissimo a capite ad ima defluit a tergo; pars ima circum brachia convolvitur. Armigeri duo a dextris, cum sagulis, quæ ad genua non pertingunt; tibias etiam seminudas habent. Unus utraque manu oblique jacentem gestat ensem regium, cujus capulus cum triplici quadruplicive retinaculo, crucis instar, efformatur. Alter denique hastam cum clypeo gerit. Hæc fere omnia rudi minerva exprimunt adscripti versus, quos cum multis aliis Margarinus refert.

Ibid. col. 1279.

Rex cæli Dominus solita pietate redundans,
Hunc CAROLUM *Regem terræ dilexit herilem*

An. 1685. Julio.

Tanti ergo officii ut compos valuisset haberi,
Tetrasti implevit virtutum quattuor almo.
Imminet hic capiti de vertice cuncta refundens.
Denique se primum tunc omnia rite gubernat,
Prudenter, justè, moderate, fortiter, atque
Hinc inde angelico septus tutamine sacro,
Hostibus ut cunctis exultet pace repulsis.
Ad dextram armigeri prætendunt arma ministri,
Ecclesiam Christi invictus defensor in ævum,
Armipotens magnis quis ornet sæpe triumphis.
Nobilis ad lævam conjux de more venustat,
Qua insignis proles in regnum rite paretur.

Deinde sequitur prologus totius libri, apud Margarinum integer relatus, in quo de Carolo itidem hæc leguntur.

Hæc namque invenies præsenti pagina libro,
Quem tibi quemque tuis Rex Carolus ore serenus
Offert Christe tuisque cliens & corde fidelis.
Ejus ad imperium devoti pectoris artus
INGOBERTUS *eram referens & scriba fidelis,*
Graphidas Ausonios æquans superansve tenore
Mentis, ut auricomum decus illi crescat in ævum:
Quem fecit priscos Christus transire Monarchas,
Et sibi cognovit duce Christo sceptra tenere.

Ex his versibus nihil certi elicitur pro Carolo Magno, nec sane pro Calvo. Nam quod *priscos monarchas* rex ipse anteisse dicitur, poëtica exaggeratio est. Ingobertum, non Comitem aut Referendarium, sed amanuensem fuisse nullatenus dubitamus.

XIX. Michaël Molinus, Hispanus presbyter, ob suspectam in rebus moralibus doctrinam, comprehensus est jussu Romanæ Inquisitionis, aliis aliter atque aliter de eo opinantibus. Liber ejus, qui *Manuductio spiritualis* inscribitur, hispanice primum, deinde italice multoties Romæ editus est, libellis scriptis atque editis impugnatus, quos in indicem censores retulerunt. Inde inferunt conjectores, Molinum, non ob libri vulgati doctrinam (tametsi is post comprehensum auctorem ab Hispanica Inquisitione proscriptus est, Romana ægre ferente, quod occupatum esset ejus rei ab aliis judicium) sed ob scriptas ad diversos epistolas, aut certe ob pravas ipsius sententiæ interpretationes a suis asseclis factas, in carcerem fuisse conjectum, ex quo

quo non facile se extricabit. An. 1685. Julio.

Ipso die cum ad hortos Montaltenses Ciampinus & Fabrettus nos deduxissent; Ciampinus nobis dono dedit delineatas cujusdam tumuli, prope Neapolim reperti, figuras duas, quibus repræsentatur baptismus per immersionem simul & superfusionem collatus ab homine laico. Langobardos aut Græcos esse quorumdam barba prolixior indicat. nam Romano ritu mentum rasum erat. Prædictas figuras hoc loco exhibere juvat. Hac de re iterum inferius ad XI Augusti. Repertus est autem tumulus ille apud Chiaiam, Neapoli suburbanum opidum, in villa Principis Caramanici: cujus tumuli delineationem illustrissimus Andreas ab Aquino, Principis cognatus & episcopus nuper Tricaricensis, eidem Ciampino submisit. Ex una parte unius Regis ac Reginæ in uno fonte sacra tinctio exhibetur.

XX. Raphaël Fabrettus, vir scriptis & eruditione clarus, novam nobis ostendit veterum inscriptionum collectionem ab se factam, quæ unum facile volumen conficient, aliæ omnino ab editis. Idem nobis librum suum de Aquæductibus, atque alterum de Columna Trajana liberaliter impertiit. In libro de Aquæductibus inter alia multa variæ eruditionis Fabrettus probat, congium Romanum, in ædibus Farnesianis asservatum, ad cujus normam diversæ mensuræ pro legitimis fabricatæ sunt, omnino supposititicium esse. Ex variis inscriptionibus apud Fabrettum asservatis, duæ nobis observatione digniores visæ sunt. Una cujusdam Martyris epitaphium est, lapidi marmoreo inscriptum, habens ex altera parte fragmentum sodalitii paganorum sub deo Silvano, cujusmodi multæ Christianorum inscriptiones in Romanis cœmeteriis visuntur, ex una parte epitaphium pagani, ex adversa Christiani præferentes. Altera inscriptio, quam apud Fabrettum vidimus, sollemnem paganorum *Diis Manibus* dicationem, etsi hominis sit Christiani, exhibet hoc modo.

Fabrett. pag. 74 & seqq.

D. MA. SACRUM. XL.
LEOPARDUM. IN. PACEM. CUM
SPIRITA. SANCTA. ACCEPTUM
EUMTE. ABEATIS. INNOCINTEM.
POSUER. PAR. Q. AN. N. VII. MEN. VII.

Hic manifestus de Confirmationis Sacramento locus est, referendus utique ad prima illa tempora, quo cruda adhuc quorumdam in cordibus Christiana religio aliquid de pagani-

K

An. 1685. Julio. Roma subt. lib. 3. cap. 22. Smet. fol. 145. n. 3. ci ritus superstitione retinebat. Numerus XL. est ad designandum tumulum, quales numeros in Roma subterranea sæpius offendes. Aliud id genus Mariniani Christiani hominis epitaphium cum inscriptione D. M. reperitur apud Smetium. Nam præterquam quod Marinianus *bonæ memoriæ* appellatur; ibidem ex adversa lapidis parte habetur A & Ω cum chrisimo in medio: quæ signa sunt hominis Christianis sacris addicti. Celsus Cittadinus in tractatu de articulis cap. II. paulo aliter alteram epitaphii partem refert. Alia exempla vide sis apud Gruterum a pag. ML. apud quem invenies quemdam, nomine Adjutorem, qui POST ACCEPTAM PÆNITENTIAM *migravit ad Dominum, Anastasio Consule.* (Grut. MXLIX. num. 2.)

XXII. Dominica cum Ciampino & Fabretto lustravimus thermas Antoninianas, id est Antonini Caracallæ, ad portam Capenam, opus ingens & perquam magnificum, ut ex spatio & ædificii reliquiis conspicuum est. Locus Patribus Jesuitis cessit. In reditu obviæ fuerunt basilicæ sanctorum Nerei & Achillei, tum sancti Cæsarii, in quibus ciboria & ambones ad priscum ritum: monasterium sancti Sixti cum ecclesia, quæ olim sancto Dominico primum, deinde sororibus ab ea institutis attributa, modo inculta, uti & monasterium; postremo basilica sancti Johannis ad portam Latinam, quam tunc duo Galli eremitæ incolebant, eo in loco sita, ubi quondam stabat Dianæ templum, cujus reliquiæ etiam nunc conspiciuntur: & ante aream Oratorium dictum sancti Johannis in Oleo, ubi dolium, oleum, & capilli sancti Johannis sub altari asservari dicuntur. De monasterio sancti Sixti legimus in bibliotheca Chigiana vetus instrumentum, quo *magister Centhius Gregorii Ranpazoli, in præsentia Stephani Cardinalis sanctorum Apostolorum, reverendo & per omnia referto fratri* DOMINICO *Priori venerabilis monasterii sancti Sixti, recipienti pro ipso monasterio, & pro monasterio sanctæ Mariæ in Tempulo & eorum servientibus, in perpetuum concedit* M XC *libras prov. Sen. quas dominæ Eugeniæ olim abbatissæ dicti monasterii sanctæ Mariæ in Tempulo mutuaverat, & de quibus ipsi pignus fecerat, scilicet in hortis ipsius monasterii de Circulo maximo. Actum anno* M. CC. XXI. *pontificatus domini Honorii Papæ anno* V. *Indict.* IX.

XXIII. Ab iisdem amicis per portam Flamineam, quæ Populi modo appellatur, ducti ad aquam Acetosam, observavimus situm monasterii sancti Leucii, uno milliari extra portam;

& ad veterem viam Salariam, in cryptis ſub rupe cavatis, ſepulcra veterum Romanorum, qui non crematis ibi, ſed integris corporibus conditi fuerant. Primus, ut notum eſt, cremari corpus ſuum mandavit Lucius Sylla Dictator, multorum ſibi conſcius odiorum, veritus ne in ſe poſt obitum Mariana factio auderet, quod ipſe auſus fuiſſet in Marium. Poſtmodum ita cremandi mos invaluit, ut probrum ingens viſum ſit ſupremis ignibus caruiſſe. Antonini Pii principatu ad primarium reditum eſt morem.

XXVIII. Cum ad villam Benedicti ab eminentiſſimo Cardinale Eſtræo, qui identidem eo cum viris litteratis ſecedit, ad cœnam eſſemus invitati, proximam ſancti Pancratii baſilicam interim adivimus, ubi olim monachi noſtri Ordinis, nunc ſeminarium Carmelitarum Excalceatorum: ex quibus Pater Dominicus Gallus apud Romanos magno in honore habetur. In eccleſia exſtat ciborium inſigne cum corpore ſancti Pancratii, duoque ambones, quorum unus conſtructus eſt anno M CC XLIX. per Hugonem abbatem. Mauro abbati ſancti Pancratii Gregorius M. epiſtolam ſcripſit obſervatione dignam, de ſubſtitutis ibidem a ſe loco preſbyterorum monachis, *ut ad ſacratiſſimum corpus beati Pancratii quotidie opus Dei peragatur.* Calepodii cœmeterium eidem baſilicæ adjacet. Prope locum occiſus eſt Borbonius. *Greg. M. lib. 3. epiſt. 18.*

XXIX. Cum amicis noſtris varia Romanæ urbis monumenta conſpeximus, tum in hortis Farneſianis, eo in loco ſitis, ubi quondam Imperatorum palatium erat, prope amphitheatrum: tum in arcu Conſtantini, ex Trajani arcus lapidibus facto: in quo peditum calcei ferreis clavis ſub planta muniti; equorum ſoleæ ferro nudæ apparent: tum in eccleſia beatæ Mariæ Novæ, ubi ſanctæ Franciſcæ corpus in egregia Confeſſione religioſe aſſervatur, ſepultuſque eſt Gregorius XI. cui Roma ſuorum Pontificum iſtuc regreſſum debet. denique in adjunctis Olivetanorum hortis, in quibus duplicis paganorum templi reliquiæ (Caſtoris & Pollucis Poggius fuiſſe cenſet) exſtant, cum duobus fornicibus ſibi adverſis. In hortis Farneſianis ad cryptofontem inſignis præ aliis nobis viſa eſt ſtatua fœminæ ſedentis complicatis manibus, vultu ad triſtitiam mire compoſito. In inſcriptione arcus Conſtantini illud obſervatione dignum, quod Senatus ejus auctor Conſtantinum *inſtinctu Divinitatis* de Maxentio tyranno remp. ultum fuiſſe dicit. Utinam inſcriptio hæc,

AN. 1685. JULIO. immo arcus ipse, rimas ex stillicidio agens, religiosius haberetur, & ab effractorum injuriis vindicaretur. Vixisset Sixtus v. & amphitheatrum, stupendum illud opus, integratum nunc haberemus: in cujus angulo sancti Ignatii ædicula cernitur, ad eum (ut creditur locum) ubi sanctus martyr feris objectus est. Præter numericas notas, quæ singulis mirandi hujusce ædificii ordinibus appositæ sunt, Tiburtini ingentes lapides quadrati, quibus immensum illud opus constructum est, extima in facie variis crebrisque foraminibus interpuncti visuntur. De illorum foraminum usu atque origine variæ circumferuntur sententiæ. Sunt qui non parum veri simili conjectura existiment, id factum opera institorum & artificum, qui cum ad nundinas venumque mercimonia sub tentoriis exponerent, adactis solo furculis, ex adverso perruptos amphitheatri lapides fodiebant ad perticas sustinendas, tectumque componendum. Vulgata est hac de re Josephi Mariæ Suaresii episcopi Vasionensis Diatriba singularis.

XXX. Dies festus sancti Ignatii Confessoris sollemni ritu celebratus fuit in ecclesia nominis Jesu, quæ Professorum est. Sub sinistra transversæ crucis ara sancti Ignatii corpus; ad altare majus Bellarminus Cardinalis jacet. In ipsa Patrum domo cella, quam vivens incoluit Ignatius, in oratorium conversa est. Vasa ex argento, candelabra, aliaque id genus sacra supellex infinita in illa ecclesia. Magnificum item est Patrum Collegium Romanum: cujus ecclesia, sancti Ignatii titulo insignis, vix ulli alteri post Vaticanam cedit. Hic pro testudine est pictura recens, quæ oculos mire fallit, ut si in apto visionis loco constiteris, jurares veram esse, non fictam testudinem. R. Pater Fontana Assistens pro Gallis, & P. Semerius Remus nos amicitia, & sæpius præsentia sua dignati sunt. Exigua, sed quovis cimeliarchio pretiosior est sub nomine sancti Andreæ sacra Novitiatus ædes in monte Quirinali, opus Equitis Bernini, celebris sculptoris & architecti: cujus vitam illustris Academicus Parisinus Petrus *de la Chambre* gallico idiomate eleganter composuit. Jacet in hac ædicula Palavicinus Cardinalis, insignis ille Tridentini Concilii historiæ scriptor, qui & vitam Alexandri VII. ineditam latine scripsit.

Eadem die in quemdam novellarum schedularum auctorem animadversum est. Presbyter ejusdem facti reus in carcerem coniectus, postea Romanorum procerum intercessione libera-

tus sollemni more in festo decollationis sancti Johannis Baptistæ. quo die singulis annis reus aliquis rogatu Sodalium sancti Johannis liberari solet. AN. 1685. JULIO.

XXXI. Cum eminentissimum Cardinalem Carolum Barbarinum adiissemus, ille post omnimodam humanitatem librum Synodi Sublacensis a se celebratæ; itemque funebrem de Francisco patruo suo orationem nobis concessit, fecitque potestatem adeundi bibliothecam suam. quod in subsequens tempus distulimus. Idem nos in curru suo ad hortos suos Vaticanos deduxit. Palatium, quod Prænestinense appellant, Barbarino Principi, atque adeo Cardinali proprium in monte Quirinali, situ, elegantia, picturis, signis, hortis, aliisve rebus exquisitissimis inter præcipua censendum est. Platea infra palatium Delphini nomine pro felici Ludovici Magni nativitate a Barbarinis Francico regno addictis instructa, & salientibus ornata, nunc quoque Delphini vocabulum retinet.

I. Per Kalendas Augustales, sollemnes ex veteri more munusculorum in Urbe ad amicos missitationes fiunt, quorum etiam nec expertes fuimus. Sed parum attinet singula hæc commemorare. Illud potius observandum, quod ab homine docto accepimus: quem cum de libro Diurno Romanorum Pontificum, cujus exemplar invenire magnopere avebamus, interrogaremus, ab eo nobis responsum est, Hilarionem Rancatum Cisterciensem, hominem studiosum & eruditum, qui Ughelli præceptor fuerat, habuisse antiquum ipsius libri exemplar, quod Allatius commodato cum accepisset, una nocte exscripserit, & postea publicare voluerit: at impressionem prohibitam fuisse. Sed tandem post multam inquisitionem votis potiti sumus, reperto veteri codice, ex quo Garneriana editio multis in locis emendari, novisque aliquot formulis augeri potest. AUGUSTO.

Ipso die ad sanctum Petrum in Vinculis, catenæ beati Petri de more ostensæ sunt. Locus est in Exquiliis, antiquus Cardinalis titulus sub nomine Eudoxiæ conditricis; atque adeo antiqua basilica, cum columnis marmoreis, & cum multis novis passim ornamentis ex munificentia Alberti Cardinalis Brandeburgensis. Hanc incolunt Canonici regulares sancti Salvatoris. Magnificum est in ea sepulcrum Julii II. ex genio Michaelis Angeli Bonarotæ partim sculptum, cum statua Mosis, quæ artis egregium specimen præbet. Ibidem olim, ut cum novis an-

An. 1685. Augusto. tiqua conferamus) Arator subdiaconus, pontificatu Vigilii Papæ, carminum suorum libros duos cum ad confessionem beati Petri obtulisset, *postea in ecclesia beati Petri, quæ vocatur ad Vincula*, in frequenti religiosorum, clericorum & laïcorum nobilium conventu recitavit quatuor distinctis diebus, sicuti vetus codicis Reginæ inscriptio nos docet, *ut uno die medietas libri tantummodo legeretur, propter repetitiones assiduas, quas cum favore multiplici fieri postulabant. Eadem recitatio*, subdit inscriptio, *facta his diebus, prima Idib. Aprilis: secunda* XV *Kal. Maii; tertia* VIII *Id. Maii; quarta vero* III *Kal. Junii, tertio post Cons. Basilii* V. C. *Indict.* VI.

Eodem die cum illustriss. Ciampino & Victorio Brevium signatore, & cum Fabretto & Schelestrato, per pagum Camœnarum, uno ab urbe lapide, primum ad cœmeterium Callisti, quod alio nomine Prætextati & Lucinæ dicitur; tum ad circum aurigationum, ubi circa duas metas, quas media spina dividebat, concurrebant sex ex ordine currus, ex loco duorum carcerum procedentes. Sub utraque meta est antrum seu crypta Consi, id est (ut quibusdam videtur) Neptuni, de quo Tertullianus. Obeliscus insignis, qui modo in platea Agonali seu Navoniana erectus cernitur, ex hoc circo effossus est. Non longè ab hoc circo ad viam Appiam cernitur mirandum Metellæ, Marci divitis conjugis, mausoleum: cujus muri tanti sunt, ut viginti pedes latitudine superent. Ad viæ Appiæ duo hinc inde latera infinitæ veterum mausoleorum reliquiæ ferme Neapolim usque: alia pyramidum instar, ut Cèstii epulonis ad portam Ostiensem; alia ut ædiculæ, alia denique ut lapidum congestorum moles. Sexto ab urbe lapide Ustrinum corporum prope Statuariam (sic locus vocatur a recentioribus) cernitur: ubi spatium amplissimi circi, templum fere integrum, & basilica seu prætorium, utrumque cum amplissimis fenestris.

II. Bibliothecæ Altaempensis libri editi magna ex parte distracti; manuscripti adhuc venales ad duo millia. Codices græci bonæ notæ circiter ducenti: *Concilia, Ephesinum, Chalcedonense*, CP. contra Monothelitas, *Nicænum secundum; Gregorius Nazianzenus, Basilius*, cujus *Liturgia* in volumine seu rotulo maximo perantiqua; *Chrysostomus, Procopius, Heronis Alexandrini spiritualia, Hermogenes.* Præter vetustos codices, alii numero centum transsumti sunt ex antiquis, quos Paulus v. in Vaticanum transportari curavit. Cum bibliothecæ Al-

taempensis indicem revolveremus, occurrit in illo indice *Ciceronis liber de Republica.* Ilico exsiliit animus lecto titulo praeclari operis, quod jamdudum excidisse creditur. Sed breve gaudium fuit, cum viso codice designato, advertimus hoc opus nihil aliud esse, quam Philippicam primam Ciceronis, quae ab his verbis incipit, *Antequam de Republica, Patres conscripti, dicam &c.* quae prima verba occasionem dederunt indicis auctori non satis accurato, ut *de Republica* inscriberet orationem illam, quae titulo in codice carebat. Exstabat opus illud Ciceronis ad tempus Gerberti, testante ejus epistola LXXXVII ad Constantinum Scholasticum Floriacensem: cui suadet, ut iter ipsius comitentur Ciceronis opuscula *de Republica & in Verrem, & quae pro defensione multorum plurima Romanae eloquentiae parens conscripsit.* An. 1685. Augusto.

III. Cum illustriss. Victorio invisimus museum nobilis civis Romani Landi, quod primum fuit ipsius avunculi Magnini. In eo multa curiosa instrumenta, quibus cruciati sunt Martyres, omne genus armorum; Belisarii clypeus votivus ex aere, Vitigen regem supplicem exhibens; gemmae, conchae &c. quae omnia Landus accurate depingi curavit. Varii item ibidem lapides cum inscriptionibus, quarum una est de puero quinquenni immaturius exstincto, maerentibus parentibus, qui dolorem suum testati sunt his verbis: DIS INIQUIS, *qui rapuerunt animulam tuam &c.* Romae in aedibus Porcariorum non ita pridem consimilis fere, depictis duabus manibus erectis, legebatur inscriptio.

PROCOPE. MANUS. LEBO. CONTRA.
DEUM. QUI. ME. INNOCENTEM. SUS-
TULIT. QUAE. VIXIT. ANNOS XX.
POS. PROCLUS.

De hoc more diis imprecandi iis consueto, qui immatura morte obiissent, legendi Tacitus lib. II. Annalium in oratione Germanici num. LXXI. Suetonius in Tito cap. X. & Livius lib. XXV. sic Servianus, ab Hadriano interfectus, diis imprecatur, apud Dionem in lib. LXIX. Qui religiosiores erant parentes, dicebant liberis immature exstinctis se tumulum erigere *contra votum.* cujusmodi exempla multa occurrunt in tumulis non modo ethnicorum, sed etiam Christianorum, ut via Latina in coemeterio non ita pridem detecto, haec inscriptio in-

An. 1685. Augusto. venta est, relata in Roma subterranea, præfixo Christi monogrammate.

VAL. NICE. QE. ANN. X.
VAL. EXSYPIUS. FILIAE
CONTRA VOTUM.

Alia hujusmodi non pauca occurrunt apud Gruterum in inscriptionibus Christianorum: ubi & parentes * *breves* ob eamdem causam appellantur. Mater quædam, vocabulo Claudia Agapomene, imperante Claudio, his verbis in filiorum suorum epitaphio usa est: *Filiis suis infelicissimis, qui ætate sua non sunt fruniti, fecit mater scelerata* &c. Hoc epitaphium integrum est relatum a Marco Velsero in epistola LXXXII. ubi quæstionem quasi difficilem movet, cur mater hoc loco se *sceleratam* dicat. Hanc autem vocem usurpat ob scelus in se, non a se perpetratum in morte liberorum. Apprime ad hunc locum Ugutio apud eruditissimum Cangium: *Sceleratus, in quo fit scelus: scelerosus, per quem fit.*

* Gruter. M LVII num. 2.

V. Dominica, eminentissimi Cardinalis Pamphili ædes adivimus, eidemque obtulimus librum de Liturgia Gallicana, quem etiam quibusdam aliis dedimus. Bibliotheca Princip. , quæ Innocentii X fuit, servatur in ædibus Pamphilianis ad plateam Navonianam. Bibliothecæ præfectus abbas Spina liberaliter se gerit adversus homines litteratos, quos suis officiis juvare potest.

IX. Cum Reginæ Christinæ eumdem Liturgiæ librum obsequii & grati animi causa offerremus, nobis significavit sibi displicere, quod *Serenissimæ* nomine, maxime apud Gallos, afficeretur: se invitam in hanc querelam descendere, sed coactam indignitate rei, ut omnes demum intelligant, suum sibi nomen sufficere absque alio titulo aut elogio. Post aliquantam moram sermonis & colloquii, quo nos dignata est, discedentes benigne dimisit, oblato suo favore & præsidio suæ bibliothecæ in subsidium studiorum nostrorum.

In ædibus illustrissimi Severoni ostensæ sunt nobis bullæ tres authenticæ, quarum una erat Benedicti XII. asserentis præcessorem suum Johannem XXII. nihil de statu Piorum ante resurrectionem diserte statuisse. Hæ bullæ postea in archivum apostolicum translatæ sunt. Apud Guidium sculptorem vidimus novum atque insigne monumentum, ad Regis honorem fabricari

cari cœptum. Est ingens ex uno lapide marmorea moles, Famam exhibens, Regis præclaris gestis describendis, Invidia fremente ac perperam insultante, intentam; manu sinistra circularem Principis figuram oblique tenentem. Hæc figura posita est super librum de historia Regis, effigie Temporis librum sustentante. Inter insignia circum tropæa cernuntur antiquorum heroum imagines. Hoc monumentum Versalias modo advectum esse ex aliis comperimus.

X. Die festo sancti Laurentii, basilicam ejus nomine extra muros in agro Verano constructam, unam ex patriarchalibus ecclesiis, adivimus, sacra ibidem celebraturi. Eodem convenerunt Ciampinus & Fabrettus, quibuscum ecclesiæ fabricam & cetera omnia observavimus. Insigne ibidem ciborium cum Confessione, in qua sancti Laurentii & sancti Justini martyrum reliquiæ asservantur. Duo item in navi ambones: unus qui stat ad latus epistolæ, pro Evangelio, tum quia ornatior est, tum quia adjunctam habet ex marmore columnam pro cereo. Ingressum ecclesiæ antiquitus ex adversa parte fuisse veri similia indicia suadent. Ad arcum, qui fornicem apsidis claudit & cingit, apparet Pelagii papæ II effigies ex musivo, qui basilicam post Constantinum instauravit auxitque. Portam majorem Honorius III construxit, cujus ibidem ex musivo effigies ante atrium cernitur. In ipso atrio depicta est vita sancti Laurentii, atque adeo baptismus sancti Romani per ipsum: qui dextra Romanum nudum, utpote qui aquis immersus erat, benedicit; sinistra urceum aqua plenum super ejusdem caput effundit. Urceus iste ex ære etiam nunc ibidem in sacrario ostenditur. Ergo quia caput in aquam mergi non poterat, superfusio aquæ adhibebatur, immersio ad reliquum corpus, ut nulla pars hominis expers esset sacri lavacri. In actis sancti Gratiliani mss. Felicissima, ab ipso Christianæ religionis mysteriis imbuta, *urceum cum aqua*, ut baptizaretur, ei obtulisse dicitur. Hodie quoque Græci ipsi, præter trinam immersionem, etiam aquam capitibus baptizandorum superfundunt, ex antiquo haud dubie ritu. Huc spectat Neapolitani tumuli delineatio, quam superius exhibuimus. Præterea in eodem sancti Laurentii atrio pingitur Honorius III. Eucharistiam sinistra, dextra benedictionem impertiens Petro Comiti Autisiodorensi, quem in ea basilica Imperatorem Constantinopoleos ex Latinis tertium coronavit, teste Onuphrio Panvinio. Damasus II. ex una, ex altera ingressus parte

Guillelmus Fliscus cardinalis, Innocentii IV ex fratre nepos, sepultura donati sunt. Et Guillelmus quidem in egregio mausoleo nobilis cujusdam pagani, in quo repræsentatur duorum conjugum hymenæus, sibi dextras jungentium, cum duobus pronubis, qui utrumque complectuntur. Sic profanis tumulis Christiani non raro quasi propriis usi sunt. Sic Innocentius II teste Romano sancti Petri Canonico, apud Lateranum sepultus est in porphyretico Hadriani imperatoris sepulcro, *cujus coopertorium est*, inquit, *in paradiso beati Petri super sepulcrum Præfecti.*

In atrio Laurentianæ ecclesiæ australi, quod claustro pervium est, exstant veteres tumuli non pauci, in his Bonizonis abbatis è nostris. Quippe locum monachi ante Canonicos regulares insederunt, & quidem non semel. nam sæculo decimo Cluniacensibus ab Agapito II concessa est hæc basilica, curante Alberico nobili Romano, ex Panvinio; & deinde illis, incertum quo casu, amotis, Honorius denuo locum monachis nostris, quos ex monasterio sancti Silvestri in Campo Martio submoverat, restituit, ut ex notis ad Romanum sancti Petri Canonicum discimus. Sixti IV pontificatu illic perseverabant nostri, ut ex indice taxationum tunc facto intelligimus. Panvinius auctor est, Gregorium VII & Paschalem II ex eodem loco prodiisse: sed affirmare nolim. Ad basilicæ septemtrionalem partem descensus est in proximum Cyriacæ cœmeterium.

Alia est (ne quid dicamus de aliis) in colle Viminali basilica sancti Laurentii in Panisperna, antiquis sancti Laurentii *in Formonso* (ita enim scribebant) ubi sanctus Martyr ustulatus fuit. Ibidem sepultus est magnus ille Guillelmus Sirletus cardinalis, cum honorifico, ut par erat, epitaphio. *Vixit annos* LXXI. *Obiit anno* MDLXXXV.

Ipso die cum amicis lustravimus veteres extra urbem aquæductus, qui aquas Claudiam, Martiam, Tepulam, Virginis, aliasque in urbem ducebant: ex quibus quidam à Sixto V sunt refecti. Id unum est urbis miraculum, nempe aquarum variis ex locis magno cum labore derivatarum abundantia tanta, quanta sufficit non modo ad publicum usum, sed etiam ad voluptatem. adeo ut platearum fontes hortorum nostrorum sumtuosos saltus copia, perennitate, varietate & arte superent. Sed tamen quantum præsens copia deficit ab antiqua magnificentia Romanorum; quibus thermæ publicæ & naumachiæ abunde suppetebant, quæ recentioribus penitus desunt. Vidit hos fontes seu has

formas, atque etiam naumachias Sidonius Apollinaris, profectus Romam: *cujus mihi*, inquit, *non ſolum formas, verum etiam naumachias videbar epotaturus*. Gregorii M. pontificatu Romanos nonnullos ſcrupulus invaſit, aſſerentes, *nullum Dominico die debere lavari*, haud dubie in publicis illis thermis. Sed ejuſmodi ſcrupulis nunc omnino ſoluti ſunt Romani.

AN. [illegible] AUGUST.

Sidon. l. 1. ep. 5.

Non ita procul ab his aquæductibus cernitur moles ſeu mauſoleum Septimii Severi imperatoris, Septizonium appellatum; quod mauſoleum in eam altitudinem erexerat Septimius, ut in Africam navigantes (Afer quippe erat) ipſius cineres adorarent. Sixtus v. ruinæ proximum evertit, columnis aliiſque materiis ad alia opera tranſlatis, ſolo aggere ſuperſtite, in cujus inferiori parte crypta ingens cernitur ad cineres mortuorum olim reponendos. E vicino itidem ſtabat mauſoleum Helenæ Imperatricis.

XII. Dominica, ſollemni apud Maronitas Miſſæ interfuimus. In eccleſiæ majori ara eſt beatiſſimæ Virginis aſſumtæ effigies. Sacerdos ſacra celebraturus duplici manipulo utitur, uno in dextera, altero in ſiniſtra. Amictum ſuper albam gerit, ſtolam ante pectus pendulam, non decuſſatam. Diaconus ſtolam gerit ex utraque ſiniſtri humeri parte, nempe ante & retro pendentem. Poſt conſecrationem non fit elevatio, ſed ante Communionem.

Audita Miſſa, conventus à nobis illuſtriſſimus abbas Scaldratus, ſereniſſimi Bavariæ Electoris in urbe Orator, multa nobis retulit de nova Benedictinorum Congregatione Bavarica ſub titulo Angeli cuſtodis, erecta procurante Principe.

Sub veſperum cum ſolitis amicis baſilicam ſanctæ Agnetis extra muros ad viam Nomentanam adivimus, ubi Canonici regulares ſancti Salvatoris loco ſanctimonialium Ordinis noſtri pridem collocati ſunt. Dormitorium vetus adhuc ſupereſt abſque diviſione cellarum, cum pictura ſeu imagine ſancti Benedicti & aliorum. Deſcenſus in baſilicam fit per gradus triginta duos. Hinc magna loco frigiditas, quæ Paulo v. ibidem ſacrum virginis corpus transferenti ac ſacra celebranti letalem morbum creavit. Ad deſcenſum inſcriptio eſt de indulgentiis loco conceſſis anno MCCLVI, tempore Luciæ Abbatiſſæ. Columnæ mamoreæ, quibus fulcita eſt concameratio, ſex & viginti. Quantivis pretii ſunt ex iaſpide quatuor illæ, quæ ciborium ſuſtinent. Honorius I. apſidem ex muſivo decoravit. Super altare majus præclara ſtatua virginis, cujus caput & bra-

An. 1685. Augusto. chia ex ære deaurato, cetera ex alabastro, Franciosino sculptore. Sub altari, sacræ virginis exuviæ servantur. In eadem basilica corpus beatæ Agnetis abbatissæ ab anno M CC XLI requiescit. Die festo sanctæ Agnetis lanam ad Pallia archiepiscoporum conficienda, id est geminos agnos vivos, ibidem benedici mos est.

Proximum adjacet templum aliud rotundum, viginti quatuor columnis marmoreis quadruplici ordine sustentatum, ornatumque opere tessellato. In medio est altare, quod Alexander IV. anno M CC LVI consecravit sub invocatione sanctæ Constantiæ virginis, filiæ Constantini imperatoris. Atticæ, Arthemiæ, & Emerentianæ virginum ibidem reliquiæ cum corpore ejusdem Constantiæ reconditæ sunt. Vas ingens porphyreticum, quod pone altare in angulo modo cernitur, olim in medio erat, continebatque corpus sanctæ Constantiæ. Octo pedes longitudinis, plures altitudinis habet. In ipso vase, atque in fornice ex musivo, passim exhibentur genii uvas demetentes, ferentes, & calcantes. unde Bacchi sepulturam & fanum esse plerisque persuasum est. At in actis ipsius Constantiæ, quæ in bibliotheca Vallicellana legimus, hoc mausoleum in Constantiæ honorem à Constantino patre ædificatum fuisse dicitur. In vulgata sancti Ambrosii epistola XXXIV. quam Ambrosii nequaquam esse constat, Constantia patrem & fratres rogasse fertur, *ut basilica beatæ Agnetis construeretur : & sibi illic mausoleum collocari præcepisse.* In veteri tamen codice illustrissimi Abbatis de Noaliis non *mausoleum* legitur, sed *mansionem.* Cui lectioni favet liber de vitis Pontificum in Liberio, qui *rediens de exsilio habitavit in cœmeterio sanctæ Agnetis apud germanam Constantii Augusti, ut per ejus rogatum rediret in civitatem.* Id vero intelligi nequit de Constantina, Hannibaliano primum, deinde post ejus mortem Gallo Cæsari, Juliani fratri, nupta : quæ vivente altero marito, *Bithyniæ vi febrium absumta est*, teste Ammiano Marcellino, *sepulta in suburbano viæ Nomentanæ.* Præter hanc Constantini M. filiam Ammianus nullam aliam agnoscit, quam Helenam, Juliani cæsaris uxorem, quæ juxta Constantinam sororem, prope sanctæ Agnetis tumulum humata est. Asserunt porro nonnulli, hanc ipsam, nec aliam esse Constantinam, quæ prope basilicam sanctæ Agnetis secessit adhuc puella, ibidemque sepulta est. Certe sancta hæc *Constantina* vocatur in vetustis codicibus ; in actis perve-

Ammian. lib. 14. cap. 11. & lib. 21. cap. 1.

tustis, quæ penes nos sunt, Johannis & Pauli, & apud Aldhelmum in carmine de Virginitate. Et ne quis mendum suspicetur in aliis præter Aldhelmum, quem fortasse metri necessitas ad formandum Constantinæ vocabulum coëgisset; in acrosticho Damasi papæ *Constantina* itidem effertur. Hanc virginem ac sanctam commendat Aldhelmus; cujus testimonium firmat Damasi, qui proximus illorum temporum erat, auctoritas. AN. 1685. AUGUSTO.

Constantina Deum venerans, Christoque dicata,

ea nimirum quæ sanctæ Agnetis basilicam construxit. quod elogium Constantinæ, Galli uxori, mulieri sævæ & parum piæ, nequaquam convenit, sed virgini, aut saltem Deo devotæ, sive hæc fuerit tertia Constantini filia, sive quævis alia. Itaque Constantiæ seu Constantinæ mausoleum illud ipsum est, quod hodie conspicitur ad basilicam sanctæ Agnetis: quod cum a paganis forte architectis constructum fuerit, aut vero a Christianis neophytis; non mirum, si quid paganici ritus in fabricæ ornamentum admiserint. V. Bolland. ad 18. Febr.

Prope adest cœmeterium sanctæ Agnetis nuncupatum, & hippodromi vestigia cernuntur: cujus delineationem apud illustriss. Commendatorem Carolum a Puteo vidimus. Non dubium quin e vicino fuerit aliquod palatium. Certe Prudentius locat *Agnæ sepulcrum Romulea in domo.*

Alia est sanctæ Agnetis præclara basilica in platea Agonali, seu Navoniana, eo videlicet in loco, ubi ejus pudicitia tentata est a paganis. Novum opus, figuræ ovalis, cujus partes interiores ex marmore & ex ære constant. Picturæ industriam artificis mire exornant. Insigne sane virginalis pudicitiæ monumentum.

XV. In festo assumtæ Virginis Missa sollemnis in Collegio Græcorum ab Archiepiscopo ejusdem nationis celebrata est. Is pro alba linea vestem ex panno pretioso habebat, planetam antiquo ritu. Nullus sacerdoti manipulus, neque etiam diacono aut subdiacono: qui ambo stolam ex humero sinistro utrimque pendentem gestant, sed ita ut anteriorem partem manu dextra excipiant. Communicat uterque cum calice, ut sacerdos: laici Eucharistiam ex calice de manu sacerdotis cum cochleari stantes accipiunt ad portam mediam, qua in Sancta aditus est. Sunt & aliæ duæ utrimque portæ. Panis benedictus adstantibus ab Episcopo post Missam sedente ad eamdem portam distribuitur. Lituus pastoralis ex argento, non recurvus, sed instar fulcri subalaris: mitra rotunda deaurata est. Græci om-

An. 1685. Augusto. nes ſignum crucis a dextra in ſiniſtram in corpore exprimunt.

XVI. Cum Ciampino, Fabretto, & Scheleſtrato, Fidenarum urbis antiquæ, quinto ab urbe milliario, rudera luſtravimus, tranſito ponte Narſis ſupra * Anionem, ubi inſcriptio antiqua Juſtiniani annos XXXVIIII. præfert, non XXXVIII. ut apud Gruterum. Fidenarum civitas, modo penitus everſa, Tiberi ad ſiniſtram incumbens, medio Tiberi ſejuncta erat a Rubrica, quæ itidem deleta eſt. Ad Rubricam Cremera in Tiberim influit. Seſquimilliari a Fidenis ſtabat olim Cruſtumium, ubi reliquiæ templi etiam nunc conſpiciuntur. Inter Fidenas & Cruſtumium in quadam ſpelunca Neronem delituiſſe quidam falſo exiſtimant. quod Gebbetius poëta neſcio quis epigrammate appoſito affirmavit. Hic recordari ſubit Maximi martyris, qui, ut acta mſſ. teſtantur, prope Fidenas arenis effodiendis adhibitus, demum conſummato martyrio ſepultus in arenario eſt, ubi arenam effodere ſolebat.

* Tevero.

XIX. Dominica apud Oblatas ſanctæ Franciſcæ ad Turrem de Speculis, prope Capitolium, ſacra fecimus. Ibi monachæ ad centum, omnes nobiles, pie vivunt ex præſcripto Regulæ ſancti Benedicti. Laneis interulis utuntur: eis foras exire ob graves cauſas licet. Nullus ſæcularium in earum eccleſi m admittitur, tametſi non difficilis acceſſus in interiora monaſterii. Sanctæ Franciſcæ veſtes, librum, cilicium, & alia id genus oſtendunt. Corpus ejus ad ſanctam Mariam Novam: ubi Oblatæ illæ profeſſionem faciunt, & poſt mortem ſepeliuntur a Patribus Olivetanis.

XXIV. In eccleſia ſancti Ludovici, nationis Gallicanæ, habita eſt capella (ut vocant) Cardinalitia, cui excellentiſſimus Regis Orator cum Cardinale fratre interfuit. Hanc eccleſiam regunt ſacerdotes Galli cum aliquot Oratorii Patribus, quorum magna in nos benevolentia fuit; atque adhærentis xenodochii curam habent, in quo Galli peregrini recreantur. Pendebat a monaſterio Farfenſi hæc eccleſia ſub titulo ſanctæ Mariæ ante annum MCCCCLXXVIII. quo anno commutata eſt cum Oratorio ſancti Ludovici, ſito prope Turrim argenteam.

XXV. Sabbato die feſto ſancti Bartholomæi, ejus eccleſiam inviſimus, in Inſula Lycaonia (quæ modo ſancti Bartholomæi dicitur) ſitam, ubi corpus Apoſtoli ſub majori altari, & cacabus, in quo recepta ejus cutis, aſſervantur. Ipſo die nomina eorum, qui Paſchali communioni non fecerunt ſatis, quot-

annis in tabella describi solent, atque in ejusdem ecclesiæ atrio exponi, ut pro nominatim excommunicatis habeantur. Novem (si bene memini) hoc anno ex nomine designati erant. Ibidem ad ingressum cœnobii Franciscanorum habetur lapis cum inscriptione, *Semoni Sanco Deo Fidio sacrum &c.* Consimilis habetur apud Fulvium Ursinum. Sangi sacellum erat versus ædem Quirini, teste Livio.

AN. 1685. AUGUSTO.

XXX. Caput sancti Johannis Baptistæ in ecclesia sancti Silvestri in Campo Martio, atque Christi Domini imaginem telæ impressam, quam Abagaro missam ferunt, favente eminentissimo Cardinale Carpineo conspeximus. Hæc ecclesia primum fuit monachorum Græcorum, qui has reliquias ex Græcia Romam detulerunt: deinde Benedictinorum, qui postea ad sanctum Laurentium extra muros translati, Clarissis demum locum fecerunt. Ibi sancti Johannis caput sacrum a fronte ad labrum superius absque mento. Reclamat præ aliis Ambianensis ecclesia, qua de re eximius Cangius eruditam dissertationem edidit.

II. Dominica, sollemnibus sacris gratiarum actiones Deo actæ sunt præsente Pontifice, ob expugnatas urbes Neuhauselium in Hungaria, & Coronem in * Peloponneso: eamdemque ob causam festivi hac ipsa die & sequenti ignes per Urbem excitati sunt.

SEPTEMB.

* La Morée.

VIII. Natali beatissimæ Virginis illustrissimus Ciampinus nos cum multis amicis suis & patre Cupleto Soc. Jesu, qui nuper e Sina Romam advenerat, in villam suam prope * Tusculum deduxit, & honorifice excepit. Idem dies in proximo Cryptæ-ferratæ monasterio festivus erat, frequensque hominum eo concursus. Vetus est monasterium duodecimo ab Urbe milliari, ubi monachi, Itali aut Calabri, regulam sancti Basilii sectantur. Missam græce celebrant, sed Romano ritui prorsus accomodatam. Festi occasio in causa fuit, ut reliquias librorum videre non potuerimus. Verum Ambrosius Camaldulensis, qui ejusdem rei causa olim eo se contulerat, nihil reperit præter ruinas *ingentes parietum & morum, librosque ferme putres atque conscissos, nihilque fere præter notissima offendit.* Superest hactenus ibidem unum volumen Menologii Græcorum, tempore ac jussu Basilii Imperatoris scriptum, quod eruditus Papebrochius nuper edidit. Ceterum quod attinet ad monasterium, Pius V illud restituit, murisque vallavit.

* Frescati.

Papebroch. to. 1. April. sub finem.

IX. Dominica sub vesperum ad Vaticanam basilicam pro-

An. 1685. Septemb. fecti, spectavimus processionem novorum ad Fidem catholicam conversorum, præeuntibus Crucis sodalibus nobilibus Romanis cum baculo argenteo in crucem desinente, subsequentibus duobus Cardinalibus, Chigio & Hovvarto. Conversi omnium extremi ex ædibus, quas cardinalis Rasponus eis primum construxit, ducebantur ad illas, quas cardinalis Gastaldus recens testamento reliquit, id est ad ipsummet Cardinalis palatium. In basilica sancti Petri frequenti populo novisque conversis e sublimi loco spectandæ exhibitæ sunt lancea, crux, & imago Christi Domini, & caput sancti Andreæ: quæ in quatuor parastatis basilicæ Vaticanæ tholum fulcientibus custodiuntur. Hæc Christi imago a recentioribus VERONICÆ dicitur: imaginem ipsam VERONICAM veteres appellabant. Petrus Mallius in libro inedito de basilica sancti Petri ad Alexandrum III, & post eum Romanus sancti Petri ante annos quingentos canonicus, *Sudarium Christi quod vocatur* VERONICA. & in cap. XXV. *Oratorium sanctæ Dei genitricis Virginis Mariæ, quod vocatur* VERONICA, *ubi sine dubio est Sudarium Christi, in quo ante passionem suam sanctissimam faciem, ut a nostris majoribus accepimus, extersit, quando sudor ejus factus est sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram.* Id factum in horto, ubi Christus extremum illum agonem passus est, semotis omnibus arbitris, ipsisque tribus quos secum duxerat discipulis. Petrus diaconus monachus Casinensis in libro ms. de Locis sanctis, de prædicto Christi sudario ad eumdem fere modum ita scribit. *Sudarium vero cum quo Christus faciem suam extersit, quod ab aliis* VERONICA *dicitur, tempore Tiberii Cæsaris Romam delatum est.* Ecce iterum sudarium *Veronica* dictum ante annos quingentos. Sed longe post eos Augustinus Patricius in descriptione adventus Friderici III in Urbem, tempore Pauli II. ait Pontificem cum Imperatore accessisse *ad Salvatoris nostri faciem adorandam, in Sudario expressam, quam* VERONICAM *appellant.* Alio feruntur Onuphrius & alii recentiores, opinantes esse sudarium quod vocatur *Veronicæ*, id est cujusdam pientissimæ, ut putant feminæ, quæ ante passionem Christi faciem ejus extergens, in sudariolo faciem impressam susceperit. Memoratu dignum est id, quod de hac imagine scribit Jacobus de Trecis, tunc archidiaconus Laudunensis, atque Innocentii IV capellanus, postmodum Urbanus IV, in epistola, quam ad Abbatissam & sanctimoniales Cisterciensis conventus Monasterioli

Romanus pag. 97.

rioli

rioli seu Monstrolii ad radices montis Laudunensis scribit. Hæ quippe ab eo studiose petierant, ut sibi depingi curaret *faciem & figuram nostri Salvatoris* secundum illam, *quam in nostra*, inquit, *habemus custodia.* Piis earum votis obsecutus Jacobus, optatam mittit imaginem, rogans obnixe, ut propter reverentiam illius quem repræsentat, recipiant eam *ut sanctam Veronicam, seu veram ipsius imaginem & similitudinem. Actum Romæ anno millesimo ducentesimo quadragesimo nono.* Ex his intelligitur, Veronicæ vocabulum esse imaginis, non mulieris, tracto inde etymo, quasi diceretur *vera icon* seu *iconia*, & contractis in unum vocabulum litteris, *Veronica.* Si tamen Veronicæ nomen primum mulieri, & ab hac imagini tributum præfracte velint alii, per nos licet. nam hic narrantis officium, non disceptantis suscepimus. Servatur ad hunc usque diem apud Monstrolienses virgines eadem imago, magnoque Fidelium concursu frequentatur. Caput est radiatum cum barba oblonga & bifurca; oculi graves, nec sine majestate. In infima tabellæ parte apposita est inscriptio cum characteribus nobis incognitis: quorum sex primi nonnihil suspicionis primo conspectu injiciunt, ne *Abrasax* designetur: quo nomine significantur amuleta, quibus Basilidiani hæretici utebantur. Verum præterquam quod tabella collo appendi non potest; certe quo minus hæc imago sacra sit, dubitare non sinit venerandum JESU-CHRISTI nomen, hinc inde in superiori imaginis parte expressum compendiosis litteris græcis, ut patet ex typo sequenti, cujus reliquam inscriptionem aliis divinandam relinquimus.

An. 1685. Septemb.

An. 1685. Septemb. XIII. Eminentissimus Cardinalis Casanata nomine sacræ Indicis Congregationis ad me transmisit Isaaci Vossii libros duos de ætate mundi & de diluvio universali, ut ad purpuratos Patres referrem quid de his libris sentirem. Hic venit in mentem Ciceronis ad Trebatium, *se malle a Cæsare consuli, quam inaurari.* Quamquam hæc sacræ Congregationis potius dignatio, quam consultatio censenda est.

XIV. Post prandium apud excellentissimum Regis Oratorem, illustrissimus abbas Gevreus, pro insigni, qua præditus est, modestia, ingenio & doctrina Romanis proceribus acceptissimus, nos ad hortos Matthæianos secum duxit, multaque alia subinde humanitatis officia nobis exhibuit. In istis hortis multæ inscriptiones, lacrymatoria, plurima item signa: in his statua mulieris sacrificæ cum stola & aqua lustrica. Inscriptiones duæ, præter annos & menses, etiam horas vitæ notant: cujus rei quædam alibi exempla occurrunt, ut in epitaphio Sixti IV. Basilica sancti Thomæ in Lauro ex profano templo, & ecclesia beatæ Mariæ de Navicella seu in Dominica his hortis adjunctæ sunt.

XXI. Cœmeterium Cyriacæ, adjunctum basilicæ sancti Laurentii extra muros, cum Schelestrato perlustravimus. Difficiles illuc aditus: cryptæ humiles, arenisque delapsis fere oppletæ; loculi vacui: sed locus veneratione plenus, maxime ob sepulcrum sancti Hyppoliti, qui in eo cœmeterio sepultus est cum aliis multis. Loculi in hoc aliisque cœmeteriis; alii majores, alii minores. Majores plerique corpora mediocria fuisse arguunt, non qualia sanctorum Gervasii & Protasii describit sanctus Ambrosius, id est *miræ magnitudinis.* Inde per ecclesiam Lateranensem reversi ad sanctos Petrum & Marcellinum, ac demum ad sanctum Matthæum in Exquilino, quæ ecclesia est Augustinianorum, ipso die ejus festo.

Ambros epist. 56. ad Marcellin.

XXVI. Septem ecclesiarum iter devotionis causa confecimus, addita octava sancti Anastasii ad tres fontes, de qua alias. Una ex his, quam nondum videramus, ecclesia est sancti Sebastiani, ubi Petri & Pauli apostolorum corpora aliquamdiu sepulta jacuerunt, videlicet ad *Catacumbas*, mendosè *Catatumbas.* Si nominis notationem spectes, quosvis subterraneos recessus seu quasvis cryptas significat: si veterem usum, certum est hoc vocabulo peculiarem illum locum, ubi aliquamdiu jacuerunt Petrus & Paulus apostoli, designari, quasi diceretur

ad cryptas. nam *cumbæ* vocabulum valles & depressa loca significat. Hunc locum omnes statuunt secundo aut tertio ab urbe milliario ad viam Ardeatinam. Petrus Mallius, qui tempore Alexandri III. scribebat, cœmeteria urbis recensens, non vocat ea *catacumbas*; immo cœmeterium Callisti, sancti Sebastiani basilicæ adjunctum, locat juxta *Catacumbas*: at Catacumbas inter cœmeteria non numerat. Apud antiquos auctores *cœmeteria*, *cryptæ* dicebantur: *Catacumbæ* solus ille locus, ubi Apostolorum sepultura fuerat. Est formæ pæne circularis, in cujus ambitu tredecim exstant sepulcra, & sedes marmoreæ: quarum una, tantisper elaboratior, Pontificis fuisse dicitur, cum illic Christianorum conventus tempore persecutionum fiebant. In medio exstat altare, sub quo quadratus est scrobs instar putei, ubi corpora Apostolorum aliquanto tempore jacuerunt, *in loco qui dicitur ad Catacumbas*, inquit Gregorius M. in epistola ad Constantinam Augustam, & quidem *secundo ab Urbe milliario.* Damasus Papa locum ornavit marmore, (quod opus *platoniam* Anastasius appellat) & versibus. Catacumbis proximum est ad viam Appiam Callisti cœmeterium, ubi sancta Cæcilia cum multis aliis primitus sepulta fuit. Visitur etiam nunc ibidem inscriptio, quam Guillelmus archiepiscopus Bituricensis anno M CCCC IX incidi curavit eo in loco, ubi sanctæ Cæciliæ corpus jacuit. Hæc loca sanctus Hieronymus, dum juvenis Romæ litteris operam daret, religionis caussa diebus Dominicis frequentare solebat, uti testatur ejus commentarius in Ezechielem. In ecclesia sancti Sebastiani sepultus est loci abbas Johannes *Bodier*, Cenomanus, philosophus & medicus: cujus opera Julius II. utebatur. Ibidem nunc degunt Patres Fulienses perpauci.

An. 1685. Septemb.

Greg. l. 3. ep. 30.

Altera ecclesia, nobis ad id tempus non visa, est basilica sanctæ Crucis, a Constantino constructa in palatio Sessoriano. Duæ alæ, navim hinc inde fulcientes, cum duodenis utrimque columnis, alias duas primitus adjunctas habebant, ut reliquiæ in horto exstantes probant: eo modo quo basilica Lateranensis & sancti Pauli. Basilicæ dicebantur apud Romanos ejusmodi ecclesiæ cum oblongis porticibus; templa vero quæ Gentilium more rotundo opere, quadrato, octogonali, aliave simili figura constructa erant. Testudo basilicæ sanctæ Crucis variis ornata est picturis, & sub ea elegans ciborium. Pone altare ad parietem, absque ara supposita, servatur sanctissima Eucharistia in patente

An. 1685. Septemb. vase, adjectis loco ornamentis: quod opus Franciscus Quignonius, tit. sanctæ Crucis cardinalis, *sanctissimo Christi Corpori* dicavit anno M. D X X X V I I. Subtus apsidem est crypta, ubi celebris est capella dicta Jerusalem, in quam feminis nonnisi semel in anno ingressus conceditur, viris eo die exclusis. In eadem crypta extra hanc capellam lapidi insculpta legitur antiqua inscriptio HELENÆ PIISSIMÆ AUGUSTÆ, ab aliis relata: quam *Julius Maximilianus Comes* Helenæ dicavit. Ibidem sepultus est cum insigni elogio Hilarion Rancatus Mediolanensis, monachus Cisterciensis, pietate, doctrina, & linguarum peritia celebris; sui Ordinis, dum viveret, Procurator ac Præses in Italia generalis; in recognitione librorum Syriacorum, versione arabica bibliorum, explicatione controversiarum fidei, quinque summis Pontificibus Paulo V. & subsequentibus eximie probatus: qui vixit annos LXIX. obiitque die XII Aprilis, anno MDCLXIII. Sed id præcipue ad ejus laudem vertit, quod varios codices, ex Italiæ monasteriis conquisitos, studiose collegit: ex quibus nos ipsi non parum profecimus. Ex hac bibliotheca, eruta est præclara illa sancti Augustini epistola ad Alypium, quæ est in nova editione XXIX. & aliquot novi sermones. Cistercienses hodie quoque incolunt hunc locum, quem Leo Papa IX. Casinatibus quondam monachis, (ut in primariis apud Casinum litteris legimus) Alexander II. Canonicis regularibus sancti Fridiani concessit, monachis ad sanctum Sebastianum in Pallara translatis. Urbanus V. Cartusianis attribuit: ac demum Sixtus V. Cartusianis ad Thermas Diocletiani positis, Cistercienses eo loci collocavit, accitos ex monasterio sancti Sabæ, quod sancti Apollinaris seminarii alumnis traditum fuit. Sic omnium rerum vicissitudo est. In hortis monasterii superstant reliquiæ duorum fanorum, Veneris scilicet atque Cupidinis: nec longe inde aberat Tauri Statilii amphitheatrum.

XXVII. Josephus Thomasius, clericus regularis ex Ordine Theatinorum, amicus noster in primis, modestia & pietate non minus, quam doctrina & scriptis commendandus, collectanea de ritibus sacris quam plurima habet, quorum ultro nobis copiam fecit, solo animo promovendi studium rerum sacrarum, quibus totus incensus est. Præter vulgatos ab se libros Liturgiarum veterum, & Psalterium; tunc edendis vetustis Responsorialibus & Antiphonariis dabat operam. Moratur in ædi-

bus sancti Silvestri in monte Quirinali, ubi olim thermæ Constantini erant. Illic sepultura concessa est *Joanni Jacobo Pancirolo Cardinali, viro suo nomine celebri, cui si aliquid addas, demis*, uti epitaphium habet.

XXVIII. Bibliotheca Angelica Patrum Augustinianorum, quæ in usum publicum omnibus patet, nobis etiam nullo negotio reserata est, favente humanissimo patre Josepho Sabbatino, Bibliothecario & Generalis Assistente. Hanc Angelus Rocca Camers, episcopus olim Tagastensis, ejusdem Ordinis alumnus, & apostolici Sacrarii præfectus, omni artium & scien- "
tiarum genere refertissimam, virorum item illustrium iconibus "
ad vivum expressis ornatam, longo temporum spatio, magno- "
que labore ac sumtu comparatam, cœnobio sancti Augustini "
Urbis, studiosorumque omnium commoditati dedit, dicavit, "
donavitque, ut animi grati pietatem (verba inscriptionis refe- "
rimus) erga familiam Augustinianam, parentem & altricem "
suam, & erga litteratos litteratorumque amatores propensio- "
nem vivis posterisque patefaceret anno salutis M. DC. V. "
Laurentius Pignorius in epistola XL ad ipsum, hanc bibliothecam mirifice laudat, aitque refertam esse libris *ad miraculum optimis*. Lucas Holstenius libros suos editos complures huic bibliothecæ assignavit: qui tamen in ecclesia beatæ Mariæ de Anima, nationis Germanicæ, sepulturæ sibi locum elegit. Inter manu exaratos codices unus sancti Leonis opera continens; alter Antiphonale Gregorianum, melioris sunt notæ inter veteres: inter recentiores omnia acta autographa congregationis *de Auxiliis* sub Clemente VIII & Paulo V. In antiphonali Gregoriano ante annos sexcentos scripto notatur, *Dominica I de Adventu Domini, statio ad sanctum Andream apostolum post Præsepe*, Ad hunc locum Angelus Rocca sequentem observationem adhibuit, *re diligenter inspecta*, anno M DC I. *Hæc ædicula, sancto Andreæ apostolo olim dicata, hodie intra ecclesiæ sancti Antonii atrium, prope sanctæ Mariæ Majoris basilicam profanata cernitur, & in hominum usum conversa.* Idem subdit, *Exstat etiam dicto in loco profanata apsis illa vel tribuna ædiculæ antiquæ, in qua imagines, opere musivo olim factæ, nunc semidirutæ vel collapsæ cernuntur. Nunc verò statio Dominica* I. *Adventus est in ecclesia sanctæ Mariæ-majoris.* Ita ille. Jam verò nihil penitus superest ex illo musivo, parietibus interclusis, etiam gypso & calce oblitis.

Quod attinet ad acta *de Auxiliis*, omnibus adfuit præter A-

An. 1685. Septemb. naſtaſium abbatem Farfenſem Congregationis ſecretarium, Jacobus *le Boſſu*, ſancti Dionyſii in agro Pariſienſi monachus; diſtinguendus ab alio cognomine ejuſdem loci tertio Priore, qui obiit anno M D LXX, teſtante epitaphio, ſepultus in clauſtro Dionyſiano ex parte eccleſiæ. Alter vero, de quo hic agimus, poſterior, Romæ diem ſupremum abſolvit, ibidemque in eccleſia Patrum Minimorum Gallorum, ſcilicet ſanctæ Trinitatis in monte Pincio, extra cancellos majoris altaris ſepulturam habet cum epitaphio ſequenti.

D. O. M.

HIC JACET FRATER JACOBUS LE BOSSU, *origine Pariſinus, Religioſus ſancti Benedicti ex cœnobio ſancti Dionyſii in Francia, dignitate Sacerdos, gradu Doctor Sorbonæ, omnibus Pontificibus, ſub quibus Romæ degit, carus, ſed præſertim Clementi* VIII. *& Paulo* V. *propter munus Conſultoris ab eis illi impoſitum in illa venerabili congregatione, quæ de Auxiliis dicta eſt. Vixit an.* LXXX. *menſ.* IV. *dies* XII. *Obiit* VII *Id. Junii anno Domini* M DC XXVI.

Prope eum ſepulti ſunt Antonius Muretus Lemovix, mortuus anno M D LXXXV. ætatis anno LIX. Item Ludovicus *de Creil* Pariſienſis, Preſbyter & Theologus, a ſchola Sorbonæ ad Sedem apoſtolicam pro eadem congregatione delegatus: qui anno M DC XVII prid. Id. Septembris e vivis exceſſit.

Eodem die bibliothecam Chigianam permiſſu & favore eminentiſſimi Cardinalis perluſtrare cœpimus. Huic præfectus eſt optimus Thomas de Juliis, Lucæ Holſtenii quondam familiaris. In ea ſunt codices mſſ. haud pauci; plerique Alexandri VII. manu & obſervationibus illuſtrati: varia item authentica inſtrumenta, in unum corpus ab eodem collecta (quod inſignem Pontificis diligentiam atque in litteras amorem arguit: Diarium autographum Sixti V. de rebus ante pontificatum a ſe geſtis: multa item ad recentiorem hiſtoriam, præſertim Janſenianam. Omnibus præſtat codex græcus inſignis, ab annis minimum octingentis ſcriptus, continens quatuor Prophetas majores, item breve commentarium in ſomnium Nabuchodo-

nosoris a sancto Hyppolito martyre & episcopo compositum, cujus meminit Eusebius, & post eum Hieronymus, aliique. Hic codex videtur ex ipsissimet Origenis hexaplis excerptus, uti disertè legitur fol. 130. recto, item fol. 135. 167. & fol. 315. verso, ut Holstenius, qui codicem viderat & fere integrum descripserat, observavit. Appositi sunt passim asterisci & obeli. Huic similis est alter codex in bibliotheca Vaticana. Denique in fine Isaïæ apponuntur quidam numeri, quibus tempus seu annum scripti codicis designari quidam ab Alexandro VII. consulti existimarunt. At numerum versuum his notis significari non dubitamus. Η C Α ΙΑC ST I. T. Ω K, id est, Isaiæ στίχοι seu versus tria millia octingenti ac viginti. Codex latinus unus e multis, continet *acta Concilii Chalcedonensis*, quæ Rusticus ex latinis & græcis exemplaribus Acœmetarum præsertim monasterii emendavit. Post sessiones *Allocutio Concilii* incipiens ab his verbis: *Habita apud Marcianum Imperatorem &c.* In alio codice Concilium Romanum sub Martino; item Concilium sextum universale.

Ex libris editis præclara sunt *Biblia polyglotta*, Parisiensibus typis ante annos quadraginta expensis Jaïanis impressa, & pretioso operta corio: quibus Alexandro VII fucum facere tentarunt Hollandici typographi tres, Joannes Janssonius à *Vvaesberge*, Johannes Jacobi *Chipper*, & Elizeus *Vveirstraet*. Hi cum anno MDCLXVI Romam librorum venalium causa adventassent, primum horum librorum folium, quod titulum operis continet, cum anno & loco impressionis, novis typis recudi curarunt, adjecta epistola nuncupatoria ad Alexandrum VII. in cujus gratiam hanc editionem primo factam fuisse videri voluerunt. Specimen ita habet: BIBLIA ALEXANDRINA HEPTAGLOTTA *auspiciis* S. D. *Alexandri* VII *anno sessionis ejus* XII. *feliciter inchoato. Lutetiæ Parisiorum. Prostant apud Johannem Janssonium à Vvaesberge, Johannem Jacobi Chipper, Elizeum Vveirstraet* MDCLXVI. Sic titulus: præfatio seu epistola hoc modo exordium habet.

ALEXANDRO VII. *divina providentia Pontifici maximo felicitatem & longævitatem.*

Ab ultimis Belgarum, Urbem dominam, sedem vestram, Romam divinarum litterarum sarcina instructi magis quam onusti, multiplice Sanctitatis vestræ illicio, ceu potentiore quodam magnete, fortiter suaviterque protracti, anhelis, non tam fatigatione quam exultatione

An. 1685. Septemb. *animis passibusque subintramus, desideratissime terris & nobis Pontifex maxime: quo ut votorum nostrorum vehiculo subvecti feliciter devenimus, non in primis urbis sanctæ portis moramur, aut palatiorum promiscuè statim obviorum magnopere miramur augusta: alius ardor, alia quam curiositatis cura nos angit. Alexandrum, Alexandrum inclamamus: rectaque ad Vaticanum, viæ nostræ finem, gressu intento, dona quæ septemplex sacræ Scripturæ facies facit, deferimus* &c. Sic fumos, immo libros suos venditabant boni illi palpatores: sed non diu doli sui usura penes eos stetit.

Quæ ex illa Chigiana bibliotheca excerpsimus, non est necessarium singulatim exponere. Tantum de Alfonsi Ciaconii epistolis, quas inde habuimus, quædam observare juvat. Ex his epistolis intelligitur, Alfonsum Dominicanum, qui Petri doctissimi germanus erat, opera duo molitum fuisse: unum de Antiquitatibus Romanis, cum variis figuris: alterum de bibliotheca Scriptorum ecclesiasticorum. Ideam hujusce operis habemus sub titulo sequenti. BIBLIOTHECA A PLURIMIS ANTEA AUCTORIBUS DISPERSIM INSTITUTA ET COLLECTA, *deinde ab aliquot in epitomen redacta: jam vero postremo recognita, novorum librorum accessione locupletata, & ab hæreticorum monumentis purgata, & in duplum post priores editiones aucta per F. Alfonsum Ciaconum Hispanum Biacensem, Doctorem theologum Ord. Prædic. & Romani Pontificis pænitentiarium.* Scribit hac de re ad Guillelmum Sirletum Cardinalem, qui aliquos obices seu scrupulos prædictæ Bibliothecæ objectos, qui illius revisionem & probationem retardarent, per Petrum Ciaconium Alfonso significaverat. Unus erat, quod ex Conradi Gesneri Bibliotheca multa ad verbum in suam transtulisset. Alterum, quod Rabbinorum libros inter ceterorum auctorum opera recensuisset. Ad hæc respondet Alfonsus: sed quod sperabat, a censoribus non impetravit, ut scilicet sua Bibliotheca imprimeretur.

XXIX. Cum illustriss. Archiepiscopo Rossanensi & Ciampino ad ecclesiam sancti Michaëlis, cujus ipso die festum erat, Vaticano proximam, profecti, legimus inscriptionem lapidi incisam de illius ecclesiæ conditione, quæ Leoni IV (immo tertio) & Carolo Magno tribuitur, nempe occasione quorumdam Gallorum, qui in bello pro ecclesia Romana suscepto mortui, *in crypta juxta Neronis palatium sepulti sunt:* ob idque ad honorem sancti Michaëlis super illos facta est ecclesia, quæ

postea

postea sancti Magni reliquias, ex urbe Fundis allatas, suscepit. AN. 1685. SEPTEMB.
Cum varia inter nos, ut fit, colloquia misceremus, Archiepiscopus narravit modum, quo ossa Mathildis Comitissæ; quæ tempore Gregorii VII vixit, ex Mantuano sancti Benedicti monasterio in Vaticanam basilicam, postulante Urbano VIII translata sunt anno MDCXXXV. rem clam exsequente Hyppolito abbate, efflagitatu Dominici Pinelli procuratoris generalis e Congregatione Casinensi.

XXX. Dominica, die festo sancti Hieronymi, ad basilicam sanctæ Anastasiæ cum Fabretto ejus loci canonico profecti, vidimus calicem, quo sanctus Hieronymus in re sacra usus fuisse dicitur. Constat ex terra figulina alba, sed fractus; in morem calicis usualis ad potandum. Hieronymus an rem sacram fecerit umquam, non leve dubium est.

I. Primi hujusce mensis dies lustrandis variis Urbis bibliothecis impensi, dum interim iter Neapolim paramus. In codice Reginæ epigrammata Silvii Picolominei revolventi, unum occurrit ad Bartholomæum Roverellam, in quo de Romanis conqueritur, quod ex vetustis monumentis & marmoribus calcem tunc conflarent. OCTOBRI.

Oblectat me, Roma, tuas spectare ruinas,
Ex cujus lapsu gloria prisca patet.
Sed tuus hic populus muris defossa vetustis,
Calcis in obsequium marmora dura coquit.
Impia ter centum si sic gens egeris annos,
Nullum hinc indicium nobilitatis erit.

Eadem est querela Poggii, qui insigne illud amphitheatrum, Vespasiani opus, *Colisæum* vulgo appellatum, majori ex parte ad calcem deletum fuisse asserit. Idem refert de porticu ædis Concordiæ, quam cum primum, inquit, ad Urbem accessi, vidi " ferme integram, opere marmoreo admodum specioso. Roma- " ni postmodum ad calcem ædem totam & porticus partem, dis- " jectis columnis, sunt demoliti. Sed nullam majorem ruinam " passa est Roma, quam in secessu Pontificum Avenione: quo tempore cuique in vetera quæque ædificia impune grassari licebat. Urbis statum, qualis in reditu Pontificum erat, Ambrosius Camaldulensis in epistolis suis describit. Et tamen quam maxime attinet ad Romanos, si modo Urbem suam amant, ejus decora servare: quam tantam fuisse etiam relicta post tot clades monumenta probant, quantam nec quis cogitatione

An. 1685 Octobri. assequi, ipsa urbe non visa, potest. Sane Manuel Chrysoloras, priusquam Romam vidisset, multa ab historicis dicta supra quam verum aut cuiquam credibile esset, existimabat, uti ipse in Comparatione Romæ & Constantinopolis asserit. Sed
„ Roma conspecta & inspecta, quamquam nihil tunc integrum
„ ac salvum remanebat, nihil eorum quæ de ea scripta sunt, a ve-
„ ro abhorrere intellexit: ita ut hæc non solum composita atque
„ integra, sed disjecta quoque ac diruta priscæ majestatis spe-
„ ciem præ se ferat ac retineat. Hujus Chrysoloræ, ne id alias excidat, prædictum libellum a Francisco Aleardo Veronensi latine versum, & Johanni Galeazo, Marchioni Sfortiæ, anno MCCCCLXIV nuncupatum, ex bibliotheca Christinæ reginæ descriptum habemus. Denique urbis Romæ, quam urbem *æternam* appellabant veteres, verum arcanumque nomen (quis credat?) hactenus ignoratum fuisse Philippus Camerarius demonstrat. Sed longius nos ducit hæc digressio, quamquam non omnino extra viam.

Camerar. Meditat. hist. vol. 2. c. 10.

Dum a bibliothecis investigandis ac lustrandis tantisper vacaremus, identidem nos in suas ædes admittebat illustrissimus Slusius, nosque doctis & eruditis colloquiis suis una cum Diroysio nostrate jucundissime recreabat. Tanto quippe viro unica voluptas est ex litteris & ex libris: quorum magnam copiam sibi comparavit, non ad pompam, sed ad usum suum & amicorum, quos cordate diligit.

X. Cardinalis Ottobonus veteres codices non paucos, quos in bibliotheca sua habet, in domum nostram, pro sua in nos benevolentia, transmittere non est gravatus, ut domi facilius eis uti possemus. Unus ex illis continet acta omnia, totamque seriem inquisitionis, tempore & jussu Urbani IV factæ in Robertum electum Trevirensem, qui, pallio non accepto, Archiepiscopum nihilo minus se ferebat, & sacris se immiscebat. Acta hæc desiderantur apud Brovverum in Annalibus Trevirensibus, qui tamen eorum mentionem facit. Deinde in alio codice habetur index privilegiorum ecclesiæ Romanæ, *quorum aliqua, ad perpetuam rei memoriam conservandam, per felicis recordationis Innocentium papam* IIII *in Concilio Lugdunensi sub bulla sua & sigillis quadraginta Prælatorum, qui præsentes fuerunt, sunt annotata & transsumpta; & eisdem transsumptis sic annotatis dictus dominus Innocentius, prædicto approbante Concilio, fidem decrevit perpetuo, sicut originalibus, adhibendam.* Horum trans-

ſumtorum authentica exempla in archivo Cluniacenſi vidimus. AN. 1685. OCTOBRI.
Primum locum inter imperatoria occupant privilegia duorum Ottonum, primi ac ſecundi, tum Henrici auguſti, *litteris aureis per totum ſcripta: quorum primum non eſt ſigillatum, licet ex tenore ipſius appareat, quod debuit ſigillari: ſed ſecundum eſt ſigillatum aurea bulla imperiali; non tamen eſt data appoſita in eodem: & in utroque ſunt poſitæ ſubſcriptiones ipſorum Imperatorum, ac Prælatorum & Principum ſuorum.* Quæ omnia mire confirmant ea, quæ in opere noſtro de re Diplomatica obſervavimus. Ad hæc deſcripſimus ex alio codice recenſionem *theſauri eccleſiæ Romanæ*, factam pontificatu Bonifacii octavi.

Libros venales, quos Moronus, Barbarinæ bibliothecæ curator, reliquerat moriens, per hos dies revolvimus, atque ex eis nonnullos pro regia bibliotheca comparavimus.

ITER NEAPOLIM.

XV. Cum aër tantiſper ex imbrium madefactione temperatus, atque ex ventorum aquilonarium flatu repurgatus eſſet, viſum eſt adire Neapolim, quæ civitas Roma diſtat quinque dierum itinere, viatoribus haud magnopere jucundo, niſi Neapolis conſpiciendæ cupido invitaret. Velitris prima ſtatio, ubi Ginettorum palatium viſitur. Inde perpetui montes obambulandi per Sermonetam Ducatus caput, Privernum, Tarracinam, Fundos, aliaque uſque Gavilianum loca. * Privernum, antiquum opidum, olim in valle ſitum, nunc in colle: ex quo in adverſo monte cernitur caſtellum Roſæ-ſiccæ, nunc pertinens ad gentem de Maximis. Reginaldus, ſancti Thomæ Aquinatis ſocius, Privernas erat. Altero inde milliari occurrit Foſſæ-novæ monaſterium Ciſtercienſium, Forum Appii quondam, ubi Thomas ipſe mortem obiit. Viſitur ibidem ejus cella in Oratorium converſa; & in eccleſia loculus lapideus ſub altari, ubi ſepultus fuit; poſtea tranſlatus Fundos in conventum Dominicanorum, atque inde Toloſam. Ante Ciſtercienſes Foſſa-nova cœnobium Caſinenſium erat ſub titulo ſanctæ Potentianæ. Tarracinam, Anxur apud veteres, adeundo ſecundum Alpes conſpiciuntur à dextris viæ Appiæ veſtigia in paludoſis locis, atque Trium-tabernarum, ubi ſanctus Paulus hoſpitatus eſt, urbs quondam epiſcopalis, quam Gregorius M. Velitrenſi (quæ & ipſa Oſtienſi modo unita eſt) conjunxit. Hæc via a Tarracina Neapolim uſque protendi-

* *Piperno.*

Greg. M. lib. 2. epiſt. 34. Ind. 10.

AN. 1685. OCTOBRI. tur, quadratis ſaxis etiam nunc paſſim munita. Tarracina in colle ſita eſt, diverſorium extra urbem : ubi dum prandii horam exſpectamus, a Germanis duodecim armatis propemodum concitata ſeditio eſt. Iverant illi Neapolim, & in tranſcurſu ad idem diverſorium ſe receperant. Cum egreſſum parant, camerarius, qui adventantium curam habet, petiit mercedulam, quæ *mancia* vulgari nomine vocatur : recuſantes durius appellavit. Hi in regreſſu dicterii memores, cum ille, injuriæ factæ immemor, mercedulam denuo flagitaret ; tum vero unus ex illis Germanis, arreptis loris, ſeminudos camerarii artus atrociter cecidit. Plagis multoties repetitis, vociferabatur ille ejulans : hoſpes in Germanum frendebat, parumque abfuit, quin opidanos ad ulciſcendum inſultum acciret. Dum Germani diſcedunt, affirmavit camerarius, ſe noſtri dumtaxat reſpectu teneri, quominus tortorem ſuum pilæ ictu trucidaret. Sic in minas evanuit illa ſeditio. Poſt prandium conſcendimus opidum, ſi quid in eo dignum eſſet, contemplaturi. Promontorium eſt, unde in ſubjectum mare deſpectus. Templi Jovis, Pollione architecto, reliquiæ inſignes ad majorem eccleſiam, quæ ſancto Cæſario ſubdiacono & martyri nuncupata eſt. Altare majus more ſolito ad Orientem converſum : duæ aræ collaterales Occidentem ſpectant. In area eccleſiæ exſtant inſcriptiones duæ : una de Trajano Auguſto, quod viam *ſilice ſua pecunia ſtravit* : altera de Theodorico rege, quod viam Appiam refecit, recte edita apud Gruterum ; niſi quod ubi hic legit, *ad perpetuandam tanti Domini gloriam*, in lapide, ſi non memoria fallit, ſcriptum eſt, *ad perpetuandam tanti Domini memoriam*.

Miſerabile ſpectaculum eſt videre illius loci opidanos, cadaveroſa omnes facie etiam juvenes adoleſcentes & teneras puellas, haud dubie ex aëris contagio. Hos percontati ſumus de monaſterio, quod Benedictus Pater eo in loco conſtruxerat, teſte Gregorio M. Nemo ex eo quidquam reſcivit. Neapoli ad montem Caſinum profecti, legimus varia de illo monaſterio inſtrumenta. Primum eſt Agapiti Papæ II. inſcriptum Balduino abbati Caſinenſi, cujus rogatu Pontifex Caſinatibus concedit *monaſterium ſancti Chriſti protomartyris Stephani ſitum in territorio Terracinenſi, quod per longam vetuſtatem in ruinis & in deſertis poſitum erat. Data* XVII. *Kal. Novemb. per manum Andreæ, divini reſpectus gratia Vicarii ſanctæ Sedis apoſtolicæ, an-*

rio pontificatus domini Agapiti summi Pontificis & universalis junioris Papæ anno X. *Indict.* XIV. Et ne de alio hic monasterio sermo esse videatur, Leo IX Richerio abbati confirmat *monasterium sancti Stephani juxta civitatem Terracinensem positum, quod Deo dignissimus vir Benedictus vivens corpore construxerat*, ut legitur in authentico, dato *per manus Frederici diaconi S. R. E. cancellarii & bibliothecarii, vice domini Herimanni archicancellarii atque Coloniæ archiepiscopi*, XII. *Kal. Junii, domini Leonis* VIIII *Capuæ anno* IIII. *Indict.* V. Ex illo monasterio, nunc penitus diruto, census persolutus est ad superius sæculum monasterio Casinensi. Dum Tarracinæ rudera vestigamus, audimus vectorem nostrum non audere ulterius progredi, propter homicidium, quod recens in regno Neapolitano, cui Tarracina finitima est, perpetraverat. Urgemus pactum: calecam (quidni enim in re nova nobis novare non liceat?) obtulit ille, sed operam denegabat suam: nec alium aurigam inveniebat quem sufficeret. Bona fortuna Stephanotii nostri, qui se se nobis ad paucos dies socium in itinere Neapolim usque adjunxerat, domesticus aderat. Is aurigæ officium subiit, & sic ex lepidi illius mortalis manibus educti sumus. AN. 1685. OCTOBRI.

XVII. Fundis ecclesia cathedralis beato Petro apostolo (quod pæne singulare) nuncupata est. In hac urbe Gallicani olim Cardinales, electo post Gregorium XI Urbano VI vim causati, Clementem VII novis comitiis crearunt. quod funesti in ecclesia discidii exordium fuit. Fundis dum cænamus, importune se ingerunt duo satellites, qui se gubernatoris præsidiarios ferebant. Talium hominum aspectus tristem aliunde mensam non ita belle condiebat. Dissimulamus. Illi cum se nihili a nobis fieri intelligerent, exeunt, & continuo reversi, mala aurea & alia id genus fructuum afferunt. Quid hæc dona vellent, facile erat divinare. Aliquot Julios Danais illis largimur. Exeunt illi dictis gratiis. Postridie cum ante lucem urbe egressi procederemus, illi armati truci voce aurigas sistere jubent. Dum vero vocem nostram audiunt, tum boni custodes faustum iter nobis comprecantur. Absque Juliis periculum marsupiis fuisset.

XVIII. Die festo sancti Lucæ, impluvio cælo per Alpes infestas via Appia nobis obvia fuere Itræ, olim Mamurræ, Castellonum prope Caïetam, postea Mola, quondam *Formiæ* appellata, ubi Ciceronis horti hactenus ostenduntur, in prof-

An. 1685. Octobri. pectu Caïetæ. Paullo post Molam paullatim se aperit amœnissima camporum & pratorum planities ad Lyrim seu Garilianum fluvium: ubi olim Minturna civitas episcopalis, Formiensi a Gregorio M. unita; nunc aquæductus, amphitheatri, & thermarum reliquiæ supersunt. Loco, ubi fluvius navicula transmittitur, Trajecto vocabulum est. Ad sanctam Agatham prope Suessam hospitium fuit, haud longe a Sinuessa. Sed bone Deus! qualia ubique hospitia, quippe ad subigendam viatorum patientiam, non ad recreandos itineris labores. Jam ævo Ciceronis diversoria Tarracinæ male audiebant, ut ex ejus epistola ad Fabium Gallum intelligimus.

Gregor. M. lib. 1 epist 8

XIX. Capua duplex, nova & vetus: hæc olim ad viam publicam, nunc tantisper ab ea deflectit. Ejus delineatio, prout olim stabat, in ædibus Archiepiscopi visitur. Nova sita est ad Vulturnum, eo in loco, ubi quondam Casilinum opidum stabat. Neutra vix quidquam habet elegans, præter jucundissimam fertilissimamque situs planitiem, quæ tot delicias antiquis, ipsi Capuæ superbiam & arrogantiam suggerebat. Novæ Capuæ metropolitana ecclesia, sancto Stephano nuncupata. Ab ingressu ad apsidem columnæ marmoreæ utrimque duodecim. In apsidis musivo antiquo beatissima Virgo cum Jesu infante in gremio sedente media residet: a dextris ejus sanctus Petrus & sanctus Stephanus; a sinistris sanctus Paulus & sancta Agatha, subjecto hoc disticho:

Condidit hanc aulam LANDULFUS, *&* OTO *beavit.*
Mœnia, res, morem, vitreum dedit HUGO *decorem.*

In infima parte ecclesiæ, supra portam, in ligneis tabulis depictæ sunt primorum Episcoporum Capuanorum effigies. In atrio eminet sub divo sepulcrum Atenolfi principis. Apud Annuntiatam legitur epitaphium Paganini grammatici & rhetoris. Michaël, cognomento Monachus, & Camillus Peregrinius Capuæ nostro sæculo præclara fuerunt ornamenta.

Ad portam prætorii quædam vetera cernuntur monumenta, & inscriptiones nonnullæ. Præcipuus ex illis est marmoreus lapis, anno MDCLXV erutus e cryptoporticu veteris amphitheatri, longitudine palmorum quatuor cum dimidio, latitudine unius & dimidii, exhibens sequentes figuras.

An. 1685.
Octobr.

GENIVS THEATRI

LVCCEIVS·PECVLIARIS·REDEMPTOR·PROSCENI
EX BISO FECIT·

Johannes Petrus Paſchalis e Soc. Jeſu, exiguo libello has figuras explicavit, ita ut prima figura machinam verſatilem ad ſuſtollendos lapides grandes; ſecunda ſculptorem vel architectum; tertia Palladem; quarta Jovem ſedentem; quinta Cupidinem; ſexta Senatorem, qui impenſas operi ſuppeditabat; ſeptima denique Vulturnum fluvium ſignificari exiſtimet. De quatuor primis explicationibus vix ulla difficultas: alias non facile admiſſuri ſunt viri eruditi. Nam & quinta Apollinem melius refert, quam Cupidinem, qui nudus pingi ſolet: ſexta ſacrificum, qui Genio theatri ſacrificat, dextra craterem effundens in aram, ſiniſtra flores in cornucopiæ geſtans. Nam Genio res ſacra fiebat mero & floribus, ex Varrone & Cenſorino. Apud Oiſelium tab. XLII *Genio Augusti* eodem modo ſacrificatur. Porro Genium ſerpentis imagine aliquando ſignificatum fuiſſe, præter Roſinum, Virgilius auctor eſt Æneidos lib. V. Unde ſeptima figura ſine dubio exhibet Genium Theatri, ut titulus ſuperpoſitus indicat. Sic apud Gruterum pag. CXI, *Genius theatri Pompeiani*: apud Reineſium pag. CLXXXIII, *Genius theatri Augusti* legitur. ſed hæc viderint alii. Capuæ veteri, quæ altero milliari a nova diſſita eſt, adjacet amphitheatrum, quod quadraginta millia ſpectatorum capiebat. Cryptoporticus centum octoginta columnarum triquadrato ordine conſtructa erat. Nunc etiam priſcam ædificii magnificentiam parietes reliqui oſtentant. Eccleſia major aliquid itidem retinet venerandæ antiquitatis: cujus picturas Michaël Monachus in Sanctuario ſuo Capuano exprimi curavit. A Capua Neapolim uſque quaſi jugis paradiſus, media civitate Averſa, arboribus, vinetis, pratis, cultiſque terris conſitus. Ibi naſcuntur

An. 1685. Octobri. vina, quæ a lacryma Christi nomen habent, parum seria & accommoda appellatione.

Neapolim dum appropinquamus, nobis obviam venit illustrissimus Josephus Valletta, in senatu Neapolitano Advocatus, de nostro adventu Roma certior factus litteris amici Pastricii superius laudati, nosque in currum assumtos in nostrum hospitium deduxit. Perseveravit hæc Josephi humanitas per totum tempus, quo Neapoli versati sumus, id est per quinque fere hebdomadas: quo toto tempore nihil prætermisit officiorum, quæ amici maxime necessarii sibi invicem præstare solent.

XX. Neapolim lustrare cœpimus, quæ civitas argute dicta est *Fragmentum cæli delapsum in terram*: eo modo quo Livius scriptor græcus, cum ad amicum suum scriberet Romæ videndæ cupidum, non urbem, sed *quamdam quasi cæli partem* appellavit. Neapolis situs præstantior est: ubi omnia ad voluptatem composita. Si cælum spectes, quid illud? cum terra ipsa sit quædam cæli portio. Si solum; illic Campania Felix, omnium non modo in Italia, sed in toto terrarum orbe pulcherrima plaga: quam eleganti libello descripsit vir limati ingenii Cælestinus Guicciardinus, Cælestinorum generalis præfectus, in suo Mercurio Campano, quem nobis dono dedit. Ver ibi perpetuum, quod nec frigoris inclementia, nec caloris vehementia interrumpit. Diceres unam ibi esse anni tempestatem, scilicet ver autumnale, aut vernum autumnum: cum flores, fructusque illic fere numquam deficiant. O tranquilla Parthenope, ait quidam, & magnis ingeniis laudata! vestrum est quod ait Maro:

Ver ibi perpetuum, atque alienis mensibus æstas.

Illic naturæ & artis miracula sine numero congesta, illic omnium rerum terra marique commercium. Paucis, Neapolis longe superasset Romam, si Roma Neapolis loco stetisset. A meridie secundum litus maris inferi, in cornua circumflectitur: tum extenditur in continentem, molliter ab imo usque ad verticem assurgente clivo. Celsiorem locum occupat arx sancti Erasmi, sub qua Cartusianorum cœnobium, a Carolo Illustri ædificatum, tanta magnificentia, tanta situs jucunditate, ut spectantes in admirationem rapiat. Ecclesiæ parietes marmoreis incrustationibus, pavimentum marmoreis itidem segmentis constant. Sedilia opere tessellato, ex ligno Canarico, quodvis metalli & lapidis pretium superant. Sacrarii armaria, eadem arte

arte elaborata, infinitam ex argento supellectilem continent. AN. 1685. OCTOBRI.
Prioris cella palatii loco esse potest. Omnia denique exquisitissimis picturis fulgent. Inde prospectus in urbem & in mare admirabilis. Camaldulenses in edito colle e regione consistunt. Ecclesiæ in illa urbe innumeræ, opes in eis infinitæ. Nempe uno hoc modo gazas suas in tuto positas Neapolitani existimant. Una novi Jesu ecclesia, quæ olim Salernitanorum Principum erat palatium, plus argenteæ supellectilis habet, quam centum e nostris ornatioribus. Conventus Dominicanorum ad octodecim in urbe, præter aliquot suburbanos: Franciscanorum plures quam decem. In plerisque templis ac monasteriis plurima Francicæ pietatis monumenta exstant. Apud Clarissas Roberti regis conditoris, ejusque liberorum ac nepotum præclara mausolea.

Urbis decora primo triduo cum Valletta vidimus: cujus instructissima bibliotheca nobis maxime placuit. Hunc *Antigenis* nomine in suis eclogis celebravit elegans nostri temporis poëta Nicolaus Giannettasius e Soc. Jesu, eumque dicit *regio animo ac sumptu*, domi suæ bibliothecam ex probatissimis auctoribus omnium admiratione & plausu comparasse. Idem etiam de suo stipendium Gregorio Messerio, presbytero Brundusino, in litteris græcis versatissimo, suppeditavit ad græcas litteras publice docendas. Dum in hac ejus bibliotheca versaremur, eo accesserunt nostri causa, viri cum primis litterati & nobiles, Franciscus Marcianus Judex, Franciscus Andreas, patronus causarum emeritus, quem in causa Principis Satriani magno cum eloquentiæ flumine & fulmine perorantem non semel auscultavimus; Andreas Andreinus, nobilis Florentinus; Pacichellus Abbas, Nicodemus nobis amicissimus, Alciatus latine & græce doctus, Carolus Cornelius, & alii: quorum plerosque postea semper conjunctissimos habuimus.

XXI. Dominica metropolitanam sanctæ Mariæ seu sancti Januarii ecclesiam, quæ a Carolo I Andegavensi condita est, adivimus, olim Salvatori & sanctæ Restitutæ nuncupatam. Veteris sanctæ Restitutæ ecclesiæ ad sinistram navis partem quædam oratoria supersunt: ubi in capella, quæ dicitur Constantini, imago beatæ Mariæ prima totius Italiæ esse dicitur: sed non videtur tantæ antiquitatis. Nobis antiquiores visæ sunt picturæ ex musivo, quæ in adjuncta sancti Johannis ad Fontes ædicula conspiciuntur. E regione exstat magnifica sancti Januarii

An. 1685. Octobri. capella, *Thesauri* appellata, eximiis ex ære statuis quatuordecim, aliisque multis donariis magnificis exornata : ubi caput sancti Januarii cum duabus ampullis, in quibus aliqua sacri ejus sanguinis concreti portio, asservatur. Hic sanguis ad præsentiam capitis colliquefieri videtur, ampulla ea parte, qua sanguis naturaliter in subjectam ampullæ partem cadere debet, suspensa. Missa interim una, duæve, dum sanguis decidat, celebrantur : si non liquescat, prodigii infausti loco habetur. Innocentius IV in illa basilica sepultus prope sacrarium, quod sacellum erat à Carolo I Neapolis rege constructum, primitus sub titulo fratris sui sancti Ludovici Francorum regis dedicatum, ut ex picturis manifestum est. In illis picturis cernitur primigenius habitus Minorum cum capicio oblongo; mentum sine barba. In illo sacrario ostensus est nobis baculus, quem sancti Petri vocant, habens fulcrum ex ebore ad manum sustentandam : quem baculum episcopis orantibus ex prisco ritu usui fuisse credimus. Cathedralis *Stephania* etiam * à conditore appellata, suas habuit, ut Romæ, catacumbas : quod nomen loco impositum est ex imitatione Romanorum : quemadmodum etiam appellatæ sunt apud Neapolim ecclesiæ sanctæ Mariæ *in Cosmedin*, sancta Maria *Major* : idque in aliis Italiæ urbibus etiam usu venit, ut vocabula præcipuarum Romæ ecclesiarum aliis quoque aliarum urbium ecclesiis tribuantur.

* *Johan. Diac. in Stephano 41. Arch. Neapol.*

Sancti Severini monasterium e nostris magnificum : ecclesia augustissima; intercolumnium a Gangaro depictum, nulli elegantia cedit. Johannis olim abbatis sancti Severini hortatu Johannes alter, ecclesiæ Neapolitanæ diaconus, passionem sancti Sozii Misenatis levitæ & martyris litteris consignavit. Absens erat reverendissimus loci Abbas Hyppolitus à Vigiliis, cum primum eo profecti sumus. Reversus fecit quod in se erat, ut nos apud se retineret. Nec defuit etiam voluntas reverendissimi Patris Andreæ a Neapoli Procuratoris in Romana curia generalis, qui nos litteris suis ubique commendaverat. Illustriss. Franciscus Nicodemus, Advocatus monasterii Casinensis in senatu Neapolitano, litteris a Magliabeco acceptis, in dies currum suum cum Valetta nobis subministravit, nosque continuis officiis suis afficere non desiit. Is appendicem eruditam adjecit ad librum de Scriptoribus Neapolitanis, atque utrumque nobis dedit cum aliis libris.

XXII. Puteolos & Baïas profecturis occurrit post subur-

bium Caïarense mons Pausilypus, multis decoratus palatiis, sepulcro Virgilii, & Sannazarii secessu ac tumulo illustris: tum crypta ingens seu via intra montis tractabilem rupem excavata, stupendum opus: cujus longitudo ad ulnas 2700, latitudo ad 32. altitudo vero, qua major, ad 98 porrigitur. Cryptam seu carcerem longum appellat Seneca, aliique veteres. Hæc lumen accipit a duobus extremis orificiis & e medio: cujus supercilium Alfonsus Arragoneus senior aperiri curavit. Dolebat vero Peireschius, quod ignoraretur is, qui tam præclarum facinus tanto viatorum compendio, commodoque attentasset, digniorem arbitratus quam Xerxen, cum Græciæ bellum inferens, Athos montem medium perforavit.

An. 1685. Octobri.

* Puteoli, antiqua civitas, quo sanctus Paulus Romam profecturus appulit. Locum adeuntibus sese adjungunt Cicerones, id est locorum monstratores & interpretes. Memini legere apud Gregorium M. Ciceronem monachum Misenatem. Puteolorum ecclesia major, sancti Proculi titulo insignis, olim vetus delubrum erat. Amphitheatri reliquiæ, pons Caligulæ, sulfurata, & alia id genus permulta, Puteolos nunc magis commendant, quam ædificia recentia. Apud Puteolanos, ut nobis relatum est, non ferendus regnat abusus, ut qui conjugium appetunt mares & feminæ, ante sollemnem in ecclesia benedictionem ad unum duosve, aut tres etiam annos simul conveniant, nequicquam repugnante Episcopo: adeo ut nec ulla pecuniaria huc usque multa ab ejusmodi errore potuerint revocari. Longe dispar erat Petrarchæ tempore Maria illa Puteolana, singulare servatæ virginitatis decus & admirandæ fortitudinis prodigium, quæ spectante ipso Petrarcha, grave saxum ac ferream trabem, quod onus nemo præsentium virorum attollere potuerat, nullo negotio e terra movit, stupentibus omnibus, qui aderant.

* *Pouzzoles.*

Greg. M. lib. 4. epist. 27.

Petrarc. lib. 4. epist. 4.

Ad urbis prospectum brevi freto dirimuntur Misenum, Baiæ, Ciceroni *Bauli*, Cumæ, Campi Elysii cum suis tumulis, Avernus, antrum Sibyllæ, thermæ, sudatoria: quæ omnia libris integris descripta sunt. Misenum, Cumæ, urbes quondam episcopales, a Gregorio M. simul unitæ; Baiæ, deliciæ quondam Romanorum; villa Ciceronis, nuda modo nomina absque ædificiis: nisi quod in editiori parte collis, ubi urbs olim exstabat Baïarum, Carolus v arcem superimposuit, quæ modo in ergastulum conversa est. Hic Agrippinæ, Neronis matris,

Greg. M lib. 2. epist. 31. Ind. 10.

An. 1685. Octobri. tumulus in crypta, etiam nunc picturam servans: hic Caligulæ superbum olim, nunc obrutum undis iter, cujus aliquot pilæ supersunt: hic Julii Cæsaris injectum pelago frenum seu portus.

Sub Miseni promontorio est crypta, quam *Traconariam* vocant, in quam ostiis quatuor aqua pluvia excipiebatur, (*Tracones* enim dicuntur meatus aquarum subterranei) duodecim pilis suffulta, quatuor transitus habens rectos, & totidem transversos; longitudine pedum CLXX, altitudine XX. Haud longe ab eo loco abest piscina *Mirabilis* dicta, Neronis opus, an Luculli, in rupe itidem excavata, longa passus CCL, lata CLX. quam sustentant pilæ latericiæ XLVIII. in quatuor ordines distinctæ. Castellum aquæ cæmento obductum. Descensus in piscinam per gradus quadraginta. Vicinæ Centum-camerellæ, Neronis opificium, incertum ad quem usum, nunc obrutæ, exceptis duodecim. Multa dici possent de balneis ac de cuniculis subterraneis, sudatoriis scilicet, è quibus calidi emanant vapores, quorum vis ad pellendos morbos mirabilis est. Erant olim ad quadraginta ejusmodi balneæ aut sudatoria apud Baïas: ad quas alludit Sidonius in epistola ad Aprum, qui tunc temporis in gallicanis quibusdam thermis versabatur. *Calenses* (an *calentes*) *nunc te Baïæ, & scabris cavernatim ructata pumicibus aqua sulfuris, atque jecorosis ac phtisiscentibus languidis medicabilis piscina delectat.* Ex illis cuniculis calidus vapor erumpit adeo densus, ut qui recto corpore procedunt, tantum non suffocentur: at qui demisso capite, facile respirant. Ex puteo potissimum assurgunt ejusmodi vapores.

Ad lacum Avernum visitur antrum, quod Sibyllæ appellant, Virgilio, Justino martyri, aliisque antiquis memoratum. Observatione dignum est id, quod ex Sibyllæ Cumææ oraculo cecinit Virgilius Ecloga quarta. *Non omnino est*, inquit Augustinus, *cui alteri, præter Dominum Christum, dicat genus humanum:*

Augustin. epist. 258. num. 5.

Te duce si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.

quod ex Cumæo, id est ex Sibyllino carmine, se fassus est transtulisse Virgilius: quoniam fortassis etiam illa vates aliquid de unico Salvatore in spiritu audierat, quod necesse habuit confiteri. Antrum illud latitudinis fere quinque passus, altitudinis pedes circiter quindecim habet; ad trecentos tantum passus modo extensum, obducto muro ad ulterius spatium, ne ultra progredientes aut

inter fœtorem, aut vaporum spissitudinem (uti contigisse aiunt) exanimarentur. Post septuaginta passus descensus est in cubiculum quoddam musivo decoratum, ubi fons limpidissimus ad balneum, & duo lectuli ex lapide compositi: quo in loco Sibyllam se lavisse ferunt. Adjacet & aliud eodem modo ornatum cubiculum cum alio itidem fonte: ex quo Cumas usque, id est ad tria millia, subterraneus meatus, nunc occlusus, porrigebatur. Hoc antrum eo consilio factum dicunt nonnulli, ut expeditior a Baiis ad Cumas esset transitus. Cumarum porro nihil superest præter arcum Felicem, ut vocant, quem portæ urbis partem fuisse nonnulli opinantur. Hæc civitas anno M CC VII a Teutonibus excisa est. Eversionis historiam habes apud Bollandum ad XVI Februarii, post vitam sanctæ martyris Julianæ, quæ colebatur in Cumana sancti Maximi martyris ecclesia cathedrali. Sic enim in fine vitæ sanctæ Julianæ auctore Petro Neapolitano diacono legitur in codice Casinensi, qui locus mendosus est in editis: *Translatum est corpus ejus in civitatem Cumanam,* IN IPSUM EPISCOPIUM, *& in beati martyris Maximi basilica collocatum.* In eadem urbe erat quondam Apollinis statua cum pede cygneo, ad sapientiam scilicet designandam. Forsan ob similem causam Chrothildis, Chlodovei M. conjux, in antiquis statuis cum pede anserino etiam nunc conspicitur nonnullis in locis apud Gallos nostrates.

An. 1685. Octobri.

Inde revertendo Puteolos, vidimus montem novum, qui ex eruptione subterranei ignis die XXIX Septembris anni M D XXXVIII excrevit post ingentes terræ motus, quibus Tripergula opidum totum obrutum est, mari ad centum passus retrocedente. Simile quid de Taureduno castro ad Rhodanum sito, apud Gregorium Turonensem episcopum leges. Uno milliari a Puteolis visitur fanum Vulcani, vulgo Sulphurata, alias *Sulforetaria* dicta in actis sancti Januarii Beneventani episcopi, qui non longe ab illo monte martyrium passus est. Apex montis continua ignis depastione subsidit in vallem formæ ovalis, cujus longitudo est pedum 1246. latitudo amplius quam mille. Terra ex sulphure, bitumine, chalcantho, aliisque similibus rebus constat. Terram hanc non secus atque hortum excolunt rusticani, & ex materia per vapores cocta & disposita, figulina vasa aliquanti pretii conficiunt. Prope etiam sunt officinæ, ex quibus alumen conficitur. Haud procul ab eo loco sunt spiracula, mortiferum spiritum exhalantia: qualia in Sinuessa-

Greg. Turon. lib. 4. c. 31.

An. 1685. Octobri. no, Puteolanoque agro exstitisse Plinius tradit. Unum est in monte Anagnio, lacum media publica via contiguum habens, *Antrum canis* vulgo appellatum. Est autem specus ad altitudinem hominis, longa quatuor pedes, vaporem adeo pestilentem emittens; ut quidquid animatum & spirans in eam injicias, continuo spiritum amittat; & nisi statim inde removeas, continuo exanimetur intereatque. Id hominibus nonnullis accidisse testes fide digni asseverant; nosque id experimentum in cane & in rana factum vidimus. Nam mox ut canis in terram tantisper demissus tenebatur, spiritu intercepto emori videbatur: at statim projectus in proximum lacum, animam resumebat. Sed, quod nobis observatione dignum visum est, rusticus a nobis conductus, qui hoc experimentum faciebat, ipse recto corpore intra specum nihil timens consistebat, facem accensam gerens, quæ ad altitudinem quatuor pedum flammam retinebat, depressa continuo amittebat. Atque adeo vapor ille, terræ visceribus conceptus, in exitu letalis est: ubi tantisper cum aëre mistus fuerit, nocendi vim amittit.

XXIII. Sed jam tempus est ut ad solitas nostras amœnitates revertamur, id est ad veterum librorum bibliothecas, e quibus præcipua Neapoli, si veteres libros spectes, est Patrum Augustinianorum in cœnobio sancti Johannis de Carbonaria. In ea multi sunt codices antiqui, tum græci, tum latini; veteres item librorum editiones ex dono Hieronymi Seripandi Cardinalis. Is germanum habuit fratrem Antonium, cui cum amicus Janus Parrhasius libros suos testamento legasset, Antonius vicissim eosdem cum suis Hieronymo fratri reliquit, ab Hieronymo sodalibus suis postea datos. Franciscus Puccius Florentinus utriusque, id est Jani & Antonii, præceptor fuerat. Ex libris græcis præter vulgares hi sunt: *Georgii Gemistii* opera, *Procli* commentarii in Platonem, *Eunapii* vitæ sapientum, *Gregorii Nysseni de iis qui eunt Jerosolyma*, *Maximi epistola* ad Hesiodum, &c. *Theodoriti epistolarum* codex bonæ notæ, sed mutilus initio & in fine; *Cathecheses Theodori Studitæ*, *Evangelia* quatuor cum glossis græcis, quibus præmittuntur canones Eusebii cum epistola ejusdem ad Carpianum: *Augustini soliloquia* græce. Ex latinis codex antiquissimus litteris Saxonicis, in quo *Hieronymus de Scriptoribus ecclesiasticis* cum Gennadio, eodemmodo dispositus atque in nostro Corbeiensi, ubi de Augustino eodem modo sermo est, uti ex Corbeiensi retulimus in tomo

ſecundo Analectorum ; *Gelaſii decretale* de libris Canonicis, *Priſcianus de laude Anaſtaſii Imperatoris*, quod notatu dignum: *Tertulliani Carmen de Jona*, libri duo *Claudii Sacerdotis de grammatica*. In alio veterrimo codice Evangeliorum, litteris quadratis exarato, Evangelium *ſecundum Lucanum* adſcribitur. quod in alio item Bobienſi legere meminimus. Item in aliis *Vibii Sequeſtris de fluminibus, fontibus, lacubus* &c. ad filium ſuum Sebaſtianum. Ad hæc varia collectanea Sirleti pro Concilio Tridentino: multiplex item propoſitio quæſtionis de Juſtificatione in eodem Concilio facta, cum Seripandi cenſura. Præterea *Ægidii Viterbienſis hiſtoria* autographa viginti ſæculorum, per totidem Pſalmos digeſta, cum quibuſdam item Seripandi obſervationibus & emendationibus. Ejuſdem *Ægidii variæ epiſtolæ*, per Seraphinum Eremitam Auguſtinianum collectæ in unum: ex quibus præcipuas deſcripſimus. Dum vero poſt multos dies ceteris exſcribendis daremus operam, bibliothecarius, juvenis bonæ indolis, & qui nobis eatenus impenſe, & quidem, ut videbatur, ex animo faverat, neſcio quo impellente fingit, ſe cujuſdam conſanguinei ægrotantis cauſa extra urbem debere proficiſci in dies octo: quo tempore ſciebat nos conſtituiſſe Neapoli diſcedere; nec bibliothecæ claves ſibi creditas cuiquam conſignare poſſe. Aſtum ſubodorati, ejus reditum exſpectamus. Finguntur alia atque alia in dies, ne ulterius in bibliothecam admitteremur. quod facile tulimus, cum pauca ſupereſſent quæ noſtram operam deſiderarent. Sub bibliotheca exſtat lararium Seripandorum: ubi Antonius monumentum *Franciſco Puccio, quod bonarum artium ſibi magiſter fuiſſet*: tum aliud *Jano Parrhaſio, quod ſibi ſocius in re litteraria fuiſſet*, teſtamento fieri juſſit. Ipſius Antonii epitaphium ſic habet. AN. 1685. OCTOBRI.

ANTONIO SERIPANDO

Sacerdotiis commodioribus honeſte functo, cujus fide atque doctrina ſcribendis epiſtolis Eliſius Cardinalis Aragonius uſus fuerat, uni mortalium maxime amicorum cauſa nato, qui vixit annos XLV. *menſ.* XI. *dies* XV. *fratri optimo* F. JACOBUS *anno* MDXXXVIIII.

Hieronymus Seripandus, ſepultus Tridenti in eccleſia Auguſtinianorum ſancti Marci, ſuper avitum familiæ ſacellum curavit

An. 1685. Octobri. construi bibliothecam, de qua mox diximus. In ecclesia sancti Johannis de Carbonaria exstat mausoleum Ladislai regis; egregia item monumenta Caracciolorum.

XXVI. Elegantior est Olivetanorum bibliotheca, sed non tot vetustis referta libris. Inter codices fere viginti, unus continet historiam translationis sancti Benedicti & sanctæ Scholasticæ ex Italia in Galliam: tametsi *eorum cadavera partim, non ex toto* translata dicuntur. In perantiquo Kalendario Capuano apud Michaëlem Monachum eadem translatio notatur die XI Julii, itidemque in multis aliis etiam Italiæ Kalendariis. In sacello familiæ Aurilianæ apud Olivetanos exstant præclaræ ex terra cocta statuæ, nempe Christi Domini crucifixi humi jacentis, atque hinc Joviani Pontani sub nomine Nicodemi; inde Jacobi Sannazarii sub nomine Josephi. Sannazarii, ut jam dictum est, tumulus, & quidem affabre elaboratus, ad Pausilypum exstat in villa ejus suburbana Mergellina, quam templo exstructo Virgini parturienti & sancto Nazario vivens nuncupavit. Pone altare magnificum ex pario marmore assurgit ejusdem Sannazarii mausoleum, in cujus summo dimidiata ejus ad vivum effigies, lauro redimita: subtus binæ hinc inde adstant marmoreæ Minervæ & Apollinis statuæ, ludentibus in medio satyris. Puduit forsan, nec immerito, posteros tantæ in ipsis etiam aris irreligionis: eamque belle occultare sibi visi sunt, apposito sub Apollinis statua DAVID; & sub Minervæ JUDITH nomine. Sed his coloribus non luditur Deus. In infima parte inscripti sunt duo versus auctore Petro Bembo Cardinale, omnibus noti. Actii Sinceri (sic enim alio nomine Sannazarius vocabatur) obitus in sepulcro notatus est anno M D. XXX pro M D XXXII. ut periti censent. Valletta nobis numisma dedit in ejus honorem percussum, quod hic exhibemus

Virgilii

Virgilii ſepulcrum ex alia Pauſilypi parte tribus fornicibus, duobus quadratis, ſummo rotundo conſtat, inventu difficile abſque duce. In inferiori camera ſuper columnas marmoreas erecta erat urna, poëtæ cineres continens, cum diſticho vulgato. Virgilii breve aliud epitaphium nuper repertum eſt in villa Duciſſæ Cagiani. AN. 1685. OCTOBRI.

SISTITE VIATORES, QUÆSO PAUCA LEGITE.

HIC MARO SITUS EST.

Nihil brevius; nihil concinnius. Nunc non belle ſonat epitaphium, niſi librum efficiat: vitæ ipſæ non placent, niſi in multiplices libros dividantur. Ergo male actum eſt cum Attico & Agricola, quod Cornelium Nepotem ac Tacitum, compendioſiores ſcilicet vitæ ſuæ ſcriptores habuerint.

XXVIII. Vidimus muſeum Franciſci Antonii Picchiati, refertum cimeliis rariſſimis, varii generis numiſmatibus, græcis & latinis, aureis & argenteis.

Dum in Vallettæ bibliotheca verſaremur, res haud illepida contigit. Is ab Inquiſitione Romana obtinuerat facultatem legendi libros prohibitos, ſed eos ſolos, qui de humanioribus litteris tractarent. Rem bono modo, ut par erat, interpretabatur. Scrupulum movit filius, an litterarum humaniorum nomine Hiſtorici comprehenderentur. Conſultus ea de re Pater ſpiritualis cenſuit comprehendi. qui tamen poſtea ſuſpectam habens ſuam definitionem, ad concilium Patrum quæſtionem retulit. Hi contra cenſuerunt non comprehendi: juſſuſque eſt Pater ſpiritualis ſententiam revocare. Venit ad Vallettam, dum nos in ejus bibliotheca verſaremur: & Vallettam ſeorſum affatus, Patrum ſententiam expoſuit. Reverſus ad nos Valletta: Qualem vero putatis, inquit, fuiſſe illius legationis cauſam? Factum mox non ſine ſtomacho narravit, obteſtatus, ut Romam reverſi, ampliorem ſibi facultatem impetraremus. quod lubenter præſtitimus.

II. Ad proluſoriam orationem in collegium Soc. Jeſu invitati ſumus a R. P. Nicolao Gianettaſio, qui nobis carmen ſuum *de re Nautica*, quatuor libris eleganter ſcriptum, dono dedit, vir humanitatis & candoris non vulgaris. NOVEMB.

IV. Excellentiſſimo Proregi Marchioni de Carpio reddidimus litteras a R. P. Guſmanno Dominicano. Multa in nos Proregis humanitas fuit, cui debet Neapolitanum regnum, quod

An. 1685. Novemb. ab infestis prædonibus repurgatum sit, & ad meliorem gubernandi formam compositum. Vidimus inter Proregis cimelia caput tenuissimum instar ovi columbæ, quod pumilionis fuisse asserebant vetera auctorum testimonia: pumilionem autem circa Avenionem vixisse tempore (si non fallor) Benedicti XII. Discedentes excellentissimus Prorex ad festum de natali Catholici Regis, quod apud Carmelitas intra biduum celebrandum erat, nos invitavit.

Eodem die bibliothecam Patrum Theatinorum, qui ad Apostolos degunt, adivimus. Insignis auro, picturis & fabricæ majestate domus & ecclesia, in cujus aditu præclarissimæ columnæ veteris Castoris & Pollucis delubri supersunt. Codices antiqui ibidem aliquot: e græcis *Andreas in Apocalypsim*, *Cyrilli Cathecheses*, *Vita Constantini*: e latinis *Vitæ Sanctorum Neapolitanorum* in duobus voluminibus; *Martyrologia* duo antiqua: ex Italicis autographum *Torquati Tassi de Jerusalem liberata*. Frontini opus de aquæductibus, quod ibi exstare clarissimus Thevenotus, bibliothecæ regiæ curator, Parisiis nobis significaverat, non invenimus post diligentem inquisitionem.

Postremo profecti sumus ad suburbanam sancti Januarii ecclesiam, quæ *Magna* dicitur in actis sancti Athanasii, aliis *ad Corpus* apud Capacium: ubi olim Ordinis nostri monasterium erat, modo Lazaretum. Incumbit ecclesiæ mons, in cujus cavitate antiquum est urbis cœmeterium, omnino insigne; quod usui erat annos supra nongentos. Eo profecti sumus cum Valletta, duce Carolo Celano, venerabili canonico ecclesiæ metropolitanæ, rerum Neapolitanarum peritissimo. nam ceteris fere tunc ignotum erat cœmeterium. In immensum producitur, & longe altiores habet, quam Romana cœmeteria, fornices, ob duritiem & firmitatem rupis, secus quam Romæ, ubi arena seu tophus tantum altitudinis non patitur. Multæ sunt directæ per cœmeterium viæ; & quidem triplex ordo cryptarum, alius super alium. In unaquaque via sex sunt ordines loculorum: varia subinde lararia diversarum familiarum, cum variis inscriptionibus etiam græcis, qualis est hæc, ΙΣ ΧΡΣ ΝΙΚΑ. item Α Ω. At pavimentum sancti Januarii totum ex veterum inscriptionum fragmentis stratum est. In aditu cryptarum adest subterranea ecclesia sancti Asprenis, ejusdem civitatis episcopi primi; & prope eam sancti Januarii episcopi & martyris altera, ubi a sancto Severo sepultus est.

Celanus duo nobis epiſtolarum a ſe ſcriptarum volumina largitus eſt, quibus titulum dedit, *Avanzi delle poſte*. AN. 1685. NOVEMB.

V. Veſuvium montem conſcendimus, qui ab urbe octo millibus diſtat. Aſſcenſus montis ad tria milliaria maxime arduus; ab uno milliari ad verticem, propter abruptum iter, cineribus ex montis conflagratione frequenter erumpentibus, maxime lubricus. Mons extra hoc milliare optimis vinetis conſitus eſt. E ſummo conſpicitur vorago ingens ad tria milliaria in gyrum: cujus humus ob aſſiduos motus, quaſi ſulcis arata videtur. In medio voraginis ante aliquot annos mons e cineribus eructantibus conflatus emerſit, ignem & ingentes fumi globos jugiter evomens: tametſi flamma ignis interdiu rarius cernitur. Fragoribus ſubinde horrendum immugit, (quod accidit tempore quo Neapolim acceſſimus) & lapides cum cineribus inde violento impetu emiſſi, vaſtitatem agris finitimis minantur, & ſæpe magnum detrimentum afferunt. Cum illuc venimus, fumi globos immenſos ad aquilonem vehemens propellebat ventus. Unde relicta nobis ex adverſo adeundi facultate, quam propius e ſummo montem fumantem proſpeximus. Materia tota ſulphuris & bituminis ſpeciem habet, eadem omnino atque in Sulphurata prope Puteolos: ſed in Veſuvio longe major & inflammatior. Deſcendi in craterem voraginis ſine periculo non poteſt: at in Sulphuratam deſcenſus minus periculoſus propter fumi raritatem, qui nobis ibi non nocuit. Ab Oriente Veſuvius Neapolim ſpectat, mare a meridie, ab aliis partibus campos. Ex parte maris Stabiæ erant haud procul a monte, ultra fluvium Sarnum, vicus modo exciſus, ubi Plinius ſecundus fumo Veſuviano præfocatus eſt. Proxima ſunt Pompeianum, & Herculanum: ubi prœlium Latinos inter & Romanos commiſſum, Tito Manlio Torquato & Publio Decio Coſſ. Jugum, quod Neapolim ſpectat, ab adjacente Summa opido *Mons Summæ*: alterum ad meridiem, corrupta (ut veri ſimile eſt) Veſuvii appellatione, *Veholus* appellatur, unde Sebethus amnis decantatus excurrit.

VI. Rheda excellentiſſimi Proregis nobis ſubmiſſa, ad Patres Dominicanos ſancti Thomæ primum, ut eminentiſſimum Cardinalem Urſinum ſalutaremus; deinde ad eccleſiam Carmelitarum acceſſimus, ubi Catholici Regis natalis dies ſollemnibus ſacris celebrandus erat. Stabant in ampliſſima platea præſidiariorum militum diſpoſitæ acies, omnes in habitu Gallicano.

An. 1685. Novemb. Inter eos cum in ſella geſtatoria procederet excellentiſſimus Prorex, nos e propinquo viſos ex ſua ſella benigniſſime ſalutavit, & per unum e ſuis ſertum e floribus, quod in manu gerebat, nobis deferri juſſit. Quod non commemoraremus, niſi ad commendandam tanti viri in omnes, maxime in exteros, humanitatem.

Poſt meridiem conventus a nobis Januarius Andreæ, Franciſci germanus frater, unus e præcipuis regni Conſiliariis, retulit nobis Camilli Peregrinii epitaphium, quod Camillus ipſe ſibi vivens compoſuit, atque amico ſuo Januario Andreæ dictavit, quod in memoriam hominis de re publica litteraria bene meriti referre juvat, addito vitæ & mortis anno.

CAMILLUS PEREGRINIUS
ALEXANDRI F.
HIC JACET.
MENTE DEUM, STILO PATRIAM, OFFICIIS AMICOS,
PURE, DIGNE, SANCTE COLUIT.
VIXIT ANNOS LXV.
CONTENTUS VIXISSE.
OBIIT ANNO M DC LXIII.
HAUD MOLESTO SIBI FATO.
HOSPES HÆC SATIS E SAXO.
ABI.

Quod ſe Camillus Alexandri filium diceret, non oſtentationis, ſed diſcriminis cauſa dixit, nempe ut ſe diſtingueret a Camillo Peregrinio patruo ſuo majore, qui italice ſcripſit de controverſia nata inter Taſſum & Arioſtum. Multa etiam in eadem collatione dicta ſunt de Carteſio ejuſque doctrina, quæ ab omnibus ejuſdem urbis eruditis magnopere probatur.

CAVENSE MONASTERIUM.

VII. Sequenti die cum Franciſco Andreæ & Valletta egimus de itinere noſtro ad Cavenſe noſtri Ordinis monaſterium, quod unius diei intervallo abeſt a Neapoli: ſtatuitque Franciſcus cum Valletta & Alciato nos ad eum locum comitari in rheda Principis Satriani, apud quem Franciſcus hoſpitatur.

VIII. Cavam adeuntibus occurrit primo villa, ubi Carolus v ex Africa reverſus per triduum diverſatus eſt, unius horæ ab urbe intervallo: tum fluvius vulgo Scaphatus dictus

cum arce, ubi Dux Guisius a Neapolitanis acceptus; deinde Pompeianum, Herculanum, & Nuceria urbs episcopalis, in cujus ecclesia majori, sanctis Prisco & Marco ejusdem sedis episcopis sacra, Jonæ prophetæ ossa servari asserunt. Inde Penninas alpes ingressi, noctem illam egimus apud sanctum Georgium in ædibus illustrissimi Baronis, Francisci Andreæ consanguinei, qui nos humanissime tractavit. Sub eo, in quo noctem agebamus, cubiculo planctus gementis, ac querulosas voces e subterraneo loco emittentis, a nobis auditi. Vallettam accersivimus, ut Manes illos (sic enim male credulis videri potuisset) interrogaret. Rusticus erat, ob violata venandi jura in foveam detrusus. Profuit illi gemitus suus. Nam Valletta, nobis obsecrantibus, ejus causam probe egit, atque homini ex illa fovea egressum sequenti die impetravit. AN. 1685. NOVEMB.

X. Urbs Cava, jam dudum episcopalis, triginta sex parochiis circumpositis constans, in amœna valle sita est, quam montes hinc inde ambiunt, vinetis & arbustis jucundissime vestiti. Monasterium inde duobus milliaribus distat, ad quod ascensus est per sinuosam viam, haud ita procul a Salerno. In media via exstat Oratorium sancti Petri, ubi Romani Pontifices duo monasterium adeundo tantisper substitere: quorum unus fuit Urbanus II. qui ecclesiam dedicavit. Progressis paullo post occurrit opidum, *Corpus Cavæ* appellatum, quasi quoddam cœnobii munimentum, ab illis scilicet inhabitatum, qui *homines de corpore* in monasteriis nostris dicebantur. Ab eo loco fit descensus in cœnobium, medio in monte abrupto intra rupem excavatum, in loco quem veteres *Meletianum* vocitabant. In basilica exstat tumulus sancti Adelferii seu Alferii abbatis primi a dextris aræ, in qua sanctissimum Sacramentum asservatur, cum sepulcris, hinc Petri Abbatis eo nomine primi, inde Petri secundi, qui Alferii neptis filius fuit. Eo certis diebus magnus fit populorum concursus. Ecclesiæ sanctæ Trinitatis & regularibus ædibus horridæ tecti instar incumbunt rupes, purissimam aquam exsudantes, quæ sine incommodo per totum monasterium derivatur. Ibi cum multa humanitate excepti sumus a reverendissimo abbate Jovita a Neapoli & religiosis monachis. Dum cum illo verba faceremus, accedens quidam rusticus ad pedes abbatis se abjecit, eosque deosculatus est. Is pro calceis habebat pellem recentis corii bubuli, fasciis circum pedes involutam: quod genus calceamenti, apud rusticos pauperiores

An. 1685 Novemb.

Polit. Miscell. pag. 477.

in regno Neapolitano usitatum, antiqui *carbatinas* seu *carpatinas* appellabant, ut probat Angelus Politianus in Miscellaneis. Cavensis monasterii archivum integerrimum est, atque ante annos quinquaginta optime ordinatum per Augustinum monachum, qui totum opus in quatuor volumina distribuit, varia passim erudita documenta interserendo, cum prævia præfatione, in qua nomen suum auctor modestiæ causa reticuit. Manum ad scribendum adhibuit Camillus a Capua, loci monachus. In duobus instrumentis VVaimarii seu Guaimarii Salernitani principis ac monasterii conditoris, sigillo affixo apponitur adversum sigillum. quod nusquam in sigillis affixis deprehenderamus. Sigillum cereum ex una parte VVaimarium dimidiato corpore, cum sceptro in dextra, & corona clausa in capite præfert, sub hac inscriptione, VVAIMARIUS PRINCEPS: ex adversa manum extensam medio digito ad pollicem reflexo, cum eadem inscriptione. Bulla aurea pendet e diplomate Rogerii Siciliæ regis cum inscriptione græca: Ρογέριος ἐν χ̄ῷ τῷ θ̄ῷ εὐσεβὴς κραταιὸς Ῥὴξ, ϗ τῶν χριστιανῶν βοηθός.

In bibliotheca pauci supersunt codices, *Hilarius de Trinitate & de synodis*, liber *de geographia* antiqui auctoris, *Vita Patrum Cavensium*, ante annos quadringentos exaratæ litteris Langobardicis. Quæ scriptura proinde perseveravit ad sæculum XIII. ut patet tum ex hoc codice, tum ex alio *Benedicti* Cavensis monachi *de septem sigillis* ad Balsamum Abbatem, quod opus ineditum est. In fine auctor veniam petit, quod abbate minime conscio illud opus composuerit. Vixit sub annum MCCXXVII. In alio codice sunt variæ *Regum Langobardorum leges*, eorumque gesta: tum variæ interpretationes vocum Langobardicarum. Magnopere nos pænituit, quod in illo itinere neque Salernum adierimus, neque Nolam, cujus maxime videndæ desiderio ob sanctum Paulinum tenebamur.

XI. Neapolim reversi, sequenti die lustravimus reliquias veteris amphitheatri, templique Castoris & Pollucis: deinde bibliothecam Patrum Capucinorum, quæ fuit quondam Centurionis nobilis Genuensis. His diebus munusculorum ad amicos missitationes fiunt, quorum etiam nos participes fuimus.

XIII. Andreas Andreinus, nobilis Florentinus, nobis cimelia sua ostendit. Singulare est numisma ex ære magno Procopii tyranni, Valentis æmuli, cum inscriptione in adversa

parte, REPARATIO FELICIUM TEMPORUM. In quodam plumbo, quod e servi collo pendebat, hæc leguntur: *Tene me quia fugio, & revoca me in viam latam ad Flavium D. M.* id est *dominum meum*: quales inscriptiones alibi habentur. An. 1685. Novemb.

Eodem die, cum apud Januarium Andreæ versaremur, magno cum mærore accepimus nuntium de morte illustrissimi Franciæ Cancellarii Michaëlis Tellerii, quem exteri paullo minus quam Galli luxere, uti præcipuum togæ ornamentum, atque justitiæ & æquitatis eximium exemplar. Luximus vero sortem nostram, quod optimum patronum amisissemus, eique pro modulo nostro parentavimus.

XVI. Relicto Neapoli ad tempus Anissonio, ex urbe illa discessimus cum Valletta patre, ejusque filio Didaco, modestissimo & græce docto: qui nos ultra Aversam in rheda sua cum eximiis amoris testimoniis deduxerunt. Aversæ in transcursu invisimus sancti Laurentii monasterium e nostris, quod a Guiscardo constructum est, uti etiam civitas Aversa ex reliquiis vicinæ urbis Atellarum. Prope Aversam exstat castellum Castrilucis, Johannæ primæ Neapolitanorum reginæ insanis amoribus infame, quod Boamundus de Baucio in Cælestinorum cœnobium commutavit. Ibi beatissimæ Virginis imago, quæ à sancto Luca (si Deo placet) depicta dicitur, cum duobus pretiosis vasis, altero ex alabastrite, altero ex acathe, quæ pro duabus cœnæ ad Canam celebratæ hydriis habent. Inde Vallettis non sine mutuo animorum dolore dimissis, per Capuam veterem ad novam devenimus. Hic cum de Michaëlis Monachi tumulo inquireremus, venerabilis vir Octavius Massarius, ecclesiæ metropolitanæ Canonicus, nobis ostendit novam ejusdem auctoris appendicem ineditam ad Sanctuarium Capuanum, cujus appendicis copiam Massarius nobis liberaliter fecit.

CASINUM, ET SUBLACUS.

XVII. Sequenti die Casinum adituri, ad viam publicam, quæ * Teanum ducit, advertimus lapidem quadratum, cui insculpta erat hæc inscriptio haud vulgata. * *Teano*.

P. TAPSENNA. P. F. PROCULUS
MILITAVIT. COHOR. X. PR. SIN
PETTIAE. URBANAE. CONJUGI

AN. 1685. NOVEMB.

QUI. CUM. VIXIT. ANNIS. XXXII.
CUJUS. DOLOREM. ACCEPIT. ALIUM
NULLUM. NISI. MORTIS. EJUS. ET
P. TAPSENNAE. L. F. PATRI. ET
Q. TAPSENNAE. P. F. FRATRI.

Ea nocte hoſpitati ſumus in diverſorio prope Caïanellum, quod opidum *Calenolum* Herchempertus appellat : ubi egregie tractantur adventantes, quibus pluris conſtat ſomni, quam cibi refectio.

XVIII. Dominica per loca invia, prædonibus olim maxime infeſta, nempe per ſanctæ Felicitatis & ſancti Miniani vicos, opidumque ſancti Petri de Pinubus, acceſſimus ad urbem ſancti Germani, ad radices Caſini montis ſitam : ubi a reverendiſſimo Patre Abbate, Congregationis Caſinenſis Præſidente, Sebaſtiano a Mediolano, cum omni caritatis officio excepti fuimus.

XIX. Feria ſecunda, quo die ſancti Odonis abbatis feſtum apud nos celebrari mos eſt, ſacrum montem pedibus conſcendimus cum Patre Carafa Decano. Tribus horis confectus a nobis eſt arduus aſſcenſus. Ad primam cœnobii portam a quinque monachis magna cum amoris ſignificatione accepti ſumus. Ad primam aream primum, quadratis lapidibus ſtratam, porticibuſque ornatam, (Paradiſum appellant) gradibus quadraginta per ſubobſcurum fornicem aſſcenditur ; inde in atrium eccleſiæ, columnis & ſtatuis inſigne, per totidem fere gradus ; ac demum in eccleſiam ſubitur. In hac quadriporticu exſtant ſtatuæ ſummorum Pontificum & epiſcoporum Caſino eductorum : tum ex una parte eccleſiaſtici, ex alia ſæculares benefactores. Ad portam eccleſiæ parens uterque ſancti Benedicti, cum columna marmorea, cui impoſitum erat olim Apollinis idolum, quod ſanctus Pater comminuit. Peractis ſacris nobis occurrerunt R. P. Bernardus a Neapoli Prior, Ratchiſus Scotus, aliique. Nihil eorum in nos humanitati defuit, quam per dies decem experti ſumus ab univerſis monachis, qui eo in loco quam laudabiliter viventes divina officia, ſi uſpiam alibi in Italia, rectiſſime celebrant. Matutinum non, ut fere alibi, de die, ſed nocte aut ſummo mane perſolvunt.

Mons Caſinus, in quo ſitum eſt monaſterium, tantum habet in

bet in crepidine spatii, quantum satis est ad continendas regulares ædes. Ecclesia, ut in loco angusto, magna & ampla; ut in illa montis altitudine & asperitate, quo nulla possunt vehicula pertingere, magnifica & augusta. Bipatentes portæ majoris valvæ ex ære, in quibus universas monasterii possessiones litteris argenteis Desiderius Abbas, qui postea Victor III dictus est, imprimi curavit. Ex utroque navis latere, præclara sacella quinque cum suis convexis hemisphæriis, quorum unum beato Berthario abbati, duo alia Victori III, & Apollinari abbati sacra sunt. Ad utrumque latus majoris altaris, hinc Vidi Ferramoscæ, inde Petri Medicei mausoleum. Chorus navi supereminet cum ara majore, & sua testudine a Lanfranco præclare depicta: sub qua jacet crypta cum altari sancti Benedicti, aliisque duobus Placido & Mauro nuncupatis. In ipsa crypta visitur sedes pertusa ex porphyritide, omnino integra, similis duabus Lateranensibus, sed altior. Constantinus Cajetanus inde probare conatur, Pontifices statim post suam Romæ consecrationem Casinum proficisci solitos ad repetendum totum suæ consecrationis ritum: quod ex hac sella Casinensi infert. Rectius Angelus de Nuce sellam balneariam fuisse censet, quam veteres *solium* appellabant. Facile crederemus novos Abbates Casinenses in eam sellam exemplo Pontificum impositos fuisse, si aliqua hac de re in vetustis libris testimonia suppeterent. Sed cum in illis nihil, ubi de Abbatum institutione mentio est, legatur, id temere nolumus affirmare. In sacrario Casinensi extremum caput Regulæ, quod propria manu sancti Patris exaratum dicunt; & pondera panis & vini asservantur: sed hæc non videntur tantæ antiquitatis. Fortasse hoc folium Regulæ est illud, quod Drogo abbas Glannafoliensis anno MCXXXIII Casinatibus cum aliis donis obtulisse perhibetur in chartario Petri Diaconi. In codice quodam mentio fit de altero Regulæ autographo, quod in Majori monasterio servabatur, de quo infra. AN. 1685. NOVEMB.

Ad sinistram Casinensis ecclesiæ partem hospitium exstat ad excipiendos peregrinos, qui frequentes eo confluunt; & ex eodem latere vetus capella sancti Martini, ubi, si qui peregrini aliquando illo in loco morte intercipiuntur, sepeliri solent. In sacello beatæ Annæ conditorium est monachorum. Ad dextram ecclesiæ consistunt regulares officinæ, claustrum, dormitoria, ædes Abbatis & hospitium, & aliæ pro loco non

AN. 1685. NOVEMB. minus magnificæ, quam commodæ. Has terminat turris, in qua ſanctus Benedictus habitaſſe creditur, & in ea egregium ſacellum, picturis exquiſitiſſimis, variiſque ornamentis decoratum.

In monte aër purus, ac plerumque ſerenus, dum in ſubjecta valle denſiſſimi nimbi in multam diem ſingulis diebus æquoris inſtar ſubſidunt. Proſpectus in ipſam vallem alioqui jucundiſſimus. Tonitrua illic pæne quotidiana: terræ motus haud rari. quod ſemel nobis illic morantibus accidit. Aqua ibi nulla, niſi pluvialis.

Caſino monti non longo intervallo ſuperminet mons Caïrus, aliis Caïra, nivibus fere perpetuis rigens. In hoc monte Apollinis aram, quam ſanctus Benedictus ſubvertit, exſtitiſſe anonymus poëta, qui inſtaurationem ſacri cœnobii Caſinenſis a Deſiderio factam cecinit; immo cœnobium Caſinenſe ibidem primitus fuiſſe innuit his verſibus.

Mons ibi Caïra nomen habens,
Omnibus eminet: ipſe quidem
Pectore mœnia priſca nimis
Pertulit, in quibus ara fuit
Qua perhibetur Apollo coli.
Hic Pater ante monaſterium
Conſtituit Benedictus, habens
Pignora luminis ætherei,
Plebs quibus inſcia dæmonicis
Eriperetur ab opprobriis.

Verum hoc loco Caïræ *pectus* ſeu venter prominens Caſinum montem haud dubie ſignificat, ut ex ſequentibus verſibus intelligitur: cujus comparatione Caïra Caſini montis vertex cenſeri poteſt. Sacri montis ac monaſterii ſpecimen in adjuncta tabella expreſſum eſt, quod Lectoribus non ingratum fore ſperamus.

Prima nobis de libris cura poſt res ſacras. Bibliotheca novo opere conſtructa eſt prope Capitulum: libri omnes de novo eadem forma operti. Superſunt membranei codices ad quingentos, multis hac illac diſtractis. Quoſdam in Vaticano invenimus: in his unum, in quo Gregorii & Victoris III de ſancto Benedicto Dialogi, & quidquid ad ſanctum Patrem pertinet, continentur, cum variis monachorum atque Abbatum figuris, in quibus cuculla atra, toga alba depingitur. Lon-

Iter Ital. ad Pag. 122.

gum esset recensere quæ ex illa Bibliotheca depromsimus. Inedita sunt quædam, nempe liber *Scintillarum seu sententiarum*, quas ex Catholicis Patribus excerpsit DEFENSOR *Grammaticus & monachus Locociagensis* apud Pictones, vetus auctor, ut qui nullum e Patribus Isidoro posteriorem adducit. Est & aliud ejusdem argumenti JOHANNIS ABBATIS, ejus scilicet qui libros tres de vita Odonis abbatis Cluniacensis composuit, *Opusculum ex Gregorii Moralibus defloratum*: in quo auctor alia sua scripta commemorat. Anonymi etiam *liber de sacra expeditione* tempore Urbani II. Multa ibidem *Petri Diaconi*, & aliorum opuscula itidem inedita. Ex Martyrologio veteri discimus, Thomam Aquinatem Casini monachum fuisse, antequam in Dominicanorum religionem convolaret. Ita enim de eo Nonis Martii secunda quidem manu, sed ante annos trecentos adscriptum legitur. *Nonis Martii apud Fossamnovam natale sancti Thomæ confessoris, viri eruditissimi: qui oriundus de Aquino, primo Casinensis monachus factus, postmodum in Ordine beati Dominici frater Prædicator effectus, sua multiplici & fructuosa doctrina illuminavit valde Ecclesiam sanctam Dei.*

AN. 1685. NOVEMB.

In eadem bibliotheca habetur codex græcus bonæ notæ, quædam *Gregorii Nazianzeni* opera complectens, quædam etiam sancti Nili *de Christiana philosophia* &c. quo codice usus est Isidorus Clarius ad hunc librum e græco transferendum in latinum, ut inferius videbimus. In alio codice græco quædam item *Johannis Damasceni*. Ex latinis potiores sunt codices, qui *Ferrandi Diaconi* epistolas; *Augustini* operis imperfecti libros tres priores *contra Julianum; Gregorii Turonensis* episcopi historiam, quæ in nonnullis ab editis differt; *Auxilii Presbyteri* quæstiones in Genesim; *Palladium de re rustica*, & *Frontini* librum *de Aquæductibus*, continent. Hoc postremo Casinensi codice usus est Poggius ad vulgandum prædictum Frontini librum, quem, quia deficiente edito conferre nobis non licuit, integrum descripsimus. Manus ad scribendum, & se ipsum totum in nostros usus impendit pius & cordatissimus Domnus Erasmus a Caïeta. Unum nobis defuit ex Casinensi bibliotheca volumen, quod inspicere non potuimus, illud scilicet, quo usus est Lupus Augustinianus ad vulgandas insignes illas epistolas, quæ ad Concilium Ephesinum pertinent. Inquirentibus nobis dictum est, Romam fuisse missum, postulante R. P. Procuratore generali: qui post reditum nostrum asseruit, illum codi-

An. 1685. Novemb. cem esse in palatio apostolico: nec quidquam aliud de eo a quoquam elicere valuimus. De aliis quibusdam codicibus aliqua observare juvat.

In variis codicibus diversi reperiuntur *sancti Severiani* Gabalitani episcopi sermones, sed non tot, quot in codice bibliothecæ Ambrosianæ, nec omnino iidem. Unus est, *cum de expulsione ejus ageretur.* Alius *de pace; cum susceptus esset ab episcopo Johanne*, scilicet Chrysostomo. Prior ita incipit. *Multi quidem fluctus, & undæ immanes: sed submergi non vereor, quia supra petram sto. Insaniat licet mare, petram non potest commovere: insurgant quantumlibet fluctus, navis Jesu obrui non potest. Sed quod putant, ne mortem verear; cur verear, cui vivere Christus est, & mori lucrum? ne exsilium pertimescam, qui Domini noverim esse terram, & plenitudinem ejus. Sed bonorum proscriptionem metuam? qui sciam, quod nihil intulerim in hunc mundum, sed neque auferre quid possum. Quicquid terrori habet mundus, contemno: quicquid delectabile habet, rideo. Divitias non cupio, paupertatem non pertimesco. Mortem non timeo. Vita enim mihi ad vestrum profectum tantummodo ducitur.* Hæc in specimen sufficiant. nam posterior ille, de quo mox diximus, sermo inter homilias Chrysostomi vulgatus est.

De Regula sancti Benedicti hæc legimus in quodam codice Casinensi ad librum, qui inscribitur *Ordo monasticæ conversationis*, editus apud Haëftenum. *Hæc verba sanctissimi patris Benedicti reperta sunt in fine Regulæ, quam ipse propriis manibus scripsit, & sancto Mauro, cum ad Gallias mitteretur, tradidit: quæ domnus Petrus Abbas Cluniacensis, cum ad Majus-monasterium Turonense in eadem Regula, quæ ibi pro reliquiis servatur, invenisset, rogavit sibi transmitti.* Eadem verba, suppresso Petri nomine, refert Brovverus in Historia Fuldensi: sed ita ut referantur, non ad librum de Ordine monasticæ conversationis, verum ad hæc, quæ ex codice Fuldensi ab eodem Brovvero, tamquam ex Turonensi exemplari desumta adducuntur. *Codex peccatoris Benedicti. Væ mihi misero habenti contrariam mihi rem: qui reus in omnibus, quæ adversantur moribus meis malis. Tu vero horum lector, si tuam videris vitam concordare præceptis, orans pro scriptore, codicem redde domino suo.* At vereor, ut hæc clausula, quæ in fine Regulæ in exemplari Turonensi legebatur, sit tantum exscriptoris, non auctoris. Quidquid sit, modo periit hoc exemplar, aut saltem in alienas manus pervenit. Parcat

Brovver. pag. 172.

lector, si tantisper in res monasticas exspatiamur: locus excusat & occasio.

De vita sancti Placidi apud Casinum diligenter inquisivimus, & de vita sancti Mauri. Triplex ibi reperta beati Placidi vita: una jam vulgata sub nomine Gordiani, antiqua: altera per Petrum Diaconum ac monachum Casinensem, ad Gregorium præsulem: tertia per Stephanum Aniciensem. utraque inedita, & ex græco (sic isti auctores asserunt) translata. Primæ vitæ folia ante annos septingentos descripta, ad compingendos alios codices detracta invenimus. In vetusto Kalendario Casinensi, quod annos sexcentos præfert, hæc adscripta sunt aureis partim litteris. III *Non. Octob. apud Siciliam natalis sancti Placidi beatissimi martyris cum sociis suis, Eutychio, Victorino, & aliis triginta: pro quo pater ejus Tertullus Patricius decem & octo patrimonii sui curtes beatissimo patri Benedicto obtulit.* Hæc primaria manu: sed *Octavæ sancti Placidi*, minus antiqua. De sancto Mauro id invenimus in veterrimo codice, olim Nonantulensi, nunc sanctæ Crucis in Jerusalem, qui codex a Leopardo abbate Nonantulensi *acquisitus est*, eum in Litaniis appellari post sanctum Benedictum. Leopardus ordinatus est abbas anno DCCC XCIX. Codex ipso antiquior. Ad hæc in bibliotheca Casinensi exstant veteres loci ritus sub Berthario abbate, ubi jejunia ecclesiastica tempore æstatis ad nonam, alio tempore ad vesperam usque præcipiuntur. Hæc, inquam, sub Berthario abbate: cui a Petro Diacono tribuitur *liber Anticimenôn, id est, quæstionum de libris veteris & novi Testamenti*, qui liber Juliano episcopo rectius adscribitur a Felice episcopo Toletano in appendice ad librum Isidori de Scriptoribus ecclesiasticis. Exstat hoc opus Casini, tempore Berthari abbatis exaratum, uti indicant subjecti versus, quorum duo primi Petro aliisque ansam dederunt ipsum opus Berthario adscribendi.

Bertharius Christi fultus juvamine sanctus
Presbyter hunc librum condere jussit amans.

Post bibliothecam nobis archivum lustrare concessum est, omnium totius Italiæ præstantissimum. Præter authentica instrumenta innumera, quæ habentur a tempore Bertharii abbatis, adsunt etiam varii codices, in quibus integra diplomata & privilegia referuntur. Unus est Petri Diaconi cum præfatione ad Seniorectum abbatem, cujus hortatu id operis aggressus est Petrus, accedente etiam Roberti Capuanorum Principis in-

An. 1685. Novemb. terpellatione. Totum librum in sex dividit sectiones pro totidem argumentis, id est, *privilegiis, praceptis, oblationibus, libellis, renunciis, & sacramentis.*

XXVIII. Albaneta Casini prædium est uno inde milliari, olim monasterium, in quo Lucius monachus Cavensis piissimus ante annos quingentos se recepit: & longe post eum sanctus Ignatius Loyola, ut ad fundandum Soc. Jesu institutum in illo secessu se disponeret, hic exercitia sacra frequentavit. Ob id Novitii Patrum, qui in illis partibus degunt, Albanetam religionis causa passim adeunt.

Dum a studiis vacaremus, identidem interfuimus collationibus & disputationibus publicis, quæ apud Casinates nostros frequentissime fiunt de rebus theologicis & philosophicis, maxime moralibus; nec raro etiam de Scripturis sacris. Ejusmodi collationes passim conditæ orationibus & poëmatiis, ut hospitibus suis gratificarentur. Sane apud Casinates præclare instituuntur juvenes, qui per sex annos continuos sub accurata magistri disciplina in Novitiorum conclavi privato degunt: ubi in officiis pietatis atque in litteris accurate exercentur. Eadem in aliis etiam Casinensium cœnobiis institutio viget, in quibus præclara semina conservandæ religionis observavimus, si modo conceptos ignes retineant in adulta ætate. Neque vero Casini desunt emeriti senes, fervore & disciplinæ regularis studio ipsis etiam juvenibus superiores: quorum si revelaremus nomina, modestiam & latendi desiderium forsan offenderemus.

Prope archivum insignis est inscriptio lapidi incisa, quam nec apud Gruterum, nec apud Reinesium invenimus.

C. UMNIDIO. C. F. TER. DURMIO
QUADRATO. COS. XV VIRO. * S. F
LEG. TI. CAESARIS. AUG. PROV. LUSIT.
LEG. DIVI. CAES. AUG. D. F. IN. LYRICO
EJUSDEM. ET. NERONIS. CAESARIS
AUG. IN. SYRIA. PROCOS. AUG. AD. CUR.
P. R. AER. XVIRO. STLIT. JUD.
CURAT. TABULAR. PUBLICAR. PRAEF.
FRUM. DANDI. EX. S. C.

* *Sacris faciundis*

Hoc ultimum est quod Casino reportavimus monumentum. In antepænultimo versu, STLIT. JUD. id est, *Litibus judicandis.* nam *stlitibus* pro *litibus* passim legitur in vetustis ins-

criptionibus, ut apud Gruterum CCCL. num. 9. & M XXV. 2, & alibi. Unde absque intermedio puncto consimilis legenda inscriptio apud Boissardum.

An. 1685. Novemb.

Boissard. 3. part. fol. 45

XXIX. Casinatibus nostris cum multa gratiarum actione vale dicto, iterum ad inferius sancti Germani monasterium, prosequente ad primam Casini portam universo amantissimorum Patrum cœtu, nos recepimus, ut die sequenti Sublacum versus iter institueremus. Henricus a Gandavo, & Erasmus a Caïeta nos in descensu comitati sunt. Reverendissimo Patri Præsidenti, qui tum in lecto ex dolore pedum decumbebat, actis ex animo gratiis, ipse suam vicissim operam, si quando ea opus haberemus, verbis & postea litteris pollicitus est. Egressi ex opido sancti Germani, vidimus reliquias veteris amphitheatri in loco, ubi olim Casinum opidum situm erat; deinde villæ Varronis, quod testes idonei probant. Ejusdem Varronis sine scripto monumentum ibidem superesse Puccius apud Jovianum Pontanum in Dialogo Ægidii refert. Paullo post Plumbariolæ, olim monasterio, nunc prædio ad sinistram relicto, miserati sumus ruinas ingentes Aquinatis civitatis, cujus ecclesia cathedralis neglecta, conspurcata, violata; tumuli effossi, altaria diruta, parietes ex impluvio ruinæ proximi. Exstant adhuc veteris amphitheatri rudera ad majorem cumulum doloris, quod civitas olim illustris ad eum redacta sit statum. Episcopus loci in proximo sancti Germani opido plerumque versatur. Ipso die sancti Andreæ Frisenonium opidum, triginta millibus a Casino, hospitium nobis præbuit.

I. Post Guercinum opidum ingressis in lucos & in Alpes sese obtulit veteris muri semiruti, ac portæ in ipsis silvis haud inelegantis fabrica; moxque in subjecta valle fons Anionis, qui triplici capite, cum magna aquarum copia, ex rigidissima rupe erumpit, & per aquæductus demum Romam partim perducitur, Trebia nuncupatus. Eadem die per continuam vallem pervenimus ad monasterium sanctæ Scholasticæ, quod Sublacensi specui proximum est, olim sancti Benedicti & sanctæ Scholasticæ appellatum. Sanctum Silvestrum addit Anastasius in vita Leonis IV. ubi hæc leguntur. *Ipse vero præclarus antistes, superno inflammatus amore, obtulit in monasterio sancti Silvestri, sanctique Benedicti, & sanctæ Scholasticæ, quod nuncupatur Sublacus, vestes de fundato tres, & vela similiter de fundato septem.* Nunc sanctæ Scholasticæ cœnobium simpliciter appellatur, situm

Decemb.

An. 1685. Decemb. in asscensu montis, qua in sacram specum asscenditur, media videlicet via inter ipsam specum & opidum Sublacense. Illic duodecim cum Abbate regulari monachi vivunt, cum tenui censu. Abbatialis mensa Cardinali Barbarino commendata est, uti & Farfensis. Triplex fuit illius monasterii sub Abbatibus status. In primo statu, qui a conditione loci ad Urbanum VI perseveravit, Abbatis electio per monachos; confirmatio per Pontificem de more fiebat. Urbanus VI abbatis perpetuitate sublata, manuales, id est ad nutum Pontificis mobiles, instituit: sed ita ut ex monastico ordine eligerentur. Hic secundus status ad Callistum III. qui Abbates perpetuos regularibus suffecit, quorum primus fuit Johannes a Turre-cremata Cardinalis, & post hunc Rodericus Borgia Valentinus, qui post modum Alexander VI. a quo transivit abbatiæ titulus ad Columnenses in centum & sexdecim annos; & ab his ad Barbarinos, qui hactenus ea fruuntur. Regimen monachorum est penes Abbatem regularem: quod officium modo recte administrat religiosissimus Pater Michaël Angelus Invrea, nobilis Genuensis. In claustro ecclesiæ vicino legitur barbara hæc inscriptio. * *Sculum quintanas & fenestras cum pabimento Quojutor qui pro amore Dei & beati Benedicti abbati, qui in hu c locum magnum certamen habuit.* Tum sequitur: *Edificatio ujus ecclesiæ sanctæ Scholasticæ tempore domni Benedicti* VII *PP. ab ipso Papa dedicata, quod sunt ab Incarnatione Domini* CCCCCCCCC LXXXI. *mense Decembri die* iiii. *Indict.* VIII. Ad portam ecclesiæ sanctæ Scholasticæ (cui adjacebat sanctorum Cosmæ & Damiani Oratorium, quod modo in Capitulum conversum est) hæc item leguntur. *Anno* IV *pontificatus domini Leonis Papæ, Humbertus venerabilis abbas ædificavit opus egregiæ turris ad honorem Christi Confessoris Benedicti, ejusque sororis sanctæ Scholasticæ virginis: ubi breviter annotavit ea, quæ continentur in Præceptis hujus venerabilis monasterii. In primis specum: duos lacus: fluminis decursum cum molis & piscariis suis &c.* quæ opportunius alibi referemus cum chronico ejusdem monasterii. In sacrario corpus sanctæ Chelidoniæ asservatur. Bibliotheca olim plurimis referta libris, nunc ad paucas editiones veteres redacta est. Archivum absente custode videre non potuimus. E paucis qui restant manuscriptis codicibus, unus est *Adalgeri episcopi ad Rosvvidam reclausam* de rebus moralibus; liber seu tractatus qui vocatur *Linea salutis monachorum sive eremitarum, compositus*

* f. Scalam

compositus a religioso viro fratre Ambrosio *de Florentia, Generali Ord. Camald.* Dialogi more scriptus est liber, totusque constat ex sententiis Patrum. Translatio librorum Dionysii de mystica Theologia, cui præmittitur Prologus Johannis Saraceni, translatoris ejusdem libri, ad Odonem abbatem sancti Dionysii: qui Johannes ejus rei gratia in Græciam se profectum fuisse tradit; mentionemque facit de VVillelmo monacho, qui librorum causa itidem in Græciam missus fuerat ab Odone abbate, cui & ipse VVillelmus successit. Is est qui anno MCCLII, teste VVillelmo Nangio, sancto Ludovico, in transmarinis partibus commoranti, navem pannis variis, caseis & volatilibus oneratam, per duos ejusdem loci monachos misit. Ceterum Johannes ille Saracenus fuit abbas Vercellensis, ut ex apposita dorso codicis epigraphe intelligitur.

II. Dominica prima Adventus sacram specum, quæ mille passibus inde abest, conscendimus non sine gestientis animi gaudio, dum tritam a beatissimo Patre atque sanctis hominibus viam incederemus. Specus ipsa in medio abrupti montis sita est, mille passus supra angustissimam vallem, in qua Anio amnis instar torrentis præceps decurrit. Directum habet ad meridiem prospectum in oppositum montem, angusta valle a specu discretum. Spatium quod eo in loco negaverat natura, ars & industria hominum dedit, tantum scilicet, quantum ad Oratorium & ad viginti monachorum cellas cum hortulo sufficit. Ibi unicus modo degit monachus cum socio ex eorum numero, quos Commissos vocant, nos Conversos, diebus festis violaceo pallio indutos. Oratorium in tres partes dividitur, superiorem, mediam, & infimam. In hac specus est sanctissimi Patris, statura hominis non longior, paullo minus alta: ubi signum piissimi adolescentis ex marmore ab Equite Bernino egregie fictum. Ara ad specus ingressum posita est, ubi sacra celebravimus. In medio ordine plura sunt altaria, unum sancto Gregorio sacrum, ad quod hæc leguntur de Gregorio IX. *Hic est Papa Gregorius, olim episcopus Ostiensis, qui hanc consecravit ecclesiam.* Tum subjiciuntur hi versus de eodem, qui illic per duos menses quondam resederat.

Pontificis summi fuit anno picta secundo
Hæc domus: hic primo quo summo fulsit honore
Manserat, & vitam cælestem duxerat idem,
Perque duos menses sanctos maceraverat artus:

R

An. 1685. Decemb.

Julius est unus, Augustus fervidus alter.

In sacrario ostenditur tintinnabulum, quo utebatur Romanus, cum ex rupe specui eminente panem Benedicto subministrabat.

ROMA SECUNDO.

Tivoli. III. Sublacus unius diei itinere Roma distat. * Tibur in itinere obvium propter angustias temporis a nobis prætermissum. In diversorio proximo, cum reficiendis equis pabula quærimus, negavit hospes, nempe ut nos ea nocte apud se retineret. Memini aliquando nobis Arona Mediolanum revertentibus, cum à fabro ferrario clavos aliquot ad ferrum equi firmandum peteremus; religione se teneri, quo minus id faceret, respondit vir bonus, integrum ferrum esse necessarium. Sic illi viatoribus illudunt nonnumquam. Hoc tamen habent commodum & liberale, quod peregrinum atque advenam irridere, vel ferociore dicto aut facto quemquam, nisi provocati, lacessere nefas putant. Albula fluviolo, cujus aqua fervens, ripæ sulphureo colore infuscatæ, pertransito, inde Romam denuo appulimus.

XIII. Sanctæ Luciæ die festo sollemnes gratiarum actiones quotannis Deo fiunt in basilica Lateranensi ob memoriam conversionis Henrici IV Francorum regis, cujus statua ex ære ad porticum ejusdem basilicæ lateralem posita est. Monumentum hujusce conversionis cernitur e regione ecclesiæ sancti Antonii, ubi religiosi Galli degunt, prope sanctam Mariam-majorem, erecto signo crucis cum inscriptione: quam quia nebulones quidam ex parte violarunt, integram huc referre non pigebit.

D. O. M.
CLEMENTE. IIX. P. M.
AD MEMORIAM
ABSOLUTIONIS HENRICI IV FRANCIÆ
ET NAVARRÆ REGIS CHRISTIANISSIMI,
Q. F. A. D. XV. KAL. OCTOB.
CIϽ IϽ XCV.

XVI. Schelestratus nobis dono dedit librum suum de Concilio Constantiensi: sequenti vero die ostendit codices Vaticanos, quibus usus est in isto libro contra Mamburgum,

ut probaret hæc verba Sessionis quartæ, *quoad reformationem in capite & in membris*, in antiquis Concilii codicibus desiderari. Unus codex habet (quod Schelestratus ipse bona fide non dissimulavit) hunc articulum Sessionis quartæ non integre fuisse lectum, sed suppleri ex Sessione sequenti. AN 1685. DECEMB.

XXV. Natali Domini sacrum Præsepe in basilica sanctæ Mariæ-majoris expositum erat super altare in quodam reliquiario, domunculæ instar fabricato, longitudine duorum circiter pedum, latitudine non integri unius pedis. Ligni partes cariosæ simul colligatæ sunt.

Inde transito Colisæo venimus ad Oratorium sancti Sebastiani, in monte Palatino situm, prope arcum Titi Augusti, quem arcum *Ad septem Lucernas* appellatum invenimus a septifido candelabro templi Jerosolymitani, illi inciso ob memoriam subactæ civitatis. Eamdem ob causam *Arcum recordationis* dictum opinamur in Descriptione urbis Romæ, quam in tomo IV Analectorum retulimus. In prædicto oratorio sancti Sebastiani (Sebastianellum vocant) retro altare, veteres parieti appositæ sunt picturæ. Has Constantinus Caïetanus excudi curavit, ratus in eis repræsentari sanctum Benedictum inter apostolos Petrum a dextris, & Paulum a sinistris. Verum potius est imago beatissimæ Virginis, uti colligitur tum ex facie oblonga & imberbi, tum ex lineo panno circa collum, sanctimonialium instar; tum ex velo a capite dependente; tum denique ex adjunctis versibus, quos partim mox referemus. Illud tamen obstare videtur, quod manum dextram extendit benedicentis in morem, tenetque librum manu sinistra. Sed cum cetera conveniant, hæc neutiquam a sententia recedere nos cogunt. In superiori parte parietis cernitur Christi Domini cum ejus monogrammate effigies, habentis manus expansas super Episcopum, græcanico ritu indutum, adhærente Diacono: sinistram vero porrectam ad feminam quamdam, quæ pusionem in cunis ipsi offert, adstante subdiacono cum libro. Radiatas habent omnes, etiam mulier, coronas. quod indicium est probatæ ac receptæ sanctitatis. Ad pedes eorum multitudo agnorum, quales in antiquis musivis & picturis passim occurrunt. In ordine medio varii depinguntur sancti, in medio Episcopus manibus hinc inde ad pectus supine porrectis, cum duobus utrimque Seraphinis, qui Christi monogramma una manu, alia labarum gerunt cum trisagio. Sub eorum pedibus inscripti erant

An. 1685. Decemb. ſex verſus ſemeſi, ex quibus hæc tantum expiſcari potuimus.

Virgo Redemtoris genitrix & ſplendida mater,
....X R I....
... Sebaſtiano vota...
... illuſtris medicus....
.... capiat veſtris cæleſtia regna.

Primum ex his verſibus referri non poteſt niſi ad beatiſſimam Virginem, quæ in infimo (ut diximus) ordine media inter apoſtolos Petrum & Paulum depicta eſt. Sub eorum pedibus hæc inſcriptio legitur.

EGO BENEDICTUS PRB. ET MONACHUS PINGERE FECI.

Conſtantinus legit PP. I. id eſt, *Papa primus*. Verum conſulta uſque tertio ſcriptura, indubie ita legendum eſſe cenſuimus, PRB. id eſt *Presbyter*. Etſi enim aliquid de ſecundæ ac tertiæ litteræ characteribus detritum eſt, remanent tamen ſufficientia veſtigia ad lectionem noſtram confirmandam. Neſcio an Benedictus ille idem ſit cum Benedicto preſbytero, qui vitam Damaſi Papæ, rogante Petro eccleſiæ ſancti Laurentii ad Damaſum preſbytero, in litteras retulit, qualis a Sarazanio edita eſt. Sed de illis picturis ſatis.

Inde ad antiquiſſimam ſancti Georgii in Velo-aureo baſilicam, quæ fere numquam patet, adivimus. Eodem modo conſtructa eſt, atque aliæ veteres baſilicæ, nempe abſque fornice & laqueari, præterquam in apſide. Altare majus apſidi obverſum eſt, ita ut ſacerdos populum ſpectet. Sic ad ſanctum Petrum in Vaticano, in Lateranenſi baſilica, ad ſanctam Mariam majorem, ad ſanctum Clementem, ad ſanctos Petrum & Marcellinum, ad ſanctam Mariam trans Tiberim, ad ſanctum Chryſogonum, & ad ſanctam Cæciliam, (ſed non ad ſanctum Paulum), & in aliis non paucis, quarum portæ Orientem ſpectant. quæ ratio movit, ut ſacerdos ad populum converſus ſacra faceret, ne ab Oriente oculos ac faciem orando, ac ſacris operando averteret.

Non longe ab ſancto Georgio eſt templum ſancti Theodori, quod olim Romuli fanum erat, rotundo opere, ſed abſque ornatu. Nicolai V nomen in porta hinc inde primis dumtaxat litteris deſignatum eſt, cum inſignibus pontificiis. In illud templum ſeptem octove gradibus abrupte deſcenditur propter ſoli elevationem.

XXVIII. Bibliothecæ Barbarinæ forulos, annuente cum eximia benevolentia eminentissimo Carolo Cardinale, revolvere cœpimus. Nulla Romæ post Vaticanam numerosior. Ad eam nos deduxit amicus noster Guillelmus Leslæus Scotus, Theologus Cardinalis familiaris; nobisque se facilem exhibuit eruditus bibliothecæ præfectus Petrinus, canonicus Prænestinensis. Invenimus in primis collectionem Africæ Conciliorum, quam Lucas Holstenius meditabatur: sed imperfectum opus & inelaboratum, sine rerum ordine, nihil non editum continet. Inedita sunt *acta Concilii Tridentini* per Gabriëlem Palæotum Cardinalem; item *Vicecomitis epistolæ* de rebus ejusdem Concilii ad Cardinalem Borromæum, cum Pii IV commonitorio ad eumdem Vicecomitem. Ad hæc *Nicolai Fabricii Peyreschi epistolæ* ad diversos. Ibidem *Codex Canonum* miræ antiquitatis, itemque *Ordo Romanus* vetustissimus. Rursus ex minime vulgatis epistola Prosperi Phaneli Calabri, monachi Casinatis, *an Christus Dominus in cœna Emauntina usus fuerit signo crucis ad benedicendum panem.* quod ipse negat. Multa ex variis codicibus descripsimus: Chronicon Sublacense, fragmenta Chronici sancti Vincentii ad Vulturnum a Chesnio prætermissa, cujus Chronici autographum ibidem habetur. In illo autographo variæ depinguntur figuræ, Abbatis una cum baculo non recurvo, sed in T desinente. Vincentius diaconus & martyr pingitur cum stola ex humero sinistro dependente, & manipulo digitis extra pollicem imposito. Item monachus cum tunica alba & subatro scapulari, quod tribus redimiculis ad utrumque latus adstrictum est. Denique, ne simus nimii, pro *Zmilla*, quod nomen Reginæ legitur apud Chesnium tomi tertii pag. 683. in codice habetur *Ymilla.* Ex eadem Bibliotheca eruimus *Prosperi Sanctacrucii*, Nuntii apostolici in Gallia, libros tres commentariorum *de civilibus Galliarum dissensionibus* tempore Caroli IX. quibus Prosper præsens adfuit.

An. 1685. Decemb.

XXX. Dominica Missam celebravimus ad sanctum Paulum, ubi vidimus ligneam Crucifixi effigiem, quem sancta Brigida sibi loquentem audisse perhibetur. Ad sanctos Cosmam & Damianum vetus Crucifixi figura talari veste induta est. quod de quibusdam aliis observavimus. Exstabat olim supra portam veteris sancti Petri basilicæ Vaticanæ imago Crucifixi, a collo ad pedes operta, opere musivo depicta per Johannem papam VII. cujus imaginis typum exhibuit Angelus Rocca in libro

An. 1685. Decemb. suo de Particula sanctæ Crucis.

XXXI. Cum inter loquendum de ecclesiasticis rebus sermo incidisset de fermento, quod Romani Pontifices antiquitus per ecclesias mittebant, Josephus Maria Thomasius dixit se probare id, quod de ejusmodi fermento in nostro Itinere Germanico observatum erat, nempe nihil aliud esse quam Eucharistiam consecratam: alia sibi ejusdem sententiæ suppetere argumenta, quæ nobis suppeditavit. Porro hujusce ritus originem sibi videri referendam ad Zephyrinum papam, de quo legitur in Propylæo ad tomum 1 Aprilis Bollandiani, eum fecisse hoc constitutum, *ut patenas vitreas ante sacerdotes in ecclesia ministri portarent, dum episcopus Missam celebraret.* Hujus autem muneris ministros fuisse acolythos, e quorum numero fuerit
" ille Tharsicius, qui cum quodam die deferret Christi corporis
" sacramenta, nec vellet ea discutientibus prodere paganis; tam-
" diu est fustibus ac lapidibus maceratus ab eis, quousque exha-
" laret spiritum; ut in Martyrologio Usuardi legitur ad XVIII Kal. Sept. Subjunxit Thomasius mirari se, ex Amalario neminem observasse, quod antiphonæ olim post singulos cujusque psalmi versus repetitæ fuerint: responsoria integra a cantore primum decantata ad versum; deinde a choro repetita; & post versum a cantore cantatum, iterum a clero repetita: secus in Gallia. Verum hæc ipse fusius in Præfatione ad suum Antiphonale, & nos quoque alias.

An. 1686. Januario VI. Cum solita humanitatis & obsequiorum officia amicis nostris de more persolvissemus, ad visendam sanctæ Crucis in Jerusalem bibliothecam, cujus jam superius mentio facta est, non semel nos contulimus, favente humanissimo & religiosissimo abbate Cosmo Annono Mediolanensi. Inter illa quæ descripsimus, non ultimo loco censendum est sancti Anastasii martyris miraculum, factum in ejus basilica ad Aquas-salvias tempore Constantini papæ, octavo sæculo ineunte. In pervetusto codice, qui fuit quondam monasterii Nonantulensis, *de acquisito domni Leopardi abbatis*, anno undenongentesimo ordinati, continetque excerpta ex Hieronymi commentario in Psalmos, præmissa ejusdem epistola ad Sunniam & Fretelam; primo loco habentur Litaniæ veteres, in quibus Confessores inter laudantur *Polycarpus, Eleutherius, Grammatius, Constantius, Damasus, Innocentius, Gelasius, Victor, Possidonius, Orosius, Priscus, Ruffus, Rufinus, Paulus, Paulinus, Felix, Lucius, Fortunatus, Dona-*

tus, *Benedictus*, *Maurus*, *Antonius*, *Effrem*, *Euphrosinus*, *Sabinus*, *Probus*, &c. Supersunt in illa sanctæ Crucis bibliotheca codices numero CLXXII. Bibliothecarius Carolus Emmanuel Scottus, itidem Mediolanensis, humanissimus adolescens, operam suam nobis contulit.

XIII. Eminentissimus Cardinalis Capisucchius ad suam audientiam nos benigne invitavit admisitque. In sermone familiari actum est de sententia piæ memoriæ Cardinalis Bonæ de Azymo, quam sibi non probari dixit. Actum est etiam de Gothescalco & de Prædestinatianis, quos nequaquam ficticios esse Cardinalis censet. Idipsum nuperrime Seraphinus Piccinardus e Prædicatorum cœtu demonstrandum suscepit, edito Patavii libro anno superiori sub titulo *Prædestinatus*.

Per hosce dies, cum basilicam, quæ Ara-cæli vocatur, adissemus, exposito illic magna cum pompa Cardinalis Savelli recens mortui cadavere, quatuor famuli in quatuor funeris angulis amplissima flabella movebant ad abigendas muscas, quæ per id tempus non admodum infestæ erant. Sed ita præcipiunt cæremoniarum leges. Eo in loco Jovis Capitolini quondam templum stabat. Gradibus centum viginti in basilicam scanditur. Ibi olim Benedictini versabantur. Ecclesiæ machinam sustinent columnæ marmoreæ: tholum ornant elegantes picturæ. Ad sinistram altaris partem sacellum & ara cum quatuor columnis, sub qua corpus sanctæ Helenæ in urna porphyretica jacere creditur. tametsi ad Altivillarense Campaniæ nostræ monasterium translatum fuisse quidam veteres Galli scriptores tradunt. Non longe inde abest ecclesia & xenodochium beatæ Mariæ de Consolatione: ubi quædam Antonia testamento mandavit, cadaver suum in osseam compagem redigi ad usum medicorum. quod ab illustri quodam Sancto recentiori itidem de suo præceptum fuisse accepimus.

XV. Cœmeterium recentissime detectum est ad portam Majorem prope aquæductum Sixti V. quod cœmeterium Castuli esse existimant. Integri loculi reperti, integræ etiam quibusdam in locis inscriptiones, quarum una erat cujusdam feminæ A BALINEU AUGUSTAE. In loculis Martyrum erant vitra sanguinis maculis adhuc rubentia.

Post sex dies iterum eodem reversi, quædam corpora, quæ

An. 1686. Januario sanctorum esse creduntur, e tumulis extulimus, procurante Fabretto. Ex illis quorum corpora sustulimus, tres nominibus suis designati erant; EXSUPERIUS, MACEDONIUS *bonæ memoriæ* dictus, tametsi anno ætatis dumtaxat duodecimo decessisse dicitur in lapide adjuncto; & alius, cujus nomen litteris græcis adscriptum erat, sed verbis latinis. Ad illud quod mihi concessum est corpus ex gratia eminentissimi Cardinalis Carpinei, nullum nomen exstabat, sed tantum vitrum cum ferreo instrumento dentato, quod martyrii instrumentum esse putant.

XVII. In festo sancti Antonii, ad ecclesiam Patrum Gallorum prope sanctam Mariam-majorem ritus nobis insolitus visus est, ut quidquid equorum est in urbe, ducantur cum suis phaleris ad plateam ecclesiæ, ubi aqua lustrali ab uno e Patribus omnes & singuli adsperguntur, dato annuo censu. Qui secus faxit, si quid equis adversi contigerit, id piaculo vertitur.

XVIII. Cœmeterium Pontiani ad portam nomine Portuensem, alias *ad Ursum pileatum* dictum est, diversum a cœmeterio sanctæ Bibianæ itidem *ad Ursum pileatum*: ubi prope ecclesiam sanctæ Martyris re vera ursus pileatus ex marmore fictus cernitur. Ad illud Pontiani cœmeterium nos deduxerunt amici Ciampinus, Fabrettus, & Schelestratus. In eo supersunt aliquæ picturæ antiquissimæ, in his sanctorum Abdonis, Sennis, & Milis, atque aliæ, in Roma subterranea expressæ. Supersunt etiam ædiculæ aliquot, & fons ad baptizandum: quod probat adjuncta pictura de baptismo Christi Domini per Johannem. Loculi omnes vacui sunt, corporibus alio delatis. Hollandus quidam hæreticus, haud ignobilis, cui nomen Albertus, his imaginibus locisque conspectis, errorem nuper ejurasse dicitur, & ad Franciscanos strictioris observantiæ convolasse, apud quos vivit etiam nunc, Franciscus de Hollandia nuncupatus. Inter alia ibidem invenimus quædam fragmenta marmorum, in quibus ex una parte inscriptiones paganorum erant, ex alia Christianorum. Quippe Christianis mos erat, ut e sepulcris gentilium lapides revellerent in suos usus: & relicta ex ea parte, quæ interiora Christiani tumuli spectabat, profana inscriptione, aliam in exteriori apponerent ritu Christiano. Ejus facti exempla occurrunt in Roma subterranea, uti superius monuimus. Sic etiam gentilium integra mausolea sibi aptabant Christiani: quod de sepulcris

Flisci

Flisci Cardinalis, & Innocentii IV jam observavimus. In eodem cœmeterio item repertum a nobis est idoli Ægyptiaci (ut videbatur) fragmentum. Hinc suspicio nata est, aliquos gentilium ibidem sepultos fuisse. Verum Fabrettus suspicionem discussit, atque hoc idolum intersigne fuisse ad discernendam aliquam Christiani hominis sepulturam asseruit. Christianos quippe aliquando numericis notis, ut superius vidimus, aliquando inscriptione peculiari, aut sane quovis, quod in manus occurrebat, indicio unos ab alteris tumulos distinxisse; & quidem hoc idolum ab aliquo ad eumdem usum adhibitum. Nec mirum, cum profanis aliquando sepulcris & inscriptionibus Christiani ipsi uterentur, & numismata imperatorum aliquando suis sepulcris infoderent, ex Romæ subterraneæ lib. III cap. XXII. At fortasse casu istuc delatum sit istud idolum; aut potius fragmentum fuerit Lazari mortui fasciis involuti, ut in antiquis Christianorum sepulcris repræsentari solet, specie non multum dissimili ab idoli ægyptiaci figura. Quidquid sit, Christianorum sepulturas cum gentilium sepulcris permistas non fuisse constat. Adeo enim pagani Christianos abhorrebant, ut suos cum eorum ossibus cineres confundi passuri non fuissent. Equidem aliquando martyrum cadavera pagani cum profanis miscuere, sed cum facinorosis aut Judæis. Sic sancti Vitalis & Agricola, testante Ambrosio, *sepulti erant Judæorum solo inter ipsorum sepulcra*: sic Julianus Apostata sanctorum reliquias cum ossibus contemtissimis per ludibrium permisceri jusserat, qua de re conqueritur Gregorius Nazianzenus in oratione secunda contra Julianum: sic denique reliquias Nestabi & Zenonis cum ossibus camelorum & asinorum commistas fuisse, auctor est Sozomenus. Quid? quod Christianorum cœmeteria plerumque gentilibus ignota erant, in iisque latebant Christiani contra violentiam persecutorum. Hujus rei unicum afferimus testimonium ex primaria inscriptione, in cœmeterio Callisti reperta, quæ exstat in Romæ subterraneæ lib III cap. XXII.

AN. 1686. JANUARIO

Sozom. lib. 5. c. 8.

ALEXANDER MORTUS NON EST, SED VIVIT

Super astra, & corpus in hoc tumulo quiescit. Vitam explevit cum Antonino Imp. qui ubi multum beneficii anteve-

An. 1686. Januario *nire prævideret, pro gratia odium reddit. Genua enim flectens vero Deo sacrificaturus ad supplicia ducitur. O tempora infausta! quibus inter sacra & vota ne in cavernis quidem salvari possimus. Quid miserius vita? sed quid miserius morte? cum ab amicis & parentibus sepeliri nequeant! Tandem in cælo coruscat. Parum vixit, qui vixit* IV. X *Temp.*

Cavernæ illæ erant sine dubio cœmeteria, in quibus Christiani sacra faciebant, & sese occultabant. Si de Antonino Pio (ut videtur) in hac indubitatæ antiquitatis inscriptione mentio est; idoneum inde elicietur argumentum contra Henrici Dodvvelii (qui suis alias armis facile revinci potest) opinationem de paucitate Martyrum, cum in dissertatione XI inter Cyprianicas contendit, non plures, quam quos Justinus in secunda Apologia sua, quæ hodie prima est, memorat, nempe Ptolemæum, Lucium, & forte illam, cujus meminit, feminam quamdam, Antonini Pii principatu Romæ affectos martyrio fuisse. Idem Dodvvellus ibidem asserit, *nullius martyris in probis monumentis exstare memoriam, qui passus sit sub Hadriano.* quod refellitur ex sequenti inscriptione, post superiorem adducta in Roma subterranea, ex cœmeterio itidem Callisti.

TEMPORE ADRIANI IMPERATORIS,
MARIUS ADOLESCENS DUX MILITUM, QUI
SATIS VIXIT, DUM VITAM PRO CHRISTO
CUM SANGUINE CONSUNSIT, IN PACE TANDEM
QUIEVIT. BENE MERENTES CUM LACRYMIS
ET METU POSUERUNT ID. VI.

Metus ille sine dubio oriebatur ex fervore persecutionis, quæ vigebat tempore Hadriani, quod de Antonini etiam tempore inscriptio prior contestatur. Hæc duo argumenta, quæ aliud nobis agentibus occurrerunt, non dubiam spem ingerunt de aliis multis contra Dodvvellum inveniendis, si quis accuratam navaret operam. Certe Prudentius, quem in suam caussam trahit Dodvvellus, *innumeros* Romæ Martyres sepultos fuisse testatur his versibus hymni XI περὶ στεφάνων.

AN. 1686 JANUARIO

Innumeros cineres sanctorum Romula in urbe
Vidimus, o Christo Valeriane sacer
Incisos tumulis titulos. Tu singula quæris
Nomina? Difficile est ut replicare queam.
Tantos justorum populos furor impius hausit,
Cum coleret patrios Troïa Roma deos.
Plurima litterulis signata sepulcra loquuntur
Martyris, aut nomen, aut epigramma aliquod.
Sunt & muta tamen tacitas claudentia tumbas
Marmora, quæ solum significant numerum.
Quanta virûm jaceant congestis corpora acervis
Nosse licet, quorum nomina nulla legis.
Sexaginta illic defossas mole sub una
Relliquias memini me didicisse hominum,
Quorum solus habet comperta vocabula Christus.

Ex his manifestum est, primis illis temporibus non tam accurata fuisse Kalendaria, ut omnium martyrum nomina non solum exteris in locis, verum etiam in iis, ubi passi fuerant, in numerato essent. Ecce Prudentius plurima Romæ se vidisse ait sepulcra Martyrum, quorum nomina soli Christo nota essent. Neque vero etiam eorum, qui nomina adscripta habebant, memoria in Kalendariis conservata est, ut de Alexandro & Mario mox laudatis constat, qui in Martyrologio Romano (si non fallimur) locum non habent: neque etiam CONSTANTIUS, qui veneno sibi propinato, vitam non nisi ferro pro Christo amisit. quod testatur patena vitrea in cœmeterio sanctæ Agnetis reperta. His adde * PRIMITIUM fortissimum martyrem ex cœmeterio Ostriano; * GAUDENTIUM ex Agnetiano, qui sub Vespasiano; & GORDIANUM, Galliæ nuncium, jugulatum *pro fide cum familia tota.* cujus epitaphium integrum mox referemus. Denique in quonam Kalendario memorantur *Marcella & Christi Martyres* CCCCL. quorum inscriptiones exstant in Romæ subterraneæ lib. IV cap. XXXVII. Ad hæc, si extra Romam paullisper evagari licet, sanctorum Gervasii & Protasii, priusquam eorum corpora detexisset Ambrosius, nomina Mediolanenses penitus ignorabant, eorumque sepulcra. *Evasimus non mediocrem*, ait Ambrosius, *pudoris sarcinam: patronos habebamus, & nesciebamus: Invenimus unum hoc, quo videamur præstare majoribus: sanctorum Martyrum cognitionem, quam illi amiserant, nos adepti sumus.*

* *Romæ subt. lib. 3. c. 22. pag. 592*

* *Ibid. pag. 602.*

Ambros. epist. 54.

AN. 1686. JANUARIO

Sed ut ad id unde digressi sumus revertamur, etsi paganis occulta & ignota passim fuerint Christianorum cœmeteria, quandoque tamen ab eis detecta fuerunt. Id confirmat testis indubitatus Tertullianus in Apologetici cap. XXXVII. ubi ait, paganos in bacchanalium furiis, nec mortuis pepercisse Christianis, *quos illi de requie sepulturæ, de asylo quodam mortis, avulserint ac distraxerint*. Et certe difficile erat, ut ne hæc cœmeteria in notitiam paganorum aliquando venirent per falsos fratres, qui ad idolorum cultum relabebantur. Verum ab ejusmodi cœmeteriis potius abhorrebant pagani, quorum cineres aut in suis prædiis, aut in patentibus ad vias tumulis, aut in separatis ædiculis cavernisque sepeliri mos erat, ut visu hodie quoque conspicitur. Pauperibus & infimæ sortis hominibus extra portam Exquilinam communis sepultura tribuebatur in loco, cui teste Varrone *Puticuli* vocabulum erat, de quo Horatius in lib. I Sat. VIII.

Hoc miseræ plebi stabat commune sepulcrum.

Atque ut sceleratis quibusdam locus in illis Christianorum sepulturis a paganis, dedecoris causa, datus fuisset; non dubium quin Christiani, qui certis signis & tesseris mortuos suos distinguebant, eosdem sceleratos inde postea remoturi fuissent, si quos pagani ad violanda Christianorum cœmeteria eo intulissent.

Certe in cœmeteria illa magna semper veterum Christianorum religio & reverentia fuit, ut ex Hieronymo constat, qui singulis Dominicis, more aliorum, cœmeteria illa frequentabat: nec umquam nata est eis suspicio, hæc loca a gentilibus hoc modo violata fuisse. *Diis Manibus* inscripta erant pleraque gentilium sepulcra. Unde Prudentius contra Symmachum lib. I.

Ipsa Patrum monumenta probant: DIIS MANIBUS *illic*
Marmora secta lego, quæcumque latina vetustas
Custodit cineres.

quæ verba *Diis Manibus*, licet quidam Christiani ex reliquiis gentilitatis primitus retinuerint, ut superius observatum; tamen aliis notis religionem Christianam designabant, sive cruce aut monogrammate Christi, sive palmis, seu cordium expressionibus, columbis, agnis, sive aliis indiciis. quæ quidem non sunt Martyrum indicia, ut infinitis constat exemplis, sed Christianorum. Pro certis Martyrum indiciis sunt vitrea vasa martyrum sanguine intincta, qualia referuntur in Romæ sub-

terraneæ lib. III cap. XXII. vel inſtrumenta martyrii : certiſſima ſigna, inſcriptiones antiquæ martyrium atteſtantes. In illis Chriſtianorum inſcriptionibus aliquando invenitur *Domus æterna*, ut Romæ ſubterraneæ lib. IV cap. XVIII. ex ritu gentilium, qui corporum reſurrectionem ignorabant. Aliquando duo in eodem loculo corpora jacebant, qui loculi *biſomi* dicebantur ; immo homines ipſi *biſomi*, apud Gruterum. Plerique, non tamen omnes, converſis ad Orientem oculis compoſiti. quod in Chriſti ſepultura obſervatum eſt, teſte Beda ex Adamnano. Ut mirum ſit, recentiori hoc ævo antiquum morem pro ſacerdotibus fuiſſe quibuſdam in locis mutatum : quod diſcrimen patres noſtri, etiam epiſcopi & pontifices, ignorarunt, ut ex antiquis mauſoleis & ſepulcris manifeſtum eſt. In loculis biſomis haud quaquam unum, alteri cadaver ſuperponere licebat, ſed ad latus locare. Teſtes hujuſce ritus inſcriptiones, ut Johannis Cartaparii apud Baronium ad annum M IV. teſtis & canon XV Concilii Autiſiodorenſis : *Non licet mortuum ſuper mortuum mitti.* Apud Gruterum lepidum eſt epigramma hominis Chriſtiani, Feliciani Veronenſis, qui rationem hanc reddit, cur ſolus quieſcere velit : nempe *ut in die cenſorio ſine impedimento facilius reſurgeret.*

An. 1686. Januario.

Grut. pag. MLIII. 7.

Grut. pag. MLII. 8.

Antequam hinc diſcedamus, Gordiani martyris, de quo ſuperius, Galliæ nuncii ſeu legati, epitaphium ex Romæ ſubterraneæ lib. III cap. XXII referendum eſt : propterea quod hoc inſigne, & fortaſſe unicum ſit ſpecimen veteris Gallorum ſcripturæ, *qui in publicis privatiſque rationibus*, ut ſcribit Julius Cæſar in Commentariorum lib. VI. *græcis litteris utebantur.* quod quidem patet ex ſubjecto epitaphio, ubi litteræ græcæ Runicis inſertæ ſunt.

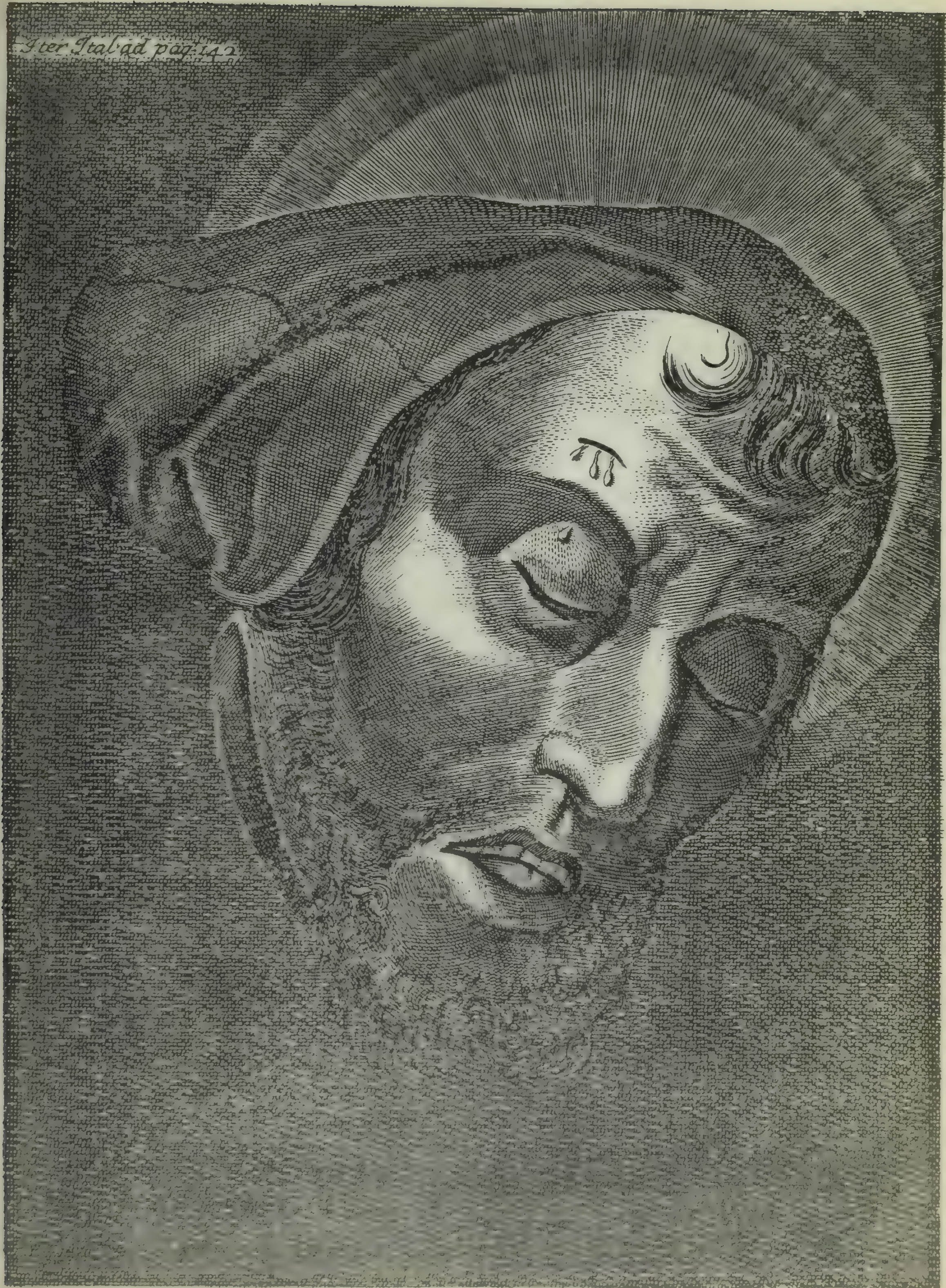
Rom. ſubt. p. 599.

ΘΗϹ ΓΩΡΔΗΑΝΥϹ ΓΑΛΛΗΕ ΝΥΝϹΗΥϹ ΗΥΓΥ
ΛΑΤΥϹ ΠΡΩΦΗΔΕ ϹΥΜ ΦΑΜΗΛΗΑ ΤΩΤΑ
ΘΥΗΕϹϹΥΝΤ ΗΝ ΠΑΚΕ
ΘΕΟΦΗΛΑ ΑΝϹΗΛΛΑ ΦΕϹΗΤ

Hoc epitaphium ſic redditum eſt in Roma ſubterranea. *Hic Gordianus, Galliæ nuncius, jugulatus pro fide cum familia tota quieſcunt in pace. Theophila ancilla fecit.* Hæreo an legendum ſit *Theophila*, an potius *Ytphila.*

An. 1686. Januario. XXV. In festo conversionis sancti Pauli illustrissimus abbas Johannes Palagius Romanus, e nobili Florentinorum familia, nos cum amico nostro Dirovsio doctore Sorbonico & Taya abbate ad sanctum Anastasium, qui *ad Guttam jugiter manantem* antiquitus, postea ad *Tres-fontes* dictus est, in sua rheda deduxit, ubi Missam celebravimus, vidimusque præclaram sancti Anastasii martyris imaginem, de qua in secundo Concilio Nicæno contra imaginum effractores actum est. Antiquissimæ istius imaginis ectypum hoc loco exhibere visum est in memoriam hujusce Concilii, in cujus actione quarta Hadriani Papæ Legati ad imaginis præsentiam fugari dæmones testati sunt: id quod probat miraculum suo loco edendum, quod ante prædictum Concilium initio sæculi octavi contigit, a teste oculato descriptum. Tres eo in loco fontes sunt, unde inditum loco nomen, ad viam Ostiensem: totidemque basilicæ, una sancti Anastasii, altera sancti Pauli: (ubi tres alii fontes, eo in loco quo sancti Pauli caput amputatum, tres saltus fecisse perhibetur, scaturiunt, lacteum saporem etiam nunc retinentes:) tertia, ubi sanctus Bernardus abbas Claræyallensis scalam ad cælos pertingentem vidisse fertur, sub titulo sanctæ Mariæ de Scala-cæli, rotundo opere constructa. Bernardus alter, qui postea summus Pontifex Eugenii tertii nomine exstitit, abbas fuit illius cœnobii, quod ad paucos nunc monachos redactum est. Officinæ regulares vetustate obsoletæ. In claustro infirmorum variæ sunt picturæ, in quibus antiquus Cisterciensium habitus exhibetur. Depicti quippe illic cernuntur monachi & conversi laborantes, itemque alii funus ducentes, omnes cum capellis seu calanticis, quæ totum caput tegunt, abjecto capitio. Unus prope sacerdotem sacris vestibus indutum stat monachus cum cuculla, quæ capitium videtur non habere. In eodem claustro Kalendarium festorum, quæ per totum annum in Ordine celebrari olim mos erat, item depictum est. Fugientes litteras atque picturas illustriss. Commendator a Puteo depingi curavit. Picturæ utræque annos quadringentos excedunt. Abbas loci fuit Ferdinandus Ughellus, in primaria ecclesia sepultus ad latus epistolæ cum hoc epitaphio, quod Francisci Barbarini Cardinalis mandato illic appositum est.

FERDINANDO. UGHELLO
Hujus. monasterii. Abbati

Iter Ital. ad pag. 142

Mirare. nostri. grande. sæculi. decus
Virtutibus. laboribus. modestia
Cui. debet. Italia. sacros. Antistites
Qui. traxit. e. mortis. sepulcro. tot. viros
Perire. mortis. in. sinu. numquam. potest.
Obiit. XIIII. *Kal. Jun. an.* M. DC. LXX. *æt.* LXXV.
FRANC. EPISCOPUS. OSTIENSIS
De. suo. ceterisque. Italiæ. Episcopatibus
B. M. posuit

Post prandium Palagius nos deduxit in ædes consanguinei sui nobilis & illustrissimi Equitis & Commendatoris Caroli a Puteo, in quo modestia, pietas & humanitas domicilium fixisse videntur, uti & omnes fere gratiæ picturarum exquisitarum totius antiquitatis Romanæ, ne quid de libris & numismatibus dicamus. Totus Virgilius, totusque Terentius elegantissimis picturis expressi: varia apud eumdem specimina fanorum, templorum, & basilicarum. Inter illius musei tabellas magni fiunt illæ septem Ecclesiæ Sacramentorum ingeniosæ picturæ auctore Nicolao Possino Gallo, tantopere etiam apud Romanos commendato: qui in ecclesia sancti Laurentii in Lucina sepultus est. Locupletissimum illud museum magna ex parte instruxit Caroli germanus nobilis Eques & Commendator Cassianus a Puteo, vir antiquitatis curiosissimus, & Lynceæ artis studiosus indagator: cui Carolus Datus oratione parentavit; observavitque inter amplissimæ dignitatis viros, qui ex illa familia prodierunt, Ludovicum a Puteo in castris Christianissimi regis Francisci I. quondam militasse unius cohortis præfectum. Hæc lubentissime de Puteana gente commemoramus grati animi causa in Carolum, cujus humanitati multum obstricti sumus. Hujus musei curam habet Johannes Baptista Marinellus, vir officiosissimus.

XXIX. Præter bibliothecam pontificiam, quæ in Vaticano splendidissima habetur, alia Vaticanæ basilicæ propria est, in qua codices ultra centum, quidam optimæ notæ asservantur. In hanc bibliothecam aditus nobis concessus est per humanissimum virum Josephum Balduinum ejus custodem. Codices rariores & pretiosiores hi sunt. *Hilarii Pictavensis* Episcopi

An. 1686. Januario opera, ſcripta ab annis fere mille ducentis: *Joſephi antiquitates Judaicæ: Catena græca* ex Patribus: *Bedæ Martyrologium* auctum, ſed antiquum, cum Sacramentali: *Anſelmi Lucenſis* epiſcopi Decretum: *Hildeberti* Cenomannenſis & *Bernardi* epiſtolæ; *Ammianus Marcellinus: Perſii Satyræ*, itemque *Terentii Comœdiæ* antiquiſſimæ. In illo Bedæ Martyrologio ad XII Kal. Aprilis, *Aſſumtio ſancti Benedicti:* & V Id. Julii, *Depoſitio ſancti Benedicti.* In Litaniis pro ſabbato ſancto quidam Sancti invocantur hoc modo: *ſancte Gregorie, ſancte Auguſtine, ſancte Ambroſie, ſancte Hieronyme, ſancte Beda, ſancte Antonie, ſancte Paule, ſancte Baſilie, ſancte Benedicte, ſancte Maure, ſancte Placide.* Quod ſanctus Beda in loco tam illuſtri collocetur, illud in cauſa eſt, quod ex antiquis monumentis credatur ſepultus in baſilica Vaticana: ſive fuerit alius a Beda Anglico, ſive ille ipſe, ut jam dudum Romanis perſuaſum eſt. Sane Romanus, ſancti Petri ante annos quingentos canonicus, in deſcriptione baſilicæ ſancti Petri inſignem facit de Beda mentionem. *Requieſcit etiam ante portam argenteam*, inquit, *ſub rota ſcilicet porphyretica, ut a noſtris majoribus accepimus, venerabilis Beda presbyter, qui fecit homilias: & ejus ob reverentiam antiqui noſtri penitus non tranſiebant per eam, nec nos tranſire permittebant.* In quibuſdam etiam Kalendariis duo notantur Bedæ, unus Anglicus Maii die XXVI. alter Italus, qui junior, decimo Aprilis, monachus Gavellenſis cœnobii prope * Rodigium: cujus reliquiæ Genuam tranſlatæ ſunt. Sed hæc non ſunt hujus loci.

* Rovigo

Eadem die poſt meridiem habita eſt ſacra Indicis Congregatio in Vaticano, in qua ſententia dicta per illuſtriſſimum Pallavicinum, Johannis Launoii liber de regia in matrimonium poteſtate in indicem relatus eſt, decreto Cardinalium, qui novem omnino tunc aderant cum R. P. Joſepho Clariono, Magiſtró ſacri Palatii, & Patre Blanco Secretario Congregationis. Ex ſchedula ego quoque monitus ſum illi Congregationi intereſſe ad promendum qualecumque ſuffragium meum ſuper quibuſdam libris Voſſianis de diluvio non univerſali. De eodem argumento antea dixerant tres alii. Is enim in illa Congregatione mos obtinet, ut Conſultores deputati duo vel tres pro rei gravitate ſententiam ſuam de propoſito libro pronuntient, ſcriptoque conſignent. Hoc ſcriptum mox ſecretario Congregationis traditur in manus: qui rationes votorum in

compendium

compendium redactas ad Cardinales denuo refert, ex qua relatione Cardinales statuunt quod sibi consultius videtur. Aliud tribunal est sacræ Inquisitionis in libros, qui ob notam hæreseos damnandi veniunt: qua in congregatione consultores non viva voce, sed scripto tantum suffragium suum exprimunt. An. 1686. Januario

II. Cum in bibliotheca Barbarina versaremur, duo accepimus observatione haud indigna. Unum est, Ludovicum XIII felicis memoriæ ab Urbano VIII clam rogatum, ut a fœdere Suecico, de quo maxime Austriaci conquerebantur, resiliret: propria manu citra cujusquam consilium rescripsisse, se ad id præstandum promtissimum esse, atque etiam ad arma simul cum Austriacis convertenda contra hæreticos Germanos & Gallos, si modo Austriaci a protectione fratris sui, qui Bruxellas secesserat, abstinerent, & a serendis fovendisque motuum ac discordiarum seminariis in Gallia per hæreticos. Quod Urbanus cum Oratori Regis Catholici significasset, Oratorem scripsisse hac de re in Hispaniam: sed responsum datum fuisse nullum. Autographa hæc epistola in archivo Barbarino asservatur. Alterum notatu dignum est, quod Urbanus ab Hispanis quibusdam interpellatus de concedendis indulgentiis ob cultum cujusdam sancti, cui VIAR nomen inditum erat, negaverit Pontifex id se facturum, nisi prius resciret, quis & qualis esset ille sanctus, & quo tandem argumento ejus sanctitas probaretur. Allatus est lapis, in quo hæ litteræ reliquæ erant, S. VIAR. At periti judicarunt fragmentum esse veteris inscriptionis, in qua quidam *Præfectus viarum* laudabatur. Februar.

VIII. Celebrata Missa in basilica Vaticana, lustravimus subterraneam loci ecclesiam, in qua permulta supersunt vetera monumenta. Illic sepulti sunt, præter alios, Otto secundus imperator, & Amalricus de Monteforti. De his cryptis exstant libri singulares. Verum in illis libris nulla, si bene memini, mentio est de inventione illic facta mausolei Honorii imperatoris & duarum ejus conjugum, Mariæ & Thermantiæ, Stiliconis filiarum. Hæc inventio facta est anno MDXLIII. quo anno Bullingerus Vadiano scribens eam refert his verbis. *Erant hæc cadavera palliis aureis involuta, ipsæque calvariæ aureis cinctæ diadematibus .... Ossa adhuc cohærentia simul cum vestibus statim ad attactum sensumque aëris abierunt in pulve-*

AN. 1686. FEBRUAR. *rem. Aurum ex vestibus collectum & purgatum ponderabat libras circiter* LXXX. *In pectore alterius massa racemi specie dependebat, composita ex auro, adamante, smaragdo, atque aliis gemmis. Apposita erant & vasa aliquot perforata forma clepsydrarum, odoris gratia concinnata.* Cetera lege sis in eadem epistola, quæ exstat inter philologicas editas a Goldasto.

IX. Interfuimus sollemnibus sacris de sancto Marone in ecclesia Maronitarum: eodemque die Neapoli ab illustriss. Petro Andrea Andreino accepimus antiquam inscriptionem de quodam milite veterano, uno ex his, quos Augustus Miseni posuerat ad pontem custodiendum, ibidem inter rudera nuperrime repertam.

D. M.
M. PETRONI. VALEN
TIS. VETER. EX. CLAS. PR. MIS.
PETRONIA. PRIMA. PATRONO. BENEMERENTI.

Idem nobis copiam fecit epistolæ ab se scriptæ ad Franciscum Antonium Picchiattum de duabus glyphicis gemmis: quarum una anularis ex lapide lazzoli, Romæ in quadam vinea extra portam Lateranensem reperta, stantem figuram exhibet, militari habitu insignitam, hastæ sinistra innixam, pedibus scuto hærente: ad dexteram vero, quæ mutila est, columna cernitur cum imaguncula Victoriæ, militem coronare gestientis. quod vir doctus interpretatur de M. Sergio Silo, qui secundo stipendio dexteram manum perdidit, teste Plinio apud Fulvium Ursinum, & stipendiis duobus ter & vicies vulneratus est. Altera gemma Capuæ inventa ex eo genere amethystorum est, quod Græci *Pederotes* appellabant. In hac gemma cælatæ sunt geminæ figuræ, a capite usque ad umbiculum referentes pulcherrimum adolescentem, & paris formæ puellam; cetera desinentes in delphinos: ita ut adolescens sinistra manu inter humerum & brachium temonem regat; dextra vero uxori suæ opem ferat, catulum in pectore gestanti, dum eadem altero brachio alterum catulum ab undis retrahit, delphini capiti innixum. Nereum & Doridem, Oceani & Thethyos natos, his figuris designari idem Andreinus existimat.

X. Ecclesia beatæ Mariæ de Capella trans Tiberim, olim sanctæ *Mariæ ad Pineam* vocabatur, ut legimus in veteri inscriptione; quæ sic habet. *Anno Domini* M X C *Indict.* XIII. *men-*

Iter Ital. ad pag. 177
AXCVLTA
FILIPR
CEPTA
MAGIS
TRIETI
CLINA A
VREM C
ORDIS
TVI

sc Mart. die XXV. *dedicata est hæc ecclesia sanctæ Mariæ, quæ appellatur ad Pineam, per Episcopos urbis, id est V. Savinensem & Johannem Tusculanens. tempore domni Urbani* II *Papæ, in qua sunt reliquiæ ex vestimentis sanctæ Mariæ Virginis, rel. Petri apostoli, Cornelii PP. Calisti PP. Felicis PP. Yppoliti mart. Anastasii mart. Melix, Marmeniæ mart.* AN. 1686. FEBRUAR.

Damaso vitam post mortem, Christo Redemptor.

In hac inscriptione advertere juvat, Sabinensem & Tusculanensem *Urbis Episcopos* (quod proinde vocabulum Romani Pontificis suffraganeis commune erat) appellari. Hinc explicari potest quod legimus in chartario Farfensi, nempe quod DODO EPISCOPUS SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIÆ *dedit libras quinque pro rebus post mortem, id est ecclesiam sanctæ Mariæ cum casamento ipso Cassiano. Actum mense Octobri, temporibus Benedicti* VIII. In alio diplomate illi suffraganei vocantur Romani episcopi. Dodo mox laudatus videtur fuisse episcopus Sabinensis, omissus apud Ughellum.

In eadem transtiberina regione exstat antiquissima ecclesia sancti Benedicti in Piscinula, hodie parochialis, in cujus majori altari est effigies paullo minus antiqua sancti Benedicti, cuculla induti cum strictissimis manicis, capitio tantisper submentum defluente, barba neglecta, qui Regulam manu tenet: qualem hic in apposita pictura cernere est. Ad latus Evangelii ara est sancti Laurentii, & paullo infra sepultura Constantini Caïetani absque epitaphio. Obiit die VII mensis Septembris anni M DC L, ætatis anno LXXXV. Hinc corrigendus Ughellus, qui ejus obitum ad mensem Julium refert. Mortis causa non tam ex decrepita ætate, quam ex dolore concepta, quod quidam Siculus, ejus familiaris, multos codices antiquos, aliaque monumenta sibi clam abstulisset. Ex eodem prædictæ ecclesiæ latere prope vestibulum ædicula est beatæ Mariæ, tota musivo quondam ornata, in cujus pariete ad aram depicta est imago sanctissimæ Virginis, brachio dextro filium tenentis crucem præferentem. Illic orasse, & prope habitasse ferunt Benedictum puerum, cujus palatii rudera & macerias in proximo ostendunt. In descensu ex inferiori tribuna (ut vocant) alia imago est sancti Benedicti valde antiqua. Navis ædificium fulciunt marmoreæ columnæ. In horto basis est aræ profanæ cum hac inscriptione. *Si quis hanc aram læserit, habeat genium iratum Pop. Rom. & numina divorum.* Alia iisdem

Ughell. to. 5. Ital. sac. 237.

An. 1686. Februar. omnino verbis legitur apud Fabrettum. Ejusmodi imprecationes ethnicis familiares erant. Nonnulla huc exempla referre juvat. Inscriptio extra portam Aureliam, hodie sancti Pancratii, reperta sic habet.

C. TULIUS. C. L.
BARNAEUS
OLLA. EJUS. SI. QUI
OUVIOLARIT. AD
INFEROS. NON RECIPIATUR.

Ollæ figulinæ erant ad cineres mortuorum continendos. Alia in cippo marmoreo consimilis ibidem reperta anno M DC III

L. CAECILIUS. L.
ET. Ͻ. L. FLORUS
VIXIT. ANNOS. XVI
ET. MENSIBUS. VII. QUI
HIC. MIXERIT. AUT
CACARIT. HABEAT
DEOS. SUPEROS. ET
INFEROS. IRATOS.

Littera C inversa *Caïam* significat ex Quintiliano in lib. I cap. VII. Brevior alia apud Reinesium pag. M.

QUISQUIS. HOC. SUSTULERIT. AUT. LAESERIT. ULTIMUS. SUORUM. MORIATUR.

Ejusmodi formulas Christiani itidem, ethnicorum exemplo, in suis sepulcris adhibuerunt. Unam habes apud Gruterum pag. M LXII. Alterius fragmentum ex basilica sanctæ Mariæ in *Cosmedin* Fabrettus nobis communicavit.

...S. HUNC. TITULUM
...A. PLASHANTRA. SEPUL
...MORA QUĒ CLAUDUNT
...SSE POTES X̄R̄I ANCIL
...TA NOMI .... ANNA
...ENS VELAMINE SACRO
...GRAVIT AD X̄P̄M̄
...SEPULCRUM VIOLARE
...ET SIT ALIENUS A REGNO DEI.

Alia itidem Romæ reperta ad viam Nomentanam prope sphæricum templum sanctæ Constantiæ. AN. 1686. FEBRUAR.

MALE. PEREAT. INSEPULTUS
JACEAT. NON. RESURGAT
CUM. JUDA. PARTEM. HABEAT
SI. QUIS. SEPULCRUM
HUNC. VIOLARIT.

XIII. Priusquam Romæ valediceremus, visum est adire Farfam, insigne nostri Ordinis monasterium, quod Roma distat XXV passuum millibus, impositum dorso montis Acutiani, in territorio Sabinensi. Noster Johannes Durandus se nobis socium adjunxit ad levandum scriptionis laborem. Nulla apud Farfam hominum frequentia, præterquam in duobus festis Annuntiationis & Nativitatis beatæ Mariæ loci patronæ, cujus imaginem a sancto Luca depictam ostentant cum clave ædiculæ Lauretanæ. Insalubris eo in loco per æstatem aër cogit monachos solum mutare, & in cœnobium Salvatoris, octo inde millibus dissitum, demigrare: Abbas vero in opidum Faram, quod Farfæ proximum est, interim secedit. Abbas loci regularis (nam Cardinalis Barbarinus titulum habet) reverendissimus Pater Severinus ab Asculo, vir humanitatis & doctrinæ non vulgaris, archivum loci, codices mss. omnia denique nobis magno cum affectu exhibuit. In bibliotheca non admodum copiosa vetus exstat *Lectionarium*, ex quo quædam acta Martyrum collegimus. Editiones item quædam antiquiores ibidem inveniuntur: *Origenis contra Celsum*, Sixto IV dicata: *Chrysostomi homiliæ in Matthæum* ex recensione Thomæ Januensis de Valerano, qui in Præfatione ad Severinum de Pedepennis Bitontinum, Ordinis nostri monachum, ipsum laudat, quod multum in recognoscendis illis homiliis insudarit; itemque domni Lucæ studium ingens, *qui hos Chrysostomi sermones elegantissime transtulit.* Nec omittendum opus *Bonifacii Simonetæ*, doctoris ac monasterii Cornu abbatis, *de historia persecutionum Christianarum*, in sex libros per epistolas redactum: in quarum prima Carolum VIII Francorum regem mirifice laudat, in secunda Guillelmum de Rupeforti equitem. In epistola VII ad Alvisum monachum Cisterciensem, ait se ejus consilio hoc opus suscepisse. Editum est Mediolani anno MCCCCLXXXVIII. Prolixius esset dicere, quot & quanta ex archivo, & ex

AN. 1686. FEBRUAR. præclaris chartaceis monasterii libris excerpseramus. His peractis Romam reversi sumus.

XVI. Duæ sunt in Urbe, præter jam laudatas, bibliothecæ celebres, una in collegio Sapientiæ, altera in Capranico. Sapientiæ gymnasium originem suam acceptam refert Leoni X. qui dispersa per Urbem studia in hoc unum redegit, inchoatis ædificiis, quæ sub Gregorio XIII, Sixto V, Clemente VIII, subsequentibusque Pontificibus incrementum paullatim accepere: donec Alexander VII totam fabricam, Borromino architecto, absolvit anno MDCLX. Instructa etiam ab eodem bibliotheca insignis, cujus ædificium magnificæ totius collegii structuræ apprime respondet. Magna ibi librorum copia, sed veteres codices pauci. Eo translata est Alexandri jussu bibliotheca Constantini Caïetani. Ibidem sex cathedras, præter alias jam dotatas, instituit idem Pontifex: quarum una est de controversiis Fidei, altera de historia ecclesiastica, ceteræ de jure tam canonico quam civili. Præclara sane institutio: sed si fundatorum votis & ædificiorum splendori frequentia studentium responderet. Ibidem Syriacas litteras docuit Abrahamus Echellensis: cujus affinis Faustus Naironus Maronita bibliothecam nobis humanissime ostendit, & dissertationem suam de origine ac religione Maronitarum dono dedit.

Collegium & bibliotheca Capranica Dominicum de Capranica Cardinalem habent auctorem. Ejus vitam scripsit Baptista Poggius, eamdemque eruditus vir Stephanus Baluzius typis vulgavit in tomo tertio Miscellaneorum. Ædificaverat sibi Dominicus ædes in regione Columnæ, in quibus *decrevit bibliothecam ad communem doctorum hominum utilitatem, congestis ibidem libris, quos magna impensa, in omni doctrinarum genere ad duo millia voluminum coëgerat.* Angelus ejus frater *domum suo usui reservavit: sed ne laudabilis voluntas fratris irrita esset, contiguum illi gymnasium magnificentius excitavit.* Dominicus obiit anno MCCCCLVIII. Hæc bibliotheca duce Palagio facile nobis patuit per humanissimum gymnasii rectorem. Codices plerique ad Jus pertinent: ex aliis præcipui sunt *Josephus de antiquitatibus Judaicis*, idemque *de bello Judaico*. Item *Martyrologium sive Datarium secundum ritum S. R. E.* Præmittuntur prologi vulgati Hieronymi, Bedæ, & Usuardi in Martyrologium. Usuardum aliis præfert auctor; propterea quod *ejus opus magis habetur in usu apud multas ecclesias.* Et re quidem vera

ante annos centum Usuardi Martyrologium receptum erat in ecclesia Romana, ut ex antiquis editionibus constat. Reperitur etiam ibidem Concilium Constantiense absque vulgata clausula quartæ Sessionis. Item *Professio quam fecit Benedictus Caietanus*, postea dictus Bonifacius VIII, post suam assumtionem anno MCCXCIV, cum glossa super eamdem: cujus glossæ auctor ait, se prædictam professionem reperisse multis in locis, nempe *in Diurno libro, & in fine Mallonis sancti Petri, in domo Cælestinorum Parisius, atque in pluribus locis in Francia*, asserentibus qui eam exhibebant, *quod Bonifacius Papa* VIII *miserat Regi Franciæ, scire volenti, an habuisset ipse introitum canonicum in Papatu. Et inter alia quæ Rex allegabat, quod ad hoc Romanus Pontifex teneretur, inducebat epistolam papæ Pelagii Gilberto* (legendum *Childeberto*) *regi Franciæ pro causa simili destinatam. Hanc etiam eamdem vel similem Professionem faciebant alii novi quatuor Patriarchæ sydonaliter, eamque subscriptam sibi mittebant invicem & Principi in sua novitate, ut patet per Gregorium : & hoc idem clare ostendunt historiæ Romanorum pontificum Eugenii & Zachariæ.* Ita glossator. Alia est hæc formula ab illis, quæ sunt in Diurno vulgato. Epistola ad Childebertum, cujus glossator meminit, est Pelagii I. edita primum a Sirmundo in tomo I Galliæ Conciliorum. An. 1686. Februar.

XVIII. De basilica sanctæ Mariæ in *Cosmedin* seu *ad Os veritatis*, observandum est id, quod in ecclesiis Casinensi & Sublacensi advertimus, nempe recensionem censuum ad portam basilicæ lapidibus insculptam esse. Ibi enim ad sinistram ingredientium hæc leguntur. *Hæc tibi præclara Virgo cælestis, Regina sancta, superexaltata & gloriosa Domina Dei genitrix Maria, de tua tibi offero dona ego humillimus servulus tuus Ustathius immeritus dux, quem tibi deserviri, & huic sanctæ Diaconiæ dispensatorem effici jussisti, tradens de propriis meis facultatibus in usus istius sanctæ diaconiæ, pro sustentatione Christi pauperum & omnium hic deservientium Diaconistarum, ob meorum veniam delictorum, hæc inferius adscripta loca, id est fundum Pompeïanum cum casis & vineis fundorum* &c. *Item ego Georgius gloriosissimus offero unc. tres, fundum Atticum* &c. *ubaricas, quod sunt in fundo Arrani, quæ data sunt ab heredibus germanæ meæ Emolæ, cui data sunt ab heredibus Pauli..... Et quidem hac conditione, ut Presbyter qui pro tempore fuerit, facturus quotidianas Missas, accipiat a Patre solidos tres* &c.

An. 1686. Februar. Ex his intelligitur, in antiquissima illa basilica, quæ titulus est etiam nunc Diaconi Cardinalis, exstitisse olim domicilium Diaconistarum & pauperum, quibus non tantum Diaconus, sed etiam quidam *Pater* seu Sacerdos præfectus erat. In Diurno libro habetur privilegium ad instituendum Diaconum in ejusmodi diaconiis: ubi præscribitur, ut *quando lucina perficitur*, id est ad Lucernarium, *omnes diaconites & pauperes Christi* KYRIE ELEISON *exclamare studeant.* Porro unita erat hæc ecclesia monasterio sancti Pauli extra Urbem ante Leonem X. qui unionem illam solvit anno MDXIII. ut in ejusdem ecclesiæ porticu legitur. Juxta altare majus; dedicatio ejus per Callistum II facta memoratur mensis Maii die sexta, anno MCXXIII, Indict. I. & inter varias reliquias a Gelasio II concessas, & a Callisto in altari repositas, recensentur reliquiæ *Petri Abbacyri, & Johannis; Marmeniæ martyris, sanctæ Sumenæ*, & aliorum. Proximum est templum beatæ Mariæ de Sole, olim solis fanum: & e vicino aliud sanctæ Mariæ Ægyptiacæ quadratum, quondam vetus delubrum. Hæc in via ad portam Ostiensem, ubi pyramidalis tumulus C. Cestii VII viri epulonum, quod Petrarcha sepulcrum Remi esse opinatus est, tametsi integra etiam nunc cum bipedalibus litteris inscriptione.

Diurn. pag. 132.

XXI. Feria V ante carnisprivium, ecclesiarum in Urbe stationes percurri solent decantandis psalmis, hymnis & rosario: quod præstant Romani, bini, terni, aut plures simul procedentes. Ad portam Ostiensem singuli ad sanctum Paulum egredientes tesseram in prandium accipiunt, in hortis Matthæianis sumendum, ubi super herbas discumbitur. Præsunt huic pio instituto Patres Oratorii Ecclesiæ novæ, qui cibos omnibus & singulis parabiles, &, ut pænitentes decet, frugales exhibent. Nec hoc dedignantur etiam Cardinales. Intererat hoc anno eminentissimus Cardinalis Cibo: aderamus & nos cum aliis numero non exiguo, scilicet ultra sex millia. Cardinalis nos de suo bellario honoravit. Prandentibus ministrabant ex Procerum numero plerique Prælati, & alii, præter Oratorii Patres, quos inter Marchesius, & Colloredus: cui purpura cardinalitia nuperrime, quantumvis reluctanti, pro humili, quo tunc præcinctus erat, linteo imposita est.

XIX. Basilica sancti Gregorii, olim sancti Andreæ, in monte Cælio seu clivo Scauri, quam Camaldulenses incolunt, ab eodem sancto Pontifice constructa est in ædibus paternis:

ubi & ipse monachus fuit. De eo hæc legimus in veteri libello de ejus vita apud Patres Oratorii Romani. *Beatus Gregorius, qui fuit Præsul ecclesiæ, antequam fieret Patriarcha, monachus erat in monasterio sancti Andreæ apostoli, quod appellatur clibi Tauri, juxta sanctorum martyrum Johannis & Pauli. Erat autem abbas ejusdem monasterii: mater vero ejus beata Silvia manebat tunc prope portam beati Pauli apostoli, in loco, qui vulgo vocatur Cella-nova.* Gregorii reliquiæ sub ara majori jacent. Extra basilicam tria exstant sacella, quæ Cardinalis Baronius instauravit: unum beatæ Silviæ Gregorii matris: alterum sancti Andreæ: tertium ipsius Gregorii, ubi mensa marmorea, in qua egenos recreasse creditur.

Vicina est antiqua sanctorum Johannis & Pauli basilica, nuper Dominicanis Anglis concessa. Illic Mapheus Veggius reperit elegans epigramma Gratiæ Alexandriæ, ethnicæ matronæ, quæ, in Christianarum quarumdam dedecus, *filios suos propriis uberibus* educasse laudatur. Hoc epigramma refert Mapheus in libro primo de educatione liberorum.

XXII. Ad urbem Portuensem profecti sumus cum Ciampino, Fabretto, Schelestrato, Laurentio de Zaccagnis, Taya, atque cum Bernovio & Auzuto nostratibus. Ibi portus quondam Trajani, & emporium celebre: uti & apud Ostia, quæ urbs duobus inde millibus distat; nunc tristia urbium cadavera. In Portu reliquiæ supersunt veteris templi & murorum urbis. Basilica sancti Hyppoliti, quæ olim primaria erat, nunc ad tugurioli formam redacta est. Ibidem puteus cernitur, in quem projectus beatus martyr. In domo episcopali, in qua unicus degit colonus, sacellum est pro ecclesia cathedrali. Ubique in gyrum solitudo ingens in fertili & amœno loco, sed ita insalubri ob longam & diuturnam desertionem, ut raros agrorum cultores aura corrumpat. In domo episcopali hos versus descripsimus.

Squallebant Portus ædes; urbs tota jacebat,
Vix etiam paucis stabat & ara Dei.
Cædibus assiduis, dirisque exposta rapinis
Rura, nec in tuto jam locus ullus erat.
Nec mare navigiis aptum, nec Tibridis unda:
Ipse suis humeris nauta ferebat opes.
Corneus a sævis purgavit littora monstris.
Hinc nova miraris surgere templa, domus.

An. 1686. Februar.

Inde vides altum flumen, tuta ostia nautis,
Et didicisse fretum subdere colla jugo.

M D LXXXIII.

Ex Portu Ostia civitas a nobis visa est, cujus rudera, si temporis oportunitas affuisset, lubenter invisissemus propter antiquam urbis dignitatem & prærogativam, cui concessum est, ut Romanæ ecclesiæ Pontifices ordinet, *non aliquis episcopus metropolitanus, sed de proximo Ostiensis episcopus*, ut loquitur Augustinus in breviculo collationum cum Donatistis, collat. tertiæ diei, cap. x.

XXVII. Feria IV cinerum post sollemnem Missam in capella pontificia, facta est Cardinalium processio ad sanctam Sabinam, ubi prima Quadragesimæ statio antiquitus instituta est. Cardinales absente Pontifice admodum pauci cum suis pileis, subsequente famulitio, super mulas processerunt e Vaticano ad prædictam stationem. Pontifex, cum per otium & valetudinem licet, huic supplicationi interesse solet.

XXVIII. Eminentissimus Cardinalis Estræus, ut suæ in nos humanitati cumulum apponeret, brevi discessuros in villa Benedicti denuo excepit. Benedictus abbas, villæ conditor, libellum de villa sua, emblematis argutisque variarum linguarum sententiis refertum, nobis concessit. Pridie hujus diei illustrissimus Slusius, quem cum hæc scribimus in sacrum Cardinalium collegium magno omnium plausu cooptatum esse intelligimus, duo utrique nostrum numismata, sanctissimi Pontificis Innocentii XI nomine signata, unum aureum, aliud argenteum dedit in pignus suæ in nos benevolentiæ, cujus æternum memores erimus.

Martio. I. Bellorius a nobis laudatus non semel, ut nos in Galliam reversuros perpetui apud se hospitii jure donaret, exemplum nobis concessit duplicis egregiæ tesseræ hospitalitatis ex ænea tabula, quam ex Hispania, id est ex bibliotheca Laurentii *Ramirez* de Prado, Matrito Romam allatam per Camillum Maximum patriarcham Jerosolymitanum, Bellorius ipse in suo museo nunc asservat. Prima tessera spectat universas familias Desoncorum & Tridiavorum ex opido Zoëlarum: altera privatas personas. Hanc tabulam, prout in lamina ærea jacet, huc retulimus.

AN 1686. MARTIO.

M LICINIO CRASSO
L. CALPURNIO. PISONE COS.*
IIII. KL. MAIAS.

* anno Chr. XXVII.

GENTILITAS. DESONCORUM. EX. GENTE. ZOELARUM ET. GENTILITAS. TRIDIAVORUM. EX. GENTE. IDEM ZOELARUM. HOSPITIUM. VETUSTUM. ANTIQUOM RENOVAVERUNT. EIQUE. OMNES. ALISALIUM. IN. FIDEM. CLIENTELAMQUE. SUAM. SUORUMQUE. LIBERORUM. POSTERORUMQUE. RECEPERUNT. EGERUNT ARAUSABII. CAENI. ET. TURAIUS. CLOUTI. DOCIUS. FLAESI MAGILO. CLOUTI. BODECIUS. BURRALLELAESUS. CLUTAMI PER. ABIENUM. PENTILI. MAGISTRATUM. ZOELARUM

ACTUM. CURUNDA

GLABRIONE. ET. HOMULIO. COS.* V. IDUS. JULIAS IDEM. GENTILITAS. DESONCORUM. ET. GENTILITAS TRIDIAVORUM. IN. EANDEM. CLIENTELAM. EADEM FOEDERA. RECEPERUNT. EX. GENTE. AVOLGIGORUM SEMPRONIUM. PERPETUUM. ORNIACUM. ET. EX. GENTE VISALIGORUM. ANTONIUM. ARQIUM. ET. EX. GENTE CABRUAGENIGORUM. FLAVIUM. FRONTONEM. ZOELAS

* anno Chr CLII.

EGERUNT
L. DOMITIUS, SILO. ET
L. FLAVIUS. SEVERUS
ASTURICAE

IV. Pridie quam Roma discederemus, visum est illustrissimo Platellæ Prodatario, sanctæ Mariæ Rotundæ canonico & archivistæ, ut ejusdem loci veteres codices examinaremus. Omnes sunt ad usum ecclesiæ, Passionaria, Kalendaria, libri Missales, & Sacramentorum : reliqui codices exinde alio asportati. Unum hoc Romanæ elegantiæ & magnificentiæ monumentum integrum superstat post tot urbis deprædationes & ruinas. Hoc est Pantheon, quod in honorem omnium, quos profana gentilitas deorum nomine censuit, M. Agrippa, Augusti gener, exstruxit. Plinius hoc templum ponit inter pulcherrima, illudque architecti adeo admirantur, teste Villalpando, ut vocent absolutissimum opus, & exemplar consummatissimæ architecturæ. Ad ejus exemplum Spitigneus, Boëmiæ dux, ecclesiam sancti Viti Pragæ construxit anno M LX. Pares sunt in longitudine, latitudine, & altitudine mensuræ,

Chronic. Saxon. ms.

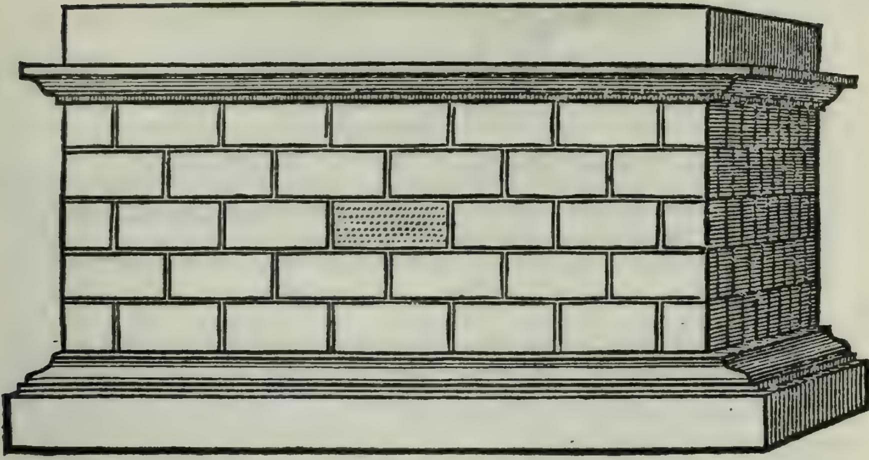
An. 1686. Martio. videlicet pedum centum quinquaginta octo, & amplius. Columnæ in porticu viginti octo ex lapide ægyptiaco miræ magnitudinis, altitudine pedum quadraginta cum aliquot particulis. In interioribus columnæ totidem, ſed multo minores. Ad templum aſſcendebatur gradibus ſeptem: tectum opertum erat tegulis æneis prægrandibus: trabes in porticu itidem ex ære: ex quibus æneæ baldachini ſancti Petri columnæ Urbani VIII juſſu conflatæ ſunt. Apertum eſt templum in ſummo, unde lux in interiora ſubit. Illic tumulum habet præclarum illud pictorum decus Raphaël Urbinas, cum ſequenti elogio, brevi quidem, ſed perquam honorifico.

Hic ſitus eſt Raphael, timuit quo ſoſpite vinci
Rerum magna parens, & moriente mori.

Non divellendus a Raphaële illuſtris ejus concivis & cognominis Raphaël Fabrettus, ſæpius jam a nobis laudatus, qui poſt noſtrum ex Urbe diſceſſum nobis ſignificavit, Romæ ad Tiberis Ripam majorem reperta fuiſſe noviſſime diverſa ex marmore ponderum ſpecimina, ex quibus antiqua Romanorum libra illuſtrari poteſt. Unum eſt cum littera S. ſemis, id eſt ſemilibram deſignante: quod cum recentiori pondere comparatum, ſex uncias juſte appendit. Alterum magis integrum cum eadem nota eſt unciarum $6\frac{1}{4}$. Tertium cum nota I. eſt unciarum $13\frac{1}{16}$. Quartum cum duplici II. unciarum $23\frac{11}{16}$. Hæc omnia æquabilia ſunt, & ſine manubrio, quo ſequentia inſtructa erant. Primum ex his præferens numerum X. eſt librarum 9. cum unciis 10. Secundum cum nota XX. efficit lib. 18. cum unciis 8. Tertium denique cum nota XXX. æquivalet lib. 29. Ex quibus intelligitur, pondera hæc non omnino æqualia fuiſſe: quorum forſan aliqua erant ad pondus aridorum, alia ad liquidorum.

Idem vir clariſſimus die XVIII Februarii anni currentis MDCLXXXVII ſub monte Teſtaceo, de quo ſuperius mentio injecta eſt, invenit gentis Ruſticeliæ ſepulcrum: cujus baſis & corona ex lapide Albano conſtant, reliquum ex topho ſatis firmo. Ejus ſpecimen hic apponimus.

AN. 1686. MARTIO.

Epigraphe lapidi Tiburtino insculpta erat in hanc sententiam.

AMBEIVIA. L. F. MATER
L. RUSTICELIUS. C. F. SCA.
M. RUSTICELIUS. C. F. SCA.
Q. RUSTICELIUS. C. F. SCA.
LARCIA. L. F. UXOR.

Gens Rusticelia erat ex Scaptia Tribu, quæ nomen accepit, teste Festo, ab urbe Scaptia, quam Plinius in Latio locat. P. Scaptius P. F. Gabinam viam ornari, ac refici sua impensa curavit, apud Gruterum C. L. Porro prædictum sepulcrum habet longitudinis pedes XXX. totidemque latitudinis. Ad latus ejus dextrum repertus fuerat anno superiori sequens cippus pariter e Tiburtino lapide, modo pro limine proximæ cellæ vinariæ inserviens.

CIPPUS. PRIM
US. DEFIXUS
ERAT. CONTR
ANGULU
M. DEXTERI
OREM. MO
NUMENTI
RUSTICELI. ET
ABERAT. AB. TR

An. 1686. Martio.

UNCO. MON
UMENTI. P. V
ET. AB. STRUCT
URA. AQUAE
CLUSARIS. P. VS

Numquam Roma discederemus, si hoc modo singulas Romanas antiquitates, etiam quæ in libris editis desunt, recenseremus. Sed valeat tandem Roma, valeant & Romani.

ITER SENAS.

V. Feria tertia post Dominicam primam Quadragesimæ, cum nostra obsequia & gratiarum actiones amicis nostris persolvissemus, ex Urbe Florentiam versus discessimus, ultra pontem Mulvium deducti ab amicis, Diroysio, Bernovio, Auzuto, & aliis: eodemque die apud Roncilionem pernoctavimus.

VI. Altera post nostrum ex Urbe discessum die Viterbium prætergressis, per tempus nobis haud quaquam licuit adire bibliothecam Latini Latinii Viterbiensis, Canonicis ejusdem urbis ab eo legatam. Visitur in ædibus prætorianis Annæ Viterbiensis ex Ordine Prædicatorum depicta effigies, qui fucatis & ementitis librorum & inscriptionum veterum titulis viros doctos suo tempore delusit. Huic Berosi Antiquitates Babylonicas, & Manethonis Chronicon tribuunt * periti critici; variasque inscriptiones, cum græcas, tum latinas: quas ab se subornatas humo infodi, ac post aliquantum temporis inde effodi, quo antiquitatis speciem eis affingeret, dolose curabat. Ejusmodi sunt nonnullæ ædibus prætorianis insculptæ, quarum una Desiderii Langobardorum regis, qua Astolfi decessoris sui abrogat decreta, Grutero fucum fecit. Hujus rei occasione memini legere in scriptis libris quamdam ejusdem farinæ inscriptionem, *Diis pedibus* nuncupatam, de qua inferius dicemus. Gaspar Varrerius Lusitanus præter alios personatum Berosum eleganti validaque censura confodit.

* V. Gerard. Voss. de Hist. Lat. pag. 609.

Pransis apud Montem-Flasconis, hospitium præbuit vicus sancti Laurentii ad Volsiniensem amplissimum lacum. Duobus proximis diebus, Aquæ-pendentis opidum, tum Radicofani, unde incipit ditio Magni Hetruriæ Ducis: postea Scala in noctem inde primam, Senæ in alteram nobis occurrerunt: quæ civitas lapidibus coctis tota strata est.

IX. Sabbato apud Senas ecclesiæ metropolitanæ seu Domus elegantem fabricam, sed maxime pavimentum, marmoreis segmentis depictum, quale nusquam alibi invenitur, non sine admiratione vidimus. Altare majus, solito more conversum ad Orientem, insignes ex ære fusili statuas habet; & super altare exstat sanctissimi Sacramenti repositorium ex eadem materia. Ante hoc altare octo ex candida cera funalia (quod apud Italos singulare, quibus oleum id præstat) perpetuo ardent ex pia institutione Avæ nobilissimæ Magdeburgensis feminæ: quæ cum olim Senas venisset, non procul a civitate cœnobium sub Regula sancti Benedicti construxit, ac veste monastica ibidem induta, mirabili exemplo vitam traduxit & absolvit. Tempus non exprimit Ughellus, ex quo hæc retulimus. In eadem ecclesia chori sedilia pone altare etiam subalares fornices occupant. Sacella ex utroque latere ad majorem usque portam egregie ornata; sed in primis beatissimæ Virginis capella cum sphærica turre, tota interius ex marmore constans, impensis Alexandri VII. cujus statua ibidem cum aliis indigenarum Pontificum statuis conspicitur. Ex adverso cernitur ejusdem figuræ capella sancti Johannis Baptistæ. Octo vulgo numerantur Pontifices ex Senis vel ex Senensium ditione oriundi. Gregorius * VII. Alexander III. Pius II. & Pius III. Marcellus II. Paulus V. Alexander VII. quibus Bonifacium VI adjungunt, adduntque Nicolai II electionem Senis in Concilio factam, qui decretum tulit, ut deinceps Pontifex nonnisi a Cardinalibus eligeretur. Dum ejusmodi statuas intueremur, occurrit memoriæ id quod in Colomesii Singularibus legitur, statuam pseudopapissæ Johannæ inter illas pontificias locum habuisse usque ad annum MDCXXXIV. quo anno Johannes Launoius Doctor Parisiensis Senas profectus, ipsam statuam in cathedrali ecclesia etiam tunc stantem se vidisse asserit in Dissertatione de auctoritate negantis argumenti: ac proinde Baronio illusum fuisse, cum in litteris ad Florimundum Raimundum scribens, disjectam & comminutam statuam sibi ipse gratulatur. Oculis omnia lustravimus accurate, nec quidquam de illa statua aut videre, aut rescire potuimus. Rem postea maturius examinavit illustrissimus abbas Jacobus Mignanellus, atque ænigma solvit in litteris, quas per Magliabecum nobis transmitti curavit. Quippe statuam illam fabulosæ Johannæ, quæ post refectam sub hæc novissima sæcula basilicam, obtinente fabula, fabri-

AN. 1686. MARTIO.

* Ital. sac. to. 3. col. 620.

* potius Romanus.

An. 1686. Martio. cata fuerat; demum Clementis VIII pontificatu, cooperante cum Magno Duce ad Baronii preces archiepiscopo loci Cardinale Tarugio, non penitus quidem fuisse comminutam: sed mutatis formæ muliebris lineamentis, ex femina factam Zachariæ pontificis figuram, apposito ZACHARIÆ nomine, ne qua suspicio in posterum hac de re ob servatam statuæ materiam suboriri posset. En vera ac genuina facti historia. Ad latus aquilonare ecclesiæ Pius II egregiam bibliothecam construxit, instruxitque: sed modo soli libri, qui ad cantum pertinent, ibi supersunt, numero quadraginta, cum præclaris ex minio picturis, qui pro temporum diversitate ad chori usum mutantur. In pariete utrimque elegantissimæ picturæ Pii II gesta præcipua repræsentant. In medio super columnam consistunt tres Gratiæ ex ære: quarum una instar abeuntis, duæ specie redeuntium, morali quippe documento, facta una gratia, geminas auctori provenire.

Senis ecclesiæ Dominicanorum & Franciscanorum ingentes: In hac sanctus Bernardinus custodis officium gessit: in illa vixit sancta Catharina Senensis. Apud Patres Augustinianos, quorum ecclesia sanctum Martinum Turonensem patronum habet, Pater Oliva Generalis instructissimam bibliothecam in publicos usus nuper instituit. Mox laudatus Jacobus Mignanellus, cui a Magliabeco eramus commendati, nos per urbis loca comitari non est gravatus; reversos in suis ædibus amice excepit. Pater ejus inter majores suos numerat ejusdem generis Cardinalem Fabium Mignanellum: mater ex Ptolomæorum gente, Bernardum Ptolomæum, instituti Montis Oliveti auctorem inter suos agnoscit.

FLORENTIA ET LOCA VICINA.

Eodem die flante rigidissimo vento Senis egressi, sequenti Florentiam pervenimus: ubi, tamquam in primario renatarum artium domicilio, ultra unum mensem substitimus.

XI. De Florentia id experti sumus, quod Petrus Delphinus, Camaldulensium summus præfectus, in epistola quadam inedita scribit ad Vincentium Quirinum Venetum, qui Florentiam profectus, se illius civitatis elegantia, morumque comitate mirifice captum fuisse Petro scripserat. Respondit Petrus in hunc modum. *Placituram tibi Florentiam numquam dubitavi. Est enim ejusmodi, si ædes sacras, si profanas, si xenodochia &*

& alias structuras miro artificio exædificatas consideres, quæ ob sui venustatem & elegantiam omnibus placere debeat. Quæ sint istorum civium ingenia, qui mores & studia; ex illorum congressu facile potuisti advertere. Quam ob rem si a civitatis antistite & aliis tum religiosis, tum primariis civibus officiose habitus es, atque humaniter acceptus; non est quod mei gratia id factum putes. Non enim es tu is, qui latere diu apud Florentinos potueris: cum suapte natura procul odorentur hominum præstantiam, & sapientibus atque eruditis mirifice deferant. Hactenus Petrus. Etsi vero non ii sumus, quibus deferri ob eam præstantiam possit: attamen sive propter amicorum commendationem, seu propter ejus a quo missi eramus dignitatem, a Florentinis nihil nobis non concessum est. Hanc gratiam in primis acceptam referimus serenissimo Principi Magno Hetruriæ Duci, qui, cum Senis esset, comperto ex litteris Magliabeci nostro Florentiam adventu, jussit ut non solum Laurentiana Mediceorum bibliotheca, sed etiam omnes Florentinæ in nostros usus essent reseratæ; nobisque suppeditaretur amanuensis ad ea describenda, quibus opus haberemus. Rem exsecutus est illustrissimus Antonius Magliabecus, ex longo litterarum commercio nobis jam dudum amicissimus: quo duce ac monstratore, quicquid librorum in bibliothecis Florentinis proposito nostro magis conveniebat, didicimus. Is enim ea præditus est sagacitate, nihil ut ipsum lateat; ea memoria, ut omnes libros habeat in numerato, ipse museum inambulans, & viva quædam bibliotheca. AN. 1686. MARTIO.

Dum cum illo fabularemur, dum congestos librorum acervos apud eum revolveremus, eo advenit R. P. Petrus Pinotus, a sancto Ludovico cognominatus, Fuliensium Gallorum in monasterio Pacis Prior, qui pro sua humanitate nos in suum cœnobium, volentes quidem ac lubenter assentientes, traxit; ibidemque paterna caritate tractavit. Idem nos postridie deduxit in audientiam Magni Principis Ferdinandi, (is Magni Ducis primogenitus filius) qui nobis favorem suum gallicis verbis promisit, factisque præstitit. Verum cum Patrum Fuliensium monasterium extra urbem situm sit, coacti sumus, non sine amica hospitum nostrorum expostulatione, hospitium accipere in abbatia sanctæ Mariæ: cujus loci abbas reverendissimus Pater Candidus ab Asculo nihil non egit, ut ad se diverteremus. Assensimus tandem, & per aliquot quibus Florentiæ mansimus hebdomadas, humanissimi abbatis & monachorum ejus caritas in

AN. 1686. MARTIO. nos semper constans & eadem perseveravit. Interim eruditum virum Henricum Norisium convenimus in conventu Patrum Augustinianorum de Spiritu-sancto: cujus ecclesia more veterum basilicarum per Remp. Florentinam magnifice exstructa; majus vero altare, totum lapillis constans, cum baldachino a Florentinis ante annos centum impensis octoginta quatuor millium nummorum fabrefactum est. Cœnobii ædes magnificentia non impares.

Non absimilis est sanctæ Mariæ Novellæ, ubi Dominicani versantur, elegans ecclesia, quam Michaël Angelus à Bonarota suam *Sponsam* solebat appellare. In ea sepultus pius ille Joseph Patriarcha CP. tempore Synodi Florentinæ, quæ ipso in loco habita est. In claustro primo veteres sunt picturæ de creatione mundi, quarum una sacrificium Abelis & Caïni exhibet cum hoc vulgari Politiani versu retrogrado.

Sacrum pingue dabo, non macrum sacrificabo.

Abel ex parte directæ lectionis pictus est: Caïnus ex adversa, quæ ipsi convenit. Insignis est etiam ibidem bibliotheca, libris editis instructior, quam manu exaratis: quorum primas tenent Johannis Caroli Florentini, ejusdem conventus alumni, opera in his vitæ insignium virorum, qui in illo conventu floruerunt, Christophoro Landino viro clarissimo nuncupatæ. Hic Landinus Angeli Politiani præceptor fuit, ejusque corpus inter Pratum-vetus & Puppium, quæ loca sunt agri Florentini Camaldulum versus, incorruptum jacere dicitur. Vitæ autem illæ, quas descripsit Johannes Carolus, sunt Johannis Salernitani, primi fundatoris domus sanctæ Mariæ Novellæ; Aldobrandini Calvacanti, Urbevetani quondam episcopi; Simonis Salterelli, Pisani antistitis; Angeli Acciaïoli, præsulis Florentini; Alexii Strozzæ, theologi præstantissimi; Guidonis Regiolani, & Johannis Dominici Ragusini antistitis ac S. R. E. cardinalis, qui fuit fundator conventus Prædicatorum Fesulensium, de quibus postea dicemus. Pure & terse scribit hic auctor, qui alium librum anno M CCCC LXI edidit dialogi modo, qui inscribitur, *Liber dierum Lucensium*, continens deplorationes illorum temporum.

XII. Sacris in ecclesia beatæ Mariæ de Annuntiata, ubi Servitæ degunt, celebratis, vidimus loci bibliothecam, quæ codices manu scriptos non paucos habet. Nihil humanius optimis

illis Patribus, qui omnem facultatem investigandæ bibliothecæ non modo concesserunt, sed nos etiam apud se hospitari propemodum coëgerunt. Inde multa excerpsimus ex quodam libro cui titulus est, *Gubernaculum Conciliorum*, ad Julianum de Cæsarinis, tit. sancti Angeli Cardinalem, scripto tempore Concilii Basileensis a quodam Nicolao prædicatore Hispano, disciplinæ ecclesiasticæ studiosissimo, qui & ipse Concilio Constantiensi interfuerat. Ibidem etiam invenimus quoddam scriptum, sub nomine Hieronymi *de duodecim Doctoribus* sui temporis vulgatum, quem cum alio codice sanctæ Crucis contulimus. Apud illam Annuntiatæ ecclesiam frequens est Fidelium concursus ob imaginem beatissimæ Virginis, quam a quodam Bartholomæo (Johannem alii appellant) inchoatam, ab Angelo absolutam fuisse tradunt.

Dominicus Johannes Florentinus ex Ordine Prædicatorum in carmine suo de vita beatæ Virginis, & de Florentinis ejus ecclesiis, quod quatuor libris scripsit ad Petrum Mediceum, Senioris Cosmi filium, ejusdem ecclesiæ instauratorem; multa dicit de hac ecclesia, describitque atrium ejusdem variis ornatum figuris in signum miraculorum, pictis & fictis, quæ etiam nunc ibidem videntur. Laudat insuper Philippum Benitium, ejusdem loci quondam Patrem, mira pollentem virtute:

Ossa modo cujus sita sunt veneranda Tuderti
Mortua, portentis vivificata novis.

Laudat & Marianum, qui suo tempore vivebat, itidem loci Patrem, de quo plura scripta sunt in Dialogo Pauli Florentini de origine Ordinis servorum beatæ Mariæ ad Petrum item Mediceum: quem Dialogum ex Laurentiana bibliotheca habemus. In quodam codice hujus bibliothecæ, ubi contenta initio referuntur, inter alia notatur *VVillelmus Theodoricensis de officiis ecclesiasticis*: sed liber iste avulsus e codice fuerat. Ibidem R. P. Augustinus nobis ostendit librum suum de Doctoratu, quem prelo subjicere meditatur.

XIII. Nulla post Laurentianam bibliotheca Florentiæ libris vetustis magis referta est, quam bibliotheca sanctæ Crucis, quæ præclara domus est Minorum conventualium. Bibliotheca hæc amplissima solos mss. codices habet, ad quos inspiciendos facilem accessum habuimus. *Liber Anselmi de corpore Christi*, qui in editis desideratur, non levis esset momenti,

AN. 1686. MARTIO. ſi codex foret correctior. Eſt & aliud ejuſdem argumenti opus ex Patribus, quorum nullus affertur Paſchaſio Radberto poſterior. quod opus Gezonis abbatis eſſe poſtea deprehendimus. Alius codex ſancti Johannis Chryſoſtomi in Matthæum homilias XXVI Aniano interprete, ſubſequentes a Georgio Trapezuntio in Latinum verſas complectitur. In alio codice habetur alia verſio earumdem homiliarum numero XC. a Burgundione Judice, origine Piſano, facta *domino Papa Eugenio III pracipiente, anno Dominica Incarnationis* MCLI, *Indict.* XV, *in Kal. Decembris,* uti Burgundio ipſe in fine teſtatur, qui alia cum Chryſoſtomi, tum Johannis Damaſceni latine vertit. De hoc lege Laurentii Pignorii epiſtolam XXXIX. Porro viginti ſex homilias priores, nec plures, nec pauciores, ab Aniano vetere interprete in Latinum tranſlatas fuiſſe, ex aliis item codicibus antiquis perſpectum habemus. In alio codice ſanctæ Crucis exſtant Goffridi Vindocinenſis epiſtolæ: ex quibus quadrageſima tertia eſt *ad Robertum de Arbruſcello, *ſanctimonialium de Fonte Ebraudi procuratorem.* Codex ſcriptus eſt auctoris ætate. Verum hæc epiſtola non officit Roberti ſanctitati; neque alia item Marbodi epiſcopi Redonenſis: utpote quæ falſos tantum rumores continent, a malevolis ſparſos in Robertum, quem inculpata vita, alia auctorum æqualium teſtimonia, ceteraque omnia ab his calumniis abunde purgant. Sed de his hactenus. Præclara eſt ibidem Jacobi Angeli ad Chryſoloram epiſtola de Gregorii XII electione. Non inter infimos ejuſdem bibliothecæ codices cenſendum eſt Pontificale Romanum, in quo ſingularia quædam leguntur, maxime in viſitatione infirmorum, & in mortuorum tumulatione. Sacerdos ad infirmum procedit cum oleo ſancto, aqua benedicta, & cinere ſacro. Infirmus à ſacerdote interrogatus, cur ſe accerſierit, reſpondet: *Ut confitear Domino & tibi peccata mea, & ut vice Dei tu illa mihi condones; & des mihi pœnitentiam, & infundas ſancti Spiritus unctionem.* Dehinc promittit, ſe, ſi convaluerit, *unctionem ſanctam cuſtoditurum.* Tum facta ſuper ejus pectus cruce cum aqua benedicta & cinere, Sacerdos cilicium eidem ſuperimponit. Poſtea *ſuſcepta confeſſione, & indicta pœnitentia,* ſequuntur Pſalmi pænitentiales; iiſque decurſis adoratio crucis per infirmum. Deinde *tradit ei ſacerdos eucharistiam dominici corporis, intincto vino tali intinctione ſanctificato.* Demum fit unctio ſolito more. In ſepeliendo mortuo hæc præci-

pue observantur. Ante defuncti absolutionem, *de mandato Rectoris Pater spiritualis venit in medium, & reddit testimonium pro defuncto, si fuerit unctus, si confessus: & de vita sua audito testimonio, sæpe dictus Rector quærit a cuncto clero, & dicit: Placet vobis ut absolvatur frater iste defunctus? Respondent, Placet. Tunc Rector rogat de voluntate omnium eum qui major est inter eos, vel qui primus fuit in oratione, ut ipse absolvat. Ille vero cui injungitur, dicit, Orate omnes. Pater noster. In memoria. Absolve. Finita oratione, jam dictus Rector præcipit diaconis & subdiaconis, ut accipiant feretrum. Illi accipientes deportant eum ad tumulum.* Hæc quia singularia sunt, lectoribus rerum ecclesiasticarum studiosis non ingrata fore existimavimus. Hactenus de bibliotheca sanctæ Crucis. AN. 1686. MARTIO.

In ejusdem loci ecclesia, quæ sane amplissima est, insigniorum pictorum eximiæ sunt tabellæ: præclara item mausolea illustrium virorum, Leonardi Bruni Aretini, & ex adverso Caroli Marsuppini, qui ambo Reip. Florentinæ Cancellarii, atque litteris clari exstitere. Leonardo hoc epitaphium inscriptum est.

Postquam Leonardus e vita migravit,
Historia luget, eloquentia muta est:
Ferturque Musas, tum græcas, tum latinas,
Lacrimas tenere non potuisse.

Matthæus Palmerius Florentinus, in libello de Temporibus, quem Petro Cosmi Senioris filio nuncupavit, Leonardi obitum refert ad annum M CCCC XLIII his verbis: *Leonardus Brunus historiographus Florentiæ moritur* VII *Idus Martii, ætatis suæ anno* LXXIIII. Neque Caroli Marsuppini elogium prætermittendum, quod hoc epigrammate concluditur.

Siste, vides magnum quæ servant marmora vatem,
Ingenio cujus non satis orbis erat.
Quæ natura, polus, quæ mos ferat, omnia novit
Karolus, ætatis gloria magna suæ.
Ausoniæ & Graïæ crines nunc solvite Musæ:
Occidit heu! vestri fama decusque chori.

Duo isti tumuli exstant in summa navi sanctæ Crucis: in infima vero monumentum Michaëlis Angeli a Bona-rota, cum dimidia ejus effigie, tribusque præclaris statuis, quæ pingendi, sculpendi, & ædificandi artes, quibus is excellebat, repræsentant, cum hocce epitaphio.

An. 1686. Martio.

MICHAËLI ANGELO BONAROTIO,
E VETUSTA SIMONIORUM FAMILIA,
SCULPTORI, PICTORI, ET ARCHITECTO,
FAMA OMNIBUS NOTISSIMO.

LEONARDUS *patruo amantiss. & de se optime merito, Translatis Roma ejus ossibus, atque in hoc templo major. suor. sepulcro conditis, cohortante sereniss.* COSMO *Med. Magno Hetruriæ Duce P. C.*

Ann. sal. CIↃ. IↃ. LXX.

VIXIT ANN. LXXXVIII. M. XI. D. XV.

Ejus obitus Romæ contigit die XVII Februarii, anno Domini M D LXIV. Extra basilicam sanctæ Crucis, ad ædes Novitiorum sepultus est celebris ille mathematicus Galilæus Galilæi Florentinus, qui obiit anno M DC XLII. die IX Januarii, ætatis suæ anno LXXVIII.

Hæc etsi pluribus diebus a nobis observata, in unum tamen diem conjecta sunt: quo die Magni Ducis cimelia, signa, picturasque nobis commonstravit cum Magliabeco Norisius, qui numismatum & cimeliorum curam habet. Opus esset peritissimo rerum æstimatore ad definiendum pretium tot inæstimabilium rerum, quæ in veteri palatio asservantur: certe neque earum numerum, neque vocabula condigna afferre possumus. In his atque aliis quæ Romæ vidimus signis mirari licet priscorum artificum ingenium & industriam, qui rem mutam atque inanem, veluti spirantem ac loquentem reddere potuerunt; & quod est mirabilius, ita passiones animi repræsentare, ut rigidum marmor, quod neque lætari, neque dolere potest, simile tristanti ac ridenti conspicias. Una passim in his signis atque etiam in picturis verecundia desideratur, quam vel nullam, vel solum dimidiatam exhibebant illi veteres. At forte ignoscendum paganis, sed non Christianis, qui in ipsis etiam locis sacris, ad ipsas aras pudorem spectantium nonnumquam offendunt. Cum in perfectissimorum signorum æstimatione hæreamus, occurrit præ aliis in galeria (ut vocant) serenissimi Ducis imperfecta Bruti statua dimidia, cujus vultum cum sculptor dimidiatis tantum lineamentis exhibuisset, ad cetera supplenda hoc distichon apposuit.

Dum Bruti effigiem sculptor de marmore fingit,
In mentem sceleris venit, & abstinuit.

Singularis est uno in conclavi collectio multarum tabellarum, in quibus pictores se ipsos expresserunt: quas inter non postrema est Bruni nostratis nobilissimi pictoris effigies. An. 1686. Martio.

XIV. Litteris a serenissimo Duce acceptis, in Laurentianam bibliothecam introducti sumus per Magliabecum: ibique multos dies investigandis describendisque codicibus antiquis impendimus. Illustrissimus Johannes Baptista Frescobaldius, Laurentianis Canonicis præpositus, cui a Principe iterato commendati fuimus, nobis facilem illuc accessum cum scriptore præbuit: semperque ad officia paratissimus fuit Alexander de Magnis, bibliothecæ pro tempore curator. Adjacet bibliothecæ ecclesia sancti Laurentii, Ambrosiana olim dicta a sancto Ambrosio, qui eam sanctis Vitali & Agricolæ nuncupavit. Hanc vero in eam, quæ nunc cernitur, formam construxit Cosimus Senior, qui ad gradus majoris aræ cum uno, sed perquam honorifico, *Patris Patriæ* titulo, qui ipsi Senatusconsulto decretus est, sub humili lapide jacet. De tanto viro, tamque de litteris bene merito id jure dici potest quod Plinius junior scripsit de Titinio Capitone. Vir erat optimus, & inter præcipua « *Plin. lib. 8. epist. 12.*
sæculi sui ornamenta numerandus. Colebat studia, studiosos «
amabat, fovebat, provehebat; multorumque qui aliqua com- «
ponebant, portus, sinus, præmium, omnium exemplum: ipsa- «
rum denique litterarum jam senescentium reductor ac refor- «
mator. Claustrum Canonicorum basilicæ adhæret, & super claustrum ex una parte bibliotheca: cujus ædificium delineavit Michaël Angelus Bona-rota. Scamna veteri more hinc inde sunt disposita, & super scamna codices numero tria millia septem. Eorum indicem brevi (ut speratur) edendum accuratiorem texit Franciscus Maria Ducci, scribendi græce & hebraice peritus. Bibliothecæ altera pars dotis nomine Catharinæ Mediceæ cessit, in bibliothecam regiam translata. Prope scalam, quæ ad bibliothecam asscensum præbet, exstat Pauli Jovii statua ex marmore cum hac inscriptione.

PAULO JOVIO NOVOCOMEN. EPISC. NUCERINO.
HISTORIARUM SUI TEMPORIS SCRIPTORI,
SEPULCRUM QUOD SIBI TESTAMENTO DECREVERAT,
POSTERI EJUS INTEGRA FIDE POSUERUNT,
INDULGENTIA MAXIMORUM OPTIMORUMQUE COSMI
ET FRANCISCI ETRURIÆ DUCUM ANNO M D LXXIV.

An. 1686. Martio. E vicino est monumentum Antonii Ciofii Jurisconsulti celeberrimi, qui obiit anno M D LXXV.

Cum nullus fere in urbe Florentina locus sit, ubi aliquod Mediceæ magnificentiæ aut pietatis monumentum non exstet; nullum tamen augustius, quam hoc in loco ubi basilica Laurentiana, & collegium Canonicorum ibidem institutum; Mediceæ gentis pietatem; magnificentiam sepulcra Ducum, Angeli Bonarotii opus insigne; & conditorium illud, quovis auro pretiosius, quod a Ferdinando M. inchoatum necdum absolutum est, tametsi ab annis octoginta a labore non cessarint artifices: amorem denique in litteras & bonas artes, quas ab interitu ante annos ducentos Medicei revocarunt, hæc ipsa, de qua loquimur, bibliotheca, quæ in publicos usus ex Magni Ducis indulgentia patet. Non est opus singillatim omnia & singula recensere, quæ ex illa bibliotheca descripsimus. In Græcis describendis Antonius Maria Salvinius vir, latine & græce, ne quid de aliis linguis dicamus, exercitatissimus; in Latinis Franciscus de Stephanis clericus, adjutores fuere. Ex Latinis inde habemus inter alia *Zenobii episcopi vitam*, quæ Simplicianum sancti Ambrosii amicum ac successorem præfert auctorem, quod tamen præstare nolim; deinde *Humberti Cardinalis libros tres* contra Simoniacos & contra investituras: ex græcis *Origenis librum contra sectas & hæreses*, sed mutilum ab ea parte, quæ refutationem continebat; & *acta* cujusdam *Jacobi neophyti* ex Judæis, qui cum contra sententiam Heraclii principatu, baptizatus fuisset, post susceptum Sacramentum ita in fide confirmatus est, ut etiam disputationem adversus suos populares sustinuerit, ad vindicandam religionem Christianam. In illis actis illud observatione dignum est, quod Jacobus exemplo Pauli apostoli, qui se legis suæ studiosissimum ante suam conversionem fuisse prædicabat, ait se pridem adeo Christianis infensum fuisse, ut apud Ptolemaidem libros eorum ex episcopio abstulerit; & eos quidem, qui ad vetus & novum Testamentum pertinent, secum asportaverit: at codices sanctorum Patrum, Basilii, Gregorii, Epiphanii, Ambrosii, Ephraimi, & Antiochi nomina præferentes, flammis tradiderit. Alii libri in illa bibliotheca insigniores sunt *Pauli Orosii libri* VI, litteris quadratis ab annis mille scripti; mutilus codex ad caput XVIII libri primi. Legitur hæc epigraphe initio libri VI. CONFECTUS CODEX INSTATIONE MAGISTRI VVILIARIC

RIC ANTIQUARII. ORA PRO ME SCRIBTORE SIC DOMINUM HABERE PROTECTOREM. An titulus operis fuerit *Ormesta*, ex mutilo codicis principio disci non potest. Præter ea *Ciceronis epistolæ ad Atticum* in veterrimo codice cum transpositione, quæ in antiquis editionibus reperitur; *Taciti historiæ lib.* V ex bibliotheca Fuldensi, quo ex codice prima horum librorum editio Romæ anno M D XV accurata est: *Plotini liber* in præexistentiam animarum græce, ineditus: & alii. Unus codex ex corio antiquissimus ibidem exstat, continens librum *Hester*, hebraice sine punctis scriptum, absque scriptura in adversa foliorum parte. Ibidem habentur *VViclefi opera*, id est primo *tractatus magistri Johannis VVyclyf de fundatione pseudofratrum; tractatus de Christo & Antichristo; De contrarietate duorum dominorum: De citationibus frivolis & aliis versutiis Antichristi: De nova prævaricantia mandatorum: Speculum Ecclesiæ militantis: Dialogus inter veritatem & mendacium: Alius dialogus quatuor libris in alathiam, pseustin, & phronesin: De dominis & servis*. Nec ab re erit observare, in eadem bibliotheca historiam *Daretis Phrygii*, quicumque sit impostor ille, *de exitu Trojanorum, & de eorumdem excidio*, exstare in codice ante annos octingentos exarato: in cujus fine habentur versus de sancto Patricio, & de Cellano abbate, tempore Transmari episcopi Noviomensis. Nec illud prætermittendum, quod in libro Burnetti Latini Florentini, qui inscribitur, *Thesaurus de origine & natura omnium rerum*, gallice primum, deinde italice ab auctore compositus, Burnettus in capite primo, postquam sibi objecit quemdam interrogantem, cur, Italus cum sit, in *Romana seu Francica lingua* scripserit? respondet se id fecisse duas ob causas: unam, quod in Francia tunc versaretur: alteram, quod Francica lingua ceteris aliis gratior esset atque universalior. *percio che la parlatura Franciescha e piu dilectevole & piu comuna che tutti li altri linguaggi*. Hujus auctoris liber italice vulgatus est. Præterimus *historiam Bernardi Oricellarii de bello Italico*, seu de adventu Caroli VIII Francorum regis in Italiam: qua in historia moderatio, scriptori probo conveniens, & alienus a studiis partium animus desiderantur. Recens est, sed tamen non spernendus codex *de viris quibusdam illustribus apud Arabes, per Johannem Leonem Africanum ex ea lingua in maternam traductis*. Hactenus de bibliotheca Laurentiana. AN. 1686. MARTIO.

XIX. Cœnobium Angelorum apud Florentiam, Ambrosii

An. 1686. Martio. viri eruditissimi & aliorum Camaldulensium Patrum insigniorum secessu illustre, pauca retinet ex illa librorum supellectile, quam optimi Patres illi collegerant. Supersunt tamen nonnulli codices haud contemnendi, quos, concedente humanissimo abbate Romualdo, examinavimus, partimque descripsimus. Majoris momenti *epistolæ quatuor Lini Colucii Salutati* Cancellarii Florentini, in causa Schismatis scriptæ, I ad Cardinales Gallicos, II Petro de Corsinis Cardinali, III Marchioni Brandeburgensi, IV Innocentio septimo. Exstat aliud opus Pauli Orlandini monachi ejusdem cœnobii, & postea Ordinis præpositi generalis, dictum *Heptaticum*, inscriptum Antonio Puccio, episcopo Pistoriensi & Nuncio apostolico ad Helvetios. Argumentum est de virtutibus & de triplici Theologia, conjuncta, discreta & mista, de interpretatione Scripturarum sanctarum contra vanos ariolos: e quibus arguit nonnullos, qui jactitabant, anno Domini M D XXX Antichristum esse prædicaturum, & Ecclesiam catholicam penitus exstinguendam: quorum hominum probationes vanissimas esse demonstrat. Agit vero præcipue contra quemdam astrologum Cremonensem, & contra alium Florentinum, qui Franciscus de Mileto vocabatur, duosque præcipuos conscripsit libros, quorum alteri *Convivium*, alteri *Quatrivium* titulos dedit. Porro auctor in eo refutando ait se *Theologorum Parisiensium more*, decem ejus argumenta proferre; ac postea totidem regulas, quibus Mileti argumenta refutantur. Antonius Franciscus Caramellus, eruditus Theologiæ lector in eodem monasterio Angelorum, multis nos officiis obstrinxit, litteris ad amicos juvit, & quasdam conciones suas editas dono dedit.

XXIV. Sed regrediamur modo ad humanissimos hospites nostros abbatiæ Florentinæ, quæ Hugonem Tusciæ Marchionem auctorem habuit ante annos septingentos. Eum Marchionem Brandeburgensem perperam fingunt Andreas Notarius Florentinus, & Laurentius Cyathus ex eadem urbe, qui de ipsius Hugonis vita libellos composuerunt. In bibliotheca multi sunt codices græci bonæ notæ, præter latinos. E græcis *Philonis opera* philosophica & de vita Mosis, item liber de opere sex dierum: *Chrysostomi homiliæ* in Genesim non semel, ejusdemque varii sermones: *Catena in Matthæum*, item alia *in Lucam*, utraque veterrima. *Gregorii Nazianzeni sermones*; *Acta sanctorum* venerandæ antiquitatis: *Thucidides historia*; item *He-*

rodoti, & *Polybii*, bonæ notæ; *Eusebii historia* mediæ ætatis; *Platonis* pleraque opera in multis codicibus; *Luciani sermones* LXXX, aliaque ejusdem. *Acta Concilii Florentini*, item *Scholarii sermones* ad Patres ejusdem Concilii: denique, ut multa alia prætermittamus, codex antiquus optimæ notæ, in quo *Xenophontis* varia opera, *Dionysius Halicarnassæus* de compositione navium, & *Theophrasti characteres*. Hæc de græcis. In latinis, codex annorum DCCC *Rufini historiam* comprehendit: alius *historiam Augustam*, alius denique *Quintiliani institutiones* eleganter scriptas. Postremo *Teuzonis monachi commentarius* in Regulam sancti Benedicti, cum prævia epistola ad Odelricum episcopum. Vivebat Teuzo iste ante annos sexcentos, scilicet tempore beati Johannis Gualberti. Hæc omnia argumento sunt, litterarum, maxime græcarum, studia in illa sanctæ Mariæ Abbatia olim viguisse. Insigne vero est illius loci monachorum elogium ex epistola Isidori Clarii ad Ambrosium ejusdem cœnobii abbatem, qua versionem tractatus Nili monachi de Christiana philosophia ab se factam eidem mittit emendandam. quæ auctoris illustris epistola, quoniam inedita est, atque ad commendanda istius loci monachorum studia pertinet, huc referenda nobis est.

AN. 1686. MARTIO.

Isidorus monachus Ambrosio abbatiæ Florentinæ Abbati. S. P. D.

Anno præterito cum in Casinensi illo monte, vel potius paradiso consisterem, nihil mihi adeo cordi fuit, quam ut iis potissimum intenderem, quæ me ad hujus mundi contemptum maxime provocarent, ac sacri illius loci solitudinem suavissimam suaviorem redderent. Verum cum me ad id mihi non sufficere viderem, sanctorumque volumina, quæ mihi suppetias ferrent, avidius exquirerem; nonnulli ex fratribus, tunc inibi mecum commorantes, mihi retulerunt esse in loci illius bibliotheca quamplurima opera, tum græca, tum latina, a præclarissimis Ordinis monastici viris, & disertissime & sanctissime scripta, quæ voluntati meæ satis abundeque facere, ac meo proposito conducere possent. Accurro properus, moxque omnia curiosus, avidusque revolvo: & inter cetera forte mihi obvius fuit tractatus quidam Nili monachi, doctrina & vitæ sanctimonia conspicui, de Christiana philosophia. Allexit auctor, & tituli novitas ad legendum: legi & relegi diligenter. Cumque ex ejus lectione multum mihi profuisse viderer, cuperemque illum semper apud me esse, simulque ut menti tenacius inhæreret, e græco latinum

An. 1686. Martio. *feci. Sed cum me tempus deficeret, (nam propediem discedere, & Romam venire cogebar) in ipso vertendo nulla verborum elegantia usus fui : cujus rei etiam causa fuit, quod mihi soli vertere, nec aliis legendum tradere tunc animus erat. At ubi audivi filios tuos in philosophiæ studio summis viribus incumbere, mutavi sententiam. nam dandum mihi vitio duxi, si non & ipse, eo modo quo possem, illis auxilio essem. Hunc igitur de philosophia tractatum, quia emendandi otium non est, ita ut verteram, tibi ut corrigas, illis ut legant misi. Excipe itaque obsecro, reverende Pater, Nilum sanctissimum ac doctissimum monachum, pannis meis vilibus obsitum : in quo filii tui, non vestes meas tritas & laceras, sed formam illius angelicam speciosamque considerabunt. Quod si religiosa ejus candidaque conversatione delectati, cum ipso frequentius colloquentur; ex ejus profecto doctrina multo melius ac multo felicius proficient, quam ex Aristotelicis libris hactenus profecerint. Vale Pater cum filiis. Romæ* XVIII *Kal. Septembris* M D XXXIIII.

Hactenus Isidori epistola, quam cum sua versione descriptam habemus ex bibliotheca ejusdem Abbatiæ : ubi optimus Pater Eugenius Gamburrinus Abbas modo versatur, scriptis suis genealogicis & studio in Regem & Francicam gentem non minus, quam genere notus.

Non longe inde abest metropolitana beatissimæ Virginis ecclesia amplissima, quæ a Flore nomen habet. Hæc tota exterius ex quadrato sculptove marmore eximie ac magnificentissime construi cœpit anno M CC XCIV. Exterior basilicæ ambitus elegantia vix ulli secundus. Testudo Michaëli Angelo Bona-rotæ visa admirabilis; turris adjuncta itidem ex marmore altissima est, ad quam per gradus amplius quadringentos asscenditur. Turris architectus fuit Jottus pictor quondam celeberrimus; Philippus testudinis, mortuus XV. Kal. Maïas anno M CCCC XLVI. uti ejus epitaphium docet, basilicæ parieti appositum ad australem principis portæ ingressum. Ibidem cælatum est sequens Jotti epitaphium auctore Politiano.

Ille ego sum, per quem pictura exstincta revixit:
Cui quam recta manus, tam fuit & facies.
Naturæ deerat, nostræ quod defuit arti:
Plus licuit nulli pingere, nec melius.
Miraris turrim egregiam sacro ære sonantem?
Hæc quoque de modulo crevit ad astra meo.
Denique sum Jottus, quid opus fuit illa referre?

Hoc nomen longi carminis instar erit.

Obiit anno M CCC XXXVI. *Cives pos. B. M.*

M CCCC LXXXX.

In eadem basilica sepultus est Marcilius Ficinus.

In area principis templi portæ objecta conspicitur præstantissima sancti Johannis Baptistæ ædicula, ex templo Martis in baptisterium conversa. Ejus valvis ex ære, quæ ex ternis partibus introëuntibus patent, variæ novi ac veteris Testamenti historiæ insculptæ sunt. Unam ex his valvis effinxit anno M CCC XXX Andreas Ugolini, Pisanus: Laurentius Florentinus alias duas inenarrabili sculpti æris arte anno M CCCC XXI inchoavit, nec minori quam quinquaginta annorum spatio, teste Matthæo Palmerio, perfecit. Has duas dum Michaël Angelus Bona-rota olim stupens intueretur, percontanti quid de his sentiret, respondit dignas esse paradiso, quod quidam his versibus reddidit.

Palmer. in ms. lib. de Temporib.

Dum cernit valvas aurato ex ære nitentes
In templo Michaël Angelus, obstupuit.
Attonitusque diu, sic alta silentia rupit:
O divinum opus! o janua digna polo!

Balthassar Cossa, sub nomine Johannis XXIII Pontifex dictus, ibidem humatus est.

XXVIII. Cum Magliabeco iter instituimus in abbatiam Fesulanam Canonicorum regularium Congregationis olim sancti Fridiani Lucensis, nunc Lateranensis. Iter breve quidem nobis, cum hic locus Florentia non amplius quam duobus passuum millibus distet: sed longum Magliabeco, qui numquam extra solum urbis suæ Florentinæ pedem movit: nisi quod semel in vita ad Pratum opidum, decimo ab urbe milliari, jussu Principis adire coactus est.

Felix qui propriis ævum transegit in arvis,
Ipsa domus puerum quem videt, ipsa senem.

Claud. in epigram.

Iter Fesulas est per portam sancti Galli, dixeris Gallorum, quæ ab adventu Caroli VIII Francorum regis in Italiam occlusa, non ante festivum serenissimæ Ducissæ ingressum ab annis viginti denuo aperta est. Trajecto pedibus siccis Mugnione poëtis decantato, occurrit in declivi montis abbatia Fesulana, nostri quondam Ordinis, quam Cosmus senior ejus instaurator Canonicis regularibus attribuit, expensis in id opus & in bibliothecam octoginta quatuor millibus aureorum. In

An. 1686. Martio. hanc abbatiam admissi sumus cum omni humanitate, tum a reverendissimo loci Abbate, tum a ceteris religiosis Canonicis, in primis a Patre Guinigio, illustrissimi Archiepiscopi Ravennensis nepote, qui suos Theologiam docet. Ecclesia sancto Bartholomæo sacra. Præ aliis bibliothecæ codicibus singulare est *Sozomeni Presbyteri Pistoriensis* ac Florentiæ educati *Chronicon* ab orbe condito ad sua tempora, ut in Præfatione loquitur. Constat duobus magnis voluminibus, quorum posterius desinit in anno M CC XCII. Quidam tamen auctorem serius vixisse, & ad sæculum XVI pervenisse existimant. Quamquam superiora sæcula, quibus nondum politior litteratura restitui cœpta erat, stilus auctoris sapit, ipsique litterarum characteres. In fine voluminis primi laudat auctor Vespasianum librarium iis verbis, quæ huc referre juvat. *Haud te Vespasiane librarie, urbisque Florentinæ civis, silentio præterire in hujus primi voluminis calce mihi est consilium. Namque si Ciceronis coætaneus fuisses, te peroptime dignum suis aureis litterarum monumentis decorasset, immortalemque fecisset. Tu profecto in hoc nostro deteriori sæculo Hebraicæ, Græcæ, atque Latinæ linguarum, omnium voluminum dignorum memoratu notitiam, eorumque auctores memoriæ tradidisti. Quam ob rem ad te utique omnes Romanæ atque aliarum ecclesiarum Pontifices, Reges, Principes, aliique trium linguarum eruditi, si humanitatis cognitionem cupiunt, gressus suos dirigunt. Ego autem ipse, ut pro veritate loquar, auxilio tuo in doctorum virorum documentis ab eis relictis potissimum usus sum: quorum multa mihi a te demonstrata, ac deinde diligenter perquisita, in hoc primo nostro volumine conservi. Esto ergo immortalis, ut ita dixerim, dummodo hæc mea scripta, satis inepte pro ingenioli mei facultate prolata, tu etiam permanebis.* In secundo ejusdem Sozomeni volumine ad annum DCCC LIII fit mentio de Johanna pseudopapissa; & ad annum M CC XC de miraculo Eucharistiæ, quod apud Parisios evenit: ubi Judæus quidam pepigit cum femina Christiana, ut ad se corpus Christi deferret, quod in ferventem aquam projecit.

Floruit in eadem abbatia (ne quid dicamus de Petro Martyre apostata) Matthæus Bossus, cujus epistolæ & scripta omnia Bononiæ apud Victorium Benatum edita sunt anno M DC XXVII. Vixit sub finem sæculi XV. nempe tempore Pici Mirandulæ & Angeli Politiani, qui identidem illuc cum Bosso secedebant. Insignis est ea de re Politiani epistola ad Lau-

rentium Mediceum, quam, quia rarissima est, hoc loco exhibere quoddam operæ pretium videtur. An. 1686. Martio.

Angelus Politianus Laurentio Medici patrono suo S.

Sapienter, ut cætera Laurenti facis, qui sanctos istos extremæ Quadragesimæ dies consumere in Agnano tuo malueris, quam Florentiæ. Quis enim tutior portus, in quem de tantis occupationum fluctibus enates, quam Tyrrheni litoris amœnissimus iste sinus atque secessus, ubi quasi quoddam naturæ certamen sit & gratiæ? Sed ego quoque tuum imitatus exemplum, ceu fugitivus urbis, assiduus in Fesulano fui, cum Pico Mirandula meo; cœnobiumque illud ambo regularium Canonicorum frequentavimus, avi tui sumptibus exstructum. Quin abbas in eo Matthæus Bossus Veronensis, homo sanctis moribus integerrimaque vita, sed & litteris politioribus mire cultus, ita nos humanitate sua quadam tenuit, & suavitate sermonis, ut ab eo digressi, mox ego & Picus soli propemodum relicti, (quod antea fere non accidebat) nec esse alter alteri jam satis videremur. Hoc ille arbitror sentiens, dialogum nobis a se compositum DE SALUTARIBUS ANIMI GAUDIIS *obtulit quasi vicarium: cujus materia stylusque nos ita cepit, ut quamdiu quidem legebamus, facile auctoris præsentia careremus. Eum igitur ego dialogum mitto ad te quoque, Laurenti, quem subter pineta ista leges ad aquæ caput. Delectaberis arbitror argumento, sensibus, indole, nitore, varietate, copia; nec in eo tamen domesticas quoque laudes desiderabis: ac si tuus etiam accesserit calculus, dabitur opera protinus, ut in multa liber exemplaria transfundatur. Vale.*

Hæc Politiani epistola præfixa est libro Matthæi Bossi *de veris ac salutaribus animi gaudiis* editionis anni M CCCC XCI. nec alibi (quod quidem sciamus) recusa.

Ex abbatia Fesulana divertimus ad proximum Dominicanorum vitæ strictioris & observantioris cœnobium: ubi olim sanctus Antoninus vitæ religiosæ tirocinia posuit; vixitque Santes Pagninus. Inde Marchio Guadagnus nos in vicinam suam villam deduxit. Prope fastigium montis sita erat civitas Fesulana, nunc fere in solitudinem redacta: ubi superest sancti Romuli cathedralis, & aliæ plures ecclesiæ, quam casæ. Episcopus Florentiæ degit. In declivi montis & in subjecta planitie infinitæ sunt villæ amœnissimæ.

XXIX. Bibliothecam serenissimi Ducis, egregie instructam, cum Magliabeco ejus curatore revolvimus in palatio,

An. 1686. Martio. quod olim à Pittis ædificatum eſt, ea magnificentia & amplitudine, quæ potentiſſimum Principem decuiſſet. In porticu inferiori ad ingreſſum, ingentis molis cernitur lapis magneticus, ſed ab igne tactus: in extrema parte ſtatua mulæ, quæ ad palatii conſtructionem lapides, ligna, columnas, vexit, conduxit, traxit, ut in appoſito diſticho legitur. Tanta apud Italos rerum præteritarum religio eſt, ut ne quidem animantia ab hac cura excipiant: cujus rei vetera & nova exempla ſuppetunt, non tantum libris, ſed & marmoribus conſignata. Florentiæ ad ripam Arni exſtat inſcriptio lapidi inſculpta, quam ſæculo ſuperiori Carolus Capellus, legatus Venetus, equo ſuo in obſidione Florentiæ cæſo poni curavit. Sic Hadrianus Auguſtus *epitaphium equo ſuo compoſuit*; idemque equos & canes ſic amavit, ut eis *ſepulcra conſtitueret*, teſtante Spartiano. Hinc apparet ejuſmodi monumentorum, quæ hominibus & brutis animantibus communia eſſe poſſunt, quanta ſit vanitas, niſi aliud monumentum, quovis ære ac marmore perennius, homines veris ſolidiſque virtutibus ſibi ipſi erigere curent. Non prætermittemus hoc loco id quod legitur ex Sebaſtiano Maccio in collectione inedita veterum inſcriptionum apud Cardinalem Chigium, de quodam mulæ ficto epitaphio, quod viris eruditis nonnullis fucum fecit, opinantibus id eſſe antiquum, & a P. Craſſo mulæ ſuæ inſcriptum, quod ſic incipit, DIS PEDIBUS SAXUM *&c.* ubi alludit auctor ad ſollemnes inſcriptiones *Diis Manibus*. Thomas Porcacchius inter alios hoc epitaphium pro genuino & antiquo habuit in libro funeralium: immo Alexander VII in adverſariis ſuis notat, id repertum fuiſſe prope ſanctum Petrum. Verum, ut Maccius refert ex Annibale de Graſſis Bononienſi Jaccentiæ epiſcopo, hoc epitaphium confictum fuit a Paride de Graſſis, ſculptumque ex marmore, atque ejuſdem juſſu ſepultum in quadam ejus vinea. Poſt hæc fingens ſe velle quaſdam arbores plantare, juſſit foveam & ſcrobem eo in loco fieri, ubi marmor abditum erat. Cum vero fodiendo illud eſſet inventum, id de ſua mula prædictum fuiſſe dixit. Res vero cum acta eſſet per jocum, multos annos marmor ut derelictum ibidem reſtitit, ac deinde antiquitatis ſpecie multos decepit. Similem hiſtoriolam refert Varrerius in Beroſi cenſura. Ejuſdem farinæ videtur eſſe epitaphium *Luſciniæ philumenæ* DIS AVIBUS, apud Jacobum Sponium in tomo tertio ejus itinerum. De his hactenus.

Post concionem, quæ ad sanctæ Felicitatis parthenona e nostris a Patre Appiano Soc. Jesu habita est, illustriss. Benvenutus ejus loci Præpositus seu Prior nobiscum varia instrumenta communicavit, suamque observationem de pede Liutprandi, cujus mentio frequens in priscis actis, homo doctus & humanissimus, magni Principis Ferdinandi nuper institutor & præceptor. Sanctæ Felicitatis cœnobium Nicolaus Papa II tum, cum Florentinam ecclesiam episcopus regeret, instauravit. De pede Liutprandi in pauca conferre juvat eruditi viri observationem. Apud Chesnium in tomo secundo Historiæ Francorum fit mentio de pede Liutprandi ex codice Novaliciensi in hæc verba. *His quoque diebus Liutprandus rex Longobardorum apud Italiam strenue regnabat: qui tantæ longitudinis fertur pedes habuisse, ut ad cubitum humanum metirentur. Horum vero pedum mensura pro consuetudine inter Longobardos tenetur in metiendis arvis usque in præsentem diem: ita ut pedes ejus in pertica fune* XII *fiat tabula.* Subdit vir doctus, nostra etiam hac tempestate hujus pedis mensuram ad agros dimetiendos usui esse in tota Insubria, licet in Tuscia sit abrogata; eamque corrupto vocabulo *Aliprandi pedem* apud Mediolanenses appellari, quam in uncias XII partiuntur. Sex pedes apud ipsos Trabuccum efficiunt; duo Trabucci Jucatam: quæ in se multiplicata Tabulam constituit; & XXIV Tabulæ Perticam componunt. Denique Pes Liutprandi ad nostrum morem compositus, Parisiensem pedem regium continet, & insuper ipsius pedis trientem. AN. 1686. MARTIO.

XXX. Invitati ad sancti Spiritus cœnobium ab erudito Norisio, vidimus materias ab ipso dispositas ad historiam Donatistarum. Ut extremam operi manum apponeret hortati sumus. Ille nescio quas excusationes prætendit. Interim in tractandis numismatibus totus occupatur: seque ex eis annum ipsum Incarnationis Christi Domini brevi demonstraturum confidit in libro *de Æris & epochis Syromacedonum*, quem prelo maturum habet. Post prandium lustrata est a nobis sancti Marci bibliotheca, Cosmi Senioris opus; quam auxit Nicolaus de Nicolis, a quo veteres codices non pauci Patribus illis Dominicanis ante annos ducentos legati sunt. Ibi religiosissime vivunt boni Patres, eodem ritu atque in conventu Fesulano. Atque ut paucis dicam, in urbe Florentia, immo & in Hetruria tota, insignis præ ceteris Italiæ locis viget religio cura & studio Magni

AN. 1686. MARTIO. Ducis, qui exemplo suo subditis præest. In ecclesia sancti Marci corpus beati Antonini Florentini antistitis magno honore colitur. Ibidem ad aquilonarem navis partem Johannes Picus a Mirandula monumentum habet cum hoc epitaphio.

D. M. S.

Joannes jacet hic Mirandula: cetera norunt
Et Tagus, & Ganges, forsan & Antipodes.

Ob. an. sal. M CCCC LXXXXIIII. *vix. an.* XXXVI.

Hieronymus Benivenius, ne disjunctus post mortem locus ossa separaret, quorum animos in vita conjunxit amor, hac humo supposita poni curavit.

Ob. an. M D XXXVI. *vix. an.* LXXXIX. *mens.* VI.

E regione sepultus est, sed sine inscriptione, Angelus Politianus, Johannis amicus, qui obiit anno M D IX.

In bibliotheca ejusdem loci habentur *Gaudentii Brixiensis* episcopi conciones: *Prædestinatus* a Sirmundo editus, absque titulo in codice annorum quingentorum: *Tertulliani* opera in tribus voluminibus annorum trecentorum: item *Plinii Secundi* & *Sidonii Apollinaris* epistolæ. Habetur etiam ibidem, post varias Athanasii & aliorum litteras sub nomine *Johannis Chrysostomi epistola ad Cæsarium monachum*, typis vulgata in Hollandia non sine mendis, ac denuo apud Anglos & Hollandos (uti audio) iterum recusa. Ejusdem epistolæ exemplum, quod a Petro Martyre (qui illam epistolam laudavit primus) ex Florentino codice descriptum fuisse veri simile est, Romæ in Altaempensi bibliotheca vidimus.

APRILI. VII. Dominica in Palmis apud senatorem Dati, Caroli Dati filium, nobis ostensum est insigne opus Michaëlis Mercati Miniatensis, inscriptum *Metallotheca:* quo in opere de omni metallorum genere erudite tractatur, eorumque figuræ æri incisæ exhibentur. Hoc opus ineditum laudavit Baronius in tomo I Annalium, ubi de myrrha Christo Domino in Cruce porrecta. Idem auctor librum scripsit de Obeliscis.

VIII. Florentia ad tempus relicta, Aretium versus contendimus per Feginum opidum & amœnas Arni ripas: eoque nobis sequenti die ante meridiem accedentibus obviam venit cum rheda sua reverendissimus abbas e nostris Johannes Baptista Beccius a Castilione, multorum auctor anagrammatum & elogiorum de Ludovico Magno; nosque cum multa humanitate in abbatiam suam, quæ sanctas martyres Lucillam & Floram

titulares ac tutelares habet, deduxit. Archivum loci optime ordinatum, in quo nullum antiquius diploma invenimus, quam Hugonis & Lotharii regum, datum anno DCCCC XXXIX. in gratiam monasterii jam constructi: cujus tamen primordia recentiores in tempus Ottonis III rejiciunt. Situm erat olim monasterium altero extra urbem milliari. Postea majorem seu cathedralem sancti Petri ecclesiam, in qua sepultus Gregorius X, adivimus; tum antiquissimam sanctæ Mariæ collegiatam basilicam; deinde Camaldulensium ecclesiam, quam sanctæ Mariæ *in Gradibus* appellant, a sancto Donato episcopo & martyre quondam frequentatam: ac demum monasterium sancti Bernardi Olivetanorum, quod super fundamenta veteris amphitheatri constructum est. In ecclesia majore quædam monumenta superesse dicuntur: sed ea ob sacros dies (hanc enim excusationem nobis obtendit illustrissimus Decanus) videre nobis haud licuit. Aretii olim Respublica erat, Florentinæ postmodum mancipata. Sed cum jugum excutere conarentur Aretini, iterum sub jugum redacti sunt auxiliantibus Francis, quod Carolo VIII regnante contigit. Singulare factum, quod tunc accidit, narrat in quadam epistola Petrus Delphinus, Camaldulensium generalis præfectus, nimirum in lib. VII epistola XXXV ad Petrum episcopum Patavinum: quod in vulgatis litteris ab ipso resectum & cancellatum, ita ex veteri codice restituimus post ista verba versus XIII. *redigendus est potestatem.* quibus hæc subdit vetus codex. *Et audi indicium. Me apud Aretium agente, dejectus est de pinnaculo templi nostri lapideus Leo, insigne Florentinorum, atque in puteum proximum demersus. Ingresso urbem Gallorum exercitu, eductus est Leo, & in medio celebriori vico posito coacti sunt Aretini, quotquot eo die illac pertransibant, genua flectere, ac de infidelitate sua atque defectione veniam postulare. Audio tamen commendasse illos Regem Florentino Dominio, ne in rebellem populum violentius sæviant, neve pro meritis ulcisci in eum pergant. Quod utrum sint facturi, haud ita multo post re ipsa experientur, qui nimia dominandi libidine sunt decepti. Conceperant animis spem melioris status, qui mediocri bono debuerant esse contenti, ne se se in periculum capitis atque in discrimen minus prudenter injicerent. Jactura &c.* ut in editis.

AN. 1686. APRIL.

X. Feria quarta majoris hebdomadæ ante Pascha, rigidissimus ventus cum nobis in faciem sæviret, ab Alverniæ sacro monte adeundo (is ab Aretio passuum octodecim millibus di-

An. 1686. Aprili. ſtat) nos prohibuit, fuitque in cauſa, ut recta in Camaldulenſem Eremum tenderemus. Laterina, Raſina, Bibiena, cui Muſolea vicina, & Soſium opidula, in litteris Ambroſii & Petri Delphini paſſim memorata, nobis in ipſo itinere obvia fuerunt. Poſt Soſium, conſcenſo arduo monte, deſcendimus ad Fontem-bonum, in anguſta valle inter abietum ſilvas ingentes & abruptos montes ad torrentem ſitum: *ubi cœnobium eſt ad hoſpites excipiendos. Illic ad viginti eremitæ degunt, ſed vitam quaſi cœnobiticam ducentes, ſubminiſtrantque omnia neceſſaria ad ſacram Eremum, quæ altero inde milliari in monte invio ac prærupto poſita eſt. Eremitæ hic fere quadraginta, præter laïcos fratres, in cellis ſeparatis piiſſime vivunt, remoti ab omni hominum conſortio: adeo ut nec viris ſæcularibus niſi rarus illuc acceſſus, nec feminis propius quam paſſibus ab eremitorio ducentis concedatur. Recluſi item duo illic in ſumma ſolitudine vitam agunt, nec niſi ternis ante Paſcha diebus, quibus divinis officiis interſunt, cappa, non cuculla induti, extra cellas procedunt. Cellæ olim ſine ambitu murorum. Infirmis abſtinentia remittitur numquam in Eremo, ſed apud Fontem-bonum. Eorum præpoſitus *Major* dictus, ſub cujus diſciplina ſex ejuſdem Congregationis eremitoria vivunt. R. P. Bonaventura ex opido Laterinenſi, tunc Majoris officio fungens, nos cum omni caritatis & benevolentiæ officio excepit, multaque in noſtri gratiam per ſuos deſcribi curavit. Sunt & aliæ duæ ejuſdem inſtituti Congregationes, una Veneta, altera Montis-coronæ, præter Gallicanam. Per illos ſacræ hebdomadis dies in diſtinctis cellis ibidem hoſpitati, libris nihilo minus revolvendis, quantum ſacrorum dierum religio ſinebat, dedimus operam uſque ad feriam tertiam poſt Paſcha. Per totum illud tempus perſeveravit infeſtiſſimus ventus. Nec mirum, cum eo in loco cælum nebuloſum ut plurimum, procelloſum, nivoſum, perpetuæ fere hiemis ſpeciem gerat. Sed adeſt præſens opportunumque remedium, magna ſcilicet copiâ lignorum. In Oratorio ſepultus eſt ſine lapide & titulo magnus ille Ambroſius, Camaldulenſium quondam ſummus præpoſitus, cum cœnobitarum, tum eremitarum, qui ſub Petro Delphino diſceſſionem a cœnobitis fecerunt. Subit indignatio, ut cum Plinio juniori loquamur, tanti viri poſt tot annos reliquias, neglectumque cinerem ſine titulo, ſine nomine jacere, cujus memoria orbem terrarum gloria pervaga-

Plin. lib. 6. epiſt. 10.

ta est. Sed potior Ambrosii apud Deum gloria est ac memoria. AN. 1686. APRILI.
In bibliotheca præter Ambrosii epistolas, Hodœporicon, & litteras diversorum ad eumdem; præterque Petri Delphini volumina quatuor epistolarum, & opuscula Hieronymi de Praga ejusdem loci eremitæ, ex quibus multa expressimus; pauci reliqui sunt codices veteres ex illis, quos Ambrosius & alii collegerant. Supersunt tantum optimæ notæ Græci tres, nempe *Johannis Chrysostomi in Johannem*, atque ejusdem *homiliæ in Genesim*; aliæque morales de patientia, eleemosyna, caritate &c. Alius codex latinus continet varia illustrium auctorum elogia *de Manuele Chrysolora*, quæ descripta habemus. In illis epistolis una est Guarini Veronensis, qui omnes in laudem præceptoris sui Chrysoloræ in unum collegit, *claro jurisconsulto Jacobo Fabio Veronensi* inscripta, cui rogatus mittit Chrysoloræ epitaphium, *quod e Constantia vir gravissimus, ac in omni litterarum genere eruditissimus vir, P. Paulus Vergerius, ad me*, ait Guarinus, *misit, ab eodem ut arbitror confectum. Est autem hujusmodi.*

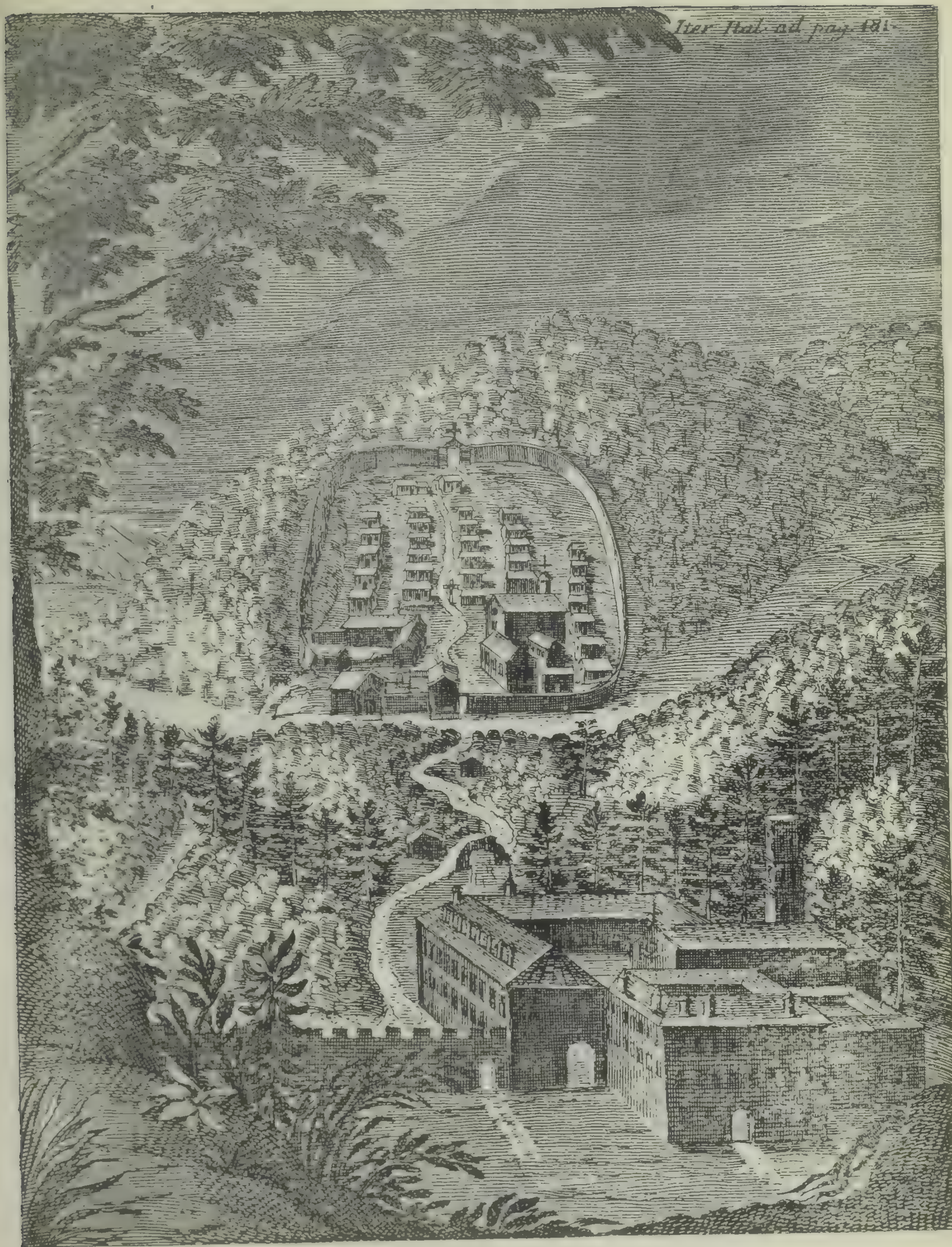
Ante aram situs est D. MANUEL CHRYSOLORAS, *Eques* CP. *ex vetusto genere Romanorum, qui Constantino imperatore migrarunt. vir doctissimus, prudentissimus, optimus: qui tempore generalis Concilii Constantiæ diem obiit, ea æstimatione, ut ab omnibus summo Sacerdotio dignus haberetur.* XVI *Kal. Maias conditus est anno incarnati Verbi* MCCCCXV.

In sacrario asservatur *sancti Romualdi Commentarius in Psalmos:* in cujus operculo, quod ex serico rubeo constat, hæc leguntur: *Istud Psalterium scripsit & glosavit manu sua propria sanctissimus ac beatissimus Romualdus, sicut præceperat sibi Deus, quando fuit raptus in paradisum, celebrans Missam in eremo Sytriæ, ut scribit beatus Petrus Damianus Presbyter Cardinalis in legenda sua.* Hic commentarius incipit a primo psalmo in hunc modum: *Beatus vir. Iste psalmus proprie de Filio dicitur* &c. Eremi & Fontis-boni specimen hic ob oculos subjicere juvat.

XV. Sub meridiem ad Fontem-bonum descendimus, archivum lustraturi, ex quo non pauca in rem nostram hausimus. In antiquioribus instrumentis *Campus-Malduli*, aliis *Campus amabilis*, situs dicitur *in mediis Alpibus, Tusciam & Romaniam divi-*

AN. 1686. APRILI. Greg. M. lib. 8. epist. 65. *dentibus*. Theodaldus *sancti Donati Vicarius* (sic passim Aretini episcopi se dicunt, quemadmodum à Gregorio M. Mediolanensis antistes *Vicarius sancti Ambrosii* appellatur) *ob amorem piæ recordationis patris nostri*, inquit, *Domni* ROMALDI *clarissimi eremitæ*, communi consilio Fratrum suorum clericorum concedit *domno Petro venerabili eremitæ ad usum confratrum, eremiticam vitam sub eo degentium, quamdam ecclesiam in mediis Alpibus, juris episcopii sancti Donati, quam nos*, inquit, *rogatu domni* ROMALDI *eremitæ consecravimus sub honore & nomine Domini nostri Jesu-Christi sancti Salvatoris*. Et post multa: *Hunc scilicet locum domnus* ROMALDUS *pius eremitarum pater, delegit & prævidit aptissimum congruentissimumque fore ad cellulas fratrum eremitarum, singillatim in contemplativa vita Deo servientium: constructaque inibi basilica sancti Salvatoris, quinque cellulas cum suis tabernaculis ibidem distinxit, atque ab invicem separavit. Sed & singulis cellulis singulos deputavit fratres eremitas, qui sæcularibus curis & sollicitudine remota, soli divinæ contemplationi insistant. Quibus etiam domnum Petrum venerabilem eremitam, tanquam fidelem ministrum & præceptorem, dedit &c. Datum anno dominicæ Inc.* M XXVII. *anno vero pontificatus domni Theodaldi Episcopi* V. *mense Augusto, Ind.* X. Hoc quasi primarium Eremi instrumentum est. Exstat in multis una charta barbaro sermone de donatione ecclesiæ sancti Nicolai in regno Sardiniæ, Guidoni Priori & Camaldulensibus eremitis inscripta, consentiente *domno Constantino judice* seu rege, cognomine *de Laccon*; &, *donna Marcusa regina, dicta nomine de Gunale*; anno M C XIII. Sigillum ex plumbo appensum, ex una parte caput Regis inconcinne præfert, ex alia GOSTANTINE REGE. Hæc & alia dum præsente R. P. Majore describeremus, magnam inde capiebat optimus Pater voluptatem; rogabatque ut secum tamdiu maneremus, donec omnia, quæ ad componendam sacri loci historiam sufficerent, collegissemus. Idem flagitabat cordatus Pater Donatus ejus secretarius.

XVI. Verum die sequenti a bonis illis Patribus avulsi sumus necessitate rerum nostrarum, quæ nos alio vocabant: indeque discessimus super mulas, quas nobis humanissimi illi hospites, remissis Florentiam conducticiis equis, commodarunt. Egressis e Fonte-bono, per viam publicam, qua Florentiam itur, in descensu montis nobis occurrit Montio, caput unius e tribus Comitatibus, qui ad Camaldulum pertinent, cui Pup-

Iter Ital. ad pag. 181.

pium castrum vicinum est: deinde Pratum-vetus super Arnum, ad mille passus a fluvii fonte. Demum per continuos (ut ita dicam) saltus pervenimus in princeps Ordinis Vallumbrosani monasterium, quod medio ferme itinere inter Camaldulum & Florentiam situm est. Absente loci reverendissimo abbate, vices ejus in nos humanissime exsecutus est R. P. Angelicus Bigazzius abbas, Cellarum eremita, qui locus est, haud procul a cœnobio, sancti Johannis Gualberti secessu illustratus: quo ex loco vir ille Angelicus, comperto proximo nostro adventu, in abbatiam se receperat. Vallumbrosa situm habet maxime solitarium in clivo altissimi montis, qui monasterio ex parte Orientis incumbit. Prospectum habet versus septemtrionem in subjectam vallem unius fere milliaris, amne seu torrente Vicano irrigatam. In edito montis aggere sita est cella sancti Johannis Gualberti, in qua mox laudatus Angelicus abbas cum unico socio degit: & non longe inde exstat fagus, sub qua per multos annos delituit Gualbertus, quæ hactenus, novis surculis subinde succrescentibus, ante omnes alias fagos virescit, & post omnes virorem suum conservat. Sancti Johannis corpus Passiniani, unum ejus brachium apud Vallumbrosam habetur cum ejusdem *Psalterio* & *Manuali precum* quotidianarum: item acies seu acumen clavi dominici, in suum monasterium a sancto Ludovico Francorum rege (ut perhibent) dono transmissum: quod sane acumen in clavo illo, quem ad sanctum Dionysium prope Parisios asservamus, desideratur. In Psalterii litaniis post sanctos Benedictum & Maurum sanctus Placidus invocatur. Multæ sunt ibidem aliæ beatorum domesticorum reliquiæ, quorum elogia Hieronymus de Raggiola, ejusdem loci monachus, scripsit ad Laurentium Medicem. Hic codex haud vulgatus superest in bibliotheca cum aliis non multis, uti & Colucii Pierii de Stignano, cancellarii Florentini, libri duo *de sæculo & religione*, ad Hieronymum de Uzano, Camaldulensis Ordinis monachum Florentiæ apud sanctam Mariam de Angelis: quem Hieronymum in sæculo Nicolai nomen tulisse idem auctor tradit. Nec flocci pendendus est brevis Anonymi commentarius *de ratione punctandi*, id est commata apponendi, apud veteres usitata. Vallumbrosanorum habitus, olim ferrugineus, nunc penitus niger: Ordinis Præpositura generalis quondam in hujus primarii loci abbate perpetua residebat: nunc ad eligentium arbitrium in singula qua-

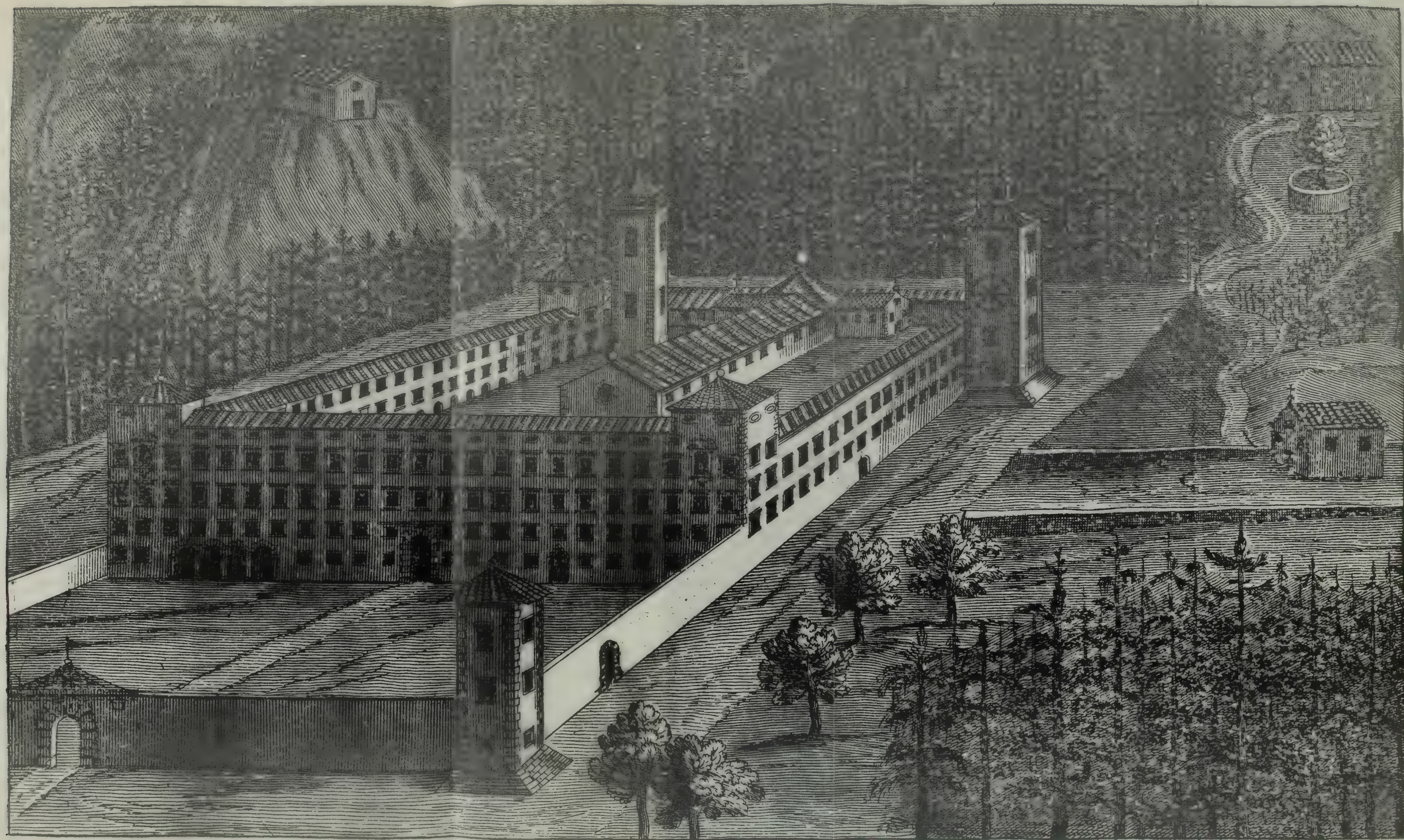
An. 1686. Aprili. driennia mutatur. Magna ibidem hoſpitum frequentia, etiam feminarum, quæ in eccleſiam non niſi quatuor vicibus quotannis admittuntur, iis alias conceſſa tantum ſubalari capella ad ſacra audienda. Monaſterii typum hic vides.

XVII. Cum Placido Poltri, religioſo & honeſtiſſimo juvene, reverendiſſimum abbatem convenimus in villa monaſterii, Paterno dicta: ubi vetera inſtrumenta & diplomata cuſtodiuntur. Quædam raptim notavimus, quæ nobis poſtea mox laudatus Placidus & Johannes Aurelius Caſari a Foro-livio, ſacrarii cuſtodes, exſcripta humaniſſime ſubmiſerunt. Ex his unum eſt præcipuum Ittæ, proximi ſancti Hillari parthenonis, modo exciſi, abbatiſſæ, quæ Johannem Gualbertum ejuſque ſocios, amore ſolitudinis ex monaſterio ſancti Miniatis egreſſos in eremum, *qua Vallis-umbroſa vocatur*, ſuſcepit in prædio ſuo, *Aqua-bella* dicto; eiſque hoc prædium aliaque ſub annuo cenſu conceſſit, adducta exemplo Chuonradi Imperatoris Auguſti & Ghiſlæ Auguſtæ, eorumque filii Heinrici: qui Florentiam ingreſſi, cum Johannis ejuſque ſociorum ſanctam vivendi normam didiciſſent, eiſque relatum eſſet, *illos eccleſiam non habere; Rodulfum Pavibronenſem, dignum Deo præſulem, quia Feſulani, Jacobo exſtincto, nondum habebant conſecratum præſulem*, ad illos direxit, ut ſcilicet ibidem oratorium conſecraret *in honore ſanctæ Mariæ & Michaëlis archangeli, & Bartholomæi & Thomæ apoſtolorum, & ſancti Stephani pontificis, & Benedicti Abbatis, & Nicolai venerabilis Confeſſoris* &c. *Data anno dominicæ Inc. triceſimo nono poſt mille, & anno imperii domni Chuonradi Imperatoris Auguſti tertio-decimo*, v. *Non. Julii, Indict.* VII. Mittimus in præſens alia Imperatorum diplomata, ceteraque Mathildis Marchioniſſæ, aliorumque inſtrumenta.

Cum ad Florentiam ipſo die accederemus, obvias habuimus puellarum & mulierum turbas, quæ cum uno ſacerdote voti cauſa (is ſingulis annis poſt Paſcha in Hetruria mos eſt) ad Vallumbroſam, Camaldulum, & montem Alverniæ proficiſcebantur: ubi in hoſpitiis, ejus rei cauſa dotatis, excipiuntur ſeorſim a viris, qui itidem proprium habent.

XIX. Pandectarum duo egregia volumina cum Magliabeco examinavimus in palatio Magni Ducis. Hæc volumina formæ ſunt prope quadratæ, ita ut altitudo duobus tantum digitis latitudinem ſuperet. Operculum ex ligno villoſum ſericum rubei coloris, atque emblemata ex argento in medio & in

quatuor

quatuor angulis ornant. Characteres ſunt quadrati & mediocris formæ; vocabula ſine abbreviatione ubique, & abſque commatis ſimul colligata. Quælibet pagella in duas dividitur columnas, quæ ſingulæ verſus quadraginta quinque continent. Prima ſingulorum verſuum vocabula paſſim minio deſcripta ſunt. Littera S plerumque in medio vocabulo ceteris major eſt. Litteræ hoc fere modo formatæ ſunt. An. 1686. Aprili.

Λ a b c d e f g h i k l

m n o p q r s ſ r r t u x y

Primo volumini præmittitur græca epiſtola Tribuniani & aliorum, qui Pandectis componendis operam navarunt, *data* XVII *Kal. Januarias, Juſtiniano perpetuo Auguſto* III. *Coſ.* Poſtea ſequitur index eorum, quæ in duobus voluminibus continentur, cum titulis minio ſcriptis. Primum volumen deſinit in lib. XXIX. atque adeo ſecundum incipit a lib. XXX. In fine prioris poſt ſex verſus græcos, quibus Juſtiniani opus ac Tribuniani commendatur, ab Angelo Politiano relatos, recenti manu Chriſtophorus Landinus ſecretarius ſubſcribit, & poſt eum Marſilius Ficinus die IX Aprilis anni M CCCC XCIV teſtatur ſe interfuiſſe, dum illud epigramma reperiretur. Tum ſubditur. *Petro Berardi de Berardis ſedente Vexillifero juſtitiæ. Quapropter perſpicuum judicamus, hoc volumen proprie fuiſſe ab ipſo Juſtiniano compoſitum, neque ſolum tranſcriptum.* Porro hoc Pandectarum opus Amalphi Piſas, & Piſis Florentiam a Florentinis allatum eſt, quod olim nonniſi *ad funalia* oſtendi, & quidem viris primariis, mos erat, teſte Angelo Politiano: nunc indulgentia Principis hæc gratia facilius conceditur. Porro Pandectas maſculino, non ſequiori genere Florentinos dici debere Antonius Auguſtinus probat tum in Dialogo X de Nummis antiquis, tum in Indice nominum propriorum, ubi de Pandectis. *Polit Miſcell. pag. 546.*

XX. Sabbato in Albis iterum Florentia egreſſis Piſas iter fuit. Dominica ſequenti facta eſt proceſſio Equitum ſancti Stephani papæ & martyris, qui ad Capitulum generale ſingulis

An. 1686. Aprili. trienniis ipsa die Pisas convenire solent. Ex palatio suo ad proximam sancti Stephani ecclesiam procedebant, præeunte clero sancti Stephani cum Antistite seu Priore ipsius ecclesiæ, insignibus pontificiis ornato; Equites bini pallio candido cum manicis rubeis induti, gladiisque accincti, numero ferme quadringenti, extremo ordine Dux serenissimus cum suo comitatu. Tum sollemne sacrum a prædicto Antistite celebratum, & sequenti triduo Capitulum generale.

Eodem die P. Capassius Servita, Theologiæ in academia Pisana lector, se nobis comitem ac ducem præbuit ad videndam ecclesiam cathedralem. Fabrica veteris architecturæ elegans ex marmore, cum tabulato deaurato & fornice duplici subalari, Alexandro Papa II. auctore gloriatur. Tabernaculum ad asservandam sacram Eucharistiam (quæ in Italicis basilicis nusquam suspensa est) totum ex argento recentis operis: tectum ex plumbo cum testudine in medio crucis. Valvæ portæ majoris ex ære artificii admirandi. Prope adest baptisterium in primis insigne: in cujus medio exstat Fons sacer rotundo opere, cum multis fonticulis in petra excisis, in quos forsan baptizandi olim immergebantur. Adhæret altare cum globo supra illud concavo, in quo Eucharistia olim ad usum (ut veri simillimum est) recens baptizatorum asservabatur. Ad aquilonarem ecclesiæ partem cernitur præclarum omnino cœmeterium, (*Campum sanctum* appellant) ante annos prope quadringentos constructum cum porticibus, quarum parietes longi passibus fere CLXXX, vitas Patrum ex una parte, ex alia historias veteris Testamenti egregie depictas exhibent. Inscriptiones illæ duæ insignes, quas sub *Cenotaphiorum Pisanorum* titulo eruditus Norisius exposuit, uni parieti insertæ sunt. Terra, quæ in media est area, Jerosolymis allata, intra horas quatuor & viginti quodlibet cadaver in eam receptum in cinerem olim redigebat: ita ut intra horas octo tumefieret; tum post totidem horas detumesceret; ac demum post alias octo consumeretur, ut vetus pictura docet eo in loco, ubi Cenotaphia illa Pisana visuntur. Nunc humo tantisper refrigerata, ibi cadavera diutius perdurant.

Res nova nonnullis fortasse videbitur, quod terra ex Oriente Pisas allata sit: sed multa ejus rei alia exempla occurrunt, ut apud Augustinum in lib. XXII de Civitate Dei cap. VIII, num. 6. & apud Gregorium Turonensem in lib. I. de gloria

Martyrum cap. VII. ubi ait, terræ hujusce particulas aqua solere conspergi, & ex iis *tortulas parvulas formari, ac per diversas mundi partes transmitti*, ex quibus *plerumque infirmi sanitates hauriunt.* Hinc Donatistæ terram, ex Oriente si eis afferretur, *adorabant*, teste Augustino in epistola LII. Denique Helena Augusta, Constantini M. parens, ex eadem terra magnam copiam attulisse Romam dicitur, ex qua sacellum sanctæ Crucis, *Jerusalem* nomine, constratum & ferme repletum fuisse tradunt Onufrius Panvinius & Severanus. AN. 1686. APRILI.

Apud Pisas Beatrix, Mathildis Comitissæ parens, in ecclesia majore sepulta est: cujus mausoleum deinde ad exteriorem portæ collateralis parietem translatum. Prope hanc ecclesiam exstat turris campanaria, industria architecti sic inclinata, ut prope casura videatur, cum octo columnarum ordinibus circa medium. In area meridionali erecta est columna & super eam *Talenti mensura, Pisanis a Cæsare missa ad mensurandum censum.* Hujus rei occasione redit in memoriam inscriptio modii Romani, qui in museo illustrissimi Petri Andreæ Andreini nobilis Florentini asservatur.

MENSURÆ. AD. EXEMPLUM. EARUM. QUÆ. IN CAPITOLIO. SUNT. AUCTORE. SANCTISSIMO AUGUSTO. N. NOBILISSIMO. CAES. PER REGIONES. MISSAE. CURA. D. SIMONIO. JULIANO PRA... URB. C. V.

Illud apud Pisas singulare, quod non modo ecclesia metropolitana, sed etiam muri civitatis, ac quidam etiam pontes super Arnum constant ex marmore. Matthæus Palmerius librum scripsit *de captivitate Pisarum*, quem Florentiæ legimus in bibliotheca Laurentiana. Præfixa est epistola ejusdem *Magno & spectato viro Nerio Capponio*: in qua mirari se dicit auctor, *quod cum plerique aliarum rerum Scriptores suos libros excellentibus mittant viris, hoc idem non fecerint Historici.* Quamquam apud veteres ejus rei exempla non desunt.

Eodem die * Liburnam adiimus, insigne emporium, in cujus portu præclara est Magni Ferdinandi statua cum quatuor captivis ex ære fusili. In urbe viginti millia hominum; & quarta pars Judæorum, (Hebræos appellant :) a quibus ita pendet commercium, ut diebus sabbati, quibus cessant ab opere, etiam ferias agant Christiani. Ipsi Judæi in Hetruria nul- * Livourne.

An. 1686. Aprili. lum diſcriminis inſigne gerunt: alibi pileum rubeo panno coopertum.

XXII. Piſas reverſi, die ſequenti Lucam acceſſimus, Reip. caput, ad Auzerem fluvium, quem ſub *Æſaris* nomine in ſuis elegiis Bartholomæus Beverinus, poëta & orator cultiſſimus, atque amicus, ſi quis alius, cordatiſſimus, eximie deſcribit in hunc modum.

Tu cadis illimis, puriſque argenteus undis:
Suntque tibi Alpinæ pabula prima nives.
Nobilis aërio nam defluis Apennino,
Unde ſuas ducunt Tibris & Arnus opes.
Stant circum horrentes umbroſo vertice colles,
Multaque naſcentes ſilva coronat aquas.
Saxaque propellis, jam tanta ſuperbia parvo:
Spumeus & latum per juga pandis iter.
Vallibus exceptus, ſinuoſo tramite ſerpis:
Atque tibi ripas, ut libet, ipſe facis.
Nec vitreo exhalas nebularum gurgite fumos,
Nec tua ſordenti ſunt vada pigra luto.

Hæc in ſpecimen ex Beverini carminibus referimus, qui non minus terſe ac polite proſa oratione ſcribit. Is nobis perpetuus in urbe Luca comes, tametſi theologicis, aliiſque ſtudiis occupatus. De hoſpitio nobis concedendo cum eo certavit rector eccleſiæ ſancti Petri de Samaldis Salvator Bonamicus, qui nos altera quam acceſſimus die in ſuas ædes invitavit, excepitque amiciſſime. Magna etiam in nos humanitas fuit illuſtriſſimi Abbatis Burlamachi, qui apud Pariſios nobis aliquando notus fuit; atque Marii Florentinii medici, cujus patri Franciſco Mariæ Martyrologii Lucenſis editionem referre debemus acceptam. Martyrologii exemplar, quod vidimus, octingentos annos videtur ſuperare.

XXIV. Bibliotheca eccleſiæ cathedralis, quæ ſancto Martino patrono gaudet, bonos libros, cum editos antiquos, tum manu exaratos habet non paucos, quorum pleroſque Felinus Sandæus epiſcopus conceſſit. In his quidam ſunt non exigui pretii: *Titi Livii fragmenta* Decadum, *Plinii junioris epiſtolæ*, Ad hæc *Otto Friſingenſis* de geſtis Friderici I. & *Pii* II opera hiſtorica. Sed præ ceteris inſignis eſt codex, tempore Caroli Magni ſcriptus, in quo continentur *Euſebii chronicon & hiſtoria*; *Iſidori* item *chronicon & liber officiorum*: *Hieronymus & Gen-*

nadius de scriptoribus ecclesiasticis; *liber de gestis summorum Pontificum* desinens in Hadriano I. sub nomine Hieronymi : fragmentum *de hæresibus Græcorum, Judæorum, & Christianorum*, desinens in Triteïtis : *Regulæ ecclesiasticæ Apostolorum* per Clementem, numero XLIX. Variæ compositiones *pro cathmia* seu *cadmia*, id est de confectione aurichalci, *pro tinctione omnium musivorum, eorumque deauratione, de musivis deargentatis, de sminitis tabulis plumbeis; decoctio plumbi, coctio vitri, tinctio pellium varia, triplex tinctio pandii, quæ fit super pelles; de porphyrio mellino, tinctio veniti; tinctio melina; compositio smithina; de calce & variis metallis, de lazuro, de chrysographia*, seu de modo scribendi cum auro liquido. Præter hæc sequuntur in eodem codice *Gennadius de dogmatibus. Canones Nicæni* numero XXI. Varia item Concilia; decretalis *epistola Gelasii de libris recipiendis : Augustini capitula septem* Romam transmissa, *Si quis rectum in omnibus non credit* &c. Item ejusdem *liber de quinque hæresibus, & libri duo de excidio urbis : tum liber de natura rerum*, auctore Jacobo Dei famulo; *Plinius Secundus de divisione temporum*; ac demum *Genealogiæ totius bibliothecæ*, id est librorum sacrorum, *ex omnibus libris collectæ veteris novique Testamenti : in quibus prophetiæ cum nominibus, & tempora omnium prophetarum usque ad beatum Cyprianum designantur, & ad nostram ætatem quid fuerit gestum monstratur, ex historiis collectum legalium mandatorum.* In fine hujusce operis hæc leguntur : *A nativitate Domini usque ad ejus passionem anni sunt* XXXI. *Et à passione Domini usque ad* XXIIII *regis* ... **erici*, *anni sunt* D XXXIIII. *Fiunt omnes ab Adam per Legis* ... *usque ad annum præsentem, anni quinque* * ... *nongenti octoginta quatuor.* Hæc de vetustissimo illo codice. In alio non minus antiquo recensetur Ordo Episcoporum, qui in urbe Luca fuerunt ordinati. Horum *primus est* OBSEQUENTIUS *episcopus*, qui tantum septimus apud Ughellum habetur, *secundus* FRIDIANUS, & alii ad Laurentium episcopum, qui ordine quintus-decimus in prædicto catalogo exhibetur, Ughello XXI. Sancti Fridiani, aliis Frigidiani, ecclesia Canonicorum regularium haud ignobilis, Richardi Anglorum regis, quem sanctum appellant, tumulo illustrata est. Hactenus de Lucensis ecclesiæ bibliotheca, quam annuente illustrissimo Canonico, cui Libertas Moriconi nomen est, facile vidimus.

AN. 1686. APRILI.

* *Theoderici.*

* *Supple millia.*

In ejusdem ecclesiæ archivum nobis accessum præbuit emi-

AN. 1686. APRILI. nentissimus Cardinalis Spinola, Lucæ episcopus. Omnia fere diplomata & instrumenta ibidem authentica supersunt a tempore Liutprandi. Sub noctem sacrum Christi Domini Vultum, qui pium horrorem spectantibus injicit, jubente Cardinale intueri nobis concessum est. Ex cedro efficta est illa imago venerabilis cum vestibus & ornamentis pretiosissimis. In summa Lucensium magna in nos urbanitas fuit, quorum nominibus singillatim commemorandis supersedemus. Sed præterire non licet virum doctum & eruditum Jacobum Mariam Cenni Senensem, Cardinali a secretis, qui nobis indicem epistolarum Ambrosii Camaldulensis, & quasdam ejusdem auctoris epistolas submisit; immo & libellum de vita Mæcenatis, ab se italice compositum, dono dedit. Tanta Lucensium in nos benevolentiæ significatio innatæ eorum urbanitati, & Magliabeci litteris commendaticiis tribuenda est.

XXV. Beverinus historiam Lucanæ civitatis, a se eleganter scriptam, nobis ostendit, nondum editam: neque sperabat facultatem imprimendi facile concedendam a Rep. quæ sua arcana vulgari non patitur. Unde intacta hactenus Lucensis historia. Idem Beverinus Æneiden versibus italicis reddidit, recusam non semel; vitamque sanctæ Cæciliæ notis suis illustratam, cum poëmatiis suis in amoris testimonium abeuntibus concessit. Sectatur institutum Clericorum Matris Dei, qui Ordo Lucæ exordium habuit in ecclesia beatæ Mariæ de Curte Orlandini per Cæsarem Franciottum. Marius Florentinius nobis etiam concessit libros duos parentis sui, nempe tumultuariam Disquisitionem de Azymo & fermentato, & Notitias de Mathilde Comitissa sermone italico. Habet & alia optimi parentis sui postuma opera, propediem (uti sperare nos jubet) vulganda typis. Postquam hæc scripta erant, non sine acerbo dolore accepimus, Beverinum Lucæ obiisse die XXIV Octobris, gravi reipublicæ litterariæ damno, maxime Italiæ, cujus magnum erat inter doctos & pios ornamentum. Epistolam, quam vir piæ memoriæ pridie sui obitus, quasi testamenti vice, ad nos scripsit, hoc loco referri, quæ suprema ejus voluntas fuit, Lectori non ingratum fore putamus.

Scribo aliena manu, meo corde, P. R. Reus promissi carminis, quo Maximi omnis memoriæ REGIS *pietati plauderem, jamdiu me exsolvissem, nisi ineluctabiles causæ volenti conantique intercessissent. Ab ipso discessu vestro, ipsis Kalend. Maii, tam dirus æstus*

pertinaci vapore ac ſiccitate totos quinque perpetuos menſes adeo Etruriam noſtram corripuit: ut afflicta valetudine, fractiſque non corporis modo, ſed etiam animi atque ingenii viribus, ſtudia omnia intermittere coactus ſim, iis tantum exceptis, quæ publicæ profeſſionis munus exigit. Pluries tamen admovere manum ingenti operi conatus ſum, ſed in ipſis experimentis conatus deſtituebant: nec quicquam occurrebat REGE *tanto dignum, & quo nedum ſupra ceteros, ſed infra me quoque non eſſem futurus. Quippe, ut optime noſti, carmina ingenii ac ſpiritus florem exigunt, nec quicquam in eis placere poteſt coactum & expreſſum, & quod prono & labente curſu ſponte non fluat. Itaque rejeceram hanc curam in remiſſiores autumni dies, quibus per ſolitudinem & otium in amœno aliquo receſſu abditus, mihi & muſis vacarem. Sed talia meditantem ſub ipſas Kal. Octobris febris ardens me repente corripuit, quæ maligno vapore venas totumque corpus adeo ſuccendit, ut intra paucos dies me ad mortis portas adegerit. A quibus divina primum clementia, quæ pias aures ſodalium precibus votiſque porrexit; dein ſtudio cl. viri Marii Florentini, cujus virtutem præſens vidiſti, revocatus vivo; ſed ita vivo, ut vix languidum ſpiritum ægre traham. Itaque omnis mihi ſpes plane concidit moliendi aliquid, quod tanto* REGE *dignum, noſtriſque jam editis opuſculis non indignum futurum ſit. Quod utrumque ſcio R. P. & regiæ gloriæ, & quantulæcumque famæ meæ conſulentem remiſſurum. Habet* REX *Maximus geminum & voluntatis, & ingenii mei pignus: duplex inquam carmen, quo & Mediterraneum Oceano committenti, & e Batavo bello revertenti plauſi. quibus tamquam duobus monumentis, omni ære perennioribus, non illius, ſed mei nominis famam conſecravi. ut proinde te præcipue ſequeſtre veniam facile impetraturus ſim, ſi ægrum ingenium ejus obſequio impendere minime æquum exiſtimaverim. Habes, R. P. contumaciæ meæ cauſas: quas ſi carminis loco Itinerario inſerere non dedignaberis, ſummi honoris loco ponam. Vale una cum doctiſſimo & optimo patre* Germain, *quem utrumque complector animo, ac deoſculor. Valete.... Hanc ex lectulo dictabam, non minus auctore ſuo languidam ægramque: ſed quæ ſumma in* REGEM *Maximum veneratione, ſummo in vos amore caleat vigeatque. Scire quoque vos velim, carmina Etruſca propediem, multum aucta, Venetis typis tertio proditura. Conciones & epiſtolæ aliquanto ſilebunt. Annales Lucenſes in pluteis jacent, tempuſque oportunum expectant. Lucæ X Kal. Novembris Anno* M DC LXXXVI.

AN. 1686. APRILI.

Ex carmine, quo vir ille Ludovico Magno ob commiſſum

An. 1686. Aprili. Oceano Mediterraneum plaudit, hæc in ſpecimen adducimus.

——————————— *ſtupet inſcia tellus,*
Miraturque novas claſſes: ſolituſque ſecari
Vomere, ſentit ager celeres innare carinas.
Littora pulſantur, quondam non pervia nautis:
Commiſſumque mari invehitur mare, verſaque retro
Flumina torquet amans placide; fluctuſque maritos
Miſcet Atax cupidæ, pelago mirante, Garumnæ.

* *Piſtoïa.* * Piſtorium civitas, medio Lucam inter & Florentiam intervallo, qua Florentiam ſpectat, viam aperit ad continuas agri amœnitates, quales a Florentia Piſas uſque occurrunt. Priuſquam Florentia diſcederemus, ex Magliabeco reſcieramus, Piſtorii Vincentium Mariam equitem ſollicitum eſſe de interpretatione tabularum quarumdam, quas in cortice ſcriptas exiſtimabat. Illuſtriſſimum virum convenimus: ille nobis tabulas exhibuit, decem aut duodecim foliis ex ligno cera oblito craſſiſſimis conſtantes: in quibus minutiſſimis litteris deſcriptæ ſunt quotidianæ expenſæ Regis Francorum in itinere facto ex urbe Pariſiorum in Belgium per Aſnerias, Pontisaram, Urſicampum, S. Quintini opidum, Bapalmam, Inſulas, Curtracum; & ex Belgio in pagum Turonenſem, aliaſque regni provincias. Incipiunt illæ tabulæ poſt annum M CCC. quas proinde ad Philippum IV (nam Regis nomen in tabulis non exprimitur) referendas exiſtimamus. De cetero nihil continent obſervatione dignum, niſi nomina Militum ſeu Nobilium, qui in Regis comitatu erant.

XXVI. Tertia vice Florentiam reverſis, non prius inde diſcedere viſum eſt, quam ſacellum, pro mauſoleo ſereniſſimorum Ducum ante annos octoginta duos inchoatum, necdum continuo licet artificum labore abſolutum, contemplaremur. Laurentianæ baſilicæ ſacellum adhæret. Teſtudo eſt in octangulum elata, omni pretioſorum lapidum genere decorata ad convexam ſacelli concamerationem, quæ picturis ornanda eſt. In ſex octogoni angulis totidem ſunt Ducum a Coſmo Magno ſtatuæ, aliæ ex marmore, aliæ ex ære. Sub ſingulis ſtatuis ſingulæ urnæ ſepulcrales vacuæ corporibus, quæ in ſubjectis cryptis ſubterraneis reponenda ſunt. Unum ex duobus qui reliqui ſunt angulis occupabit altare cum choro: alterum porta ſacelli, ubi duo alia cenotaphia eſſe debent. Symbola omnium ac ſingularum Hetruriæ civitatum nativis pretioſorum lapidum

pidum

pidum coloribus expressa hinc inde conspiciuntur opere tessel- AN. 1686.
lato. Opus ingentis pretii, a Ferdinando Magno incœptum, ad APRIL.
quod finiendum necessarii sunt (si peritis credendum) aurei duo milliones. In basilica Laurentiana altera capella est, in qua sepulti Laurentius & Julianus Medicei cum eximiis monumentis, Michaëlis Bonarotii arte elaboratis, quæ absolutissimis antiquitatis operibus vix cedunt.

In hortis illustrissimi Marchionis Francisci Ricardi hanc inter alias probavimus inscriptionem.

D. M.
FAUSTUS. AUG. LIB.
ADJUTOR. AB. EPIS
TULIS. LAT. VIXIT
ANNIS. XVIIII. M. IIII.
DIEB. XVI. FECIT
ARTEMISIUS. PAE
DAGOGUS. ET. LIB.
PUERO
KARISSIMO.

Alios duos, qui Augusto erant ab epistolis latinis, vide sis Grut. D LXXXVII.
apud Gruterum. 2 & 3.

XXVIII. Illustrissimus Vivianus, Magni Ducis Mathematicus, nobis ostendit tres priores libros ab se compositos & editos sub hoc titulo; *Divinatio in quinque libros deperditos Aristæi senioris de locis solidis*. Supersunt adhuc duo edendi, quos Regi Christianissimo dedicare meditatur, a quo honorarium donum annuum antehac accepit. Idem nobis Theonis in Ptolemæum versionem, sæculo superiori a Johanne Baptista Theophilo, nobili Urbinate, factam, ut ad regiam bibliothecam transportaretur, tradidit in manus: quam clarissimo Thevenoto regiæ bibliothecæ curatori consignavimus.

I. Dux serenissimus, qui ad hoc usque tempus Florentia ab- MAIO.
fuerat, partim Pisis, partim in Monte-Lupi (ubi Ambrosianum est palatium cum conventu Minorum Hispanicorum) verno tempore versatus, nobis audientiam concessit ea facilitate ac benignitate, ut velis clausis per dimidiam horam nos privatim alloqui sit dignatus. Multa de Rege honorificentissime dixit, deque ejus studio in catholicam Fidem. Postmodum jussit, ut lectica nobis usque Bononiam suppeditaretur. Deinde ad au-

An. 1686. Maio. dientiam Magni Principis Ferdinandi, ac Principis Gastonis admissi sumus: in quibus præclara illa Mediceorum indoles, id est innata in litteras & litteratos viros propensio, cum aliis eximiis dotibus deprehenditur.

II. Amicis nostris vale diximus, in primis amantissimis Patribus ex abbatia sanctæ Mariæ, qui toto illo, quo Florentiæ versati sumus tempore, nos semper æquali ac constanti caritate complexi sunt exemplo humanissimi Candidi abbatis: deinde illustrissimo Magliabeco, qui nos litteris, libris, & perpetuis officiis juvit. Ab eo quippe epistolarum Ambrosii Camaldulensis volumen optimæ notæ, libros editos complures, ineditos non paucos accepimus. In his est Petri Apollonii Novariensis carmen heroicum *de Davide & Golia* ad Laurentium Medicem: quo ex carmine discimus ætatem hujusce auctoris, quem alii ad sæculum septimum, alii ad decimum, alii ad alia tempora referunt, ut videre licet apud Gerardum Vossium de Historicis latinis: ubi *Petrus Apollonius Collutius* appellatur. Idem auctor carmen quatuor libris scripsit *de Excidio Jerosolymitano*. In posterum itaque nemini futurum est dubium, Petrum Apollonium sub finem sæculi XV floruisse, nempe tempore Laurentii Medicei, cui superius carmen de *Davide & Golia* inscriptum est. Hanc notitiam erudito Magliabeco præter alia multa debemus. Subjunguntur eidem carmini varia ejusdem auctoris epigrammata; quorum unum epitaphium est Pauli II. alterum Sixti IV. cujus vitam ab Onufrio Panvinio scriptam habemus.

Cum de relinquenda Florentia cogitamus, amici cujusdam monitu discimus superesse magnam veterum librorum copiam penes illustrissimum Canonicum Strozzam, qui aliquando Regis Oratoris officium Florentiæ gessit. Eo nos conferimus, & facultate a viro humanissimo facile impetrata, libros, quoad nobis in illis temporis angustiis licuit, revolvimus. Præcipui sunt *Johannis Chrysostomi* in primam Apostoli ad Timotheum epistolam expositio, *Ambrosio monacho interprete*: ad Pium II pro felici ex Mantuana peregrinatione reditu *Hieronymi Aretini abbatis* sanctæ Floræ *congratulatio* in dialogi modum, interlocutore Guidone Antonio, Pii consanguineo, & ipso Hieronymo, quem Poggius interlocutorem in Dialogo adversus hypocrisim non sine elogio abhibuit. Ad hæc in eadem bibliotheca habetur *Historia Concilii Tridentini* italice, auctore Marco Antonio Milledoni, Secretario Concilii. Ibidem epitaphium Jacobi

Cardinalis Papienſis deſcripſimus.

Luca ortus, ſed Sena fuit mihi patria; nomen,
Dum vixi, Jacobus, Piccolomina domus.
Papa Pius ſedem Papienſem detulit: idem
Cardineo ornavit munere: nudus eram.
Quem colui vivens, non linquo mortuus: hic ſum,
Et prope ſancta Patris filius oſſa cubo.
Vivite qui legitis: cæleſtia quærite: noſtra hæc
In cineres tandem gloria tota redit.

BONONIA.

III. Feria ſexta, diſceſſus tandem extremus Florentia fuit. Decimo ab urbe lapide in declivi montis Senarii viſitur Servitarum princeps monaſterium, religione in primis celebre. Prima nobis ſtatio Florentiolæ, quod opidum poſt montem Jovis occurrit: altera Bononiæ in abbatia ſancti Proculi, ad quam in rheda reverendiſſimi Abbatis, quam in noſtri occurſum præmiſerat, deducti fuimus. Bononia urbs ampliſſima & elegans, cujus ædes veſtibulis ſive prothyræis, quæ viam peditum a pluviæ injuria protegunt, præmunitæ. Palatia item in ea urbe præclara, ex quibus unum e præcipuis eſt gentis Ranucciorum, cujus gentis præclarum modo eſt ornamentum Cardinalis hujus nominis, Nuntius apud Regem Chriſtianiſſimum acceptiſſimus. In ea urbe ſubſtitimus per quatuor dies, recreati hoſpitio & officiis reverendiſſimi abbatis ſancti Proculi Ludovici Guerræ Pedemontani, ejuſque loci monachorum e noſtris. Cœnobii ædes Italicam illam artis concinnitatem egregie exprimunt. Ad viſendam urbem dux nobis fuit domnus Caſimirus Freſcotus Burgundus, idemque ſcribendo ſuam nobis impendit operam.

V. Dominica ſalutavimus illuſtriſſimum Comitem Valerium Zani, virum non minus pium, quam doctum; cui Magliabeci litteras reddidimus. Die ſequenti cum ipſo adiimus celebrem abbatiam ſancti Salvatoris, quæ caput eſt Congregationis Canonicorum regularium ſancti Auguſtini. Ibi præclara eſt baſilica recentis architecturæ; inſigniſque bibliotheca, ante annos centum & ſexaginta, libris cum græcis, tum latinis, editis & ineditis inſtructa a Pellegrino Bononienſi, qui ejuſdem Congregationis generalis præpoſitus anno MDXXVI. renuntiatus eſt. Hujus bibliothecæ mentionem facit Mauro-

AN. 1686. MAIO.

lycus, qui ad eam perlustrandam missus est anno M D LXXXVI a Philippo secundo Hispaniarum rege, *ad faciendum*, inquit, *delectum variorum digniorumque codicum manuscriptorum, tam græcorum, quam latinorum*, quos in bibliothecam sancti Laurentii Escurialis transportaret. Supersunt nihilo minus etiam nunc permulti non solum editi, sed & manu exarati libri utriusque linguæ in eadem bibliotheca, in quam facilis nobis accessus fuit ex litteris commendaticiis reverendissimi Patris Cerri, ejusdem Congregationis in Urbe Procuratoris generalis. De quibusdam codicibus melioris notæ nonnulla observare juvat, & primo de græcis. In uno *Athenagoræ legatio* ad Marcum Aurelium & Aurelium Commodum; ejusdemque *libellus de resurrectione corporum*. *Justini martyris* moralis *oratio* περὶ μὲν τῆς κατ' πρόβλεμα τινῶν ἀζογίςυ &c. Ejusdem *parænesis ad Græcos*, item *de recta Fide*. *Origenis epistola ad Aphicanum*, ut in codice, in editis *Africanum*. *Cleomedis circularis commentatio* cum commentis Chartophylacis: *Heron de machinis bellicis* cum figuris. In alio codice *Theonas Smyrneus in Platonem*. Denique in alio *Basilii commentarius in Psalmos: tum contra Sabellianos, Arrium, Anomæos* &c. Hæc de græcis. Præcipuus e latinis est codex venerandæ antiquitatis, *Lactantii institutiones*, item *libros de ira, & de opificio* cum epitome continens; litteris quadratis scriptus ante annos mille & centum, collatusque & emendatus minuto charactere Romano antiquissimo. sed, quod dolendum, periere duo aut tria prima folia, deestque præfatio integra: ex qua sciri potuisset, an Constantini mentio in eam intrusa sit. Post hunc codices duo epistolarum sancti Cypriani. Non tanti sunt pretii liber *Bornii de Sala contra Judæos*, & *Hieronymi* olim *Judæi* alter: *Antonii de Senis* episcopi Fulginatis ex Ordine Jesuatorum liber, *Quod unicuique à Deo constitutus est terminus mortis* &c. Ad hæc *Johannis Antonii Campani* de gestis & vita Braccii ducis libri sex: in quorum fine legitur hoc epigramma Cornazani:

Cum caderes, Bracci, belli clarissime princeps,
Virtutis cecidit sorte premente jubar.

Obiit XVI *Kal. Novemb.* M CCCC LVIII.

Ex reliquis codicibus tantum tres alios notamus aliquanti momenti. Primus exhibet *generales materias sermonum & collationum* quatuor libris, auctore quodam regulari Canonico anonymo, qui ante exstinctos Templarios vivebat.

Totum opus in quatuor libros tributum est. Primus liber continet argumenta collationum sive sermonum ad singulos hominum status sub capitulis centum. Secundus continet in capitulis XXV materias generales sermonum secundum festorum varietates. Tertius constat capitulis XXXIII. in quibus aliæ materiæ generales pro ratione temporum suppeditantur. Quartus denique exhibet materias generales pro varietate negotiorum, in Ecclesia, in Conciliis, in Synodis &c. Redeo ad primum librum, in quo auctor suggerit materias sermonum ad Canonicos regulares, Præmonstratenses, fratres de Valle Scholarium, fratres de Sacco, fratres Prædicatores; ad Monachos, nigros, albos, & griseos; ad Eremitas, Cartusienses, Grandimontenses, Templarios; ad fratres Minores, fratres de Trinitate; ad Religiosos in Scholis commorantes, ad Conversos & Conversas variorum Ordinum: quibus singulis congrua pro tempore dat monita. In monachis nigris id carpit, " quod pueros in religionem admittant: quod non satis exer- " ceantur in scientia Scripturarum, nec sufficienter a majoribus " suis instruantur; nec satis intelligant beneficium vocationis suæ " ad religionem. Griseos monachos, *sicut sunt illi de Tyrone, &* " *quidam alii*, ait quædam accepisse de severitate alborum, quædam vero de nigrorum remissione, ut pellicia. In capite XXIII ad Eremitas, epistola *de vita solitaria ad fratres de Monte-Dei* laudatur non semel, ejusque auctor GUILLELMUS *Claravallis*. In capite sequenti ad Cartusienses: *Admonendi sunt isti, ut dum sunt in cella, agant quæ pertinent ad vitam solitariam, de quo habetur abunde in epistola ad fratres de Monte-Dei.* Et post pauca: *Rursus admonendi sunt, ut interdum tales fiant & admittantur dispensationes, ut tantus rigor tolerabilis reddatur; & sic fiat rationabile obsequium eorum.* Agit dein de terminis possessionum, aliisque rebus; tum laudat sanctam Cartusiensium simplicitatem. *Non enim habent*, inquit, *aliquam Regulam, sed solum Constitutiones seu consuetudines, nec caput unum, nec est una domus sub alia, sed solum conformes sunt.* Hæc in specimen de primo illo codice sufficiant.

AN. 1686. MAIO.

Alter codex continet *P. Candidi Decembrii* epistolarum libros octo ineditos, quibus præfixa est auctoris epistola ad Bartholomæum Mediolanensem antistitem, cujus hortatu epistolas suas in unum corpus collegit. Ultimus liber totus est ad fratrem Antonium Raudensem alias Panormitanum, Ordinis

AN. 1686. MAIO. Minorum, quem petulanter irridet ob Philippicam ab eo nuper editam. Ad Candidi invectivas respondet Jacobus Modoëtiensis. In tertio codice habentur *epistolæ Pauli Canonici regularis Veronensis* ex abbatia sancti Leonardi: ex quibus nonnullæ observationes haud indignæ possunt erui. In epistola tertia ad Bartholomæum & Nicolaum fratres, petit curari, *quo vasculum conflctur argenteum, desuper auro elaboratum, quo servari possit religiosissime sacratissimum corpus Christi, uti mos est per omnem Ecclesiam Dei.* Tum subdit: *Urnam illam eburneam, qua usi sumus pro hujusce causa, sæpe vidisti, & judicasti indignam tanto mysterio.* In epistola v. de morte patris sui agit auctor, quæ mors accidit Venetiis anno M CCCC XIII. sumto Viatico sacro ante extremam unctionem. Epistola XVI inscripta est Francisco Barbaro, a quo ejus librum *de re uxoria* sibi promissum postulat. In fine ultimæ epistolæ, quæ est XIX, sequitur epistola Gregorii Conrari, apostolicæ sedis Protonotarii, ad illustrissimam virginem Cæciliam de Gonzaga: cui congratulatur, quod, spretis mundi oblectamentis, Deo se devoverit: hortaturque, ut relictis poëtis, in quorum lectione a Victorino præceptore instituta fuerat, legat potius sanctorum Patrum tractatus, quos de sancta virginitate & de servan'a continentia scripserunt: *sicut Augustinus*, inquit, *& Basilius in eo libro, quem nuper frater* AMBROSIUS *in latinum sermonem vertit: cui pro suis bonis meritis rependat Deus in vita beata.* Deinde hæc de eodem Ambrosio addit: *Multa quidem utilia ex Doctoribus ecclesiasticis egregie transtulit, & plura transtulisset, ni eum a laboribus humanis immatura mors sustulisset.* Et inferius: *Revolve libros Lactantii, Cypriani, Hilarii, Hieronymi, Ambrosii, Augustini, Gregorii, Leonis, Sulpicii, Bernardi, Salviani quoque: cujus libros de Providentia Dei, e Concilio Basileensi rediens, de Germanorum ergastulis in Italiam deportavi.* Hactenus Gregorius Conrarus seu Coriarius, ad quem exstat Poggii epistola, qua objecta quædam in suum librum de Nobilitate diluit. Ceterum epigrammatibus antiquæ Urbis, quæ Jacobus Mazochius tempore Leonis X vulgavit, præmittitur manu descripta collectio veterum inscriptionum, ab anonymo erudito facta, ex qua unam proferimus, nempe antiquam supplicationem ad transferenda mortuorum corpora Imperatori porrectam, quæ in marmoreo sepulcro inventa est hoc modo.

Qom ante hos dies conjugem & filium amiserim, oppressus necessitate corpora eorum fictili sarcophago commendaverim, donec is locus, quem emeram, ædificaretur, via Flaminia, inter mil. I. & III. euntibus ab urbe parte læva, rogo D. Imp. permittas mihi in eodem loco, in marmoreo sarcophago, quem mihi modo comparavi, ea corpora colligere: ut quando esse desiero, pariter cum eis ponar. Secretum: Fieri placet. Lubentius Celsus promagister subcripsi III Nonas Novembres, Antione Pollione Coss. An Pudente & Pollione? anno Christi CLXVI.

Quatuor a Bononia passuum millibus exstat ejusdem Congregationis sancti Salvatoris abbatia beatæ Mariæ de Rheno, ex qua Lucius II ad Pontificatum assumtus fuit, antea Gerardus dictus: cujus mentio est in Necrologio loci, tum ad XI Kal. Octobris, quo die coronatus est anno MCXLIV. tum ad VIII Kal. Septemb. qui dies ejus supremus fuit anno sequenti. Ibidem X *Kal. Novemb. anno Domini* MCLXXXVIII *obiit Faïta, filia olim domini Alberti ab Urso de Cazanimicis, fratris domini Lucii Papæ* II. Eodem in loco sepultus est anno MCCXVIII Bandinus Legum doctor, de quo hoc epitaphium in prædicto Necrologio:

Bandinus Tuscus, legum splendore coruscus,
In Pisa natus, jacet hoc tumulo tumulatus.

VII. Basilica sancti Petronii, cathedrali sancti Petri vicina, altare versus portam conversum habet. In ea descripsimus epitaphium Gratiani, qui olim monachus e nostris, ac Decreti compilator fuit.

D. O. M.
GRATIANI *Clusini, Cæsarei Jur.*
& Pont. enucleatoris prope divini:
Qui monachus in martyrum Felicis
& Naboris æde, absolutissimum
ibidem opus Decretorum
anno gratiæ M. C. LI. *compilavit:*

AN. 1686. MAIO.

Monumentum quod illic carie
ruderibusque obsorduerat;
hic magnificentius renovatum
Johannes Franciscus Aldrovandus Bononien.
IIII *Dictator, ære publico instauravit*
anno salutis M. CCCC. LXXXXVIIII.
Idibus Junii, Johanne Bentivolo II.
P. P. remp. feliciter gubernante.

Prædictum sancti Felicis & sancti Naboris monasterium, olim virorum, nunc sanctimonialium est Ordinis nostri: ubi lapis quondam ad Gratiani ostium cubiculi positus, in sacrarium postea translatus, hos versus inscriptos continebat.

Hanc aulæ partem reverenter, lector, adito.
Namque loci monachus Decretum hic condidit hujus
Divinum Gratianus opus, quantumlibet arto
Contentus septo: quod jam reparando caducum,
Et vetus hoc claustrum tolli fuit inde necesse.
Id tamen abbate constructum est Bartholomæo,
Mille trecentenis decies septem atque quaternis
Annis à Christo pura de Virgine nato.

Hinc refelluntur qui asserunt cum Sigonio in libro II de Pontificibus Bononiensibus, Gratianum in sancti Proculi cœnobio monachum exstitisse.

Antiquissimum est Ordinis nostri, nunc Cælestinorum, sancti Stephani monasterium, *Jerusalem* dictum: in cujus area claustri vas insigne ex lapide prostat, quod ad Cœnam Domini Liutprandus & Hildeprandus reges fieri curarunt, hac inscriptione in orbem apposita.

✠ *umilibus vota suscipe Domine*
Dominis dominis nostris Liutprante &
Ilprante regibus, & domino Barbatu
Episcopo sanctæ ecclesiæ Bononiensis.
Hic in honorem loci religiosi sua præcepta
obtulerunt, unde unc vas impleatur in Cœnam
Domini Salvatoris. Et si quis munera hæc minuerit,
Deus requiret. ✠

Ughellus.

Ughellus barbaram hanc inſcriptionem, at mendoſe retulit: ſed quis fuerit illius vaſis uſus non indicavit. Nonnulli viri docti exiſtimant, adhibitum fuiſſe in Cœna Domini ad lotionem pedum. Eſt enim vas capaciſſimum, habens in orbem circiter tredecim pedes, altitudinis unum cum octo pollicibus; & in fundo foramen ad liquorem, ubi neceſſe fuerit, effundendum. Verum cum legimus in præmiſſa inſcriptione, *Præcepta*, atque adeo donationes a Liutprando & Hildeprando factas fuiſſe, *unde vas impleretur in Cœnam Domini;* nihil aliud cogitandum ſuccurrit, quam vino continendo deſtinatum fuiſſe, forte ad illud epulum, quod ipſo die Cœnæ a Fidelibus olim fieri conſuetum erat. In eodem ſancti Stephani cœnobio invenimus libellum de geſtis Bonodii abbatis. Ad ſanctum Michaëlem in Prato nobiliſſimum eſt monaſterium Olivetanorum, cujus ſitu nihil amœnius, nihil jucundius. Bibliotheca, novo opere præclare conſtructa & inſtructa, nonniſi vulgares libros continet. AN. 1686. MAIO.

Archivum urbis, quod duce Valerio Zani inſpeximus, habet quædam vetuſtiſſima diplomata ex eccleſia Ravennenſi, in papyro Niliaca exarata: quorum unum continet donationem ſex unciarum, a Johanne Spatario factam prædictæ eccleſiæ Ravennati. *Actum Imperatore, Conſule, & die ſupra ſcriptis* legitur ante ſubſcriptiones: ſed notæ chronologicæ, quæ initio diplomatis appoſitæ erant, deſunt in mutilo inſtrumento: cui ΜΑΡΙΝΟϹ ΧΡΥϹΟΚΑΤΑΛΑΚΤΗϹ litteris græcis, ſed verbis latinis ſubſcripſit; alii verbis & litteris latinis. Alterum, totum fere lacerum, datum eſt *ſub die quarto Non. Janu. P. C. Flavi Fauſti Junioris V. C.* id eſt anno CCCC XCI. exhibetque conceſſionem cujuſdam matronæ, nomine Mariæ, factam Johanni antiſtiti ejuſdem eccleſiæ Ravennenſis. In palatio, ubi prædictum archivum eſt, exſtant omnia autographa & adverſaria Ulyſſis Aldrovandi Bononienſis.

VIII. Dominicanorum inſigne cœnobium inviſum præterire fuit religio, tum ob reliquias ſancti Dominici, qui ibidem ad ſuperos abiit ſepultuſque eſt, tum ad videndam loci bibliothecam maxime ornatam, libriſque refertam. In ea bibliotheca Ambroſius Camaldulenſis invenit *volumen, ubi geſta Conciliorum veterum pulcherrime deſcripta erant, & in primis Chalcedonenſis Synodi per actiones diſtinctæ, pulcherrimis & antiquiſſimis litteris:* quo in volumine erant *libri Facundi de ipſius Concilii geſtis* con-

An. 1686. Maio. tra detrahentes. Sed hunc codicem non invenimus. Beata Catharina Bononiensis in ecclesia Corporis Christi apud Clarissas integro corpore spectanda exponitur.

Ipso die illustrissimus Comes Carolus Cæsar Malvasia, metropolitanæ ecclesiæ Canonicus, nos honoris causa invisit. Is libellum scripsit ad explicandum ænigma Æliæ Læliæ Crispis: atque aliud opus italice de Pictoribus Bononiensibus, Regi Christianissimo nuncupatum: cujus in se munificentiam magnopere deprædicabat, quod munus regium ad se missum cum gerulus deperdidisset, iterata largitione alterum non sine fœnore ad se rediit.

* Modene

IX. Bononia dimissa, * Mutinam tendimus, Sadoletorum natalem urbem, ubi in transcursu visa nobis est sancti Geminiani ecclesia cathedralis antiqua: deinde abbatia sancti Petri e nostris, ubi nihil singulare, neque in bibliotheca, neque in archivo. Hujus loci abbas fuit *Guillelmus Cortesius, postea Cardinalis, Sadoleti litteris celebratus. In eadem urbe picturæ Principis, pleræque ad pietatem compositæ, & numero, & pretio insignes. His cursim perlustratis, ipsa die in Nonantulanam abbatiam, quæ decem passuum millibus inde distat, accessimus: ubi modo sex monachi Cistercienses sub abbate regulari degunt, magna parte bonorum abbati sæculari relicta. In bibliotheca duo tantum supersunt ex multis, quos celeberrima olim illa abbatia habebat, veteres codices, nempe vita Hadriani Papæ I, quam hic habes, auctore monacho loci anonymo: alter vero de abbatibus, qui illud monasterium rexerunt. In archivo diplomata perantiqua Ludovici, Lotharii, & aliorum. Ambrosius Camaldulensis anno MCCCCXXXIII eo profectus, bibliothecam videre non potuit, asserente abbate, nulla ibi esse volumina; cum plurima miræ vetustatis illic pulvere & situ jacere demersa ex auctoribus certis ipse comperisset.

* Gregorius

Postquam Mutina discessimus, V. C. Laurentius Statilius ex eadem urbe litteris nobis significavit, penes se esse Petronii Arbitri fragmentorum exemplar, quod doleret nobis visum haud fuisse, cum Mutinæ versaremur. Qualis sit codex ille, exponit in itinere suo Dalmatico Jacobus Sponius, qui Tragurii in Dalmatia eum inspexerat apud Marinum Statilium, Laurentii patrem. Tibullo, inquit Sponius, Catullo, & Propertio subjungitur fragmentum Petronii Arbitri ex libris quinto-de-

cimo & ſexto-decimo. Exaratum eſt exemplar anno M CCCC XXIII. Certent quantum volent litterati viri de auctore illius fragmenti, quod nonnulli Petronio abjudicant. Nobis vero ejus inſpectione caruiſſe non gravis dolor eſt, quibus Petronii genium & ſtilum ignorare convenit. Hic in mentem venit P. Guirandi Aloſiani epiſtola ad Andream Arnaudum, in qua multum improbat novam Petronii editionem. *Hei mihi*, inquit, *quam peſſimo exemplo talia luce donantur, & quam cariſſimo precio hæ vetuſtatis reliquiæ & cineres nobis emuntur!* Epiſtola hæc locum habet inter philologicas, a Goldaſto editas, certe homine Chriſtiano digna.

AN. 1686. MAIO.

PATAVIUM, ET VENETIÆ SECUNDO.

X & XI. Ferraria iterum & Patavium à nobis viſæ propter Venetias, quo librorum quorumdam neceſſitas nos vocabat. Conventus a nobis obſequiorum cauſa Patavii eminentiſſimus Cardinalis Barbadicus, ait ægre ſe ferre, quod ad ſuas ædes primum non divertiſſemus; flagitavitque ut in reditu e Venetiis apud ſe hoſpitaremur.

XII. Venetias dum iterum accedimus, dumque in via tantiſper ſubſiſtit auriga qui nos ducebat, vici eccleſiam poſt meridiem (Dominica dies erat) excitante campanæ ſigno, ingredimur: ubi pueri & puellæ in diſcretos diſtributi choros, & quidem utrique in varias claſſes quini aut ſeni, elementa vitæ Chriſtianæ recitabant, pueri apud homines graves, puellæ apud matronas: quorum ſinguli ſingulis claſſibus præerant. Hic ritus in totum annum ſingulis Dominicis per Italiam frequentatur. In illis etiam partibus hic mos viget, ut concionatores, non in ipſo ſermonis curſu, ut apud nos; ſed ante ipſum concionis exordium precationem ad beatiſſimam Virginem fundant: ne duo (ut fit) exordia facere, & ſermonem interrumpere cogantur.

XIII. Per ſubſequentes dies luſtrandis Murani ſancti Michaëlis, & ſancti Mathiæ Camaldulenſium monaſteriorum bibliothecis dedimus operam. Apud ſanctum Mathiam invenimus *Petri Delphini epiſtolas*, ante præfecturam generalem ab eo ſcriptas, ab anno ſcilicet M CCCC LXII ad M CCCC LXXX. Vulgatis libris Marci Antonii Sabellici de Magiſtratibus Venetis, qui *Auguſtino Bardadico inclito Venetiarum Principi* nuncupati ſunt, præmittitur ſcripta manu epiſtola ejuſdem

AN. 1686. MAIO. Sabellici ab Bernardum Bembum equitem, qui Bergomi Prætor proximis comitiis creatus fuerat. Apud ſanctum Michaëlem poſt nonnullas epiſtolas Hermolai Barbari patriarchæ Aquileienſis ad Antonium Calbum de caſtigationibus Plinianis, quæ litteræ inter Politianas editæ ſunt, ſubjungitur Antonii Merulæ epiſtola ad eumdem Antonium Calbum de morte ipſius Hermolai ex Mediolano IIII Nonas Sextiles M CCCC LXXXXIIII. cujus Hermolai præmaturum interitum, velut *inæſtimabilem latialis doctrinæ jacturam, & publicam ingeniorum calamitatem* luget Merula. Hermolaus Romæ obiit anno M CCCC XCIIII, *Maii* XXI. *Vixit an.* XLI, uti legitur in baſilica ſanctæ Mariæ de Populo, ubi ſepultus eſt cum epitaphio, quod Ughellus refert. Alius fuit eodem fere tempore Hermolaus Barbarus epiſcopus Veronenſis, Panvinio laudatus. In prædicto ſancti Michaëlis monaſterio ſepultus eſt Petrus Delphinus, mortuus die XV Januarii anno M D XXV.

XVIII. Dum bibliothecam ſancti Marci denuo perluſtraremus, doctiſſimus abbas Gualterius nobis oſtendit in veſtibulo ſignum Ganimedis a Jove rapti, in capite gerentis galerum, ad cujus ſimilitudinem factus eſt pileus Ducis Venetiarum. Idem Gualterius nos deduxit in inſigne cœnobium ſanctor m Johannis & Pauli, quod eſt Dominicanorum: ubi ampliſſima eccleſia, ædes regulares perquam magnificæ, cum ſingulis dimidiis ex marmore ſtatuis ad ſingulas cellas; nec impar bibliotheca. Multi in ea ſunt codices manu exarati, ſed de rebus ſcholaſticis fere omnes.

XIX. Monaſterium ſancti Georgii in Alga, quod olim caput erat Congregationis Canonicorum ſæcularium ſancti Auguſtini, a beato Laurentio Juſtiniano illuſtratæ; medio Venetias inter & Foſſinas intervallo ſitum eſt in mediis aquis. Exſtinctis ante octodecim annos Canonicis, & bonis Reip. addictis, locus vacuus Patribus Minimis conceſſus eſt. Erat ibi quondam bibliotheca non contemnenda, cujus indicem texuit Philippus Thomaſinus: at modo nihil ibi ſupereſt præter parietes & imagines virorum illuſtrium, qui eo in loco floruerunt. Cella beati Juſtiniani pium horrorem affert ſpectantibus. Antequam is eſſet Patriarcha, Venetiarum Antiſtes vocabatur *Epiſcopus mortuorum*, uti Petrus Pithœus ex Seraphino in ſuis Pithœanis obſervavit.

Cum Patrem Coronellum, Venetæ Reip. Coſmographum,

in majori conventu Minorum ſalutandi cauſa inviſeremus, ipſe nobis tabulas quaſdam topographicas * Peloponneſi & aliorum locorum dedit, eo tempore, quo Venetorum exercitus in Peloponneſo proſperos ſucceſſus habebat. Hujuſce rei occaſione venit in mentem id, quod Humbertus de Romanis, præfectus v generalis Prædicatorum, ſcripto reliquit in libro de iis quæ tractanda videbantur in Concilo generali Lugdunenſi ſub Gregorio x. ubi agens de negotio ſuſcipiendo contra Sarracenos, ait optimum eſſe, *ſi principatus de Morea a Latino Principe acquiratur.* AN. 1686. MAIO. * la Morée

XX. Venetiis publica navicula diſceſſimus, quæ ſub veſperum appulit Patavium. In ripa nos opperiebatur rheda eminentiſſimi Cardinalis Barbadici, qui audito noſtro Patavium reditu, ſuæ viſitationis in montibus Euganeis curſum interrumpere non eſt gravatus. Mirati ſumus tantam eminentiſſimi viri in exteros homines dignationem, cujus modeſtiam, ſtudium in litteras & virtutem, zelum indefeſſum, & mores incorruptos nemo non agnoſcit. Sub ejus diſciplina floret Seminarium clericorum numero centum, qui in pietate, litteris & ritibus eccleſiaſticis a pueritia ad idoneam ſacerdotio ætatem erudiuntur. Ibi artes honeſtæ & clericis convenientes exercentur, præcipue typographica, cujus officina omnigenis fere characteribus, etiam orientalibus, inſtructa eſt. Extra urbem aliud exſtat Seminarium nobilium, qui ad Chriſtianam pietatem informantur ſub ejuſdem Cardinalis diſciplina. Hujus autem hoſpitii quoties recordamur, (recordamur autem ſæpiſſime) toties in mentem redit id quod de Platonis cœna dixit Timotheus, qui cum ab eo invitatus eſſet, & eumdem poſtero die denuo vidiſſet; cœnas Platonis non modo in præſentia, ſed in poſterum quoque diem jucundas eſſe confeſſus eſt.

XXII. Reverſo ad proſequendas viſitationes Cardinale, inviſit nos Carolus mathematicus inſignis, qui unum ex ſuis libris Regi dedicavit. Nos vero bibliothecam ſancti Johannis in Viridario, quam antea jam revolveramus, denuo adiimus, ut carmen Henrici Septimellenſis, Magliabeci cura editum, cum veteri codice, ipſo petente, conferremus. Hæc bibliotheca multos habet codices calamo exaratos: quorum maximam partem Canonicis illis regularibus legavit Johannes Marca-nova medicus Patavienſis. Is veteres inſcriptiones ex Italia, variiſque aliis regionibus conquiſitas conjecit in librum, quem Malateſtæ

An. 1686. Maio. Novello Cæſenæ Principi nuncupavit anno M CCCC LXV. Non eſt ex illo numero inſignis de Gallicana muliere inſcriptio, quæ obitu conjugis ſui, qui apud Maroſticam, ditionis olim Patavinæ opidum, deceſſerat, comperto, ad ejus ſepulcrum adiit per manſiones ſeu hoſpitia quinquaginta, (nam Principis decreto ratæ & fixæ olim erant ejuſmodi manſiones:) & mariti ſui cineres lacrymis ſuis reſperſit. Inſcriptionem hujus facti teſtem refert Pignorius in epiſtola XXVII ad Marcum Antonium Romitum, ut recens Maroſticæ detectam in ſacra æde beati Floriani; noſque ex eo in gratiam gentis noſtræ huc adducimus.

MARTINA. CARA. CONJUX. QUAE
VENIT. DE. GALLIA. PER. MANSIONES
L. UT. COMMEMORARET. MEMORI
AM. MARITI. SUI
BENE. QUIESCAS. DULCISSIME
MI. MARITE.

Pridie hujus diei conventus a nobis eſt apud Patres Dominicanos Seraphinus Piccinardus, vir doctus, qui hoc ipſo anno Patavii librum vulgavit de Prædeſtinatianis. In bibliotheca Auguſtinianorum Eremitarum, Seripandi Cardinalis *Iter ad Concilium Tridentinum*, quod Iter in catalogo librorum adſcriptum erat, fruſtra perquiſivimus. Nec felicior fuit conatus in reperiundis epiſtolis Petri Barrotii epiſcopi Patavienſis, quas Petrus Delphinus ejus amicus, ipſo mortuo, ad editionem paraverat. Exſtat pius ejuſdem Barrotii libellus de modo bene moriendi. Mortuus eſt, ſepultuſque Venetiis: ſed illius cenotaphium Patavii viſitur in eccleſia principe, ex decreto Reip. adſcripto hoc elogio.

PETRO BARROTIO, *Bellunenſi primum antiſtiti, Pontif. dein Patavino, ſanctimonia, pietate, eruditione, & beneficentia incomparabili, Senatus Venetus monument. hoc faciendum curavit.*

Ejus homiliam invenimus in codice Caſinenſi ſub hoc titulo: *Reverendiſſimi Petri Barrocii, epiſcopi Patavini ac Comitis Saccenſis, ex beato Epiphanio epiſcopo Cyprio, de ſepultura Domini Dei noſtri J. C. & glorioſo ejus ad inferos deſcenſu ſermo. Quid hodiernum ſilentium hoc?* &c.

AN. 1686 MAIO.

MANTUA, PARMA, PLACENTIA.

XXIII. Afſcenſionis feſta die poſt prandium relicto Patavio, verſus Mantuam nobis profectio fuit per montem Silicis, * Ateſtum, Bevilaquam, & alia loca regionis amœniſſimæ ſub Veneta Rep. cujus præſidium extremum eſt in opido Lignago ad * Atheſim.

* *Eſte.*

* *L'Adige.*

XXIV. Mantuæ nihil veterum librorum repertum. Omnibus notum eſt illud eſſe natale Virgilii ſolum : cujus ſtatuam, quæ in ejus honore multis retro ſæculis ibidem ſteterat, Carolus de Malateſtis, dux eo in bello quod apud Mantuam gerebatur, victis fugatiſque hoſtibus, evertit. Ob id Guarinus Veronenſis graviter in eum invectus eſt. Mincii ſtagnantes aquæ urbem cingunt ac muniunt, ac paullo poſt in Padum ſeu Eridanum derivantur : ubi Leo M. Attilam conveniſſe, ac compeſcuiſſe memoratur. Difficilem Auguſtini ævo ac periculoſum fuiſſe hunc confluentium aquarum locum intelligimus ex ipſius Auguſtini epiſtola ad Dioſcorum. *Non enim ſic prohibemus in incerto famæ finem ponere, ut tamquam de Mincio in Eridanum emigres, quo ſe ipſe fortaſſe Mincius etiam non emigrantem impingeret.*

Auguſtin. epiſt. 118. *n.* 6.

Non procul inde inſigne ac præclarum ſancti Benedicti monaſterium, quod decem a Mantua paſſuum millibus diſtat. Padolironenſi vocabulum eſt a Pado & amne Lirone, qui amnis eo loci in Padum influit. Ibi membranei codices haud minus quam quingenti, priſco more ſcamnis alligati ferreis catenis. Unus e præcipuis eſt codex vetus, in quo *liber de corpore & ſanguine Domini* continetur auctore Gezone. Fuit hic primus abbas monaſterii, quod Giſeprandus Dertonenſis epiſcopus ante medium ſæculum decimum apud Dertonam ſub titulo ſancti Martiani de Patrania conſtruxit : quam conſtructionem Hugo & Lotharius reges ſuis diplomatibus ratam habuerunt. Hunc autem librum ex Patribus, præſertim ex Paſchaſio Radberto, collegit Gezo, atque in capita LXXI diſtribuit. Præfationem operis, quæ ſane præclara eſt, inferius ſuo loco cum libri capitulatione exhibebimus. Alius codex comprehendit tres ex Origene libros in Job, quos *de græco in latinum Hilarius epiſcopus* vertiſſe dicitur, præmiſſo hoc prologo, *Peritorum mos eſt medicorum* &c. Et quidem Hilarius Pictavienſis antiſtes ex Origenis commentariis in Job quædam defloravit, teſte præter Hieronymum Auguſtino in libro ſecundo contra

An. 1686. Maio.

Julianum : at verba, quæ ex hoc Hilarii opere adducit Augustinus, non reperiuntur in illo Padolironensi commentario, qui inter Origenis opera vulgatus est, nec Hilarii venam & genium assequitur. Denique in alio codice ejusdem monasterii *Definitiones dogmatum ecclesiasticorum*, quæ Gennadio passim tribuuntur, nomen præferunt *sancti Fausti episcopi ecclesiæ Maxiliensis*. Porro in eodem monasterio vixit Symeon monachus & eremita, natione Armenus, cujus reliquiæ ibidem asservantur.

* Guastalla.

* Brissello.

XXV & XXVI. Rasola, * Gardistallo opido munitissimo Ducis Mantuani, ubi olim duo celebrata fuere Concilia, & * Brixillo præteritis, cum Parmam accederemus, reverendissimus abbas Angelus Maria Arcionius, ex prænobili Arcioniorum apud Parmenses genere, nobis obviam misit aliquot ex suis; nosque singulari benevolentia & humanitate est complexus, quos ad suum monasterium invisendum litteris sæpius invitaverat. De tanto viro, qui usque tertium Congregationis Casinensis præfectus fuit generalis, & magna caritate & prudentia suos regit, deque ejus in litteras amore dicere supersedemus, ne ipsi pro beneficiis impensis assentari, nobisque pro acceptis honoribus nimium blandiri videamur. Is libros suos, italicis versibus egregie scriptos, nobis dono dedit: itidemque loci Prior doctus, Andreas Rainerius, libros de philosophia a se compositos: at Benedictus Baccinus, noster in primis amicus, largitus est codicem librorum de Imitatione Christi antiquum, in quorum fine hæc clausula legitur: *Explicit liber quartus & ultimus sancti Johannis Gersem de Sacramento altaris.* Idem Benedictus nobiscum epistolas Alberti de Sarthiano communicavit, vir in litteris politioribus & in sacris optime versatus: qui ad Diarium litteratorum Parmense symbolam suam cum Patre Gaudentio Roberto Carmelita confert, aliaque plura opera meditatur. Sed cum de his agimus, pæne excidit nobis memoria Parmensis sancti Johannis Evangelistæ monasterii, in quo tanta cum humanitate ab universis monachis, nedum ab optimo abbate mox laudato accepti sumus. Mira est illius abbatiæ, in primis vero ecclesiæ elegantia, auctore partim & architecto ipsomet abbate, qui non minorem de spirituali suorum profectu, quam de ædificiorum splendore & ornamento curam habet.

XXVII. Bibliotheca Principis ornatissima, librisque refertissima

fertissima est ad quadraginta fere millia. Basilicæ urbis omnes cultissimæ : Ducalis sancto Martino Turonensi ; cathedralis olim sancto Herculano, nunc beatissimæ Virgini assumtæ nuncupata ; Parmi Sanini, Antoniique Coregiensis picturis decorata est. Nobilium CC L seminarium unum est ex præcipuis totius Europæ, ædificiis & legibus optime instructum. Sanctimonialium Ordinis nostri cœnobium sub titulo sancti Alexandri martyris condidit sæculo nono Cunigundis, relicta Bernardi Italiæ regis, attestante authentico instrumento, Parmæ dato, *regnantibus Hlodovvico & Hluthario Imperatoribus anno vigesimo secundo & sexto-decimo*, XVII *Kal. Julias, Indictione tertia-decima*, id est anno Christi DCCC XXXV. quæ notæ chronologicæ observatione dignæ sunt ad stabiliendam epocham imperii Lothariani. Bertholdus monachus sanctus colitur in illo parthenone sancti Alexandri : Johannes abbas in monasterio sancti Johannis. AN. 1686. MAIO.

XXVIII. Benedictus Baccinus cum Patre Gaudentio jam laudato Placentiam usque nos deduxit in rheda abbatis sui. Urbem sancti Domnini, alias Fidentiam ; tum Florentiolam opidum, cujus patronus sanctus Florentius episcopus Arausicanus ; obiter percurrimus. Hospitio excepti Placentiæ in monasterio sancti Sixti e nostris, archivum, quoad licuit, raptim perlustravimus, vetustis & authenticis noni ac decimi sæculi Imperatorum instrumentis refertum, quanta fere nusquam locorum apud Italos copia. Conditum est primo cœnobium in gratiam sanctimonialium ab Angilberga imperatrice Ludovici II. uxore. Exstat hujus rei inter alia diploma ipsius Ludovici, quo monasterii conditionem dotationemque confirmat III. *Id. Octob. Indict.* VIII, *anno imperii* XXV. *apud Olonnam curtem imperialem*. Appensum est Imperatoris sigillum ex plumbo, in antica præferens ejus effigiem cum hac inscriptione, ✠ HLUDOVVICUS IMP. R. & in postica parte, CL. AUG. DEC. IMP. Idem uxori suæ Angilbergæ concedit *abbatiam in honore beati Petri, non procul a Placentina urbe, in loco qui nuncupatur Caput Trebiæ.* quod modo prædium est monasterii sancti Sixti. Idem eidem Angilbergæ tradit *monasterium Salvatoris, quod dicitur Novum, intra mœnia civitatis Brixiæ constructum* ; & aliud *in Luca, quod Aldo Dux ædificavit* ; itidemque unum *in Papia, quod vocatur Reginæ, & xenodochium sanctæ Mariæ cum hospitali sancti Benedicti ; necnon & monasterium situm in Sir-*

An. 1686. Maio. *mione, seu xenodochium sanctæ Mariæ in Papia situm; quod dicitur sancta Maria Britonum: ea conditione, ut, si prædicta Angilberga ante filiam suam Hermengardem obierit, in ipsa loca filia sua succederet.* Carolus, cognomento Crassus, non uno diplomate confirmat res monasterii a sorore sua Angilberga concessas. Arnolfus hortatu Hirmingardis, quam mater Engilberga ad se miserat, eadem rata habet; & monasterium Novum, quod Ludovicus Brixiæ situm esse dicit, *in Comitatu Prissanensi* locat. Addit *Papiæ monasterium sancti Marini, atque monasterium sancti Thomæ, necnon monasterium Reginæ, in quibus sanctæmoniales Domino famulantes commorantur.* Sed, ut ad Ludovicum revertamur, exstat in eodem sancti Sixti archivo libellus dotis, quo Angilbergam sponsam suam, *juxta legem Francorum* dotaturus, eidem *dotalitio nomine* dedit curtem juris sui, *quæ dicitur Campo Miliacio, cum omnibus adjacentiis. Data* III *Non. Octob. anno imperii* sui *secundo, Indict.* XIIII. *Actum Maringo curte regia.* Hæc satis ex archivo prædicti monasterii, quod *sub titulo dominicæ resurrectionis, & in honore sanctorum martyrum Sixti, Fabiani, Marci & Apulei*, quorum reliquias ibidem quiescere Karlomannus in suo diplomate asserit, primitus ædificatum est.

MEDIOLANUM SECUNDO.

* Lody.

XXIX. Pado transmisso, per * Laudem Pompeiam ad fluvium Addam; tum per Marinianum opidum, Francisci I. pugna & Helvetiorum clade insigne, Mediolanum denuo pervenimus. Diebus sequentibus amicis revisendis, præsertim illustrissimo Comiti Mezabarbæ, qui novis nos favoribus honoravit, & bibliothecæ Ambrosianæ iterum perlustrandæ tempus impendimus. Hic cum aliquis non satis honorifice de Rege loqueretur, unus e bibliothecariis, non sine bile homini inverecundo silentium imposuit, dicens eo in loco non permitti oblocutiones in Principes. quæ res adstantibus magnopere placuit. De hac bibliotheca, cum superius multa dixerimus, pauca tantum hoc loco addere juvat, exstare scilicet ibidem varias Claudii Puteani epistolas ad Johannem Vincentium Pinellum V. C. cujus vitam scripsit Paulus Gualdus; qua de re Laurentius Pignorius epistola XXII• ei gratulatur. Ad hæc in eadem Ambrosiana bibliotheca exstant variæ Tertulliani emendationes super editionem Pamelii, ex codice Vaticano,

& ex Petri Ciaconii conjecturis. Denique, ceteris omissis, post Quintiliani libros de institutione oratoria, legitur inedita Poggii epistola ad Johannem amicum suum de reperto apud sanctum Gallum integro codice eorumdem librorum. In hac epistola Poggius asserit, Quintilianum apud Italos ita laceratum, ita circumcisum antea fuisse, *ut nulla forma, nullus habitus hominis in eo recognosceretur*: se vero singularissimum illud lumen Romani nominis, quo exstincto nihil præter Ciceronem supererat, non tantum ab exsilio, sed ab ipso pæne interitu in avitam patriam revocasse. Id vero quemadmodum acciderit, ita narrat. *Fortuna quædam fuit, cum sua, tum maxime nostra, ut cum essemus Constantiæ otiosi, cupido incesseret visendi ejus loci, quo ille reclusus tenebatur. Est autem monasterium sancti Galli, prope urbem hanc millibus passuum viginti. Itaque nonnulli animi laxandi, & simul perquirendorum librorum, quorum numerus maximus ibi esse dicebatur, gratia eo perreximus. Ibi inter confertissimam librorum copiam, quos longum esset recensere; Quintilianum reperimus, adhuc salvum & incolumem, plenum tamen situ, & pulvere refertum. Erant enim in bibliotheca libri illi, non ut eorum dignitas postulabat, sed in teterrimo quodam & obscuro carcere, fundo scilicet unius turris, quo ne vita quidem damnati detruderentur.... Reperimus præterea libros tres primos & dimidiatum quarti C. Valerii Flacci Argonauticōn; & expositiones, tamquam thema quoddam, super octo Ciceronis orationibus Q. Asconii Pediani eloquentissimi viri, de quibus ipse meminit Quintilianus. Hæc mea manu transcripsi, & quidem velociter, ut ea mitterem ad Leonardum Aretinum & Nicolaum Florentinum: qui cum à me hujus thesauri adinventionem cognovissent, multis à me verbis Quintilianum per suas litteras quam primum ad eos mitti contenderunt.* Hæc Poggius.

Non prætermittendum est vetus instrumentum, quod V. C. Johannes Pusterla, bibliothecæ Ambrosianæ præfectus, nobiscum communicavit, primarium scilicet cœnobii Caïradæ, vulgo *Cairati*, sanctimonialium ex nostro Ordine, juxta flumen Olona, diœcesis Ticinensis. Hoc instrumentum condidit *Manigunda, Dei ancilla & veste monialium induta, vivens lege Langobardorum, regnantibus Liutprando & Heldeprando, anno eorum* XXIII, *mense Julii Indict.* V. Hæc pia femina universas res suas prædicto monasterio tribuit, ut sint in *potestate & consecratione Annextasii episcopi Ticinensis*, ejusque successorum,

AN. 1685. MAIO. ea tamen conditione, *ut omni anno per ferias de Domini Nativitate debeat dare* abbatissa loci *candelas duas, valentes denarios quatuor, cannadas duas de vino, oblatas duas de ....* (forte *de pane*) *ad ipsum episcopum sanctæ Ticinensis ecclesiæ.* Quod si aliquid amplius in posterum exigeret episcopus, tunc monasterium in potestatem veniret Mediolanensis ecclesiæ. Si vero etiam hujus ecclesiæ antistes hoc annuo censu non esset contentus, quemcumque vellet abbatissa episcopum eligeret. quod sane singulare est.

JUNIO. I. Ambrosianæ basilicæ archivum, quod in aditu videre nobis non fuerat concessum, in reditu raptim lustravimus, litteris muniti reverendissimi abbatis sanctæ Crucis. Nulli supersunt in eo veteres codices, neque in toto (ut nobis assertum est) monasterio: sed multa copia priscorum instrumentorum, quorum antiquissima in terram rejecta, cum tineis & blattis extremum conflictum agunt. Ad omnia examinanda nobis opus fuisset longiori tempore, quam vel boni illi Patres nobis concedere voluissent, vel nos ipsi impendere huic rei potuissemus.

II. Dominica Pentecostes, Missæ sollemni in Domo (sic metropolitanam vocant) interfuimus, in qua Cardinalis episcopus, qui sacra celebrabat, post Evangelium concionem habuit. Præclarum sancti Laurentii templum, ad Romani Panthei similitudinem, ex delubro Herculis in sacros usus conversum est. Barnabitæ, in ecclesia sancti Barnabæ primum exorti, inde instituti sui vocabulum traxerunt. Nec ab re erit, priusquam Mediolano discedamus, observare, omnes omnium Mediolanensium Ducum imagines in æs incisas, cum eorumdem pecuniariis nummis haberi penes unum ex amicis nostris, venerabilem virum Nicolaum *de la Haye*, ecclesiæ Noviomensis decanum. quæ collectio ante annos triginta ab uno e suis facta est.

III. Dum Michaël socius noster Aronam peteret ad impetrandum codicem Aronensem, ego * Modoëtiam, quod oppidum passuum millibus decem Mediolano abest, sum profectus, ut locum illum, ubi corona ferrea novo Imperatori quondam a Mediolanensi antistite pro regno Langobardorum conferebatur; & celebrem sancti Johannis Baptistæ basilicam, olim nostri Ordinis monasterium, ubi hæc coronatio fieri solebat, perlustrarem. Hæc basilica originem suam acceptam refert Theodelindæ reginæ, quæ ibidem sepulta est. Fabrica ecclesiæ

* *Monza.*

in testudinem primitus desinebat, sub qua altare & chori sedilia: duo tantum arcus & duæ crucis alæ pro navi erant. Nunc apside & navi de more aucta est ecclesia. Thesaurus sacrarii locupletissimus: in quo Theodelindæ reginæ cimelia pleraque asservantur. Præter ferream coronam, ibi coronæ duæ ex auro diadematis instar, altera Agilulfi regis, altera Theodelindæ reginæ ejus conjugis; quæ duplo minor. Ad hæc ibidem crux ex crystallo, a Gregorio M. ad Theodelindam pro Agilulfo ejus conjuge missa; Theodelindæ privata supellex, pecten ex ebore, ventilabrum, cultellus, calix. Coronam ferream, quæ interius unum ex clavis Christi Domini habere dicitur, exterius aurea, nunc solo die Assensionis ostendunt. Ita ex rariori ejusmodi rerum spectaculo eisdem pretium student conciliare. Nec illud sane improbandum iis in rebus, quæ usu & contactu facile consumuntur, immo etiam in sacris. Sic Romæ in basilica sanctæ Crucis in Jerusalem, ubi plurimæ ac pretiosissimæ, si uspiam alibi gentium, reliquiæ asservantur, ut sanctæ Crucis titulus, unusque e nummis, quibus Christum Dominum venditum legimus, nonnisi semel aut iterum singulo quoque anno, & quidem non e propinquo exhibentur. Quamquam nummum illum non in Judæa, sed in Rhodo insula cusum fuisse litteræ græcæ arguunt, ut Antonius Augustinus initio Dialogi secundi de Numismatibus observavit. Verum his omissis, exstat in eodem Modoëtiæ sacrario codex ex membranis purpureis, Gregorii Antiphonarium continens, sed mutilum; quadratis litteris aureis exaratus, cum operculis ex ebore, quæ ex una parte præferunt effigiem Davidis regis, ex alia sancti Gregorii cum hoc disticho.

Gregorius præsul, meritis & nomine dignus,
Quo genus hunc duxit, summum conscendit honorem.

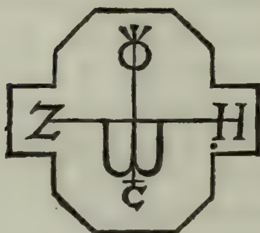
Est & duplex alterius codicis majoris operculum ex auro, cum cruce ex utraque parte, addita hinc & inde hac inscriptione: EX DONIS DEI DEDIT THEODELENDA REG. IN BASELECA, QUAM FUNDAVIT IN MODOËCIA JUXTA PALATIUM SUUM. Insigne eo loci exstat collegium Canonicorum, quibus præest modo V. C. Petrus Paulus Boscha, nuper Ambrosianæ bibliothecæ præfectus. Pæne exciderat e memoria quoddam corporale, quod a Gregorio itidem ad Theodelindam missum ferunt: cujus figuras & characteres, quorum specimen ab humanissimo Josepho Thoma-

AN. 1686. JUNIO. ſio Romæ acceperamus, hic exhibere juvat ad recreandam exercendamque curioſorum induſtriam.

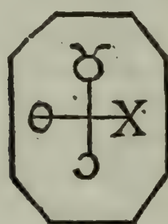
O ✠ NÄIOTORIXMWE-
YM.INTEIEINEAIA-
ΛIO

IXIENVYXINHIANAICI
WNKHMONHGHO.

Non ita procul a Modoëtia ſtat Comum civitas, quæ non modo C. Plinii Cæcilii Secundi & Joviorum, ſed etiam ſanctiſſimi Pontificis Innocentii XI ortu illuſtrata, a Mediolano XXV paſſuum millibus abeſt. Varias Comenſis agri atque urbis inſcriptiones in unum corpus collegit anno MDXXVI Benedictus Zobius, & ipſe Comenſis, cujus collectionem Romæ in bibliotheca Chriſtinæ reginæ vidimus cum ejuſdem Zobii obſervationibus. At pleræque illæ inſcriptiones jam in lucem prodierunt. An. 1686. Junio.

TICINUM, ET BOBIUM.

IV. Mediolano * Ticinum profecturis piaculum fuerit non contemplari Cartuſiam Ticino proximam, ſuperbum opus Johannis Galeatii, qui ibidem egregium mauſoleum cum uxore habet. Eccleſia, tametſi Lombardici operis, materia, arte, ſtatuis intus & extus, etiam Virgilii aliorumque ſimilium in frontiſpicio eccleſiæ, picturis, & ornamentis, ſacraque ſupellectile & ſacrario, adventantium exſpectationem ſuperat. Cellæ omnes plumbo tectæ, & magnopere ornatæ. Danda hæc magnificentia conditori, qui non tam religioſæ modeſtiæ hoc in opere, quam ſuæ dignitatis, aut potius divinæ, cui hoc opus conſtruebat, majeſtatis rationem videtur habuiſſe.

* Pavie.

Ticinum, civitas antiqua & ſatis ampla ad fluvium cognominem, non adeo elegantes ædes habet. Eccleſia epiſcopalis ſub titulo Deiparæ & ſancti Petri, itidem non valde magnifica. Ante palatium Antonini Pii ſtatua ex ære. Proxime adeſt Collegium, quod a Carolo M. primitus conditum tradunt. In uno e ſuburbiis exſtat ſancti Salvatoris monaſterium e noſtris, ubi hoſpitati ſumus, a reverendiſſimo Clemente abbate invitati.

V. Bobienſe monaſterium, antiquis Ebobienſe, ſancti Columbani ſeceſſu ac tumulo illuſtre, adituri, tranſmiſſo Pado, (ad cujus utramque ripam Hiſpanorum præſidia tunc erant cum ponte ex naviculis confecto, ob metum noſtrorum) primo Bronium, ubi ſancti Gothardi corpus in præclaro ſacello colitur; deinde continuo montium aſſcenſu & deſcenſu Bobium poſtero die pervenimus: quod in profundiſſima valle, pro loco ſatis amœna, frumento & vino ferendis idonea, ad amnem Trebiam ſitum eſt. Illic Henricus I. imperator epiſcopatum inſtituit anno MXIV. In monaſterio nihil fere niſi magni umbra

An. 1686. Jun 10. nominis: monachi ad paucos redacti. Basilica monasterii, id est sancti Petri seu sancti Columbani, pro situ non inelegans, cathedrali beatæ Mariæ præstat. In illa nihil fere superest ex prima cœnobii antiquitate, præter cryptas subterraneas, ubi altaria quatuor, olim quinque. In præcipuo corpus sancti Columbani asservatur intra lapideam arcam, quæ anno M CCCC LXXX rudi opere facta est. Scilicet hoc superbum illud est mausoleum magni quondam abbatis Columbani: sed quibusvis loculis aureis præferendum. Lapidi insculptus cernitur Columbanus genibus flexis coram Pontifice quodam, a quo hydriam reliquiis plenam (quæ hydria ex alabastro hodie quoque in sacrario servatur) accipit supplex. Gregorium M. esse existimant. Quamquam Gregorius tum, cum Bobium ex Gallia secessit Columbanus, amplius in vivis non erat. Exstat tamen Columbani ad eum epistola de celebratione Paschatis, quod abbas sanctus cum suis ritu Britonum, id est Orientalium more, celebrabat. Scriptor libelli de vita Salabergæ abbatissæ testatur, Gregorium rescripsisse ad Columbanum: sed hæc epistola excidit. Quinque tantum supersunt Columbani epistolæ, a Patricio Flemingo e tenebris erutæ: quarum prima & quarta est ad Bonifacium papam IV: secunda ad Gallicanos episcopos in unum sui causa congregatos anno duodecimo, quam in Vogensibus silvis degebat Columbanus, id est anno Christi DCII. cujus Concilii nulla alia restat memoria. Tertia est ad suos Luxovienses, quos invitus deseruerat: quinta denique ad Gregorium M. Omnes singulari zelo præditæ & Christiana libertate. Quale enim est illud, quod in epistola quarta ad Bonifacium IV. quam instigante Agilulfo Langobardorum rege contra susceptionem trium Capitulorum scripsit, ita Pontificem interpellat? *Quid tacebit peregrinus Christianus, quod jam diu declamat vicinus Arrianus? ... Ut ergo honore apostolico non careas, conserva Fidem apostolicam, confirma testimonio, robora scripto, muni synodo, ut nullus tibi resistat. Noli despicere consiliolum alienigenæ... Mundus jam declinat; Princeps pastorum appropinquat: cave ne te negligentem inveniat... Vigila itaque quæso, Papa vigila, & iterum dico vigila: quia forte non bene vigilavit Vigilius, quem caput scandali isti clamant, qui vobis culpam injiciunt. Vigila primum pro Fide: deinde pro operibus Fidei jubendis, vitiisque calcandis... Te totum exspectat, qui potestatem habes omnia ordinandi, bellum instituendi, duces excitandi, arma corripi jubendi, aciem instruendi, tubas undique*

dique sonandi, certamen demum, te in fronte gradiente, ineundi... Vos prope cælestis estis, & Roma orbis terrarum caput est ecclesiarum, salva loci Dominicæ resurrectionis singulari prærogativa. Et ideo sicut magnus honor vester est pro dignitate Cathedræ, ita magna cura vobis necessaria est, ut non perdatis vestram dignitatem propter aliquam perversitatem. Tamdiu enim potestas apud vos erit, quamdiu recta ratio permanserit..... Nemo qui nesciat, qualiter Salvator noster sancto Petro regni cælorum contulit claves. Et vos per hoc forte superciliosum nescio quid præ ceteris vobis majoris auctoritatis, ac in divinis rebus potestatis vindicatis. Noveritis minorem fore potestatem vestram apud Dominum, si vel cogitatis hoc in cordibus vestris. quia unitas Fidei in toto orbe unitatem fecit potestatis & prærogativæ: ita ut libertas veritati ubique ab omnibus detur, & aditus errori ab omnibus similiter abnegetur. Nihil solidius, nihil generosius. Miramur vero, miratus est & ante nos non sine stupore Columbanus ipse, quod se ad scribendum de catholica Fide compulerit Agilulfus rex Arrianus. *Quippe quia non sine miraculo*, inquit, *reor esse quod video. Reges namque Arrianam hanc labem in hac diu regione, calcando Fidem catholicam, firmarunt: nunc nostram rogant roborari Fidem.* Necdum vero Agilulfum Arrianismum ejuraverat, ut patet ex his ejusdem epistolæ verbis. *Dolor namque suus*, nempe Agilulfi, *est schisma populi, pro Regina, pro filio, forte & pro seipso. Fertur enim dixisse, si certum sciret, & ipse crederet.* Ejus rei causa Columbanus librum contra Arrianos composuit, teste Jona. Sed longius prolapsi sumus occasione Columbani epistolarum, propterea quod non satis notæ sunt, modo recusæ apud Anissonianos in nova Bibliotheca Patrum. AN. 1686. JUNIO.

In eadem crypta Bobiensi ad sinistram præcipui altaris partem jacet in arca item lapidea corpus sancti Cummiani cum veteri epitaphio, apud Ughellum relato, in quo tumbam jussu Liutprandi regis fabricatam fuisse legitur. Duæ hinc inde aræ continent reliquias sanctorum Attalæ & Bertulfi abbatum: quinta Virginis Deiparæ nomine insignis. In sacrario caput sancti Columbani in peculiari scrinio servatur, ejusdem cultellus & calix seu cyathus, hydria ex alabastro, illa scilicet, quam Gregorius M. reliquiis plenam sancto abbati dono dedisse perhibetur. Ibidem habetur vetus columba ex aurichalco ad reponendum olim Viaticum; & arietis figura concava, in qua oleum sacrum quondam asservatum existimamus. In postica parte crucis no-

An. 1686. Junio. væ ex argento quidam pretiosi lapilli affixi sunt, nempe in summo acathes, cui Isis & Serapis insculpti, cum litteris ægyptiacis in circuitu. In dextero crucis ramo sacerdos Isidis cum sistro in læva, dextera in morem benedicentis composita, capitis corona in modum crucis desinente: in sinistro item achates absque cælatura. In infima crucis parte alius achates cum Imperatoris effigie.

Bobiensem bibliothecam plurimis olim optimisque refertam fuisse codicibus facile colligitur, tum ex loci celebritate, tum ex vetustis libris, qui inde in bibliothecam Ambrosianam translati fuerunt; tum ex reliquiis antiquorum codicum, qui ad centum in eodem monasterio supersunt. Et quidem anno M CCCC XCIII in Bobiensi bibliotheca reperti sunt Rutilius Numatianus poëta, Satyra Sulpiciæ, Terentianus Maurus, Cæsius Bassus, Velius Longus, Adamantius Martyrius, Probi Catholica, Cornelius Fronto, Sergius grammaticus, & alii non pauci, ut ait Volaterranus lib. IV Geographiæ, & Pignorius ex eo in epistola XVI. Ex relictis ejusdem bibliothecæ quasi laciniis, quædam observamus in præsens, plura dicturi suo loco. In primis libellus antiquissimus, Franco-gallicis litteris scriptus, exhibet *abbreviationem Fidei catholicæ expositam a sancto Hieronymo, ut quidam in hæresim lapsi corrigerentur:* quæ expositio constat articulis seu anathematismis XII. sub Rufini nomine edita apud Garnerium inter opera Marii Mercatoris in Dissertatione X. Deinde varia exstant in illa bibliotheca Bobiensi *Cypriani opuscula* in diversis veterrimorum codicum, qui toti litteris quadratis scripti erant, fragmentis, nempe *de sacramento calicis*, *de opere & eleemosyna;* variæque epistolæ. Ad hæc *Stephani Tungrensis episcopi liber de divinis officiis:* quo de libro al[illegible]s agemus, referendo auctoris præfationem ad Ruotbertum *Mediomatricis*, id est Mettensis urbis antistitem. Non desunt forte qui hæreant, ut mihi sæpe contigit, in explicandis litteris duplicis ordinis, quæ in vetustis Kalendariis ad marginem apponi solent. Verum hanc dubitationem quodam modo solvit ejusdem loci Missale antiquissimum, in cujus initio hæc leguntur. *Sanctus Hieronymus in Martyrologio solaris anni, primo duo alphabeta ponere destinavit: deinde nomina dierum per duodecim menses anni; postea gesta dierum. Sed quærendum est, quid significent duo alphabeta hæc. Primum alphabetum ad Lunam pertinet, id est diem incensionis cujusque lunæ per totum*

annum; secundum alphabetum Solem designat, & littera superposita ostendit diem mensis, in quo luna illa renovatur per totum annum. Duas litteras observabis semper ad incensionem Lunæ, si annus communis fiat: si vero embolismus, tres; si saltus, quatuor. In Kalendario ejusdem Missalis notantur festa monasterii peculiaria, de quibus alias, uti & de Regula sancti Columbani. Ex eadem bibliotheca mutuati sumus codicem Liturgiæ Gallicanæ optimæ notæ, litteris majusculis exaratum; & libros de Imitatione, qui nullum auctoris nomen habent, præter quartum, in cujus initio legitur: *Incipit liber Johannis Gersem, cum quanta reverentia &c.* AN. 1686. JUNIO.

Restat ut paucis agamus de archivo, in quo nulla autographa invenimus scripta ante sæculum nonum. Antiquius est Lotharii Imperatoris, qui rogatu Amalrici *Cumensis*, id est Comensis, *urbis vocati episcopi & Bobiensis abbatis*, confirmat monasterii privilegia. *Data* XI. *Kal. Sept. anno imperii ejus in Italia* XXIV. *& in Francia* IV. *Indict.* VI. *Actum Gundulfi-villa.* Eicardus notarius ad vicem Agilmari recognovit. Idem præstant Ludovicus II. interpellante eodem Amalrico; VVido ad preces conjugis suæ Ageltrudræ & Agilulfi Ebobiensis abbatis anno DCCCXCV. Lantbertus anno sequenti sub eodem abbate; Berengarius petente abbate Theodelasio, *Data* XIV. *Kal. Novemb. anno Inc.* DCCCCIII, *regni sui* XVI. *Actum Papia civitate, palatio Ticinensi.* ubi Papia distingui videtur a Ticino, quasi Papia totam urbem, Ticinum regionem Papiæ, ubi palatium situm erat, significet. Denique Otto tertius itidem privilegium concedit, ut postulavit *vir venerabilis Gerbertus, nunc Ravennas archiepiscopus, & jam olim ex largitate reverendæ memoriæ genitoris*, inquit, *nostri Ottonis abbas monasterii Bobiensis, quod est constructum in honore sanctorum apostolorum Petri & Pauli atque Andreæ. Actum Papiæ anno ab Inc.* DCCCCXCVIII. *Indict.* XII. *imperii* III. *Data Kal. Octob.* Hæc sunt antiqua (nam recentiora mittimus) diplomata, quæ in illo quondam percelebri monasterio reliqua invenimus, ante annum millesimum scripta.

VIII. Ticinum reversi ad monasterium sancti Salvatoris, die sequenti Dominica monasterium sancti Spiritus Ordinis nostri virorum, nunc extra urbem, olim in civitate sub nomine sancti Galli, visitavimus: sed nihil ibi observatione dignum. Deinde duos sanctimonialium in urbe parthenones adivimus, quorum vetera instrumenta nobiscum communica-

An. 1686. Junio. ta ſunt rogatu reverendiſſimi abbatis ſancti Salvatoris, ejuſque monachorum. Primum eorum eſt cœnobium *Senatoris*, quod ſub titulo ſanctæ Mariæ & ſancti Aureliani condidit ſæculo VII quidam vir præpotens, nomine Senator, a quo nomen loco pro more gentis inditum eſt, *filius honorandi Albini & Theodelindæ, regnante Liutprando, anno tertio regni ejus*, V *Kal. Decemb. Indict.* XIII. Alterum eſt monaſterium *Theodotæ*, alias *Theodeſchæ*, vulgo de * Poſterula, cui Berengarius rex privilegium concedit, idque impetrat *quædam Dei ancilla, Richſinda nomine, monaſterii ſanctæ Dei genitricis ſemperque Virginis Mariæ abbatiſſa, quod eſt ſitum infra urbem Ticinenſem, & nominatur Theodotæ*: conceditque ut eadem abbatiſſa, *degens ſub Regula ſancti Benedicti*, ipſum monaſterium cum omnibus ejus rebus, uſque ad finem vitæ ſuæ poſſideat: tum confirmat res omnes, *quaſcumque idem monaſterium longo tempore dinoſcitur poſſediſſe* a GREGORIO ejuſdem monaſterii fundatore; atque id omne quod Cunipertus rex eidem monaſterio conceſſit. *Datum* V. *Kal. Aprilis anno* DCCC XCVIII. Haud ſcio an idem ſit *cœnobium Salvatoris conſtructum in honore beatiſſimæ Dei genitricis Mariæ*, ut loquitur in diplomate ſuo apud Poſterulam aſſervato Berengarius junior anno DCCCC LI. quo anno privilegium Ermengardæ, prædicti Salvatoris monaſterii abbatiſſæ impertit. Ex archivo Placentinæ ſancti Sixti abbatiæ actum eſt ſuperius de eodem Salvatoris monaſterio, quod a ſuburbano ejuſdem nominis virorum monaſterio diſtinguendum.

* *Puſterla.*

His archivis luſtratis, viſum eſt adire antiquam noſtri quondam Ordinis, nunc Canonicorum regularium & Eremitarum Auguſtinianorum communem baſilicam ſancti Petri in Cæloaureo, ubi ſanctus Auguſtinus, maximus Eccleſiæ Doctor, præcipua religione colitur ob reliquias ſuas, quæ in illum locum octavo ſæculo tranſlatæ ſunt. Jacet in illa vetere eccleſia Severinus Boëtius ad gradus Sanctuarii ex parte auſtrali, arca lapidea ſuper quatuor columnas erecta, cum hoc epitaphio, quod *Balthaſar Tachonus compoſuit* loco veteris ſcripti verſibus Leoninis.

Mæonia & latia lingua clariſſimus, & qui
Conſul eram, hic perii, miſſus in exilium.
Ecquid mors rapuit? probitas me vexit ad auras:
Et nunc fama viget maxima, vivit opus.

Alia ejusdem Boëtii epitaphia leguntur apud Baronium. Prope hunc locum *requiescunt ossa regis Liutprandi*, (verba sunt ejus epitaphii) qui Liutprandus auctor fuit transferendi ex Sardinia Ticinum corporis sancti Augustini, quod modo ibidem incerto in loco latet. Attamen in crypta sub altari, ubi corpora sanctorum reponi olim solebant, mausoleum exstat ex lapidibus coctis, & lampas ardens ante mausoleum. quod indicio est, ibi superesse, aut aliquando fuisse corpus sancti Doctoris. Elegans ejus cenotaphium cernitur ex parte Eremitarum Augustinianorum, qui latus australe occupant ecclesiæ, Canonici regulares aquilonare, aut certe latus Evangelii. An 1686. Junio.

De Boëtio ejusque libris de Consolatione Philosophiæ in veterrimo codice Laurentianæ apud Florentiam bibliothecæ hæc præmittuntur litteris Saxonicis. QUINTUS FABIUS CONSUL FECIT HUNC PROLOGUM: VEL BOETIUS IPSE, VEL QUIDAM SCOTTIGENA, ID EST DISCIPULUS BOETII. *Tempore Teotrici regis, insignis auctor Boëtius claruit, qui virtute sua Consul in Urbe fuit. Cum vero Teotricus rex voluit tyrannidem exercere in urbe, ac bonos quosque in Senatu neci dare; Boëtius ejus dolos effugere gestiens, quippe qui bonis omnibus necem parabat; videlicet clam litteris ad Græcos missis, nitebatur Urbem & Senatum ex ejus impiis manibus eruere, & eorum subdere defensioni. Sed postquam à Rege reus majestatis convictus est, jussus est retrudi in carcerem; in quo repositus hos libros per satyram edidit, imitatus videlicet Martianum Felicem Capellam, qui primus libros de nuptiis Philologiæ & Mercurii eadem specie poëmatis conscripserat. Sed iste longe nobiliore materia & facundia præcellit. quippe qui nec Tullio impar sit, nec Virgilio in metro inferior floruit.* Hæc ibi.

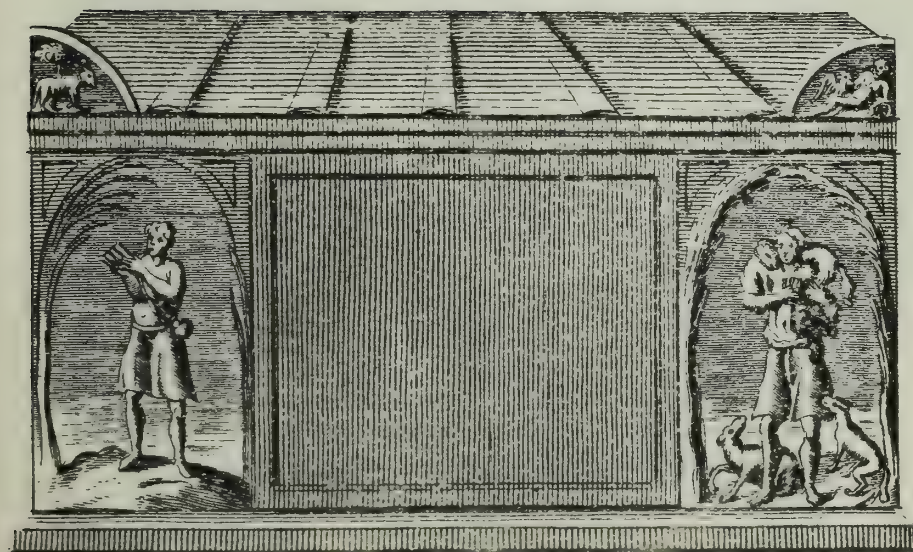
Post ecclesiam sancti Petri in Cælo-aureo vidimus chronicon loci, a quodam Canonico regulari compositum, in quo varia ejusdem ecclesiæ privilegia ex integro referuntur. Primum est Liutprandi regis, abbati & monachis concessum, quibus varias possessiones confirmat donatque. *Hæc omnia*, inquit, *quæ supra diximus, adjudicamus venerabili monasterio sancti Petri in Cælo-aureo, in quo sanctum ac venerabilem Augustinum adduximus. Datum* IV. *Non. Aprilis, regni Liutprandi primo, Indict.* X. quæ notæ respondent anno Inc. DCC XII. quo proinde anno, qui Liutprandi primus erat, translatio sancti Augustini facta est, non anno DCC XXII. ut ego cum aliis aliquando

An. 1686. Junio. opinatus sum. Idem Liutprandus anno regni sui tertio donationem decessoris sui Ariperti regis confirmat *basilicæ beatissimi Apostolorum principis Petri, sitæ foris muros civitatis Ticinensis, & venerabili viro Lucedo Presbytero.* Is abbas erat, sed ob reverentiam Ordinis sacerdotalis tantum *Presbyter* more veteri appellatus. Quæ fuerit causa, aut potius quis color monachis substituendi Canonicos regulares, discimus ex diplomate Honorii Papæ tertii, dato Laterani Idibus Junii, pontificatus ejus anno v. qui fuit æræ Christianæ M CC XX. nempe quia monasterium *in spiritualibus & temporalibus erat collapsum, utpote pro magna parte jam dirutum, atque debito septem millium librarum monetæ Papiensis oppressum.* Denique quod Abbas ejusdem loci ea occasione, quod ad nimiam desolationem memoratum monasterium pervenisset, *noviter esset occisus.*

Post hæc omnia eodem die obiter vidimus collegia apud Ticinum duo, nempe Borromæum, a sancto Carolo institutum pro convictoribus quatuor & viginti: alterum Papale Pii v. de *Boschen* pro quadraginta. Insignes ædes & picturæ in Borromæo, cujus quoddam quasi compendium videtur esse Pii v. collegium. Collegia in ea urbe omnino tredecim.

Sed revertendum est ad nostrum sancti Salvatoris monasterium, quod ab Adelaïde augusta in suburbio Ticinensi conditum fuit. Legimus in archivo primarias hujusce rei sub prævio Ottonis nomine Adelaidis litteras pro ipso monasterio Salvatoris, *ubi sanctum corpus beati Felicis martyris requiescit, & ubi domnus Hildebaldus abba à dicta domna Adaleyda imperatrice præordinatus esse videtur.* quæ litteræ scriptæ sunt *anno imperii Ottonis* Magni *tertio, decimo die mensis Aprilis, Indict.* XII. Servantur in eodem archivo libelli dotis, tum ipsius Adelaidis, a Lothario primo ejus marito concessæ anno DCCCC XXXVIII. tum eodem anno, eisdemque verbis Bertæ reginæ, quam Hugo Italiæ rex in conjugem duxit. Sed his tandem minutiis, tametsi nonnullius forte momenti, finis imponendus est, unicum memorando authenticum Henrici primi Imperatoris diploma, eidem monasterio concessum Papiæ, *anno dominicæ Inc.* M XIIII, *Indict.* XII. *anno domni Heinrici Imperatoris Aug. regnantis* XII, *imperii vero ejus primo.* Appensum est sigillum plumbeum, in cujus antica parte exstat Henrici effigies coronata, dextra sceptrum tenentis, sinistra globum cum hac inscriptione: HEINRICUS D. G. ROMANORUM IMP.

P. AELIO SABINO Q·VIXIT ANNOS XXIII DIES XLV
ANTONIA THISIPHO MATER FILIO PIENTISSIMO

AUG. in postica vero exhibetur urbs Roma & effigies sancti Petri cum duobus baculis, in quorum uno habetur. S. P. Q. R. An. 1686. Junio.

DERTONA, GENUA, TAURINUM, &c.

X. A Ticino non integro duorum dierum intervallo Genua civitas distat. * Vicoïria, Dertona, Nova-urbs, Gavii, * Vultabium, Liguriæ urbes, eo ducunt mediis Alpibus. Ad earum deflexum sita est * Dertona, civitas episcopalis antiqua, quæ nonnullas reliquias antiquitatis retinet, in primis rudera veteris aquæductus. Ibidem episcopus fuit ante paucos annos Carolus Septala, museo suo Mediolanensi, de quo nos suo loco, non ignotus. Is ad illustrissimum Commendatorem a Puteo duos ex Dertona tumulorum typos submisit, quorum unus est P. AELII Sabini, nobilis adolescentis: alter Catervii illustris hominis Christiani. Utriusque exemplum ab illustrissimo Commendatore accepimus: qui tumuli, quoniam ex urbe Dertona transmissi Romam fuerant, ad Dertonam utique pertinere arbitrabamur. Sed postea res aliter visa est. Nam Catervii tumulus ad Tolentum civitatem spectare ex Ughello intelleximus. De altero, qui est P. AELII Sabini, hæret aqua. Typum ejus in adverso folio habes. In eo effictus est ex una parte casus Phaëtontis cum duabus hinc inde figuris juvenum duorum, qui equos singulos regunt, singulas in dextra sagittas gerentes, hac inscriptione utrimque adhibita, οὐδὶς ἀθάνατος θάρσει, εὐγένει, forte pro εὐγενείᾳ. qua significatur, immortalem esse neminem audacia seu nobilitate. Audacia Phaëtonti, nobilitas duobus illis juvenibus apprime convenit. In aversa parte duo sunt pastores, calamum & fistulam multifidam inflantes: & supra illos canis sub arbore; & prope aquilam seu aliam quamlibet avem homo nudus craterem effundens ad fluvium designandum, forsan Eridanum seu Padum, in quem Phaëtonta cecidisse fabulantur.

* Voghera
* Voltaggio
* Tortona

Verum nobis antiquius esse debet Catervii, hominis Christiani, monumentum, quod Severina ejus conjux ipsi erexit, prout in apposito specimine oculis subjicitur. Ex una parte, quæ ambos conjuges repræsentat, hi versus insculpti sunt, non admodum exacti ad grammaticorum leges.

Quos paribus meritis junxit matrimonio dulci
Omnipotens Dominus, tumulus custodit in ævum.
*Catervi Severina tibi * congiunta lætatur,*
*Quos Dei sacerdos Probianus lavit & * unsit.*

* Sic

AN. 1686. JUNIO. In postica vero parte, præmissa inscriptione de Catervio, qui centenario major obiit, alii versus adscripti sunt de Basso, minorenni ejus (ut videtur) filio, qui duodevigesimo vitæ suæ anno e vivis excessit.

ELIO UL. CATERVIUS. V. C. *ex Præf. qui vixit cũ* SEPTIMIA SEVERINA C. F. *dulcissima conjuge annis* XVI. *minus dieb. tredecim. Quievit in pace annor.* LVI. *dier.* XVIII. XVI *Kal. Novembris. Depositus est* IIII. *Kal. Decem.* SEPTIMIA SEVERINA C. F. *marito dulcissimo ac sibi * sacrophagum & pantheum cum tricoro disposuit & perfecit.*

* sic

Hic longo intervallo disjungitur dies obitus a die depositionis seu tumulationis. Pantheum cum tricoro basilica erat tricamerata. Versus de juniore Basso sic habent.

Flende jaces in Basso iterum defuncte Catervi.
Occidit ore genus, nomine posteritas.
Tu medius gemma, & germanis clausa metallis,
Morte tua fractum est Basse monile....
Octavus-decimus vix te susceperat annus:
Ocius eripitur quod placet esse Dei.
.... Pax ingeminat rursus præconia Pauli.

In adversa tumuli parte duorum conjugum hymenæus; in aversa sancti apostoli Petrus & Paulus cum bono Pastore exhibentur. Mediam inscriptionem retulit Ferrarius in Catalogo sanctorum Italiæ ad decimum mensis Decembris, ubi Catervium uti martyrem, & Septimiam ejus uxorem, ambos ut sanctos laudat. Eamdem item adducit Ughellus in tomo secundo, agendo de Tolentinis episcopis. Catervio nuncupata est Tolenti basilica nobilis, olim Benedictinorum, modo Canonicorum regularium, eumque pro martyre & apostolo suo Tolentini habent. Martyri tamen prædictam inscriptionem haud convenire non diffitetur Ferrarius, apud quem mendose refertur. Rectius apud Ughellum, cujus editio in paucis a nostra discrepat. Post *ex Præf.* Ughellus addit *prætorio*: quod postremum vocabulum omittit Puteanus typus, in quo *ann.* C VI Catervius vixisse dicitur. Præferenda videtur Ughelli lectio, apud Ferrarium item diversa, ubi legitur XLVI. Ceterum Catervii acta expurgatione indigere Ferrarius sincere confitetur, nec Ughellus ea pro

indubitatis

indubitatis habet: Baronius ante eos erroribus ſcatere affirmat. Si hæc nobis cognita fuiſſent adeundo Tolentum, ibi tantiſper ſubſtitiſſemus ad rei veritatem indagandam. Sed tamen hic in tranſcurſu non viſum eſt omittendum Catervii monumentum, ex quo Baſſum, Catervii, non diſcipulum, ſed filium fuiſſe non obſcure colligitur. Fruſtra porro Ughellus ad alium Catervium martyrem recurrit, quando eidem Catervio & inſcriptio præmiſſa, & acta Catervii, qualiacumque circumferuntur, omnino conveniunt. Qui martyrem dixere Catervium, non ſatis attente expenderunt hanc inſcriptionem, ex qua ſine dubio Catervii acta emendanda ſunt. In ejuſmodi rebus vitandum eſt judicium præceps: ſed laudanda Baronii religio, qui ob hoc Catervium Martyrologio Romano adſcribere noluit. Utinam hanc religionem imitarentur, qui Sanctorum recens abſque certis nominibus inventorum fictas hiſtorias comminiſcuntur, atque in lucem obtrudunt ad confuſionem (ne quid amplius dicam) verarum hiſtoriarum: immo & qui paganorum inſcriptiones aliquando pro Chriſtianis vulgant. Piget referre quod Toloſæ nuper accidit ſuper quodam epitaphio *Diis Manibus* nuncupato, Romæ in cœmeterio Calliſti nuperrime reperto cum ſancti martyris corpore, cujus martyrium vas vitreum ibidem appoſitum (quod infitiari nolim) atteſtabatur. Inſcriptio eo loci reperta ſic habet. D. M. *Julia Evodia filia fecit caſtæ matri & bene merenti, quæ vixit annis ſeptuaginta.* Juliam Evodiam proprium eſſe nomen martyris continuo vulgarunt. At quovis periculo aſſerere non dubitem, lapidem illum, cui epitaphium inſcriptum eſt, eſſe ex eorum numero, quos ex gentilium tumulis revulſos Chriſtiani ſuis ſepulcris adhibebant, converſa ad interiora ſepulcri profana inſcriptione, ut * ſuperius obſervavimus. Atque etiamſi hoc epitaphium Chriſtianæ mulieris eſſe concederemus, id non Juliæ Evodiæ, ſed ejus matri haud nominatæ tribui poteſt. Verum ut ad Catervium redeat oratio, eum eſſe putat Baronius Comitem ſacrarum largitionum, ad quem exſtat Gratiani reſcriptum in Codice Theodoſiano.

AN. 1686. JUNIO. *Baron. to 4. Annal. ad an. 3-.*

* *pag. 136.*

Baron. ubi ſupra.

Sed hæc viderint Tolentinates: nobis vero tandem adeunda * Genua eſt, cujus ſitum in formam cornu lunaris ſecundum mare circumflectitur. Montium declives & infimas partes civium ædes; ſummas mœnia & præſidia urbis occupant. Non poteſt jucundior in ſterili loco haberi adſpectus, ubi ars &

* *Genes*

An. 1686. Junio. magnificentia naturæ ſupplent vicem. Ibi nulla fere veterum librorum bibliotheca, niſi quod Philippus Saulus epiſcopus Brugnatenſis, vir doctus, qui Euthymii commentarios in Pſalmos latine vertit, libros ſuos xenodochio legavit. In eorum catalogo, quem Romæ legimus, nihil ſingulare nobis viſum eſt. Bernardus Biſſius, unus e noſtris Caſinatibus, qui Genuæ ad ſanctum Maïolum degunt, vir doctus, Dictionarium ſacrorum rituum tunc edebat binis voluminibus, quorum primum jam excuſum nobis oſtendit.

XIII. Die feſto ſanctiſſimi Sacramenti ſollemnem Euchariſtiæ geſtationem, cui Senatus cum Principe ſollemni aderat pompa, ſpectavimus. Proceſſio fiebat e Domo, id eſt metropolitana ſancti Laurentii eccleſia. Præcedebant more ſolito religioſi qui ex eleemoſynis vivunt; deinde monachi, poſtea canonici & clerici urbis numero infinito: tum faces a ſingulis artificum ordinibus geſtatæ cum uniuſcujuſque artis inſigni nota: poſtea canonici Domus violacea toga induti, omnes cum caſulis aut dalmaticis pro ſuo quiſque Ordine. Hos ſequebatur Archiepiſcopus proxime ante ſanctiſſimum Sacramentum, quod a duodecim ſacerdotibus portabatur: extremus Princeps cum Senatoribus quatuor & viginti, ſubſequente infinita promiſcui vulgi multitudine. In eccleſia ſancti Laurentii præclarum eſt ſacellum ſancti Johannis Baptiſtæ cum ſtatuis & ciborio ex ære, ubi ſacri ejus cineres in loculo argenteo aſſervantur. Eccleſia Annuntiatæ, quæ Minorum eſt obſervantium, omnes elegantia ſuperat, Lomelinæ magnificentiæ inſigne monumentum. Columnæ, quæ fabricæ molem ſuſtinent, ex marmore exquiſito, uti & teſtudo major: duæ aliæ item teſtudines ex duplici parte principis altaris. Capella ſancti Antonii item ex marmore pretioſo. Omnia nitent auro & egregiis picturis. Collegium Patrum Soc. Jeſu magnifici palatii formam præfert: Balbi ejus conditores vicinum palatium habent. Aurienſe multiplex: unum ad urbis portam, qua ex ſuburbio Arenæ in urbem aditus patet, *divino munere, ſanctæ Romanæ eccleſiæ, Imperatoris Caroli* v. *inviƈtiſſimi, Franciſci primi Francorum regis, & patriæ* conſtructum fuiſſe, impoſita docet inſcriptio. Andreæ Auriæ conditoris ſtatua ibidem ex ære, cum epitaphio ejus canis, cui Carolus v. annuam penſionem aſſignaſſe dicitur. Alia palatiorum decora nec obſervare, nec deſcribere viſum eſt. Præterimus & illos cineres ex igne Gallicano. Jacobus Bracelleus

Genuensis, suo tempore clarus eloquentia, de præcipuis urbis suæ familiis libellum scripsit ad Henricum de Merla, Christianissimi regis, id est Caroli VII apud Genuenses tunc Legatum, ut ipsum de rebus ad suam legationem pertinentibus erudiret. Huic libello adjunxit descriptionem totius ditionis Genuensis, quam rogante Blondo Flavio in ejus historiæ scribendæ subsidium antea composuerat. Hæc descriptio typis non semel vulgata est: sed libellus alter, quia necdum prodiit in lucem, pro sua brevitate non ingratus hoc in loco futurus videtur, ad ea supplenda, quæ huic narrationi desunt. Sic autem habet codex Christinæ reginæ, qui olim Guillelmi Marlii fuit.

AN. 1686. JUNIO.

" Magnifico & ornatissimo viro domino magistro ENRICO DE MERLA, regio Legato apud Genuenses, JACOBUS BRACELLEUS Genuensis salutem. Optare videris, magnifice & ornatissime vir, ut quandoquidem sæva hyeme, summo labore per gelu ac nives ad nos usque penetrasti, adeo rerum nostrarum edoctus a nobis abscedas, ut nihil eorum ignores, quæ diligentiam Legati commendare possint: ut si quando contingat Regem omnium clarissimum & christianissimum aliquid sciscitari, possis non solum de iis quæ generalia, quæque in aperto sunt; sed & de iis insuper, quæ paucioribus sunt nota, rationem reddere. Ego, qui utinam desiderio tuo morem tam gerere possim, quam tu dignus es, a civitate incipiendum putavi: arbitratus, si populum nobilioresque familias ejus, & in quas tribus dividi soleat, enarravero; deinde oppida & terras, quas a Varo flumine usque ad Macram Genuensis ora complectitur, ordine descriptas dedero; id implesse quod a me fieri postulasti.

" Quatuor illustratur Genua familiis, de claritate & opibus diversa ratione certantibus: quæ adeo in æquo habentur, ut quam cui præferas, si omnia circumspicias, non facile judicium sit. Duobus Romanis Pontificibus, Innocentio & Adriano, plurimisque præterea Cardinalibus gloriatur FLISCA familia: e quibus Innocentium, acumen ingenii & summa juris peritia, an bellum contra Federicum Imperatorem tunc rebellem Ecclesiæ gestum, clariorem reddiderit, prudentiorum judicio relinquo. Nec parum huic eidem familiæ claritatis afferunt oppida castellaque, quæ in diem usque præsentem imperio ejus reguntur.

" Quatuor fortissimos mari duces nobis ostentat AURIA fa-

AN. 1686. JUNIO.

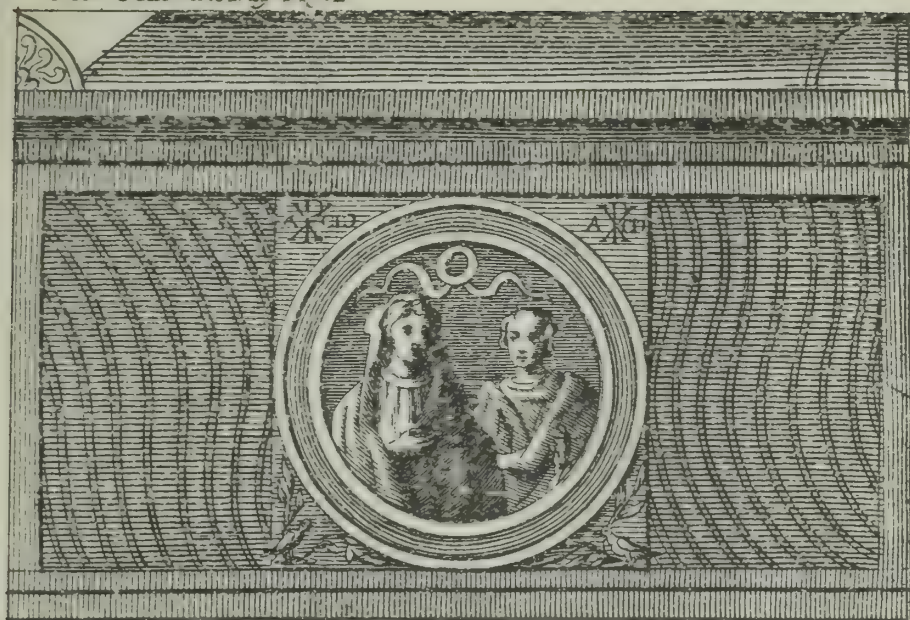
milia, Obertum, Lambam, Paganum, Lucianum: quorum primus & patriæ diu præfuit, & Piſanam claſſem in ipſis prope oculis civitatis magna felicitate delevit. Paganus Græcos, Venetos, Catalanos, in belli ſocietatem coëuntes, haud procul a Conſtantinopoli claſſe ſuperavit: nec multo poſt Venetos ipſos nondum pacatos in Yonio mari iterum fudit ac cepit. Lamba & Lucianus quoque diverſo tempore adverſus Venetos dimicantes, nobilem de hoſtibus victoriam adepti, multum gloriæ claritudini generis addiderunt. Nec Sardinia, a Branca Aurio primo & poſteritate ejus diu poſſeſſa, exigua fuit ad opes & ſplendorem acceſſio.

SPINULAM domum cum plerique alii, tum Guirardus & Opicinus plurimum illuſtravere. Guirardum memorabilem faciunt animi fortitudo, robur corporis, divitiæ ſupra privati modum; & urbs Luca, non modo in ditionem redacta, ſed adverſus etiam vim circumſtrepentium hoſtium ſtrenue defenſa. Hic eſt qui indomito Leoni carcerem egreſſo non ceſſit, ſed obviam venienti obvius proceſſit, ſiniſtramque veſte involutam in os belluæ conjecit. Opicino tantæ clientelæ, tantuſque fuit amicorum numerus, ut cum tota Marchionum Montisferrati ſoboles interiſſet, Opicinus filium Imperatoris Palæologi generum ſibi aſſumptum ex Conſtantinopoli in Liguriam claſſe advexerit, eique tradito marchionatu inſignem principem & inſignis ſtirpis auctorem generum reliquerit.

GRIMALDORUM genus ex provincia Narbonenſi ortum duxiſſe palam eſt, gentem antiquitate memorabilem, & Francorum Regibus admodum fidam: adeo ut eis bellum gerentibus perraro, aut numquam factum ſit, ut regiæ copiæ vel mari, vel terra duces aliquos Grimaldos non habuerint. Memorant adhuc ſeniores noſtri, cum Carolus Francorum Rex, Johannis filius, a Britannis hoſtibus intra ipſa regni viſcera premeretur, accerſiſſe Genua cum ingenti claſſe Carolum Grimaldum, ejuſque forti opera adverſus hoſtes uſum eſſe. Sub hujus familiæ ditione plurima oppida, & non ignobiles adhuc oſtendit populos Gallia Narbonenſis. His quas nominavimus nobiliſſimis familiis datum eſt, ut earum duæ ſemper in ſenatu duos habeant ſenatores, quibus poſt quaternos menſes duæ reliquæ ſuccedunt.

Cæterarum familiarum, prout in urbe habitant, deſcriptio prope hæc eſt. Familia Silveſtris, Catanea, Venta, Colum-

Iter Ital · ad Pag·223.2.

nensis, Nigra, Malocella, Carmadina, Squarciafica, Cicada, An. 1686. Junio.
Marina, Lercaria, Serrea, Camilla, Italica, Imperialis, Ni- «
grona, Grilla, Vivalda, Lomellina, Usamaris, de Mari, Cen- «
turionum, Gentilis, Pinella, Calva, Piccamilium, Cibonum, «
Guisulforum, Malabotorum; & si quæ sunt aliæ, quæ vel pro- «
pe interierunt, vel in aliena nomina transierunt. «

Habet ipsa quoque plebs familias digne memorabiles, Bucca- «
nigram, Adurnam, Campofregosam, Guarcham, Montal- «
tam: ex quibus magna ex parte Genuenses Duces prodierunt, «
æqui interdum sanctique rectores, sævi nonnunquam exitiosi- «
que tyranni. Habet & Justinianam, Francam, Malrufam, «
Promontoriam, Furnariam, Saulam. Estque plebs ipsa in de- «
cem tribus, vel, ut aiunt, societates divisa. Primam ab Oriente «
suburbium divi Stephani vocant: secundam Castelli: tertiam «
Plateæ longæ: quartam Macanianæ: quintam divi Laurentii: «
Sextam Suxiliæ: septimam Portæ: octavam Portæ-novæ: no- «
nam suburbii civitatis: decimam suburbii divi Thomæ. Hæc «
est brevissima Genuensis populi divisio. Quas vero urbes & «
populos orientalis occidentalisque ora Genuensis complectitur; «
ex descriptione Liguriæ, quæ sequitur, plane cognosces. «

Hanc descriptionem prætermittimus, propterea quod alibi, ut jam monuimus, vulgata sit, tum Romæ in libris belli Hispaniensis, tum Germanicis typis apud Andream Scotthum inter Italiæ illustratæ scriptores. Hæc de Genua dicta sufficiant.

XIV. Cum maritimo cursu patriam repetere cogitaremus, terrestri potius itinere visum est redire per Alexandriam, Astam, & Augustam Taurinorum, quo die sexta-decima Junii pervenimus.

XVII. Missa apud Patres Fulienses beatæ Mariæ consolatricis celebrata, Necrologium abbatiæ sancti Solutoris, quæ eo in loco, ubi arx condita est, olim sita, Patribus Fuliensibus demum attributa fuit, nobis ostendit reverendissimus Fuliensium abbas Carolus Josephus Morotius, vir doctus, & libris editis non ignotus. Is Cartusiensis Ordinis historiam composuit, vulgavitque; item Amedei tertii Sabaudiæ Ducis vitam. Ad hæc monasticarum totius Italiæ Congregationum historiam meditatur. Eodem die nobis assertum est, insignem hæreticorum bibliothecam, quæ antiquorum VValdensium erat, prope Luzernam igne periisse.

An. 1686. Junio.

XIX. Taurinis iter Lugdunum denuo relegimus. Primo die cum ad Novalicienſe monaſterium, quod in crepidine collis ad Alpium fauces ſitum eſt, ſub finem diei acceſſiſſemus, rogavimus Fulienſium Italorum abbatem, ut ſi qua ſupereſſent in loco celebri veterum librorum aut chartarum monumenta, hæc nobiſcum communicare pro ſua humanitate non gravaretur. Negavit ille quidquam ſupereſſe. ... tramus ad faces (nam jam nox imminebat) baſilicam humilis & neglectæ fabricæ, horrido loco bene convenientem: cetera ædificia male item affecta. Cum e monaſterio in ſubjectum opidum Novalicienſe deſcenderemus, occurrit nobis Fulienſium Procurator: qui a nobis de archivo monaſterii & bibliotheca interrogatus, reſpondit nonnulla quidem, ſed pauca reliqua eſſe apud ſe diplomata, quorum unum eſſet Caroli M. Hæc non viſa ſunt tanti, ut inſtitutum iter retardaremus. Poſtridie ſuperato Cinifio monte, quinto demum die Lugdunum proſpere, gratias Deo, ipſo die feſto Natalis ſancti Johannis Baptiſtæ pervenimus. Dum illic tantiſper conſiſtimus, litteræ nobis redditæ ſunt ab illuſtriſſimo Comite Mezabarba de reperto poſt noſtrum Mediolano diſceſſum tumulo perantiquo apud Vaprium vicum Ducatus Mediolanenſis. Effoſſa humo inventa eſt primo capſula in formam ſarcophagi ex gypſo, longitudine octo pollicum tranſverſorum, altitudine ſeptem, latitudine vero quinque. Intra hanc capſulam alia minor erat ex laminis argenti puriſſimi in modum capſularum, quibus ad tabacum, ait Comes, utimur. Sub his capſulis duo jacebant corpora integerrima, & ſuper ea crux aurea reperta. Inſcriptio hæc lapidi adſcripta erat.

HIC REQUIESCET
IN PACE B̄. M̄. ARIUKL. V. H.
QUI VIXIT IN SÆCUL^S. ANN^S. PLUS
MINUS V. DEPOS. SUB DIE XVIII KL^S
HOCTUB^S. IND. VIII. K̄ĒĒL̄^S.

Interpretationem illuſtriſſimo viro faciendam relinquimus.

XXVII. Abſolutis cum Aniſſonio, totius noſtri itineris comite fidiſſimo, negotiis, eodem itineris compendio, quo diſceſſeramus, Luteciam Pariſiorum revertimur. Autiſiodori dum moram facimus, imus in ſancti Germani monaſterium, preces & gratiarum actiones fuſuri in ſacro illo loco, in cryptis

inquam, quæ adeuntibus pietatem inſpirant, ſancti Germani quondam corpore, multorumque ſanctorum conditorio nobilitatis. Triplicis ſunt ſub apſide ordinis. In primo viſitur ſancti Germani mauſoleum: ſed corpus ſacrum a Calviniſtis ſuperiori ſæculo in favillas (horreſco referens) redactum eſt. Evaſit ex illa ſtrage Sudarium, quo ſanctiſſimi Antiſtitis corpus Ravennæ a Petro Chryſologo archiepiſcopo, ſuppeditante Placidia Auguſta, involutum fuit. Pannus eſt ex ſerico, longus ſex pedes cum pollicibus novem, latus quinque pedes cum quinque pollicibus; violacei coloris flavo permiſti. Aquilis octo reſperſum eſt ſudarium, intermiſtis roſis. Aquilæ ſemiexpanſis alis, ex roſtro ſingulas palas cum gemma non mediocri, & torques ſingulos in collo gerunt. Sacrum hoc ſudarium in ſingulari apud populares veneratione habetur, & merito quidem propter tam inſignem Pontificem. An. 1686. Junio.

Paullo extra viam & ordinem eſt, quod hic omittere religio, pictura ſcilicet haud vulgaris, Romæ ex templo ſancti Theodori martyris ab illuſtriſſimo Commendatore Puteano expreſſa: in qua Chriſtus Dominus globo cæleſti inſidens, Petrum a ſiniſtris cum Pontifice coronam offerente; & Paulum a dextris habet, adhærente rege, cum pallio liliis reſperſo, coronam itidem offerente. Qui ſint illi, ſive Pontifex, ſive Rex, non facile occurrit. Fortaſſe hi fuerint vel Leo tertius & Carolus M. ex quibus ille pro ditione Pentapolis, hic pro regno Langobardorum vel imperio Chriſto coronam offerant: vel Clemens IV & Carolus Andegavorum Comes, quem Pontifex utriuſque Siciliæ regem coronavit. Hinc duæ illæ coronæ. Quod Pontifex & Rex ipſe ibidem depicti ſunt capitibus radiatis, id argumento eſt, eam picturam poſt eorum obitum factam fuiſſe. Nam viventes perſonæ illuſtres, ſicubi depingebantur, ad caput *tabulæ* quadratæ *ſimilitudinem*, *quod viventis inſigne eſt, præferebant, non coronam*, teſte Johanne Diacono in libro quarto de vita Gregorii M. cap. LXXXIV. Multa hujus rei exempla præ manibus habemus. Sed ecce iterum Romam nos revocat amor patriæ, cujus gratia prædictam picturam hoc loco pro ultima itineris noſtri periodo exhibemus.

XI. Julii altera die tandem Luteciam Pariſiorum reverſi, non ſine mutua effuſione animorum a noſtris, qui nobis obviam concurrerunt, excepti fuimus. Poſt octo dies Remos profecti, ut itineris noſtri rationem illuſtriſſimo Remorum Archi- Julio.

An. 1686. Julio. episcopo, qui primus ejus auctor fuit, cum multa gratiarum actione redderemus. Hic vero nos quasi paterno affectu per dies aliquot complexus, cum officia & obsequia nostra se pro acceptis habere testatus esset, ab se dimisit, & Parisios ad nostrum sancti Germani monasterium redire permisit. Nunc mihi tandem receptui canendum, nunc de alio itinere cogitandum. Nam, ut ait Augustinus, Peregrinationes, quas quietas et faciles habere nequeas, per totam cogitare vitam, non est hominis de illa una ultima, quæ mors vocatur, cogitantis, de qua vel sola intelligis esse cogitandum.

August. ep. 10.

ITINERIS ITALICI LITTERARII

FINIS.

INDEX ITINERIS

INDEX
ITINERIS ITALICI.

D

E

Q

R

S

T

ERRATA.

PAg. 9 *lin.* 4 *lege* cymbam. 13 *lin.* 5 Leonardi. 24 *lin* 14 *corrige accentus in* ὅτι & ὕδατοι. 50 *lin.* 27 Pippinus *lege* Carolus. 66 *lin.* 25 *scribe* θεόχει. 77 *lin.* 26 Allatius *lege* Holstenius 101 *lin.* 22 *dele* quod pæne singulare. 123 *lin.* 2 *lege* nempe Johannis Abbatis &c. *ut lin.* 6 146 *lin* 28 *scribe* Pæderotes. 153 *lin.* 25 *scribe ubique* Hippolytus. 158 *lin.* 18 *lege* Annii. 166 *lin.* 24 inanimem. 168 *lin.* 7 *post* pietatem *adde* contestantur. 185 *lin.* 31 *adde* Scaliger sequioris posse esse generis contendit adversus Augustinum, etsi græca vox sit masculini. 196 *lin.* 18 *lege* Theon. 203 *lin* 8 luce. 204 *lin.* 19 *scribe* Ganymedis. 204 *lin.* 38 Franciscus Pithœus. 231 *lin.* 37 *pro* XI *lege* II.

MUSEUM
ITALICUM
TOMI I
PARS ALTERA

IN SEQUENTES HOMILIAS S. MAXIMI EPISCOPI TAURINENSIS

PRÆFATIO.

I. *Lteram hujusce voluminis partem auspicamur (quod faustum fortunatumque sit) ab homiliis quibusdam ineditis sancti Maximi Episcopi Taurinensis: cujus tanta facundia, tantum studium in rem Christianam fuit, ut vulgatæ ejus homiliæ dignæ sint meliori luce. Ita enimvero distractæ, & alienis coloribus infuscatæ sunt, ut quis sit earum legitimus parens, etiam apud viros doctos dubitetur: dum hi alias Ambrosio, illi alias Augustino tribuunt. Neque tamen adeo difficilis est de iis conjectura, ut auctori suo (si modo quis diligentem operam adhibeat) tandem restitui non possint, maxime Gennadio duce, qui earum argumenta & titulos magna ex parte retulit. De omnibus illis homiliis, sive quæ apud Ambrosium, sive quæ apud Augustinum, seu quæ apud ipsum Maximum exstant, accuratam afferre censuram, non est nostri instituti. Hæc cura partim occupata est a sodalibus nostris, tum iis qui Augustini sermones cum accurato delectu ab intrusis & suppositiciis jam repurgarunt, tum ab aliis item e nostris, qui novam Ambrosii operum editionem adornant: nos tantum, quod e re nostra erit, hoc loco exsequemur.*

II. *Maximi homilias plerasque, si non omnes, invenimus in*

tribus codicibus p‘, antiquis : quorum unus Mediolani habetur in bibliotheca Ambrosiana : alter Romæ in monasterio sanctæ Crucis, *quod* in Jerusalem *appellatur : tertius in abbatia sancti Galli apud Helvetios. Postremus hic codex, litteris majusculis ab annis mille totus exaratus, continet homilias XCVII sub hoc titulo*, In Christi nomine incipiunt homilias S. Agustini episcopi & conf. *præmissa capitulatione singularum homiliarum. Pleræque ex his homiliis vulgatæ sunt inter opera Ambrosii, Augustini, & Maximi prædicti : sed neque Ambrosium, neque Augustinum ; omnes vero, aut fere omnes Maximum habent auctorem. Viginti & una inter eas ineditæ sunt : quas rogatu nostro descripsit religiosus & doctus Hermannus Shenkius, sancti Galli bibliothecæ præfectus.*

III. *Ambrosianus codex, haud minus antiquus, charactere Langobardico exaratus est, sed initio mutilus. Erant in eo codice homiliæ ferme LXXX. non omnes eædem atque in codice sancti Galli ; quædam cum titulo* sancti Maximi Taurinatis episcopi, *qui re vera earum est legitimus parens.*

IV. *In codice Romano sanctæ Crucis, qui fuit olim monasterii Nonantulensis, ante annum Christi octingentesimum* acquisitus ab Anselmo abbate, *continentur homiliæ LXXIII. ex quibus pleræque in sancti Galli exemplari habentur. Inscriptum erat in fronte codicis nomen auctoris : sed, eo abraso*, sancti Ambrosii *nomen substitutum. Maxima pars tamen harum homiliarum sunt Maximi : tametsi quædam aliæ Hieronymi & Augustini sub eorum nomine insertæ sunt.*

V. *Ex his tribus codicibus, quantumvis antiquis, non eruitur certa & explorata notitia omnium sancti Maximi homiliarum. siquidem sancti-Gallensis eas sub Augustini falso titulo adducit : sanctæ Crucis codex, deleto veri auctoris nomine, Ambrosium præfert : unus Ambrosianus Maximo quasdam assignat, sed paucas, ut postea videbimus. Verum ex aliis indiciis, maxime ex Gennadio intelligimus, omnes, aut propemodum omnes, præsertim quæ in codice sancti Galli exhibentur, Maximo esse tribuendas. Et quidem ita simul connexæ & colligatæ sunt, ut si unarum auctor exploratus habeatur, de aliis consequens futurum sit judicium. Auctor quippe passim homiliæ præcedentis in subsequenti mentionem facit. Atqui pleræque Maximum uti legitimum parentem agnoscunt, utpote quas Gennadius manifeste designavit. Hoc in numero eas esse, quas nunc primum in lucem proferimus, ex subjectis observationibus quivis facile animadvertere poterit.*

VI. *Maximus, Taurinensis ecclesiæ episcopus, testante Gennadio, homilias scripsit* de hostibus carnalibus non timendis. *Una est hoc titulo inter vulgatas Maximi homilias. Prima ex duodecim a nobis edenda ejusdem est argumenti, refferturque ad præcedentem his verbis*, Sæpe dixisse memini, quod hos tumultus bellicos minime timere debemus *&c. Ad idem argumentum revocanda est homilia, quæ inter Ambrosianas de sanctis est* XXIV. *in codice sancti Galli inscripta de* tumultis bellicosis. *Quinam fuerint illi Barbari, facile esset definire, si de Maximi ætate constaret. At incertum est mortis ejus tempus.* Moritur, *si Gennadio fides*, Honorio & Theodosio juniore regnantibus, *id est ante annum Christi* CCCC XXIII. *quo Honorius decessit. Miræus pro* moritur *reponit* floruit. *At priorem lectione m præfert vetustissimus codex noster Corbeiensis, litteris Francogallicis scriptus. Verumtamen Maximus Taurinensis antistes anno* CCCC LIII *synodicæ Eusebii Mediolanensis ad Leonem M. epistolæ subscripsit; immo anno* CCCC LXV *Concilio Romano sub Hilario Papa, & quidem primus ante omnes, etiam ante archiepiscopos Ebredunensem & Mediolanensem. Itaque dicendum est, aut duos fuisse ejusdem nominis eodem sæculo Taurinenses episcopos; aut, si unicus fuit, Gennadium in designando Maximi obitu a vero aberrasse: qui tamen illis temporibus proximus erat. Quamquam quod Maximus primus post Papam Synodo Romanæ subscripsit, inde colligitur eum antiquitate ceteris ejusdem Synodi episcopis superiorem fuisse.*

VII. *Duæ sequentes homiliæ, quas edimus, eumdem ac prima auctorem exigunt, ut ex consecutione patet. Exstant hæ tres homiliæ in codicibus Ambrosiano & sancti Galli.*

VIII. *Gennadius Maximo nostro tribuit homilias* de pænitentia Ninivitarum. *In vulgatis una est* de Ninivitis; *ad quam nostra homilia* IV *respicit sub hoc initio*, Diximus anteriore Dominica, Ninivitas &c. *Habetur utraque in iisdem, qui modo laudati sunt, codicibus.*

IX. *Homilia quinta* de Kalendis Januariis *totidem verbis signatur a Gennadio. Una est inter editas ejusdem tituli & argumenti; una item apud Ambrosium, quæ est homilia* XI. *de tempore: cui melius nostra respondet. Nam quæ apud Maximum legitur, auditores suos jam dudum a vitiis illis Kalendarum temperasse testatur: contra vero tum nostra, tum Ambrosiana. Nostra porro superiores homilias consequitur in codice Ambrosiano, in quo item succedit sequens* de defectu lunæ, *quæ a Gennadio etiam no-*

tatur. Alius ordo est in codicibus sanctæ Crucis & sancti Galli.

X. *Homiliæ tres* de Natali Domini, *quem titulum Gennadius suggerit, an præferendæ sint iis quæ apud Maximum leguntur, an simul cum illis admittendæ, malumus aliorum judicio quam nostro definiri. Quamquam nostræ plus succi quam aliæ præferunt.*

XI. *Homilia decima e nostris, quæ est* de hæreticis peccata vendentibus, *reperitur absque auctoris nomine in uno codice sancti Galli, quem ab annis mille calamo exaratum fuisse jam diximus. Nullam hoc titulo Maximi homiliam suggerit Gennadius, nisi forte confuse his verbis:* Multas alias ejus homilias de diversis legi, quæ nec retineo. *Certe cum proxime antecedentes in codice sancti Galli, ac subsequentes Maximum auctorem habeant; idem etiam de hac homilia judicium ferendum videtur, maxime cum stilus sit uniformis. Qui autem fuerint illi hæretici, nobis haud liquet.*

XII. *Homilia nostra undecima* contra clericos negotiatores, *incipit ab his verbis:* Reprehendimus ante diem negotiationem clericos exercentes. Sed si recte consideramus officium, non vere negotium est, sed functio &c. *Hæc homilia videtur respondere homiliæ* LVI *de tempore apud Ambrosium, sub cujus finem hæc leguntur.* Nam & catholicus clericus hac sententia retinetur. Si enim non contentus stipendiis fuerit, quæ de altario Domino jubente consequitur, sed exercet mercimonia, intercessiones vendit, viduarum munera libenter amplectitur; hic negotiator magis potest videri quam clericus. *Quod si ita est, utraque Maximo vindicanda. Nostra enim manifeste pertinet ad illam, quæ apud Maximum extrema est, in illud Isaïæ,* Caupones tui miscent aquam vino, *quæ a Gennadio diserte signata est. Hæc enim incipit ab his verbis:* Non incommode ante dies paucos prosecuti sumus, functionem hanc sacerdotalem vicem quamdam negotii retinere, & quæstum esse non modicum hoc clericatus officium. *quæ ipsa verba sunt in homilia nostra* XI. *ad quam proinde respicit indubitata hæc Maximi homilia.*

XIII. *Homilia e nostris duodecima ejusdem est auctoris. Maximus quippe, ex Gennadio, scripsit homilias* de sepulcro Domini. *Maximi editi libri duas habent hujusce argumenti: in quarum altera, quæ est* de Cruce & sepultura Domini secunda, *referuntur ipsissima homiliæ nostræ verba ab his verbis,* Sed

videamus de hoc ipſo Domini corpore &c. *Hæc de homiliis ſequentibus a nobis edendis: quas ex aliis pluribus ſelegimus.*

XIV. *In codice Ambroſiano una eſt* Humilia ſancti Maximi Taurinatis epiſcopi de natale ſanctorum Martyrum. *Incipit hoc modo:* Sicut ſcimus, fratres, vota ſemper Domini ſubſequitur feſtivitas ſervulorum &c. *quam in editis non invenimus. Item poſt homilias duas de ſanctis Alexandro & Siſinnio, quos* poſt obitum ſancti Ambroſii *martyrio affectos fuiſſe Paulinus auctor eſt*, Humilia ſancti Maximi de ſancto Euſebio martyre Vercellenſi. *Incipit*, Ad ſancti Euſebii laudem aliquid addere velle, decerpere eſt, &c. *ut apud Ambroſium, rectius quam apud Maximum. Sequitur*, Item dictum Vercellis. Dum ad obſequia venerandæ recordationis, communiſque patris noſtri Euſebii, confeſſionis ejus honore convenimus *&c.* Item de S. Euſebio & de Maccabæis, quod primo dictum eſt Vercellis. Licet me, fratres, debitum caritati veſtræ exhibere ſermonem imperitia pudorque revocet *&c.* Item de S. Confeſſore Euſebio & Maccabæis. Ad celebritatem præſentis diei, fratres cariſſimi, omni nos cum alacritate concurrere devotio geminæ feſtivitatis invitat *&c. Denique ſequitur alia homilia ſub hoc exordio:* Quamquam, dilectiſſimi fratres, beati patris noſtri ſummi ſacerdotis & confeſſoris Euſebii indignus ſum filius & minimus ſervus &c. *ubi ad marginem appoſitum eſt antiquiſſimo charactere*: Nota quod Vercellinus eſt iſte. *Hic exhibendi eſſent cum cenſura indices homiliarum, quæ in prædictis tribus codicibus continentur: ſed hæc aliud tempus, aliudque otium exigunt.*

XV. *Illud tamen in tranſcurſu obſervare juvat, libros ſex vulgatos* de Sacramentis, *qui Ambroſio in editis tribuuntur, abſque auctoris nomine inſeri ſermonibus prædictis in codice ſancti Galli, atque in ſermones ſeptem diſtribui ſub hoc titulo,* Incipit prima die in Paſcha: *ita ut ſinguli ſex libri ſingulos ſermones conſtituant pro totidem hebdomadæ diebus; & quidem ſeptimus ab extrema parte libri ſexti incipiat, id eſt ab his verbis:* Aliud, Pſalmorum David licet unus libellus ſit, &c. *Sed forte majoris momenti erit, quod in ſermone quarto, qui in editis liber quartus eſt, idem codex ita habet*: Vides ergo quam operatorius ſit ſermo Chriſti. Ergo ſi tanta vis eſt in ſermone Domini Jeſu, ut inciperent eſſe quæ non erant: quanto magis operatorius eſt ut ſint, & in aliud commutentur. *cum in vulgatis poſtremum membrum ſic legatur,*

ut quæ erant, in aliud commutentur. *Ex his duabus lectionibus unam conflabat Berengarius, a Lanfranco relatus in Dialogo contra ipsum, ubi cum ita loquentem inducit.* Per consecrationem altaris fiunt panis & vinum Sacramentum religionis: non ut desinant esse quæ erant, sed UT SINT QUÆ ERANT, ET IN ALIUD COMMUTENTUR. quod dicit beatus Ambrosius in libro de Sacramentis. *Lanfrancus exposito hoc loco ita, ut a Berengario objiciebatur, subdit*, in quibusdam codicibus præfatam sententiam verbis aliis inveniri; *nempe iisdem omnino verbis, quæ modo editi habent. Iam vero per id tempus prædictum opus de Sacramentis in sex libros distributum erat, eoque modo a Lanfranco adducitur.*

XVI. *Revertor ad Maximum, cujus sermones, prout sub ejus nomine vulgati sunt, plerique Maximum auctorem habent, atque adeo eidem vindicandi quotquot ex his Ambrosio inter ejus opera supponuntur: ubi pauci admodum Ambrosio, longe plures Maximo adscribi debent. Quamquam & alii sunt, quos nec Ambrosio, nec Maximo tribuere possumus, sed posterioribus auctoribus: quales sunt sermones secundus ac tertius de Adventu; item sermones* XXII *&* XXIII *de Septuagesima & Sexagesima: quæ vocabula Maximi, nedum Ambrosii tempore ignota erant; uti & nomen Adventus pro certo illo dierum numero, quos ante Natale Domini celebrari mos est. Non ergo dixisset Ambrosius aut Maximus, quod initio sermonis secundi de Adventu legitur*, Hoc tempus non immerito Adventus Domini vocatur: *neque his verbis sermonis* XXII *usi fuissent*, In toto anno non dicitur ulla dies Septuagesima, nisi ista; nec Sexagesima, nisi sequens Dominica; neque Quinquagesima, nisi abhinc tertia. *Et certe sermo* XXXI *de tempore apud Ambrosium Septuagesimam & Sexagesimam adeo non admittit, ut reprehendat eos, qui Quinquagesimam Quadragesimæ addebant. Similis oppositio exstat inter sermones* XXVI *&* XXXIV. *In hoc enim soli Dominici dies a jejunio Quadragesimali excipiuntur: in illo vero etiam sabbatum, ad ritum ecclesiæ Mediolanensis. Adde quod in illo sermone* XXVI *jejunium in Quadragesima præscribitur dumtaxat ad nonam. quod est contra ipsum Ambrosium, & contra veterum temporum disciplinam, in quibus jejunium Quadragesimale non ante vesperam solvi licebat. Hinc intelligitur, rem Ecclesiæ haud inutilem facturos sodales nostros, qui Ambrosianos sermones, adeo turbatos & confusos, cum accurato delectu propediem edituri sunt.*

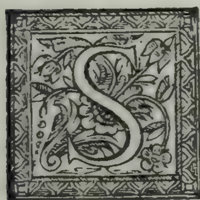
Homilia

HOMILIÆ S. MAXIMI EPISCOPI TAURINENSIS.

HOMILIA I.

De Barbaris non timendis ei qui Deum timet, & de ſancto Heliſæo.

ÆPe dixiſſe memini, quod hos tumultus bellicos timere minime debemus, nec quamlibet copioſam hoſtium multitudinem formidare; quoniam, ſicut ait Dominus, *major eſt qui in nobis eſt, quam qui in hoc mundo.* Hoc eſt, potentior eſt ad protegendos famulos ſuos Chriſtus, quam diabolus ad inſtigandum. Quamvis enim idem diabolus colligat ſibi turbas, & crudeli eas armet inſania; tamen facile deſtruuntur, quia melioribus populum ſuum Salvator circumdat auxiliis. Ait enim Propheta: *Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Quod ſi Angelus Domini timentes eum de periculis eripit, non poteſt timere barbarum, qui timuerit Salvatorem; nec poteſt metuere hoſtis impetus, qui Chriſti præcepta ſervaverit. Præcepta enim Chriſti arma ſunt Chriſtiani: & divinus timor terrorem à nobis expellit hoſtilem. Arma autem hæc noſtra ſunt, quibus nos Salvator inſtruxit: Oratio miſericordia, atque jejunium. Jeju-

nium enim melius quam murus tuetur: misericordia facilius liberat quam rapina: oratio longius vulnerat quam sagitta. Sagitta enim nonnisi proxime conspectum percutit adversarium: oratio autem etiam longe positum vulnerat inimicum. Sic namque sanctus Helisæus propheta cum vellet eum Rex Syriæ captivare, ac suæ subdere ditioni, multisque eum armatorum cinxisset agminibus; non est territus, non turbatus: sed ait nuntianti puero, *Noli timere: plures enim nobiscum sunt, quam cum illis.* O fidelis sanctus Propheta! Non timet adversarios, quos perspicit: quoniam scit Angelos secum esse, quos credit. Non metuit terrenas insidias, quia cœlestia adesse sibi novit auxilia. Plures enim nobiscum sunt, quam cum illis. Mira res! plures de cælo defensores meretur sanctitas, quam in terris obpugnatores adduxit improbitas. Plures nobiscum sunt quam cum illis. Beatitudinis meritum propheta nuntiat etiam de multitudine, cum puer adhuc incertus sit de salute. Spiritales oculi carnalibus quantum plus cernunt! Hic perspicit armatorum numerum, & ille non cernit defensionis indicium. Quanta est divina misericordia! Defertur hominibus beneficium, nec videtur: auxilium periclitantes consequuntur, & nesciunt. Hæc est enim pietas Salvatoris, ut interveniat saluti, ac non se prodat adfectui: sentiatur beneficiis, & non cernatur obtutibus. Unde errat qui putat, cum prospere aliquid gesserit, propria se fortitudine superasse. Scire enim debet, quod adversarii meritis magis quam virtute vincuntur: & non tam virtute, quam sanctitate superantur: sicut sanctus Helisæus hostes suos non armis superabat, sed oratione vincebat. Nam cum idem ministro suo, ad depellendum ejus timorem, plures adesse diceret defensores, nec metus ab illo posset auferri; tunc oravit ad Dominum dicens: *Domine aperi oculos ejus, ut videat. Et aperti sunt oculi ejus, & vidit, & ecce mons totus plenus equitum,* & reliqua. Oratio ergo Prophetæ aperuit oculos pueri. Non mirum si oratio aperuit oculos ut videret exercitum, quæ aperuit cælum ut veniret exercitus. Non mirum inquam, si novos senserit oculos, qui nova promeretur auxilia. Aut cur non aciem producat obtutuum, qui acies instruxit Angelorum? cur, inquam, non orationis sua habitudine aciem popillarum dirigeret, qui meritis caliginem nubium penetravit? Necessario ergo sanctus Helisæus hoc facto ministro formidoloso præstitit securitatem, cui jam refuderat claritatem: & removit ab eo formi-

dinem cordis, à quo removerat visionis cæcitatem : geminoque eum remunerans beneficio, absolvit ejus metum, & absolvit obtutum. Minus timere cœpit, postquam plus videre promeruit, & visum. In montibus ergo cernuntur armati. Apparet eos verè descendisse de cælo, quorum adventus primum in montibus esse reperitur. Ipsa enim locorum proximitas hoc demonstrat, quod descendentes de cælo non nisi juga collium sibi vicina calcaverint. Tunc igitur oravit Helisæus, & omnem hostilem exercitum cæcitate percussit. Non mirum si adversariis cæcitatem intulit, qui famulo largitus est claritatem : & si hostibus auferret visum, qui ministro præstitit aspectum. Ubi sunt qui dicunt plusquam preces sanctorum hominum arma posse ? Ecce una oratio Helisæi totum exercitum vulneravit, & unius Prophetæ meritis omnis est hostium numerus captivatus. Quæ catervæ Regum, quæ turbæ militum talem victoriam perpetrarunt, ut ita hostes prosternerent, ut de ipsis nullus obcumberet ? Hæc est hæc incruenta victoria, ubi sic adversarius vincitur, ut de vincentibus nemo lædatur. *Explicit.*

HOMILIA II.

Item sequentia.

MIrum forsitan videtur, quod ante dies sancti Helisæi gratiam describentes diximus, in defensionem ipsius de cælis auxilia descendisse, & armatos equites sive quadrigas ei divinitus adfuisse; astitisse etiam circa ipsum quadrigam igneam. Magna quidem res, sed in vero Sancto admiranda non est. Quid enim mirum, si auxilia meretur e cælo, cujus animus semper in cælo est ? sicut ait Paulus Apostolus: *Nostra autem conversatio in cælis est.* Ergo si nostra conversatio est in cælis, & cælestium conversatio * poteit nobiscum : hoc est, ut qui vita vivimus Angelorum, recte eorum consortium mereamur. Est enim sancte viventibus quædam inter se cognatio, junctio, atque societas : nec interest utrum in cælis maneant, an in terris. Angelici sint habitus an humani : dum modo in his sit eadem vita vel sanctitas, conversatio connectit, quos separat elementum ; & diversis licet corporibus dividantur, iisdem tamen actibus conjunguntur. Atque ideo fit, ut sancti sibi quodam consortio cohærentes a se invicem non discedant, & modo *f. pateat

Angeli ad terras veniant, modo homines ad cæleſtia transferantur: ac profectu meliore, quibus vita communis eſt, incipiunt illis vivendi etiam elementa eſſe communia.

Sed dicit aliquis: frequenter audivimus Angelos ad homines deſcendiſſe: audire etiam cupimus, quando homines ad cæleſtia tranſmigrarint. Manifeſta res eſt, & in promptu poſita. Helias magiſter Heliſæi, nonne Angelis ducentibus raptus ad cælum eſt, & quadriga ignea impoſitus, quaſi in quodam triumpho victor aſcendit? Victor enim exſtiterat non gentium barbararum, ſed ſæcularium voluptatum. ſiquidem graviores inimici ſunt pravi mores, quam hoſtes infeſti; & facilius intelligimus hoc tempore malignitatem hoſtium vinci poſſe, quam morum. Ergo Heliam Angeli ad cælum perferunt, Heliſæum Angeli in terris cuſtodiunt. Quid mirum ſi Angeli, qui magiſtrum portaverant, diſcipulum tuebantur, & novitia quædam obſequia, quæ patri exhibuerant, etiam filio deferant? Ipſe enim Heliæ ſpiritalis eſt filius, ipſe enim heres eſt ſanctitatis. Recte autem Heliſæus Heliæ ſpiritalis filius dicitur, quia aſcendens ad cælum ſpiritum duplicem ei ſuæ gratiæ dereliquit. Cum enim data eſſet facultas, Heliſæo, ut peteret quod vellet, antequam ab eo * reciperetur Helias; petivit ut duplex ſpiritus Heliæ fieret in ipſo. Tunc dixit Helias: *Dura petis, ſed fiet tibi.* O hereditas pretioſa, in qua plus heredi relinquitur, quam habetur; plus conſequitur qui accipit, quam poſſederit qui largitur. Pretioſa plane hereditas, quæ dum a patre transfertur ad filium, meritorum quodam fœnore duplicatur. Igitur Helias cum ſymbolum ſanctitatis ipſe haberet, ſpiritum Heliſæo duplicem dereliquit. Mirum ergo in modum Helias plus gratiæ dimiſit in terris, quam ſecum portavit ad cælos: & licet ipſe ad altiora latus transferretur corpore, apud filium tamen major remanet ſanctitate.

* f. raperetur.

De Heliſæi autem meritis quid dicamus? cujus hæc prima laus eſt, quod patrem voluit gratia ſuperare, dum dari ſibi amplius poſtulat, quam ſcit apud eum eſſe qui poſſidet. Avarus quidem eſt in petendo; ſed idoneus in promerendo. Dum enim a patre plus exigit quam habebat, fecit cum meritis ſuis plus præſtare quam poterat. Nam cum idem Heliſæus poſt aſcenſum magiſtri ſui veniſſet Hiericho, & rogatus a civibus ut in eadem conſiſteret civitate, dixerunt ad illum, *Commoratio opidi bona eſt, ſed aquæ malæ & ſteriles ſunt*; tunc præcepit ſibi dari vas

fictile; & in eo reconditos sales, veniens ad exitus aquarum, projicit in aquas dicens: *Hæc dicit Dominus: Sanavi aquas istas, non erit ex his moriens, nec sterilis. Et sanatæ sunt aquæ in hunc diem.* Videte ergo Helisæi quanta sint merita, cujus prima in civitate hospitalitas filiorum est magna fecunditas. Dum enim sterilitatem avertit aquarum, successionem largitur heredum. Non enim hoc facto Helisæus unum sanavit hominem, aut unius domui præstitit medicinam, sed totius civitatis populum reparavit. Si enim tardius hoc fecisset, interveniente sterilitate, senescentibus cunctis, civitas sine habitatore remanserat.

Igitur Helisæus, dum curavit aquas, curavit & plebem; dum fontem benedixit undarum, quemdam fontem indulsit animarum. Nam sicut sanctificatione ejus de occultis terræ venis aqua sana prodivit, ita de occultis vulvæ visceribus soboles sana processit. Non enim sola tantum fluenta benedixit Helisæus. Aquæ fontium jam gremio tenebantur: sed & illa, quæ humido terræ solo adhuc indiscreta paulatim erant, in posterum defluxerunt. Unde ait Scriptura, ad exitus aquarum benedixisse Helisæum, ut stillantem aquam prius sanctificatio susciperet, quam sinus fontis includeret.

Igitur quoniam dicit S. Paulus Apostolus, *Hæc in figura contingebant illis*; videamus hæc ipsa figura quam habet veritatem: hoc est, requiramus quæ sit ista civitas, quæ sterilitate laborans; vel quid sibi velit vas fictile; quid etiam ut aspersi sales afferant suavitatem. Legimus in eodem Apostolo dictum de Ecclesia: *Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & exclama quæ non parturis.* Ergo Ecclesia est illa sterilis civitas, quæ ante adventum Christi aquarum vitio, hoc est sacrilegio gentilium populorum, sterilitatem sustinens, Deo filios procreare non potuit. At ubi venit Christus, velut vas fictile adsumens corpus humanum, vitia sanavit aquarum, hoc est resecavit sacrilegia populorum; statim Ecclesia quæ erat sterilis, cœpit esse fecunda. Unde & Apostolus dicit, *Lætare sterilis*: ut plures etiam filios ex eo Ecclesia quam fecunda susciperet. Aspersi autem qui sunt, qui attulerunt medicinam, facile cognoscimus. Dicit Dominus ad Apostolos: *Vos estis sal terræ.* Ergo si Apostoli salibus comparati sunt, rectè figura completur. Sicut tunc effusi de vasculo sales condierunt aquas, ita & nunc missi a Salvatore Apostoli condiunt universos; & ablata sterilitate vitiorum, prolem incipiunt germinare virtutum. *Explicit.*

HOMILIA III.

Item sequentia.

MEminit vestra dilectio, hoc nos superiore Dominica prædicasse, ut bonis actibus, assiduis orationibus portas nobis justitiæ reseraremus, ac frequentibus eleemosynis, velut vallo nos misericordiæ muniremus. Murus enim quidam inexpugnabilis est contra adversarium, resistere eleemosynis, dimicare jejuniis. Quamvis enim inimici arma sint valida, fortiora tamen hæc arma sunt Salvatoris: quibus qui indutus fuerit, licet inermis oculis hominum videatur, satis tamen armatus est: quia eum divinitas summa custodit. Bonum est igitur in tribulatione orare, jejunare, psallere, misereri. His enim telis, sicut David exemplum contra Goliam protulimus, solent adversarios suos vincere Christiani, his armis civitatis mœnia custodire. Dicit enim sanctus Propheta: *Nisi Dominus custodierit civitatem, in vano vigilant qui custodiunt eam.* In vanum ergo iste vigilat, qui putat cura se armare civitatem, cum ipse fidei arma non habeat. In vanum planè laborat, qui æstimat se tuitionem alii parare posse, cum ipse sit Dei gratia destitutus. Ait Dominus in Evangelio: *Medice cura te ipsum.* Hoc exemplo dicendum est: Prius tu homo tuæ consule saluti, ut possis saluti providere multorum. Ceterum cum te imbecillem & infirmum videam, ac divinitatis auxilio destitutum, non solum civitatis quæ per te paratur custodia non confido; sed etiam vereor, ne conturbet tua desperatio civitatem.

Tunc ergo civitas munita est, quando eam magis Deus ipse custodit: tunc autem eam custodit Deus, sicut scriptum est, quando habitantes in ea sunt omnes moderati, graves, Christiani, atque catholici. Necesse est enim, ut istam civitatem conservet Deus, in qua de præceptis suis invenit quod reservet. Ceterum ubi est luxuria, perfidia, atque blasphemia; illam civitatem non servat Dominus: ne non tam civitas, quam in ea quæ sunt peccata serventur. Ergo qui in nomine Domini munitionem præparat civitati, iste vere securitatem civibus parat. Nam qui sine Dei gratia munitionem urbi constituere conatur, is vulpium more videtur foveæ sibi latibulum præparare. Nonne enim iste tamquam vulpis in ea fovea est, qui ter-

ram jugiter fodit, cælum omnino non respicit? Ait enim Dominus, sicut lectum nuper audivimus: *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos ubi requiescant: filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.* quæ sententia quem intellectum habeat, diligentius intendamus. Non enim de ipso specialiter animali locutus est Dominus: sed de his hominibus, qui versuti semper & callidi, vulpes moribus semper imitari student: dum aliena fraudulenter diripiunt, foveam sibi perditionis effodiunt: atque ideo caput Christi, quod est Deus, habitaculum in his non potest invenire, quia ipsi habitant in defossis.

Quod autem specialiter hæretici vulpibus comparantur, nulla cunctatio est. Sunt enim, sicut vulpes, dolosi, importuni, & timidi: ubi quietem senserint, ibi rabiem suæ levitatis exercent: ubi vigilantiam reperiunt, exinde dolosa fraude diffugiunt. Nam sicut memoratum animal semper est fallax, semper incertum, nec aliquando morum potest mutare versutiam: ita & omnis hæreticus semper fallax, semper incertus est: & cum tecum videatur simpliciter loqui, mutat verba, sed non mutat mores; modestiam sermone promittit, rabiem corde depromit. Vulpis cauda fallit, hæreticus lingua circumvenit: vulpis mansuetudinem animalibus fingit, ut capiat; hæreticus moderationem hominibus promittit, ut noceat: illa ante proludit, ut jugulet; hic prius blanditur ut exspoliet. Familiare autem vulpi est, gallinæ semper insidiari & pullis: ut si a matre quispiam longius abierit, in ejus prædam captetur. ita & hæreticus matri Ecclesiæ semper insidiatur & filiis: ut si forte aliquem negligentiorem invenerit, sua illum rabie circumscribat.

Quod autem gallinæ recte comparetur Ecclesia, in Evangelio legimus, dicente Domino ad Hierusalem: *Hierusalem, quotiens volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas?* Recte autem comparatur gallina Ecclesiæ. Sicut enim non solum suos filios nutrit, sed etiam alienos suscipit venientes: ita & gallina non solum eos nutrit, quos ipsa excluserit; sed etiam adpositos sibi educat alienos. Igitur, fratres, armemus nos per hanc hebdomadam jejuniis, orationibus, atque vigiliis: ut interveniente misericordia Dei, & barbarorum repellamus feritatem, & hæreticorum insidias retundamus.

Explicit.

HOMILIA IV.

De Ninivitis.

DIximus anteriore Dominica, Ninivitas in tribulatione positos Divinitatis misericordiam per abstinentiam meruisse, & civitatem suam de periculo jejuniis liberasse; tantæque eos fuisse sapientiæ, ut non alienis se præsidiis defenderent, sed propria devotione salvarent. Nam non statim desperaverunt de salute sua. Audierunt a Propheta cum civitatis se mœnibus subvertendos. Sed quanto proximum adnuntiabatur excidium, tanto magis religiosis actibus armabatur; nec reliquerunt evertendam civitatem suam, sed in ea potius permanserunt, sapientes scilicet, ut quæ civium vexabatur peccatis, civium orationibus salvaretur: & cui perditionem mala conversatio intulerat, ei salutem devotio religiosa conferret. Justum enim erat, ut quos fuerat passa peccatores, eosdem haberet proprios defensores. Civitati enim nonnisi propter civium peccatum infertur excidium.

Desine ergo peccare, & civitas non peribit. Quid fugis patriam? si vis salvus esse, tua potius peccata subterfuge. Si tu peccare desieris, victus est inimicus. Dicit ad Abraham Scriptura divina, per decem justos patriam posse salvari. Igitur si justi sunt qui salvam faciunt patriam; utique injusti sunt qui relinquunt: & si illi propter præsentiam suam consequuntur gratiam, necesse est, ut hii propter fugam desolationem mereantur. Injustus plane & impius est filius, qui periclitantem deserit matrem. Mater enim quodammodo dulcis est patria, quæ te genuit, quæ te nutrivit; quæ ut fugere possis, te divitem fecit. Nam si non tibi suppeteret sumptuum copiosa substantia, fugæ præsidium non haberes: atque ideo avaritia ductus, dum metuis divitias tuas perdere, impius in matrem esse non dubitas. Unde intelligimus, plus pecuniæ tuæ consulere, quam saluti. Dic mihi, o bone civis, cur fugere disponis? cur patriam derelinquis? Captivitatem fortasse metuis. Da veniam, non intelligis. Nescis quod hæc est prima captivitas, patriam non videre, & (quod gravius est omni malo) hostile peregrinationis exsilium sustinere? Solet qui aliquid sceleris amiserit, hujusmodi pœna damnari, ut pellatur patria, regionibus

tibus incognitis relegetur. Hoc igitur malum propria tibi provides voluntate, quod ſolet ſupplicii cauſa damnatus excipere.

Sed ponamus te forti eſſe animo, & æquanimiter tolerare poſſe peregrinationis injuriam. Dic mihi, qua inter extraneos libertate victurus es? Nonne cum loqui cœperis, objicietur tibi, unde iſte exulat? unde iſte fugitivus advenit? an & noſtram civitatem opprimere nititur, ſicut patriam ſuam oppreſſit? Ita aporiaberis, ita conturbaberis, ut libertati tuæ metuens verearis, ne ingenuitati tuæ ibi non invenias adſertorem. Mihi crede, in aliena patria tanta auditurus es, quanta in tua patria aliis ſæpe dixiſti.

Illud autem nolo dicere, quod quamvis dives ſis in patria tua; quamvis copiis perfruaris, ſtatim ut exieris de domo tua, mendicus & pauper es. Dicit ergo Deus ad Abraham, per decem juſtos civitatem poſſe ſalvari. Male igitur de te ſentis, popule Chriſtiane, ſi in tanto cœtu ad ſalvandam civitatem decem juſtos eſſe non credis. Dum enim deſeris patriam, profiteris non in ea eſſe dignos, quorum meritis liberetur. At ego vereor ne omnibus in ea juſtis relictis, tu ſolus qui deſeris, inveniaris injuſtus. Sed nolo decem juſtorum numero te perturbes. Legimus autem quod de Sodomitarum excidio meritis ſuis Loth ſolus liberaverit civitatem: quod plus valuerit ad ſalvandum unius gratia, quam ad evertendum peccata multorum. Exeunti enim illi de Sodomis, hoſpitii cauſa Segor parva conceditur. Quod ſi juſto hoſpiti donatur civitas, quanto magis juſto patria conceditur poſſeſſori? *Explicit.*

HOMILIA V.

Incipit de Kalendis Ianuariis.

BEne quodammodo Deo providente diſpoſitum eſt, ut inter medias gentilium feſtivitates Chriſtus Dominus oriretur, & inter ipſas tenebroſas ſuperſtitiones errorum veri luminis ſplendor effulgeret: ut perſpicientes homines in vanis ſuperſtitionibus ſuis puræ divinitatis emicuiſſe juſtitiam, præterita obliviſcerentur ſacrilegia, futura non colerent. Quis enim ſapiens, qui Dominici Natalis intelligit ſacramentum, non ebrietatem condemnet Saturnalium, non declinet laſciviam Kalendarum; & partem cupiens habere cum Chriſto, particeps

nolit esse cum sæculo? Hæc enim divini cultus ratio est, ut qui societatem habuerit cum vanitate gentilium, copulam non possit habere cum veritate Sanctorum. Dicit beatus Apostolus: *Quæ portio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis cum tenebris?* hoc est pariter Christianos & iniquitatis exercere luxuriam, & Deum justitiæ habere placatum.

Nam sunt plerique, qui trahentes consuetudinem de veteri superstitione vanitatis, Kalendarum diem pro summa festivitate procurent: & sic lætitiam habere velint, ut sit magis illis tristitia. Nam ita lasciviunt, ita vino & epulis satiantur, ut qui toto anno castus & temperans fuerit, illa die sit temulentus atque pollutus: & quod nisi ita fecerit, putet perdidisse se ferias; quia non intellegit per tales se ferias perdidisse salutem.

Illud autem quale est, quod surgentes mature ad publicum, cum munusculo, hoc est cum strenis, unusquisque procedit: & salutaturus amicum, salutat illum præmio antequàm osculo? Labiis labia porrigit, & manui manum inserit: non ut amoris reddat affectum, sed ut avaritiæ persolvat obsequium; & uno eodemque officio amicum complectitur, & fraudatur. Vos judicate, quale est istud osculum, quod venale est, nam quo preciosius emitur, tanto vilius æstimatur. Quanti ante aurum potiorum indigni judicabuntur osculo? Postea quam aurum refulsit in dextera, dignos illos facit præda, non gratia. Hoc autem in ipsa iniquitate quam injustum est, quod expectatur donare inferior potiori; & diviti cogitur ille largiri, qui quod largiatur forsitan mutuatur. Adhuc & ipsam munificentiam strenas vocant, cum magis strenuum quod... Cogitur, inquam, miser donare, quod non habet; & munus offerre, pro quo filios suos obnoxios relinquat.

Sed & divites quique sunt hac munificentia liberales: verum nec ipsi à peccato habentur immunes. Largitur enim dives cuicumque soli locupleti: dumque mendico denarium donare despexerit, Kalendis ad domum amici auro onustus properat, qui Natali Dominico ad ecclesiam vacuus & inanis advenit. Vides ergo quod apud plerosque plus est præsens adulatio, quam futura remuneratio. Libentius enim habent osculum potioris, quàm gloriam Salvatoris. Quod osculum, osculum non dicendum est, quia venale est. Nam & Judas Scarioth tali osculo osculabatur Dominum, sed hinc illum tradere conabatur,

Hoc autem quale est, quod interposita die, tam inani exordio velut incipientes vivere, ut auspicia colligant, ominaque perquirant; & exinde totius anni sibi vel prosperitatem, vel tristitiam metiuntur? quæ cum inepta sint & ridicula, tum illis ipsis sunt vel inutilia, vel nociva. Nam prosperitatem non habent dum falluntur auguriis: tristitiam semper habent, dum rememoratione omnium sunt solliciti ne contingant. Hoc autem malis suis addunt, ut quasi de auspicatione domum redeuntes, ramusculos gestent in manibus, scilicet pro omine, ut vel onusti ad hospitium redeant: non intelligentes miseri, quod onusti quidem redeunt, non sarcina munerum, sed cumulo peccatorum. *Finit.*

HOMILIA VI.

De defectu lunæ.

ANte dies prosecuti sumus, fratres, adversus illos qui putarent lunam de cælo magorum carminibus posse deduci: & eorum retudimus vanitatem, qui non minus defectum patiuntur animi, quam luminis patitur illa defectum. Quos & hortati sumus, ut prætermisso errore gentili, tam citò ad sapientiam redeant, quam citò ad plenitudinem suam illa revertitur: & sicut velociter illa lumina recolligit, quod amiserat; ita festinanter isti fidem recipiant quam negarunt; & deposita insipientiæ nebula, incipiant lunam non jam oculo corporis æstimare, sed mentis; & ortum defectumque ejus intellegant ratione magis, quam infirmitate subsistere: quæ numquam tantam rebus cunctis mutationem daret, nisi esset illi hæc ratio a Creatore conlata. Ecce elementum maris luna deficiente subducitur, eadem crescente cumulatur: ut ad motum ejus aut undæ intra se redeant, aut fluenta non capiant; ita ut quotiens luna mutatur in lumine, totiens maria mutentur in fluctibus. Denique dicuntur ipsa maris natantia in carne sua pleniora esse, cum luna perfecta est; & exhausta & deminuta, cum illa minuitur. Magna igitur lunæ ratio est, & magna præstantia, quæ vigore suo ita elementa minuit, ut rursus adimpleat: ita implet, ut denuo minuantur. Scilicet ut diversis quibusdam vicibus gratiæ sit commutatio, dum reparatio fit perfecta. Et quantum verò terris largiatur augmentum, omnibus notum, quanto rore saltus refecit, quos

ſic diurnis horis ardor exuſſerat: & admiratione quadam, ardentibus æſtu rebus ſerenitate præſtat humorem. Novo enim genere, inluminante luna, madidam terram ſerenitas facit.

Grandis ergo ratio lunæ eſt, immo grande myſterium. Exinanit ſe lumine, ut univerſa recreet humore & imbre. Ita & Chriſtus Dominus exinanivit ſe divinitate, ut homines repleret
„ immortalitate. Unde ait beatus Apoſtolus: Qui cum in forma
„ Dei eſſet conſtitutus, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqua-
„ lem Deo: ſed ſemetipſum exinanivit formam ſervi accipiens. Exinanivit ergo ſe Chriſtus, ut vitam præſtet hominibus: evacuavit ſe, ut profectum tribuat elementis.

Sed legimus de Salvatore, quod ſol magis ſit ipſe juſtitiæ. Quomodo ergo eum lunæ motibus comparamus? Non magna plane diſtantia conveniunt ſibi iſta luminaria. Siquidem luna quadam fraternitate conſortii lumen mutuetur a ſole, & radiis lucis ejus repercuſſa, ſplendorem ſui fulgoris accipiat. unde ſi Chriſtus Dominus Soli rectius comparatur, lunam non niſi Eccleſiæ comparavimus. Nam ipſa, ſicut luna, ut inter gentes luceat, mutuatur lumen a Sole juſtitiæ & Chriſti radiis: hoc eſt, Apoſtolorum prædicationibus repercuſſa, ſplendorem ex eo immortalitatis adquirit. Fulget enim Eccleſia non ſuo, ſed Salvatoris lumine; & radiat, non proprio nitore, ſed Patris, ſicut Apoſtolus ait dicens: *Vivo autem, jam non ego, vivit in me Chriſtus.* & iterum, *ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.*

Recte plane lunæ comparatur Eccleſia: quoniam & ipſa nos lavacri rore perfundit, & terram corporis noſtri baptiſmatis humore vivificat. Recte lunæ comparatur Eccleſia: quia & ipſa augmentum adquirit, patiturque defectum. Minuitur enim ſæpe; frequenter augetur. Minuitur perſecutionibus, prædicationibus ampliatur. Decreſcit, cum minuitur filiis; creſcit, cum Martyribus coronatur: & eadem cauſa, quæ tribuit illi defectum, ipſa præſtat augmentum. Frequenter enim quos dolet perſecutores, ipſos recipit Confeſſores. Quotiens eam, ſicut lunam, putatis magorum carminibus laboraſſe? quotiens eam malæ artes de cæli regno deducere voluerunt?

Nam primum utique Jamnes & Mambres magi, cum Moyſi ſignis prodigiiſque reſiſterent, Eccleſiam ſubvertere cupiebant; ſed ſacris vocibus veneficorum carmen nocere non potuit. Nihil enim incantationes valent, ubi Chriſti canticum decantatur.
* Paulum Deinde cum apud Sergium * Paulinum proconſulem Simon

magus Paulum apostolum oppugnaret; utique Ecclesiæ vas temptabat, & veneficis artibus illum quassare cupiebat: sed tanta ab illo virtute convictus est, ut non solum artis infirmitate, sed etiam oculorum eum amissione cæcaret, & pariter illi auferret carmen & visum. Non enim merebatur habere corporis oculos, qui mentis oculos non habebat. Quid autem dicamus de apostolo Petro? quia iterum Simonem, in Romana urbe Ecclesiæ fundamenta turbantem, orationum suarum soliditate prostravit. Cum enim ille artibus magicis sic elatus esset, ut etiam per aëris spatia volitaret; hic illum fidei virtute deicit, ut tanto altius caderet, quanto sublimius evolasset. Vere enim Petrus tam solida petra saxi illum allisione comminuit, ut qui sibi regna cælestia promittebat, terrenæ mortis duritie periret. *Explicit.*

HOMILIA VII.

Incipit dictum ante Natale Domini.

ETiam si ego taceam, fratres, tempus nos admonet, quod Domini Christi Natalis in proximo est. nam prædicationem meam prævenit dierum extrema conclusio. Ipsis enim angustiis suis mundus loquitur imminere aliquid, quo in melius reparetur: & expectatione festina desiderat, ut tenebras suas splendidioris Solis candor inluminet. Dum enim cursum suum brevitate horarum concludi metuit, spe quadam annum suum indicat reformari. Hæc igitur expectatio creaturæ, etiam nos expectare persuadet, ut peccatorum nostrorum tenebras novus sol Christus ortus inluminet, & longam in nobis caliginem delictorum justitiæ Sol nativitatis suæ vigore discutiat: nec patiatur cursum vitæ nostræ tenebris vitæ concludi, sed virtutis suæ gratia dilatari.

Igitur quia Natalem Domini etiam mundo indicante cognoscimus, faciamus & nos quod mundus facere consuevit: hoc est, sicut in illa die mundus spatia suæ lucis extendit, ita & nostram justitiam protendamus: & sicut diei illius claritas pauperibus & divitibus communis est, ita & nostra liberalitas peregrinis & indigentibus sit communis: & sicut tunc mundus noctium suarum recidit caliginem, ita & nos avaritiæ nostræ tenebras amputemus: adque ad instar hiberni temporis, sicut in segetibus solis vapore resoluta gelu nutriuntur semina; ita

& in pectoribus nostris resoluta duritia, justitiæ semen tepefactum Salvatoris radio coalescat. Ergo, fratres, Natalem Domini suscepturi, exornemus nos puris & nitidis indumentis. Animæ autem loquor indumenta, non carnis. Carnis enim indumentum vilis amictus est, animæ vestimentum corpus est pretiosum: illud humanis manibus * densetum est, istud Dei manibus institutum est. atque ideo majoris est sollicitudinis Dei opus sine macula custodire, quam opera hominum impolluta servare. Mundanum enim vestimentum, si sordidum fuerit, potest illud fullo conductus eluere: animæ autem vestimentum, si semel inquinatum fuerit, nisi propriis & assiduis operibus vix lavatur. Nihil ei prodest manus artificis, nihil fullonis operatio. Conscientiæ enim membra polluta aqua abluere potest, non potest tamen mundare.

* pro densatum.

Hæc sunt animæ vestimenta preciosa, quæ Marcus Evangelista in Salvatore conlaudat dicens: *Et vestimenta ejus facta sunt fulgentia, candida nimis velut nix, qualia fullo super terram non potest facere.* Laudatur igitur Christi vestimentum, quia nitebat, non textura, sed gratia: laudatur indumentum, non quod staminum subtilitate densetum est, sed quod corporis integritate conceptum: laudatur vestimentum, non quod mulierum manus texuit, sed quod Mariæ virginitas procreavit. Et ideo in eo magnificatur candoris gratia, quia immaculatum illud non artificis cura præstiterat, qualia fullo, inquit, super terram non potest facere. Non potest plane fullo Christi facere vestimentum. Fullo enim præstare potest nitorem, mundiciam, puritatem; præstare autem non potest virginitatem, justitiam, bonitatem. Illud enim in arte est operis, istud est in natura virtutis. Hæc enim in Christo Domino sanctus Evangelista virtutum indumenta conlaudat, quæ & beatus David pari sententia prædicavit, dicens: *Myrrha, & gutta, & cassia a vestimentis tuis preciosis.* His enim aromatum odoribus sanctarum significantur indumenta virtutum.

Ergo, fratres, Natalem Domini suscepturi, ab omni conscientiam nostram fæce mundemus. Accuremus nos, non sericis vestibus, sed operibus preciosis. Vestimenta enim nitida membra operire possunt, conscientiam mundare non possunt: nisi quod majoris est verecundiæ nitidum membris incedere, & pollutum sensibus ambulare. Interioris igitur prius hominis ornemus affectum, ut exterioris quoque hominis sit amictus orna-

moreum. Portæ ecclesiæ sancti Zenonis ex ære cum figuris: fornix in apside ecclesiæ, alibi tabulatum. Sub majori altari est crypta subterranea, in qua corpus sancti Zenonis pone altare in lapide marmoreo conditum est. Ad portam ecclesiæ ingens conspicitur labrum porphyreticum, habens in orbem pedes viginti sex, quod ad sancti Zenonis tempora referunt. In archivo monasterii vidimus authenticum diploma Henrici I. Imperatoris cum plumbea bulla, *datum anno M. XIV, imperii ejus primo.* Nihil librorum superest in bibliotheca, quam sacrorum voluminum copia refertam Ambrosius Camaldulensis aliquando viderat. Monasterium olim Teutonicis concessum est ab Imperatoribus Germaniæ: nunc loca monachorum Venetis plerumque a sæculari abbate non sine præmio conceduntur. Monasterium aliud sancti Nazarii Casinensium est. Ecclesia cathedralis Deiparæ Virginis titulo insignita: cujus Canonici quatuor & viginti a ditione episcopi soluti, Patriarchæ Aquileiensi proxime subjecti sunt. Duplex in illa ecclesia est ordo subselliorum: unus apsidem coronat: alter continuus est usque ad cancellos ferreos, qui navim à choro dirimunt. Sacerdos sacra faciens conversam habet faciem ad populum, renes apsidi obversos. Olim in illa ecclesia celeberrima bibliotheca erat, id est *plurima volumina miræ vetustatis*, testante Ambrosio Camaldulensi: qui tamen nihil singulare in illis invenit. Et quidem antiquissimum Cypriani exemplar quondam ibidem asservabatur, cujus contenta Romæ apud Patres Oratorii vidimus: sed nullos in illa ecclesia libros modo superesse nobis assertum est. Postmodum istum codicem, majusculis litteris ante annos mille perscriptum, a canonicis Veronensibus Carolo Borromæo dono datum fuisse, ex Aldi Ortographia didicimus, verbo *cultita*. AN. 1685. MAIO.

In quodam codice Christinæ reginæ Suecorum statutum legitur Veronæ editum, quod hoc loco referri non ab re erit ad patriæ nostræ historiæ illustrationem. *In urbe Veronensi ab Urbano Papa tertio, de communi fratrum suorum consilio institutum fuit & sancitum, ut in hac ecclesia & universis totius regni Franciæ ecclesiis, XIII. Kal. Octob. vespere & mane pulsatis campanis,* LUDOVICI, *piæ recordationis quondam illustris Francorum regis, anniversarium annis singulis sollemniter & devote celebretur. Actum anno ab Incarnatione Domini M C L X X X V I, regnante Philippo victorioso ejus filio, regni sui anno VIII.* Hactenus vetus codex.

cunabula: nec regnator cæli has indignatur angustias, cui habitaculum fuit virgineus venter. Idoneum plane Maria Christo habitaculum, non pro habitu corporis, sed pro gratia originali. Ergo exonerata felici onere Maria, matrem se læta agnoscit, quæ se nescit uxorem: & est gloriosa de sobole, quæ est ignara de conjuge; atque infantem se genuisse miratur, cum Spiritum-sanctum se suscepisse testatur: nec quia peperit innupta, terretur: quia testimonio utitur virginitatis & sobolis. Soboles enim Dominum patrem indicat, virginitas stupentium suspicionem excusat. Inde virginitati divinitas testimonium perhibet, hinc naturæ secretum. Testimonium, inquam, perhibet divinitas partui virginali. Ut concipiatur enim Christus, secundum prænuntiationem Evangelii Spiritus-sancti repletur gratia, virtute Dei Patris obumbratur, sicut ad Mariam dictum est: *Spiritus-sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi & ideo quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur filius Dei.*

In nativitate ergo Salvatoris completa est divina illa sententia, quæ dicit: *Duobus aut tribus testibus stabit omne verbum.* Ecce enim Verbum Dei nascitur testimonio Trinitatis. Nam utique in utero sanctæ Mariæ cum Spiritus-sanctus supervenit, cum obumbrat Altissimus, cum Christus generatur; confessio in eo fidei continetur. Dignum enim erat, ut Mater salutem populis editura, prius in visceribus suis confirmaret mysterium Trinitatis: & intelligeremus ante Salvatoris ortum, confirmatum esse fidei sacramentum. Maria enim tamquam in sacrario ventris sui portavit cum mysterio Sacerdotem. nam quicquid in sæculo profuturum erat, id totum de ejus ventre: Deus Sacerdos & hostia, Deus resurrectionis, Sacerdos oblationis. Hoc autem totum in Christo agnoscimus. Deus enim est, quod ad Patrem redit: Pontifex, quod se obtulit: victima, quod pro nobis occisus est. Mariæ ergo uterum, non uterum dixerim fuisse, sed templum. Templum plane est, in quo habitat sanctum quicquid in cælo est. nisi quod supra cælos æstimandum est, ubi quasi in secretiore tabernaculo mysterium a divinitate disponitur, quemadmodum a pluribus ascendatur ad cælum. Supra cælos plane æstimandus est uterus Mariæ, quia Filium Dei gloriosiorem remisit ad cælum, quam de cælo descenderat. Inde enim ut pateretur, hinc reversus est ut regnaret: inde humiliatus descendit in hominem, hinc glorificatus ad Patrem ascendit. Melius plane templum corporis est, quam

cæli,

cæli. Reſidens enim Chriſtus eſt, ibi terribilis, hic manifeſtus: ibi inviſibilis, hic viſibilis atque palpabilis: ibi peccata vindicat, hic condonat: ibi poteſtate judicis utitur, hic dilectione fratres hortatur. Atque ideo eſt bonum nobis adorare eum cum invitat, ut poſſimus eum non timere cum judicat. *Explicit.*

HOMILIA IX.

Incipit dictum poſt Natalem Domini Salvatoris.

LÆtitia Natalis dominici, fratres, adhuc corda noſtra perſultant, & feſtivitatem cæleſtem gaudia continuata ſuſpirant. Quamvis enim votorum dies tranſierit, penes nos tamen votorum ſanctificatio commoratur: & ſicut in dies ſingulos ab ortu ſuo Salvatoris nativitas creſcit, ita & in nobis creſcit fidei ejus affectus, atque augmentum facit ætatis pariter & ſalutis. Sibi enim Dominus creſcit ætate, nobis proficit ſanctitate. Non quo proficiat Chriſti ſanctitas, quæ ſempiterna eſt atque perfecta: ſed proficere dicitur, cum in nobis facit credulitatis augmentum. Nam Chriſtus poſt nativitatem, etſi parvulus eſt corpore, tamen Deus eſt majeſtate.

Adhuc ergo gaudia feſtivitatis Dominicæ viſcera noſtra concutiunt. Concutiunt enim, dum pro ipſa lætitia prorumpere hortantur in vocem, ut & nos dicamus, quod & Angeli dixerunt in Nativitate Chriſti: *Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Angeli videte quid dixerint. Non enim dixerunt, *pax hominibus*, aut quibuſcumque hominibus, ſed *hominibus bonæ voluntatis:* ut intelligeremus pacem Chriſti non hominum eſſe, ſed morum. Non enim eam meretur generatio, ſed voluntas; non humana improbitas, ſed bonitas Chriſtiana. Nam non defertur cunctis, ſed offertur probatis: non datur divulganda, ſed proponitur eligenda. Pax igitur Chriſti illi eſt, qui Chriſtum credit pacis auctorem: pax Chriſti illi eſt, qui in ſe pugnam non habet peccatorum: pax Chriſti in illis eſt, quorum non polluitur voluntas cruoribus idolorum. Dignum enim eſt, ut Salvatorem, quem virginitas immaculata genuit, voluntas incorrupta poſſideat: & ſicut Maria eum inlibata geſtavit, ita & anima noſtra illum impolluta cuſtodiat. Maria enim typum quemdam animarum noſtrarum geſſit. nam Chriſtus ſicut virginitatem in matre quæſivit, ita & integritatem in

An. 1685. Maio. niæ aliquando ſolitariam vitam duxit, in loco cui *Sallaniga* nomen indidit antiquitas: ſepultus poſtea in monaſterio Vicentiæ proximo, *Vangadicia* dicto, quod olim noſtri Ordinis, nunc Camaldulenſium eſt. Hæc idcirco notamus, quod apud Vicentinos nulla Theobaldi ſuperſit notitia, ſaltem apud viros doctos, quos de illo percontati ſumus. quo minus mirandum eſt, antiquarum rerum notitias ex hominum memoria jam evanuiſſe. His antiquitatibus, quæ quidem ad Vicentiam pertinent, revocandis atque colligendis incumbit vir antiquitatis ſtudioſiſſimus Johannes Martius Cerchiarius, a quo cum nonnulla petiiſſemus, hoc reſponſum accepimus.

Voraciſſima temporis injuria Vicentina monumenta adeo attrita ſunt, ut nunc priſci decoris perexigua ſuperſit notitia. Irrita ſane mortalium vota, quæ præclare geſta marmoreis faſtis conſignant, quaſi ruderum mole non tumulentur ſepulcra, quaſi fatorum atrocitate immunes non moriantur & lapides. Operæ itaque pretium me facturum duxi, ſi in unum colligerem ea, quæ ſparſim agris diſjecta, ſuiſque Manibus revulſa vagabantur: ut iterum hoc novo, licet inſulſo, opere, venerabunda patriæ refloreſcat antiquitas. Ad vos igitur, Patres religioſiſſimi, qui litterario bono præſidetis, inſcriptionem a me quæſitam tranſmitto. Credite etiam in marmore mei pignus obſequii perennabit, & ſi Deus annuerit, ut patriæ monumenta in unum opus congeram, meam erga vos obſervantiam facundius eloquentur.

Inſcriptionem illam, de qua loquitur vir doctus, hoc loco prætermittimus, quod ſit vulgata apud Gruterum.

PATAVIUM.

* *Padouë*

XVIII. * Patavium, urbs magna, ſed parum culta pro ſitûs amœnitate, academiam habet celeberrimam, cujus ſcholares, plerique exteri, magna licentia fruuntur. Epiſcopus loci eminentiſſimus Cardinalis Barbadicus, ad quem litteras ex Cardinale Caſanata habebamus, tunc èxtra urbem verſabatur. In reditu magnam ejus in nos dignationem, quanta major eſſe nequit, experti ſumus. Eccleſiæ cathedralis bibliothecam interim vidimus. Hanc Jacobus Zenus epiſcopus Patavinus compluribus codicibus, & manu conſcriptis, & a primordio typographicæ artis impreſſis, confertiſſimam ſibi comparavit, apoplexia ſubito exſtinctus nulli reliquit inteſtatus. Petrus Foſcarus Cardinalis ejus ſucceſſor, eamdem ob

artis ſuæ depoſuiſſe peritiam, iſtos morum abicere nolle luxuriam. *Explicit.*

HOMILIA X.

Incipit de Hæreticis peccata vendentibus.

SEmper meminiſſe, & ante oculos habere debemus, fratres dilectiſſimi, quod Dominus Jeſus-Chriſtus ideo ad terram deſcendit de cælis, ut nobis vitam largiretur æternam. Ideo cum eſſet Dei filius, fieri hominis filius maluit, ut nos qui eramus homines, Dei filios faceret. Non enim propter hanc vitam præſentem tantæ dignitatis operatus eſt myſterium, quæ eſt brevis, caduca, mortalis: ſed propter illam quæ perpetua & ſempiterna eſt. Neque enim Deus nobis hujus vitæ longævitatem præſtaturus erat, quæ plena eſt ærumnis, laboribus, egeſtate: ne non tam longævitatem vitæ præſtaret, quam perpetuitatem malorum. Nam hoc in illa remedii ſolum videtur eſſe, quod brevis eſt. Unde & Apoſtolus ait: *Si in hac vita tantum in Chriſto ſperamus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Non ergo in hac vita tantum in Chriſto ſperandum eſt, in qua mali, quam boni plurimum poſſunt: in qua feliciores ſunt, qui pejores ſunt; & proſpere magis degunt, qui criminoſius converſantur. Quid enim boni hæc vita poſſidet? honores, divitias, ſanitatem: quæ licet caduca ſint, non tamen meritis accedunt, ſed fortuito contingunt. Quantos enim videmus, quos honoratos fecit, non honeſtas, ſed poteſtas? quantos divitias conſecutos, non relictas a parentibus, ſed ſanguinibus occupatas? quantos membrorum ſanitate pollentes, qui non Dei miſericordia gubernantur, ſed pecudum ſanguine craſſantur? Hæc igitur quia temporalia ſunt, & nulla, quibuſcumque paſſim ſine merito ac ſine judicio deferuntur, quia non ad remunerationem data ſunt, ſed ad tentationem.

Nos igitur, quibus vita æterna promittitur, æterna ſemper bona poſſidere debemus & quærere, hoc eſt fidem, juſtitiam, caritatem. Habent enim iſta bona adverſarios ſuos: & licet hæc dona ab hominibus conferri non poſſunt, frequenter tamen a pravis hominibus auferuntur. Atque ideo circa fidei bonum ſolliciti eſſe debemus & providi, & ad cuſtodiam ejus mentis devotione ſemper eſſe armati, nec cito fallacibus credere blandimentis. Solet enim ſub prætextu pacis hoſtis inre-

pere, hoc est sub vocabulo nominis Christiani hæreticus subintrare, qui ad decipiendos simplices homines Christum in ore portat, diabolum gestat in corde: & eum quidem lingua confitetur, sed mente blasphemat. Ab hoc igitur oportet penitus declinari, nec aliqua cum eo societate conjungi. Qui enim inimicus est Domini, quemadmodum amicus est servulorum?

Nec mirari debemus, quod hujusmodi hæretici in nostra aberrare cœperint regione. Semper enim gregem ovium insidiator lupus sequitur, semper Christianum cœtum diabolus deceptor incursat. Quod quidem fit utiliter, ut sollicitiore custodia, nec gregem ovis deserat, nec Christianus Ecclesiam derelinquat. Unde & Apostolus ait: *Oportet etiam hæreses exsistere, ut probati manifesti fiant inter vos.* tamquam si diceret: Oportet esse Christianis fidei pugnam, ut sit probatis certa victoria. Nam ut eorum interim blasphemias seponamus, retexamus quæ sint ipsorum præcepta vivendi. Præpositi eorum, quos Presbyteros vocant, dicuntur tale habere mandatum, ut si quis laïcorum fassus fuerit crimen admissum, non dicat illi, Age pænitentiam, deplora facta tua, defle peccata; sed dicat, Pro hoc crimine da tantum mihi, & indulgetur tibi. Vanus plane & insipiens Presbyter, qui cum ille prædam accipiat, putat quod peccatum Christus indulgeat. Nescit quia Salvator solet peccata donare, & pro delicto quærere pretiosas lacrymas, non pecunias numerosas? Unde ait ipse: *Gratis accepistis, gratis date.* Denique Petrus cum ter negando Dominum deliquisset, veniam non muneribus meruit, sed lacrymis impetravit. Ait enim Evangelista de eo: *Flevit amarissime.* Vides, inquam, quia apud Christum in lacrymis est quantitas, non in donis. Quam graviter enim flevit culpam, tam celeriter consecutus est veniam. Suscipit ergo dona Presbyter, & pactione quadam indulgentiam de Salvatore promittit. Insipiens placitum, in quo dicitur, minus deliquisse Domino, qui plus contulerit Sacerdoti. Apud hujusmodi præceptores semper divites innocentes, semper pauperes criminosi. Quemadmodum pauper satisfacit pro delicto, qui non habet quod offerat pro peccato?

HOMILIA XI.

Incipit quod non debent Clerici negotiari.

REprehendimus ante diem negotiationem clericos exercentes, & justa eos quodammodo sententia castigavimus: sed si recte consideramus officium, non vere negotium est: sed functio sacerdotalis ministerii functio quædam est spiritalis mercimonii. Ideo enim terrena impendimus, ut cælestia consequamur: ideo erogamus mundanas pecunias, ut æternas divitias adquiramus: ideo fame nostra alios pascimus, ut non deficiat alimonia nostra, sed crescat. Quid enim sibi vult pauperum per nos refectio, quid nudorum protectio, quid carceratorum visitatio, nisi quia sumptus qui in illis erogatur, non impenditur, sed augetur; & negotiatione quodammodo argenti cum quadam lucri usura servatur? Thesaurus enim quidam divitis est pauper esuriens. Eleemosynam enim datam non comedit, sed custodit. Solvatur licet caro, & homo in pulverem redigatur; opus tamen sanctum in eo vivit & permanet, & erit tibi in die judicii testis idoneus, qui sibi est ad pastum operator inutilis: ita ut cito ei de tuis credatur operibus, cum de suis actibus non credatur.

Vide ergo si non negotiatio est eleemosyna. Amico quod largitus fueris, tibi perit: filiis quod reliqueris, tibi perit: solum non tibi perit, mendico quod dederis. In die judicii enim pauperes tibi prosunt; amici, filiique nihil prosunt. Illi causam tuam agent, isti nec causam suam poterunt defendere. Mercimonium enim quoddam est Christianitatis officium; & negotiatio pretiosa, functio Sacerdotum. Pecunias enim Domini, hoc est eloquia Salvatoris populis eroganda suscepimus, de quibus eloquiis ad illum tenacem & inperitum Sacerdotii negotiatorem Dominus in Evangelio dicit: *Serve nequam, oportuit te pecuniam meam dare ad mensam nummulariis, & ego veniens cum usuris exegissem eam.* Arguetur enim, cur præcepta divinitatis sibi credita reservaverit reticendo, quæ multiplicare debuerat prædicando. Arguetur, inquam, cur non seminaverit erogando, quæ possit metere colligendo, sicut ait Apostolus: *Quæ seminaverit homo, hæc metet.* Ait ergo Dominus: *Veniens cum usuris exegissem.* Intellige ergo negotiationem ibi esse;

ubi tamquam pro fenore usura deposcitur; sed non illa usura, per quam avarorum mentes lucrativa pecuniæ redibitione pascuntur: in qua renumeratur creditori debitum, nec debitum evacuatur: sed illa usura deposcitur, ubi non denariorum ratio, sed morum conversatio subputatur: ubi non de capite sortis agitur, sed de capite salutis inquiritur. Debitores enim sumus & obnoxii retinemur ad debitum, non chirographo litterarum, sed chirographo peccatorum. Unde & Apostolus ait de Domino dicens: *delens quod adversum nos erat chirographum*, & reliqua. Hujus ergo debiti usuram jubemur exsolvere. nam istius debitoris meminit Dominus in Evangelio dicens, tradendum hunc esse exactori, mittendum in carcerem, & non dimittendum donec solvat novissimum quadrantem. Istorum igitur eloquiorum & nos, fratres, usuram debemus. quia enim usura ab utendo dicitur, quemadmodum nos his utamur eloquiis, rationem daturi sumus. Non enim incassum Evangelium prædicat, non gratis Apostolus clamat, non sine causa Sacerdotes loquuntur: in quorumcumque aures vox sancta pervenerit, aut beati erunt de devotione, aut rei de contestatione. *Explicit.*

HOMILIA XII.

Incipit præfatio de corpore Domini.

HEsterna die satis gaudii accepisse vos credo, fratres dilectissimi, ex tractatibus domni & patris nostri præsentis Episcopi, qui tanta facundia res divinas disseruit, ut prædicatio ejus plena fuerit Sacerdotii gratia, oratoris eloquentia, institutione doctoris. Nec mirum, si is, qui in pontificio primatus honorem obtinet, habeat etiam in prædicando primatus eloquium: ut virtutes Dei, quas sancti pectoris arcano depromit, facundi sermonis oratione commendet. Atque ideo parvitatem meam scio auribus vestris minus solito placituram. Quis enim contentus sit potari de rivolo, cum possit haurire de fontibus? Terra enim aquarum tenuem rorem omnino non suscipit, posteaquam eam largus pluviarum imber infuderit. Sic igitur vestra dilectio inundata sancti Sacerdotis eloquio, sermonis mei non patietur vile fastidium. Quamvis enim doctus vir, quamvis disertus Orator, elinguis videbitur, si cœperit loqui præsente meliore. Sed tamen habet so-

latium suum ista confusio. Nihil enim ruboris est comparatione summi Sacerdotis displicere minimum Sacerdotum: præsertim cum juvare me possit beatorum insigne consortium. Si enim David unius societate sancti alterum sanctum fieri posse proclamat, dicens, *Cum sancto sanctus eris*: cur ergo me, quamvis imperitum, quamvis peccatorem, non potest fieri posse prædicatorem virtute Domini, tantorum consortio magistrorum? Igitur quoniam beatissimus frater noster sanctorum Apostolorum laudes magno est prosecutus eloquio; debemus & nos ipsius sepulturam Domini prædicare: ut quia unius corporis membra videmur, similibus obsequiis procurata; similibus quoque integrum corpus prædicationibus exornetur.

Videamus ergo de Domini corpore, posteaquam de cruce deponitur, quid geratur. Accepit illud Joseph ab Arimathia, vir justus, sicut aït Evangelista, & in novo suo sepeliit monumento, in quo nondum quisquam positus erat. Beatum ergo corpus Domini Christi, quod cum nascitur, utero virginis gignitur: cum recedit, justi tumulo commendatur. Beatum plane corpus quod virginitas reperit, & justitia custodivit. Custodivit illum Joseph tumulus incorruptum, sicut servavit illum Mariæ uterus inlibatum. Hic enim viri pollutione non tangitur: ibi mortis corruptione non læditur. Ubique beato corpori defertur sanctitas: ubique virginitas: novus illud venter concipit, novus tumulus includit. Domini caro virgo, & virgo vulva, & virgo est sepultura. Uulvam dixerim: est enim similitudo non parva. Sicut enim Dominus de matris vulva vivus exivit, ita & de Joseph vivus sepultura surrexit: & sicut tunc de utero ad prædicandum natus est, ita & nunc ad evangelizandum renatus est de sepulcro. Nisi quod gloriosior ista est, quam illa nativitas. Illa enim corpus mortale genuit, hæc edidit immortale: post illam nativitatem ad inferos descenditur, post hanc remeatur ad cælos. Religiosior plane ista est, quam illa nativitas. Illa enim totius mundi Dominum novem mensibus in utero clausum tenuit, hæc autem tridui tantum tumoli gremio custodivit: illa cunctorum spem tardius protulit, isthæc omnium salutem citius suscitavit. *Explicit.*

LIBRI DIURNI ROMANORUM PONTIFICUM SUPPLEMENTUM.

Responsum ad petitionem Episcopi.

ad pag. 97. BAsilicam, quam dilectio tua in honorem sancti ill. a te suggerit esse perfectam, consecrandi tibi per præceptionis nostræ seriem facultatem noveris attributam: quatenus, frater carissime, facta primitus donatione, quæ petitorio tenetur adnexa, votorum devotionis tuæ desiderium complens, celebritatis perfectione gratuleris.

Item responsum.

Oblationem dilectionis tuæ, boni operis perfectione gaudentes, congrua gratulatione suscepimus. Et ideo basilicam, quam in beati ill. nomine suggeris esse constructam, præceptionis nostræ serie quantocius consecrabis: ut princeps Apostolorum claritas universitatis frequentatione pro sui reverentia consecretur; & circumjecta plebs habeat, cujus interventu petitionis suæ cito mereatur effectum. Cura tu, ut ea quæ ad ordinatum ejus collata dicis, vel a te suggeris conferenda, sine dilatione perficias.

Decretale quem legit Diaconus, quando Episcopus discutitur.

pag. 54. Destitutis ecclesiis proprii Rectoris officio sic almitas vestra subvenire consuevit, in qua & Sacerdotii principatus existit. Ideoque provoluti quæsumus Apostolatum vestrum, domine beatissime Papa, ut nobis pastorem quærentibus ill. talem Episcopum consecrare dignemini, cujus merita in eodem postulando omnium nostrum præstatur assensus. Optamus te per multos annos bene valere, domine beatissime Papa.

Item aliud quod legit Diaconus.

Electio, in qua nemo dissentit, desideratorem pergratulatur affectu. Jam diu igitur episcopali officio destituti in ill. tali omnium nostrorum vota contulimus, ut annuentibus vobis, in ejus locum qui defunctus est subrogetur. Proinde precamur Apostolatum vestrum, domine beatissime Papa, ut ill. pro vestra benignitate annuere dignemini, quod religionis studio cognoscitur postulari.

Item aliud ejusdem.

Desideria venerandorum Canonum traditione non discrepant beatitudinis sibi poscentibus judicio subveniri. Igitur cum ecclesia nostra diu proprio sit destituta rectore, ad Pontificii vestri jura confugimus, de cujus sede omnis honor proficiscitur sacerdotum. Et ideo precamur Apostolatum vestrum, domine sancte & venerabilis Papa, ut ill. tal. presbyterum nostrum, quem consensus universitatis elegit, Episcopum consecrare dignetur. Optamus te per multos annos bene valere domine beatissime Papa. Et subscripserunt.

Diversa Privilegia apostolicæ auctoritatis.

Ill. Episcopus servus servorum Dei ill. religioso Abbati venerabilis monasterii sanctæ Dei genitricis semper virginis Mariæ Dominæ nostræ, & per eum in eodem venerabili monasterio in perpetuum. Cum summæ apostolicæ dignitatis apex in hoc divini prospectus nitore dinoscitur præfulgere, cum in exercendis Dei laudibus sui impensius studebit laboris exhiberi certamen. Ob hoc debita nos ejusdem apostolicæ pastoralis compulit sollicitudinis cura, quæque ad stabilitatem piorum pertinere dinoscitur locorum ubertim promulgari, & apostolicæ institutionis censura confirmari. Igitur quia postulasti a nobis, quatenus monasterium sanctæ Dei genetricis semper virginis Mariæ Dominæ nostræ, situm in loco qui vocatur Plumbariolo, territorio Aquinense, privilegiis Sedis apostolicæ infulis decoretur, ut sub jurisdictione sanctæ nostræ, cui Deo auctore deservimus, ecclesiæ constitutum, nullius alterius ecclesiæ jurisdictionibus submittatur. pro qua re piis desideriis faventes, hac nostra auctoritate id quod exposcitur effectui mancipamus. Et ideo omnem cujuslibet ecclesiæ sacerdotem

in præfato monasterio ditionem quamlibet habere hac auctoritate, præter Sedem apostolicam, prohibemus: ita ut nisi ab Abbate monasterii fuerit invitatus, nec Missarum sollemnitatem ibidem quispiam præsumat celebrare, omnimodo statuentes apostolica censura sub divini judicii obtestatione, & validis atque atrocioribus anathematis interdictionibus, ut neque ullus umquam præsumat quispiam alius, cujuscumque sit dignitatis præditus potestate, vel etiam quæcumque magna parvaque persona, in eodem monasterio, vel ejus causis incumbere, aut de rebus & possessionibus, vel quicquid de his quæ ei pertinere videntur, quoquo modo auferre, aut alienare: sed nec quamlibet malitiam, aut jacturæ molestiam, ibidem, sive pacis, sive barbarici temporis, quoquo modo inferre; dum profecto eum perenniter tam (ut dictum est) pacis, quam barbarico tempore firma stabilitate decernimus sub jurisdictione sanctæ nostræ ecclesiæ permanendum. Promulgantes nempe & hoc auctoritate beati Petri Apostolorum principis, coram Deo & terribili ejus futuro examine, per hujus nostri apostolici desiderii atque constituti sancimus atque decernimus, ut loca quæ ab Abbate cujuslibet cœnobii in eodem præfato sanctæ Dei genetricis monasterio Plumbariolo commutata vel etiam concessa sunt, necnon & alias locorum possessiones, quæ a regibus vel ducibus vel gastaldiis, & a ceteris christianis in eodem sancto loco largita atque oblata sunt, aut in postmodum illic concessa fuerint, firma stabilitate jure ipsius prælati monasterii existenda, atque in perpetuo permanenda statuimus. Nec licentia sit, ut dictum est, ex ejus vel omnibus eidem monasterio pertinentibus cuiquam magnæ parvæque personæ auferre: ut profecto juxta id quod subjectus isdem venerabilis locus apostolici constituti atque privilegii consistit, inconcusse dotandus permaneat. Si quis autem (quod non optamus) nefario ausu præsumpserit hæc quæ a nobis ad laudem Dei pro stabilitate jam dicti monasterii statuta sunt, refragare, aut in quoquam transgredi, sciat se anathematis vinculo innodatum, & cum diabulo & ejus atrocissimis pompis, atque Juda traditore Domini nostri Jesu-Christi æterni incendii supplicio concremandum deputatum. At vero qui pio intuitu observator, & in omnibus exstiterit custodiens hujus nostri apostolici constituti ad cultum Dei respicientibus, benedictionis gratiam a misericordissimo Domino Deo multipliciter consequatur, & vitæ æternæ particeps effici mereatur.

Privilegium.

Cum in exarandis Dei laudibus debita paſtoralis compulſit ſollicitudinis cura, ut quæque ad ſtabilitatem piorum dinoſcitur pertinere locorum, ubertim promulgari, & apoſtolicæ inſtitutionis in privilegiis atque decretis cenſura confirmari convenit. Nempe nos apoſtolico moderamine ſupraſcripta venerabilia loca, quæ dudum fuerant in ruinis, magnaque inopia ac paupertate degentes, & a nobis . . . iter a ſolo ædificata, & undique ditata opportune ordinari ſ..... ad meliorem ſine dubio ſtatum reducere: præſertim ubi illa petuntur, quæ non ad commodum temporale, ſed ad perpetuam providentiam pertinent Deo ſervientium animarum, ut prædicta ſcilicet venerabilia loca, quæ à nobis in uno conglobata atque adnexa ſunt, cum propi.... ſanctorum congregationibus quæ regulariter...... *cetera deſunt.* *ad pag 100.*

Epiſcopo de levandis ſanctuariis.

Noverit fraternitas tua pro reliquiis nobis beati martyris ill. neceſſario opus eſſe, ut in loco qui venerationi ipſius dedicandus eſt, c. nocetur. Atque ideo præſentibus affatibus ill. Sedis noſtræ ſecundum conſuetam reverentiam levatas reliquias contradere non omittas: ut ad nos, ſecundum quod ei injunctum eſt, quantocius valeant deportari. *ad pag. 96.*

OBSERVATIONES.

I. *Liber diurnus Romanorum Pontificum, tanta quondam apud eos auctoritatis, etſi modo penitus obſoletus, non tamen inſuper habendus eſt ob antiquitatis commendationem. Quapropter cum in manus noſtras incidiſſet vetuſtiſſimum annorum octingentorum exemplar, quo uſus eſt Lucas Holſtenius in adornanda illa, quam meditabatur, hujuſce libri editione; aliquod operæ pretium nos facturos exiſtimavimus, ſi prædictum exemplar cum editione Garneriana conferremus. Exemplum codicis, quem Hilarion Rancatus monachus Ciſtercienſis Holſtenio ad unam noctem, ut in Itinere noſtro diximus, commodaverat, habuit Garnerius, qui* Romanum *codicem, eumque* antiquiſſimum *vocat, ejuſque capitula, paucis omiſſis, in ſua Præfatione refert. Exciderunt ipſi, neſcio qua cauſa, forte ob exempli defectum, nonnulla capita, quæ mox retulimus.*

II. *Præcipuum eſt privilegium de monaſterio Plumbarioleñſi. Taſiæ,*

Ratchisi ducis uxor, & filia eorum Rattruda, monasterium puellarum non longe à Casino, in loco, qui Plumbariola vocatur, propriis sumtibus exstruxerunt, *testante Leone Marsicano in Chronici Casinensis lib.* I *cap.* VIII. ubi sub magna cautela & districtione regulari vitam agentes, ultimum diem clauserunt. *Ibidem sanctam Scholasticam vixisse, atque decessisse tradunt.* Monasterium puellarum *Leo appellat: & tamen superius privilegium* religioso Abbati venerabilis monasterii sanctæ Dei genitricis Mariæ *inscriptum est. Fortè duplex ibi monasterium erat, ut in frequenti loco. Certè monasterium Virginum apud Plumbariolam, non Virgini Deiparæ, sed sanctæ Petronillæ nuncupatum legitur in ms. codice Casinensi signato n.* 219. *in hæc verba:* Bernardus abbas Casinensis hoc Missale mittit sororibus monasterii nostri sanctæ Petronillæ de Plumbarola, ut orent pro eo. *& in eodem codice ad mensem Junium:* Obitus Beatricis abbatissæ monasterii sanctæ Petronillæ de Plumbarola anno Domini M CCC XV. *Ad hæc in Novembri:* Obitus sororis Marottæ abbatissæ monasterii sanctæ Petronillæ de Plumbarola. *Nunc prædium est cœnobii Casinensis.*

III. *Non desunt in Romano exemplari variæ lectiones & emendationes, quibus Garneriana editio multis in locis exornari potest. Insigniora quædam loca hic apponere juverit. Pagina* 12. *lin.* 3. Divina enim nobis in oratione manentibus, ut cælestis dignatio &c. *rectius in Romano*, Diu enim nobis in oratione manentibus, ut omnium mentibus cælestis dignatio &c. *Ibid. lin.* 11. Si dici est; *codex noster*, si dici licitum est. *quæ correctio etiam pag.* 17. *lin.* 20. *adhibenda est. Item eadem pag.* 12. *lin.* 12. *&* 13. Presbyteri, *in codice Romano*, Diaconi, *uti & in fine ejusdem formulæ*, in illo sanctissimo Diacono & electo nostro consensi & subscripsi. Similiter totus clerus cum Optimatibus & Militibus seu civibus subscripserunt. *Pag.* 14. *lin.* 7. *pro* petitionis unitæ, *legendum* nostræ. *Et pag.* 15. *lin.* 20. beatum Petrum apostolorum principem. *Pag.* 18. *lin. ult. &* 19. *lin.* 1. *& seqq. ita restituendum.* Propinquantium quoque inimicorum ferocitas, quam nisi sola Dei virtus atque apostolorum Principis per suum Vicarium, hoc est Romanæ urbis Pontificem, ut omnibus notum est, aliquando monitis comprimit, aliquando vero & flectit ac modigerat hortatu.... cum obsecratione. *Pag.* 26. *lin.* 6. Presbyter, *in nostro* Diaconus; *itemque pag.* 32. *lin.* 12. *Pag.* 37. *lin.* 14. Simul Verbi caro, simul caro animata, rationalis.

Pag. 43. *lin.* 21. *post* synodaliter, *codex addit*, atque decretaliter. *Pag.* 48. *lin.* 15. inhumanatum, *legendum* humanatum. *ibid. lin.* 23. substantiam *lege* subsistentiam, *quod grave mendum emendat codex noster. Pag.* 50. *lin.* 21. Constantini, *noster addit*, Magni. *quod ad formulam vulgarem necessarium. Pag.* 51. *lin.* 13. præviantibus, *adde* ac comitantibus. *Pag.* 61. *lin.* 10. *post* præsumpserunt, *adde itidem*, præsumunt, atque præsumpserint. *Ibid. lin.* 14. *lege* per proprias doctrinas. *Item lin.* 16. juxta duarum naturarum modum, ita & duas naturales voluntates, atque duas naturales operationes. *Pag.* 70. *col.* 1. *lin.* 8. puritatem meam atque concursum tibi utilitatibusque Ecclesiæ &c. *Pag.* 74. *lin.* 7. Litanias vero per triduum ante diem Ascensionis Domini celebrare, *totum deest in codice Romano, ut & in epistola Gregorii II. Pag.* 86. *lin.* 6. quia nimirum, *lege* qui animarum. *Ibid. lin.* 11. & 12. *post* deglutiat, *ita emenda*, & ejus ad nostram non immerito applicetur pœnam perditio, qui commissos sollicita custodire cautela negligimus. *Et linea* 13. *post* dicimus; & quibus divini &c. *Pag.* 95. *lin.* 17. *lege* in loco ill. *& lin.* 19. *post* fundatum, *adde*, postulans ut dedicari debeat, dilectionem tuam &c. *Pag.* 97. *lin.* 16. *lege* In ill. siquidem fundo, ill. territorio. *& lin.* 22. ill. Martyris eam censeatis dedicari honorem: ut Deo propitio salvis orationibus vestris desiderium meum gaudeam adimplesse. *Cetera levius percurremus.*

Pag. 125. *habetur Privilegium Reginæ cuidam concessum in gratiam monasteriorum ab ea conditorum. Editi Reginæ nomen haud exprimunt: codex Romanus* CYNEDRIDAM *vocat. Linea* 1. *privilegii* laudanda de bonis, *lege* laudandæ devotionis. *Item lin.* 10. quæ juste acquisisse: *& lin.* 12. constituisse ac dedicasse *lin.* 15. tuæ ill. Cynedridæ reginæ. *quæ Anglorum regina haud dubiè fuit, aut certè Regis Angliæ filia. Pag.* 130. *lin.* 4. idoneam *codex habet* oleorum. *& pag.* 134. *lin.* 4. *post* votis, *addit* faveas. *Hæc pauca ex multis.*

Visum est subjicere hoc loco vitam Hadriani Papæ I. auctore monacho Nonantulensi anonymo, in qua formulæ in Diurno libro præscriptæ, prout à Pontifice usurpatæ sunt, referuntur.

INCIPIT
VITA ET TEXTUS EPISTOLARUM
ADRIANI I. PAPÆ ANTIQUÆ ROMÆ.

ADrianus igitur, natione Romanus, ex patre Theodoro, & regione.... via Lata, ſedit annos XXIII. menſes X. dies XVI. Hic igitur domno Stephano Papa rebus humanis exempto, ad ordinem epiſcopatus communi concordia omnium clericorum ac populorum electus eſt, ſicut eorum Decretum demonſtrat, quod ita habet.

Diurn. pag. 10. » Inter cetera quæ ſummæ divinitatis conſilio diſponuntur, » pontificalis promotionis ſublimitas ipſo, à quo procedit omne » quod bonum eſt, prædeſtinante ac largiente conceditur &c. » Diu enim nobis in oratione manentibus, ut omnium menti- » bus cæleſtis dignatio demonſtraret, quem dignum ad ſucceſ- » ſionem apoſtolicæ vicis jubeat eligendum, ejus gratia ſuffra- » gante & omnium animis inſpirante, in uno convenientibus » nobis, ut moris eſt, id eſt, cuncti ſacerdotes ac proceres eccle- » ſiæ, & univerſus clerus atque optimates, & univerſa militaris » præſentia ſeu cives honeſti, & cuncta generalitas populi iſtius » à Deo ſervatæ Romanæ urbis, ſi dici fas eſt, à parvo uſque ad » magnum, in perſonam ADRIANI ſanctiſſimi hujus ſanctæ » apoſtolicæ Sedis Romanæ eccleſiæ Diaconi, Deo cooperante » & beatorum Apoſtolorum anniſu, concurrit atque conſentit » electio. Cujus Deo amabilis viri tantum meruit apud omnium » conſcientias bonæ & pudicæ converſationis profectio, ut nul- » lus in ejus electione divideret, nullus abeſſet, nulluſve ſeipſum » ſubtraheret. Quem enim ad hoc apoſtolicæ vicis officium &c. » & Salvatore noſtro protegente valeat. Hoc vero Decretum à » nobis factum ſubter, ut prælatum eſt, manibus propriis robo- » rantes, in archivio dominæ noſtræ ſanctæ Romanæ eccle- » ſiæ in ſacro Lateranenſi ſcrinio, pro futurorum temporum » cautela recondi fecimus, menſe [a] Februario Indictione. X. *Explicit electio.*

a *Adriani Romani epiſcopi ordinatio* notatur XV. Nonas Martii in vetuſtiſſimo Kalendario Gellonenſi, quod tempore Caroli M. ſcriptum eſt.

Ipse etiam venerabilis Adrianus in initio ordinationis suæ Indiculum rectæ Fidei hujusmodi composuit. Ego Adrianus misericordia Dei Diaconus & electus, futurusque per Dei gratiam hujus apostolicæ Sedis Antistes, tibi profiteor beate Petre, &c. pura mente & conscientia devota, corporali jurejurando sinceriter obtuli. ibid. pag. 26.

Postmodum vero professionem rectæ & orthodoxæ Fidei conscripsit istiusmodi. Reverendissimis fratribus & dilectissimis universæ plebis Dei. Ad hoc apostolicæ Sedis officium, dilectissimi filii, quod superna gratia providente ac suff agante cum tanto cordis stupore & humanitate nos suscipere debere perpendimus &c. dum de Patre Filius æternaliter nascitur, Spiritus-sanctus de Patre procedere confirmatur, idem Dei Filius de suo accipere perhibet, & in nomine suo mitti à Patre Spiritum-sanctum manifestat, & insufflando discipulis, Accipite Spiritum-sanctum, utpote de se procedentem, annuntiat &c. beate Petre apostole obtuli conservandam. ibid. pag. 32.

Adrianus Episcopus sanctæ catholicæ atque apostolicæ ecclesiæ urbis Romæ, dilectissimis & dulcissimis filiis in Domino salutem. Hodierni diei festiva jucunditas invitat nos dilectissimi &c. per omnia sæcula sæculorum. ibid. pag. 45.

Hic etiam Sedem apostolicam strenuissime gubernare, & ad proprium statum reducere studuit. Eo siquidem tempore Desiderius regnum Longobardorum tenebat, & Romanæ ecclesiæ castra & prædia more antecessorum suorum nimis vastabat. Quapropter Papa prædictus commotus, Carolum Francorum Regem, sicut in gestis ipsius Caroli legitur, contra Desiderium in Italiam invitavit. Qui etiam Carolus non prius destitit, donec Desiderium bellis fatigatum perpetuo exilio damnaret, & filium ejus Italia pelleret, resque direptas Adriano Papæ restitueret, & filium suum Pipinum Italiæ præficeret.

Ante hujus quoque Præsulis Adriani tempora, scilicet Gregorii antecessoris ejus diebus, apud CP. hæresis quædam exorta Anastasio & Leone Impp. jubentibus, omnium circumquaque ecclesiarum Dei imagines depositæ, & publicè igni traditæ sunt. Cumque etiam id ipsum circa Italiæ ecclesias facere jussissent, Gregorius Præsul una cum Romano populo iniquissimis edictis Imperatorum constantissime contradixit. Adhuc enim CP. Imperator urbem Romam & nonnulla Italiæ castra sub sua ditione tenebat: quæ post modicum Carolo coronam Romani

Imperii ſuſcipiente amiſerunt. Sed nunc ad propoſitum redeamus. Igitur cum hæreſis prædicta apud CP. ebulliret, Adrianus, ut diximus, Sedem apoſtolicam regendam ſuſcepit imperante Conſtantino & Irene matre ejus. Qui etiam ad eumdem Papam elegantem epiſtolam miſerunt, rogantes ut ipſe ad illum locum aſcenderet, ubi ipſi univerſale Concilium decreverant fieri, & firmitatem antiquæ traditionis ſuper venerabilibus imaginibus confirmaret. Initium autem epiſtolæ hujuſmodi eſt.

Divalis ſacra directa à Conſtantino & Hirene Auguſtis ad ſanctiſſimum Adrianum Papam ſenioris Romæ.

Qui à Domino noſtro Jeſu-Chriſto vero Deo noſtro ſuſcipiunt ſive Imperii dignitatem, ſive principalis Sacerdotii honorem &c. quo veniat paterna veſtra beatitudo ad nos legimus. Data IIII. Kalend. Sept. Indict. VII.

Perlectis igitur Adrianus Præſul Imperatoris litteris, miſit & ipſe eloquentem valde epiſtolam, cujus initium eſt. Adria-
» nus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei, dominis piiſſimis & ſere-
» niſſimis victoribus Imperatoribus ac triumphatoribus filiis dili-
» gendis in Deo Domino noſtro J. C. Conſtantino & Hirenæ
» Auguſtis. Deus qui dixit de tenebris lumen ſplendeſcere &c.
» Romanæ eccleſiæ ulnis ſuſcipiamini. (Ab hinc uſque ad finem
» hujus epiſtolæ græcus codex non habetur *&c. ut in Act. 2. Concilii 2. Nicæni*). Data VII. Kalendas Novembris Indictione IX.

Conc. to. 7. col. 99. ad 115. edit. Labbeanæ.

Miſit etiam idem reverendiſſimus Papa ſtrenuiſſimos & doctiſſimos viros, qui vice ejus Concilio intereſſent, id eſt Petrum reverendiſſimum archipresbyterum ſanctiſſimæ Romanæ eccleſiæ ſancti apoſtoli Petri, & Petrum reverendiſſimum presbyterum, monachum & abbatem monaſterii ſancti Sabæ Romæ ſiti. Cumque in regia urbe Concilium celebrari decreviſſent, reſiſtentibus quibuſdam Dei inimicis impediti ſunt. Sed poſt annum hinc & inde collecti quam plurimi Epiſcopi eorumque legati, factum eſt ſanctum ſeptimum Concilium in Nicæa Bithiniæ, imperante, ut diximus, Conſtantino & Hirene matre ejus, præſidente quoque domino Adriano I. Papa per ſuos Legatos in eodem Concilio.

Hic etiam cum ad regem Carolum pergeret, ut veterum

pandit

pandit memoria, in locum qui Spinum-Lamberti vocatur, vitam finivit VIII. Id. Julii, & ad ecclesiam monasteriumque beati Silvestri, quod Nonantula dicitur, perductus, honorificè sepultus est: ubi etiam usque hodie miraculis coruscare dignoscitur. Cujus morte Carolus Francorum Rex audita, nimium condoluit, diuque se in lamentis dedit. Nam ab ipso Romanorum Patricius constitutus fuerat, regnumque Italiæ ipso favente susceperat. Cantores etiam doctoresque ecclesiæ ab eo susceperat, & in Metensium urbe constituerat: cujus ecclesiæ cantores usque hodie Romanæ ecclesiæ plus ceteris Gallis in cantu concordant.

Sepulto itaque summo Pontifice & universali Papa Adriano apostolicis infulis involuto, uti mos est Romanum sepelire Episcopum, in prædicto Nonantulo monasterio, sicut superius prælibati sumus, septem de jam dicto cœnobio Diaconi & monachi stolidissimum consilium repererunt dicentes: Quid huic sancto & animæ defuncti prodest, quod tantæ pulcræ vestes marcescunt terreno humore? Melius certe esset, si hæ sancta ecclesia illis honorem haberet. Ideo hac veniente nocte omnes simul ad sepulcrum ejus pergamus, & lucidis ac coruscis vestibus eum exuamus, & vilioribus vestibus induamus. Luce igitur discedente, & tenebris terram obumbrantibus omnes ad monumentum euntes, eum cum silentio desepelierunt, & vestimenta ejus arripuerunt. Et ut lucidius & apertius hoc ab omnibus credatur, adhuc unam pulcram planetam, quam crassantes ei abstulerunt, in nostro monasterio habemus. Sed ut animi similium de tali facinore contabescant, hoc in veritate scimus, quia nullus evasit impunitus. Omnis namque ille furiosus tumultus in eodem anno suæ vitæ finivit cursus, nisi tantummodo unus.

OBSERVATIONES.

I. *PRæmissus libellus de vita Hadriani primi exstat in duobus pervetustis codicibus monasterii Nonantulensis; ejusdemque exemplum Romæ invenimus. Inter superiores formulas, quas Pontifex mox à sua promotione direxit ad diversos, desunt illæ quæ pertinent ad Exarchum Ravennatem, quippe qui ab anno* DCC LII *pulsus est; atque adeo ad Apocrisiarium, & judices ejusdem civitatis. Exstincta Imperatorum per Italiam potestate, non tamen continuo cessavit mos ille antiquus, ut novus Pontifex Fidei suæ pro-*

feßionem per ecclesias transmitteret. Neque enim ejusmodi formulis suam dignitatem imminui putabant recens electi Pontifices: quorum maxime intererat, suam ipsorum vitam doctrinamque ab omnibus esse approbatam. Ubi aptari potest id, quod Gregorius M. occasione electionis Constantii episcopi scripsit ad clerum Mediolanensem. Judicari namque à vobis ultra non debet semel prælatus: sed tanto nunc subtiliter judicandus est, quanto postmodum judicandus non est, *in lib.* II. *epistola* XXIX *Indict.* XI.

II. *Eodem fere modo Deusdedit cardinalis in libro primo contra Schismaticos ait*, Decretum electionis futuri Pontificis, *quod olim exigebant Imperatores, non infringere vim electionis: propterea quod Decretum illud* cum legatur eisdem Imperatoribus sæpe directum fuisse, nusquam tamen legitur eosdem Romanorum electionem mutasse. *Tum subdit.* Hoc quia Domino contrarium erat, ut Ecclesia Pontifice careat, usque dum Decretum, quod ferebatur, iret & rediret; penitus respuêre sequentes Imperatores, pietate religioneque præstantes. sic enim legitur in
» Romano Pontificali. Benedictus secundus, natione Romanus,
» suscepit jussiones clementissimi principis Constantini ad vene-
» rabilem clerum & populum Romanæ civitatis: per quas con-
» cessit, ut qui electus fuerit Pontifex, e vestigio consecraretur
» absque tarditate. *Non tamen tunc desiit mitti Decretum, tametsi ante ejus susceptionem obtinebat electio. At quo tempore abrogari cœperit ille transmittendi Decreti ritus, nono an decimo sæculo, aliis examinandum relinquimus. Illud constat, undecimo sæculo, per illas funesti Romanorum Pontificum cum Imperatoribus discidii tempestates, hunc morem penitus intermissum fuisse. Certe Urbanus secundus in epistola encyclica de sua electione, quam in veteri codice habemus, generalem tantum exhibet sua Fidei professionem. Inscripta est hac epistola*, Venerabili Salceburgensi archiepiscopo, ceterisque reverentissimis episcopis, Pataviensi, Vvrceburgensi, Vvormatiensi, Augustensi, Constantiensi; & venerandis Abbatibus, & gloriosissimis Vvelphoni B. & B. atque omnibus majoribus & minoribus. *Sic vero ad propositum loquitur.* De me porro ita in omnibus confidite & credite, sicut de beatissimo patre nostro PP. Gregorio: cujus ex toto sequi vestigia cupiens, omnia quæ respuit, respuo; quæ damnavit, damno; quæ dilexit, prorsus amplector: quæ vero rata & catholica duxit, confirmo & approbo; & ad postremum in utramque partem qualiter ipse sensit, in omnibus omnino sentio atque consentio. *Hæc ille. Porro*

jam dictus Deusdedit in libro quarto integrum caput de petitione ad dedicandum Oratorium, quod in Diurno exstat pag. 92. refert ex libro Romanorum Pontificum. *Nulla Fidei professio (quam quidem sciamus) a Romanis Pontificibus edita est post Bonifacium VIII. cujus formula apud B'zovium vulgata est ad annum* M CC XCIV.

III. *Integras formulas, quales in Hadriani vita referuntur, tanti non visum est ut recuderemus, cum ex Diurno libro facile repeti possint. Satis sit variantes lectiones, quæ quidem insigniores sunt, adnotasse.*

In INDICULO PONTIFICIS *pag.* 26. *lin.* 7. humilis apostolicæ *ms. cod.* hujus apostolicæ, *& ita etiam in veteri Diurni exemplari, uti & sequentia. Pag.* 28. *lin.* 1. *& seqq.* item quæcumque..... a te traditæ. *ms.* id est quæque.... traditionem. *ibid. lin.* 19. nuper Constantino, *lege* nuper sub Constantino. *pag.* 29. *lin.* 11. quæque synodaliter statuerunt, *rectius*, quæque vel synodaliter, vel specialiter statuerunt. *pag.* 30. *lin.* 8. & sequipeda totis viribus meis conatibusque tradita conservare, *ms. codex* exsequi, ac totis mentis meæ conatibus, quæ tradita comperio, conservare. *pag.* 31. *lin.* 8. curanti, in hac vita corruptibili constituto, adjutorium quoque ut præbeas obsecro. *alias*, curanti adjutorium quoque ut præbeas obsecro in hac vita corruptibili constituto.

IN SECUNDA PROFESSIONE *ad pag.* 34. *lin.* 4. dilectissimi *adde* filii. *pag.* 34. *lin.* 21. nos facturos *dele cum utroque exemplari. pag.* 35. *lin.* 2. custodiemus, quam venerandum, *utrumque*, custodiens, venerandum. *ibid. lin.* 7. revelante, redegit in Symbolum, *cod.* revelante, fidem cathólicam redegit in Symbolum. *pag.* 36. *lin.* 10. subsistentiarum, *lege*, substantiarum. *pag.* 37. *lin.* 14. simul Verbi caro animata anima rationali, *rectius cum utroque*, simul Verbi caro, simul caro animata, rationalis. *pag.* 38. *lin.* 5. proprietate, utraque natura, *lege*, proprietate utriusque naturæ, *lin. pænultima*, semini-Nestoriani, *emenda*, Seminestoriani. *pag* 39. *lin.* 4. Zoara, *ms.* Zohora. *ibid. lin.* 22. Præsulum, *lege*, Patrum atque Præsulum. *pag.* 40. *lin.* 10. de qua humanitas ei accessit, *utrumque*, de qua & initium humanitatis ejus accessit. *ibid. lin.* 12. subsistentiam, *lege*, subsistentias. *pag.* 41. *lin.* 10. Cyrum, *in utroque* Cyrinum. *ibid. lin. ult.* contra veritatem fidei, *utrobique*, etiam veritate fidei.... declarata atque prædicata. *pag.* 42. *lin.* 8. congregatam, *melius* concretam. *ibid. lin.* 10. ita de, *lege*, ita idem de. *pag.* 43. *lin.* 21. synodaliter

ſtatuerunt, *ſic emenda*, ſynodaliter atque decretaliter ſtatue-runt. *ibid. lin.* 24. eorumdemque præſidio cum hominibus eſſe ſequipedam. Unde &c. *Vita habet*, & cum Dei adjutorio, eorum in omnibus eſſe præſidio. Unde &c. *ibid. lin.* 27. evangelicam, *adde* atque apoſtolicam. *ibid. lin. ult.* ânnitenda, *rectius* admittenda. *Pag.* 44. *lin.ult.* conſolidandam, *in utroque* conſervandam.

Ceterum in illa ſecunda Profeſſione id obſervandum, quod Hadrianus Spiritus-ſancti proceſſionem ex Patre Filioque *confiteatur: id quod ſuperiores etiam Pontifices agnoverant. Cur ergo Leo tertius, Hadriani ſucceſſor, additamentum* Filioque *a Gallis in Symbolo factum non probavit? Nempe quia doctrinam quidem illam Pontifices approbabant: verum Symbolo CP. quidquam addi non ferebant. Nam, ut Græci loquuntur in Concilio Florentino*, etſi pium eſt quod fuit additum: qui tamen hoc patrare auſus fuerit citra cognitionem ſynodicam, culpa nequaquam vacabit, *apud Labbeum col.*494. *Itaque Pontifices in novis, quas poſt Concilium CP. condidere, formulis particulam* Filioque *facile admiſerunt: in ipſo Symbolo citra legitimam auctoritatem addi nefas eſſe ducebant. quod tamen poſtmodum uſu invaleſcente approbarunt.*

ADMONITIO
IN SEQUENTIA CAPITULARIA.

Capitularia tria, quæ mox referemus, deſcripta ſunt ex veteri Codice bibliothecæ Chigianæ, qui olim fuit monaſterii ſancti Pauli ad Urbem, ſcriptus ante annos ferme octingentos. In eo diverſus eſt in multis ordo ab editis, diverſi contextus, ac diverſæ lectiones non contemnendæ. Verum his minutiis omiſſis, ea tantum huc afferimus, quæ ſunt majoris momenti, hoc eſt tria Capitularia, quorum priora duo ſunt Caroli M. tertium Ludovici Auguſti ejus filii. Quæ in tertio dicuntur de judicio ad Crucem, *ex Notis ad Capitularia Baluziana, & ex Gloſſario Cangiano abunde illuſtrantur.*

His Capitularibus propter argumenti affinitatem adjungimus ex Chartario Farfenſi tria præclara inſtrumenta: quorum duo Placita ſunt, alterum Luponis Ducis Spoletani, cujus eſt etiam Præceptum de conditione parthenonis ſancti Georgii prope Reate, quod hæc Placita præcedit: alterum Adalhardi abbatis Corbeienſis, Miſſi Dominici in-

Italia sub Bernardo rege, Pippini filio. quod postremum datum est anno XL *Caroli M. in Italia regnantis, Bernardi vero ejus nepotis anno* V. *Indictione* VII. *hoc est anno Christi* DCCC XIV. *& quidem* mense Februario. *ac proinde paullo post Caroli obitum, qui contigerat Ianuarii præcedentis die* XXVIII. *sed necdum in Adalhardi cognitionem venerat. Hinc probatur id, quod auctor libelli de translatione sancti Viti scribit, Adalhardum non modo sub Pippino, (quod Paschasius in Adalhardi elogio testatur) sed etiam sub Bernardo, Pippini filio; Italiam administrasse: de cujus in reddenda justitia studio & æquitate idem Paschasius testis est luculentus.*

His succedet ex eodem Farfensi Chartario Narratio contentionis de Cella sanctæ Mariæ in Minione inter monachos Farfenses, & sanctorum Cosmæ & Damiani in Mica-aurea. Cella hæc sita erat in territorio Tuscanæ, prope fluviolum Minionem, a quo vocabulum traxit.

INCIPIT CAPITULARE,

Qualiter domnus Rex ad placitum suum fidelibus suis ammonuit.

I. Volumus atque ammonemus &c. *ut tom.* I. *Capitular. col.* 355. *artic.* XXXVII.

II. Ut abbates, qui monasteriis regularibus præsunt, volumus atque jubemus ut secundum Regulam vivant & doceant, & de subjectis de hoc, quotquot illis & carnaliter & spiritaliter ministrare curent, & vigilantiam habeant.

III. Ut abbates, qui Canonicam debent normam illis, similiter suis provideant clericis, sicut Ordo Canonicus docet, & juxta vires certent, qualiter ipse Ordo ibidem servetur, & officium debitum ipsi explere queant, &, ubi opus est, sua monasteria emendare procurent: & ut abbates monasteria sibi commissa magis frequentare delectent, & suos clericos instruant, ut Dei servitium expleant, & Ordinem suum custodiant, quos per cetera delectamenta pro voluntate sæcularium vacare non sinant, nisi forte contingat eos in servitio domni Imperatoris nostroque esse occupatos; & hoc ad tempus erit, non semper.

IV. Ut vassi & austaldi nostri in ministeriis vestris, sicut decet, honorem & plenam justitiam habeant: & si præsentes esse non possunt, suos advocatos habeant, qui eorum res ante Co-

mitem defendere possint: & quicquid eis quæritur, justitiam habeant.

V. Volumus atque jubemus, ut Advocati in præsentia Comitis eligantur, non habentes famam malam: sed tales eligantur, quales lex jubet eligere.

VI. Volumus etiam atque jubemus, ut Comites & eorum judices non dimittant testes habentes malam famam testimonium perhibere: sed tales eligantur, qui testimonium bonum habeant inter suos pagenses. Et primum per ipsos judices inquirantur, & sicut ab aliis rectius inquirere potuerint, ita faciant, non voluntati malorum hominum assensum præbentes: ut & ipsi Comites vel eorum judices, quos noverunt, causam, de qua inter eos agitur, compertam esse, sine blandimento ipsius, qui causam habet, faciant ad eamdem causam venire, & per eorum inquisitionem definita fiant. Et jubemus ut testimonia ab invicem separentur, sicut lex jubet: quia si ita agant, multi falsi testes possunt convinci.

VII. Sed & hoc volumus, ut Comites plenam justitiam de latronibus faciant per eorum ministeria, & ut malefactores & fures non patiantur quietos residere, sed semper eos, in quantum valent, infestent.

VIII. Ut ante Vicarios nulla criminalis actio definiatur, nisi tantum leviores causæ, quæ facile possunt dijudicari. Et nullus in eorum judicio aliquos in servitio homines conquirat, sed per fidem remittantur usque in præsentiam Comitis: & ingenuos homines nulla placita faciant custodire, postquam illa tria custodiant placita, quæ instructa sunt: nisi forte contingat, ut aliquis aliquem accuset, exceptis illis scabinis, qui cum judicibus residere debent.

IX. Volumus ut sicut nos omnibus legem conservamus, ita & omnes legem nobis conservare faciant, & plenam justitiam in eorum ministeriis, quidquid ad nos pertinet, facere studeant.

X. Inhibemus ut propter ullam districtionem, quam nos facere jubemus, aut pro quibuslibet causis servi non mittantur in districtionem, sed per Missos nostros vel domini eorum, aut illorum advocati, ipsos servos distringant, & ipsi, sicut lex jubet, rationem per servos reddant, utrum culpabiles sint, an non: ipsi vero domini distringant & inquirant servos suos, sicut ipsi amant.

XI. Ut nemo forcapium de mancipiis aut de qualibet causa

recipere præſumat, ſicut ſæpius domnus Imperator commendavit.

XII. Ut mancipia adventitia & fugitiva nullus recipere præſumat.

XIII. De mannire vero, niſi de ingenuitate aut de hereditate non ſint, aperte obſervandum: de ceteris vero inquiſitionibus per diſtrictionem Comitis ad mallum veniant, & juſte examinentur ad juſtitiam faciendum, &c. *ut tomo* 2. *col.* 1105.

Si quis Langobardus faciem Dei & ſtatum humanæ fragilitatis recogitans, pro ſalute animæ ſuæ de rebus ſuis voluerit judicare, &c. *tom* 1. *col.* 347.

XIV. Si quiſlibet contempta juſſione noſtra, ceteris in exercitum pergentibus, domi reſidere præſumpſerit, plenum haribannum ſecundum legem Francorum, id eſt ſexaginta ſolidos, ſciat ſe debere componere, &c. *ibid.*

II.

CAPITULA PLACITI MANTUANI.

I. De ſingulis Capitulis, qualiter Mantua ad placitum generale .... omnibus notum fecimus.

II. De juſtitiis eccleſiarum Dei, viduarum, orphanorum minus potentium volumus atque omnimodis præcipimus, ut omnes Epiſcopi, & Abbates, & Comites ſecundum legem pleniter juſtitiam faciant, & recipiant.

III. Hoc ſtatuimus, ut unuſquiſque clamator tertiam vicem ad Comitem ſuum ſe proclamet, & inde idoneos homines habeat, qui hoc veraciter ſciant quod proclamaſſet, & nullam exinde juſtitiam habere potuiſſet: & ſi * qualiter fecerit, & antea ad placitum ſe proclamaverit, legem ſuam componat. * *f.* aliter

IV. Comites vero de illorum parte per teſtes affirment, quod ei juſtitiam facere voluiſſent, & omnia notarium ſuum ſcribere faciant quanti ad ſe proclamaſſent, vel quantas juſtitias factas habent: ut nullam excuſationem habere poſſint. niſi veritas clara ſit, & juſtitiam facere voluiſſet, & hoc ipſe Comes aut ejus advocatus per ſacramentum firmare poſſit, quod de illorum juſtitia nullam negligentiam habeat, & per ipſa brevia cognoſcere valeamus, utrum ad ſe proclamaſſet, an non.

V. Hoc omnibus notum ſit, ſi quiſlibet poſt cauſam legibus finitam pro ſe clamaverit, aut xv. accipiat * gamatos, aut ſolidos xv. componere cogatur. * *id eſt* percuſſiones

VI. Ut nullus alterius presbyterum recipiat, antequam ab Episcopo loci illius examinatus vel inquisitus sit: neque liceat ibi Missas celebrare.

VII. Ut quando Episcopus pro sua parrochia cercata fecerit, Comes vel sculdaïs ei adjutorium præbeat, qualiter ministerium suum pleniter perficere valeat secundum canonicam institutionem.

VIII. Ut nullus mancipia christiana vel pagana, nec quælibet arma, vel armissos foras regno nostro vendat: & qui hoc fecerit, bannum dominicum componere cogatur: & si ea mancipia minime revocare potuerit, vvidringum suum componat.

IX. Ut nullus alteri teloneum præsumat tollere, nisi secundum antiquam consuetudinem; & alibi non tollat, nisi in locis antiquis & legitimis: & cui injuste tollitur, secundum legem componatur, & insuper bannum nostrum Missis nostris componat.

X. Ut nullus post calendas Augusti istos denarios, quos modo habemus, & usi sumus, dare audeat aut recipere: si quis hoc fecerit, bannum nostrum componat.

XI. De latronibus, qui ante Missos nostros minime venerunt, ut Comites eos perquirant, & ipsos aut fidejussores, aut sub custodia servent, donec Missi ibidem revertantur.

XII. Ut nullus quemlibet hominem Langobardum cum invassatico vel casa sua recipere audeat, antequam sciat unde sit, vel quomodo natus est: & qui aliter fecerit, bannum nostrum componat.

XIII. De synodochiis volumus atque præcipimus ut restaurata fiant.

XIV. De vassis regalibus & de justitiis illorum, ut ante Comitem suum recipiant & reddant.

III.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI HLUDVVICUS nutu divino a Deo coronatus serenissimus Augustus, omnibus Episcopis, Abbatibus, Ducibus, Comitibus, seu cunctis fidelibus nostris. Capitula quæ nobis addere placuit hæc sunt.

I. Si quis cum altero de qualibet, &c. *ut tomo* I. *col.* 601. *cap.* X. *his exceptis.* In ecclesiasticis vero negotiis Crucis judicio

dicio rei veritas inquiratur. Hoc de timidis atque imbecillibus sive infirmis, qui pugnare non valent, ut nullatenus propter hoc justitia sua careant, censemus faciendum. Testes vero de qualibet re non aliunde, &c.

IV. Si duo testimonia de qualibet re fuerint, & inter se discordent, tunc Comes eligat unum ex una parte, & alium ex altera parte: ut illi duo decertent cum scutis & fustibus. Nam si flebiliores fuerint ipsi testes, tunc ad Crucem examinentur. Quod si majoris ætatis sunt, & non possunt ad Crucem stare; tunc mittant aut filios, aut qualemcumque hominem possunt, qui pro eis hoc contendat: & ille qui de illa falsitate convictus fuerit, dextram manum perdat. *vide tom. 1. col. 688. n. x.*

V. De omnibus debitis solvendis, sicut antiquitus fuit constitutum, per XII. denarios solidus solvatur per totam Salicam, excepto leudes. Si Saxo aut Friso aliquem occiderit, per XL. denarios solidus solvatur. Infra Salicos vero ex utraque parte de omnibus debitis, sicut diximus XII. denarii pro solido solvantur, sive de homicidiis, sive de rebus.

VI. De mannire vero nisi de ingenuitate, &c. *ut in editis.*

ITEM ALIA CAPITULA.

VII. Primum omnium placuit nobis, ut cartulæ, *ut in edit. tom. 1. col. 689.*

VIII. Qui pulsat quod res venumdasset, & non justo pretio; accedant ambæ partes super res, quas venumdavit, & existimatores cum ipsis, & rememorent & appretient res ipsas, sicut tunc valebant, quando res ipsæ bene restauratæ fuerunt, antequam nos huc cum exercitu nostro issemus. Et si res ipsa sic appretiata fuerit justo pretio, sicut in ipsa cartula legitur, quod res ipsæ justo legitimo pretio venumdassent, sicut tunc valuerunt, ut dictum est; venditio ipsa firma permaneat. Nam si res ipsas amplius æstimaverint quod tunc valuissent, quam pretium ipsum quod accepit; & ipse qui venumdaverit ostendere potuerit, ut ex necessitate famis venditionem ipsam fecisset; aut in cartula ipsa manifestaverit tempore necessitatis famis: cartula ipsa frangatur, & pretium juxta ut in ipsa cartula legitur, reddat, & recipiat res suas sicut modo invenit eas: ante posito ædificio aut labore, qui postea ibi factus est, ipse qui fecit tollat, aut sicut inter eos convenerit: & de ista venditione ipsa persona agat quæ venumdavit, aut filius ejus, non alter propinquus.

IX. Cartulæ illæ quæ leguntur de donatione, similiter volumus ut appretientur. Si amplius valuerint res ipsæ, quando restauratæ fuerunt, quam ipse * *launegild* fuisset, quando accepit; & ipsam donationem similiter strictus ex necessitate famis fecisset, & si probare potuerit, reddat *launegild*, & recipiat res suas, & cartula ipsa frangatur.

* pretium venditionis *V. Glossar.*

X. De donatione vel venditione, quæ in loca venerabilia facta sunt, suspendi jussimus, dum enim compensaverimus in synodo cum Episcopis & Comitibus, quomodo fieri debeant: & hoc jubemus, ut illis partibus justum procedat judicium, ubi nos aut nostra * ostis fuerimus per illud quod supra scriptum est. Et hoc statuimus, ut cartulæ illæ, quæ tempore Desiderii factæ fuerunt per districtionem famis, aut per qualecumque ingenium, ut ista causa non computetur: sed juxta legem ipsorum exinde procedat judicium. Et hoc damus in mandatis, ut quicumque homo ab hac præsenti die xx. mensis Februarii suas vendere res voluerit, in omnibus eorum pertineat potestatem: tantum sic faciant, sicut eorum fuerit lex. Unde qualiter nobis placuit præsentem deliberationis notitiam pro amputandis contentionibus fieri jussimus, & nobis legi fecimus, & volumus ut sic procedat judicium. Facta notitia anno dominorum nostrorum.....

* exercitus

PRÆCEPTUM

LUPONIS DUCIS SPOLETANI

De conditione monasterii S. Georgii prope Reate.

In Dei nomine domnus Lupo & domna Hermelinda gloriosi & summi Duces, monasterio sancti Georgii martyris Christi, sito prope muros civitatis nostræ Reatinæ, quem Christo protegente monasterium puellarum esse constituimus. Laudabilis & misericors omnipotens Deus, qui dedit remedia nobis mundanda peccata, sicut rogus, inquit, extinguitur latice, ita eleemosyna sæva purgantur peccata. Non te excuses per multitudinem divitiarum tuarum: quoniam qui nobis dedit, & in alios ipse pro sua pietate largitur. Quid modi-

cæ fidei, quid adhuc dubii sumus? nam centies retribuet, & vita æterna fruebitur: quia auctor noster pro nostra salute suum sanguinem effudit, & nos non volumus pro nostro Redemptore res nostras amittere. Esto propitius Christe delictis nostris, & hoc monasterium puellarum sit tibi placabile, Deus, quod pro nostris facinoribus tribuimus, donamus, & in æterna traditione concedimus prædictum monasterium sancti Georgii martyris Christi cum omni substantia sua, quam ibidem pertenuit, & usque nunc possessum est, in eo ordine, ut ibidem congregatio sanctimonialium feminarum esse debeat, quas ibi Dominus dignatus fuerit aggregare, tam * incorales, quam de diversis provinciis, undique Dominus adauxerit, hoc est Langobardas vel Francas: ut secundum Deum & sanctam Regulam in ipso sancto cœnobio vitam suam degere debeant, & quotidianis diebus pro Christianarum animarum salute hostias & Deo laudes referre debeant: & qualiter Dominus inspiraverit omnem ipsam congregationem, uno consensu sive Priorem eligant, sive Abbatissam in Dei timore. Et hoc namque monasterium vel ipsa sancta congregatio sub tuitione & defensione debeat esse sanctæ Dei genetricis Mariæ monasterii * in Acutiano, & nunc ibi modo DOMNOLINAM abbatissam constituimus, ut usque dum ei Dominus vitam dignatus fuerit largire, custos & rectrix ibi esse debeat regulariter, uti competit Dei famulam & abbatissam. Post vero ejus defunctionem, sicut casus humanus fragilis est, dum ab hac luce fuerit subtracta, ipsa congregatio monacharum, ut superius affati sumus, uno consensu, qualis earum congrua fuerit, una cum permissione & consensu abbatis monasterii sanctæ Dei genetricis Mariæ, vel ejus successoris, qui post ipsum abbas fuerit, licentiam habeat prædicto tenore sibi eligere abbatissam. Quod vero præceptum offertionis nostræ nullus gastaldus vel actionarius noster de his, quæ nostra constituit largiter potestas, audeat vexare quandoque: sed omni tempore firmum & stabile permaneat. Ex jussione suprascriptæ Potestatis scripsi ipse ego Dagar. Notarius. Dat. juss. Spolet. in palatio, anno Ducatus nostri in Dei nomine VI. mense Aprili, per Indictionem IV. sub Immone gastaldo nostro feliciter.

* *id est* hujus provinciæ

* *scil.* Farfensis

PLACITUM EJUSDEM LUPONIS DUCIS.

IN Dei nomine dum residerem ego domnus LUPO, gloriosus & summus Dux gentis Langobardorum in Spoleto, in palatio, una cum judicibus nostris, id est Gademario, Arechis Diac. Perto Stol. Allone Sculd. Camerino gastaldo de Valva, Immo de Reate gastaldo, vel aliis pluribus adstantibus, ibi venerunt in præsentia nostra Claudianus presbyter & monachus una cum Vitulo germano suo, & nepotibus suis, id est, Ansualdo presbytero, Saxoreo, Ausone, habentibus cum eo altercationem de substantia sua. At ubi proponebat ipse Claudianus presbyter, dicens. Sunt modo anni non minus triginta, ex quo habuimus substantias divisas cum istis fratribus meis; & in portione, quæ mihi venit in Terentiano, ædificavi pro anima mea monasterium sanctæ Mariæ & sancti archangeli Michaëlis. Postea dum mihi contigisset infirmitas usque quo ad transitum venirem, feci per scriptum, ut omnes portiones substantiæ meæ, vel conquisitum quod habui, cum ipso monasterio post meum discessum reverterentur omnia in dominatum vel potestatem monasterii sanctæ Mariæ in Acutiano. Dum hoc factum est, fecit in me Deus suam pietatem, & reductus sum ad medelam salutis de ipsa infirmitate. Modo vero compungente me divina majestate, volo cum omni ipsa substantia esse servus sanctæ Mariæ, & in monasterio introire, & regulariter vitam meam ibi finire.

Respondebat pars Vituli & Ansualdi & nepotum meorum, qui causam suam aliorumque fratrum suorum, qui in Reate remanserunt, vindicabant. Non faciat Deus ut veritas sit sicut proposuisti, sed nos dicimus veritatem, qualiter acta est causa inter nos de substantiæ nostræ divisione. Verum est quod jam plures anni sunt, ex quo habuimus divisas substantias, & in quo modo dicimus. Dum ad dividendum venissemus, habuimus substantias per singula loca, & domum cultam non habebamus, nisi unam casam in Terentiano: alias casas tantum colonicias habebamus. Et dum in plures partes nobis eveniret, ad sortiendum ipsam domum cultam, sic a nobis postulavit iste frater noster Claudianus, ut dimitteremus illi super totam partem substantiæ nostræ ipsam casam, domum cultam in Terentiano cum omnibus suis pertinentiis, in tali tenore, ut commune

nobiscum ibidem ædificare deberet monasterium : ita ut filii nostri ibi tenderent, & in ejus traderentur servitio, & ad discendum litteras : post ejus vero decessum, ipsum monasterium vel ejus partes reverterentur in nostram vel filiorum nostrorum potestatem. Nos vero communiter cum eo construximus ipsum monasterium, & filios nostros ut nobis repromitteret tradidimus ei ad serviendum ; & chartulam nobis in eo tenore fecit, ut post ejus obitum nobis remaneret. Modo autem vult eam subtrahere nobis, introïens cum rebus ipsis in monasterium sanctæ Mariæ, quod nobis major comparescit præjudicium esse.

Sed proponebat Claudianus dicens. Quid plura habeo dicere quam dixi ? nequaquam dixerunt verum, nec aliquando placitum istum ad eos feci de mea portione, aut scriptum ut proponunt.

Dum talia nos qui supra domnus Lupo eorum cognovissemus intentionem una cum prædictis judicibus nostris, interrogavimus ipsum Claudianum, si haberet chartulam ut dixit, quam intransitu suo fecisset. At ille nobis dixit, quia ecce chartam præ manibus habeo illam. Fecimus eam in nostra relegi præsentia. Continebat enim, qualiter prius dixerat, ut post ejus obitum reverteretur in sanctam Mariam. Iterum ipsi fratres vel nepotes ejus ostenderunt a parte sua chartam, ut dicebant, quam Claudianus eis fecisset. Fecimus & ipsam relegi. Comparuit fraudulentia, in qua re nec Notarium verum habebant, nec testimonia. Comparuit nobis rectum, & decrevimus Deo medio una cum supra scriptis judicibus nostris, ut pars Claudiani diceret eorum justitiam ad sancta Dei Evangelia, quod suam portionem eis nullo modo obligasset, nec chartulam ipsam ad eos fecisset : sed ab illa hora liceret ei cum rebus suis in jam dictum monasterium introire. Quod de præsenti præparavit se ipse Claudianus facere eis ipsum sacramentum. Ipsi vero donaverunt ei, & amiserunt sacramentum ipsum ante præsentiam Immonis gastaldi, Andualdi Sculd. Theuderadi presbyteri, Alifredi actionarii, Teudualdi gasindii, Guederici seu Ursi centurionis, & Probati atque Gustantii : & finita est inter eos causa. Quod vero judicatum ex jussione suprascriptæ Potestatis scripsi ego Dagar. Notarius mense Decembri per Indictionem IIII. feliciter.

PLACITUM

Adalhardi abbatis, Missi dominici.

CUm venissem ego ADALHARD abbas, Missus domini Imperatoris Caroli, civitatem Spoletium, & resedissem in judicio in palatio cum Sigualdo, Gradigis, & Hisemundo episcopis, Leone judice domini Regis; Fratello abbate, Johanne, Leodegar & Magio, Maximo, Hilderico, seu Hilpidiano Cast. Benedicto & Basso scavinis, Tribuno scavino de Camerino, ibique veniens ad reclamandum BENEDICTUS abbas monasterii sanctæ Dei genitricis Dei Mariæ, siti Sabinensis, una cum Johanne advocato suo, quod quidam Leo de Reate fecisset traditionem in eodem monasterio de rebus suis, & haberet exinde conuenientiam factam cum Hersoaldo genero ejusdem Leonis, filio Rumualdi Cast. ipso ejus genitore consentiente, ut super se aut ejus heredes res ipsas retollere quæsissent per quodlibet ingenium, aut contra eos exinde habere voluerit causationem, componeret eis argenti libras LX. Sed modo contradicunt ei ipsas res, & non permittunt ipsum monasterium habere secundum suam obligationem. Et dum ipse Rumualdus & Hersualdus essent præsentes, & audissent hanc proclamationem, fecimus nobis in primis relegi breve illud traditionis, quod Leo fecerat in eodem monasterio de rebus suis. Deinde fecimus relegi illam convenientiam obligationis, quam ipse Hersualdus, ipso genitore suo consentiente, eidem Benedicto Abbati factam habebat: ubi continebatur, sicut superius asseruerant. Et post relecta munimina ipsa, interrogavimus ipsum Rumualdum & Hersualdum, si aliquid adversus hæc dicere voluissent. Qui dixerunt: Nos illi de rebus ipsis numquam contradiximus, nec contradicere quærimus. Et replicans ipse Johannes advocatus aïebat: Certe tu contradixisti; & contra nos exinde causationem opposuisti, & ita possumus comprobare. Tunc affati sunt ipse Hersualdus & Rumualdus: Certe negare non possumus, nec volumus, quia contradiximus ipsas res, & causationem exinde opposuimus. Hoc dicto venit è contra Scaptolfus de Reate, similiter gener ejusdem Leonis, & dixit: Convenientiam istam quam tibi isti Hersualdus & Rumualdus fecerunt, facere non potuerunt de

rebus ipsius Leonis, eo quod ex se convenientia obligationis, quam mihi fecit iste Rumualdus, ante ipsam, quam vos ostenditis, ut res ipsas, quas vos quæritis, mecum dividere debuisset: & si non divisisset, & aut ipse, aut Herfualdus filius ejus ita non adimplessent, & aliter removere quæsissent per qualecumque ingenium; componerent mihi mancos c x c. Et dum ipsam nobis relegi fecissemus, continebatur ibi, sicut ipse Scaptolfus asseruerat. Et relecta convenientia ipsa, interrogavimus ipsum Rumualdum, cur talia fecisset: & quando se primo obligaverat Scaptulfo, se iterum quare ad partem monasterii obligasset. Qui dixit, quod nescienter hoc fecisset. Et adhuc interrogavimus eum, si posset aliquid contradicere, quod pœnas in ipsis convenientiis obligatas componere non debuisset. Qui dixit, quod nullatenus posset contendere, ut pœnas ipsas non solveret. Hoc dicto, fecimus eum dare guadium supra scripto Johanni advocato, ut componeret ad partem ejusdem monasterii secundum ipsam convenientiam, & juxta suam obligationem libras L x. Et deinde fecimus eum dare guadium eidem Scaptulfo de compositione mancos c x c secundam chartam ipsius obligationis, quam ei fecerat: & data guadia ista, suspendimus causas ipsas usque ad alium diem.

Et dum conjungeremus cum Suppone Comite Palatii, Guinichis & Heccideo Ducibus, & pertractaremus quomodo aut qualiter finem inter eos fecissemus; venientes alio die in eodem palatio suprascripto, Comiti & Ducibus per ordinem illorum causas, sicut actæ fuerant, intimavimus. Et dum ipse Rumualdus inventus fuisset culpabilis, cœpimus rogare misericordiam, ut eum non opprimerent, sicut poterant, de ipsis compositionibus. Et statim supra scriptus Benedictus abbas cum Johanne advocato suo dixit: Certe nos à nostra parte nullam compositionem ei tollere quærimus, nisi tantummodo volumus habere res ipsas, quas ad partem monasterii ipse Leo tradidit. Deinde Scaptolfus dixit: Certe & ego ex mea parte nullam compositionem quæro illius: solummodo liceat mihi habere meam portionem, quæ mihi pertinet à conjuge mea de hereditate ejusdem Leonis soceri mei, vel quam per chartam in eadem conjuge mea vel filiis ejus dederat. Et statim sua bona & spontanea voluntate primo omnium ipse Benedictus abbas cum Johanne advocato suo cesserunt, & perdonaverunt eidem Rumualdo & Herfualdo filio ejus ipsam compositionem nimi-

rum lib. LX. & susceperunt ab eis *Launechild*, manicias par unum. Et deinde Scaptolfus sua sponte cessit & perdonavit eis ipsos cxc mancos, & suscepit ab eis *Launechild*, similiter manicias par unum. Et cum ita factum fuisset, guadiaverunt inter se ipsi simul & Mausio, tutor Liupæ, cognatæ ejusdem Scaptolfi, filii supradicti Leonis, ut ambularent ad dividendas ipsas res ejusdem Leonis: & pars monasterii tolleret medietatem, quæ fuerat portio ejusdem Leonis; & ipse Scaptolfus & Rumualdus cum filio suo atque Mausione, tutore ejusdem Liupæ, tollerent medietatem secundum legem: ita sane, ut quicquid exinde ipse Leo in conjuge ejusdem Scaptulfi vel filiis ejus per chartam dederat ante, haberent sibi: & dimisit ipse Scaptolfus eidem Rumualdo & Herfualdo suam portionem, quæ ei de conjuge sua debebatur in Amiterno. Reliqua omnia diviserunt, sicut supra scriptum est, tantum ut hoc quod ipse Leo alii donaverat, aut in ecclesia obtulerat, vel servos pro anima sua liberos dimiserat, in illa Leonis ejusdem portione sit omne computatum: & munimina omnia obligationis & convenientiæ, quæ inter se Scaptolfus & Rumualdus, seu & Benedictus abbas facta habuerant, statim præsentibus nobis sua voluntate cassaverunt, & dixerunt quod amplius convenientias vel promissiones non haberent, quas alter adversus alterum ostendere posset: tantummodo suprascriptum breve traditionis, & illa charta, quam Leo in conjuge ejusdem Scalptulfi vel in filiis ejus emiserat, stabilitæ remaneant: & finita est causa. Unde qualiter acta vel deliberata est causa, præsentibus testibus notitias uno tenore pro eorum securitate Ursinianum notarium domini Regis facere commonuimus: & ego quidem Martinus notarius ex ipsius Ursiniani supra dictatu subscripsi anno dominorum nostrorum Caroli & Bernardi Regum XL & V, mense Februarii, Indictione septima. † Ego Adalhardus subscripsi. Signum vel manus Supponis Comitis palatii qui interfuit. † Ego Accideus Comes interfui. † Ego Hisimundus episcopus interfui. † Ego Maximucast. ibi fui. † Ego Tribunus interfui. † Ego Hildericus interfui. † Ego Johannes Sculd. ibi fui. † Ego Guinich. ibi fui. † Ego Leo bassus domini Regis concordem me subscripsi.

NARRATIO

NARRATIO CONTENTIONIS
DE CELLA S. MARIÆ IN MINIONE
Inter monachos Farfenſes & ſanctorum Coſmæ & Damiani.

CONTENTIO igitur quæ fuit de Cella ſanctæ Mariæ in Minione inter hoc noſtrum monaſterium, & monaſterium ſanctorum Coſmæ & Damiani, quod ponitur in Mica-aurea, ita exorta eſt, ut inferius referemus: quam huic operi inſeruimus, ex authenticis ſchedantes, ob id maxime, his ut auditis deinceps caveatur à rectoribus cœnobii hujus, ne ſimilis proveniat eventus. Obſecramus autem omnes ſeniores, qui audituri eſtis, pro Dei amore ſanctæque Mariæ ſervitio diligenter auſcultetis, atque diſcrete diſcernatis, ſi umquam plus injuſtam abſurdamque litem audiſtis, quam ſeniores prædicti monaſterii ſanctorum Coſmæ & Damiani de hoc fecerunt. In veritate quæ Chriſtus eſt vobis dicimus, quia per centum & eo amplius annorum curricula fuit prædicta Cella de Minione ſub jure & dominio hujus monaſterii ſanctæ Mariæ, antequam præfatum monaſterium ſanctorum Coſmæ & Damiani fuiſſet incœptum, quemadmodum in ſequentibus audietis.

Karolus denique, piæ memoriæ piiſſimus imperator, prædictam Cellam per ſuum præceptum huic monaſterio in primis contulit. Deinde Hludovicus filius ejus & omnes ſui ſucceſſores confirmaverunt: & hoc monaſterium ſemper illam tenuit, uſque dum Sarraceni venerunt, qui cuncta monaſteria extra Romam divaſtarunt funditus: ita ut etiam hoc monaſterium XLVIII annis abſque habitatore eſſet. Et poſt hanc divaſtationem hujus monaſterii reſtaurator præcipuus exſtitit venerabilis abbas Ratfredus. Poſt ejus mortem Campo abbas tenuit hujus regimen monaſterii: qui ordinavit in prædicta cella unum Præpoſitum ad ipſum locum reſtaurandum, nomine Venerandum, quem acquiſivit ab Abbate monaſterii ſancti Juſti de Tuſcana: ac fecit ei de prædicta cella deſtructa libellum in tribus perſonis monachorum; ſuccedentibus uno duobus, ſicut conſuetudo ſæcularium monachorum tunc erat, unde & apparum ipſe Abbas apud ſe retinuit. Quo ingreſſus,

cito incolumem locum restituit: Valentinus quoque, Centumcellensis Episcopus, ipse ecclesiam consecravit. Venerandus vero jam dictus præpositus, quamdiu ibi habitavit, ita obediebat Camponi abbati suisque successoribus, sicut & alii præpositi facere consueverant.

Hoc namque tempore cœpit Benedictus, qui dicebatur Campaninus, ædificare prælibatum monasterium sanctorum Cosmæ & Damiani in sua proprietate, sicut pæne omnes Romani sciunt, & adhuc supersunt plures qui recordantur. quo completo, cœpit jam dictus Benedictus quærere utilem monachum, quem ibi abbatem præponeret. Cui cum à quibusdam de ipso Venerando indicatum fuisset, cum consensu istius monasterii abbatis, cujus erat præpositus, ordinavit eum abbatem: qui quamdiu advixit, cellam Minionis sæpe dictam tenuit ad jus & fidelitatem hujus monasterii, & pensionem quæ in libello superius nominato, quem secum portare solebat, annualiter reddebat, & aliud servitium Abbatibus hujus monasterii libenter exhibebat. Quo mortuo successor suus abbas, Silvester nomine, cui libellum prædictum dimisit, cœpit subtrahere illam pensionem quam dare debebat: qua de causa magna controversia orta est inter illum & Johannem Abbatem hujus monasterii ante præsentiam domni Ottonis imperatoris primi in Synodo generali, quæ tunc facta fuit in basilica sancti Petri majori, in qua ceteris videntibus reinvestivit idem Imperator Johannem abbatem de prædicta cella, & dedit illi suum nuntium usque illuc, qui & ibi eum investisset. Sed Lambertus Cæcus restitit illis, qui favebat parti alterius abbatis. Imperator verò ipse ivit ad alias partes: & tunc ratio ipsa dilata est usque ad tempus Ottonis secundi Imperatoris. qui videlicet Imperator ira motus contra Johannem præfatum abbatem, tulit ei abbatiam, & alteri dedit. Qua de causa egressus Johannes abbas de hoc monasterio, abiit ad Azonem abbatem de Aventino, suum germanum, portans secum quædam præcepta & aliquantas chartas hujus monasterii: inter quas erat præceptum de cella Minionis, & apparum jam dicti libelli: quæ duo furatus est Ursus malivolus presbyter, qui dicebatur de Malepascia, qui & camerarius erat ejusdem Johannis abbatis; atque vendidite a prædicto Silvestro abbati sanctorum Cosmæ & Damiani, & tulit inde triginta libras denariorum. Ad quorum exemplar fecit sibi facere idem Abbas

unum falsum præceptum, quod dicebat factum fuiſſe à rege Hugone.

Ab hoc tempore cœperunt ipſi abbates jam ſecurius ipſam tenere cellam uſque ad tempus Ottonis III. imperatoris atque Hugonis hujus monaſterii abbatis: quam contentionem idem Imperator legaliter cum conſilio Silveſtri venerabilis Papæ atque conſenſu, necnon & Hugonis inclyti marchionis, ceterorumque judicum Romanorum judicio finivit, ut inferius veraci ſtilo demonſtrabimus. Ex quo jam tempore præfatus Hugo abbas, ejuſque ſucceſſores tenuerunt ipſam Cellam quiete, ſcilicet ſub ipſo Imperatore & Hugone marchione per XXXII annorum pacie curricula. quibus mortuis invaſit eam Cadulus Comes, ſed citò emendavit. Deinde ſub domino Heinrico imperatore, qui reconfirmavit eam huic monaſterio per ſuum præceptum, ac ſub Raynerio marchione: ſed neque Romani Pontifices, quibus pertinet monaſterium ipſum ſanctorum Coſmæ & Damiani, & ibi juxta habent civitatem Centumcellenſem, aliquam umquam moleſtiam abbatibus hujus monaſterii ſanctæ Mariæ de ipſa cella fecerunt.

Hanc autem cellam Minionis monaſterio ſanctæ Mariæ confirmavit Otto, & Heribertus cancellarius vice Petri Cumani epiſcopi recognovit, data III Non. Decembris, anno dominicæ Incarnationis DCCCCXCIX, Indict. XIII. anno domini Ottonis regnantis XVI, imperii IV. Actum Romæ feliciter.

Anno vero pontificatus domni Gregorii V. Papæ ſecundo, imperii autem domini Ottonis imperatoris ſimiliter ſecundo, preſbyteri eccleſiæ ſancti Euſtathii, ſitæ in Platana, reclamaverunt ad dominum Gregorium papam & imperatorem Ottonem, reſidentes in baſilica beati Petri apoſtoli, ſuper Hugone abbate hujus monaſterii, dicentes quod contenderet eis duas eccleſias ſanctæ Mariæ & ſancti Benedicti, ædificatas in Thermis Alexandrinis, cum caſis, cryptis, hortis, terris cultis & incultis, areis, columnis, & oratorio Salvatoris infra ſe, vel omnibus earum pertinentiis, ſitas Romæ regione IX. Caſu autem accidente affuit ibi Hugo prædictus abbas. qui juſſus ad ipſum placitum venit, & inquiſitus reſpondit: Rogo vos date mihi inducias, quia neque judices habeo, neque advocatum. Tunc voluerunt ei dare Romanum advocatum, Et Abbas: Res monaſterii noſtri ſub lege Langobarda viguit: propterea nolo

Romanum advocatum. Et illi: Velis, nolis, legem Romanam facere habebis. Et hoc se abbas nullatenus facturum respondit, nisi audisset ex ore domini Imperatoris. Tunc per cucullam apprehensus, ibidem sedit coactus: jussu autem domini Imperatoris inducias accepit à tertia feria usque in sextam feriam. Abiens autem abbas, die quo jussus est cum advocato & judicibus reversus est. Interrogatus autem per quam se legem defendere vellet; respondit Hubertus Dativus judex, & hujus monasterii advocatus: Secundum legem Langobardam nos defendimus, quia per centum & eo amplius annos res nostri monasterii sic defensata est. Quod cum Imperatori fuisset relatum, dixit: Si ipsum monasterium per legem Langobardorum fuit defensatum, à sua lege nullatenus subtraho eum. Tunc præfatus abbas ostendit confirmationem factam a Lothario imperatore, ubi continebatur, quomodo diffinitum est ante præsentiam prædicti Imperatoris & domni Paschalis papæ, quod hoc monasterium sub lege vivere debeat Langobardorum, & sub tali privilegio, sicut cetera monasteria regni Francorum, id est Luxoviensium, Lirinensium, & Agaunensium: & Pontificem Romanum nullum dominium in jure ipsius monasterii habere, excepta consecratione. Quam confirmationem advocati presbyterorum voluerunt reprobare. Ad hæc advocatus hujus monasterii jubente domno Leone, qui erat archidiaconus, & ex parte domni Imperatoris, voluit sacramentum præbere cum suis sacramentalibus, quod scripta ipsa falsa non essent, & quod hoc monasterium per ipsam confirmationem per centum & amplius annos se defensavit per legem Langobardorum. Insuper per pugnam & per testimonia probare voluit: sed presbyteri recipere noluerunt, dicentes, quod non oporteret eis. Ad hæc domnus Leo: Modo scio pro certo, quod idem monasterium semper fuit sub tuitione Regum, & per legem Langobardorum est defensatum. Nunc quærite abbatem, & respondeat vobis secundum suam legem.

Tunc advocatus presbyterorum quæsivit domnum abbatem de duabus ecclesiis suprascriptis; & dicebat, quod de eis ab anterioribus illorum presbyterorum charta tertii generis facta fuisset anterioribus ejusdem abbatis in tribus personis ad pensionem reddendam. Ad hæc Hubertus advocatus respondit, quod hoc monasterium per xxxx annos possedit eas ad proprietatem: & ostendit capitulum, ubi continebatur, quod de

pensione non deberet respondere, sed de possessione secundum suam legem. Et tum induciatum est in alteram diem, in qua querimonio facto sicut priùs, responsumque est ut supra relatum est. Tunc presbyteri accusare cœperunt nostrum advocatum ad domnum Leonem, dicentes, illum esse fallacem. Sed domnus Leo accepto utiliori consilio, fecit eumdem advocatum jurare per quatuor Evangelia, ut ex illa hora & deinceps verum judicium judicaret. Et dedit alium advocatum pro eò Petrum, filium Raynerii, Comitatus Reatini: & inquisivit domnus Leo judices Romanos, quid sibi videretur de hoc. Et responderunt: Judex Hubertus, qui est Langobardus, diffiniat, quia nobis non pertinet de hoc judicare. Tunc Hubertus ostendit capitula, ubi continebatur, quod sancta & venerabilia loca secundum legem Langobardam per XL annos possent per sacramentum probare suam possessionem. Et ita judicavit Hubertus judex. Tunc præparavit se advocatus domni abbatis, ut sic juraret cum sacramentalibus suis: & omnes judices Romani affirmarunt, quod recte judicasset Hubertus secundum suam legem.

At contra advocatus presbyterorum dare volebat testimonia, quod infra ipsorum curricula annorum pensionem accepissent ab hoc monasterio. Deinde Hubertus respondit: Nostra lex non præcipit, ut de pensione respondeat advocatus domni Abbatis, sed tantum de possessione: nec ego aliter judico. Tamen si placet domino Leoni & judicibus, dent presbyteri testimonia; dabit & domnus Abbas sua: & discernatur per pugnam. Et placuit omnibus. Et dederunt presbyteri tria testimonia, quorum nomina sunt, Castorius, Johannes sutor, & Benedictus Leonis subdiaconi: qui secundum legem ab invicem separati, & interrogati bis. Et primo quidem discordes, tunc inventi sunt per omnia fallaciores. Tunc judicaverunt judices, quod falsi essent testes, & abjiciendi ex placito; & presbyteri refutarent ipsas ecclesias domno abbati cum pertinentiis suis.

Iterum pars presbyterorum dicebat, ut advocatus domni abbatis de possessione supradicta juraret cum sacramentalibus suis. De quo interrogatus Hubertus, respondit: Non est lex. sed, si judicibus placet, faciat advocatus domni abbatis sacramentum. Ad hoc omnes judices Romani concorditer dixerunt, non debere Langobardum sine * asto jurare. Tunc affir-

* *id est* non voluntarie.

maverunt omnes, ut aut unus presbyterorum, aut advocatus juraret eorum, ut hoc quod quæsierant rectum quæsissent: & post hoc advocatus domni abbatis juraret cum sacramentalibus suis. Sed neque presbyteri, neque eorum advocatus jurare voluit. Inventi sunt enim fallaces. Post hoc judicantibus judicibus presbyteri apprehenderunt baculum, & in manibus domni Hugonis abbatis & Huberti ejus advocati præfatas ecclesias refutarunt cum charta, per quam litigarant: & si quolibet modo litem renovare voluerint vel tentaverint, componere se statuerunt libras decem auri optimi, medietatem Regi, & medietatem rectoribus hujus monasterii.

OBSERVATIO.

HÆc in specimen retulimus ex chartaceis libris monasterii Farfensis, cuius Chronicon, prouta Chesnio partim editum est, truncum ac lacerum, exemplaris dignitati haud quaquam respondet. Dignum est certe quod integrum edatur: sed res esset magna molis, si omnia privilegia, uti inserta sunt, in lucem ederentur. Quatuor omnino codices hæc continent, quorum tres priores à Gregorio monacho in ordinem redacti sunt: quartus per Iohannem monachum, qui se Grammaticum *vocat, ingens volumen conficit.*

Gregorius in præfatione ad secundum librum suum, qui gloriosissimo semperque venerando magnificentissimo patri, Christique vices gerenti domno & abbati BERALDO, *hujus nominis primo, nuncupatus est, primum suum codicem vocat* Cleronomialem, id est hereditalem: *secundum vero* Largitorium vel Notarium, eo quod res monasterii notet ab ejus rectoribus possessas, vel alicui petenti legaliter sive usualiter largitas. *In præfatione autem ad tertium codicem idem auctor ait*, ex priori Chartario magno, & sequenti breviori libello hoc tertium opus brevissimum *ab se confectum*: ut lectus & relectus sine tædio hic liber & frequentius, notitiam bonorum omnium hujus monasterii administret præsentibus posterisque rectoribus. *Qua in descriptione se ab omni falsitate abhorrere asserit, indignum esse ratus gratis mendacio uti*, quippe qui sæpissime, etiam in rebus mihi, *inquit*, concessis & necessariis penurias ultra modum patiar. *In hoc autem codice tertio exstant primo loco sancti Laurentii episcopi, primi cœnobii conditoris; tum beati Thomæ abbatis acta, aliorumque abbatum, cum privilegiis & instrumentis sub unoquoque abbate confectis.*

Tertium volumen magnæ molis concinnavit Iohannes monachus, in eoque retulit cœnobii Farfensis omnia instrumenta cum sigillis &c. Beraldo abbati secundo inscribitur hic codex sub hoc titulo & exordio. INCIPIT PROLOGUS DOMNI JOHANNIS GRAMMATICI super hujus opera libri. Imperante domno Henrico quarto, Romanorum patricio & imperatore, ab Incarnatione Domini nostri Jesu-Christi anno M XC II, Indictione XI, XIII Kal. Maias, divina inspirante gratia placuit domno Beraldo, reverentissimo abbati hujus ecclesiæ Farfensis, nobilissima gente progenito Florentiæ urbis, quatenus hujus sacri cœnobii universa privilegia & præcepta, necnon & tomos & legales chartas, nimia vetustate jam pæne consumpta, in unum volumen colligere, eaque ad memoriam posteritatis studiosissime declarata, veracissime transcripta relinquere, *eo scilicet modo*, quo scripta erant per manus confratris nostri magnæ sagacitatis GREGORII, Comitatu Sabinensi oriundi in castro Catinensi, nobilissimis parentibus progeniti, & nostræ ecclesiæ fere ab infantia lacte enutriti. *Subdit Iohannes quosdam versus de Gregorio, ejusque fratre Donadeo, quos ambos genitor eorum Deo in monasterio Farfensi obtulisse memoratur sub Berardo abbate, ejus nominis primo. Et Donadeum quidem obiisse dicit anno* M LXVIII. *Gregorium vero anno octavo-decimo post susceptas monasticas vestes. Ex his duobus auctoribus seriem Ducum Spoletanorum, Abbatumque Farfensium hic subjicere operæ pretium putamus. Et primum quidem referemus verba brevium Annalium, qui majori Chartario inserti sunt: deinde quædam ex aliis codicibus addemus.*

INDEX
DUCUM SPOLETANORUM
ET ABBATUM FARFENSIUM.

ANno DC LXXX sanctus Thomas abbas.
DC XCI Transmundus Dux, pater Faroaldi.
DCC III Faroaldus Dux.
DCC XVI Haunepertus abbas.
DCC XVII Fluvius Tiberis intumuit per dies octo.
DCC XXIV Lucerius abbas. Transmundus dux filius Faroaldi.

DCC XXXV Cœnobium Domini Salvatoris ædificatur in Letaniis.
DCC XL Fulcoaldus abbas.
DCC XLVI Lupo dux.
DCC LVII Albuinus dux.
DCC LIX Guandelbertus abbas.
DCC LX Gisulfus dux Spol.
DCC LXI Halanus abbas.
DCC LXIII Theodericus dux.
DCC LXX Probatus abbas.
DCC LXXIV Hildebrandus dux.
DCC LXXXI Ragambaldus abbas.
DCC LXXXVI Alpertus abbas.
DCC LXXXIX Guinichus dux.
DCC XC Morraldus abbas.
DCC XCVII Inundatio aquæ fit Romæ in via Lata ad duas ſtaturas.
DCCC II Benedictus abbas.
DCCC VI Romanus dux.
DCCC XIV Guinichus dux.
DCCC XVI Ingoaldus abbas. Geraldus dux.
DCCC XXXII Sichardus abbas.
DCCC XXXVI Berengarius dux.
DCCC XLV Eccleſiæ apoſtolorum Petri & Pauli divaſtantur.
DCCC XLVII Hildericus abbas.
DCCC LVII Perto abbas.
DCCC LXVII Domnus Hludovic imperator venit in hoc monaſterium.
DCCC LXXII Johannes abbas.
DCCC LXXXI Anſelmus abbas.
DCCC LXXXII Teuto abbas.
DCCC LXXXVIII Nordebertus abbas. Spento abbas.
DCCC LXXXIX Vitalis abbas.
DCCC XC Petrus abbas.
DCCC XCI Monaſterium Salvatoris a paganis incenditur.
CM XIX Johannes II. abbas.
CM XX Rimo abbas.
CM XXX Ratfredus abbas.
CM XXXI Theobaldus dux,
CM XXXVI Campo abbas,

CM XXXIX Hildebrandus abbas.
CM XL Anscharius marchio obiit.
CM XLIII Sarilo abbas.
CM XLVI Bonefatius & Thebaldus duces.
CM XLVIII Dagibertus abbas.
CM LIV Albericus princeps Romæ obiit.
CM LXVI Johannes abbas.
CM LXVII Hodelricus recessit: Johannes abbas fit.
CM LXXII Domnus Hugo abbas nascitur mense Aprili.
CM LXXIV Ecclesia Domini Salvatoris ædificatur in Boiano.
CM LXXXVI Hugo abbas ingreditur monasterium sancti Quirici.
CM XCVII Albericus abbas.
CM XCVIII Domnus Hugo abbas.
M IX Guido I. abbas.
M XIV Hugo abbas reordinatur secundo.
M XXVII Guido abbas.
M XXXVI Hugo abbas reordinatur v. Idus Junii.
M XXXVIII Guido II. abbas obiit.
M XXXIX Hugo abbas obiit. Suppo abbas.
M XL Almer. abbas.
M XLVII Suppo abbas obiit.
M XLVIII Domnus Berardus I. abbas.
M LXXXIX Domnus Berardus I. abbas obiit. Rainaldus abbas.
M XC Berardus II. abbas.
M XCIX Berardus II. abbas obiit.

INCIPIUNT CATALOGI OMNIUM Abbatum, cum suis temporibus quibus præfuerunt.

LAURENTIUS igitur, beatus fundator hujus monasterii primus, presbyter & abbas, temporibus Gothorum prioribus: post cujus obitum monasterium istud a Langobardis destruitur. *Ejus vita exstat in Sæculo nostro* I.

THOMAS autem venerabilis, post destructionem restaurator hujus monasterii primus, presbyter & abbas temporibus domni Adeodati papæ, & Constantini ac Tiberii augustorum, atque Johannis VI papæ, necnon & Gisulfi Beneventani ducis, sive Transmundi & filii illius Faroaldi ducum ducatus Spo-

letani. Præfuit vero annis XXXV & menſibus VII ac diebus V. Obiit autem IV. Idus Decemb. in pace. *Vita ejus in Sæculi III parte I.*

HAUNEPERTUS, Aquitaniæ Toloſanæ civitatis provinciæ exortus, præfuit annis VII, menſibus V, ac diebus XVIII.

LUCERIUS ex Maurigena provincia, præfuit annis XVI, menſes VI, dies X. Obiit XIII Kal. Julii, temporibus Liutprandi regis, & Transmundi atque Luponis ducum.

FULCOALDUS ex Aquitania, temporibus Haiſtulfi regis, & Luponis, Transmundi ac Albuini ducum, præfuit annis XVIIII, menſes VI, dies XII. Obiit IV Non. Decemb.

GUANDELPERTUS preſbyter & abbas ex Aquitania, præfuit anno I, & menſes VII. quem poſtulantem abſolverunt ab hoc regimine fratres.

HALANUS ex Aquitania, preſbyter & abbas temporibus Conſtantini imperatoris, & Deſiderii & Adelchis regum, & Giſolfi & Theoderici ducum. Præfuit annis VIIII, menſes tres, dies VIII. Obiit V Non. Martii. *In alio codice ſic.* Hic Alanus abbas in extremo obitus ſui die quemdam epiſcopum, Guicbertum nomine, ſuaſit facere promiſſionem Regulæ; & continuo rudem adhuc & hoſpitem, & Anglorum exortum gente, conſtituit abbatem, contra ſanctos Canones & Regulam ſancti Benedicti agens. Qui per undecim menſes exercuit tyrannidem, quoſdam ex monachis cædens, alios in carcerem trudens, alios in exilium mittens; & in tantam ſuperbiæ audaciam prorumpens, ut nonnullos ejus fugientes veſaniam furoris, ſeque abſcondentes in velamina altaris, exinde pellere faceret: & quia inconditos habuit mores, rogantibus monachis, juſſu regis Deſiderii Alefridus caſtaldus Reatinus eum de monaſterio exire compulit, & eligendi abbatem demum congregationi licentiam dedit. Septimus ab omni congregatione electus huic ſacro cœnobio præfuit abba PROBATUS, diaconus quidem, ſed Sabinenſi provincia natus &c.

PROBATUS preſbyter & abbas ex provincia Sabinenſi, temporibus Deſiderii & Adelchis regum, & Hadriani papæ, & Theoderici & Hildeprandi ducum, & Karoli regis, præfuit ann. XI, menſ. IV, dies XV. Obiit IV. Idus Auguſti.

RAGAMBALDUS preſbyter & abbas ex Gallia, temporibus Karoli regis & Pipini filii ejus, præfuit annos tres, menſes VII. dies XXIII. Obiit V Nonas Martii.

AUPERTUS presbyter & abbas ex Parisius civitate Galliarum, temporibus Karoli & Pipini regum, & Hadriani papæ, & Hildeprandi ducis, præfuit ann. v. menses x. dies xv. Obiit XVIII Kal. Jan.

MAUROALDUS presbyter & abbas ex Franciæ Guarmacia civitate, temporibus Karoli & Pipini regum, præfuit ann. XII, mens. IV. dies xv. Obiit VIII Kal. Novemb. temporibus domni Leonis Papæ III.

BENEDICTUS presbyter & abbas temporibus Caroli & Pipini regum & Leonis papæ, præfuit ann. x, mens. v. dies III. Obiit III. Id. Augusti.

INGOALDUS presbyter & abbas temporibus Ludovici regis & Leonis papæ, & Stephani papæ, & Paschalis papæ & Bernardi regis præfuit..... Obiit VII Kal. April.

SICHARDUS presbyter & abbas temporibus Ludocvic & Hlotharii imperatorum, præfuit ann. XIV, menses VI, dies x. Obiit XIV Kal. Octob.

HILDERICUS presbyter & abbas temporibus Hlotharii & Ludocvic filii ejus imperatorum.

PERTHO presbyter & abbas temporibus Ludovici imperatoris.

JOHANNES presbyter & abbas temporibus Hludovici & Karoli filii ejus imperatorum.

ANSELMUS presbyter & abbas temporibus Karoli imperatoris.

TEUTO presbyter & abbas temporibus Karoli imperatoris.

NORDEPERTUS presbyter & abbas.

SPEMTO presbyter & abbas anno Dominicæ Incarnationis DCCC LXXX VIII.

VITALIS presbyter & abbas.

PETRUS presbyter & abbas anno Domini DCCC XC, temporibus Guidonis imperatoris, & Lamberti imperatoris, & Hugonis imperatoris.

JOHANNES presbyter & abbas.

RIMO presbyter & abbas.

RADFREDUS presbyter & abbas temporibus Hugonis regis & Hlotharii filii ejus, & Theobaldi ducis.

CAMPO presbyter & abbas temporibus Hugonis & Hlotharii filii ejus regum, & domni Leonis Papæ, & Bonefatii & Tebaldi filii ejus Ducum, & * Bernardi & Adelberti filii ejus *Berengarii

regum, & Stephani papæ, & Leonis ducis, & Johannis papæ, & Marini papæ, & Sarilonis marchionis, & Rainerii ducis Sabinensis.

Ex alio codice.

HILDEBRANDUS iste concubinis & filiis ac filiabus res hujus monasterii dedit.

DAGIBERTUS presbyter & abbas præfuit anno.

ADAM presbyter & abbas præfuit anno.

SARILO marchio & abbas præfuit anno.

JOHANNES III. presbyter & abbas.

ALBERICUS presbyter & abbas anno DCCCC XCVI.

HUGO iste in utroque restitutor, sed & in plurimis discretus largitor, præfuit anno DCCCC XCIX.

GUIDO presbyter & abbas anno M IX.

GUIDO presbyter & abbas.

SUPPO, presbyter & abbas anno M XXXIX.

ALMERICUS presbyter & abbas anno M XL.

D. BERARDUS Hortanus, & primus, presbyter & abbas M XLVIII.

BERARDUS Florentinus presbyter & abbas, secundus, præfuit anno M XC.

D. BERALDUS diaconus & abbas anno M XCIX. Hic ab Henrico V. imperatore obtinuit confirmationem omnium sui monasterii possessionum anno M C XVIII.

Anno ab Incarnatione Domini M C XL. mense Februario, quidam Henricus spontanea voluntate fecit hominium, & juravit fidelitatem domno ADENULFO abbati venerabili sanctæ Mariæ in Farfa, de podio quod fuit ante roccam Septemjanulæ & de ejus pertinentiis.

INCIPIT EPISTOLA JOHANNIS S. R. E. DIACONI AD SENARIUM VIRUM ILLUST.

De variis ritibus ad Baptiſmum pertinentibus, & aliis obſervatione dignis.

1 DOmino merito inluſtri, ſemperque magnifico filio SENARIO, JOHANNES Diaconus. Sublimitatis veſtræ paginam filio noſtro ſpectabili viro RENATO deferente ſuſcepimus, in qua & antiquæ gratiæ nobis jucundam feciſtis memoriam, & quantus pectori veſtro divini cultus ardor inſideat, catholica ſollicitudine non ce..aris. Nam, ut veſtræ loquuntur litteræ, quædam vobis ſcribi, quædam dirigi tranſcripta voluiſtis. Sed in tranſcribendo curam noſtram utcumque notariorum labor adjuvit: in his vero quæ ſcribenda ſunt, multum fateor laboris indicitis, & ſuperaddere hoc menſuram meam adducta fronte reſpondeo. Primum, quod ea, ſicut opus eſt, diſſerere, non ita, ut credit amici æſtimatio, meum valet ingenium. Fallitur enim amantium ſæpe judicium, cum plus dilectioni tribuit, quam meritis dilectus oſtendit. Accedit deinde quod infirmus corpore, ut alia taceam, eccleſiaſtico jugiter adſtringor officio. Poſtremo otioſum tempus res poſtulat, ut majorum volumina recenſentibus quid de unaquaque re dici debeat, illorum tuta juvamine procedat oratio. Quid igitur in hæc poſſumus, niſi forte quod me poſſe vota deſideriaque veſtra præſtiterint? Idcirco quæſita breviter conabor attingere, ne ſi omnino taceam, infructuoſi ſilentii pœnas excipiam. Confido enim orationibus tuis me poſſe juvari, qui ut hæc auderem tam ardua compuliſti. Unde quæſo, ut nihil in me eloquentiæ, nihil ſummæ doctrinæ deſideres: quia nec illi plene ſtudui, & doceri adhuc malo, quam doctoris nomen audire. Igitur ſi in hac inquiſitione, mea, qualiſcumque eſt, placet aut expectatur oratio, jam nunc de ſingulis quæ ſunt propoſita videamus. Illud interea prudentiæ veſtræ prædico,

quia inquiſitionum ordo, non ita, ut veſtra legitur pagina, conſequetur: ſed ut ſe unaquæque ſuggeſſerit, abſolutione congrua terminabitur. Itaque inquiſitionis tuæ verba ita ſe habent.

» II. Requiro, inquis, a vobis, quare antequam baptiſma
» quis conſequatur, Catechuminus fiat: vel quid ſibi habeat hoc
» vocabulum, aut hæc catechizatio, aut qua regula in veteri
» Teſtamento præmiſſa ſit: aut certe, ſi novella regula eſt, &
» magis a novo Teſtamento ſumpſit exordium. Simul etiam ſcru-
» tinium quid ſit, aut quare tertio ante Paſcha ſcrutinentur in-
» fantes; aut quid ſibi hæc diſtrictio vel ſollicitudo ſcrutaminis
» vindicet, &c.

III. Ad hæc ita reſpondeo. Studium veſtrum noſſe confidimus: quia omne genus humanum in ipſis, ut ita dicam, mundi cunabulis prævaricatione primi hominis in morte fuerit jure conlapſum; nec ab ea poſſe redimi, niſi affuerit gratia Salvatoris: qui dum ante ſæcula genitus eſſet ex Patre, propter nos ex ſola matre fieri non ſt dedignatus in tempore. Non eſt ergo dubium, quod priuſquam aliquis renaſcatur in Chriſto, diabolicæ poteſtati teneatur adſtrictus: cujus laqueis niſi inter ipſa primitus fidei rudimenta veraci profeſſione renuncians exuatur, ad ſalutaris lavacri gratiam non accedit. Et ideo hunc oportet prius catechuminorum auditorium introire. Catecheſis enim græce, inſtructio dicitur. Inſtruitur namque eccleſiaſtico miniſterio per benedictionem imponentis manum, ut intellegat quis ſit, quiſve futurus ſit, hoc eſt quia ex damnabili ſanctus fiat, ex injuſto juſtus appareat, ad poſtremum filius fiat ex ſervo: ut qui in primo parente perditus fuerat, ſecundi reparatus beneficio, hereditatis paternæ poſſeſſor exſiſtat. Exſufflatus igitur exorcizatur: ut fugato diabolo, Chriſto Deo noſtro paretur introitus; & a poteſtate erutus tenebrarum, transferatur in regnum gloriæ caritatis Dei: ut qui dudum vas fuerat ſatanæ, fiat nunc domicilium Salvatoris. Exſufflatur itaque, quia tali dignus eſt ignominia deſertor antiquus. Exorcizatur autem, id eſt conjuratur, ut exeat & recedat, illius agnoſcens adventum, cujus erectam in paradiſi felicitate imaginem prava ſuaſione dejecerat. Accipiet jam catechuminus benedictum ſal, in quo ſignatur: quia ſicut omnis caro ſale condita ſervatur, ita ſale ſapientiæ & prædicationis verbi Dei mens fluctibus ſæculi madida & fluxa conditur, ut ad ſoliditatem ſtabi-

litatis atque permansionis digesto penitus corruptionis humore divini salis suavitate perveniat. Hoc ergo agit frequens impositio manus, & reverentia Trinitatis, & invocata super caput ejus tertio benedictio Conditoris.

IV. Dehinc quodam profectu atque provectu ille, qui dudum exsufflatus diabolicis laqueis pompisque renunciaverat, Symboli ab Apostolis traditi jam meretur verba suscipere: ut qui paullo ante solum Catechuminus dicebatur, nunc etiam vocetur Competens vel Electus. Conceptus enim est in utero matris Ecclesiæ, & vivere jam incipit, etiam si nondum sacri partus tempus explevit. Tunc fiunt illa, quæ ab ecclesiastica consuetudine Scrutinia dictitantur. Perscrutamur enim eorum corda per fidem, utrum menti suæ post renunciationem diaboli sacra verba defixerint; utrum agnoverint futuram gratiam Redemptoris; utrum se credere fateantur in Deum Patrem omnipotentem. Et cum hæc ita esse illorum responsione claruerit, quia scriptum est, Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit in salutem; tanguntur sanctificationis oleo aures eorum, tanguntur & nares: sed aures ideo, quia per eas ad intellectum fides ingreditur Apostolo dicente, *Fides autem per auditum, auditus vero per verbum Dei:* ut quasi quodam sanctificationis muro aures instructæ, nihil noxium, nihil quod retro revocare possit admittant.

V. Cum vero tanguntur nares eorum, ammonentur sine dubio, ut quamdiu spiritum vitæ hujus naribus trahunt, in Dei servitio mandatisque perdurent. Unde ille vir sanctus dicebat: *Vivit Dominus qui abstulit judicium meum, & Omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam: quia donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis, non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium.* Aliud quoque in narium unctione signatur: ut quia illud oleum in nomine benedictum est Salvatoris, ad spiritalem ejus odorem quadam ineffabili interiores sensus suavitate ducantur, ut delectati cantent: *Vnguentum effusum est nomen tuum: post odorem unguentorum tuorum curremus.* quo mysterio sensus narium præmunitus, nihil voluptuosum sæculi, nihil quod mentem resolvere queat, possit admittere.

VI. Dehinc pectus eorum oleo consecrationis perunguitur, in quo est sedes & habitaculum cordis: ut intellegant firma se conscientia & puro corde debere promittere, quod jam relic-

to diabolo Christi mandata sectentur. Hi etiam nudis pedibus jubentur incedere, ut depositis morticinis & carnalibus indumentis, agnoscant se illius viæ iter arripere, in qua nihil asperum, nihil potest inveniri nocivum. Hæc igitur ecclesiastica sollicitudo per successiones temporum cauta dispositione constituit: quamvis horum vestigia vetus pagina non ostendat. Proinde cum istis quasi vehiculis spiritalibus Electus sive Catechuminus in fide processerit, tunc & necesse est unici lavacri baptismate consecrari. in quo sacramento baptizatus trina demersione perficitur. Et recte. Nam qui in nomine Trinitatis baptizandus accedit, ipsam utique Trinitatem trina debet mersione signare, & illius se agnoscere beneficiis debitorem qui tertia pro eo die resurrexit a mortuis. Sumptis dehinc albis vestibus, caput ejus sacri chrismatis unctione perunguitur: ut intellegat baptizatus regnum in se ac sacerdotale convenisse mysterium. Chrismatis enim oleo sacerdotes & principes unguebantur: ut illi offerendo sacrificia, illi populis imperarent. Ad imaginem quippe sacerdotii plenius exprimendam, renascentis caput lintei decore componitur. Nam sacerdotes illius temporis* quodam mystico velamine caput semper ornabant: cuncti vero regenerati albis vestibus induuntur ad ministerium resurgentis Ecclesiæ, sicut ipse Dominus & Salvator coram quibusdam discipulis ac Prophetis ita in monte transfiguratus est, ut diceretur, *Resplenduit facies ejus velut sol: vestimenta vero ejus facta sunt candida sicut nix.* Quo facto splendorem, ut dictum est, resurgentis in futurum figuravit Ecclesiæ, de qua item scriptum est: *Quæ est ista quæ ascendit dealbata?* Utuntur igitur albis vestibus: ut quorum primæ nativitatis infantiam vetusti erroris pannus fuscaverat, habitus secundæ generationis gloriæ proferat indumentum: ut ad mensam sponsi cælestis nuptiali veste circumdatus homo novus occurrat.

VII. Illud autem ne prætermissum videatur, ante prædicimus, quod ista omnia etiam parvulis fiant, qui adhuc pro ipsius ætatis primordio nihil intellegunt. Unde scire debetis, quia dum a parentibus aut a quibuslibet aliis offeruntur, aliena eos professione salvari necesse est, qui fuerant alieno errore damnati. Ac proinde adjungis ut dicam, cur sanctum Chrisma soli Pontifici liceat consecrare, quod presbytero non videtur esse concessum. Et merito: quia Episcopus summi Pontificis gradum obtinet, presbyter vero secundi sacerdotii locum retine-

re

re cognoſcitur. Omnis enim Pontifex eſt ſacerdos, non omnis ſacerdos Pontifex dici poteſt. Nam in veteri Teſtamento, ut alia taceam, etiam indumentorum habitu differebant: ita ut ſacerdotes quatuor quibuſdam myſticis veſtibus uterentur, quæ illis cum Pontifice videbantur eſſe communes: at Pontifex quatuor aliis utebatur, quibus indui ſacerdotibus penitus non licebat. Adjicitur etiam quod in ſancta ſanctorum ſemel in anno ſolus Pontifex habebat acceſſum. Unde jam in novo populo Epiſcopus ordinandi presbyteros meruit poteſtatem. Recte igitur benedictionis & unctionis quodammodo poteſtas apoſtolica huic traditioni ſervatur, quam conſtat eccleſiaſticorum Ordinum tenere principium.

VIII. Illud quoque non prætereundum videtur, quia nec eadem benedictionis verba presbyterii conſecratio promeretur, quæ pontificalis apex conſuevit audire. Nam ſi nihil ſpeciale reſervatum eſſet Epiſcopo, gradus indifferens eſſe videbatur: nec opus eſſet diverſo vocabulo, quod eadem benedictio conſecraret. Sed nec illud tangat animum, quod ſibi aliquando quædam vis neceſſitatis aſſumit, veluti (quod nunc per Africam fieri dicitur,) ut Presbyteri ſanctum chriſma conficiant. quod merito moveret, ſi iſtam pontificalis auctoritas licentiam non dediſſet. Unde conſtat etiam nunc à Pontificibus quodammodo fieri, quod in tanta rerum neceſſitate, ut a presbyteris effici poſſit, ſuperior ordo conſtituit. NOTA.

IX. Illud etiam vultis ſcire, quos Eccleſia catholica redeuntes non baptizet hæreticos? Quod ego pro meo modulo brevi reſponſione concludam: illos venientes baptizari, quos non conſtiterit in nomine Trinitatis æque ſuſcepiſſe myſterium. Nam ſive Patrem ſolum quis confiteatur, negans Filium & Spiritum-ſanctum, baptizandus omnino eſt: ſive Filium confitens, neget Patrem vel Spiritum-ſanctum, ſine dubio conſequi debet baptiſmatis ſacramentum: vel ſi Spiritum-ſanctum denegans, Patrem fateatur ac Filium, æque, ut meminimus, myſtico fonte purgabitur, juxta illam Domini regulam dicentis: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-ſancti.* Verum ſi Trinitatis nomen accepit, inæqualitatis quolibet modo faciens differentiam, veluti qui illo in tempore Arrium ſunt ſecuti, baptizari omnino non poſſunt: quia illam dominicam conſecuti ſunt regulam, licet videantur errare. Unde hujuſmodi docendi ſunt potius quàm baptizandi, &

incorporandi matris Ecclesiæ visceribus benedictione succedente Pontificis: ut per caritatem, qua Deus proximusque vere diligitur, quid minus habuerint, quidve in eis completum fuerit, recognoscant. De Pelagianis autem, Eutycianis, sive Nestorianis aperta & vulgata sunt omnia, quæ in libro de hæresibus cum legeritis, plenius poteritis advertere.

X. Acolythi autem exorcistis hoc ordine differunt, quod exorcistis portandi Sacramenta, eaque sacerdotibus ministrandi negata potestas est; tantumque manus impositioni vacent, propter quod exorcistæ dicuntur; vel cetera quæ intra acolythorum ordinem esse probantur, explere festinent. Acolythi verò Sacramentorum portanda vasa suscipiunt, & ministrandi sacerdotibus ordinem gerunt. Ideoque exorcista fieri potest acolythus: iste verò ad exorcistarum officium nulla penitus promotione descendit. qui si optime suum officium ministraverint, ad subdiaconatus gradum poterunt pervenire: cujus hic apud nos ordo est, ut accepto sacratissimo calice, in quo consuevit Pontifex Dominici sanguinis immolare mysterium, subdiaconus jam dicatur. Qui si rursus nullo fuscatus vitio inculpabilis perseverat, ad diaconii vel presbyterii sacratissimas dignitates poterit pervenire.

XI. Quod de septem altaribus inquisisti, quæ in urbe Roma sabbato Paschæ moris est consecrari; hoc dico, quia majores nostri, sive in septiformis gratiæ spiritu decreverint faciendum; sive quia septem regionibus ecclesiastica apud nos militia continetur, à qua hæc ipsa parantur altaria, ut singulis benedictio præstaretur: an quia septenarius ipse numerus mysticus & sacratus est, hoc est, quia in Trinitatis nomine orbis credit universus, qui quatuor partibus ab Scriptura sæpe describitur; ac per hoc ternarius quaternario junctus septenarium efficiat, qui quasi inter illa sacra terribilia totius mundi repræsentat imaginem: an alia quadam ratione constitutum sit, certe mihi habetur incognitum. Illud tamen firma mente custodio, quod non a majoribus tradita custodiret Ecclesia, nisi certa sui ratio poposcisset. Nec ea possumus dicere inania videri ac fribola, quia eorum minime rationem accepimus. Nam multa qui proximè ante nos fuerunt, & nos, ut nobis ratio persuadet, in ecclesiis quædam nova sancimus: quæ dum ad posteros transmittimus observanda, etiam si qua id ratione a nobis factum sit, longe posterior ætas ignoret, non putabit tamen inania, si in

Deum piam præcedentium intellegat voluntatem. Hoc ergo modo etiam nos quod... majorum ratio ipſa non venit. nam quorum pervenit, & ipſa tenentur & res: quorum autem cauſa latet, & res fidei non reſultat, obſervari ac teneri neceſſe eſt.

XII. Quod autem quæſiſtis, cur in ſacratiſſimum calicem lac mittatur & mel, & Paſchæ ſabbato cum ſacrificiis offeratur? illud in cauſa eſt, quia ſcriptum eſt in veteri Teſtamento, & novo populo figuraliter repromiſſum: *Introducam vos in terram repromiſſionis, terram fluentem lac & mel.* Terra ergo repromiſſionis terra eſt reſurrectionis, & in illa felicitate ſemper permanentis, quæ nihil eſt aliud quàm terra corporis noſtri, quæ in reſurrectione mortuorum incorruptionis paciſque gloriam conſequetur. Baptizatis ergo hoc ſacramenti genus offertur, ut intellegant, quia non alii, ſed ipſi qui participes fiunt corporis & ſanguinis Domini, terram repromiſſionis accipient, cujus iter inchoantes, tamquam parvuli lacte nutriuntur & melle, ut incipiant decantare: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua Domine, ſuper mel & favum.* Lac ergo & mel potantur novi homines poſt amara delicta: ut qui in prima nativitate corruptionis lacte nutriti ſunt, & amaritudinis lacrymas inchoarunt; ſecunda generatione lactis ac mellis dulcedinem in Eccleſiæ viſceribus ſumant, ut nutriti talibus ſacramentis incorruptionis perpetuæ myſteriis conſecrentur.

XIII. Illud etiam quod interrogare dignatus es, cur *Alleluia* uſque ad Pentecoſten in Eccleſia decantatur? ſcire vos convenit, alia eſſe in Fide catholica, quibus per totum mundum omnis Chriſtianus adſtringitur, veluti eſt auctoritas novi ac veteris Teſtamenti: alia rurſus eſſe inſtituta Patrum, à quibus nulli licet catholico deviare, veluti Nicæni Canones, & ſi quid hujuſmodi eſt: itemque alia eſſe, quæ una quæque eccleſia tamquam propria retinet, & à ſuis majoribus tradita ſibi cuſtodit, quæ ſalva fide & pace catholica cum alterius regionis non obſervat eccleſia, ut eſt Romana, quæ ſabbatis omnibus jejunat, quod Orientalis facere non videtur: vel quod hîc ſeptem altaria componuntur, quod alibi nullus attemptat: & rurſus fiant alia alibi, quæ hîc fieri non probantur. Hæc autem omnia ita diverſis eccleſiis diverſo modo fiunt; ut tamen omnes illius Reginæ veſtem faciant, de qua dictum eſt: *Adſiſtit Regina à dextris tuis in veſtitu deaurato, circumamictà varietate.* Nihil ergo moveat, cum videntur hîc aliqua in Dei lau-

dibus fieri, quæ alibi alio modo fieri comprobantur. Sive enim usque ad Pentecosten *Alleluia* cantetur, quod apud nos fieri manifestum est; sive alibi toto anno dicatur; laudes Dei cantat Ecclesia. Sed reservatur aliquid apud nos paschali reverentiæ, ut majoribus gaudiis, & quasi mentibus innovatis ad laudem Dei recurrat affectus: propter quod *Alleluia*, latino sermone *Laudate Dominum* dicitur. Quamquam & aliis verbis id quotidie populorum vox dicentium resonet: *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis.* itemque, *Laudate Dominum omnes Angeli ejus.* & iterum, *Laudate Dominum omnes gentes.* Semper ergo cum Deus quoquo modo fideli corde laudatur, *Alleluia* cantatur.

XIV. Restat nunc illud quod interrogandum putastis: Si baptizatus sine chrismatis unctione ac benedictione Pontificis ex hac vita migraverit, utrum ei obsit aliquid, an non? De qua re magis à doctis plenius audire vellem, quàm ipse aliquid dicere. Quid tamen mihi videatur, salva meliore intelligentia & majorum plena sententia, quod in omnibus supradictis volo tenere; quia ita vestræ voluntati parere studui, ut tamen de omnibus quid melius (quod non dubito) à majoribus dictum est, hoc uterque servemus. Quid ergo videatur breviter dicam. Ducatur ergo similitudo ab hac prima nativitate, in qua orti sumus, ut intellegamus illam secundam, ex qua vere vivimus, & in qua justificati sumus. Cum natus fuerit infans, & lucis hujus participationem contigerit, perfectum hominem natum esse dicimus, & est ejusdem substantiæ, cujus est ille qui genuit, hoc est, animal rationale mortale, quamquam ille grandis, hic parvus. quæ sunt accidentium vocabula, non naturæ. Si ergo accidant adjumenta ad ætatis provectum, numquid adjectum est aliquid definitioni substantiæ? absit. quia non extenditur aut minuitur naturæ proprietas...... *Cetera desunt.*

OBSERVATIONES.

I. *Illustris est superioris epistolæ scriptor Iohannes Diaconus: sed quis sit ille Senarius, ad quem scribit, ignoramus. Hanc epistolam eruimus ex vetusto codice Christinæ reginæ, qui olim fuit monasterii nostri Ferrariensis. In ea quædam occurrunt observatione digna de ministro Confirmationis; de septem altaribus, sabbato sancto in ecclesia Romana erigi ac consecrari solitis; deque immistione lactis*

& mellis in calicem eodem die : cujus utriusque postremi ritus nullam invenimus mentionem etiam in Ordine Romano. Nisi si benedictio lactis & mellis, quæ post benedictionem agni in die sancto Paschæ præscribitur, huc referenda est.

II. *Quod attinet ad Iohannem, vir fuit pro sua ætate doctissimus, atque accurrato judicio præditus, ut probant libri quatuor ab eo conditi de vita sancti Gregorii Papæ primi, qui recentioribus scriptoribus vitas sanctorum ex propriis eorum scriptis contexendi exemplum præbuerunt.*

III. *Præter hos libros Iohannes commentarios in Pentateuchum, & in binos subsequentes Iosuæ & Iudicum libros composuit ex sententiis Patrum, Augustini & Hieronymi passim, Origenis, Eusebii* ex quæstionibus Pentateuchi, *Victoris Capuæ episcopi* ex libello suo Reticulo vel de Arca Noë; *item* ex libro Paradisi; *tum* ex scholiis Diodori Tarsensis episcopi; *ad hæc* ex sermone sancti Basilii de dogmatibus *apud eumdem Victorem*; *Ambrosii ex* tribus libris Officiorum, & ex libro de martyrio Agricolæ & Vitalis; & *Hilarii* ex libro quinto de Fide; *ac denique Pagati seu Pacati* contra Porphyrium. *Hi commentarii in optimæ notæ codice nostro perantiquo ita inscripti sunt:* EXPOSITUM JOHANNIS ROMANÆ ECCLESIÆ DIACONI IN GENESIM. *Sic vero incipit hæc expositio :* In principio Deus creavit cælum. In primo libro Augustinus contra adversarium Legis & Prophetarum. Aut sic intellegendum est quod scriptum est, &c.

IV. *Sed nullum majoris momenti ac pretii opus à Iohanne excogitatum fuit, quam consilium scribendæ universalis historiæ ecclesiasticæ. Ad id exsequendum Anastasius Iohanni petenti suppetias tulit ex copiis græcis ab se latine versis. Quod argumento est Iohannem græce nescisse. In primis historiam seu Chronographiam tripertitam contexuit Anastasius ex tribus auctoribus græcis, Nicephoro, Georgio Syncello, & Theophane, cum præfatione* ad Johannem Diaconem urbis Romanæ, *quam ita exorditur.* Ecclesiasticam, carissime frater & digne Christi Levita Johannes, scripturus historiam, exigis à me, quædam in latinum stilum ex græcis voluminibus transferenda : quo & ipsa quoque proposito inseras operi & intexas. *Alterum Anastasii opus in gratiam Iohannis est*, Collectanea de iis quæ spectant ad historiam Monothelitarum hæreticorum, *quæ collectanea Iacobus Sirmundus publici juris fecit. Quid ex his suppetiis à Iohanne patratum sit, non constat. Quidam tamen ei tribuunt* Historiam Miscellam, *quasi ex illis tribus historicis*

græcis aliisque consarcinatam, quæ ab aliis Paulo Vvarnefridi, diacono ac monacho Casinensi adscribitur.

V. *Insuper Iohannes, rogante Gauderico Veliterno antistite adorsus est scriptionem gestorum sancti Clementis Papæ, quemadmodum ex sequenti Gauderici epistola intelligitur. Idem attestatur Iohannes ipse in fine libri quarti de vita Gregorii M.* Ego tamen divinæ spei fiducia roboratus, quia Gaudericus Veliternus episcopus expostulat, ad Clementem Romanæ sedis antistitem, suffragante Domino, stilum convertam: quatenus qui continuis infortuniis attenuatus, amicis meis, à quibus utcumque sustentor, meritum rependere nequeo, saltem verba, quæ valeo, minime denegasse cognoscar. *At imperfectum hoc opus ob mortem auctoris remansisse ex subsequente epistola manifestum est.*

VI. *Eadem epistola de Iohanne duo nos docet: alterum, Iohanni cognomen fuisse* HYMONIDEM: *alterum, eumdem morte decessisse superstite Iohanne VIII. cui Gaudericus suam inscribit epistolam, in qua Iohannis Diaconi mortem commemorat. Ceterum idem Iohannes Anastasio fuit auctor de græco in latinum transferendi passionem sancti Demetrii martyris, cujus* in domo sua *Iohannes* miræ antiquitatis & pulcritudinis oratorium habebat. *Hæc satis de Iohanne cujus facta obscuriora erant.*

GAUDERICI VELITERNI EPISCOPI

AD SANCTISSIMUM PAPAM JOHANNEM

S. CATHOLICÆ ET APOSTOLICÆ ROMANÆ ECCLESIÆ

In vitam sancti Clementis Papæ,

PRÆFATIO.

DOmino semper beato, summo Pontifici & universali Papæ Johanni, Gaudericus, episcoporum novissimus, perenne gaudium in Domino Jesu-Christo. Dignum esse putavi ad honorem & laudem tui prædecessoris beati Clementis, martyris atque pontificis, aliqua de genere vel vita ipsius Deo institutore in unum colligi; & quam generosa fuerit oriundus prosapia, quamque philosophando contra idola disputans, divino præsagio veritatem cognoverit, enucleatius invenire:

præsertim cum ego valde inutilis hujus eximii martyris Christi ecclesiæ Veliterno oppido sitæ præfuerim. Jam quia meritum mihi non suffragatur, vel amoris & studii mei affectus, quem erga servitia ejus possideo, eum mihi propitium faceret, ut aliquantulum pro peccatis meis adjuvante Domino intercessor exsisteret. Hujus rei gratia quemdam olim JOHANNEM DIACONUM, cognomento HYMONIDEM, virum peritissimum postulavi, quia multa legerat, pauca ex iis ad ædificationem multorum colligere; & quæ forte nonnullis comperta non erant, ipse relegens breviter reserare. Quod ille meis precibus humiliter satisfaciens, cœpit quidem à genealogia ejus perstringere, & quæ legerat vel expertus fuerat, liquido coartare. Sed quo minus ad conclusionem hujus opusculi scriptitans pervenisset, hunc Dominus ab hoc sæculo morte, quam ipse permisit, præventum, ad æternam quietem vocavit. Cujus ego pedissequus adspirante Deo exsistens, hoc quod deerat, non tam strenue quam devote collegi, & in tribus libris conglutinans ordinavi. In primo siquidem libro Clementis genus, patriam, nativitatem, institutionem, propositum, vitam, conversionem, & qualitatem recognitionis ejus innuimus. In secundo vero Deo auxiliante profunditatem doctrinæ, dignitatem episcopalis apicis, auctoritatem singularis pontificatus, & audaciam contra idola sophistice disputantis subdidimus. At in tertio miraculorum prodigia, exsulationis angustias, martyrii laureas, reversiones ejus ad propriam sedem post plurimos annos, & miracula colligere procuravimus: quatenus qui multos libros aut habere nequeunt, aut habitos perscrutari contemnunt; istorum compendio, quantum pertinet ad præsens negotium, non incongrue fulciantur. Quapropter, summe Pontificum, sanctimoniam tuæ paternitatis deposco, ut hæc eadem studia nostra, quæ non nostro libitu, sed auctoritate veterum probabiliumque virorum decerpsimus, approbans, si in his aliquid dignum correptione repereris, tu Pater beatissime, corrigas: quatenus te præceptore & judice, alienis judiciis non submittatur; & qui tibi forte non displicemus, aliis super hoc opere placeamus, quia nos, ut meminimus, quæ vidimus & legimus, ipsius Christi martyris fisi orationibus, colligentes transscripsimus, & ad laudem Dei omnipotentis ex multis paucissima defloravimus, præstante eodem Deo nostro & Domino Jesu-Christo, cui est honor & gloria, potestas & imperium per infinita sæcula sæculorum, amen.

INCIPIT TEXTUS LIBRI PRIMI.

JUliorum familia, de qua Cæſarum generoſa deſcendit proſapia, vetuſtior creditur urbe Romana, præſertim quæ à Trojanis per Aſcanium, cognomento Julium, filium ſcilicet Æneæ, Creuſa generante deſcendens, trecentis ferme annis ſub quatuordecim Regibus, id eſt uſque ad Romuli Romanæ urbis conditoris tempora feliciter penes Albam civitatem regnavit, &c.

INCIPIT PROLOGUS
ANASTASII S. R. E. BIBLIOTHECARII
In paſſionem ſanctorum M CCCC LXXX *Martyrum.*

PETRO egregio epiſcopo ſanctæ Gavinenſis eccleſiæ, ANASTASIUS ſummæ & apoſtolicæ eccleſiæ Bibliothecarius, apoſtolicam ſalutem. Poſt tranſlatam à me ad petitionem ſanctitatis tuæ paſſionem præcipui doctoris & martyris Petri, Alexandrinæ urbis epiſcopi, mihi præcipere voluiſti, quod paſſionem ſanctorum mille quadringentorum octoginta Martyrum, apud Græcos habitam, latino traderem eloquio. Quod conſiderata imperitia ſcientiolæ meæ, primum quidem hoc aggredi non præſumpſi: deinde vero paternitati tuæ inobediens apparere refugiens parui; & quod juſſiſti, cælitus adjutus explevi, malens penes doctos de inſcientia reprehendi, quam apud paternitatem tuam pro inobedientia culpabilis exhiberi: præſertim cum ſanctitas tua in amore Martyrum flagrans, non ruſticitatem, qua & Apoſtolos ante vocationem non caruiſſe manifeſtum eſt; ſed triumphos eorum, qui ex ipſa minus urbana peritia utrumque ſcire poſſunt, attendat, & ad venerationem multorum enucleatos habere deſideret. Benevalens diutius in Domino paternitas tua pro nobis orare dignetur.

Sume Pater placidus multorum geſta piorum.
Ruſticus eſt ſermo, calamus quem vertit achivo.

INCIPIT

INCIPIT PASSIO.

SAlvatore noſtro ..... Adrianus & Antoninus imperatores prœlium cum Eufratenſibus habuerunt. Elegerunt viros numero mille quadringentos octoginta, potentes in fortitudide, & illuſtres in bello. Aſcenderunt ergo ſimul cum eis adverſus hoſtes. Habebant autem ſecum Apollinem & Jovem, &c.

OBSERVATIONES.

VAria ſanctorum acta e græco in latinum vertit Anaſtaſius Bibliothecarius, cujus verſiones quædam abſque nomine & indicio auctoris, quædam typis inedita, alia vulgata ſunt. Edita eſt vita ſancti Iohannis, cognomento Eleemoſynarii, ipſo Anaſtaſio interprete, cum ejus præfatione ad Nicolaum Papam primum: in qua fas non eſſe ait, ut abſque Vicario Dei, abſque unico Papa, aliquid conſummetur aut divulgetur. *quod etiam Iohannes Diac. ſenſit in epiſtola ad vitam Gregorii M. Iohanni Papæ VIII. inſcripta. Item paſſio ſancti Demetrii martyris, ab eodem Anaſtaſio tranſlata, exſtat in tomo* 1. *Analectorum noſtrorum,* Domino piiſſimo imperatori Karolo ſemper Auguſto, *cognomento Calvo, nuncupata. Ineditæ ſunt Anaſtaſii aut verſiones, aut ſaltem præfationes, una in vitam ſancti Petri, Alexandrinæ urbis epiſcopi, de qua mentio in ſuperiori præfatione, quæ Romæ in bibliotheca ſanctæ Crucis in Ieruſalem habetur: item aliæ nonnullæ, ex quibus aliquot hic in lucem proferimus. Anaſtaſius vitæ Baſilii Magni ab ſe ſcriptæ meminit in præfatione ſubſequenti, quam accepimus ex codice Vaticano. Hanc laudat Baronius in Notis ad Martyrologium ad Ianuarii diem primum; ibidemque indicat præfationem Vrſi S. R. E. Subdiaconi in vitam Baſilii, ab eodem Vrſo latinitate donatam. Verum illa præfatio non alia eſt ab Anaſtaſiana, quæ ſubſequitur, excepta inſcriptione, quæ apud Roſvveidum alioſque detracta eſt. Ex hac manifeſte colligitur, Anaſtaſium interpretem eſſe vulgatæ vitæ, quæ Vrſo perperam tribuitur in editis. Ideoque in poſterum vitæ illius interpretatio tribuenda erit Anaſtaſio, qui eam Vrſo inſtigante aggreſſus eſt.*

II. PROLOGUS
EJUSDEM ANASTASII
In quædam miracula ſancti Baſilii epiſcopi Cæſarienſis.

URſo venerabili ſubdiacono ſanctæ Romanæ eccleſiæ, ſeu Medico & Domeſtico domini noſtri ſacratiſſimi Papæ Nicolai, Anaſtaſius exiguus abbas monaſterii ſanctæ Dei genitricis Mariæ Virginis, ſiti trans Tiberim, ubi olim circa Domini nativitatem fons olei fluxit, in Domino ſalutem. Beati Baſilii Cæſareæ Cappadociæ Præſulis vitam me in latinam vertiſſe dictionem ſecundum poſtulationem tuam cognoſce. Neque enim inobediens eſſe tibi debeo, qui omnibus fratribus meis & proximis debitor ſum. Sed utinam tam bene, quàm prompte; tam utiliter, quam fideliter quod poſtulaſti fuerim exſecutus. præſertim cum neceſſario ſuper hoc fueris exhortatus, & ut tantus vir apud Latinos, quemadmodum apud Græcos, celebris habeatur jure ſategeris. Denique licet ejus quædam ſalutifera ſcripta ſermo latinus haberet, vita tamen illius quam ſit ammirabilis hactenus ignoravit. Et certè ſatis incongruum eſt quid docuerit ſciri, & quid fuerit operatus neſciri: cum ſanctus vir, utpote imitator illius, de quo Lucas ſcripſit, quia cœpit Jeſus facere & docere; non ſolum verba Dei docebat homines, ſed ut Magnus vocaretur in regno cælorum ante faciebat. Fruere igitur ſalubrius doctrinis ejus. Et ne forte dicas, illum docuiſſe, & non feciſſe; jam nunc ſcies quia fecit quod docuit, & de cetero habebis quod imiteris: licet ante hoc opus ego non præſumpſerim aggredi, putans, ut ipſe noſti, ab alio jam tranſlatum. In quo merito ipſe me reprehendi. Numquidnam quia Scripturam ſacram quidam interpretati ſunt, idcirco poſteriores interpretes hanc minus interpretati ſunt? Si hoc eſſet, eamdem ſanctam Scripturam latinitas ex ipſo Hebraico fonte per beatum Hieronymum eccleſiæ Romanæ preſbyterum & divinæ Bibliothecæ cultorem hactenus non hauſiſſet. Verum diligenter inquirens, nihil ſcriptum de vita hujus ſancti apud Latinos inveni, niſi duo miraculorum ejuſdem, de puero Chriſti negatore liberato, & muliere a peccatis erepta. Quæ tamen adeo depravata repperi, ut rurſus ea in-

terpretari, quam emendare maluissem. Sane notandum est, quia cum quidam legunt in his actibus, quæ sanctus Amphilochius scripsit, discrepasse autumant ab his quæ Gregorius Nazianzenus in epitaphio hujus magni viri commemorat: cum alter fortè tacuerit, quod alter non tacuit, id ipsum nobis inter Evangelistas repperientibus: præsertim cum & idem Amphilochius qui super tanti viri vita scripserint, hæc expositurus aperte designet.

CAPUT I.

De Hebræo qui secundam potiunculam accepit.

ITaque cum divinum celebraretur officium &c.

Helladius sanctæ recordationis, qui inspector & minister fuit &c.

Mulier autem quædam &c.

III. PROLOGUS

ANASTASII item BIBLIOTHECARII

In versionem Passionis Sanctorum Cyri & Iohannis.

NOn me. . . . . pusillitatem meam cogere volueris, Passionem sanctorum Kyrri atque Johannis ex Græco in Romanum vertendi sermonem: & quia pro causa tanta nos ad hoc instantia in aliis multis inplicitos urseris, mecum tractavi. Sed aliud nihil prorsus occurrit, nisi quia caritatis fraternæ teneris affectu, gestientis profecto, non solum græce, sed & latine accedentes proximos salutaris pabulo verbi reficere, & ad pia exempla & horum fortes pro Christo agones accendere: præsertim cum ecclesia, in qua divinis penes Urbem cultibus & obsequiis incumbis, horum victoriosissimorum Martyrum memoria, immo miraculis fulgeat, & eorum annuæ celebritatis en dies festus immineat. Ergo, prout potui, caritati tuæ satisfeci, & omisso parumper opere præ manibus habito, votis parere tuis etiam languidus malui. Sane passionis horum duas editiones . . . . . .

. . . .

Hujus autem scriptor sanctus Sophronius, qui post Jerosolymitanus claruit episcopus, exstitit, cujus celebris memoria in mul-

tis majorum conſcriptionibus,ſed & in ſancta ſexta& univerſali Synodo repperitur : præſertim cum nonnulla ad inſtructionem multorum opuſcula ediderit,& ſana orthodoxæ Fidei dogmata prædicaverit. Sed & horum inſignium Martyrum non tantum paſſionem, verum etiam ſeptuaginta (qui numerus apud nos ſacratus eſt) capitula miraculorum ipſorum conſcripſerit. Quin potius principibus mundi non ſolum Chriſtianæ, ſed & externæ religionis pro domo Domini murum inexpugnabilis veritatis oppoſuerit,& conſtantia fortis invectionis arguerit. Quorum videlicet miraculorum Bonifatius Conſiliarius ad petitum Theodori primicerii, Defenſoris eccleſiæ Romanæ, duodecim cum præfatione capitula olim interpretatus eſt. Cætera,ſi Deo auctore vita fuerit comes, noſtri. . . . .

. . . .

Deum orare . . . . diſſime Chriſti . . . ſacerdotis ſacerdos. Data IIII. Kalendas Februarii, Indictione VIII. anno vero domini noſtri [Johannis] octavi Papæ.

Sume ſacer tandem Sanctorum lætus agones,
Qui fuerunt facti graii, nunc arte latinos.

INCIPIT TEXTUS PASSIONIS.

DIvinus nobis Sermo, qui vere Veritas eſt, Chriſtus videlicet Deus noſter, in Evangeliis altiſone prædicat,dicens, Omnia poſſibilia credenti. Beatus quoque Paulus &c.

OBSERVATIO.

SVperioribus Anaſtaſii præfationibus viſum eſt etiam hanc, tametſi mutilam, ſubjicere ex veterrimo codice bibliothecæ noſtræ ſancti Petri apud Carnutas. Hujuſce paſſionis hiſtoriam, ab Othone Zylio Societatis Ieſu ex græco latine redditam,cum Anaſtaſii verſionem non vidiſſet, Bollandus edidit ad Ianuarii diem XXXI. *Sed quem ille incertum auctorem exiſtimavit, is eſt ſanctus Sophronius Ieroſolymorum antiſtes,ut ex hac præfatione conſtat. Anaſtaſii nomen, quod in vitioſo atque ex ſitu corrupto exemplari obliteratum erat, ex conjectura reſtituimus : quod tempus atque ſtilus Anaſtaſio conveniant.*

Horum Sanctorum reliquiæ Romam allatæ ſunt, & depoſitæ in eccleſia,dudum ante ſub ipſorum nomine Deo dicata ſecus Tiberim,via Portuenſi, dicta Sancta Paſſara. *quod a ſanctæ Praxedis primæ patronæ vocabulo tractum Baronius exiſtimat. At forte non ſine veri*

ſimili conjectura dici poteſt, id ex nomine Abba-Cyri (ſic enim non raro Cyrus appellatur) corruptè deductum fuiſſe. Reliquiæ ſacræ in eam eccleſiam nondum illatæ fuerant, cum hæc ſcriberet Anaſtaſius. Hujus verſio magis litteræ inhæret, quam illa Bollandiana: in qua omiſſum eſt loci nomen in Arabia, ubi Cyrus & Iohannes monaſticam vitam profeſſi ſunt, de quo ſic Anaſtaſius. Ad Arabiam, quæ eſt Ægypti maritima, venit, & in caſtello, quod vocatur Cetzo, habitavit, & cum habitatione etiam habitum commutavit. *Idem artis medicæ officinam vocat* ergaſterium, *quod nos* laboratorium *appellamus.*

IV. PROLOGUS

EJUSDEM ANASTASII BIBLIOTHECARII

In Vitam ſancti Donati epiſcopi apud Euriam in Syria.

DEſideranti tibi, famula Dei Anaſtaſia, ut vitam beati Donati epiſcopi de græco in latinum transferrem ſermonem, videlicet ut merita ipſius, quæ legendo cupis decurrere, melius intelligendo cognoſcas: cum tibi apertius natura ſit locutionis janua patefacta, & totum ſubtilitatis admiſeris ſenſum. Nam & mihi hanc rem infructuoſam eſſe non arbitror, ſi tanti viri virtutes, quæ nonniſi graiis litteris continentur, per me etiam latine ſcribantur lectoribus. Orationibus ergo tuis adjutus, facta, ut dixi, de alia in aliam linguam libri tranſlatione, religioni tuæ direxi: ut habeas, quod & libenter legere, & legendo religioſe poſſis imitari.

INCIPIT VITA.

TEmporibus Theodoſii principis erat in provincia Syriæ veteris, in civitate quæ dicitur Euria, ſanctus Donatus epiſcopus. Sub ipſius territorio civitatis eſt poſſeſſio, quæ dicitur nomine Iſoria, in qua eſt tranſitus publicus. In ipſo erat fons aquæ tam noxius, ut ſi quis exinde biberet, ſtatim moreretur. Quod audiens homo Dei Donatus, convocatis ad ſe clericis dixit. Fratres cariſſimi, accepto ſancto Evangelio & Cruce, eamus ad locum fontis, & oratione facta deprecemur Dominum, ut effugetur malum, quod in aqua eſt. *Cæſo ac conſumto dracone, qui aquam inficiebat, populus* tamen non audebat adhuc ſuſpecti fontis poculum, appetere. Adproximans autem

fonti homo Dei, facta oratione orarium suum plicans, in circulo posuit in terra, ipseque rediit ad turbas, dixitque puero suo: Accipe stolam, & vade ad locum, ubi me vidisti ante modicum stare orantem, & invenies aquam, quam hauriens affer ut bibamus &c.

OBSERVATIO.

Et hanc versionem esse Anastasii non dubito, tametsi ejus nomen desideratur in Casinensi codice, ex quo superiora descripsimus. Integrum libellum edere non visum est operæ pretium, tametsi in Aprili Bollandiano ad diem XXX non alia Donati acta referantur, quam ex Menæis Græcorum, rejectis iis, quæ apud Mombritium vulgata sunt, ipsissima quæ in codice Casinensi.

His subjicimus Concilii Romani in causa Formosi supplementum, quod ex pervetusto ac præclaro codice Patrum Oratorii Romani descripsimus.

CONCILIUM ROMANUM

Quo acta Stephani VI. contra Formosum habita rescinduntur anno DCCCC IV. tempore Iohannis IX.

Lectum est quoddam indiculum, quatenus ventiletur a cunctis Ecclesiæ status & pacis. Johannes Aretinus dixit: Et nos optamus ut ea ventilentur quæ pertinent ad sanctæ Ecclesiæ exaltationem & pacis robur. Petrus Albanensis dixit: Vult dominus Papa ut legatur Synodus acta a Theodoro Papa. Et factum est. Tunc Amolo dixit: Canonicum est, ut qui injuste damnatus est, restituatur, & canonica servetur de exspoliatis sententia. Et lecta est Synodus Johannis Papæ. Tunc professi sunt Petrus Albanensis & Silvester Portuensis inter se in depositione Formosi, licet coactè: & interrogati sunt ab Amolone, cujus temporibus judicatum est. Qui responderunt: Dicant ceteri. Tunc Johannes Aretinus dixit: Perlegatur judicium finis istius Synodi. Et factum est. Quo finito Amolo Taurinensis: Legatur Synodus facta a Stephano contra Formosum. Quod & factum est. Cumque venisset, ubi Paschalis, Petrus, & Silvester contra Formosum dixerunt accusationem perjurii & laicæ

communionis; interrogati sunt, si vera essent quæ legebantur. Qui dixerunt: Minime. Iterum Paschalis dixit, nequaquam illi interfuisse synodo. Et perlecta synodo, dixit Johannes Aretinus: Dicant si interfuerunt. Petrus Albanensis dixit: Interfui, sed non subscripsi. Et inducias petiverunt. Et cum datæ eis essent, surrexerunt Petrus, Silvester, Paschalis; & interrogati dixerunt minime interfuisse.

Amolo dixit: Veniat Benedictus Protoscriniarius, & dicat quæ scripserit. Cumque venisset in medium, Johannes Aretinus dixit: Benedicte, scripsisti hanc synodum? Qui dixit: Non ego scribere debui, sed Subdiaconus de armario. Et interrogati præfati Episcopi diligenter; iterum professus est Petrus interfuisse. Stephanus Ostensis dixit: Omnes contra dominum Papam insurgitis. Tunc Antonius Brixiensis in persona omnium dixit: Jam quia nos separatos dicis a gremio apostolico, in crastinum sit examinandi suspensio. Et datæ sunt induciæ in crastinum.

Altera autem die cum resedissent, Amolo Taurinensis dixit: Quia indiscussa hesternó remansit propter datas inducias ratio; oportet, si vobis placet, ut accipiamus nunc responsum. Johannes Aretinus dixit: Ubi heri remansit, ibi, si placet, debet incipi. *Surgens Petrus Albanensis, dixit Johannes Aretinus: Volunt fratres ut detur responsum. Petrus Albanensis dixit: Veniant ceteri qui mecum fuerunt. Johannes Aretinus dixit: Aut veraces dicite litteras, aut falsas. Petrus Albanensis dixit: Veniant ceteri qui interfuerunt, quia Sedes ibi apostolica erat. Johannes Aretinus respondit: Non nos Sedem judicamus apostolicam. Cum sæpius Petrus alia non renueret nequaquam interfuisse, dixit Aretinus Episcopus: Legatur synodus. Et subjunxit: Dicat sancta synodus, si illi ea quæ destruxerunt restituere potuerunt. Quia si ita est, illud apostolicum, *Si ea qui ædificavi iterum destruxero, peccatorem me esse constituo.* Amolo Taurinensis dixit: Non hic apostolica facta est sententia: quia primitus destruxerunt, & postea idipsum reædificare conati sunt. Johannes Aretinus dixit: Ut malum in Ecclesia perpetratum funditus eradicetur. Sancta synodus acclamavit: Et nos ac petimus, ac omnes optamus. Et audita est jussio apostolica, ut daretur responsum. Petrus Albanensis dixit: Interfui, sed coacte. Interrogatus Silvester ab Amolone, dixit, interfuisse illi synodo. Ildegerius Laudensis dixit: Culpabilem hesterno in

* Surgente.

conſpectu omnium te reddidiſti, qualiter interfuiſſes ſynodo. Amolo Taurinenſis dixit: Silveſter Portuenſis, dic, fuiſti in electione Formoſi Papæ? Qui dixit: Interfui, & omnes illum inthronizavimus. Adelardus Veronenſis dixit: Dic, Silveſter, ſi fuiſti in ſynodum Franciæ? Reſpondit: Interfui. Item interrogatus ſi interfuiſſet illi horrendæ ſynodo Romæ? Reſpondit: Interfui, ſed coacte. Interrogatus Johannes Bellitranus ſi interfuiſſet illi ſynodo, reſpondit: Interfui coactus & invitus. Similiter interrogatus Johannes Galliſanus ſi interfuiſſet, reſpondit: Interfui coactè. Interrogatus ſimiliter Stephanus Ortenſis ſi interfuiſſet, reſpondit: In fine fui, & ſubſcripſi coactè. Interrogatus etiam Johannes Tuſcanenſis, reſpondit, non interfuiſſe, ſed poſtea ſubſcripſiſſe coacte. Interrogatus ſimiliter Bonoſus Narnienſis, reſpondit, nec interfuiſſe, nec ſubſcripſiſſe, nec aſſenſiſſe.

Interrogatus Johannes qui dicebatur Mutinenſis epiſcopus, ſi haberet aliquam proclamationem adverſus Gamenulfum Mutinenſem epiſcopum, vel ſi repeteret ipſam eccleſiam, an non? Reſpondit: Non repeto, neque proclamo ſuper ipſum Gamenulfum epiſcopum, ſed terra proſtratus, veniam atque miſericordiam peto.

Proſtrati poſt præfati Epiſcopi, qui interfuerunt illi Stephani ſynodo contra domno Formoſo, miſericordiam deprecati ſunt. Tunc omnis ſancta ſynodus petiit miſericordiam domni Apoſtolici, ut illud funditus eradicetur, ne ulterius Epiſcopi cogantur quid contra canonum auctoritatem per vim facere, aut ullo modo Epiſcopi in cuſtodiam trudantur. Quibus libenter domnus Papa aſſenſit. Interrogati Petrus preſbyter tituli Eudoxiæ, & Benedictus tituli Damaſi, ſi interfuiſſent illi ſynodo? Reſponderunt interfuiſſe coacte, & miſericordiam petiverunt.

CAPUT I. Synodum tempore piæ recordationis ſexti Stephani Papæ *&c. ut in Concilio Romano Tomo* IX *Labb. col.* 502. *niſi quod perturbatus eſt ordo Capitulorum, quorum duo deſunt in mſ. nempe* VIII *&* IX *adduntur vero in mſ. canones, qui habentur col.* 506. *apud Labbeum: quibus additur caput ſequens in codice Vallicellano.*

Si quis ſanctorum Patrum regulas contempſerit, & glorioſiſſimorum Imperatorum, Karoli videlicet Magni Imperatoris, & Hludovvici atque Hlotharii, necnon & filii Hludovvici, de eccleſiaſticis decimis in eorum Capitularibus ſtatuta atque ſancita

cita ſunt, non obſervaverit, & eas aliubi, niſi in baptiſmalibus eccleſiis, abſque conſenſu Epiſcopi dare temptaverit, vel retinere præſumpſerit; & qui dat, & qui recipit*, auctoritate ſanctæ Sedis apoſtolicæ & ſanctione ſanctæ Synodi excommunicationi ſubjaceat.

ADMONITIO
IN SEQUENTEM PRÆFATIONEM.

GEzo, ſubſequentis opuſculi ſcriptor, monachus & abbas fuit cœnobii ſanctorum Petri & Martiani apud Dertonam Liguriæ opidum: quod cœnobium Giſeprandus, illius urbis antiſtes, ſub medium ſæculum decimum, Ottone Magno imperante, conſtruxit, atteſtante Vghello in Italia ſacra tomo quarto col. 856. Codex, ex quo ſubjectam præfationem cum adjuncta capitulatione deſcripſimus, exſtat in Padolironenſi ſancti Benedicti monaſterio prope Mantuam. Idem liber, ſed ſine præfatione, habetur in alio codice Conventus ſanctæ Crucis Minorum obſervantium apud Florentiam: quo ex codice piæ memoriæ Cardinalis Bona exemplum deſcribi, & ad noſtrum Acherium tranſmitti olim curavit, abſque nomine auctoris. Non dubium eſt quin Gezo Paſchaſii Radberti doctrinam pro catholica habuerit: cum librum Paſchaſii fere integrum in ſuum tranſtulerit, eumque diſcipulis ſuis propoſuerit ad credendum. Non viſum eſt operæ pretium Gezonis opus integrum exhibere, cum nihil ſingulare contineat: ratis ſufficere indicem capitulorum in ſpecimen operis. Si cui tamen ſecus placuerit, exemplum ejus habemus in promtu ex codice Florentino.

His ſuccedent epiſtolæ quatuor, quæ ad ritum Ambroſianum pertinent, deſcriptæ ex codice bibliothecæ Ambroſianæ.

PROLOGUS VEL EPISTOLA
SEQUENTIS OPERIS
GEZONIS MONACHI
De corpore & ſanguine Domini.

DIlectiſſimis fratribus, quibus ex divina diſpenſatione, quantum propria permittit infirmitas, paternam impen-

do ſollicitudinem, Gezo, Dei & Domini noſtri Jeſu-Chriſti ſervus. Decreveram quidem olim, Fratres cariſſimi, graviſſimorum mihi conſcius delictorum, patriam parenteſque relinquere, & in aliquod me conferre conſecretum: ubi a ſæcularium negotiorum ſtrepitu omni modo ſequeſtratus, in omnipotentis Dei ſervitio ævum tranſigerem, peccata mea jugiter deplorans, & continua pænitentiæ ſatisfactione clementiſſimum Dominum & Judicem univerſorum ad miſerendum invitans. Quantum autem huic decreto voluntatis meæ, reverendæ memoriæ dominus GISEPRANDUS, illo tunc tempore noſter epiſcopus, & vi & auctoritate reſtiterit, non habetis incognitum, aſſerens non eſſe canonicum, ut relicta eccleſia, in qua nutritus & ordinatus fueram, meo arbitrio alio demigrarem: ſe vero numquam mihi ad iſta præbiturum eſſe conſenſum: præſertim cum jam ipſe decreverit in propria eccleſia, ubi beatiſſimi martyris Martiani corpus humatum quieſcit, monaſterium conſtruere: in quo ſi omni modo ſtatueram mutare propoſitum, & ſolitudo mihi non deeſſet, & ad ſerviendum Deo juxta libitum cuncta ſuppeterent. Quam ergo pollicitationem pro mea tunc imperitia ægre ſuſcepi: quia æſtuanti deſiderio nimis prolixa tanti temporis videbatur exſpectatio. Prævaluit tamen ejus auctoritas: quoniam tanti viri juſſionibus non parere, & conſiliis non acquieſcere, non modo temerarium, verum etiam inſaniæ ſimile diceretur. Acceleravit igitur quantocius implere promiſſum; & poſtpoſitis curis omnibus ſæculi, quibus nimium impediebatur, ad monaſterii fabricam ſe totum tranſtulit, indulta mihi bono animo licentia monachum profitendi. Nec diu moratus, ubi proſperari in manibus ſuis cœptum opus Domino cooperante perſpexit, omni mihi inſtantia cœpit imminere, ut totius loci curam ſuſciperem, & in lucrandis Deo animabus ſollicitum me vigilemque præberem. Repugnanti itaque mihi, & pondus regiminis non ſegniter refugienti, eo uſque inſtitit, & inrevocabilis manſit; ut nulla a me excuſatione ſuſcepta, ſub divini ſe nominis obteſtatione conſtringeret, quod niſi eo die voluntatis ejus arbitrio me committerem, ut ſubirem ſarcinam quam jubebat; ſine aliqua dilatione eliminatis hinc his ipſis, qui pauci admodum habebantur, monachis, canonicis, quos jam ad hoc præparaverat, locum traderet incolendum. Suſcepi itaque infirmis humeris grave pondus regiminis, & nimia neceſſitate compulſus, illius profeſſionis magiſter factus ſum, cu-

jus non fueram ante discipulus. Dispensationis igitur mihi per vos creditæ ex eo tunc tempore curis mordacissimis occupatus, dum utilitati vestræ plurimum intendo, & quæ potissimum vobis expediant mecum ipse pertracto; occurrit animo de Dominici corporis & sanguinis Sacramento mellitum vobis atque florulentum, sacrisque permixtionibus sobrie temperatum poculum pro mei ingenii paupertate conficere, quod dilectioni vestræ & voluptati sit, & saluti. Sanctorum siquidem catholicorum Patrum scripta lectione percurrens, & intenta, quantum potui, meditatione retractans, quicquid in eisdem absolutius atque enodatius ad intelligendum de tantæ,tamque sublimissimæ rei mysterio invenire valui,in unius libelli corpusculum compendiosa brevitate redegi. Quod vobis, si Spiritus-sancti favor adspiret, nec ex intellectus difficultate displiceat, & ex sui parvitate complaceat: imitatus in hoc opusculo Paschasium Ratbertum, qui de hac eadem re Placido cuidam suo discipulo libellum luculento sermone composuit; eosdem ipse quos & ego secutus auctores, beatissimos scilicet Domini sacerdotes, Cyprianum, Hilarium, Ambrosium, Augustinum, Gregorium, Johannem, Isidorum, Isicium, Hieronymum & Bedam: de quorum omnium scriptis quosdam sententiarum decerpimus flores, causæ valde necessarios, item Dominici corporis & sanguinis suavissimum odorem exhalantes. Ipsius vero Paschasii libellum totum pæne, sicut invenimus, ita in nostrum transtulimus, sensum ejus potius in aliquibus locis, quam verba sequentes, & superflua quæque vitantes. Ut autem tanti mysterii gratia liquidius & purius vestris mentibus favore sancti Spiritus commendetur, miraculorum copiam congessi, quæ sanctis ac diligentibus se olim Dominus revelare dignatus est ad laudem & gloriam suam; ut ostenderet quid eis præparaverit in cælis, quibus tantum munus reliquit in terris; simul etiam illud attendens, ut si quibus forte, vel propter tarditatem sensus, vel propter litterarum imperitiam, redemptionis hujus sacramentum ex Patrum scriptis non poterit esse perspicuum, signorum fiat revelatione manifestum. Qua verò reverentia, quove timore sacro altari debeatis assistere, participationem tantæ gratiæ præstolantes, ne forte (quod absit) communicantibus vertatur in perniciem, quod sumere cupitis ad salutem; libello huic, quantum potui, studiose adnexui: ut in omnibus Domino placentes, & ego ex vestro provectu, & ex meo vos

labore atque sollicitudine misericordiam invenire valeamus in die Domini. Accipite igitur, Fratres carissimi, eo quo offertur affectu qualecumque parvitatis meæ munusculum; nec ex mea vobis humilitate vilescat, quod ex sensus sui continentia gloriosum est atque præclarum. Non enim sine miraculo poterit a legente contemni: quia etsi minus habet aliquid in eloquio, nihil tamen præstantius esse potest in materia, qua digne credentibus vita præstatur incorruptibilis & æterna. Nec parvipendatis obsecro gratiam Domini, sed de ejus lectione intelligite, quanta sit virtus vitam æternam in terris accipere, angelicisque dapibus quotidie saginari. Quoniam etsi Deo plena sunt omnia, nos quoque coram oculis divinæ majestatis semper versamur; plurimum tamen coram sanctis altaribus & Dei vultum, & Angelorum præsentiam observare oportet atque vereri: ubi tanta tamque excellentia nobis Verbi Dei virtute atque miseratione præstantur, quanta nullus hominum eloqui potest. Ipse autem Deus & Dominus noster, Verbum, virtus & sapientia Patris, hanc eamdem gratiam, quam jam præstitit, conservet simul & tueatur in vobis; & oculos quos vobis aperire jam cœpit, plenius illuminare dignetur: per quem, & cum quo æterno Patri est laus omnis & gloria, honor atque magnificentia & potestas cum sancto Spiritu a sæculis & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum, Amen.

Sequuntur versus domni Odonis de Sacramento corporis & sanguinis Domini

Convivas epulis mundos Deus esse superni, &c.

Incipiunt versus Paschasii Ratberti ad Placidum discipulum

Regis adire sacræ, &c.

X *Ecclesiæ fides catholica.*

XI *Non est confidendum in humana prudentia.*

XII *De Dei verbo Cyprianus vel Hilarius.*

XIII *Augustinus de Dei verbo.*

XIV *De libello Paschasii Ratberti ad Placidum discipulum, Christi communionem verum ejus corpus & sanguinem esse non dubitandum.*

XV *Quod hoc mysterium Christi nullus fidelium debeat ignorare.*

XVI. *Quid sint sacramenta, vel quare dicantur.*

XVII *Vtrùm sub figura, an veritate hoc mysterium calicis fiat.*

XVIII *Quid sit inter immolationem veterum, figurasque legalium, & inter sacramentum dominici corporis ac sanguinis.*

XIX *Quid sit digne ad vitam percipere corpus & sanguinem Christi.*

XX *Quibus modis dicitur corpus Christi.*

XXI *Quod in hac communione aut judicium percipiatur, aut præmium.*

XXII *Quod necesse fuerit quod semel gestum est, Christum quotidie immolari: quid boni tribuant hæc mysteria digne accipientibus.*

XXIII *Cur in pane & vino hoc mysterium celebratur.*

XXIV *Cur in calice aqua misceatur.*

XXV *Vtrum plus habeat aliquid hoc mysterium, quoties a bono; aut minus quippiam quam Veritas repromittit, si à malo conficiatur ministro.*

XXVI *Vt quid nec colorem, aut saporem in sacramento minime permutant.*

XXVII *Quod hæc sæpe visibili specie apparuerint.*

XXVIII *Quibus verbis hoc mysterium conficiatur.*

XXIX *Vtrum hoc corpus post consecrationem panis jure queat vocari.*

XXX *Vtrum plus ex eo habeat qui majus, an qui minus accepit.*

XXXI *Cur hoc mysterium ante passionem discipulis traditur.*

XXXII *Vt quid in sanguine Christi fragmentum corporis admiscetur.*

XXXIII *Cur generaliter hoc a jejunis mysterium sacræ communionis celebratur, cum Dominus discipulis post cœnam hoc tradidit.*

XXXIV *Quid sit quod Dominus ait,* Non bibam amodo de hoc genimine vitis, donec illud bibam novum in regno Patris mei.

XXXV *Si ulla defferentia sit in hoc mysterio justo & pænitenti reconciliato.*

XXXVI *Quid digne vel indigne sumentibus dominici corporis & sanguinis præstet Eucharistia.*

XXXVII *Quid beatus martyr Cyprianus affirmat se præsente contigisse his, qui polluti de idolaticis, dominici corporis & sanguinis sacramenta temere susceperunt.*

danda sit; nec attendendum cujus sit meriti, per cujus auctoritatem hoc facit, etiam si injusta videatur (quod absit) excommunicatio.

I. EPISTOLA DOMINI PAULI SACERDOTIS & Gebehardi religiosorum virorum sanctæ ecclesiæ Ratisponensis, missa ad presbyterum Martinum, thesaurorum sancti Ambrosii Custodem, pro officio Ambrosiano.

MArtino fidelissimo Custodi thesaurorum beati Ambrosii, Paulus & Gebehardus Germani, investigabiles divitias Christi. Tertius annus est, quod una tecum & cum ceteris Ambrosianis lectissimam sancti Spiritus festivitatem celebravimus, & adhuc sollemnizant mentes nostræ ex memoria dulcedinis vestræ. Multum enim humane & honeste tractati sumus a vobis. Hinc etiam eodem anno misimus vobis suavissimam expositionem Ambrosii specialis vestri Doctoris in partem gratiarum actionis. Nunc autem & quam intime salutantes dilectionem vestram, impense rogamus, ut transcribi nobis faciatis Sacramentarium ejusdem sancti Ambrosii cum Antiphonario ejus, nobisque sine dubio redempturis pretium scriptori transmittendum designetis. Hoc verò gratuitum caritatis tuæ munusculum esse volumus, ut nobis initia & fines evangelicarum & apostolicarum lectionum, secundum morem vestræ ecclesiæ ad Missas legendarum, in breviario comprehendas. Insuper & catalogum, quem mihi Paulo promisisti, Mediolanensium Episcoporum subjungas. Præterea primum susceptorem nostrum abbatem de sancto Dionysio, deinde ab-

batem de ſancto Victore, clerum quoque ſancti Nazarii, & venerabilem Ambroſium presbyterum, benefactores noſtros, ex parte noſtra ſalutare te depoſcimus. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum omnibus vobis, Amen.

II. ITEM EPISTOLA EORUMDEM nobilium virorum ad eumdem miſſa, venerabili laude plena ſub nomine ad Anſelmum.

ANſelmo, ſtellæ prælucidæ in firmamento Mediolanenſis eccleſiæ divinitus poſitæ, Paulus & Gebehardus deſideratores luminis ejus; nobilem claritatem in ſplendoribus ſanctorum. Quoniam princeps in divinis laudationibus apud Latinos præfulſiſſe cognoſcitur mellifluus doctor Ambroſius, idcirco ne ingrati ſimus tam ſanctis primordiis, habere delectamur notitiam tantæ auctoritatis. Hoc dicimus, quoniam probitatem tuam admirari comperimus, cur nos, qui habemus Ordinem Romanum, ſimul habere geſtiamus Ambroſianum. Fuit olim tanta Mediolanenſis eccleſiæ gratia & excellentia, ut Aurelio & Auguſtino, ceteriſque Africanis præſulibus non ſufficeret in dubiis rebus Romanum conſulere Pontificem, niſi pariter conſulerent & [a] Mediolanenſem. Deſine ergo admirari imitatrices ſanctorum Patrum inquiſitiones noſtras, & adhibe oportunas opitulationes tuas: ut Ordo Ambroſii, dulciſſimi ſancti Spiritus organi, quem diſcipulus ejus doctor eximius Auguſtinus traduxit in Africam, nobis transferatur in Germaniam, ad excitandam & dilatandam boni odoris fragrantiam. Nam & nos parati ſumus ejus cunctorumque fratrum tuorum voluntatibus ſatisfacere, ſicubi forte nos aliquid Ambroſiani operis, quod vos non habetis, contigerit invenire: ſicuti Veronæ poſiti fecimus, quando expoſitionem quinti-decimi Pſalmi, in qua de morte Gratiani Imperatoris agitur, domno Martino, ejuſdem beati Ambroſii theſaurario, tranſmiſimus. De cetero optamus, ut cum beatiſſimi Ambroſii præſidio, numquam tibi deſit ſanctiſſimæ Dei genitricis Mariæ, ejuſque proximæ Teclæ veneranda interceſſio.

a Hoc ſpectat ad Concilium tertium Carthaginenſe, cujus Patres conſultationem direxerunt ad Siricium Papam & ad Simplicianum Mediolani Pontificem.

III.

III. ITEM AD MARTINUM *pro dubitatione Sacramentarii.*

MArtino, fidelissimo Custodi paucorum bonorum beatissimi Ambrosii, Paulus & Gebehardus humiles amici ejus, super multa constitui in introitu gaudii Dominici. Magnas referimus gratias benivolentiæ tuæ, Pater amantissime, quoniam caritatis nostræ notitiam non solum dignatus es in gremio tuo confovere, sed etiam principalis cleri piis manibus & oculis curasti exhibere. Quod autem ambiguitatem removeri postulas ab appellatione Sacramentarii; nos nullum appellamus Sacramentarium, nisi librum Missalium orationum absque lectionibus evangelicis, apostolicis & propheticis, quarum fines & principia secundum Ambrosianam exceptionem petentibus nobis annotare pollicitus es. Nam illum titulum, quem tu ita ponis, *Incipit liber Sacramentorum*, nos non habemus. quippe qui non unum tantum, sed & sex Ambrosianos libros de Sacramentis lectitare solemus. Verum quod interrogas, utrum Antiphonarium cum notulis, vel sine notulis habere velimus; nihil Ambrosianæ integritatis deesse nobis volumus: quoniam ipsa species operum ejus & usum eorum nescientes oblectat. Mitte ergo nobis Antiphonarium cum notulis, & Sacramentarium cum solis orationibus & præfationibus Ambrosianis. Nam gestis sanctorum, quæ Missarum celebrationibus apud vos interponi solent, non indigemus, quoniam his abundamus. Etiam dicenda de pretio quod mandasti, vel de gratiarum actione quam meruisti, litterarum injunximus portitori. De cetero optamus, ut post thesauros beatissimi Ambrosii, cum eodem possidere merearis inenarrabiles divitias Christi.

IV. INVECTIVA DOMINORUM PAULI *& Gebehardi ad Martinum sacerdotem pro Rege Cunrado.*

MArtino, fidelissimo Custodi thesaurorum sancti Ambrosii, Paulus & Gebehardus intimi dilectores ejus, Ambrosianis intercessionibus redintegrare quidquid corruptum est perfidorum contagione. Quod Agareni nostri tamdiu illudere potuerunt nobilissimæ Mediolanensium ecclesiæ, scias nos vehe-

menter admiratos graviter doluisse, magnoque stupore defixos scribendi ad te consuetudinem intermisisse. Nunc verò quia beati Ambrosii meritis cessisse feruntur Ismahelitæ, & ingenuæ retractationis lumen dicitur refulsisse, libet iterum scribere caritati tuæ, hortantes te deinceps Ambrosiano exemplo declinare Eugenium, & amplecti Theodosium. Nobis quoque, sicut sæpius postulatum & laudatum est, duplicem Ambrosianæ auctoritatis Antiphonarium, diurnum videlicet ac nocturnum, sine mora transmittere comparandum à præsentium latore, exceptis orationibus quas jam misisti, & hymnis, quorum non minor copia nobis est, quam tibi. Nostrum erit cogitare, ut ingratitudinis non accusemur, neque ex tua benevolentia, neque ex nostra conscientia. De cetero Dominus custodiat te ab omni malo, custodiat animam tuam Dominus, beati Ambrosii patrociniis super te vigilantibus.

V. RELATIO MARTINI SACERDOTIS & thesaurorum S. Ambrosii Custodis ad carissimos fratres & amicos Paulum & Gebehardum.

GEbehardo & Paulo venerabilibus fratribus & amicis, Martinus thesaurorum beati Ambrosii Custos, in agone fideli persistere, & a vestigiis beati Petri non deviare. Quod de vestris Agarenis, qui proselyti sive vana vallis esse probantur, intimandum transcribendo invective procurastis; nunc a nobis rescribendo rem & rei causam suscipiatis. In deserto enim populus rebellis & incredulus ex Aaron digitis vitulum conflatilem ex igne & auro ad suam superstitionem sibi conflavit. Ipsius tamen Aaron & Hur conscientia totiusque stirpis Leviticæ sana interius existente, conscientia intemerata & impolluta permansit. Insulsi quippe populi voce non minus acclamante, *Hii sunt dii tui Israël, qui eduxerunt te de terra Ægypti, & de domo servitutis.* Eadem vero ratione. Siccimitæ contra Joathan filium Hierobaal legitimum, Abimelech filium ejusdem Gedeonis, aliqua tamen sibi materna consanguinitate conjunctum, sine aliquo respectu Dei sibi dominum constituerunt, interfectis septuaginta filiis Hierobaal super lapidem unum &c. Quod autem de Eugenio & Theodosio intulistis, verbis Cusai Arachitæ ad Absalon de fuga David requirente vobis respondere non pigebit. Dicebat ergo Absalon Cusai: *Estne gra-*

tia David patris mei amici tui, ut sine te vellet abscedere? Cui respondit Cusai: *Ave Rex, ave Rex.* Et adjecit: *Illius ero quem Dominus elegerit.* Illud vero quod de Ismahelitis interpolare voluistis, qui obedientes sibi, & non Deo interpretantur; adhuc grana cum paleis in area dominica versantur, quæ ventilabro examinis dominici discernentur. Hinc rursus Paulus ad Thessalonicenses scribit: *Qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat.* Item Ambrosius in libro Sermonum cap. XI. Qui navem Petri « non ascendit, diluvio inundante peribit. Hanc Dominus noster « ascendit, quando Evangelium mundo nunciavit: & in illa, quam Dominus Petro tradidit, Deo juvante nostra fides inconvulsa permanebit. Unde idem Ambrosius quibusdam dicit in libro I. Pænitentiæ: Non habent hereditatem Petri, qui Petri fidem non habent, quam impia divisione quidam discerpunt. Multum enim ille qui videbatur auster esse, & qui leniter flare debuerat, hanc Christi navem turbavit. Sed ut illa omittamus, ad cetera quæ nobis mandastis, quantumcumque valuimus, fideliter sicut decet explevimus. Pretium etenim libri est sol. XLV. & vix pro tanto habere potuimus. Sed ibi poteris invenire omne Officium: & cantus illi qui sunt absque notulis, & abbreviati omnes sunt cum notula inantea. Sciatis namque nos in litteris vestris & in memoria vestri valde jocundatos esse: & quia in tanto amore habetis doctrinam beati patris nostri Ambrosii, quamplures gratias Deo & vobis cum clero nostræ civitatis indifferenter referimus. Valete. Amen.

Ambros. lib. I. de Pænit. c. 6.

OBSERVATIONES DE RITU AMBROSIANO.

I. *Non erunt inutiles (ut speramus) superiores quinque epistolæ ad illustrandum ritum Ambrosianum, qui hactenus viget in ecclesia Mediolanensi. Iam dudum nos tenet cogitatio, ut ad hanc rem, sane præclaram, explicandam aliquid conferre conemur. Quam ob rem in brevi mora, quam fecimus aqud Mediolanum, nihil non tentavimus, ut istius ritus originem & primam institutionem e tenebris pro modulo erueremus. Ita enim in obscuro sunt ea principia, ut quid de his statuere liceat, ignoretur. Sed diuturniori mora opus fuisset ad id exsequendum. Interim quod in illis temporis angustiis concessum est nobis, nonnulla observavimus de illo ritu, quæ hic in pauca conferenda sunt.*

II. *Scriptæ sunt præmissæ epistolæ eo tempore, quo, mortuo Heinrico primo Imperatore, Conradus Salicus & Cono Dux de principatu de-*

certabant, id est anno M XXIV. *Id patet ex epistola quarta. Paulus & Gebehardus, epistolarum auctores, Canonici erant Ratisponenses: ex quibus Gebehardus postea in sedem ecclesiæ Ratisponensis evectus est Conradi favore, qui ejus frater erat. Illi amore Ambrosii ejusque doctrinæ capti, cum Mediolanum ivissent, visa ritus Ambrosiani majestate, eum in suam ecclesiam cum Ordine Romano inducere cogitarunt. Petunt proinde libros huc necessarios*, Sacramentarium, Antiphonarium, initia & fines evangelicarum, apostolicarum, & propheticarum lectionum, *una cum* catalogo Mediolanensium Episcoporum. *Nam hymnos, & acta Sanctorum, quæ in sacris apud Mediolanenses legebantur, jam penes se habebant.* Sacramentarium *appellant* Librum Missalium orationum & præfationum: Antiphonarium *vero codicem, qui antiphonas in diurnis nocturnisque officiis cantari solitas continebat. In beneficii hujusce proxenium Martino, Ambrosianæ basilicæ custodi seu thesaurario*, Veronæ positi, aliquid Ambrosiani operis, *quod non habebant Mediolanenses, præmiserant, nempe* expositionem * quinti-decimi Psalmi, in qua de morte Gratiani Imp. agitur. *Ex quibus intelligimus, egregium illud par, Paulum scilicet & Gebehardum, Italiam peragrasse, ut Ambrosii operum reliquias colligerent.*

* l. sexagesimi-primi

III. *In Ambrosiana bibliotheca, quæ superiores nobis litteras suppeditavit, invenimus vetus Ordinis Ambrosiani Antiphonarium, & antiquum catalogum Mediolanensium Antistitum, quem mox subjiciemus, secuti hac in re Pauli & Gebehardi consilium. Præter ea in eadem bibliotheca & in archivo ecclesiæ metropolitanæ exstant veteres item codices, qui tum Orationes & Præfationes Missarum, tum Evangelia, aliasque lectiones ritus Ambrosiani continent: sed nullus codex annos octingentos superat. Hoc loco inquirendum occurrit, primo an illius Ordinis seu ritus, qui Ambrosianus appellatur, primus auctor fuerit Ambrosius: deinde qualis fuerit ille ritus; & an idem hactenus in ecclesia Mediolanensi immutatusque perseveret, tum in iis quæ ad Missam, quam in illis quæ ad cetera divina officia pertinent.*

I.

IV. *Ambrosium hujusce ritus primum institutorem non fuisse censent recentiores, Iosephus Vicecomes, & præter alios piæ memoriæ Cardinalis Bona in cap.* XVIII *divinæ Psalmodiæ. Verum contraria fuit veterum persuasio, VValafridi Strabonis, qui ante annos octingentos vivebat; Landulfi senioris, atque Pauli & Gebehardi in superioribus epistolis: quibus sine dubio consentit antiqua traditio ecclesiæ Mediolanensis. Iosephus Vicecomes ait in lib.* II. *de ritibus Missæ*

cap. XII, *Missæ ordinem a sancto Barnaba apostolo; psallendi autem regulam a Mirocle te archiepiscopo Mediolani institutam fuisse. De psallendi norma repugnat Paulinus in libro de Ambrosii vita: ubi tempore Justinæ persecutionis* primo antiphonæ, hymni, ac vigiliæ in ecclesia Mediolanensi, *inquit*, celebrari cœperunt: cujus celebritatis devotio usque in hodiernum diem, non solum in eadem ecclesia, verum per omnes pæne Occidentis provincias manet. *Adstipulatur iisdem fere verbis Augustinus in lib.* IX *Confessionum cap.* VII. Tunc hymni & psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus mæroris tædio contabesceret, institutum est, & ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac pæne omnibus gregibus tuis & per ceteras orbis partes imitantibus.

V. *Missæ ordinem atque ritum a primis Christianæ religionis apud Mediolanenses institutoribus, qualis primis illis temporibus erat, traditum fuisse non infitiamur. Verum sine multo rituum apparatu sacra tunc fiebant, nec rata fixave erat eorum dispositio, nec uniformis. Paullatim ad certam quamdam Liturgiæ formam se se composuerunt ecclesiæ: quæ forma in ecclesia Occidentali non una fuit. Alia quippe Romanis, alia Gallis, alia Hispanis, Afris alia competebat: tametsi præcipua liturgiæ capita ubique concordabant. Sua etiam fuit, superestque etiam nunc ecclesiæ Mediolanensi forma sacrificii, ab aliis diversa: cui id privilegii concessum est, ut ceteris ferme abrogatis & ad Romanam redactis, sola retenta sit cum Romana apud occidentales. Nec dubium quin hoc tributum fuerit Ambrosio, quem hujusce ritus auctorem majores nostri semper habuerunt, ob idque ab auctore Ambrosianum Ordinem appellarunt. Notum est quod ait VValafridus Strabo in lib. de ritibus ecclesiasticis cap.* XXII. Ambrosius Mediolanensis episcopus tam Missæ, quam ceterorum dispositionem officiorum, suæ ecclesiæ & aliis Liguribus ordinavit. quæ & usque hodie in Mediolanensi tenentur ecclesia.

II.

VI. *Qualis fuerit Ambrosii tempore divinorum Officiorum, sive in vigiliis, seu in Missis ab eo instituta disciplina, non facile est explicare. Atque ut a lectionibus incipiamus, hæ duplicis generis erant: una fortuitæ, & ut ferebat vel præsidentis arbitrium, vel librorum sacrorum continuata lectio: altera sollemni ritu constitutæ. De hoc sollemni lectionum more loquitur Ambrosius in epistola* XIV *ad Marcellinam, ubi exponit persecutionem ab Arrianis, Justina duce, ad Dominicam Palmarum Ecclesiæ intentatam. Postera die*, audistis fi-

lii, *inquit Ambrosius*, librum Job hodie legi, qui SOLLEMNI MORE est decursus & tempore. *Deinde feria quarta* lectus est DE MORE liber Jonæ. Erat autem dies, quo sese Dominus pro nobis tradidit, quo in Ecclesia pænitentia relaxatur. *Itaque feria secunda hebdomadæ sacræ* sollemni more *liber Iob recitari solebat: feria quarta liber Ionæ. Morem legendi in Ecclesia Scripturas sacras Ambrosio antiquiorem esse, adeoque ejus originem Ambrosio auctori non esse tribuendam existimamus. Secus est de alterno cantu Psalmorum & hymnorum: cujus ritus Mediolani institutor Ambrosius ex dictis censendus est. Quippe ante Ambrosium, id est ab exordio nascentis Ecclesiæ, certis diebus & horis Fideles conveniebant in ecclesiam ad audiendas lectiones & Psalmos recitandos: sed hæc recitatio apud Mediolanenses absque cantu fiebat ante Ambrosium: qui tamen fortasse illius ordinis disciplinam certis legibus adstrinxit.*

VII. *Pauca hujusce disciplinæ vestigia supersunt in Ambrosii libris. Iam vidimus feria secunda majoris hebdomadæ librum Iob* sollemni more *fuisse* decursum & tempore: *& feria quarta sequente librum Ionæ* de more. *Decembris die* VII. *quando sancti Doctoris ordinatio annua festivitate recurrebat*, Pulcre mihi, ait, hodie legitur Legis initium, quando mei natalis est sacerdotii. *quæ verba leguntur in ejus commentario super Lucam lib.* VIII. *num.* 73. *novæ editionis. Hoc Legis initium videtur fuisse desumtum ex Deuteronomio, non vero ex Evangelio Lucæ, quod tunc sanctus Doctor ad populum interpretabatur. Ad hæc in concione de basilicis non tradendis contra Auxentium, meminit lecti Evangelii de ingressu triumphali Christi Domini in urbem Ierosolymorum.* Audistis quod hodie lectum sit. Pullum sibi asinæ Salvator per Apostolos jussit adduci, mandavitque, ut si quis resisteret, diceretur: Dominus ejus operam desiderat. *Alia eodem die lectio item facta de vinea Nabuthæ ex libro tertio Regum cap.* XXII. *Post hæc de evangelica lectione subdit ibidem Ambrosius:* Lectio nempe ista nulla nostra dispositione recitata est, sed casu, quæ præsentibus bene aptatur temporibus. *Lectio hæc casu facta dicitur, habita ratione urgentis persecutionis, sed non ratione temporis, in quod illa persecutio incidebat. At difficile est statuere, cui tempori assignata fuerint prædictæ lectiones. Neque vero Evangelium de Christi super asinam processione antiquitus in ecclesia Mediolanensi legebatur Dominica Palmarum, ut in Romana, sed Dominica quarta Adventus: quo die ibidem legitur etiam nunc. An vero tempore Ambrosii, affirmare non ausim. Saltem hæc observatio viam*

aperire potest ad conciliandum id, quod Ambrosius de illis turbis Auxentianis scribit, tum in hac concione, tum in epistola XIV *ad Marcellinam sororem. quam controversiam erudite tractavit V. Cl. Godefridus Hermannus in Observationibus ad Vitam Ambrosianam: ubi recte advertit, non ad idem illius persecutionis tempus spectare epistolam* XIV *ad Marcellinam, & concionem prædictam contra Auxentium: sed hanc concionem videri posteriorem. Atque adeo epistola* XIV *ad Dominicam Palmarum anni* CCCLXXXVI *referenda est; concio vero illa fortasse ad subsequentem Adventum, si Evangelium de ingressu Domini triumphali in urbem Ierosolymorum tempore Adventus lectum est, uti modo legitur, legebaturque olim in multis ecclesiis, immo etiam in Romana, ut patet tum ex Homiliario Pauli Diaconi, ubi hoc Evangelium ponitur Dominica prima Adventus; tum ex variis capitularibus Evangeliorum. In Quadragesima porro Evangelium Iohannis de cæco nato lectum fuisse patet ex epistola* XLV *ad Bellicium.* Audisti, frater, lectionem Evangelii, in qua decursum est, quod præteriens Dominus Jesus vidit à generatione cæcum. *Et infra:* Veni ad baptismum: tempus ipsum adest: veni festinus. *Hæc verba tempus Quadragesimæ denotant, quando Electi seu Competentes ad suscipiendum baptisma excitabantur.*

VIII. *Multa alia loca exstant apud Ambrosium, ubi fit mentio de lectione librorum sacrorum, sed quibus diebus facta fuerit, non satis perspicuum est. In lib.* II *de Iacob & vita beata cap.* V. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum, sicut legi audisti hodie, *ex Lucæ cap.* XII. *In libro de Elia & jejunio cap.* XIX. Audistis hodie quid lectum sit: Mercatores, inquit, Phœnicum transmittentes mare, *Isaiæ cap.* XXIII. *Quod quidem lectum fuisse instante Quadragesimæ jejunio colligitur ex sequenti cap.* XXVIII. Canamus tuba, tamquam in prœlium progredientes: certamen imminet; certamen nostrum jejunium est. *Præterea libri Tobiæ expositionem aggressus est Ambrosius*, lecto prophetico libro, qui inscribitur Tobias, *ut ipse initio expositionis suæ declarat. Denique, ut cetera prætereamus, in epistola* XVIII *ad Marcellinam diserte scribit, prophetiæ Ieremiæ caput primum de baculo nucino fuisse recitatum; simulque Evangelium de convivio Pharisæi.* In libro prophetico scriptum: Sume tibi baculum nucinum... Hæc de prophetica lectione libata sunt. Evangelii quoque lectio quid habeat, consideremus. Rogavit quidam Pharisæus Dominum Jesum ut manducaret cum illo, &c. *Lectionem Evangelii sancti Io-*

hannis de adultera memorat idem vir sanctus initio Apologiæ David: & cap. v *ejusdem libri Evangelium Lucæ de homine divite, qui abiit in regionem longinquam. Postremo in epistola* LII *ad Studium quindecim Psalmos graduales, quos* anabatmos *vocat, comparat cum historia Ezechiæ de quindecim gradibus ascensionis Solis, & cum quindecim diebus, quibus Paulus apud Petrum commoratus est.*

III.

IX. *Non eumdem lectionum ordinem, atque tempore Ambrosii, saltem in omnibus, observari modo in ecclesia Mediolanensi, facile probari potest ex duobus indubitatis locis. Liber Iob, ut superius vidimus, legebatur feria secunda sacræ hebdomadis: & prophetia Ionæ feria quarta sequente. Nunc vero neutra legitur ipsis diebus, neque ad matutinum officium, neque ad Missam. Nam utraque feria ad matutinas horas recitantur lectiones ex prophetia Ieremiæ: ad Missam vero ex Isaia. Porro Ionas modo legitur ad Missam feria secunda hebdomadæ quintæ in Quadragesima, itemque feria quinta in Cœna Domini: quo die prolixa ex Iona lectio nunc recitatur. Attamen verisimile est, Evangelium de cæco nato, quod nunc in usu est Dominica tertia Quadragesimæ, unde & vocabulum accepit* Dominica de cæco, *itidem Ambrosii tempore lectum fuisse eodem die, aut certe in Quadragesima, ex dictis. Denique Psalmum* Dilexi *in exsequiis mortuorum, uti etiam nunc, recitatum fuisse satis innuit Ambrosius in Concione de obitu Theodosii*: in quo Psalmo, *inquit*, dum legitur, velut ipsum Theodosium loquentem audivimus.

IV.

X. *Ordinem Missæ ei, qui nunc in usu est, antiquitus non multum absimilem fuisse colligimus ex paucis, qui nobis restant, hujus argumenti apud Ambrosium locis. Unus est in epistola* XIV *ad Marcellinam.* Sequenti die (erat autem Dominica, *scilicet in Palmis seu* in Ramis olivarum, *ut loquuntur Mediolanenses*) post lectiones atque tractatus dimissis catechumenis, Symbolum aliquibus competentibus in baptisterii tradebam basilica. *Ubi tria observare juvat, unum ad propositum, nempe lectionibus propheticis, apostolicis & evangelicis successisse, ut modo, tractatum seu concionem. Alterum est, Symboli traditionem Competentibus Ambrosii ævo factam fuisse, quemadmodum apud Gallos etiam & Hispanos, ipsa Dominica Palmarum, non sabbato præcedente, ut in Ambrosianis Missalibus posterioribus notatur. Alius in Africa ritus, alius item in ecclesia Romana, in qua Symbolum feria quarta hebdomadæ quartæ Quadragesimalis tradebatur ex Ordinis Romani præscripto. In Africa vero quintodecimo*

decimo die ante Pascha. qua de re vide sis Augustini sermonem LIX *nova editionis, & Notationem ad sermonem* CC XII. *Tertium observatione dignum est, baptisterii basilicam, etsi majori vicinam, ab ea tamen tantisper separatam fuisse: ut in multis Italiæ locis etiam nunc advertere licet.*

Evangelio recitando non nudum venerandi nominis JESU *vocabulum proferebatur Ambrosii ævo: sed* DOMINUS JESUS *semper appellabatur. In epistola* XVIII. Rogavit quidam Pharisæus DOMINUM JESUM. *& in epistola* XLV. Præteriens DOMINUS JESUS vidit a generatione cæcum. *Idem ritus hactenus servatur in ecclesia Mediolanensi: quod etiam in Gallicana olim fiebat.*

XI. *Ceterum Ambrosius non modo Dominicis, sed singulis diebus sacra celebrabat: cujus rei unicum adducimus testimonium ex epistola* XIV *sæpe memorata.* Vos quoque ipsos mihi bonos filios gestiebat eripere, pro quibus ego quotidie instauro sacrificium.

XII. *An vero tunc Eucharistia sacra in Viaticum apud Mediolanenses asservaretur, quæstio esse potest. Sane id colligi videtur ex Paulino in Ambrosii vita: qui cum morti proximus esset, ab Honorato divinitus excitato absque mora Viaticum accepit, indicta Missa, quod temporis angustia non ferebat. Accedit etiam locus ex epistola* LX *ad Felicem Comensem episcopum, ubi agens de cujusdam basilicæ dedicatione & de ejus altari;* Ibi, *inquit*, arca Testamenti undique auro tecta, id est doctrina Christi, doctrina sapientiæ Dei. Ibi dolium aureum habens manna, RECEPTACULUM scilicet SPIRITALIS ALIMONIÆ, & divinæ promtuarium cognitionis. *Nam* dolium *illud* aureum *ad Eucharistiam referri exigit* mannæ *mentio, & interpretatio subsequens*, receptaculum scilicet spiritalis alimoniæ. *Quod vero sequitur pertinet ad libros sacros.*

XIII. *Neque hoc loco prætermittendum est, Ambrosii ævo in ecclesia Mediolanensi frequentes fuisse & pæne quotidianos tractatus, quo nomine conciones sacras & Scripturæ ad populum expositiones appellabant. Hinc in epistola* XXVI *ad Vercellenses:* Ecclesia quotidie in lectionibus sacris, in sacerdotum tractatibus, laudem pudicitiæ, gloriam integritatis personat. *Unde Auxentius Arrianorum episcopus eodem munere etiam in dies defungebatur: sed* tractanti quotidie non crediderunt, *ut legitur in Ambrosii concione adversus ipsum. Saltem Ambrosium singulis Dominicis sermonem ad populum habuisse constat ex Augustino, qui* eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem omni die Do-

minico audiebat, *ex lib.* VI *Confeßionum cap.* III. *Hi vero tractatus fiebant tum in Missa post lectionem Evangelii, tum in Vesperis. qui ritus hodie quoque in ecclesia Mediolanensi observatur, ubi sermo, qui fit in vesperis,* Lectio *appellatur. Ex quibus omnibus intelligitur, ritum Ambrosianum primarium in quibusdam cum hodierno convenire, in aliis ab eo discrepare.*

V.

XIV. *Quo tempore hodiernus Ordo Ambrosianus ad eam, quæ nunc est, formam redactus sit, conjicere possumus ex Landulfo seniore in historia Episcoporum Mediolanensium. Narrat quippe hic auctor, qui ante annos sexcentos vivebat,* temporibus Caroli secundi (*Magnum appellamus*) & Hadriani Papæ I. *numerosam Synodum Episcoporum Romæ convenisse*, in qua cum multa tractarentur, improvide contra mysterium Dei, beatique Doctoris & confessoris Ambrosii se se intulerunt, *nempe ut ritus Ambrosianus abrogaretur, parvi penso, quod Gregorius M. Romani ritus instaurator, Ambrosianum inviolatum reliquisset. Hoc loco id observandum, quod olim Episcopi, qui erant ex ordinatione Sedis apostolicæ, in Cautione sua, qualis in libri Diurni cap.* III, *titulo* VII *habetur, spondebant se divina officia Romano more persoluturos, qui ritus ibidem exponitur. Non dubium quin hac lege, quæ forte Gregorium M. auctorem habet, solutus fuerit episcopus Mediolanensis, qui eamdem Cautionem faciebat. Et huc forte respexit prædictæ narrationis auctor. Post Synodum memoratam, instigantibus episcopis, Carolus satis egit,* ut quidquid in cantu & ministerio divino inveniret a Romano diversum, totum deleret, & ad unitatem mysterii Romani *redigeret. Quam ob rem Mediolanum profectus*, omnes libros Ambrosiano titulo sigillatos, *nimirum qui ad divina officia pertinebant*, quos vel dono, vel pretio, vel vi habere potuit, alios combussit, alios trans montes, quasi in exilium misit. *Interim cum Romam venisset* gloriosæ memoriæ Eugenius transmontanus episcopus, amator & quasi pater Ambrosiani mysterii, & Caroli pater spiritualis, *factum indigne tulit, conquestus* mysterium perire mysteriorum, *de quo Gregorius M.* sinistrum quid proferre *timuisset, ex quo denique multa Romano ritui inseruisset. Sic Eugenius Episcopos, ipsumque Pontificem ad meliora consilia revocavit, & ut intemeratus servaretur Ambrosianus Ordo, tandem evicit, non sine attestatione divina. Cum enim in id consensissent omnes, ut positis super altare sancti Petri duobus codicibus, uno qui Gregorianum, altero qui Ambrosianum ritum contine-*

ret, sigillatis, si quis ex alteratro, nemine resignante, cælitus apertus fuisset, is altero abrogato retineretur; contigit, ut ambo sponte aperti fuerint. Ex quo id consecutum est, ut Sedes Ambrosiana *Ambrosianum* mysterium (*ita semper loquitur Landulfus*) *retineret: at cetera latini orbis partes Gregoriano uterentur. Mox Eugenius voti sui compos factus Mediolanum properat, Ambrosiani ritus libros recolligit: sed* nihil præter Missale *recuperare potuit, quod prius quidam sacerdos furtim subduxerat.* Manuale autem postea, *curante Eugenio, nonnulli sacerdotum & clericorum*, qui multa memoriter retinebant, convenientes in unum, Deo opitulante *restituerunt. Hæc fusius referuntur tum in ms. historia Landulfi senioris, quæ Datio archiepiscopo perperam tribuitur, tum ex eo apud Mombritium & in veteri Breviario Mediolanensi: qua in narratione, licet quædam sublestæ fidei subesse videantur, tamen res ipsa vera esse potest Certe ab eo tempore ritus Ambrosianus semper mansit uniformis, ut ex relictis antiquis libris deprehendimus: nisi quod subinde facta est novorum festorum, ut moris est, accessio.*

XV. *Unus ex antiquioribus codicibus est* Antiphonarium de universis festivitatibus anni circuli Mediolanensis ecclesiæ, *asservatum in bibliotheca Ambrosiana, quod incipit à festo sancti Martini, cujus officium tam ad Missam, quam ad reliquas horas in eo codice exhibetur. Subsequuntur in eodem officia de Sanctis & de tempore, nempe* Idib. Novemb. S. Antonini, XIV. Kal. Decembris Romani sacerdotis & martyris; X. *easdem Kal.* translatio S. Cæciliæ: *die sequenti* Natalis S. Clementis; *prid. Kal.* S. Andreæ, & Baptismum sancti Ambrosii. *In officio de sancto Andrea referuntur verba ex vulgatis ejus actis, & orationes de Baptismo Ambrosii, quem ipso die baptizatum fuisse constat. Inde est, quod in pervetusto Kalendario Gellonensi, scripto Caroli M. principatu, prid. Kal. Decemb. fit memoria*, Mediolano Ambrosii Episcopi & Confessoris, *cujus depositio ibidem præcesserat prid. Non. Aprilis. Sed ad Antiphonarium Mediolanense redeamus.*

Decembris die VII Ordinatio S. Ambrosii, *postea* sancti Zenonis, sancti Syri, sancti Thomæ. *Inde incipit officium de Adventu Domini, cujus sex Dominicæ assignantur, ut in vulgatis. In Nativitate Domini unica Missa*, Lux fulgebit. *Mox* S. Stephani, sancti Johannis, sanctorum Innocentium, *die* XXIX Natale S. Jacobi apostoli, sancti Silvestri. *Ianuario* Epiphania *cum* Vigilia: *quatuor post eam Dominicæ: Festa sanctorum* Sebastiani, Agnetis, Vincentii, Babilæ & trium parvulorum, *& prid. Kal. Febr.* sancti Julii.

Februarii Kal. sancti Severi *: deinde* Purificatio, sanctæ Agathæ, Cathedra sancti Petri, *in cujus oratione habetur*, animas ligandi atque solvendi pontificium tradidisti &c.

Martio sancti Gregorii : sancti Benedicti, sanctæ Mariæ. *In festo sancti Benedicti notatur illa Præfatio, sub his aliisque verbis :* Hic est ille cælestis negotii Mercator egregius, per quem ad viam salutis multorum corda conversa sunt : quique monachorum innumerabilium Pater existens, quos verbis imbuerat, adstruebat exemplis : ut non solum exanimatis redderet corporibus vitam, sed erroris obscuritate detersa, animas resuscitaret multorum. *Hæc Præfatio non solum in mss. sed etiam in primis vulgatis Missalibus Ambrosianis refertur : at deest in Missali edito anno* M D LX. *ubi nihilo minus habetur Missa propria de sancto Benedicto in Martio, ejusque nomen in Canone Missæ extremo loco memoratur : secus quam in recentioribus Missalibus, in quibus Missa propria rejecta, & festo sancti Benedicti in mensem Iulium relato, nomen ejus e Canone expunctum est.*

In prædicto codice, quem modo examinamus, notantur in Martio Dominicæ Septuagesimæ, *& subsequentes; tum* Dominica in caput Quadragesimæ : *quam sequuntur Dominicæ* de Samaritana, de Abraham, de Cæco, de Lazaro : *quæ vocabula hodie quoque retenta sunt in ecclesia Mediolanensi. In sabbato ante Dominicam Palmarum, Missa completa Diaconus dicit excelsa voce ad cornu altaris :* Si quis catechumenus, procedat. *Tum*, Si quis Judæus, procedat. *Deinde*, Si quis paganus procedat. *Postea*, Si quis hæreticus, procedat. *Postremo*, Cujus cura non est, procedat. *His dictis canebatur cum infantibus* Resp. Venite filii audite me, timorem Domini docebo vos &c. *Hæc pro traditione Symboli, quæ in recentioribus Missalibus amplius non comparent.*

Aprili sancti Georgii, *ubi hymnus de ejus gestis.*

Maio, Philippi & Jacobi, Inventio sanctæ Crucis, Passio S. Victoris ad Ulmum, *nempe die octava : & die* XXV depositio sancti Dionysii : *sequenti* Sisinnii, Marii & Alexandri.

Iunio XV Viti martyris XIX Protasii & Gervasii ; XXII Juliani Martyris ; *postea* S. Johannis Bapt. SS. Petri & Pauli : *Iulio*, *die tertia* translatio sancti Thomæ Apostoli ; natale S. Margaretæ *absque diei designatione :* XII Naboris & Felicis. *Tum* S. Marcellinæ : S. Apollinaris : S. Jacobi Apostoli, Christophori & Christinæ : XXVIII Nazarii & Celsi.

Augusto, I Maccabæorum & Eusebii ; *deinde* Sixti, Donati,

& Carpophori; Laurentii, Hyppoliti & Cassiani. xv translatio Sisinnii & Alexandri; & depositio S. Simpliciani: Festivitas beatæ Mariæ: *postea* Mammetis & Agapiti: xxii Bartholomæi, xxv Genesii, xxvi Alexandri, xxviii Augustini, *& sequenti* Decollatio Johannis Baptistæ.

Septembri, vii *Id.* Dedicatio sancti Michaëlis sub Domo. *Die sequenti* Nativitas sanctæ Mariæ: xviii *Kal. Octob.* Cornelii & Cypriani: *tum* Exaltatio sanctæ Crucis, Nicomedis, Euphemiæ, Satyri, Eustorgii, Matthæi, Mauricii, Domnini martyris: Dedicatio majoris Mediolanensis ecclesiæ. *In hymno hæc habentur.*

Hæc domus rite tibi dedicata
Noscitur, in qua populus sacratum
Corpus assumit, bibit & beati
    Sanguinis haustum.

Octobri Lucæ, Cosmæ & Damiani, Simonis & Judæ.

Novembri denique, omnium Sanctorum: Vitalis & Agricolæ.

XV. *Minutiora sunt hæc, & quæ fortasse relatu indigna quibusdam videbuntur: sed ex his saltem facile intelligitur, quantum creverint postremis temporibus sollemnitates, quæ longe pauciores erant in ecclesia Mediolanensi ante annos quingentos: quo tempore codex ille calamo exaratus est. In Missali anni* M D L X *& deinceps exstat Missa propria de sancto Barnaba apostolo, de quo in Præfatione legitur:* Hic Mediolanensis ecclesiæ primus Pontifex perspicuis eam miraculis insignivit &c. *Sed tamen in Canone Missæ nulla ejus mentio. In sequenti vero Catalogo Mediolanensium Antistitum perantiquo, manu recentiori Barnabæ nomen primo loco positum est. Preclara sunt Ambrosii verba in Concione adversus Auxentium.* Absit ut tradam hereditatem Patrum, hoc est, hereditatem Dionysii, qui in exsilio in causa Fidei defunctus est; hereditatem Eustorgii Confessoris, hereditatem Myroclis, atque omnium retro Fidelium episcoporum.

INCIPIUNT NOMINA EPISCOPORUM Mediolanensis civitatis.

BARNABAS, *manu recentissima.*

BANATALON sedit annos xiii. depositus est viii Kal. Oct.

GAGIUS sedit annos xxii. depositus est vi Kal. Oct. ad Concilia sanctorum.

CASTRICIANUS ſedit annos XLI. depoſitus Kal. Dec. ad S. Johannem ad Conca.

KALIMERUS ſedit annos LIII. depoſitus prid. Kal. Aug.

MONAS ſedit annos LVIIII. depoſitus VIII Kal. April. ad ſanctum Vitalem.

MIROCLES ſedit annos XXII. dep. prid. Kal. Decemb. ad S. Victorem.

MATERNUS ſedit annos XII. dep. XV Kal. Aug. ad ſanctum Naborem.

PROTASIUS ſedit annos XXV.' depoſ. VIII Kal. Decemb. ad ſanctum Victorem.

EUSTORGIUS ſedit annos XVII. depoſ. XIIII Kal. Oct.

DIONYSIUS ſed. annos XIIII. dep. VIII Kal. Jun.

AMBROSIUS ſed. ann. XXVI, menſ. IIII, dies V. dep. die V menſ. April.

SIMPLICIANUS ſed. ann. X. dep. XVIII Kal. Sept.

VENERIUS ſed. ann. VIIII. dep. die IIII menſ. Maii ad S. Nazarium.

MAROBUS ſed. ann. XV. dep. VIIII Kal. Maii ad ſanctum Petrum, ad S. Naz.

MARTINIANUS ſed. ann. XXX. dep. IIII Kal. Jan. ad S. Stephanum.

CLICERIUS ſed. ann. XVIII. dep. XVII Kal. Oct. ad S. Nazarium.

LAZARUS ſed. an. XI. dep. XIIII die menſis Martii ad ſanctum Nazarium.

EUSEBIUS ſed. ann. XVII. dep. die VIIII menſ. Aug. ad S. Laurentium.

GERONTIUS ſedit ann. VI. dep. die VII Maii ad S. Simplicianum.

BENIGNUS ſed. ann. VIII. dep. X Kal. Dec. ad S. Simplicianum.

SENATOR ſed. ann. III. dep. IIII Kal. Jun. ad ſanctam Eufimiam.

THEDORUS ſedit ann. VIIII, menſ. VIII, dies XVII. dep. V Kal. April. ad ſanctum . . . . .

LAURENTIUS ſed. ann. XXII. dep. VIII Kal. Aug. ad ſanctum Caſſianum.

EUSTORGIUS ſed. ann. VII. dep. VIII Id. Jun. ad S. Xyſtum.

MAGNUS ſed. ann. XXX. dep. Kal. Novemb. ad S. Euſtorgium.

DATIUS sed. ann. XXII. dep. XVIIII Kal. Feb. ad S. Victorem.

VITALIS sed. ann. IIII. dep. ad S. Vitalem.

AUXANUS sed. ann. II. dep. III Non. Sept. ad S. Stephanum ad R.

HONORATUS sed. ann. II. dep. ad Nocetam.

FRONTUS sed. ann. XI [a]. dep. in Genua ad sanctum...

LAURENTIUS sedit annis XVIIII, mens. VII. ob. XII Kal. Septemb. sepultus est in Genua ad S. Syrum. Vixit annis LXXXV.

CONSTANTIUS [b] episcopus sed. ann. XVIII. ob. die III mens. Sept. sepultus in Jenua in domo S. Ambrosii. Vixit annis C. b

DEUSDEDIT episc. sed. ann. XXVIII, mens. unum, dies XIIII. ob. III Kal. Novemb. sepultus in Jenua ad S. Syrum. Vixit annis XC.

AUSTERIUS episc. sed. ann. X, mens. V, dieb. VII. ob. die IIII mens. Julii, sepultus in Jenua ad S. Syrum. Vixit ann. LXX.

FORTIS episc. sed. ann. III.

JOHANNES episc. sed. ann. X. ob. IIII Non. Jan. sepultus est ad S. Mikahelem in Domo.

ANTONIUS episc. sed. ann. II. ob. prid. Kal. Nov. sepultus est ad S. Simplicianum.

MAURICILLUS episc. sed. mens. IIII.

AMPELIUS episc. sed. ann. V. sepultus ad S. Simplicianum.

MANSUETUS episc. sed. ann. VIIII. ob. XI Kal. Mart. sepultus est ad S. Ambrosium.

BENEDICTUS episc. sed. ann XLVII. ob. V Id. Mart. sepultus ad S. Ambrosium.

THEODORUS episc. sed. ann. XIIII. sepultus in monasterio Auronæ.

NATALIS episc. sed. mens. XIIII. ob. prid. Id. Maii. sepultus est ad S. Georgium.

ARIFRETUS episc. sed. mens. VIIII. sepult. est ad S. Nazarium.

STABILIS episc. sed. ann. II, mens. IIII. ob. Id. Decemb. sepultus est ad sanctum Ambrosium.

LÆTUS episc. sedit ann. XIII, mens. XI. ob. prid. Non. April. sepultus est ad S. Ambrosium.

a. Hactenus verbum *depositus*: in sequentibus *obiit*. Ex quo conjectura est priorem hanc partem concinnatam fuisse post obitum Frontonis.

b. Abhinc Episcopi dicuntur, quæ nova formula est.

THOMAS epiſc. ſed. ann. XXVIII, dieb. V. ob. V Kal. Octob. ſepultus ad S. Laurentium.

PETRUS epiſc. ſed. ann. XVII, menſ. II. ob. Id. Maii. ſepultus eſt ad S. Ambroſium.

ODELBERTUS epiſc. ſed. ann. VIIII, menſ. VII. ob. V Kal. Martii. ſepultus eſt ad S. Ambroſium.

ANSELMUS epiſc. ſed. ann. V. ob. V Id. Maii. ſepultus eſt ad S. Ambroſium.

BONUS epiſc. ſed. ann. IIII. ob. X Kal. Febr. ſepultus ad S. Ambroſium.

ANGELBERTUS epiſc. ſed. anno I, menſ. II, dieb. XXII. ob. VII Id. Oct. ſepultus eſt in eccleſia hiemali.

ANGELBERTUS epiſc. ſed. ann. XXXV, menſ. V, dies XVII. ob. Id. Decemb. ſepultus ad S. Nazarium,

TADO epiſc. ſed. ann. VII, menſ. VI, dieb. XIII. ob. VII Kal. Junii, ſepultus ad S. Ambroſium.

ANSPERTUS[a] epiſc. ſed. ann. XVI, menſ. V, dieb. XIII. ob. VII Id. Decemb. ſepultus eſt ad S. Ambr.

ANSELMUS ſed. ann. XIIII, menſ. VI, dieb. XXII. ob. V Kal. Octob. ſepultus eſt ad S. Ambroſium juxta altare ſanctæ Marcellinæ.

LANDULFUS ſedit ann. III, diebus minus XXXVIII. ob. nono Novembris, ſepultus eſt ad S. Ambroſium.

ANDREAS ſedit annis VI, menſ. III. ob. prid. Kal. Mart. ſepultus ad S. Ambroſium.

ACHO ſed. ann. XII, menſ. VI. ob. VII Id. Sept. ſepultus eſt in eccleſia hiemali.

VVARIMBERTUS ſed. ann. II, menſ. VIII. ob. XVIII Kal. Sept. ſepultus eſt ad S. Stephanum ad Fonti.

LAMPERTUS ſedit ann. VIIII, menſ. VIII, dieb. XV. ob. XIII Kal. Julii, ſepultus eſt in eccleſia hiemali.

HILDUINUS ſed. ann. V, dieb. XXV. ob. VIIII Kal. Auguſti, ſepultus eſt in eccleſia hiemali.

ARDERICUS ſed. ann. XII, menſ. II. ob. III Id. Octob. ſepultus eſt in eccleſia Apoſtolorum intra capellam ſancti Lini Papæ.

ALDELMANNUS & Manaſſes V annis inter ſe diviſerunt.

VVALPERTUS ſed. ann. XVIII. ob. VIII Id. Novemb. ſepultus in eccleſia hiemali.

a. Hic deſinit epiſcopi vocabulum, & formula prior reſumitur.

ARNULFUS

ARNULFUS sed. ann. III, mens. IIII. ob. XVI Kal. Maii, sepultus in ecclesia hiemali.

GOTTEFREDUS sed. ann. V, mens. I, dieb. XXIII. ob. XIII Kal. Octob. sepultus est in ecclesia hiemali.

LANDULFUS sed. ann. XVIII, mens. III. ob. X Kal. Octob. sepultus ad monasterium S. Celsi.

Domnus ARNULFUS sed. ann. XVIIII, mens. VIIII, dies VI. ob. V Kal. Martii; sepultus est ad S. Victorem ad Corpus.

Domnus HERIBERTUS sed. ann. XXVII. sepultus est ad S. Dionysium.

Domnus GUIDO sed. ann. XXVI. ob. X Kal. Sept. sepultus est in Bergullio.

Domnus TEDALDUS[a] archiepiscopus sedit annos VIIII & menses tres & dies XXI. ob. VIII Kal. Junii, sepultus in Arona.

Hactenus primaria manu.

Domnus ANSELMUS archiepiscopus sedit ann. VII & menses V & dies IIII. ob. prid. Non. Decemb. sepultus in basilica Apostolorum.

Domnus ARNULFUS archiepiscopus sed. ann. III & menses VIIII & dies XVIIII. ob. VIII Kal. Octubris, sepultus est in Claviensi (*aliis* Clivaënsi) monasterio.

* Venerabilis memoriæ ANSELMUS archiepiscopus sed. ann. III & mens. X & dies XXVIII. ob. II Kal. Octub. sepultus est Constantinopoli, ut peregrinus, in monasterio S. Nicolai.

** Hæc duo verba non sunt ejusdem scripturæ.*

GROSOLANUS hanc sedem ann. novem & mens. IIII perturbavit.

Domnus JORDANIS archiepiscopus sedit ann. VIII & menses VIIII & dies III. ob. IIII Non. Oct. sepultus est apud S. Ambrosium juxta pulpitum

Domnus OLRICUS archiepiscopus sed. ann. V & menses VI diesque undecim. ob. V Kal. Junii, sepultus in ecclesia hiemali juxta pulpitum.

Ab electione domni ANSELMI de Pusterula usque ad electionem domini Ribaldi, qui tunc erat Albensis episcopus, sunt anni VIIII & dies XXVIIII. *Recenti manu sic substitutum est*, Anselmus de Pusterula sedit ann. X mensem I, dies XIIII. ob. decimo nono Kal. Octob. sepultus est in Roma ad S. Johannem Lateran.

a. Abhinc Archiepiscopi titulus, non tamen ad finem catalogi.

Superiores VII *Episcopi scripti sunt manu paullo recentiori: sequentes vero tres longe recentiori.*

ROBALDUS sedit annis X, mensibus IIII & diebus XXVI. ob. autem III Kal. Januar. sepultus est in ecclesia B. Mariæ, quæ dicitur hiemalis, juxta pulpitum. Fuerunt autem ab ipsius obitu usque ad electionem domini Oberti dies XXVI.

OBERTUS sedit annis XX, mensibus II & diebus VI. obiit autem VI Kal. Aprilis, Sepultus est Beneventi exulans pro fide in ecclesia sanctæ Sophiæ. Fuerunt autem ab obitu ipsius usque ad electionem domini Galdini dies XX.

GALDINUS sedit annis X, eadem die consecratus & mortuus. Obiit autem XIIII Kal. Maii supra pulpitum beatæ Teglæ, prædicans populo verbum fidei & veritatis, & præcipue contra Catharos. Sepultus est in eadem ecclesia juxta pulpitum. Fuerunt autem ab obitu ipsius usque ad electionem domini Algisii septimanæ X & dies IIII.

ALGISIUS sedit annis VIII & mensibus VIIII, quinque diebus minus. Vacavit autem sedes per mensem unum & dies XI. sepultus est autem in ecclesia hiemali juxta pulpitum.

Dominus UBERTUS, qui & papa Urbanus, sedit annis duobus & mensibus quatuor, & diebus X. Vacavit autem sedes mense uno & diebus sedecim. Sepultus vero est in ecclesia Ferrariensi.

MILO sedit annis VII & mensibus octo, & diebus octo. Vacavit autem sedes per XXVI dies.

UBERTUS, dictus Ciago, sedit mensibus novem & diebus V. & vacavit sedes diebus XXVIIII.

PHILIPPUS sedit annis X & mensibus IIII & diebus VII. Vacavit autem sedes diebus XXIIII. Sepultus est in ecclesia sanctæ Mariæ Majoris Mediolan.

MCCC XLIIII Dominus JOHANNES de Vicecomitibus factus fuit archiepiscopus Mediolanensis, & vixit in archiepiscopatu annis XI. Obiit MCCC LV, quinto Octubris, die Dominico. Qui etiam fuit Dominus generalis civitatum Mediolani, Bononiæ, Januæ, Parmæ, Placentiæ, Bobii, Laudæ, Briscæ, Pergami, Cremonæ, Cumarum, Vercellarum, Novariæ, Asti, Tretonæ, Alexandriæ: qui multa bona paraverat & parabat suæ ecclesiæ, si proximi ejus ipsi ecclesiæ dimisissent, ipse non potuit attingere, si libros in officio, & theologia, calices, cruces, figuras sanctorum, aureas mitras, baculos, &c.

OBSERVATIONES.

I. HUnc Indicem Archiepiscoporum Mediolanensium exscripsimus ex veteri codice bibliotheca Ambrosiana, signato B n°. 245. Non una, sed diversa manu scriptus est Index, uti suis locis notavimus. Post Calimerum, qui quinto loco numeratur, sequitur in hoc catalogo Mirocles, deinde Maternus: secus quam apud Ughellum, ubi Maternus Mirocli præponitur. Hos sequitur in nostro Indice Protasius, & post eum Eustorgius, Dionysius, Ambrosius. Verum plura nomina & alius ordo apud Ughellum: apud quem hoc modo recensentur: Mirocles, Prosius vel Orosius, Eustorgius, Iulius, Protasius, Dionysius, Auxentius, Ambrosius. Præter ea postremus eorum, qui primaria manu descripti sunt, Tedaldus est: sed inter eum & Guidonem duos alios intermedios ponit Ughellus, Gotifredum & Athonem. Ast major est hiatus sub finem catalogi, ubi post Philippum desunt in nostro indice Ubertus Pirovanus, Gerardus Sessius, Henricus Septalius, Guillelmus Ruzolius, Leo de Perego, Otho Vicecomes, Rufinus, Franchinus, Cassonus, Aicardus: quos sequitur Iohannes Vicecomes, qui in nostro catalogo postremus est.

II. Verum quantumvis mancus sit sub finem hic catalogus, in priori parte videtur integer; eritque non levis momenti ad quædam illustranda: quale est illud de die obitus sancti Ambrosii, ex quo pendet anni ejus supremi definitio. Eruditus Papebrochius in Propylæo ad tomum I Aprilis, mortalem Ambrosii diem assignat XVII Aprilis, annum Christi CCC XCVIII. Nec dissimulat diem quartum Aprilis a Beda, ceterisque Martyrologiorum scriptoribus notari: sed omnes corrigendos existimat vir doctus, nempe quod mortuus sit Ambrosius anno CCC XCVIII ex Chronico Marcellini, & quidem, teste Paulino, Sabbato sancto Paschatis, quod anno CCC XCVIII in XVIII Aprilis incidebat. Quod vero ultra quartum Aprilis producendus sit Ambrosii obitus, hoc argumentum affert, ejus scilicet ordinationem contigisse die VII Decembris; sedisse vero in episcopatu annos XXIV, menses IV & dies V. ut notatur in vulgatis indicibus. Itaque adjectis ad mensis Decembris diem septimum mensibus quatuor & diebus quinis, consequens esse, ut saltem ad duodecimum Aprilis dies mortis Ambrosianæ producenda sit. Atqui diem V pro X scribi potuisse facili lapsu. ac proinde Ambrosii obitum accidisse XVII Aprilis anno CCC XCVIII.

III. Ex adverso alii existimant, retinendum esse annum CCC XCVII. & diem quartum Aprilis. Diem quidem ob auctoritatem

veterum omnium Martyrologiorum: annum vero tum ob testimonium Paulini, qui Ambrosium ait fere triennium *supervixisse Theodosio M. quem anno* CCC XCV *ante Idus Martias obiisse constat: tum ex eo quod Patres Concilii Carhaginensis tertii, anno* CCC XCVII *celebrati, consultationem direxerunt ad Siricium Papam, (qui anno sequente amplius in vivis non erat) & ad Simplicianum, Ambrosii successorem. Quod attinet ad Marcellini Chronicon, multa subinde in eo referri conglobate & confuse, ut de sancto Chrysostomo, quæ uno eodemque anno fieri non potuerunt.*

IV. *Favet huic sententiæ Index noster, in quo Ambrosius* depositus *dicitur* V Aprilis. *Nam depositio pro die sepulturæ non raro usurpatur apud veteres, immo etiam apud Ambrosium ipsum in epistola* LVI *ad Marcellinam, ubi loquens de reconditione corporum sanctorum Gervasii & Protasii:* Acclamavit populus, *inquit*, ut in Dominicum differretur diem Martyrum depositio. *Ambrosius autem ipso die Paschæ dilucescente, qui anno* CCC XCVII *Aprilis quinta die accidit, terræ mandatus est, ut ex Paulino intelligitur. Illud obstat, quod a die* VII *Decembris, quo die ordinatus est Ambrosius, usque ad* IV *Aprilis, non integri quatuor menses intercedunt. At si menses quatuor computemus, ut fit non raro, per quatuor singulatim hebdomadas; omnino quatuor menses & quinque dies continet intervallum temporis a septimo Decembris ad quartum Aprilis. In libello de vita sancti Zenobii episcopi Florentini, qui libellus sub nomine Simpliciani Ambrosii successoris in vetustis codicibus exstat. Ambrosius ipsa Dominica Paschæ obiisse dicitur. Sed hoc constare non potest cum narratione Paulini: quo teste Ambrosius*, ante lucanam horam defunctus, *in ecclesiam majorem delatus est:* ibique eadem fuit nocte, qua vigilatum in Pascha: *postremo* lucescente die *dominico corpus ipsius*, peractis sacramentis divinis, de ecclesia levatum, portatumque ad basilicam Ambrosianam, in qua positum est. *Ex qua rerum serie nemo non intelligit, virum sanctum ante lucem Sabbati sancti obiisse.*

V. *Vnum ad hæc observare convenit de pontificatu Laurentii, cujus Cautioni seu fidei professioni Gregorius M. tum Vrbis Prætor subscripsisse invenitur. Laurentio duodecim dumtaxat pontificatus annos tribuunt indices vulgati, substituuntque Constantium, quem anno* D XCIII *sedem iniisse manifestum est ex epistolis Gregorii M. ad Exarchum Italiæ, & ad Iohannem Subdiaconum, datis Indictione* XI. *qua Indictione præditus erat jam dictus annus* D XCIII. *Detrahe annos duodecim, quibus Laurentius Mediolanensem ecclesiam*

rexit: habebis annum D LXXX. *quo anno proinde Gregorius etiam tum Prætor urbanus erat, eoque nomine subscripsit Laurentii cautioni. Hinc infert Baronius brevi tempore in Monasterio versatum fuisse Gregorium : cum ex eo eductus sit anno* D LXXXIII *ad capessendam legationem* C P. *Sed hunc nodum, quem antea ex conjectura solvere tentaveram in Dissertatione de Gregorii monachatu, penitus resolvit Index noster, qui Laurentio tribuit pontificatus annos, non duodecim, sed novemdecim. Alia mittimus, quæ ex hoc indice illustrari possunt.*

IN APOLOGIAM SEQUENTEM ADMONITIO.

MAnasses, Remorum Pontifex eo nomine primus, multas in se turbas excitavit ob varia crimina, de quibus fuit accusatus. Id in causa fuit, ut Demochares eum ex albo Remensium Antistitum penitus expunxerit. Præcipua criminum seu accusationum capita erant, Simoniaca in Remensis ecclesiæ Pontificatum intrusio, sacræ supellectilis direptio, spoliatio clericorum, ecclesiarum, abbatiarum, & injusta in plerosque excommunicationes. Accusatores ejus erant in primis Manasses alter, Bruno, & Pontius. Manasses is esse videtur, qui eidem Manassæ post Rainaldum in Sedem Remensem successit : Bruno vir ille sanctissimus, qui cum ex ecclesia Coloniensi in Remensem translatus fuisset, Manassæ flagitiis offensus, cum nullum eis modum imponi cerneret, cessit tandem; & sæculi pertæsus, in solitudinem secessit in pago Gratianopolitano, ubi sacri Cartusiani Ordinis fundamenta jecit. Hanc ejus secessus causam affert Guibertus abbas de Novigento in libro de vita sua. Manasses primus Sedem Remensem occupavit ab anno M LXVIII *post mortem Gervasii. In Concilium Augustodunense ob crimina, quæ ipsi objiciebantur, ab Hugone Diensi episcopo, Gregorii* VII *in Galliis Legato, accitus, cum adesse recusasset, damnatus est anno* M LXXIX. *Is verò cum ad Romanum Pontificem appellasset, ab eoque mitius fuisset tractatus, perseverante iniquorum facinorum dedecore, à Legato in Lugdunense proximum Concilium denuo vocatus (in quo postea redactus in ordinem est) hanc Apologiam edidit in sui defensionem, aut potius aliquis alius ab eo conductus. Manassen quippe litterarum expertem fuisse testatur VVillelmus abbas Mettensis in epistola tertia ad ipsum his verbis.* Certe olim apud quosdam Philosophos de revolutionibus animarum grandis erat opinio : quæ per te non inani-

ter confirmatur, dum, ſicut illi Euphorbum in Pythagoram, ſic in te Gervaſium putent noſtri temporis homines eſſe tranſfuſum. Verum non id ego tibi conceſſerim, ut ille in te totus tranſierit: cum in illo tyranno quondam bonarum artium veſtigia fuerint; quibus omnino tu cares, ille excelluit. *Gravia ſunt quæ in Manaſſen intorquet hic Guillelmus, quem ex abbatia ſancti Remigii exturbaverat. Nec magis ſpecioſi ſunt colores, quibus eumdem Manaſſen depingunt Gregorius* VII *in Regiſtro, Guibertus abbas Novigenti in libro de ſua ipſius vita, atque Hugo abbas Flaviniacenſis in Chronico. Vnus ex omnibus eum laudat Fulcoïus, ſubdiaconus Meldenſis, in ſuis carminibus ineditis, quorum unum inſcribit Alexandro Papæ* II. *alterum Gregorio* VII. *ad Manaſſen commendandum. In priori canit Richerium Senonenſem, & Manaſſen Remenſem antiſtites eſſe duo luminaria: Richerium nocti pro luna, Manaſſen diei pro ſole præeſſe. In altero Gregorium ita compellat.*

Nec tibi Roma parem, Manaſæ nec Remis habebit.
Fallitur, & fallit, qui detrahit æmulus illi.

In ejuſdem Manaſſæ gratiam ſcribit Hugoni epiſcopo Dienſi. Verum poëtæ non multa fides, cujus propenſio in Manaſſen non fuit à cupiditatis vitio aliena, uti indicant hi verſus ad Milonem Decanum Pariſienſem.

Quid rogo Muſa gemis? miſiſti carmina Remis:
Miſiſti Romæ. quæ ſint tibi commoda prome.
Cum te laudavit, cum te vehementer amavit,
Quid plus Roma dedit? quæ plus tibi portio ceſſit?
Quid tibi diviſit? carmen pro carmine miſit.
Remis veniſti: tecum tua ſcripta tuliſti.
Te ſibi captavit, præſentarique rogavit.
Te Manaſes legit, perlegit, & inde relegit.
Te commendavit, poſt ſe cum laude locavit:
Mercedemque dedit, quæ non à mente recedit.

Hæc illa venalis cauſa elogiorum. Idem Fulcoïus condidit Epitaphium Adelhaidis matris Archiepiſcopi Manaſſæ. *Adeoque falluntur quotquot ejus genus texuere, qui Manaſſæ patrem Manaſſen Calvum Comitem de Roceïo; matrem vero Beatricem de Hainaco tribuunt. Ceterum præmiſſa Manaſſæ Apologia Romæ in veteri codice Chriſtinæ Reginæ, qui olim erat bibliotheca Petavianæ, ſed in duo fragmenta divulſa exſtat. Vnum ex his fragmentis olim viderat clariſſimæ memoriæ Iacobus Sirmundus, qui quatuor aut quinque ex eo verſus ſubmiſit Marloto, Metropolis Remenſis Hiſtoriæ inſerendos. De eodem Manaſſe iterum fit mentio in epiſtola ſub-*

ſequente, quæ epiſtola Clericorum Noviomenſium ad Cameracenſes, itidem ex Bibliotheca Reginæ eruta eſt.

APOLOGIA MANASSÆ
ARCHIEPISCOPI REMENSIS.

DOmino H. Dienſi epiſcopo M. Remorum archiepiſcopus ſalutem. Monuiſtis me Lugduni ad Concilium vobis occurrere. Ad quod quare non veniam, dignum duxi litteris vobis & omni Concilio ſignificare, ne quis fortè vel in ſecreto, vel in publico ſi , qui nos pro hac cauſa merito poſſit inculpare. Etenim non ſolum per omnes fere Gallias, verùm etiam Italiæ & Romæ eſt notum, qualiter ante hoc biennium in eadem provincia à vobis & ab aliis quibuſdam in nos violenter ac injuſtè res geſta eſt: & ego vim ac præjudicium paſſus Romam proceſſi, ibique ſuper hoc Romanum & apoſtolicum judicium appellavi. Quia verò vos aberatis, juſſu domini Apoſtolici in ipſa regione remanſi, & adventum veſtrum per XI. fere hebdomadas expectavi. Cumque non veniretis, tandem in præſentia domni Apoſtolici & in Concilio generali inter nos, & eos qui ibi loco veſtro, utpote à vobis directi, aderant, altercatio habita eſt, & ex eorum accuſatione ac noſtra defenſione, quidquid paſſi eramus, temere ac violenter actum eſſe & conſtare non debere, judicatum, atque correctum eſt. Tùm ego domno Apoſtolico renuntiavi cunctis audientibus, quod nec me ultra in judiciis eccleſiaſticis, ſi vellem, committerem manibus veſtris; & quia vobis ultrà jure ſubjici non deberem, congruam in ipſius Romani conventus audientia reddidi rationem. Ipſo autem domno Apoſtolico ſubſequenter interrogante, cujus potius in conciliis infra Gallias judicium vellem ſubire; meque in hoc Abbatem Cluniacenſem protinus eligente; ſtatutum eſt, ut in conciliis Gallicanis, ſicut jam diximus, aliorum cauſas cenſura veſtra tractaret: porrò Abbas Cluniacenſis de nobis judicaret. Deinde etiam idem inſtituit domnus Apoſtolicus, ut ſibi hujuſmodi facerem ſponſionem, quod ſi ad concilium in partibus Galliarum vel Nuntio, vel litteris Sedis apoſtolicæ vocatus eſſem, non omitterem venire, niſi canonica excuſatione præpeditus eſſem: ſed hoc non addidit, ut ſi contra-mandaretur, à profectione deſiſterem.

Quapropter cum nuper Concilium apud Trecas à vobis monitum est, in qua monitione nomen Abbatis Cluniacensis pariter insertum est; ego illuc incunctanter cum abbatibus meis, & clericis, & beneficiatis ecclesiæ meæ processi: quia, ut superius dixi, nullam à domno Apostolico in jam dicta sponsione contra-mandationis mentionem audivi: & quia Abbatem Cluniacensem, qui me judicare debebat, affuturum accepi; & quia in ipsa contra-mandatione à vobis facta nec impedimentum ullum, quo fieri non posset, vos habere comperi; nec litteras, ut par erat, in conciliis contra-mandandis à vestra parte vel prædicti Abbatis habui. Unde illuc, ut dictum est, proficiscens, quamvis vos non veniretis; ego tamen partem ipsius concilii, quæ ad me adtinebat, implevi, & me a prædicta sponsione secundum propositæ rationis consequentiam liberavi. Ad istud verò Lugdunense concilium ideo non venimus, quia non unam, sed plures excusationes canonicas cur venire non debeamus habemus.

Primo quia in ejus monitione nullam vel mentionem domni Abbatis Cluniacensis, qui nos jussu domni Apostolici judicare debet, accepi. Deinde quia in eis partibus Galliarum non geritur, ubi ejus subire judicium jussi sumus, sicut in sequentibus explanabimus. Tertio quia regio ipsa, inter nos & Lugdunum adjacens, ex captione Comitis Nivernensis & Episcopi Autissiodorensis & militum eorum adeo bellorum tempestate turbatur, ut nulli ex regno Francorum per eam liber transitus concedatur. Cum enim ipsi propter dominum nostrum Regem Franciæ capti, & trusi ergastulo teneantur; nos proculdubio similiter propter Regem, eo quod regii Episcopi sumus, ab hominibus ipsius provinciæ captioni & ergastulo traderemur. Et ideo secundum legem Justinianam in secundo libro codicum, legitimam excusationem habemus, quando salutis periculum & corporis cruciatum in eundo metuimus. Præterea cum hoc Concilium in eadem provincia & ab eisdem ipsis celebrari noscamus, ubi & à quibus in altero concilio violenter & inhumanè tractati sumus, & tam injustè, ut Romæ totum illud destructum viderimus, pro qua re etiam in generali & Romano Concilio de eorum manibus ablati sumus; consequenter nec nos deinceps judicium eorum habemus subire, nec ipsi super nos habent manum apponere. Super hæc omnia sacris auctoritatibus edocemur, quia si vim temerariæ multitudinis metuimus,

mus, locum debemus eligere nobis proximum, in quo non ſit difficile teſtes producere, & cauſam finire. Vim temerariæ multitudinis illos vocamus, quibus in eadem provincia, ſed in altero concilio tale quid in nos violenter ac temerarie actum eſt, quod Romæ non firmatum, ſed potius infirmatum eſt. Locus ipſe profecto, nec nobis proximus, nec teſtibus producendis facilis eſt: quia itinere fere quindecim dierum à nobis abeſt.

Quia vero de hoc uno concilio infra tres hebdomadas valde ſibi diſſimiles monitiones a vobis accepimus; primo de prima, deinde de ſecunda tractabimus. In prima dixiſtis, ut accuſatoribus noſtris, ſcilicet Manassæ & ſociis, reſponſuri ad concilium veniremus. Et ego dico vobis, quia ego & Manaſſes pro omnibus ſociis ſuis concordiam fecimus, exceptis duobus, quorum unus, ſcilicet Bruno, nec noſter clericus, nec noſter natus aut renatus eſt, ſed ſancti Cuniberti Colonienſis in regno Teutonicorum poſiti Canonicus eſt: cujus ſocietatem non magnopere affectamus, utpote de cujus vita & libertate penitus ignoramus; & quia quando apud nos fuit, multis beneficiis a nobis in eum collatis, male & nequiter tractati ſumus. Alter vero, id eſt Pontius, in Romano Concilio nobis præſentibus eſt falſatus: & ideo nec uni, nec alteri in eccleſiaſtico judicio reſpondere aut volumus, aut debemus. Dixiſtis etiam vos in Lugduno loci aptitudinem elegiſſe, eo quod prædicti clerici non auſi venire Trecas, illic non timerent adeſſe. Nos e contra dicimus, quia multo magis nos timemus Lugdunum procedere, quam illi Trecas venire: quia quanto illis majores & ditiores videmur, tanto & citius capi, & gravius pro ampliori redemptione diſtringi a tyranno quolibet quærerem ur. Jam enim ex abundantia iniquitatis in conſuetudinem verſum eſſe videmus, ut de die in diem Epiſcopos capi, & tradi ergaſtulo doleamus, ſicut in eo, de quo ſupra diximus, Epiſcopo Autiſſiodorenſi cernitur factum: ſicut in Epiſcopo Leodienſi, quem nuper in vigilia Natalis Domini novimus captum: ſicut vos ipſi noſtis domnum Apoſtolicum in nocte Natalis Domini, in ipſa Miſſæ celebratione nondum peracta, ab altari per ſummum ſcelus abſtractum. Unde quia, ſicut vulgo dicitur, Levius ex aliorum, quam ex noſtris periculis caſtigamur; ſatis apparet nullam nobis apud Lugdunum eſſe loci aptitudinem, nullam nobis eſſe ad illum ſine periculo proceſſionem. Et ideo ſecundum præmemoratæ Legis Juſtinia-

næ ſententiam, & juxta perpetratam in nos olim in ea provincia temeritatem, legitimam ſuper hoc habere excuſationem.

De ſecunda monitione conſequenter hoc dicimus, quia dixiſtis, ut ſi accuſatores deeſſent, ad Concilium venirem, paratus cum ſex Epiſcopis, quorum vita non notetur infamia, me expurgare. Et nos e contra reſpondemus, quia ſi accuſatores deſunt, nos ex hoc reſpondere cuiquam non debemus: ſi verò adſunt, non niſi illis qui ſe præſentialiter vel vidiſſe, vel audiſſe affirment, nos reſpondere debere probamus. Quod & in ſacris auctoritatibus eſt ſtatutum, & in ſæpo dicto Romano Concilio nobis à domno Apoſtolico ſub hac eadem conditione laudatum eſt. Cujus rei etiam teſtes idoneos qui interfuerunt habemus, & per eos derationare valemus. Quamvis nullam a prædicto Manaſſe & ſociis ſperemus accuſationem, eoquod ipſi, niſi forte pro hujus concilii occaſione ad vomitum redeunt, nobiſcum fecerunt concordiæ compoſitionem, exceptis duobus, ut dixi, Brunone & Pontio, quibus juxta præcedentem rationem reſpondere nec volo, nec debeo. Et ſi aliqui ex eis, quos concordare per Manaſſæ legationem diximus, illuc rupta pace profecti ſunt, & contra nos quidpiam dicere volunt, recipiendum non eſt: quia tunc temporis nec familiares mei erant, nec Canonici, ita ut de vita mea teſtimonium ferre poſſent.

Ceterum quod me paratum cum ſex Epiſcopis ire monuiſtis, in tanta nobis hoc temporis anguſtia conſtrinxiſtis, ut ſoli viginti dies numerarentur ab illo die, quo mihi delatæ ſunt litteræ veſtræ, uſque ad illum, quo, ſi proficiſceremur, debeamus movere. In ſacris vero auctoritatibus fixum habetur, quod ſi quis inferioris ordinis clericus, nedum Epiſcopus, de crimine aliquo pulſatur; aut annum integrum, aut dimidium; aut ſimul integrum & dimidium induciarum habere debeat, quo ſibi in tanto ſpatio providere & proſpicere valeat. Vos autem hoc vel majori, vel minori induciarum ſpatio intermiſſo, hoc a nobis exigitis in viginti tantum dierum circulo: cum noſtri Epiſcopatus non, ſicut circa Romam, vel in quibuſdam regionibus, intra ſeptimum vel decimum milliarium coartentur; ſed plures ex eis quadraginta, & quinquaginta, vel etiam ſexaginta milliariis & eo amplius ab invicem ſeparentur. Ut ergo de anno vel dimidio taceatur, quo quibuſlibet pulſatis crimine legitimæ induciæ a ſacra auctoritate donantur; quo-

modo in viginti diebus sex Episcopi patriæ nostræ, & maxime qui non notentur infamia, valeant colligi: cum in totidem diebus de uno ad alium vix queat ambulari?

Jam vero de ipsis Episcopis, quorum vita non notetur infamia, quid dicemus? cum etiam Dominum nostrum Jesum-Christum voracem & potatorem vini, & publicanorum & peccatorum amicum, & dæmonium habentem appellatum fuisse noverimus. Quis, inquam, tam sanctus fuit, tamque perfectus, qui non aliquando a quolibet maledico alicujus infamiæ nota sit appetitus? Non possumus animadvertere, quo pacto hujus sanctitatis sex Episcopos valeamus colligere; nisi sanctos patres, Remigium, Martinum, Julianum, Germanum, Hilarium, Dionysium contingat a sepulcris exsurgere. Si justa monitio esset, & plane tantum sex Episcopos, quales apud nos habemus, adhiberi exposceret; omni modo eos in tam modico tempore congregare impossibile esset. Et quid dicemus de illa impossibilitate, qua non nisi ab omni nota infamiæ alienos jubemur exquirere? Pro certo dicimus & firmamus, quod hæc monitio vestra, quæ talia nobis injungit, eadem pro sui impossilitate canonicam excusationem nobis adducit. Non enim impossibilitatem tantum prædicta monitio, sed etiam quiddam stupendum nobis ingerit: dum primo si accusatores desint, deinde sex Episcopos, tum qui non notentur infamia, ut exhibeamus imponit. Si enim absentibus accusatoribus sex clericos solummodo adhibere queramur; inauditum est: si sex episcopos, mirabile dictu est: si & sex episcopos, & tales qui non notentur infamia, & sine accusatoribus a nobis exposcatis, sicut facitis, hoc a sæculis auditum non est.

Quod vero dicitis, infamiam nostram Galliam, Italiamque replesse; & propter hæc cum sex episcopis, qui non notentur infamia, me ad purgandum debere paratum esse: omnino dicimus, quod accusatores quidem nostri, & illi qui nos temere tractaverant, ipsi Galliam & Italiam infamia nobis injuste imposita replere voluerant. Sed nos Romam pergendo, & quod temere actum fuerat destruendo, Galliam & Italiam infamia vacuavimus, & quidquid ab eis diffamatum fuerat annullando penitus, ne hoc infamia vel esset, vel veraciter dici posset, Domino juvante effecimus. Quod inquam dicitis, ut etiamsi accusatores desint, me debeam cum tot & talibus, & tam brevi spatio perquisitis testibus expurgare: cur ego si etiam infamia

esset, cum re vera non sit, hoc absentibus accusatoribus debeam agere? Nonne docemur in canonibus & decretis, nullam causam criminalem inter episcopos & clericos sine legitimis accusatoribus debere finiri? Quid fiet de illo decreto sancti papæ & martyris Evaristi: Ut mala audita nullum moveant; nec passim dicta, absque certa probatione quisque umquam credat? Quid? quod Dominus Judam furem esse sciebat; & quia non est accusatus, ideo non est ejectus, sed permansit in Apostolatu? Ait enim beatus papa Euticianus de non commutandis sanctorum Patrum auctoritatibus: Prohibemus ut nullæ causæ ab ecclesiasticis judicibus audiantur quæ legibus non continentur, vel quæ prohibitæ esse noscuntur.

Est & alia ratio excusationis, quod etiam si justum esset sex Episcoporum testimonium in tam brevi spatio adhiberi, & hoc ab aliis Archiepiscopis vel Episcopis quæreretis; à me tamen quærere non debeatis: pro eo quod plures ex suffraganeis nostris Episcopis tunc temporis, vell ent nollent, interfuerunt in illa violentia, quæ in nos tunc gesta, Romæ fuit, ut diximus, infirmata. De quibus etsi certum est quod nobis ad testimonium præsto essent, si eos & ratio canonum adhiberi exposceret, & temporis plenitudo ad congregandum sufficeret: tamen & vobis,& multis disconveniens esse videtur, eosdem hic nunc socios & testes adjungere, quos tunc illuc vobiscum quomodocumque contigerit interfuisse.

Sed jam postquam de his satis pro tempore diximus, dignum est ut ad sponsionem, quam domno Apostolico nos fecisse supra diximus, redeamus. Ea fuit hujusmodi, quod ego ad Concilium in partibus Galliarum, vel Nuntio, vel litteris Sedis apostolicæ vocatus venirem, nisi canonica excusatione præpeditus essem: & quod in ipsis partibus Concilia apostolica fieri non perturbarem. Quod dictum est, in partibus Galliarum, nullus æstimare debet de omni parte citra montes Alpium esse dictum. Hoc enim satis potestis conjicere, quia ubi de non perturbandis conciliis in partibus Galliarum quæsitum est, non nisi de illis partibus, in quibus juvare & nocere possemus, dictum est. Ubi autem nos juvare posse creditis aut nocere, nisi in regno Franciæ? Quid enim vel apud Lugdunum, vel alibi extra regnum Francorum perturbatio nostra posset, ubi nec Regis nostri, nec nostra cognitio aut reverentia ulla viget? Quapropter si vultis, satis cognoscitis, quod de illis Galliarum

partibus sine dubio dictum est, ubi regnum Franciæ situm est.

Quod verò nos ad Concilium venire, nisi canonica excusatione præpeditos, promisimus; paulo superius diximus, quia ad hæc non unam, sed plures excusationes canonicas haberemus. Hoc jam quasi recapitulando probabimus. Quandoquidem enim ipsum concilium in ipsa provincia, & ab ipsis geritur, ubi & à quibus quondam in nos violenter ac temere res gesta est; sicut etiam æquitas Romana testata est, ne ad illud eamus, canonica excusatio est. Quando locus ipse nec nobis proximus, nec testibus producendis facilis est, canonica excusatio est. Quando idem locus propter bellorum tempestates sine periculo salutis & libertatis adiri non potest, canonica excusatio est. Quando domnus Abbas Cluniacensis, qui nos post domnum Apostolicum judicare debet, abest, canonica excusatio est. Quando intra viginti dies, sex Episcopos congregare, & nobiscum ducere jubemur, quod in tam brevi spatio impossibile est, canonica excusatio est. Quando eos tales, quorum vita non notetur infamia, adhibere monemur, quo nihil impossibilius est; canonica excusatio est. Quando eosdem Episcopos, etiamsi accusatores desint, paratos habere præcipimur, quod nusquam in sacris auctoritatibus invenitur, canonica excusatio est. Constat ergo si ad Lugdunense concilium non venimus, in nullo sponsionis prædictæ prævaricatores exsistimus, dum tot canonicas excusationes habemus.

Ceterum scire vos volumus, quod si quis sophistice loquens, aliquam ex his excusationibus voluerit infirmare; noveritis pro certo, quod nos illas, quæ majoris sunt auctoritatis, & infirmari non possunt, admittimus & tenemus. Quamvis vero nos apud vos canonice excusaverimus, quasi subjectionis vobis debitores simus; tamen evidenti ratione ostendere possumus, quia etiamsi canonicæ excusationes aliter nobis non adessent, non tamen ad vestrum Placitum proficisci ullatenus deberemus. Quod enim vobis, pace vestra, dicere liceat; etsi aliis Nuntius apostolicæ Sedis estis, nobis tamen non estis: propter quod neque vos habetis nos ad concilium evocare, neque nos ad vocationem vestram, si nolumus, habemus venire. Quod jam subsequenti declarabitur ratione. Post diffinitam etenim Romæ & solutam Placiti nostri quæstionem, audientibus & videntibus Archiepiscopis, Episcopis, & clericis Fran-

ciæ, præſentibus etiam clericis qui hic præſentes habentur; dominus Papa laudavit, ut vobis in nullo, ſi nollem, ampliùs ſubjicerer; ſed domno abbati Cluniacenſi per omnia ſubditus eſſem. Poſtea mihi præcepit, & etiam vellem nollem, ſibi ſpopondi, quatenus ſi a Nuntio ſuo vocatus eſſem, niſi canonica excuſatione præpeditus eſſem, pro hac cauſa iterum ad concilium irem. Et quoniam in noſtra promiſſione de Nuntio ſuo, quaſi indefinite, mentionem fecit, & ad noſtram vocationem faciendam vos quaſi non excepit: quod & fecit, quando priuſquam promiſſio fieret, prælationem noſtram a veſtra ſubjectione removit, putans ad eamdem vocationem ea de cauſa vos inter alios Nuntios debere computari. quod non procedit. Nam ſi nos, ut ſuperius dixi, priuſquam promiſſio fieret, dominus Papa a veſtra ſubjectione removit, iterum vos admittere non potuit: quoniam, ſi ſic fieret, profecto ſe ipſum impugnaret; & quod audiente concilio juſte laudavit, injuſte deſtrueret: & ut ampliùs loquar, injuſte, quod abſit, judicaret. Etenim in decretis Pontificum legitur, quod ſi aliquis Legatus, ut Zacharias & Rodoaldus, ut Vitalis & Miſenus, ſuper aliquem injuſte judicaverint; præjudicatus præjudicantis amplius non debet ſubdi judicio: & vocatio qua dominus Papa ſeipſum impugnet, quæque falſitatis, temeritatis & inconſtantiæ poſſit argui, poſſit etiam falſi (quod abſit) laudari judicio; nec laudanda, nec recipienda eſt. Et ideo quamdiu domnus Abbas Cluniacenſis defuerit, & quamdiu dominus Papa ut vobis obediam, nec mihi loquendo, nec litteris præcipiendo juſſerit, etiam ſi canonica excuſatio, ſicut ſuperius multis modis eſt oſtenſum, defuerit; tamen hæc ratio ſola ſufficere deberet; & ut altius loquar, deberet ſufficere tum pro reverentia ſummi Pontificis, tum pro honore ſuo, ſi eum diligitis. Nam ſcriptum eſt: Servus nec diligit, nec reveretur dominum, quem facit eſſe contemptibilem in conſpectu omnium.

At vero quamvis ita proſecuti ſumus, quod nobis cauſa obſervatæ veritatis concedendum eſt, licet juxta prædictam rationem vobis reſpondere non debeamus; tamen propter reverentiam domini Papæ aliam vobis rationem oſtendere nobis viſum eſt. Etenim ne forte judicia eccleſiaſtica diffugere videamur, ne forte pertinaces eſſe, & mandata apoſtolica perturbare velle putemur: ſciatis quod non pertinaces in hoc exſiſtimus, nec concilia fieri prohibemus: ſed potius ut in Fran-

cia concilium celebrare nobis cooperantibus veniatis, offerimus, & locum nobis proximum, ficut a facra auctoritate jubemur, eligimus. Offerimus, inquam, hoc ex parte noftra & Regis noftri, vel pro Quadragefima, vel poft Pafcha in Franciam veniatis caufa concilii: & ego & coepifcopi noftri vobis occurrentes, fanum & incolumem vos deducemus in domibus & cameris noftris, & cum honore Legatis Sedis apoftolicæ congruente fufcipiemus, & cum omni abundantia procurabimus. Locum nobis proximum eligimus, fi vultis, apud nos Remis, fi vultis Sueffionis, vel Compendii, vel Silvanectis: & in quocumque horum vobis videbitur concilium vos tenere, Rege quoque noftro cooperante juvabimus, & quod vobis debebimus facere, faciemus.

Ecce coram ifto Concilio cum caritate & humilitate vos precamur, & fi attendere vultis confilium utile vobis damus, ut libram moderaminis erga nos teneatis; nec modum ac rationem excedere affectantes, pondus, quod nec nos, nec patres noftri portare confuevimus, fuper nos imponere appetatis. Melius eft ut mitius agendo, & juftitiam non excedendo, Romanæ ecclefiæ commodum & honorem per Franciam adquiratis, quam exafperando Franciam, ejus juftitiam & fubjectionem Romanæ ecclefiæ impediatis. Quod fi in pertinacia veftra, ficuti domno Papæ ijfdem verbis mandavimus, permanere difpofueritis; & pro fola voluntate veftra, nos vel fufpendere, vel excommunicare volueritis: oftenfa eft nobis via quam fequamur, appofita forma cui imprimamur. Sequar verba beati Gregorij, qui dicit: « Sæpe in ligandis ac folvendis fubditis fuæ « voluntatis motus, non autem caufarum merita fequitur Paftor. « Unde fit, ut & ipfa ligandi ac folvendi poteftate fe privet, qui « hanc non pro fubditorum meritis, fed pro fuæ voluntatis mo- « tibus exercet. Unde per Prophetam dicitur: *Mortificabunt ani-* « *mas quæ non moriuntur, & vivificabunt animas quæ non vivunt.* « Ait etiam beatus Auguftinus in libro de verbis Domini: Vide « utrum jufte, an injufte obliges fratrem tuum, quoniam inju- « fta vincula difrumpit juftitia. Afferam etiam, quod fi me excommunicaveritis, deerit privilegium Petri & domni Papæ, id eft, poteftas ligandi atque folvendi. Unde Leo Magnus in fermone de anniverfario fuo fic ait: « Manet Petri privilegium, « ubicumque ex ejus æquitate fertur judicium. Ex quibus verbis aperte colligitur, quia non manet Petri privilegium, ubicumque ex ejus æquitate non fertur judicium.

EPISTOLA NOVIOMENSIUM CLERICORUM AD CAMERACENSES,

De filiis Clericorum ad ſacros Ordines admittendis.

SAnctæ Cameracenſis eccleſiæ Fratribus in Chriſto dilectis, Noviomenſes, melius ſperare in adverſis, & ſalva fide viriliter reſiſtere emergentibus adverſariis. Orationis noſtræ prolixitatem, fratres cariſſimi, caſtigantes prout potuimus; quæſtioni veſtræ plura quam ſatis eſt, reponere non neceſſarium duximus: præſertim cum eccleſiæ veſtræ ſtatus modum antiquitatis huc uſque ſibi retinuerit, & columnis ſapientiæ ſubnixus, in ſeipſo conſiſtens, alienis ſuſtentationibus non indigens, nullis tentationibus violari potuerit. Fundamentum enim quod ipſe Apoſtolus poſuit, a ſoliditate ſua non poteſt mutari, Apoſtolo atteſtante qui ait: *Fundamentum aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus.* Quantumlibet itaque ruant venti & fluant flumina, domus ſuperædificata immobilis manet, videlicet ſancta Eccleſia, inter turbines hujus ſæculi conſtituta. Ecce jam valida tempeſtas incumbit: ad defendendam libertatem parata ſunt arma in propugnaculis, ſacræ ſcilicet Scripturæ, quibus facile obtunditur gravitas novæ impoſitionis, partem quarum prælibaſtis, partem habemus ſuggerere vobis. ſi quidem contra illud quod filios clericorum a ſacris Ordinibus repellendos eſſe moliuntur, in expoſitione generationis Jeſu-Chriſti ita ſcriptum invenitur. » Dominus noſter » Jeſus-Chriſtus non ſolum ab alienigenis, ſed etiam de adulte- » rinis voluit naſci commixtionibus, nobis magnam fiduciam » præſtans, ut qualicumque modo naſcamur, tantum ut illius » veſtigia imitemur, ab illius corpore non ſeparemur, cujus per » fidem membra effecti ſumus. Et ſicut ille verus eſt Pontifex, ex adulterinis naſcens commixtionibus; ita qualicumque ordine natus ſit aliquis, tantum ut perfectam fidem habeat, & quod fide tenet, operibus impleat; ſitque litteratus & vir unius uxoris, nequaquam a ſacerdotio repellatur. Judas enim patriarcha concubuit cum Thamar nuru ſua, & ex illo coitu nati ſunt Phares & Zara. Inde poſtea Salmo, qui fuit dux in deſerto

deserto; inde Obed ex Ruth, indeque Boos de Rahab; inde
postea Isaï, qui fuit pater David. In nulla verò progenie ori-
go Domini ducitur, qui est verus sacerdos: ideoque filii ejus
sumus, & quæ ipse fecit, imitari per omnia debemus. Ipse
quoque Dominus in Evangelio ait: *Omnem qui venit ad me non
ejiciam foras.* item de eodem: *Omnis qui facit voluntatem Patris
mei qui in cælis est, ipse meus frater, soror & mater est.* Ad con-
firmandam verò evangelicam doctrinam Victor Papa in epi-
stola Afris directa dicit: Nulli liceat evangelicam doctrinam «
deserere, & sacerdotali honore congaudere. Nihil quippe pro- «
dest hominibus legem, quæ per servos data est, defendere, qui «
gratiam Evangelii, quæ per Filium facta est, noluerunt recipere. «
Callistus quoque Papa in decretis ait: Sententiam, fratres, quæ «
misericordiam vetat, non solum tenere, sed & audire refugite: «
quia potior est misericordia omnibus holocaustomatibus & sa- «
crificiis. Et Vigilius Papa: Certe etiam si mens sit recti conscia, «
vindicta dignus est, qui alii exstitit causa periculi. Et in Con- «
cilio Anchiritano cap. x de conjugatis Diaconis ita reperitur: «
Diaconus cum ordinatur, si in ipsa ordinatione protestatus «
fuerit dicens, velle se habere uxorem, nec posse se continere; «
hic postea si ad nuptias venerit, maneat in ministerio, &c. «
Quod autem filius non reprobandus sit propter iniquitatem «
patris, Dominus per Prophetam protestatur dicens: *Filius non
portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filii.*
Gregorius in Pastorali de excellentia Pastorum: Plerumque re- «
ctor oblitus sui, in voce se spargit aliena. Talem se credit, qua- «
lem se foris audit, non qualem intus discernere debuit: subje- «
ctos despicit, eosque æquales sibi naturæ ordine non agnoscit; «
& quos sorte potestatis excesserit, transcendisse etiam vitæ «
meritis credit. Porro ne quis in Ecclesia duplici potiatur ho-
nore, & ut una tantum quisque contentus vivat præbenda;
nulla nobis aperit ratio: cùm sub religiosis Patribus in cleri-
cali ordine talis semper usitata fuerit consuetudo, quæ & sin-
gulis ecclesiis salva fide conceditur ab introëunte Episcopo.
Cujus consuetudinis licitum Gregorius commendat in epistola
ad Leandrum Spalensem episcopum dicens: Illæsa una fide, in «
divino officio sanctæ Ecclesiæ consuetudo diversa est. Et bea- «
tus Augustinus de consuetudinibus ad Januarium inter cetera
dicit: Ea quæ in diversis locis & regionibus multipliciter sunt «
instituta, & contra fidem & bonos mores non esse probantur, «

„ indifferenter habenda sunt, & consuetudine uniuscujusque „ ecclesiæ congruenter & simpliciter observanda : nec quid- „ quam aliud in eis requirendum. Et ut ad rem reducamus stilum, miramur valde, cum ad præterita sive præsentia retorquemus oculum. Longe enim ante nos audivimus, & nos ipsi cognovimus, quosdam ex filiis concubinarum fuisse religiosos presbyteros & diaconos, venerabiles quoque Episcopos & Abbates, insuper etiam Christianissimos Reges, necnon ipsius Romanæ Sedis aliquos summos Præsules. Quocirca non immerito stomachamur adversus eos, qui ad id destruendum, linguam suam quasi arcum intendunt : cum satis noverimus illos non meliores esse, quam sui antecessores fuerunt. Adhuc multa ad ea quæ nobis objiciuntur, necessaria habemus vobis dicere : sed quædam nobis obsistunt causæ, quarum una est expectatio Archiepiscopi nostri Manassæ, cujus excommunicatio fertur potius per invidiam, quàm per justitiam nimium accelerata fuisse.

ADMONITIO IN SEQUENTEM Historiam Belli sacri.

S*ubsequens liber de sacra expeditione Ierosolymitana absque auctoris nomine habetur in Casinensi bibliotheca. Hunc librum vidit, atque in compendium redegit auctor ille, qui primo loco inter* Gesta Dei per Francos *editus est : at multa singularia prætermisit, quæ in libro sequenti referuntur, ex quibus nonnulla in fine observabimus. Rerum testis oculatus fuit, quisquis est hic auctor, nec propter epitomatorem visus est prætermittendus. Hunc quidam existimant non alium esse à Gregorio Tarracinensi episcopo, qui* versus de transitu Peregrinorum ad Sepulcrum Domini & captione Jerosolymitanæ urbis rogatu Bernardi Valvensis pulcherrimos fecit, *testante Petro Diacono in libello de viris illustribus Casinensibus cap.* XXXII. *Verum Francum aut Normannum auctorem, & quidem laïcum fuisse, veri similia probant argumenta. Militabat sub Stephano Comite Carnotensi apud Antiochiam ex num.* LXXVI. Erat, *inquit*, caput nostrum, quem omnes nostri majores elegerant, ut esset nostrorum ductor, *nempe ad defendendam Antiochiam, cujus obsidioni & expugnationi auctor interfuit. Laicum se prodit his verbis num.* LXXXI. Episcopi nostri, & presbyteri, & clerici, & monachi, sacris vestibus in-

duti, exibant cum crucibus, orantes & deprecantes Deum, ut nos custodiret & eriperet ab omni periculo. *Vocabula quædam & certi loquendi modi Francum arguunt*, montaneæ *passim*, diabolica montanea, minutæ gentes *pro infima plebe, & alia id genus. Nonnulla tamen dicit de Francis num.* 111. *quæ cum erga illos non ita bene affectum probant, nempe quod* Francigenæ erant tumidi superbia. *Et erant apud Antiochiam sub Stephano non tantum Franci, sed etiam populi aliarum nationum. Penes alios esto hac de re judicium.* Lombardos *a* Longobardis *non uno in loco distinguit. Narratio desinit in expugnatione Ierosolymorum & Tortosæ, & in morte Boamundi Principis Antiocheni, quæ anno centesimo supra millesimum accidit.*

Huic historiæ ex bibliotheca Christinæ reginæ subjicimus Stephani Comitis Carnotensis epistolam ejusdem argumenti ad Adelam uxorem suam: ad quam alia ejusdem exstat epistola in Spicilegii tomo IV. *pag.* 257. *Quod Stephanus de Alexio CP. Imperatore scribit, longe aliud de eo judicium, quam alii scriptores, ingerit. Animus erat hic subjicere acta ecclesiæ sancti Sepulcri, quæ expugnata Ierosolymorum civitate, Canonicis regularibus tradita est. Verum hæc in aliud tempus remittere satius postea duximus.*

INCIPIT HISTORIA DE VIA Hierusolymis, qualiter recuperata sit, qualiterque etiam Antiochia, & eadem Ierusalem ab invasione Gentilium per fideles Christi liberatæ fuerint.

TEmpore, quo Alexius imperii Constantinopolitani regebat habenas, quo & beatæ recordationis Urbanus Papa secundus Romanæ ecclesiæ pontificium administrabat; fuit quidam eremi accola in Galliarum regione, Petrus nomine, vir quidem summæ religionis, sanctisque deditus actibus, ac omnis vitæ hujus extremitate contentus. cujus nimirum color penitus incultus erat, spiritus fervens, pedes nudi, statura brevis, facies macilenta, tegimen vilissima cappa: qui non equi, non muli, mulæve, sed asini tantum vehiculo, quocumque pergebat, utebatur. Qui desiderio videndi Sepulcrum Domini valde accensus, post multos prolixi itineris labores, Jerusalem tandem oraturus advenit. Erat autem Jerusalem illis diebus, nescitur quo Dei judicio, Gentilium, id est Sarrace-

norum, subjecta dominio, unde & idem Sepulcrum, ceteraque sacra loca sub omni contemptu ab ipsis male tractata habebantur. Nam & templum Domini in eorum mahumeriam versum erat, & stabula equorum secus ejusdem Sepulcri basilicam impie statuebantur. Hanc quoque tam magnam inreverentiam circa ipsa sacra loca habitam cum Petrus prædictus facta oratione conspexisset, ingemuit valde, atque ex intimo cordis trahens longa suspiria, multas etiam lacrymas ab oculis effudisse perhibetur.

Factum est autem cum nocturnæ quietis tempus redisset, Petrus consuete naturæ membra dedit. Qui etiam in visu Jesum-Christum Dominum vidit talia dicentem sibi: Petre, surge citiusque revertere, Urbanum Papam aditurus: cui ex mei parte dicatur, quatinus fratres meos cunctos commovens, eis præcipiat, ut huc quantocius properantes, & Jerusalem, immo meum Sepulcrum à profanæ gentis hujus invasione atque spurcitia, aliaque sacra loca per circuitum, me quoque adjuvante liberare festinent. Nam & regni cælestis janua mei amore venturis ad istud peragendum nunc omnibus patet. Qui consurgens, lætus de tanta sibi divinitus revelatione ostensa effectus est. Deinde precibus ad Sepulcrum iterum fusis, sine dilatione remeavit, Papam prædictum adiens, eique secundum quod per visum audierat cuncta narravit. Qui audiens quod ei cælitus delegatum fuerat, gaudio magno excipit, satagens implere quod etiam corde jam ipse agendum sæpius tractaverat. Erat & ipse, secundum quod decebat tanti culminis honorem, statura vultuque elegantissimus, sermone luculentissimus, sapientia excellentissimus; necnon religione præcipuus.

Igitur præparatis omnibus, quæ itineri necessaria erant, montes alpinos transivit: veniensque in Arverniæ provinciam, ibi apud Clarum-montem oppidum, Archiepiscoporum, Abbatum, clericorum, cum innumerabili populo undique concurrentium, Concilium celebravit: cui videlicet sancto conventui non virorum illustrium, non magnatum, nec etiam Comitum concursus defuit. Sanctus vero Papa Urbanus eidem sancto Concilio præsidens, post nonnullas institutiones ecclesiasticas, quas Spiritu-sancto dictante promulgaverat; divinæ jussionis sibi destinatæ non inimemor instituit atque præcepit, ut milites & pedites, quicumque scilicet ire possent ad Jerusalem, aliasque Asiæ ecclesias, à paganorum potestate eruendas,

pro

pro Dei amore, omniumque remissione peccatorum sibi adipiscenda unanimes arma gerentes pergerent: atque in eorum bonis, usque ad reditum ipsorum, securitatis pacem continuam haberi decrevit. simulque etiam disposuit, ut cuncti illuc euntes, signum crucis in scapulis re aliqua vestimentis impressum, seu in fronte gestarent, quo tanti itineris religionem atque peregrinationem aliis cernentibus ostendentes, ab aliquo non impedirentur. Tunc universi qui aderant, tam bonum & desiderabile edictum percipientes, voces ad aera ovantes attollunt, unanimiter clamantes sæpiusque repetentes: *Deus illud vult*, *Deus illud vult*, *Deus illud vult.*

Igitur Gottifredus Dux Lothariæ, Robertus Comes Normanniæ, Ugo Magnus Comes, frater Philippi Francorum Regis, Stephanus Comes Blesensis, Raynaldus sancti Ægidii Comes, atque Robertus Comes Flandrensis, hujuscemodi rem ab Apostolico dispositam percipientes, divinitus mox afflati, uno animo unaque voluntate ad eripiendam Jerusalem & sepulcrum Domini simul ire disponunt: sub quibus militum, & peditum tanta fuit coadunatio, ut arenæ, quæ est in litore maris, comparari possent. Verum quia de tot tantisque Proceribus mentio habita est, debemus & ipsorum genealogiam exprimere, & singulorum mores annotare.

Dux Gottifredus, Eustachii Boloniæ civitatis comitis filius exstitit: cujus nobilitas virtutibus cumulata, tam in sæcularibus, quam in divinis rebus excelluit. Divinis quidem, quia largus erga pauperes, erga delinquentes vero misericors fuit: porrò humilitate, mansuetudine, sobrietate, justitia, castitate insignis, potius monachorum lux, quam militum dux putabatur. Ex his vero, quæ sæculi sunt, non minus noverat agere, videlicet prœliari, ordinare militum acies, armis gloriam propagare. Primus autem in primis ferire hostem adolescens didicit, juvenis assuevit, vir postea factus id numquam agere destitit.

Sequitur Robertus Normanniæ Comes, qui Guilielmi Expugnatoris, & Regis Anglorum filius fuit, genere, divitiis, facundia quoque non secundus duci Gottifredo, sed superior; par illius in his quæ sæculi sunt, & in his quæ Dei, minor. Cujus pietas largitasque valde fuisset laudabilis: sed quia ipse in utrisque modum non tenuit, in utrisque erravit. Siquidem misericordia ejus ita vigore justitiæ penitus carebat, ut raptorum impunita malignitas per totam Normanniam, nec Deo,

nec homini parceret. Quapropter nullus vinctus in conſpectu ipſius lacrymabatur, quin ipſe mente ſolutus continuo in mutuas lacrymas effunderetur. Largitate autem in tantum diffuſus erat, ut accipitrem ſive canem pro nullo quantovis ære dimitteret, quin compararet: cum interim unicum haberet ſupplementum, rapinarum ſcilicet conſenſus. qui tamen hæc dum intra patriam eſſet exercuit, verum fines patrios egreſſus à tam nefando luxu perdomitus eſt, cui ante per magnarum opum affluentiam ſuccubuit.

Ugo Magnus, Comes, filius Henrici regis Franciæ, frater Philippi regis ejuſdem Franciæ, fuit magnus genere, magnus cognomine, magnus probitate, magnus etiam & potens in prœliis; venerabilior tamen regii ſanguinis gloria, quam aut opum ubertate, aut præcellenti multitudine, aut triumphalibus meritis.

Denique Bleſenſis Comes, Stephanus nomine, & ipſe Regum proximus fuit, videlicet Gallorum pronepos, & gener Anglicorum. cujus largitas ſi hilaritate, aut audaciæ fervore illuſtraretur, & ad Ducatus culmen, & ad ſtrenuiſſimum militem omnino ſufficeret.

Sequitur hunc Robertus Comes, Flandriæ ſcilicet, nutricis equitum, feracis equorum, tritici, atque pabulorum: qui puellarum quoque decoritate præcellens, reges generos, id eſt Gallicum, Anglicum, & Dacum meruit habere. Quorum quidem affinitate Comes ipſe ſublimis, populare regimen amminiſtrare dedignabatur, dum ipſe ſuper omnes exercituum rectores in enſe & lancea laudari geſtiret. Unde poſtea contigit, ut ipſe quidem multo plus ceteris ducibus celebraretur habere famam, neglectaque regiminis cura multo minus de duce...

Subſequitur Raymundus, Comes ſancti Ægidii, divitiis, potentia, conſilio militari, multitudine non illis minor. Nam in his omnibus à primordio inter ceteros claruit, & cum mox aliorum defeciſſet pecunia, hujus ſemper affluxerunt divitiæ. Illa nimirum gens, id eſt Provincialium, non prodiga, parcitati potius, quam laudis famæ ſerviebat: quæ quoque exemplo aliorum territa, non ſicut Franci in diſtrahendo, ſed ſemper in augendo ſubſtantiam deſudabat. Quam ob rem populus ipſe præſcius futurorum, non permiſit ſuum egere Comitem, unum quidem æquitatis cultorem, iniquitatis ultorem: qui etiam ad timidos ſe velut agnum, ad tumidos autem tamquam leonem oſtendebat.

In hoc autem loco Boamundi genealogia exprimenda est. sed quia de eo ejusque genere paulo inferius in loco suo recitandum est, præposterum esse hic eam memorari videtur. Verum quia à serie narrationis longiuscule digressi sumus, nunc ubi dimisimus, redeamus. Igitur prædicti Principes, cum in animo, sicut superius dictum est, Jerusalem petere proposuissent; antequam moverentur à prædicto Papa, quidam illorum quæsierunt, ut simul cum eis in ipso itinere pergeret. quibus ipse respondit: Ego, inquit, ad præsens vobiscum hoc iter agere nequeo, quoniam pluribus ecclesiasticis negotiis explendis, quæ nunc evitare perniciosum est, operam dare prius oportebat. Quibus expletis, si vita comes non defuerit, Deusque deinde facultatem eundi dederit, vos vere subsequi, vobisque in partibus illis adesse in animo propositum habeo. At illi his auditis unanimiter petierunt, quatinus vel quemlibet, qui vice sua in his, quæ Dei salutisque animarum ipsorum essent, illis præesset, præordinare curaret. Sanctus ergo Apostolicus dignam illorum petitionem exaudiens, Episcopum Podiensem, virum æque tam in divinis, quam in sæcularibus rebus prudentissimum, simulque religione præcipuum, eis præfecit, dans illi potestatem, ut sua vice eis præsidens, illorum curas ageret. Post hæc autem prædicti Principes tempus statutum, quando se moturi essent, sitienter præstolabantur, quorum exercituum numerus, ut dictum est, velut arena in litore comprehendi nequiverat.

Hoc in tempore Boamundus, Roberti Guiscardi Ducis Apuliæ filius primogenitus, vir quidem paternæ virtutis strenuissimus æmulator, atque à tempore ejusdem patris militaribus exercitiis probatissimus, in eadem Apulia, videlicet Barensibus, Tarentinis, Ydruntinis, aliisque quam pluribus maritimis terraneisque urbibus, ex successione hereditaria principabatur. Nam Rogerius frater ejus ex solo patre, patre ipso obeunte, Ducatum acceperat. Hic audiens Jerusolymam iter à summo Pontifice constitutum esse, atque ad liberandum Sepulcrum Domini, ceteraque sacra loca ab infidelium jugo prædictos Principes ultramontanos se esse moturos, lætus effectus, cum eis & ipse simul properare pro divino amore armatur. De quo fertur, quod aliquando, patre adhuc vivente, tantæ strenuitatis exstitit, ut imperatorem Alexium bis in fugam ire coegit, primo quidem in oculis ejusdem patris sub Dyrachii mœnibus: secundo

autem apud Lariſſam urbem, dum iiſdem pater Romam ad ſuccurrendum Gregorio Papæ, qui ab Henrico rege Teutonico obſidebatur, petiit.

Igitur ceteri circumquaque, de prope videlicet & de longe, cognoſcentes Boamundum Jeruſalem iturum, ſine numero ei adhæſerunt, dominum illum ac rectorem ſuper ſe habere in tanto itinere affectantes. Adhæſit & ei quidam exadelfus ſuus, Tancredus nomine, nepos ejuſdem patris Roberti Ducis, ex ſorore ſua nomine Emma genitus, à patre quidem, qui * Marchuſus dictus eſt, non ignobilis filius; à matris autem fratribus nepos longe ſublimior. Qui videlicet fratres patriam, id eſt Normanniam, egreſſi, gloriam ſuæ militiæ in Italia extulerunt. Quis enim Roberti Guiſcardi vires non probet? qui Calabriam, & Apuliam, Siciliamque bellando ſibi ſubjecit: cujus etiam victricia arma poſt ſub uno, ut aiunt, die Alemannorum Rex Henricus, Græcorum Imperator Alexius tremuerunt.

* al Marchiſus.

Romam namque præſens ab ipſo Alemannorum Rege eripuit: Græcorum autem Imperatorem per Boamundum filium ſuum bellicoſiſſimum ſuperavit: reliqui verò fratres, octo numero, Campaniam, Apuliam, Calabriam, debellavere. Excipiendus eſt Rogerius Sicilienſis Comes, qui ſubacta gentilitate.. Siciliæ gloriam ſuper fratres ſuos adeptus eſt, ſcilicet a præfato Roberto Guiſcardo ſecundam.

Nunc redeamus ad Tancredum ipſum, quem nec paternæ opes ad laſciviam, nec ad ſuperbiam cognatorum ſuorum potentia traxit. qui dum adhuc adoleſcens eſſet, juvenes agilitate armorum, morumque gravitate ſenes tranſcendens, nunc his, nunc illis de ſe novum virtutis ſpectaculum præbebat. In adoleſcentia vero præceptorum Dei ſedulus auditor, ſummopere ſtudebat & audita recolligere, & recollecta opere implere. Nemini detrahebat, etiam cum ſibi detrahebatur: immo aiebat hoſtem magis eſſe feriendum, quam rodendum. De ſe autem ipſe nihil dicere cupiebat: at dici ab alio inſatiabiliter ſitiebat. Proinde ſomnos vigiliis, quietem labori, ſatietatem fami, otium ſtudio, poſtremo ſuperflua omnia neceſſariis poſtponebat. Sola namque laudis gloria juvenis mentem agitabat: nihil eſſe crebri vulneris jacturam ducebat, dum glorias cotidianas adipiſci malebat. Hunc ergo ſibi Boamundus diligenter aſciſcens, cunctæ ſuæ expeditioni, cum movenda eſſet, pro ejus magnifica ſtrenuitate atque virtute præpoſuit. Dumque omnia

quæ

quæ itineri necessaria erant præpararentur, interim adventum illorum, qui superius dicti sunt, Principum inhianter præstolabatur, quatinus se cum eis conjungens trans mare simul incederet.

INCIPIT PROLOGUS IN HISTORIA Peregrinorum euntium Ierusolymam ad liberandum sanctum Sepulcrum de potestate Ethnicorum.

IN nomine Jesu, qui est Verbum & Sapientia Dei Patris, dicamus ejus miranda gesta & fortia facta, qui dum esset in nostra carne dixit: *Qui reliquerit domum, patrem, matrem, fratres; & sorores, uxorem, & filios, agros, & vineas propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit.* Et, *Qui vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam cotidie, & sequatur me.* Hanc vocem audientes, & hujus jussa implere cupientes sancti Peregrini ex omnibus partibus mundi, primitus ab occidentali plaga, deinde à meridiana, & septemtrionale, demum vero, & ab orientali tam magnam fecerunt commotionem, adjuvante & faciente ipso Domino, ut nullus sensus excogitare, nulla lingua, etiamsi ferrea esset, ad plenum valeret enarrare. Sed quia, ut ait Scriptura, secretum Regis celare, opera autem Dei enarrare honorificum est; si ex toto silet lingua carnis, & quamvis non ad plenum, sed vel aliquantulum exinde non dicet, pigritia & neglegentia est, & in peccatum deputabitur, ut ait Sedulius:

Cum sua gentiles studeant figmenta poëtæ,
Grandisonis pompare modis tragicoque boatu:

cur nos famuli Christi tacemus tam mira facta Christi? quia si ipse non fecisset, numquam ab hominibus fieri potuissent. Nunc revertamur ad priorem sensum. In eodem collegio abierunt Archiepiscopi, Episcopi, Abbates, & omnis Ecclesiæ gradus: in eodem exercitu abierunt Reges, Principes, Præfecti, Marchiones, Duces, Comites, & omnis gradus sæcularium, & vulgus tam maximum virorum & mulierum, ut nemo nisi a Deo scire possit. Sed non insimul ibant: quia nullus cogebatur, nisi quorum corda ipse Deus tangebat, & sicut erant omnes viæ, & omnia loca plena vivorum euntium, ita plenæ omnes viæ sepulcris sanctorum Peregrinorum erant, habentes fixas cruces ad capita. Et non solum spatia terrarum,

& maria plena erant corporibus sanctorum Peregrinorum: multi ex eis moriebantur ægritudine, plurimi fame & siti, alii frigore & æstu, atque alii ferro à paganis: & tamen nec desinebant, nec contristabantur, habentes in cordibus suis: *Quidquid patimini propter justitiam beati.*

Isti sunt qui contempserunt vitam mundi, & pervenerunt ad præmia regni. Isti reliquerunt regna, & prædia, & divitias, & abnegaverunt semetipsos, & secuti sunt Domini nostri vestigia. Et dum in Ecclesia legitur, & cantantur fortia facta Macchabæorum, qui quamvis pro patriis legibus, tamen, & pro suis heredibus, & hereditatibus pugnaverunt: isti vero non pro sua, neque pro aliquo suorum, sed solummodo pro regno cælorum abierunt, & viriliter pugnaverunt, & vicerunt, adjuvante eos Domino, & visibiliter mittente eis in adjutorium sanctos suos bellatores, quorum animæ in cælo jam collocatæ erant, videlicet Mercurium multotiens, aliquando Georgium, necnon & interdum Theodorum, aliquando totos tres cum suis dealbatis exercitibus, videntibus non solum Christi militibus, sed etiam ipsis inimicis paganis: unde exterrebantur, & in fugam convertebantur. Propterea nimis sunt laudandi, & omnimodis præconandi, quibus Deus dedit talem tolerantiam atque victoriam, & tam maximum triumphum. Unde ad gloriam & laudem nominis Dei per universum mundum, debet esse laudandum, prædicandum, memorandum, etiam & in ecclesiis Dei semper præconandum per eum a quo peractum est, qui vivit, & regnat in sæcula sæculorum, amen. *Explicit Prologus*

INCIPIT LIBER.

I. OMnipotens Dominus propterea dicitur omnipotens, quia omnia potest quando vult, & quomodo vult. Cum voluntas sua fuit, & placuit ei liberare sanctum Sepulcrum Filii sui de potestate paganorum, in qua erat pro delictis hominum, & aperire viam Christianis; desiderantibus illuc pro redemptione animarum suarum pergere, multis signis & virtutibus, prodigiis, & portentis ostendit ad acuendas mentes Christianorum, ut desiderabiliter illuc properarent. Nam stellæ de cælo per totum mundum visæ sunt fluere in terra, ita crebræ & spissæ, uti grandines vel flocci dum ninguent. Post

pauco vero tempore via ignea in cælo apparuit. Transacto namque parvo tempore, medietas cæli versa est in colorem sanguinis. Somnia & revelationes plures visæ sunt, quas enumerare nemo potest. Tunc in anno millesimo nonagesimo quinto, Anno
cum appropinquaret terminus ille, quem Dominus Jesus 1095.
cotidie demonstrat suis fidelibus, atque specialiter ostendit in Evangelio dicens: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*: misit Deus in corde Apostolici Romanæ sedis Urbani, & perrexit in ultramontanis partibus cum suis Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, & presbyteris, & cœpit subtiliter sermocinari, & prædicare dicens: ut si quis animam suam salvam facere vellet, non dubitaret humiliter vias Domini incipere. Quin etsi ei denariorum deesset copia, divina ei satis daret misericordia. Hortabatur sic domnus Apostolicus: Fratres, oportet vos pati multa pro Christi nomine, videlicet miserias, paupertates, persecutiones, egestates, infirmitates, nuditates, famem, sitim, & alia hujusmodi, sicuti idem Dominus ait suis discipulis: *Oportet vos multa pati pro nomine meo*; &, Nolite erubescere loqui ante faciem hominis, ego enim dabo vobis os, & eloquium, ac deinceps sequetur vos larga retributio, videlicet regna polorum. Cumque hic sermo cresceret per universas regiones, Galliarum scilicet ac Francorum, Alamannorum, Anglorum, & omnium regionum occidentalium, meridianorum, & septemtrionalium, & omnium partium, facta est tam maxima commotio virorum ac mulierum in universis partibus, ut viderentur omnes velle arripere sanctum Iter. Pater non audebat prohibere filium, nec uxor prohibere virum, & dominus non audebat prohibere servum: omnibus liberum erat iter propter timorem & amorem Dei. Et omnes qui ibant, suebant cruces in dextro humero, imitando Christum, qui in humero suo portavit Crucem, eundo ad passionem pro nobis. In tantum fuit maxima commotio, ut nulla esset via, nullum iter, nulla civitas, nullum castrum, nulla planities, nulla montana erant, quæ non essent plena papilionibus & tendis, nobilibus hominibus, & ignobilibus viris ac mulieribus, omnes portantes cruces in scapulis: & ita ibant gaudentes, qui ex longinquis regionibus veniebant, tamquam supremo die exissent de domibus suis. Et inter eos erant omnia genera musicorum, & tubarum, & corneorum, & mille modis ludentium, & aliis multis mirabili-

bus secum portabant ligneis, ferreis, aureis, argenteis, quæ enarrare nequimus. Arma vero illorum ex omnibus generibus erant, scilicet lanceis, ensibus, loricis, clypeis, galeis, arcubus, gisarmis, salibis, etiam & accettis. Hæc de minutis diximus gentibus.

II. Principes vero, comites, duces, & magnates ita divites erant, ut papiliones eorum & tentoria essent deaurata; lecti vero illorum auro & coloribus erant depicti, & sub eisdem lectis ita jacebant marcæ argenteæ, sicut solent jacere ligna sub rusticorum lectibus. Et portabant lintres, quas in aqua mittebant, & retia ponebant desuper, & desubter: & quot pisces ibi erant, omnes capiebant. Et deducebant secum accipitrem, qui cognominatur gyrifalcus: qui dum dimittebatur ad volandum, omnes aves, qui eum videbant, vel sentiebant, præ timore ejus statim in terra projiciebant se, & capiebantur manibus, & plura alia, quæ enarrare longum est. Sed & hoc non est prætereundum: omnes viæ ita erant plenæ tentoriis peregrinorum euntium ad liberandum viam sancti Sepulcri, ut nulla esset civitas, nullum castellum, nullum pratum, ubi non invenirentur tentoria extensa. Alii euntes, atque alii eos sequentes, & ibant læti dicentes: *Deus lo vult, Deus lo vult, Deus lo vult*, & in pluribus ex his qui moriebantur in eadem sancta via, apparebant cruces in scapulis eorum; & propterea multi accendebantur ad idem sanctum Iter. Nunc revertamur ad priorem motionem.

Anno 1097 III. Primum cœperunt arripere iter, fecerunt tres partes. Una pars Francorum in Ungariæ intravit regionem, scilicet Petrus Eremita, & Dux Gottifredus, & Balduinus frater ejus, & comes Balduinus de Monte. Isti prudentissimi milites, & alii plures, quos ignoro, & quorum nomina penitus dictare careo, venerunt per viam, quam antiquitus Carolus mirificus rex Franciæ aptari fecit usque Constantinopolim. Petrus vero Eremita Constantinopolim venit in Kal. Augusti, & cum eo maxima generatio Alamannorum. Illic invenit Lombardos, & Longobardos, & alios plures congregatos, quibus Imperator Græcorum jusserat dari mercatum, sicuti mos erat in civitate. Dixitque illis: Nolite transmeare Brachium, donec veniat maxima Christianorum virtus, quia vos tot non estis, quod cum Turcis prœliari valeatis. Ipsique Christiani nequiter deducebant se, quoniam civitatis palatia sternebant,

& incendebant, & auferebant plumbum, unde ecclesiæ erant coopertæ, & vendebant Græcis. De quo magis iratus Imperator, mox jussit illos tranmeare ultra Brachium. Postquam vero transfretaverunt, non cessabant agere omnia mala. Incendebant enim & devastabant ecclesias & domos. Tandem pervenerunt Nicomediam. Illic divisi sunt Lombardi, & Longobardi, & Alamanni à Francigenis, quia Francigenæ erant tumidi superbia. Elegerunt autem Lombardi & Longobardi dominum super sese, cui nomen Raynaldus; & Alamanni similiter: & intraverunt in Romania, & per quatuor dies iverunt ultra Nicæam civitatem, & invenerunt quoddam castrum, cui nomen Scerogorgo, quod vacuum erat gente; & apprehenderunt illud: in quo invenerunt satis frumentum, & vinum, & carnem, & omnia bona.

IV. Audientes itaque Turci, quia Christiani essent in castrum, venerunt continuo obsidere illud. Ante portam castri erat quidem puteus, & ad pedem castri erat fons unus, juxta quem exiit Raynaldus, excubare scilicet Turcos. Venientes autem Turci in die dedicationis sancti Michaelis archangeli, scilicet duobus diebus stantibus mensis Septembris, invenerunt Raynaldum, & alios omnes qui cum eo erant, & occiderunt multos ex eis. Alii qui remanserunt vivi, fugerunt in castrum. Quod Turci obsederunt continuo, eisque abstulerunt aquam: fueruntque nostri in tanta afflictione sitis, quod flebotomari faciebant suos equos & asinos, quorum sanguinem bibebant. Alii mittebant zinziclas in piscinam, & eas deprimebant in os suum. Alii quippe mingebant in pugillum alterius, & sic bibebant. Alii autem fodiebant humidam terram, & supini jactabant se, & mittebant terram super sua pectora aut corpora pro nimia ariditate sitis. Episcopi namque & presbyteri, qui illic aderant, confortabant, & submonebant nostros dicentes: Estote ubique fortes in Christi fide, & nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Hæc persecutio fuit per octo dies. At dominus Alamannorum consiliatus est cum Turcis, qualiter traderet alios omnes: & fingens se exire ad bellum, fugit ad illos, & cum eo multi ex aliis. Turci ceperunt castrum: illi autem, qui Deum abnegare noluerunt, capitalem sententiam susceperunt: qui vivi remanserunt, decapitati sunt à Turcis. Postea diviserunt illos ad invicem, sicut aliquis dividit oves: alios miserunt ad signum, & sagittabant eos: & alios vendebant & donabant, sicut

animalia : alii in Corosanum conducebant suos, ubi ipsi habitabant : alii in Antiochiam, alii in Aleph. Isti primo acceperunt feliciter martyrium pro Christi nomine. Audientes autem Turci, quod Petrus Eremita & Gualterius sine habere fuissent in civitate, quæ est supra Nicæam, venerunt illuc gaudendo occidere illos. Cumque venirent, lætantes obviaverunt Gualterius & sui milites, quos omnes confestim occiderunt. Petrus vero Eremita paululum ante recesserat Constantinopolim : eo quod nequibat retinere illam diversam gentem, quæ nolebat eum audire, nec verba ejus obscultare. Turci vero post hanc malignam illorum victoriam, ubicumque inveniebantur peregrini, irruebant super eos : quorum alios inveniebant vigilantes, alios dormientes, alios nudos jacentes, quos omnes interficiebant. Presbyterum quoque unum invenerunt celebrare sanctam Missam super altare, eumque statim martyrizaverunt. Alii qui potuerunt evadere, fugerunt ad civitatem : alii miserunt se in mare, alii in silvis, alii ascenderunt in montaneis, & introierunt in quoddam castrum. Turci namque persequentes illos, adunaverunt ligna, ut eos incenderent simul cum castro. Christiani igitur, qui in castello erant, miserunt ignem in lignis adunatis, & reversus est ignis adversus Turcos, quoniam Deus noluit suos relinquere. Illos vero, qui erant capti à Turcis, diviserunt inter se, sicut prius fecerunt per universas eorum regiones. Hoc totum factum est in mense Octobri.

V. Audiens hoc Imperator, quod Turci ita dissipassent nostros, lætus & gavisus fuit : & mandavit, & fecit eos transmeare Brachium ; & postquam reversi fuerunt, comparavit ab eis omnia arma eorum. Secunda vero pars intravit in Sclavoniæ partibus, scilicet Raymundus comes sancti Ægidii, & cum eo Podiensis Episcopus : in qua Sclavonia multa pars passi sunt pro Christi nomine, & sancti Sepulcri. Nam per quadraginta dies ambulauerunt per obscura loca propter nebulas, quæ erant tam densæ, ut vix paululum longe conspicere possent ; & Turci undique eos insidiantes. Sed bellipotens & providus Comes minutam gentem faciebat ire in medio, & ipse cum exercitu suo custodiebat eos ante & retro ab insidiis Turcorum. Itaque plures ex suis militibus perdidit fame & gladio, quoniam mala terra erat. Viam etiam nesciebant, nisi per ortum solis. Tertia pars per antiquam viam Romam venit. In ista vero

parte fuit Robertus comes Flandrensis, & Robertus comes Normannus, & Ugo Magnus, & alii plures: ac deinde appropinquaverunt ad portum Brundusii, aut Bari, aut Tarenti. Ugo vero Magnus, & Gailielmus Marchusi filius, confestim miserunt sese in mare ad portum Bari, & transfretantes applicuerunt Durachium. Audiens itaque Dux illius civitatis illos prudentissimos viros illuc esse applicatos, continuo mala cogitatione in cor ejus ascendente jussit illos moveri, & Constantinopolim ante infelicem Imperatorem caute deduci, quo ei fidelitatem facerent.

VI. Dux itaque Gottifredus, nostrorum comitum primus, Constantinopolim venit cum suo magno exercitu diebus duobus ante Nativitatem Domini nostri, & hospitatus est juxta Constantinopolim: fuitque ibi, donec iniquus Imperator jussit eum honorabiliter hospitari in burgo. Cumque hospitatus fuisset secure, mandabat armigeros suos foras per unumquemque diem, quatenus paleam & alia necessaria apportarent. Cum vero jam putabant cum fiducia exire quocumque voluissent; inimicus Imperator, Alexius nomine, sagaciter faciebat eos observari: suisque Turcopolis & Piccinacis imperabat, quod eos invaderent, & occiderent. Balduinus itaque, Ducis frater, audiens hoc, quod traditor Imperator suis imperabat hominibus, statim misit se in nimiam attentionem, si forte illos invenire posset. Ad ultimum invenit eos occidentes gentem suam, illosque invasit toto corde, & Deo adjuvante superavit, & apprehendit sexaginta .. ex eis partim occidit, & partim ante conspectum Ducis conduxit. Cumque vidisset hoc Imperator infelix, valde iratus est. Videns autem Dux quod Imperator eis esset iratus, jussit suis militibus exire de burgo, & hospitari extra civitatem, ubi fuerant prius. Sero autem superveniente, mandavit infelix Imperator exercitum suum, & fecit invadere Ducem simul cum Christi gente: quos persequens invictus Dux una cum Christi militibus, occidit septem ex illis; & persequendo alios, venit usque ad civitatis portam. Reversus itaque Dux ad sua tentoria, & fuit in campo illo fere per quinque dies, donec pactus est cum Imperatore: dixitque illi Imperator, quod transfretaret Brachium sancti Georgii: promisitque facere illuc conduci omnem mercatum, sicuti erat Constantinopoli, & pauperibus eleemosynam erogare, unde vivere possent.

VII. At bellipotens Boamundus, Roberti Ducis filius, cum essent in obsessione Amalfi, scilicet scaphati pontis, audiens venisse innumerabilem gentem Francorum, quatinus sancti sepulcri viam de manu eriperet pessimorum paganorum, ut fieret liberata, & Christianis omnibus undique staret patefacta; continuo cœpit sapientissime ac diligenter inquirere, quæ arma pugnandi hæc gens deferret, & quam ostensionem Christi in via portaret, vel quod signum in çertamine sonaret. Cui per ordinem dicta sunt omnia: taliter deferunt arma jugiter ad bellum undique convenientia; in dextra, vel inter utrasque scapulas Crucem Christi bajulant: sonum vero illorum non est aliud, nisi *Deus lo vult*, *Deus lo vult*, *Deus lo vult*, omnes simul una voce conclamant. Mox sancto commotus spiritu, jussit pretiosissimum pannum sericum, quem apud se habebat, afferri; eumque incidi præcepit, totumque statim in cruces expendit. Cœpit namque vehementer ad eum concurrere maxima pars militum, qui erant in obsessione illa, & tam mirabiliter fluebant ad eum, quod comes Rogerius pæne solus remansit, vix reversus Siciliam, dolens ac mærens, quod gentem amisisset suam. Reversus itaque dominus Boamundus iterum in terram suam (diligenter enim undique honestavit sese ad incipiendum sancti Sepulcri iter) tandem transfretavit mare cum suo exercitu, & cum eo prudentissimus Tancredus Marchusi filius, & Robertus Girardi filius, & Riccardus de Principatu, & Raynaldus frater ejus, & Robertus de Sorda-valle, & Robertus filius Trosteri, & Unfridus filius Rau, & Riccardus filius Comitis Raynulfi, & Goffridus Comes de Rossilione, & Episcopus, & Girardus frater ejus, & Episcopus de Ariano, & Boëllus Carnotenonensis, & Alberedus de Cagnano, & Goffridus de Monte-scabioso. Alii vero, qui ante transierunt mare, promiserunt Boamundo, quod eum expectarent in Bulgaria. Ipse autem eis promisit, quod quicquid illi perderent in exspectatione illa, libenter eis redderet.

VIII. Postquam vero illi cognoverunt dominum Boamundum transfretasse, venerunt festinanter ad eum ad Ebelonam in omnium Sanctorum festivitate. Hi omnes quos superius commemoravi, transfretaverunt ad domini concorditer Boamundi famulatum, & applicuerunt in Bulgariæ partibus. Illic invenerunt nimiam abundantiam frumenti, & vini, & alimenti corporalis. Deinde vero descendentibus in valle Andronopoli,

& illic

poli, & illic applicando exſpectaverunt gentem ſuam, donec omnes æqualiter tranfretaverunt. Tunc ſapiens Boamundus ordinavit conſilium una cum gente ſua, ſuoſque confortabat, & ammonebat dicens: Viri prudentes abſtinete vos à malo. Nos ſumus peregrini Dei: oportet nos modo eſſe bonos, & humiles pluſquam antea fuimus. Et nolite deprædare terram iſtam, quia Chriſtianorum eſt; & nemo accipiat pluſquam ei quod ſufficiat ad edendum pro benedictione.

IX. Tunc exeuntes venerunt per nimiam plenitudinem de villa in villam & caſtello in caſtellum, & de civitate in civitatem, quouſque pervenerunt Caſtoriam, ibique Nativitatem Domini ſollemniter celebrarunt. Fuimuſque ibi per plures dies, & quæſivimus mercatum: ſed ipſi noluerunt dare nobis, eo quod valde timebant, & dicebant nos non eſſe peregrinos, ſed putabant nos velle illorum capere terram, & illos occidere. Deinde cœpimus apprehendere boves, & aſinos, & equos, & omnia, quæ inveniebamus. Egreſſi itaque de Caſtoria, intravimus in Palagoniam, in qua erat quoddam hæreticorum caſtrum: nobis vero undique aggredientibus illud in lacu, ubi ædificatum fuerat, continuo noſtro ſuccubuit imperio. Accenſo itaque igne combuſſimus caſtrum illud una cum habitatoribus ſuis, ſcilicet hæreticorum congregationem.

X. Poſtea venimus ad flumen Bardarum. Itaque cum domino Boamundo ultra gens ſua partim perrexit, & partim remanſit. Illic invenimus innumerabilem abundantiam. Remanſit autem ibi Comes de Ruſcignolo una cum fratribus ſuis. Venit itaque exercitus execrati Imperatoris, & invaſit comites cum fratribus ſuis, & alios omnes. Quod audiens prudentiſſimus miles Tancredus, regreſſus eſt retro, & projecit ſe in flumen, & natando pervenit ad alios, & duo milia milites miſerunt ſe in flumen poſt eum, ſequendo Tancredum. Noviſſime invenit Turcopolos, & Pizzinacos dimicantes ſimul cum noſtris; quos repente fortiter invaſit, & prudenter eos ſuperavit, & apprehendit plures ex eis, & duxit illos ligatos ante domini Boamundi præſentiam. Hos allocutus vir ſapiens Boamundus dicens: Quare miſeri occiditis gentem Chriſti, & meam? Ego enim cum veſtro Imperatore nullam altercationem habeo. Qui dixerunt: Nos nequivimus aliud agere. Donativo in roga profani Imperatoris conducti ſumus; & quidquid nobis imperat, oportet nos illud adimplere. Quos dominus Boamundus audiens, abſque

ulla punitione permisit abire. Hoc bellum factum est in quarta feria, quæ est caput jejunii, unde sit per omnia benedictus Deus in sæcula, amen.

XI. Mandavit itaque infelix Imperator, scilicet filius perditionis, simul cum nuntiis nostris unum ex suis, quem valde diligebat, quem & Chorpalasium vocabat, ut nos secure deduceret per terram suam, usque dum perveniissemus Constantinopolim. Cumque venissemus ante eorum civitates, imperabat hominibus civitatum, ut nobis secure apportarent mercatum. At illi certe tantum timebant fortissimi Boamundi gentem, quod nullos nostrorum sinebant intrare civitatis murum: volueruntque nostri majores quoddam castrum aggredi, & apprehendere, eo quod nimis erat plenum omnibus bonis. Sed vir sapiens Boamundus noluit consentire pro justitia terræ & fiducia Imperatoris, & valde iratus est propter hoc cum Tancredo & aliis omnibus. Hoc factum est in hora vesperi. Mane autem facto exierunt habitatores illius castri, & venerunt cum processione, & omnibus dicentibus * *Kyrieleison*, deferentes in manibus cruces coram domini Boamundi conspectu. Ipse vero gaudens recepit eos, & cum maxima lætitia permisit abire. Deinde pervenimus ad quamdam civitatem, quæ vocabatur Serra, ibique nostra fiximus tentoria; & sat habuimus omnem mercatum, quod in illis diebus conveniens erat: ibique doctus Boamundus optime concordatus est cum duobus Chorpalasiis: & pro amicitia istorum & justitia terræ jussit reddi omnia animalia, quæ nostri peregrini deprædata tenebant, & Chorpalasiis illis promiserat retro missis mandare, & omnia illa animalia per ordinem reddi. Ac deinde pervenimus de castello in castellum, & de villa in villam, usque dum appropinquavimus ad Russam civitatem. Græcorum autem gens exibat, & veniebat gaudens coram domini Boamundi præsentia, deferens nobis maximum mercatum, ibique nostros tendimus papiliones in tertia feria ante Cœnam Domini: ibique doctus Boamundus dimittens gentem suam, perrexit Constantinopolim loqui simul cum iniquissimo Imperatore; suisque hominibus imperavit dicens: Modeste properate ad civitatem, ego autem ibo prius. Qui eduxit secum paucos milites.

* *sic*

XII. Tancredus igitur honorabilis miles remansit caput ejus Christi militiæ. Qui videns peregrinos cibos emere, ait intra se, quod exiret extra viam, & hunc populum conduce-

ret ubi feliciter viveret. Denique arbitrans hoc, intravit in vallem quamdam plenam atque ſtipatam omnibus bonis, & omnibus ubertatibus, quæ corporalibus nutrimentis ſunt convenientia: in qua Paſcha Domini devotiſſime celebraverunt.

XIII. Poſtquam iniquus Imperator cognovit honeſtiſſimum virum Boamundum ad ſe veniſſe, juſſit eum honorabiliter recipi, & cautiſſime hoſpitari extra civitatem in Sancto argenteo. Cumque feliciter hoſpitatus eſſet, tunc malignus Imperator mandavit pro eo, ut iret loqui ſimul ſecrete cum eo. Illic quoque invenit ducem Gottifredum cum fratre ſuo Balduino. Raymundus itaque comes ſancti Ægidii ſimul cum Podienſi Epiſcopo exiens de Sclavonia, in qua multa pro Chriſti nomine & ſancti Sepulcri via fuerunt paſſi, quæ minime pati deberent, in qua etiam plures honeſtiſſimos milites perdiderunt; pervenit Durachium, quæ civitas Imperatoris eſt, credens jam eſſe in terra ſua, quandoquidem de Sclavorum evaſerat manu. Græcorum autem gens inſidians iſtis prudentiſſimis Chriſtianis militibus Chriſti, quocumque modo eis nocere, aut offendere poterat, in die & in nocte, latenter & occulte, non deſinebat. Erat autem ibi Dux illius civitatis, qui continuo eis fiduciam, quouſque in terra ſua eſſent, læta facie ſpopondit. Intra iſtam vero fiduciam, quam eis dono conceſſit, ejus homines fraudolenter ex noſtris interfecerunt quemdam egregium militem, cui nomen Pontius; Raynaldum quoque fratrem ejus vulneraverunt graviter. Interea cœperunt illi ſtatim carpere iter, & obviaverunt Imperatoris litteris de pace & fraternitate danda, ſicuti ſuis filiis.

XIV. Interim dum hæc recitarentur; Turci, & Piccinaci, & Comani, & Sclavi, & Athenaſi, & Uſi erant inſidiantes illis undique, videlicet ut in aliqua parte eos lædere poſſent. Quadam autem die dum Podienſis Epiſcopus hoſpitatus eſſet, contigit forte quod à Piccinacis captus eſſet. Qui continuo ejecerunt eum de mula in qua ſedebat, eumque exſpoliaverunt, & in vertice capitis eum vulneraverunt. Sed quia tantus Pontifex adhuc populo Dei erat neceſſarius, per ejus miſericordiam vitæ reſervatus eſt. Interea ſonum audiunt in tentoriis, cucurrerunt omnes ad eum, & ſine mora eripuerunt eum de manibus illorum. Taliter itaque pervenientibus illis ad quoddam caſtrum, quod vocabatur *Bucinat*, dictum eſt Comiti, quod Piccinaci inſidiabantur ei in anguſta via cujuſdam montis. Qui remanſit

retro cum pluribus militibus, & invenit Piccinacos: unam partem illorum occidit, & aliam persecutus fugavit.

XV. Interea Imperator mittebat litteras suas ad illos pacifice, ex alia vero parte exercitus suus undique insidiabatur illis. Tandem pervenerunt ad quamdam civitatem, nomine Russam. Cives autem illius civitatis aperte quidquid nocendi ingenio agere poterant, contra illos faciebant. Cumque vidisset hoc Comes, iratus est valde, & jussit milites arripere arma, & sua sonare signa, & oppugnaverunt civitatem, & mirabiliter eam superaverunt. Deinde pervenerunt ad aliam civitatem, cui nomen Rodesto. Die autem illo milites Imperatoris invaserunt illos retro in cauda: cum quibus Comes prœliatus fuit, & interfecit triginta ex illis, & sexaginta equos cœpit: & multa alia bella sive anxietates habuit Comes, & multos milites perdidit, quæ non possumus scribere per singula.

XVI. Veneruntque illuc illorum legati, quos Constantinopolim quondam præmiserant, dicentes quod Imperator promitteret illis omnia eorum perdita diligenter reddere, priusquam Constantinopolim pervenirent; & quod dux Gottifredus, & Boamundus; & Flandrensis Comes, & omnes alii Principes, & Comites deprecarentur, ut maximum dimittant exercitum, & cum paucis militibus, & sine armis festinent venire Constantinopolim, quoniam Imperator assumpta cruce ait se venturum nobiscum in Jerosolymitanum iter, & erit noster dux, & nostrum caput. Dum vero Comes audiret hoc, ilico dimisit suum exercitum, & properavit Constantinopolim loqui cum Imperatore. Cui dixit Imperator, quod ejus homo se fieret, & fiduciam ejus faceret, quemadmodum Boamundus, & alii Principes faciebant. Dixitque Comes: Absit hoc a me, ut in hac via nullum dominum mihi faciam nisi Christum, quem habeo dominum, pro cujus amore huc usque veni. Si vero crucem diligenter bajulare vis, & nobiscum vis Jerusolymam venire; ego & mei homines, & omne quicquid in mea contineo potestate, in tua libera erit voluntate.

XVII. Interea cum Comes esset Constantinopoli, veniens exercitus Imperatoris insidiando, & invenit exercitum Comitis solum, quem invasit fortiter, & læsionem, quam ei facere potuerant, fecerunt. Cumque audisset Comes, quod exercitus Imperatoris læsisset suum exercitum, ingemuit; & nimis dolens statim advocavit dominum Boamundum, & alios Prin-

cipes : mandavitque Imperatori, cur causa traditionis eum Constantinopolim venire fecisset, & suum exercitum lædi consensisset. Quod Imperator audiens, hoc negavit dicens : Certe non per meum consilium hoc factum est, & me sciente nulla læsio fuit inter eos. Sed hoc satis sit, quoniam exercitus tuus damnum mihi operatus est, & castella, & civitates in mea dissipaverunt terra ; tamen de hoc quod tibi factum est, satisfactionem fideliter concedo. Cum autem venissent ad judicium, Comes primus promisit, & absolvit suam fiduciam. Et cum fuisset absoluta fiducia sua, exercitus ejus venit Constantinopolim. Mandavit itaque Imperator Comiti, sicut superius diximus, quod faceret ei hominium & fiduciam, quemadmodum ei fecerunt alii. Et dum Imperator mandaret, Comes meditabatur qualiter vindictam de Imperatoris exercitu habere potuisset. Sed dux Gottifredus, & Flandrensis Comes, & alii Principes dixerunt, injustum esse contra Christianos pugnare. Et dominus Boamundus dixit, quod si aliquod injustum Comes ab Imperatore passus esset, ei faceret emendare ex Imperatoris parte.

XVIII. Igitur Comes accepto consilio, Alexio vitam & honorem juravit, quod nec per se, nec per alium ei consentiat auferre. Cumque de hominio appellaretur, respondit non se pro capitis periculo id esse facturum. Fortissimo autem viro Boamundo dixit Imperator, quem valde timebat in corde, quia jam sæpe eum cum suo exercitu ejecerat de campo : quod si libenter ei jurasset, quindecim dies terræ in longitudine ab Antiochia retro daret, & octo in latitudine : eique tali modo juravit, ut si ille fideliter observaret illud sacramentum, iste suum numquam præteriret. Nec est mirum, quod ante tam duri, & ante tam fortes milites hoc fecerunt : multa enim coacti erant necessitate. Et sceleratus Imperator omnibus nobis majoribus, sive minoribus fidem & securitatem dedit, volens nolensque sacramentum juravit, quia veniret nobiscum pariter cum suo exercitu per terram & mare, & nobis mercatum per terram & mare fideliter daret, & omnia nostra perdita diligenter restauraret : insuper autem quod nemo nostrorum peregrinorum numquam ab eo penitus conturbari, vel contristari debuisset in via sancti Sepulcri.

XIX. Comes autem sancti Ægidii hospitatus erat extra civitatem in burgo, & sua gens remanserat retro. Tunc gens

domini Boamundi appropinquavit Constantinopolim. Tancredus itaque honorabilis miles, & Richardus de Principatu latenter transmeaverunt Brachium, & omnis gens domini Boamundi juxta illos ideo ne facerent jusjurandum Imperatori. Statimque omnis exercitus domini Boamundi transvectus fuit, item exercitus Comitis sancti Ægidii, qui appropinquavit Constantinopolim. Comes remansit ibi cum sua gente. Vir autem prudens Boamundus remansit cum Imperatore, ut consilium cum eo acciperet, quomodo mandarent mercatum ultra gentibus, quæ erant apud * Nicomiam civitatem. Dux itaque Gottifredus ivit prius Nicomiam cum universo exercitu, & cum Tancredo, & aliis omnibus: fueruntque ibi per tres dies. Vidit namque Dux Gottifredus quod via patebat, per quam has potuisset conducere gentes usque Nicæam civitatem, quoniam per illam viam, per quam alii prius transierunt, non poterat modo tanta gens transire. Ipseque misit ante se tria milia hominum cum securibus & gladiis, qui inciderent, & aperirent hanc viam, ut patefacta staret nostris peregrinis usque Nicæam civitatem; quæ via fuit aperta per angustam & immensam montaneam, & faciebant per viam cruces ferreas atque ligneas, ut eas nostri Peregrini cognoscerent.

* sic

XX. Interea pervenimus ad civitatem, quæ vocatur Nicæa, quæ est caput totius Romaniæ, in sexto die mense Maii, ibique castrametati sumus. Prius vero quam dominus Boamundus venisset, ubi nos eramus; tanta inopia panis fuit inter nos, quod unus panis vendebatur viginti denariis, aliquando triginta. Postquam vero venire cœpit vir prudens Boamundus, jussit maximum mercatum conduci per mare, & per terram pariter; & fuit maxima ubertas in tota Christi militia. Tunc Raymundus comes sancti Ægidii transfretavit Brachium, & in die Ascensionis Domini cœpimus Nicæam civitatem circumquaque invadere, & ædificare instrumenta lignorum, atque turres ligneas, ut possemus mirabiles turres sternere. Tam fortiter & tam acriter aggressi fuimus civitatem per duos dies, quod etiam perfodi fecimus civitatis murum. Turci autem qui erant in civitate miserunt nuncios aliis, qui veniebant civitati adjutorium dare, quod audacter secureque approximent, ut per meridianam introeant portam, quoniam ex illa parte nemo erit eis obviam, nec contra stabit. Quæ porta ipso die a Comite sancti Ægidii, & Podiensi Episcopo obsessa fuit,

videlicet in die sabbati post Ascensionem Domini. qui Comes profectus erat divinis virtutibus, atque terrenis fulgebat armis. Hic itaque inveniens contra nos venientes Turcos undique, signo crucis armatus vehementer irruit cum suo fortissimo exercitu super illos. Qui mox superati sunt, & dederunt fugam, & fuit mortua maxima pars illorum. Rursum alii veniebant de nuntio fugientium, & exultantes ad certum bellum, ferentesque secum funes, quibus nos ligatos conducerent Corosanum. Venientes autem lætando cœperunt ex cacumine montis paulatim descendere. Quotquot autem descenderunt in vallem illam, cæsis capitibus a Francorum manibus remanserunt. Delatis itaque a tentoriis eorum capitibus, projecerunt nostri illa cum fundis seu aliis instrumentis in civitatem, unde magis tristarentur illi qui intus erant.

XXI. Comes sancti namque Ægidii, & Podiensis Episcopus consiliati sunt in unum, qualiter facerent suffodere quamdam turrim, quæ erat ante eorum tentoria. Ordinatique sunt omnes ut hanc foderent turrim, & arbalistæ, & sagittarii, ut eos undique defenderent. Foderunt itaque illam usque ad radicem muri, summiseruntque fustes & ligna, ac deinde miserunt ignem. Sero autem superveniente, cecidit turris, & illi qui in ea erant: ideoque quia nox erat, non potuerunt nostri prœliare cum illis. Nocte vero surrexerunt festinanter Turci, & restauraverunt murum tam forte, quod veniente die ex illa parte nemo eis nocere poterat. Tunc venit Robertus comes de Normannia, & comes Stephanus, & alii plures, ac deinceps Rogerius de Barnavilla: sapientissimus autem Boamundus obsedit eam in primo capite juxta lacum, & postea Tancredus, & juxta eum dux Gottifredus, ac deinde Robertus comes Flandrensis, & juxta eum Robertus Normannus. Comes vero sancti Ægidii obsedit eam juxta Robertum Normannum, & juxta eum Podiensis Episcopus ex alia parte laci. Unusquisque fecit suum castrum ligneum, effregerunt turres civitatis cum suis machinis atque ingeniis.

XXII. Statimque consiliati sunt Principes nostri in unum, uti legatos in Babyloniam consilio Imperatoris mandarent Ammirario. Elegerunt continuo hos, Ugonem de *Bellafayre*, & Bertrannum de Scabrica, & Petrum de Picca ejus cappellanum. Vocatis vero istis dederunt eis verba in hunc modum. Ite in protectione Dei per mare in Babyloniam, ad Ammirarium

nostras ferte litteras, scilicet salus, vita, & immensus honor. Sciat ille quod omnes Francorum Principes Jerusolymorum insimul veniunt itinera & viam ab impiorum liberare manibus paganorum, illosque prudentissime ejicere de Christianorum terra. Videat ergo qualiter erga nos agere vult, aut Christianitatem recipere, & esse una nobiscum ut frater atque amicus; aut si paganorum vult amicitiam habere, & obviam nobis ad bellum exire.

XXIII. Ita vero obsessa fuit Nicæa civitas per terram, quod nemo audebat exire, neque intrare. Fueruntque ibi omnes congregati in unum. Et quis poterit numerare tantam Christi militiam? Nullus, ut puto, tot prudentissimos milites antea vidit, nec ulterius videbit. Erat autem ex una parte civitatis immensus lacus, in quem Turci suas mittebant naves, & exibant & intrabant, & afferebant herbas, & ligna, & alia plura. Tunc nostri majores consiliati in unum, miserunt festinantes nuncios Constantinopolim, dicendo ad Imperatorem, quod faceret naves conduci ad civitatem ubi portus erat; ac deinde jubeat congregari boves, qui eas trahant per montana & silvas, usque dum pervenient ad lacum. Quod continuo factum fuit, & mandavit cum eis Turcopolos suos: die vero quo naves fuerunt conductæ, noluerunt eas statim mittere in lacum. Nocte vero superveniente impulerunt eas in lacum plenas Turcopolis bene armatis: summo diluculo stabant naves optime in lacu ordinatæ, properantes contra civitatem. Videntes hoc Turci, mirabantur quidnam hoc esset. Ignorabant an esset illorum gens, an Imperatoris. Postquam vero cognoverunt illam esse Imperatoris gentem, timuerunt usque ad mortem, plorantes & lamentantes: sed Franci gaudebant, & dabant gloriam Deo.

XXIV. Videntes autem Turci, quod ex suis nullatenus habere adjutorium possent, legationem mandaverunt spurcissimo Imperatori, quod sponte civitatem redderent ei, si eos impunitos omnimodo abire permitteret cum suis mulieribus, & filiis, & omnibus substantiis. Tunc infidelissimus Imperator plenus vana atque iniquissima cogitatione, jussit illos impunitos, & sine ullo timore abire, & sibi eos Constantinopolim cum magna fiducia deduci. Quos studiose servabat, ut illos ad Francorum nocumenta atque obstacula paratos habere posset. Promiserat ante Alexius Principibus & genti Francorum,

eorum, quod totum aurum, & argentum, & equos, & omnem ſupellectilem, quæ intus erat, eis daret; & monaſterium latinum, & hoſpitium pauperibus Francorum ibi faceret; præterea tantum de propriis unicuique de exercitu daret, ut illi ſemper militare vellet. Hæc igitur Franci ſperantes verba fideliſſima, deditionem laudaverunt. Alexius autem accepta civitate, tam in gratiam actionem dedit exercitui, quod quamdiu vixerit, aliquis de ſancto populo ſemper ei maledicat, & proditorem clamet. Fuimus in obſeſſione illa per ſeptem hebdomadas, & multi ex noſtris ibi fideliter receperunt martyrium, lætantes atque gaudentes reddiderunt felices animas Deo, & ex pauperrima gente multi mortui ſunt fame. Et beati qui mortui ſunt pro Chriſti nomine, qui in cælum triumphantes aſcenderunt, portantes ſtolam rubeam martyrii, & magna voce dicentes: Vindica Domine ſanguinem noſtrum, qui pro te effuſus eſt, qui es benedictus, & laudabilis in ſæcula ſæculorum, amen.

XXV. Reddita civitate, & Turcis deductis Conſtantinopolim, infelix Imperator maxime gaviſus juſſit maximas eleemoſynas erogari noſtris pauperibus. Deinde primo die quo perreximus a Nicæa, venimus ad quemdam pontem, ibique manſimus per duos dies. Tertia autem die priuſquam lux cœpiſſet oriri, ſurrexerunt noſtri: & quia nox adhuc erat non viderunt... viam, ſed diviſi ſunt in duo agmina, & venerunt diviſi per duos dies. In uno agmine fuit vir Boamundus, & Robertus Normannus, & prudens Tancredus, & alii plures: in alio vero fuit Raymundus Comes ſancti Ægidii, & Dux Gotfredus, & Podienſis Epiſcopus, & Comes Flandrenſis, & alii plures. Tertia autem die irruerunt Turci vehementer ſuper Boamundum, & eos qui cum eo erant. Cumque vidiſſent inimici Dei Turci noſtros, continuo cœperunt ſtridere, & garrire atque clamare excelſo clamore, dicentes diabolicum ſonum, quem neſcio pro extranea lingua eorum.

XXVI. Tunc ſapiens vir Boamundus videns innumerabiles Turcos procul ſtridentes, & clamantes dæmoniaca voce, protinus juſſit omnes equites deſcendere de equis, & cum celeriter tentoria fuiſſent extenſa, dixit omnibus militibus: O fortiſſimi Chriſti milites, ecce modo bellum acre eſt ante nos. Igitur omnes equites eant viriliter contra illos, & pedites prudenter tentoria hac citius extendant. Poſtquam vero factum eſt, Tur-

ci undique jam erant circumcingentes nos dimicando. Nos itaque, quamquam nequibamus resistere eis, neque sufferre pondus tantorum hostium; tamen perstrinximus illic unanimiter gradum, feminæque nostræ in illa die fuere nobis in maximum subsidium: quoniam afferebant ad bibendum aquam nostris prœliatoribus, semperque confortabant illos pugnantes, & defendentes. Vir itaque sapiens Boamundus protinus mandavit aliis, scilicet Comiti de sancto Ægidio, & Duci Gottifredo, & Ugoni Magno, & honestissimo Podiensi Episcopo, & aliis militibus, quod festinarent ad bellum, & citius approximarent, dicens: Si certare hodie volunt, atque præliari viriliter, veniant. quod omnimodo non credentes, prohibentes, & deludebant nuncios, dicentes: Profecto hoc falsum est totum. nam non credebant jam Turcos esse tam imprudentes, quod ulterius auderent se se erigere, & prœliari cum Christianis.

XXVII. Dux itaque Gottifredus, audax & fortis, simul cum Ugone Magno venerunt prius cum suis exercitibus: Episcopus Podiensis illos subsecutus est cum suo exercitu; & Raymundus Comes de sancto Ægidio juxta illos cum magna gente. Mirati sunt valde, unde esset collecta tam maxima multitudo Turcorum, & Arabum, & Sarracenorum, & aliorum quos numerare nequibant. Pæne omnes montes & colles, valles, & omnia plana loca replebantur, & cooperiebantur illis execrabilibus generationibus. Factus itaque sermo secretus inter nos hujuscemodi: Estote omni modo unanimes in fide Christi, & sanctæ crucis vexilli victoria, quia hodie omnes divites, si Deo placet, effecti eritis. Continuo autem fuerunt ordinatæ acies in sinistra parte: videlicet in primo capite fuit sapiens Boamundus, & Robertus Normannus, & prudens Tancredus, & Robertus de Ansa, & inclitus Riccardus de Principatu, & fortissimus atque honorabilis signifer Robertus filius Girardi. Episcopus vero Podiensis venit per alteram montaneam, undique circumcingens Turcos. In dextra vero parte fuit Raymundus Comes de sancto Ægidio, & Dux Gottifredus, & Flandrensis Comes, & Ugo Magnus, & alii plures, quos ignoro. statimque venientibus militibus nostris Turci, & Arabes, & Sarraceni, & Agulani, & omnes aliæ barbaræ nationes, ceperunt velociter fugam per compendia montium, & per plana loca. Erat autem numerus Turcorum, & Persarum, & Agulanorum tricenti quadraginta milia præter Arabes, quorum

numerus ſcit ſolus Deus: fugientibus nimis uſque ad eorum tentoria, ubi diu morari non licuit, ſed iterum arripuerunt fugam, noſque illos perſequebamur, & occidebamus per totum diem. Tres itaque milites perſequentes illos, ſedebant ſuper albos equos, & in ſuis manibus candentia deferebant vexilla cum crucibus, & devaſtabant Turcos cum equis eorum. Credenda eſt iſta veritas, & nullo modo eſt prohibenda, quia per tres dies invenerunt noſtri poſtea occiſos Turcos, & illorum equos. Hoc vero firmatum eſt teſtimonio eorumdem Turcorum, qui vivi remanſerunt. Iſti vero fuerunt Chriſti milites, quorum nomina ſunt hæc, ſanctus Georgius, ſanctus Demetrius, & Theodorus, quos omnipotens Deus mandavit in adjutorium populo ſuo. Et nos accepimus ſpolia multa, aurum, & argentum, equos, & mulos, camelos, & aſinos, oves, & boves, & plurima animalia, quæ ignoramus. Sed niſi Dominus eſſet nobiſcum in eo bello, & cito non mandaſſet aciem ſuam, nullus noſtrorum penitus evaderet: quia ab hora tertia uſque in horam nonam perduravit hæc pugna. Sed omnipotens Deus, pius & miſericors, qui noluit ſuos milites perire, nec in manus inimicorum incidere, feſtinum nobis adjutorium mandavit.

XXVIII. Fuerunt itaque illic mortui duo ex noſtris honorabiles milites, Goffridus de Monte-ſcabioſo, & Guilielmus Marchuſi filius frater Tancredi, præter alios equites & pedites, quorum numerus fuit multiplex. Audiens itaque vir prudens Boamundus illos honorabiles milites mortuos, valde doluit. Plorabat autem ſuper ſuum germanum, ſcilicet Guilielmum, & flebat de alio, quem nimis habebat carum. Quis umquam poterit deſcribere audaciam, & fortitudinem Turcorum? ſed tamen qui putabant gentem Francorum terrere minis ſagittarum, vel attriverant Arabes, & Sarracenos, & Surianos, Armenios, & Græcos, nec potuerunt reſiſtere Francis, nec, ſi Deo placet, in poſterum valebunt. Verumtamen dicunt ſeſe eſſe de Francorum generatione, & quod nullus homo debet eſſe naturaliter miles niſi Francus, aut Turcus. Veritatemque dicam per omnia, quam nemo audebat refellere: profecto ſi in fide Chriſti ſemper firmi fuiſſent, & unum Deum in Trinitate manentem, natum Dominum Chriſtum de Virgine matre, & paſſum, & reſurgentem a mortuis tertia die, & in cælum triumphando ſuis cernentibus diſcipulis, aſcendentem, in cælo & in terra æqualiter regnantem recta mente & fideli crederent, pru-

dentiores eis aut fortiores in bello numquam inveniri possent. Factum est autem hoc bellum in Kal. Julii. Benedictus trinus, & unus Deus sit, qui ubique dedit victoriam populo suo. amen.

XXIX. Postquam vero Turci, inimici Dei & sanctæ Christianitatis, per omnia jam essent devicti, & per quatuor dies & noctes fugientes huc & illuc, contigit dum Solimanus dux illorum, Solimani veteris filius, de Nicæa fugeret, ut quodam die inveniret decem milia Arabum. qui dixerunt ei: O infelix & miserrime omnium gentilium, cur tremefactus adhuc fugis? Solimanus lacrymabiliter inquit: Olim cum habuissemus omnes Francos devictos, eosque putabamus habere in captivitate ligatos, dummodo paulatim vellemus lucrari ad invicem, respiciens retro vidi tam innumerabilem gentem eorum, quod si vestrum aliquis illic adesset, putaret quod omnes montes, & colles, & valles, & omnia plana loca undique plena essent illorum multitudine. Nos igitur illos cernentes, statim cœpimus carpere repentinam fugam, timentes mirabiliter; & vix evasimus de illorum manibus. Unde adhuc in nimio terrore sumus, & si mihi, & meis verbis vultis credere, auferte vos hinc: quia si potuerint solummodo scire ubi nos simus, unus ex nobis vix amplius vivet. At illi audientes talia, cœperunt retrorsum vertere scapulas, & se se expandere per universam Romaniam. At nos veniebamus persequendo iniquissimos Turcos cotidie fugientes ante nos. sed illi dum surgerent ad castra, quasi amplificabant, sive civitates fingendo, & deludendo habitatores illarum terrarum dicebant: Nos ita dejecimus Christianos omnes, quod nullus eorum umquam audebit se erigere contra nos. Permittite nos locum vestrum intrare. Intrantes autem exspoliabant ecclesias, domos, & alia omnia; & ducebant secum equos, & asinos, aurum, & argentum, & omnia, quæ reperire poterant. Adhuc quoque & Christianorum filios secum adducebant, & devorabant, quæ forent nobis convenientia sive utilia, fugientes & paventes ante faciem nostram. Nos itaque persequebamur illos per desertam, & inaquosam atque inhabitabilem terram, ex qua vix vivi exivimus: quoniam fames, & sitis undique coartabant nos; nihilque penitus nobis erat ad manducandum, nisi forte spicæ, quas vellebamus manibus nostris. De tali cibo quam miserrime vivebamus. Illic fuit mortua maxima pars nostrorum equorum, propter quod multi ex nostris equitibus remanserunt pedites,

& pro indigentia equorum utebantur bubus vice caballorum, & pro nimia necessitate subpeditabant nobis hirci, & arietes, & canes, portantes res nostras.

XXX. Interea cœpimus intrare in optimam terram plenam deliciis, & corporalibus alimentis & omnibus bonis. Hic Comes sancti Ægidii aliquantulum exercitum retardavit causa infirmitatis suæ. quod dicturi sumus, si incredulo ingratum sit: nos tamen satis cognovimus, quod divina clementia operata est; ideoque reticere non debemus. Erat quidam Comes in nostro exercitu de Saxonia, qui ad visitandum Comitem Raymundum venit, & legatum se sancti Ægidii asserebat, & semel & secundo ammonitus ab eo ut diceret Comiti, Esto securus, non morieris de hac infirmitate. Ego enim a Domino indutias impetravi; ego semper ero tecum. Et licet hæc Comes bene crederet, tamen ita ex ea infirmitate affectus fuit; ut depositus de lecto in terram, vix etiam vitalem pulsum haberet. Unde Episcopus Aurasicæ urbis officium quasi defuncto ei impendit. Sed Dei clementia, qui eum ducem præfecerat exercitus sui, de illa ægritudine mortali eum ilico relevavit, & sospitati reddidit.

XXXI. Ac deinde appropinquavimus Iconiam. Habitatores autem illius civitatis præmonuerunt, & persuaserunt nos, ut ferremus nobiscum utres plenos aqua, quia illic in itinere diei unius est maxima penuria & paupertas aquæ: in quo itinere multi ex nostris peregrinis mortui sunt. Nos vero itaque facientes consensimus eorum consiliis, donec pervenimus ad quoddam flumen; ibique hospitati fuimus per duos dies. Cœperunt autem præcursores nostri anteire, donec pervenerunt ad Heracleam, in qua erat nimia Turcorum congregatio, exspectans, atque insidians, si quo modo posset Christi militibus nocere & contristare. Quos Turcos postquam milites omnipotentis Dei repererunt, audacter invaserunt. Superati itaque sunt Deo annuente inimici nostri in illa die, dantesque scapulas retro tam celeriter fugiebant, quantum sagitta, quando dividit se ab ictu chordæ. Nos igitur intravimus statim civitatem, atque mansimus illic per quatuor dies. Illic vero ab aliis divisit se Tancredus honorabilis miles Marchisi filius, & Balduinus frater Ducis Gottifredi, & insimul intraverunt in vallem de *Betentroth*. Divisit se rursum Tancredus, & venit Tharsum solummodo cum suis hominibus: exieruntque Turci de ci-

vitate, & venerunt obviam eis, atque in unum congregati præparaverunt se ad bellum contra Christianos. Appropinquantes itaque nostri insimul pugnaverunt: statim inimici nostri fugam fecerunt, revertentes in civitatem celeri gressu. Tancredus autem, vir prudens atque honorabilis Christi miles, persequens illos nimis velociter, laxatis loris castrametatus est ante portam civitatis. Ex alia parte venit Balduinus Comes cum suo exercitu, postulans & deprecans Tancredum acerrimum militem, quatenus eum amicissime in civitatis societatem recipere dignaretur. cui ait Tancredus: Te omni modo in hac societate non recipio. Nocte itaque superveniente tremefacti sunt omnes Turci, & una arripuerunt fugam. Exierunt ergo habitatores civitatis sub ipsa noctis obscuritate, clamantes, atque dicentes excelsa voce: Currite invictissimi Franci, currite, quia Turci exterriti vestro timore omnes pariter recesserunt. Recedente autem nocte, cum lux cœpit paulatim surgere, venerunt civitatis majores, & reddiderunt sponte civitatem, dicentes illis, qui ad invicem litigabant: Desinite modo, desinite, quia illum volumus, & petimus dominari super nos. qui etiam viriliter pugnavit cum Turcis. Balduinus itaque Comes altercans, & litigans cum prudentissimo Tancredo, dicebat: Intremus pariter, & exspoliemus civitatem; & quod prius potest capere capiat. Cui obstabat prudentissimus Tancredus, dicens: Absit hoc a me. ego Christianus nolo exspoliare homines istius civitatis. eligunt me esse illorum dominum, meque habere desiderant. Novissime vero nequivit vir prudens Tancredus diu luctari simul cum Boamundo Comite, quia illi major erat exercitus. Tamen volens nolensque dimisit eum, & viriliter recessit cum suo exercitu. Fueruntque ei statim deditæ duæ optimæ civitates, videlicet Athenia, & Mamistra, & universa castella usque Antiochiam.

XXXII. Pars vero alia intravit in Armeniorum terram, sitiens Turcorum sanguinem. Tandem pervenerunt ad quoddam castellum, quod tam forte erat, quod ei nihil potuerunt facere. Erat autem ibi homo, cui nomen Symeon, qui in illa ortus regione, hanc petiit terram, quo eam de manibus inimicorum Turcorum defenderet. quam sponte illi dederunt, quique remansit ibi cum suo exercitu. Nos autem exeuntes inde, pervenimus feliciter usque Cæsaream Cappadociæ. A Cappadocia vero egressi, venimus ad quamdam civitatem valde

pulcherrimam,& nimis uberrimam,quam paululum ante adventum nostrum obsederant Turci per tres hebdomadas, eamque minime superaverunt. Mox illa advenientibus nobis continuo tradidit se in nostras manus cum magna lætitia. Hanc igitur petiit quidam miles, cui nomen Petrus, ab aliis nostris majoribus, quatenus eam defenderet in fidelitate Dei, & sancti Sepulcri, & illorum. cui statim cum nimio amore concesserunt eam. Recedente autem die & nocte approquinquante, audivit bellicosus vir Boamundus, quod Turci, qui fuerant in obsessione civitatis, paululum præcederent nos. Extemplo præparavit se solummodo cum mille equitibus, quatenus illos inventos disperderet: sed eos non potuit invenire.

XXXIII. Deinde venimus ad quamdam civitatem, in qua erat maxima ubertas, referta scilicet omnibus bonis, quæ nobis erant necessaria. Christianos igitur videntes alumni illius civitatis, confestim dederunt se se: nosque fuimus ibi satis optime, atque illic maxime sunt recuperati nostri. Postea vero exeuntes, inde intravimus in diabolicam montaneam, quæ tam nimis erat alta atque angusta, quod nullus nostrorum audebat per tramitem ejus, aut per semitam, quæ in monte patebat, juxta alium ire. Illic præcipitabant se se equi & unus sarcinarius equus præcipitabat alium. Milites ergo stabant undique tristes, & dolentes, claudebant & stringebant manus præ nimia tristitia atque dolore, dubitantes quid facerent de semetipsis, & de suis armis. Vendebant ergo suos clypeos, & loricas nimis optimas, & galeas, solummodo pro tribus, aut sex denariis: qui autem vendere nequibant, ultro jactabant, & ibant. Exeuntes igitur de execrata montanea pervenimus ad quamdam civitatem, quæ vocatur *Marasim*. Cultores autem illius civitatis exierunt lætantes obviam nobis, deferentes maximum mercatum: illicque sat habuimus omnem copiam, ibique expectavimus donec veniret caput nostrum, videlicet fortissimus miles Boamundus. Veniens itaque vir sapiens Boamundus, ilico equitaverunt omnes nostri equites, & applicuerunt in valle illa, ubi regalis civitas Antiochiæ sita est, quæ est caput totius Syriæ, quam Dominus Jesus-Christus tradidit beato Petro Apostolorum principi, quatenus eam ad culturam sanctæ Fidei revocaret, qui est benedictus in sæcula, sæculorum, amen.

XXXIV. Cumque cœpimus appropinquare ad pontem fer-

reum, præcurſores noſtri, qui ſemper ſolebant præcedere nos, invenerunt Turcos congregatos ad Antiochiam, qui dare eis adjutorium feſtinabant. Irruentes igitur noſtri uno corde & mente ſuper illos, cum Chriſti invocatione atque adjutorio vehementer eos ſuperaverunt. Confuſi omnes barbari, arripuerunt celerius fugam, & multi mortui ſunt ex eis in illo certamine. Noſtri igitur ſuperantes illos Deo adjuvante, illic acceperunt ſpolia multa, videlicet equos, & mulos, aſinos, & camelos onuſtos frumento, & vino & farina, & carne. Venerunt itaque proſpere noſtri, & feliciter caſtrametati ſunt ſuper ripam fluminis. Protinus equitavit vir ſapiens Boamundus, cum quatuor milibus militum, & ivit vigilare ante portas civitatis, ne forte aliquis nocte latenter exiret, aut intraret civitatem. Nihil tamen in illa nocte invenire potuit. Craſtina autem die pervenerunt uſque ad Antiochiam ad medietatem diei in quarta feria, quod eſt duodecimo Kal. Novembris, & obſedimus mirabiliter portas civitatis, quoniam in alia parte deerat nobis locus obſidendi: quia alta & nimis anguſta montanea coartabat nos: tamen totum planum viriliter obſedimus. Hæc namque civitas valde eſt pulcra, & honorabilis, & intra muros ejus ſunt quatuor maximæ montaneæ & nimis altæ: in altiori vero parte eſt caſtellum ædificatum nimis mirabile, & forte, & habet quatuordecim turres: deorſum eſt civitas honorabilis, atque conveniens, omnibuſque ornata honoribus, quæ eccleſias trecentas, & quadraginta monaſteria continet. Sub ſuo quoque jugo continet Patriarcha centum LIIII Epiſcopos. Clauditur civitas a duobus muris. Major quoque valde eſt altus, & mirabiliter latus, magniſque lapidibus compoſitus, in quo ſunt ordinatæ quadringentæ quinquaginta turres. Modis omnibus eſt illa civitas formoſa: ab oriente clauditur a quatuor magnis montaneis; ab occidente ſecus civitatis muros fluit quoddam flumen, cui nomen Farfar.

XXXV. Neque oblivifci debeo hoc, quod audientes Turci gentem Chriſtianam venire ſuper illos, atque civitatem obſidendam; continuo congregati ſunt in unum omnes majores, & ordinaverunt concilium, dicentes, ut per unamquamque portam mitterentur præcones, qui ejicerent omnes Chriſtianos, qui bellum facere poſſent extra civitatem, niſi illos qui forte abnegare Chriſtum vellent. Timebant enim valde, ne

iſti

isti Christiani venturis peregrinis civitatem traderent; ideoque jusserunt ut eicerentur foras presbyteri, diaconi, & monachi, & omnes pariter laici, videlicet Græci, Armeni, & Suriani, & omnes, qui arma bajulare valebant, exceptis mulieribus, & parvis infantibus. Erant autem præcones ante portas civitatis ordinati, qui circabant exeuntes Christianos, ne forte aliquid auri, argentique secum portarent, nihilque aliud eis auferre permittebant, nisi solummodo viles vestes. Patriarcham vero retinuerunt ligatum in ferreis vinculis, dicentes: Iste sanctus est, & si exierit, forsitan per ejus preces capiemur à Christianis, qui foris sunt. Christiani vero illi ejecti fuerunt una nobiscum deforis in obsidione, & feminæ eorum intus cum Turcis. Mulieres plorabant propter suos viros, & viri similiter propter mulieres & infantes, ipsique mendicabant per castra nostra, veniebantque omnes isti ejecti Christiani cum immensa processione ad honorabilis viri Boamundi tentorium cum prece & *Kyrieleison*, plorantes, & deprecantes dominum Boamundum, ne discederet inde prius quam civitas fieret capta, & ipsi quandoque suis mulieribus jungerentur, & filiis. Mox advenientibus nobis illuc, invenimus in flumine naves, quod flumen erat tam magnum, quod nullus nostrorum transire poterat nisi per pontem. Illi vero ordinaverunt naves super flumen, & fecerunt ingentem pontem, unde transibant omnes nostri, & ibant, & veniebant ad portum, & ad montaneam, & per eum veniebant Græci & Armeni deferentes maximum mercatum. Tantum jam timebant nos Turci, qui erant in civitate, quod nemo illorum audebat offendere aliquem ex nostris fere per spatium dierum quindecim.

XXXVI. Mox hospitati circa Antiochiam, reperimus illic de rore cæli abundantiam, videlicet vineas undique plenas, foveas plenas frumento, arbores refertas pomis jocundis ad edendum, & alia multa bona, quæ alimentis corporeis sunt convenientia. Armeni & Suriani abnegaverunt Christum, qui in civitate manebant, & ibi suas uxores habebant exeuntes; & ostendentes se fugere, cotidie erant una nobiscum. Illi autem ingeniose investigabant nostrum esse & nostram qualitatem, illique referebant omnia quæ videbant facta foris his qui erant conclusi. Postquam Turci fuerunt edocti de nostra notitia atque facto, cœperunt paulatim extra civitatem exire, nostrosque peregrinos angustiare; & non solum ex una parte,

ſed undique erant latentes, & inſidiantes contra nos ad mare, & ad montaneam. Erat autem non longe ab hoſte caſtellum quoddam, cui nomen Chorca, ubi congregati erant multi fortiſſimi Turci, qui frequenter conturbabant homines.

XXXVII. Audiens itaque ſapiens Boamundus, quod Turci per tot vices dilaniarent & vexarent noſtros peregrinos, nimis ingemuit. Mandavit itaque aliquantulos ex ſuis militibus, dicens: Ite in protectione Chriſti & Dei, & diligenter inveſtigate, ſi forte poteritis invenire locum, ubi illi latere ſolent. Reperto itaque loco, ubi illi nequiſſimi latebant inſidiando noſtris: qui ſubtiliter ſurgentes ubi erant reconditi inſequebantur illos. At noſtri paulatim ceſſerunt retro, ubi ſciebant eorum dominum eſſe reconditum cum ſuo exercitu. Ante vero quam liceret reverti, ubi erat acerrimus miles Boamundus, fuit mortuus Alberadus de Cagnano, & Hermannus de Cannis perdidit ſuum equum. Alii quoque veniebant fugientes, & Turci illos perſequentes, ac coartantes, uſque dum pervenirent ubi dominus illorum erat: ſtatimque cœperunt una voce clamare, & dicere: Succurre nobis, domine, ſuccurre nobis, cariſſime, ſuccurre nobis in opportuno tempore, quia ecce jam Turci ex omni parte coanguſtant & conquaſſant nos. Hoc audito ſurrexit ille ut fortiſſimus Chriſti athleta. Ilico Barbari irruerunt contra illos, quoniam noſtri erant pauci, atque omnes inſimul juncti inierunt bellum. Mortui ſunt & capti multi ex noſtris inimicis in illa die, & fuit maxima lætitia in totis caſtris noſtris Chriſtianorum. Illi autem qui vivi fuerant detenti, ducebantur ante civitatis portam, & decollabantur ibi, ut eos reſpicerent illi, qui in civitate erant.

XXXVIII. Exibant quoque alii de civitate, & aſcendebant ſupra nos in quamdam petram, & ita ſagittabant, quod ſagittæ eorum cadebant in domini Boamundi plateam: & una die quædam mulier occubuit ictu celeris ſagittæ. Congregati ſunt itaque omnes noſtri majores, & ordinaverunt concilium, dicentes: Male tractant nos cotidie inimici noſtri Turci; faciamus igitur caſtrum in vertice montis (qui mons erat ſupra exercitum honorabilis viri Boamundi) quo ſecuri atque tuti poſſimus permanere de Turcorum fortitudine. Facto itaque caſtro, quod omnes majores ad invicem vigilabant, jam jam cœperant frumentum, & vinum, & omnia alimenta corporis

nimis eſſe cara ante Domini noſtri Jesu-Christi Nativitatem. Foras penitus non audebamus exire, nihilque intra Chriſtianos invenire ad vendendum poteramus: in Sarracenorum nemo audebat intrare terram, niſi duceret ſecum maximam gentem.

XXXIX. Ad ultimum ſtatuerunt majores noſtri omnes congregati in unum concilium, quemadmodum has recte regerent gentes. Inventum itaque eſt in concilio, quatenus una pars noſtri iret diligenter adtrahere diſpendium, & ubique cuſtodire exercitum: alia quoque pars fiducialiter remaneret cuſtodire caſtra. Boamundus itaque fortiſſimus miles prius protulit ſe ante alios, & dixit: Prudentiſſimi milites, ſi vultis, & bonum honeſtumque vobis videtur, ego iturus ero una cum Roberto prudentiſſimo Flandrenſi Comite. Celebratis itaque glorioſiſſime ſollemnitatibus Nativitatis Domini in die lunis, videlicet ſexta feria egreſſi ſunt illi & alii pluſquam quinque milia milites, & pedites; & ſani & incolumes intraverunt in Sarracenorum terram. Congregati quippe erant multi Turci, & Arabes, & Sarraceni ab Jeruſalem, & Damaſco, & Aleph, & ab aliis regionibus in unum, qui veniebant ut fortitudinem Antiochiæ darent. Audientes vero iſti quod Chriſtianorum gens eſſet conducta in illorum terra, ilico paraverunt ſeſe ad bellum contra Chriſtianos, atque in ſummo diluculo venerunt in locum, in quo gens noſtra erat in unum. Diviſeruntque ſe Barbari, & fecerunt duas acies, unam aciem ante, & alteram retro, cupientes ex omni parte circumcingere nos. Egregius autem Flandrenſis Comes undique regimine fidei, atque ſigno Crucis, quam fideliter cotidie bajulans, armatus occurrit ille una cum prudentiſſimo Boamundo, irrueruntque noſtri unanimiter ſuper illos. Qui ſtatim arripuerunt fugam, & feſtinanter verterunt ſcapulas retro, & mortui ſunt multi ex illis: alii qui remanſerant vivi, velociter fugientes ierunt ex tunc uſque nunc in ira perditionis. Nos autem reverſi ſumus cum magno gaudio atque tripudio, onerati omnibus bonis, laudantes & magnificantes trinum & unum Deum, qui vivit, & regnat nunc & ſemper in ævum, amen.

XL. Factum eſt hoc prœlium in die ſancti Silveſtri, quod eſt Anno
uno die ſtante menſe Decembri. Turci vero, videlicet inimici 1098
Dei & ſanctæ Chriſtianitatis, qui erant in cuſtodia civitatis Antiochiæ, audientes dominum Boamundum & Comitem Flandrenſem in obſeſſione non eſſe, exierunt de civitate, &

audacter veniebant prœliari nobiſcum. Inſidiantes itaque ex qua parte plus eſſet obſeſſio languida, ſcientes illos prudentiſſimos milites ſoris eſſe, invenerunt quod in una die martis poſſent lædere, & obſtare nobis. Venerunt itaque iniquiſſimi barbari cooperte, & irruerunt vehementer ſuper nos, neſcientes nos hoc bellum, atque ignorantes; occideruntque multos ex noſtris militibus & pædonibus. Epiſcopus namque Podienſis in illa amara die ſuum perdidit ſeneſcalcum conducentem, & gerentem ejus vexillum: & niſi eſſet flumen, quod erat inter nos, & illos, ſæpius invaderent nos, atque nimiam læſionem multotiens in noſtra gente feciſſent, & in noſtras laxatis frenis concurrerent tendas.

X L I. Regrediebatur autem vir prudens Boamundus ſimul cum ſuo exercitu de Sarracenorum terra, venitque in Tancredi montaneam, cogitando ſi forte inveniret aliquid quod deferre poſſet; totamque terram in expendio miſerunt. Alii invenerunt, alii vero vacui redierunt. Illi namque, qui invenire non poterant, protinus reverti feſtinabant. Tunc vir ſapiens Boamundus increpavit eos dicens: O infelix & miſerrima gens, & ô viliſſima omnium & dolentiſſima omnium Chriſtianorum, cur tam cito vultis abire? ſinite modo, ſinite. uſquequo erimus omnes congregati in unum? & nolite errare ſicut oves non habentes paſtorem, ne forte inimici noſtri inveniant nos errantes, qui diu noctuque vigilant atque excubant, ut nos ſine ullo ductore ſegregatos, atque ſolos inveniant, & nos occidere, atque in captivitatem ducere laborant. Cumque finis eſſet dictis, reſpiciens ante & retro, cum jam inveniſſet ſe undique ſolum, tamen cum illis, quos reperire potuit, ad ſuum revertit exercitum, plus vacuis quam onuſtis.

X L I I. Videntes hoc Armeni & Suriani, quod noſtri penitus vacui rediſſent, nihilque ſecum deferentes; conſiliati in unum abibant per montaneas, & per præſcita loca ſubtilia, inquirentes, & deferentes frumentum & corporea alimenta, eaque ad exercitum deferebant, in quo fames erat immenſa: & vendebant, Sarraceni ſcilicet, aſini onus octo porporatis, qui appretiati erant viginti denariorum ſolidi: in qua fame quidem multi mortui ſunt ex noſtris, qui non habentes pretium unde tam carum emere potuiſſent.

Guilielmus igitur Carpentarius, & Petrus Eremita pro

immenſa infelicitate ac miſeria, quas in ſe ſciebant, inſimul conſiliati latenter receſſerunt. Quos Tancredus honeſtiſſimus miles perſequens, illos ſegregatos apprehendit, ſecumque duxit cum magno dedecore: dexteramque & fidem illi dederunt, quod libenter ad caſtra redirent, & ſatisfactionem majoribus facerent: totaque nocte Petrus Eremita, uti mala res, in tenda domini Boamundi jacuit. Craſtina autem die in ſummo diluculo venit erubeſcendo ante domini Boamundi præſentiam. Hunc alloquens vir ſapiens Boamundus prudentiſſime inquit: O infelix & infamia totius Franciæ, ô dedecus & ſcelus Galliarum, & ô nequiſſime omnium quos terra ſuffert, cur tam turpiter fugiſti? forſitan propter hoc nequam, quod voluiſti tradere hos milites Chriſti, ſicut tradidiſti alios in Hiſpania. qui omni modo tacuit, & nullus ſermo de ore ejus proceſſit. Adunaverunt itaque ſeſe omnes Francigenæ, & rogaverunt humiliter dominum Boamundum Chriſti militem, ne deterius ei fieri permitteret. At ille annuit ſereno vultu dicens: Hoc pro veſtro amore libenter conſentiam, ſi mihi corde toto & mente jurare voluerit, ita quod numquam erit receſſurus ab Jeroſolymitano itinere, ſive bono, ſive malo: & Trancredo fortiſſimo militi, neque per ſe, neque per alios ſuos amicos aliquid contrarii facere conſentiat. quod ſtatim auditis his verbis libenter conceſſit. Ipſe autem protinus dimiſit eum. Poſtea vero Carpentarius, maxima captus turpitudine, non diu moratus, iterum furtim receſſit. Hanc paupertatem atque miſeriam pro noſtris delictis conceſſit nobis habere Deus.

XLIII. In toto autem exercitu non valebat aliquis invenire mille milites, qui equos haberent optimos. Interea inimicus *arti ejus audiens quod exercitus Turcorum veniret ſuper nos, arbitrans nos omnes perire, atque in manibus inimicorum incidere noſtrorum, fingens & componens omnia fallacia quæ aſſidua fingere potuerat, dixit: Viri prudentiſſimi, videte: nos ſumus hic in nimia neceſſitate coacti, & ex nulla parte adjutorium nobis ſuccedit. Ecce modo ſinite me in Romaniæ reverti regionem abſque nulla dubitatione. Ego vero faciam huc multas naves venire per mare onuſtas frumento, vino, hordeo, carne, farina, & caſeo, & omnibus bonis alimentis, quæ ſunt nobis neceſſaria; adhuc autem & equos faciam duci huc ad vendendum, & mercatum per terram infidelis Imperatoris

X iij

huc advenire cito faciam. Sic itaque fecit finem dictis : Ecce omnia hæc fideliter jurabo à me implenda fore : adhuc quoque, & domeſtici mei, & papilio meus jugiter in campo ſunt: & ullo modo nolite eſſe increduli, ſed firmiter credite, quia ego quam citius reverſurus ero. Ivitque ille inimicus, & omnia ſua dimiſit penitus in campo eo tenore, quod nunc, & modo & ſemper perjurus erit..

XLIV. Erat autem in Antiochia quidam Ammirarius, qui omni modo erat perfidus, immitis, ſuperbus, & ferus, qui tantum odiebat Chriſtianos, quod ubicumque eos invenire poterat, trucidabat. Forte duodecim Chriſtiani fuerunt in Romaniæ prœlio capti, & in captivitatem Antiochiam deducti erant: quos iſte nequiſſimus ſuis byzantis comparavit, illoſque pane, vino, & carne ſatiavit, ſimulans quod eos valde diligeret. Cumque jam læti illa ſatietate gaudebant, putantes quod infelix hoc pro Chriſti amore feciſſet, ac eos a captivitatis vinculo liberare voluiſſet, & Chriſtianis peregrinis mandare incolumes; mox ille inimicus juſſit omnes eoſdem Chriſtianos ante ſe adduci, & ſuper altiorem turrem ſcandere præcepit, ac deinde dari præcipites, ut eorum membra & oſſa dilaniata atque diſſoluta jacerent: quia iſte pravus Chriſtianorum non diligebat fidem. Quadam enim die exiit, ut Chriſtianos occidere poſſet cum duobus militibus : obviam quibus advenit Petrus Raimundi de Pullo : alios occidit, illum autem vivum apprehendit, dixitque ſtatim ille : Noli me interficere, quia Ammirarius ego ſum, & duos fratres in urbe habeo, qui pro me duas turres reddent. Adduxeruntque eum ante Boamundi portam, ut cum ſuis loqueretur fratribus. qui videntes eum voluerunt turres reddere continuo: ſed turres in tali loco erant, quod nihil eſſet in eis noſtri proficui. Tunc Armeni plorabant, & obſecrabant ne hic dimitteretur vivus. Audientes noſtri hoc juſſerunt interficere eum; & ita factum eſt.

XLV. In obſeſſione autem Antiochiæ civitatis mortuus fuit honeſtiſſimus atque prudentiſſimus Epiſcopus de Ruſcinulo: in prœlio quoque Pontis-ferrati frater ejus Comes vulneratus in crure, & ea occaſione mortuus fuit. Poſtquam vero Antiochia fuit capta, mortuus fuit Petrus Raimundi de Pullo, cujus corpus requieſcit ante ſancti Petri portam. Noſtri majores conſiliati ſunt, ut facerent foſſatum circa caſtra, ne forte cum exiſſent foras cauſa attrahendi quod neceſſarium erat, inimici

irruerent super eos qui ad tentoria vigilarent.

XLVI. Reversi sunt nostri nuntii de Babylonia simul cum nuntiis Ammirarii, qui Ammirarius mandavit nostris primatibus fideles salutes, subjungens: Hæc sciatis quia ero ego in vestro ubique adjutorio, quia valde vos diligo & amo, & obviam vobis in Jerusalem in vestro adjutorio ero, si meam non devastaveritis terram. Fuerunt illi nuntii nobiscum honeste per duos dies: & cum illis remandaverunt primates nostri alios meliores nuntios; suique nuntii qui à nobis recesserunt, mala nova de nobis dixerunt, scilicet quod Christi exercitus carebat equis. Hoc audiens Ammirarius apprehendit nostros nuntios, eosque misit in carcerem, donec Antiochenum factum fuit prœlium: & Turcis ubique jam devictis, statim venit cum suo exercitu, & obsedit Jerusalem, & ejecit de ea omnem Turcorum multitudinem, & mandavit quod fideliter pacisceretur nobiscum, & valde honestavit & vestivit nostros. Sic itaque tali modo. Erat autem nobis maxima contrarietas, quod Turci undique constringebant nos, ita quod nullus nostrorum audebat jam exire extra tentoria: tantus erat Turcorum timor. Illi autem constringebant nos ab una parte, & fames angustiabat nos ab alia. Nosque eramus valde tristes ac dolentes. Majores quoque nostri in nimio erant pavore. Succursus quidem & adjutorium nobis penitus deerat. Gens minuta & pauperrima fugivit, alii Cyprum, alii in Romaniam, alii in montaneas: ad mare utique non audebamus ire pro timore pessimorum Turcorum: nullatenus erat nobis via patefacta.

XLVII. Forte quidam Turcus captus in Romania fuit, senex & albus ceu lana alba. Hunc dominus Boamundus habebat in carcere in vinculis ligatum ferreis, qui cotidie ad dominum Boamundum nuntios mandabat, & clamabat dicens: Aut me ad Christianitatem revocet, aut mihi caput detruncet, & noli aliquid dubitare in me. Dixitque vir sapiens Boamundus: Melius est hunc ad Christianitatis culturam revocare, quam ei caput truncare. Jussitque quod Christianus efficeretur homo ille: & ita factum est, deditque ei equos & arma, nomenque ei impressit Hilarius. Continuo ille novus Christianus ambulabat: nimis enim ab omnibus amabatur: sed tamen quia ille ortus erat ex impia & infideli generatione, cum videret exercitum Dei valde modicum esse, quem viderat maximum, in ejus confestim cor inimicus diabolus intravit.

Nocte itaque latenter recessit, & venit in *Aleph* civitatem; accessitque ad Ammirarium, & dixit ei: Ecce nova tibi dico. Christianorum castris mox venio. Si vis utique aurum, aut argentum, equos, & mulos, & honesta ornamenta, quæ de Galliarum duxerunt patriis, veni mecum ad Antiochiam: quoniam Boamundus vir fortis non habet secum plusquam quinquaginta equites; aliique minus & minus: omnes namque milites prudentissimi recesserunt. Feminæ solummodo stant in campo, & minuta gens. Audiens itaque Ammirarius hæc nova, valde gavisus est, & confestim advocavit omnem suum exercitum. Ille autem qui Christianitatem abnegaverat, protinus ivit Damascum, & Tripolim, & Cæsaream, omnibus dicens hæc nova. Omnes igitur de terris illis congregati in unum venerunt Antiochiam usque prope Pontem-ferreum.

XLVIII. Fortissimus itaque miles Boamundus audiens innumerabilem Turcorum gentem venisse super nos, putantem occidere nos omnes, caute venit ad alios, & dixit: O prudentissimi milites, quid facturi erimus? ecce enim innumerabilis Turcorum exercitus venit super nos, qui volunt nos omnino perdere. Nos autem tot non sumus, quod in duabus partibus pugnare valeamus. Faciamus ergo ex nobis duas partes: pars peditum remaneat jugiter custodire papiliones nostros, & obsistat his, qui in civitate stant; & pars equitum simul nobiscum veniat in occursum inimicorum nostrorum, qui hic stant prope nos in castro, quod vocatur Arenæ, ultra Pontem-ferreum.

XLIX. Sero autem jam facto exiit de tentoriis vir sapiens Boamundus simul cum aliis prudentissimis militibus; venitque jacere inter flumen & lacum. Summo autem diluculo jussit dominus Boamundus protinus speculatores exire, & videre, quot essent Turcorum turmæ, & ubi essent, aut certe quid agerent. Exierunt illi, & cœperunt subtiliter inquirere & investigare, ubi acies Turcorum essent reconditæ. Viderunt autem Turcos innumerabiles segregatos venire ex parte fluminis, divisos per duas acies: maxima autem illorum virtus veniebat retro. Reversi sunt itaque celeriter speculatores nostri dicentes: Ecce veniunt, estote igitur omnes undique parati, quia jam prope nos sunt. Dixitque vir prudens Boamundus aliis: Invictissimi milites ordinate ad invicem bellum. Responderuntque illi: Tu vir sapiens & prudens, tu magnus & magnificus,

magnificus, tu fortis & victor, tu bellorum arbiter, tu certaminis judex, hoc totum fac, hoc totum ſuper te ſit: omne vero quod utile, & bonum tibi videtur eſſe nobis & tibi, diligenter operare, & fac. Tunc doctiſſimus Boamundus juſſit, ut unuſquiſque per ſe dirigat ſuam aciem per ordinem. Feceruntque ita: & ordinatæ ſunt ſex acies, quinque autem ex eis erant adunatim invadere illos. Sapientiſſimus itaque vir Boamundus paulatim gradiebatur retro cum ſua acie.

L. Junctis itaque ambabus partibus, unus cominus percutiebat alium. Clamor utrimque reſonabat ad cælum; omnes prœliabantur inſimul: imbres telorum obnubilabant aerem. Poſtquam venit maxima virtus paganorum, quæ erat retro, nimis acriter invaſit noſtros, ita quod noſtri jam paululum cedebant retro. Ut autem doctus vir Boamundus vidit cedentes retro, ingemuit. Tunc præcepit ſuo Coneſtabili, ſcilicet Roberto filio Girardi, diligenter exhortans eum taliter: Vade quam citius potes, & recordare prudentiam antiquorum & noſtrorum fortium parentum, quales fuerunt, & qualia bella fecerunt; ſiſque ſapiens & prudens, ſiſque fortis & acer, contendeas in adjutorium Dei, & ſancti Sepulcri: & revera ſcias, quia hoc bellum carnale non eſt, ſed cæleſte. Eſto igitur jugiter memor & providus, & ſapiens, & fortiſſimus Chriſti athleta: vade in pace, & Dominus ubique ſit tecum. Ivit itaque ille undique ſigno crucis armatus, ut fortiſſimus Chriſti athleta, & ſicut ſapiens & prudens, qualiter leo, qui paſſus famem per tres aut quatuor dies, exit à ſuis cavernis, rugiens, atque ſitiens ſanguinem animalium; irruit inter agmina peditum, & ſeparavit ut oves fugientes huc & illuc, ita agebat iſte inter Turcorum agmina: tam vehementiſſime ſuperſtabat illis, quod linguæ honorabilis vexilli volitabant ſuper Turca capita. Videntes autem aliæ acies, quod vexillum domini Boamundi tam prudentiſſime foret ante alios delatum, ilico reverterunt, & invaſerunt unanimiter illos. Turci omnes ſtupefacti arripuerunt fugam, & verterunt ſcapulas retro. Noſtri itaque illos perſequentes detruncaverunt uſque ultra Pontem-ferreum. Reverſi Turci feſtinantes in ſuum caſtrum, acceperunt omnia, quæ ibi reperire potuerunt, totumque caſtrum ſpoliaverunt, miſerunt ignem, & fugerunt. Videntes autem Turci, quod male fuiſſent deducti conſilio ſupradicti ſacrilegi, qui Chriſtianitatem abnegaverat, dixerunt: Tu filius perditionis, qui ita deduxiſti nos in manus

Francorum. Et si ad eorum accessissemus tentoria, quid de nobis fieret? si illic fuissemus inventi, unus ex nobis vix residuus esset. Ecce illi occiderunt nostros fratres atque parentes, & socios : tu ergo amplius non vives. Confestim ei dederunt capitalem sententiam. Armeni & Suriani scientes omnino nos Turcos superasse, exierunt, & observaverunt arta loca, & occiderunt, & apprehenderunt multos ex eis : & intrantes tenuerunt castellum in fidelitate honorabilis Tancredi. Superati sunt itaque Deo annuente in illa die inimici nostri: satis vero sunt recuperati nostri de equis, & de aliis multis rebus, quæ erant illis valde necessariæ, & detulerunt secum capita mortuorum Turcorum. Factum est in die martis ante caput jejunii favente nobis Domino JESU-CHRISTO, qui cum Patre, & Spiritu-sancto vivit & regnat per immortalia sæcula sæculorum, amen.

Anno 1099.

LI. Reversi sunt itaque nostri hæc agente Deo triumphantes, ac tripudiantes de triumpho, quem in die illo habuerunt devictis ubique inimicis, qui erant per omnia superati, fugientes huc & illuc, vagantes & errantes : alii in Corasanum, alii vero in Sarracenorum introierunt terram. Videns autem Cassianus Ammirarius Antiochiæ, quod Franci omnia vicissent bella, & Turcos ubique superassent, contristatus est valde cum omnibus illis, qui in civitate erant : statimque cum eis consiliatus est, ut mitteret nuntios Corasanum Corbanæ principi militiæ Soldani Persiæ, quatenus ei subveniret cum suo exercitu, quia Franci eum obsidebant in Antiochiam. Itaque festinando mandavit Senhadolum filium suum ad Corbanam, uti quanto citius veniret, & sibi statim daret Antiochiam, & aliis daret militibus aurum & argentum, & multa ornamenta : & si hoc agere nollet, sciret se Antiochiam perdidisse : sicut Solimanus perdiderat Nicæam & universam Romaniam, sic vero Cassianus perderet Antiochiam. Hoc in re vera sciret Corbanas, quod Franci adhuc expellerent turbas de Corasano, & de Persia, & de omni paganorum terra.

LII. Inter hoc inimici pagani multis modis lædebant nostros. Videntes autem hoc nostri majores, quod interea male tractarent nos, & constringerent inimici nostri, qui erant in civitate, qui jugiter diu noctuque vigilabant, & insidiabantur, qua parte nos lædere & angustiare possent; congregati in unum habuerunt colloquium, ut subtiliter possentnvestigare,

quemadmodum valerent eorum insidiis ac dolis contra stare. Quo invento dixerunt omnes una voce: Priusquam perdamus gentem nostram, mandemus Liciæ civitati, & omnibus castellis, & portui sancti Symeonis, & nostram colligamus gentem, cum qua faciamus castellum ad machomariam, quæ est ante civitatis portam; & forsitan ibi poterimus inimicos constringere nostros. Consensere consilio, & laudaverunt omnes quod valde bonum esset ad faciendum. Egregius autem vir Boamundus,& Tancredus una cum sancti Ægidii Comite dixerunt aliis: Si vos omnes vultis, nos adunatim ibimus ad sancti Symeonis portum diligenter conducere illos, qui illic sunt, omnes homines, qui hoc fideliter peragant opus. Et dixerunt: Alii, qui hic sunt remansuri, undique muniant sese ad defendendum, si forte inimici exierint nostri: & in loco illo sint omnes congregati, ubi nos demonstravimus. Factumque est ita. Illi autem cœperunt protinus equitare cum fiducia ad portum. Nobis igitur congregatis insimul, quatenus castellum ædificaremus; Turci videntes hoc ilico præparaverunt sese ad defendendum, & exierunt civitatem obviam nobis ad bellum, irrueruntque maxima pars illorum super nos. Alia vero pars separavit se, & perrexit obviam illis, qui veniebant a mari. Videntesque Turci nostros homines & milites, cœperunt continuo stridere & clamare vehementissimo clamore, circumcingendo, & sagittando, & vulnerando, ac crudeli ubique detruncando ense: denique tam acriter invaserunt nostros, quod inierunt nostri fugam per proximam montaneam, ac ubicumque via eundi patebat: & qui potuit se celeri expedire gressu, evasit vivus: qui fugere nequiverunt, pro Christi nomine martyrium susceperunt læti. Raynaldus igitur Porchitus custodiebat dominum suum Boamundum, quem omnes alii dimiserant. Sed ejus equus per tres vices subter eum lapsus, apprehenderunt eum Turci, & duxere illum per aliam partem fluminis in Antiochiam. Fueruntque in illa die multi martyrizati ex nostris, qui in cælum lætantes ascendebant, atque candidati ferentes stolam recepti martyrii, glorificantes ac magnificantes trinum & unum Deum, in quo feliciter triumphabant, & clamabant ad Dominum, una voce dicentes: Quare non defendis sanguinem nostrum, qui effusus est hodie pro tuo nomine? Equites autem nostri fugiendo adjuvante Deo evaserunt vivi.

LIII. Dominus itaque Boamundus recordatus viam, quam

alii tenuerunt; non tenuit, sed celerius venit cum suo exercitu laxatis frenis, donec proquinquasset usque ad nos, qui eramus in unum congregati in custodiam civitatis. Tunc nos in unum pervenimus contra eos ad vicinum bellum, eosque invasimus corde & animo. Stabant autem inimici Dei Turci stupefacti, & vehementer perterriti reversi sunt retrorsum, & arripuerunt celerem fugam per medium angusti pontis ad illorum tentoria. Illi autem qui vivi non potuerunt evadere pontem præ nimia multitudine gentium & caballorum, ibi receperunt sempiternum interitum, & reddiderunt infelices animas diabolo & ejus ministris. Nos itaque illos superatos impellebamus in flumen cum nostris mortiferis lanceis. Unda quoque rapidi fluminis ubique videbatur fluere rubea de Turcorum sanguine. Et si forte aliquis eorum voluisset repere super pontis columnas, vel natando moliretur ad terram exire; nos undique super fluminis ripam stantes impellebamus eos, & necabamus impetu rapidi fluminis. Rumor interea amborum populorum resonabat ad cælum. Pluvia telorum tegebatur cælum: altæ voces perstridebant intùs & extra. Christianæ mulieres universæ civitatis spectabant de muris misera facta Turcorum, & venientes gavisæ ad illud spectaculum propter nimium gaudium plaudebant manibus, sicut mos est illorum. Mortui sunt autem in anima & corpore duodecim Ammirarii de Turcorum genere in prœlio illo, & omnes prudentissimi illorum milites, qui oppugnando defendebant civitatem: ac deinde illi, qui reliqui fuerunt, jam ulterius non audebant clamitare, neque garrire in die, vel in nocte. Itaque nos & illos non dissaparavit nisi nox, quæ dividebat utrosque prœliando, & jaculando & spiculando. Superati sunt itaque in illa die inimici nostri sic, ut ulterius non valuerunt jam talem habere virtutem neque in opere. Et fuerunt mortui in bello illo omnes principes & majores illorum, quorum numerus fuit mille quingenti de fortioribus & melioribus, qui in Antiochiæ civitatis defensione erant.

LIV. Nocte autem superveniente, reverterunt retro Turci, & absciderunt capita mortuorum Christianorum, & detulerunt ea in civitatem: alia vero die summo mane ejecerunt illa foras cum manganellis. Quod videns vir honorabilis Boamundus, fecit ea colligi, & sepeliri, & fuerunt nostri in nimio mærore. Nos itaque valde fuimus recuperati de illorum

equis, & de aliis rebus, quæ satis nobis erant necessariæ. Crastina autem die exierunt, & venerunt alii de civitate, & collegerunt omnia cadavera Turcorum, quæ reperire potuerunt super ripam fluminis, & sepelierunt collecta cadavera ad machomariam, quæ est ante portam civitatis, & simul cum mortuis illis sepeliebant pallia, byzantios, arcus, & sagittas, & alia plurima ornamenta, quæ nos omnia nominare nequimus. Audientes itaque nostri quod humassent Turci mortuos suos in capite pontis, confestim omnes præparaverunt sese, & venerunt festinantes ad diabolicum atrium, & jusserunt frangi illorum tumbas, & trahi illorum cadavera extra sepulturam, & ejecerunt omnia illorum cadavera in quamdam foveam, & deportaverunt cæsa capita eorum ad nostra tentoria: quatenus perfecte sciretur eorum numerus. Quod videntes Turci, nimis fuerunt tristes, dolentesque usque ad necem: & quotidie nihil aliud quibant agere, nisi plorare, & ululare. Tertia autem die veniente cœpimus gaudentes & exultantes ædificare castrum illud jam supradictum de eisdem lapidibus, quos abstraximus desuper humata Turcorum cadavera. NOTA

LV. Peracto itaque castro, mox cœpimus ex omni parte coangustare prudenter inimicos nostros, quorum tumida superbia ad nihilum jam erat redacta. Quod castrum unusquisque majorum fecit per partes, & munierunt illud muro & immenso aggere, & ædificaverunt in eo duas turres in machomaria. Omnes vero principes nostri commiserunt castrum Comiti sancti Ægidii ad custodiendum, eo quod stabat ante ejus portam. Ipseque custodiebat illud cum suo exercitu cum Gastone de Bearno, & Petrus de Castellione, & Guilielmus de Montepislerio, & Raimundus de Taurina, & Girardus Malafaida, & Galferius * de *Lasturs*, & Petrus Raimundus de Pollo, Guidelmus de Supera, & alii plures, quos numerare nequeo. Et ipse Comes, quoscumque milites invenire poterat, retinebat ad conventionem ad custodiendum castrum, eosque solvebat suis denariis. In uno autem die summo diluculo irruerunt Turci vehementer super illos qui custodiebant castrum, & occiderunt Bernardum de Pardilo, & alios plures; etiam tentoria illorum erant cooperta infixis sagittis: & nisi esset succursus, qui venit de alia acie, maximam læsionem eis fecissent. Statim ordinaverunt primates nostri, ut facerent maximam talpam vitis, cum qua possent perforare pontem: & fuerunt

* *Dasturs*

multi Turci de melioribus occisi, & pons fuit perforatus. Nocte vero dormientibus nostris exierunt, & incenderunt talpam, & restauraverunt pontem. Nos autem secure jam ambulabamus huc & illuc ad portam, & ad montaneam.

LVI. Non post multum temporis venerunt inimici Dei, & duxerunt Rainaldum Porchitum, de quo heri locuti fuimus. Quem miserunt supra civitatis murum, ut loqueretur cum Francis, quatenus eum redimerent maximo munere. Ille vero postquam supra murum fuit, locutus est majoribus nostris ita: Seniores, tantum namque valet, quam si ego mortuus essem; & pro me redimendo nullum munus offeratis. Sed estote fortes atque prudentes, quia Deus nobiscum est. Omnes majores atque prudentes inimicos heri occidistis, nullusque hic est qui prœliari valeat, neque civitatem regat vel defendat. Interrogaverunt autem Turci interpretes, quid ille dixisset. Qui respondit: Nihil boni propter nos. Continuo jusserunt illum deponi de muro. Dixeruntque ei: Rainalde vis honeste nobiscum vivere, & gaudere? qui ait, Quomodo? dixeruntque illi: Abnega Deum tuum, quem tu colis, dabimusque tibi omnia quæ petieris, aurum & argentum, equos, & arma, & multa ornamenta, uxores, & prædia, hereditates; & maximo honore ditabimus te. Dixitque ille: Date spatium mihi saltim per unam horam, quo mecum tractem consilium. Quod permiserunt ei. Tunc Rainaldus projecit se in oratione junctis manibus contra orientem, humiliter Deum rogans, ut ei subveniret, suamque animam in sinu Abrahæ dignaretur suscipere. Mox advocavit eum Ammirarius, dixitque interpreti: Quid ait Rainaldus? dixitque interpres ei: Suum Deum nullo modo abnegare vult, & omnia tua ornamenta, videlicet aurum, argentum, abnegat. Tunc Ammirarius jussit decollari: & decollaverunt eum virum sanctum supra firmam petram fundatum. Animam ejus confestim sancti Angeli susceperunt, & ante conspectum Dei, pro cujus amore martyrium suscepit, gaudentes obtulerunt.

LVII. Iratus itaque Ammirarius vehementer, eo quod sanctum Rainaldum ad suam non potuit revocare voluntatem, statim jussit ad se adduci omnes Christianos, qui in Antiochia capti erant, masculos, & feminas. Cumque ante eum venissent, imperavit ut exspoliarentur omnes. Cum vero exspoliati essent, fecit eos stricte congregari in unum, & allata fune ligaverunt eos omnes in gyrum: adduxeruntque paleas, & fenum,

& circa eos ordinaverunt, ac deinde miserunt ignem, & ligna. Igitur Christi milites in illo tormento valde stridebant: quorum voces resonabant ad cælum directæ ad Deum, pro cujus amore eorum carnes & ossa in igne cremabantur. Martyrizati sunt omnes isti in uno die, & dealbati portaverunt in cælum candidas stolas ante Deum, pro quo fideliter hæc passi sunt, regnante Domino nostro JESU-CHRISTO, cui est honor & gloria nunc & semper in sempiterna sæcula, amen.

LVIII. Jam jam semitæ pœne abscisæ undique erant Turcis, nisi ex illa parte fluminis, in qua erat quoddam castrum in quodam monasterio. Quod si perfecte fieret corroboratum, jam nullus eorum auderet extra civitatis portam exire. Decreverunt autem nostri una concordabili voce dicentes: Eligamus unum ex nostris, qui custodiat inimicis montaneam & planum, & introitum, & exitum. Plures vero ex illis renuebant singulatim se illud servare non posse, nisi cum magna multitudine aliorum. Tancredus igitur honorabilis miles protulit se ante alios dicens: Verumtamen si datis mihi subsidium aliquod pecuniæ, ego sedulo solummodo cum meis hominibus corroborabo castrum, & viam per quam inimici nostri solent frequentius ire, viriliter illis omni modo deventabo. Quod continuo spoponderunt ei quater centum marcas argenti. Audax ergo Tancredus perrexit cum suis solummodo honestissimis militibus, & servientibus, & extemplo abstulit undique viam & semitam Turcis, ita quod nemo illorum audebat jam timore perterritus extra civitatis portam exire propter herbam, ligna, vel ulla necessaria.

LIX. Remansit autem ibi vir prudens Tancredus simul cum suis hominibus, & cœpit vehementer angustiare civitatem. Ipsa quoque die veniebat maxima pars Armeniorum & Surianorum secure de montaneis, qui ferebant alimenta Turcis in adjutorium civitatis. Obviam quibus advenit vir prudens Tancredus, & continuo apprehendit illos, & omnia quæ deferebant, videlicet frumentum, vinum, hordeum, oleum, & alia hujusmodi. Sic itaque prospere, robusteque habebat se vir fortis Tancredus, ut fortissimus Christi athleta, omnes semitas Turcis aliis .... usque dum Antiochia capta fieret. Omnia quæ fecimus, antequam Antiochia capta fuisset, nequeo enarrare: de his autem, quæ facta sunt postea, aliquantulum volo explicare. Ideo aliquantulum dico, quia nemo est, qui

omni modo, ſive clericus, ſive laicus, dicendo, aut ſcribendo poſſit narrare ſicut res eſt acta.

LX. Videntes autem Turci quod ita diſtrictio eſſet in civitate, & omnes eorum majores interfecti fuiſſent, triſtes dolenteſque erant. Ab illo autem tempore, quod Turci in Antiochiam, heu pro Chriſtianorum delictis ac offenſionibus, intraverunt, ejecerunt de beati Petri eccleſia honorabilem Patriarcham, cum quingentis canonicis, & monachis, & aliis clericis: eiſque juſſerunt ut irent ad ſanctæ Mariæ Dei genitricis eccleſiam; ibique devote Deo ſuo deſervirent: & ipſi Turci tenuerunt, potius fœdaverunt eccleſiam ſancti Petri, & de illa Domo Dei fecerunt tria oracula diabolo: omneſque imagines, quæ auro argentoque erant pretioſiſſime compoſitæ, atque mirabiliter per totam eccleſiam fulgebant, cooperuerunt calce, vel gypſo; & per omnem imaginem ſcripſerunt litteras dæmonum. Fecitque Ammirarius ſuum oraculum valde pretioſiſſimum & ornatum auro ante eccleſiæ portam in dextera parte, præcipiendo ut nullus Chriſtianorum veniret ibi. Audiens itaque Patriarcha, quod ſancta eccleſia ita foret dedecorata, nimis dolens & gemens de pretioſiſſimis imaginibus, quæ coopertæ erant: mandavitque Ammirario, ne pretioſiſſima noſtri Salvatoris imago operiretur, quæ in medio tabulati cæli eccleſiæ mirabiliter ordinata erat, & ne dedecoraretur ab aliquo per ullum ingenium: & ipſe redimeret eam per unumquemque annum quingentis ſolidis. Tunc conceſſit illi Ammirarius hoc. Hæc omnia fuerunt facta, priuſquam noſtri Franci peregrini moviſſent iter.

LXI. Quadam vero die, cum civitas jam eſſet diſtricta ab obſidione, dum in eccleſia ſancti Petri eſſent Turci congregati cauſa concilii, quia ibi adunabant ſe ad concilium faciendum, quoniam erat valde pulcherrima, & admirabili pavimento decorata. Dum inquam conſiliarent ſecum, quemadmodum facerent de obſeſſione Francorum, ſuſpicientes viderunt in cælo prædictæ eccleſiæ imaginem noſtri Salvatoris tam puram ac pretioſiſſimam, & tam promptam, quaſi cum eis loqueretur. Cui dixerunt: Quid agis hic ruſtice? Homines tui obſident nos extra, & hic nos obſervas? Certe nec te, nec tuos homines amplius volumus. Nunc autem deſcende de ſurſum: ſin autem ſagittabimus te illic, ſi deſcendere inde non vis. Cœperunt itaque continuo ſagittare illum; nullaque ſagitta illorum audebat

debat se se appropinquare ad Domini imaginem : & si forte aliqua sagitta aliquantulum ei approximabat, confestim divina fracta virtute ad Turcorum cadebat pedes. Cumque vidissent quod nihil ei sagittando nocerent, irati valde, tunc jussit Ammirarius ut unus illorum ascenderet sursum, ubi imago erat sita, ut eam in terram præcipitaret. Cum vir fiducialiter jussu illius Ammirarii ascendisset, & ad pulcherrimam imaginem appropinquare vellet, mox fracto sub pedibus ejus ecclesiæ cælo cecidit ille; fractoque statim collo, omnibus membris dissolutis jacebat mortuus in ecclesia. Videntes hoc alii, nimio terrore correpti sunt.

LXII. Erat autem ibi quidam Ammirarius de genere Turcorum, cui nomen Pyrrhus, qui maximam amicitiam cœperat assidue cum domino Boamundo. Hunc sæpe vir sapiens Boamundus tangebat cum nuntiis ad invicem missis, quomodo eum intra civitatem amicissime reciperet : eique Christianitatem promittebat, atque eum valde divitem multo honore facere mandabat. Consensit itaque ille dictis, & promissionibus honestissimi viri dicens : Tres turres ego custodio, easque ei libenter promitto; & quacumque hora voluerit, in eis ipsum voluntarie recipiam. Erat ergo doctissimus vir Boamundus jam securus de introitu civitatis. Gavisus itaque placido vultu serenaque mente venit ad alios omnes principes militiæ, eisque jocunda verba protulit hoc modo : Viri prudentissimi, videtis quomodo nos in nimia paupertate, atque miseria projecti sumus : majores & minores ignoramus penitus ex qua parte melius succedat nobis. Si vobis igitur dulce ac honestum videtur, eligat sibi alios unus unus quicumque vult : & si ullo modo aut ingenio civitatem acquirere aut per se, aut per alios potuerit, concordabili voce ei donari eam permittimus. Quod omni modo prohibentes atque denegantes, ei dicebant : Nemini singulariter umquam erit hæc civitas dimissa, ad omnes æqualiter habebimus illam : sicuti habuimus æqualem laborem, sic inde habebimus æqualem honorem. Hoc audito honestissimus vir Boamundus paululum subridens protinus recessit. Non post multum temporis audierunt omnes nostri de exercitu hostium nostrorum, videlicet Turcorum, & Publicanorum, Agulanorum & Azymitarum, & aliarum plurimarum generationum gentilium, quas numerare, nec nominare nescio : statimque adunaverunt se omnes insimul majores, &

fecerunt consilium dicentes : Si vir sapiens Boamundus potuerit acquirere civitatem aut per se, aut per alios, nos una libenti corde ultro ei donamus eo tempore. Quod si infelix Imperator venerit nobis in adjutorium, & omnem conventionem nobis, sicuti promisit atque juravit, complere voluerit, nos eam reddemus : sin autem, Boamundus in sua semper habeat eam potestate. Mox itaque vir sapiens Boamundus cœpit per internuncios cotidiana humiliter suum flagitare amicum petitione in hunc modum. Ecce tempus habemus modo idoneum, in quo possumus operari quicquid boni volumus. Igitur adjuvet me modo amicus meus Pyrrhus. Quod satis gavisus de nuntio, ait se illum velle adjuvare omnino, sicut promiserat. Nocte itaque proxima veniente mandavit filium suum caute pignus domino Boamundo, eo quod magis fieret securus de civitatis introitu ; & cum filio misit verba hæc : Cras omnem Francorum gentem sub voce præconia moneri faciat, ut in Sarracenorum terram cum eo deprædari vadat, & deinde revertatur celeriter per sinistram montaneam ; & ego ero intentus præstolando illa agmina, eaque diligenter recipiam in turres, quas in mea habeo custodia. Deinde vir prudens ac sapientissimus Boamundus protinus jussit ad se vocari servientem quemdam, videlicet Malam-coronam, eique præcepit ut præconiaret gentem Francorum maximam, quod fideliter præparent se ad eundum in Sarracenorum terram. Factum est ita.

LXIII. Commisit itaque vir sapiens Boamundus hoc consilium Duci Gottifredo, & Flandrensi Comiti, quod si placeat Deo, in hac nocte erit nobis Antiochia dedita. Ordinata sunt hæc omnia : equites tenuerunt plapa, & pedites montaneam. Tota nocte ambulaverunt usque prope auroram, ac deinde cœperunt appropinquare ad turres, quas ille vigilabat. Continuo descendit Boamundus vir plenus magna astutia, & præcepit omnibus dicendo hæc verba : Ite securo animo & felici concordia, & ascendite per scalam in Antiochiam, quam statim habebimus, si Deo placet, in nostra virtute. Veneruntque illi usque ad scalam, quæ jam erat directa, & fortiter ligata ad civitatis propugnacula mergula. Ascendit primus Paganus, & post eum ascenderunt ex nostris fere sexaginta, ac divisi sunt per turres, quas ille vigilabat. Videns autem hoc Pyrrhus, quod tam pauci ascenderant ex nostris,

mox cœpit pavere. Timebat namque sibi ex nostris, ne in manus Turcorum inciderent : dicens : *Micro Francos echome*, hoc est, Paucos Francos habemus. Ubi est acerrimus Boamundus? ubi est miles invictus? Descendit ergo quidam serviens Longobardus, & cucurrit quantocius ad honorabilem virum Boamundum, & dixit : Quid hic stas vir prudens ? Quam ob rem venisti ? Ecce nos jam tres turres habemus. Motus est ergo ille vir prudens cum aliis, & omnes gaudentes atque lætantes pervenerunt usque ad scalam. Videntes itaque illi, qui jam erant in turribus, cœperunt jocundam vocem clamare, *Deus levult*. Nos itaque similiter *Deus lovult* dicebamus. Et cœperunt de nostris mirabiliter continuo ascendere, & ascenderunt, & occurrerunt festinantes in alias turres : quoscumque illic inveniebant, mortalem illis continuo dabant sententiam. Fratrem quoque Pyrrhi occiderunt. Interea forte rupta fuit scala, & nostris non erat ascensus, unde maxima angustia est orta sive tristitia. Quamquam fuisset fracta scala, tamen quædam porta erat clausa juxta nos in sinistra parte, quibusdam incognita : & licet nox erat, tamen invenimus eam palpando, & subtiliter intrando, ubi ipsa latebat ; omnesque cucurrimus ad eam, & fracta porta intravimus per illam. Jam immensus fragor mirabiliter resonabat per universam civitatem. Non acquievit prudens Boamundus : ilico imperavit honorabile vexillum deferri sursum ante castellum in quodam monte. Summo autem diluculo audientes illi, qui erant foris ad tentoria, vehementissimum rumorem strepere in civitate, exierunt festinantes : & videntes vexillum domini Boamundi sursum in monte, celeri cucurrerunt cursu, & venerunt properantes unusquisque ad suam portam, & intraverunt civitatem ; & interfecerunt Turcos & Sarracenos, quos ibi repererunt, extra illos qui fugerunt sursum ad arcem. Feminæ vero fugiebant videntes Francos intrasse civitatem, ferentes iconas in manibus suis & cruces, decantantes *Kyrieleison* ad ecclesiam virginis matris Dei Mariæ. In illa die extraxerunt Patriarcham, qui erat jam per octo menses in carcere, habens marcida fere crura pro stricta compedum, & nequibat expedite ambulare. Tunc cucurrerunt omnes majores ad eum, & corruebant proni ante ejus pedes. Alii vero ex militibus Turcorum exierunt per medias portas, & fugientes evaserunt vivi.

LXIV. Cassianus ergo dominus illorum expavescens valde, se dedit omnino fugæ cum multis aliis qui erant cum eo: & fugiendo pervenit in Tancredi terram, non longe à civitate. Fatigatis eorum equis miserunt se in quoddam casale, & mersi sunt in quamdam domum. Cognoverunt ergo habitatores illius montaneæ eum, scilicet Armeni, & Suriani: statim apprehenderunt illum, truncaverunt caput ejus, & detulerunt illud ad civitatem ante domini Boamundi præsentiam, unde mererentur accipere libertatem perfectam. Baltheum quoque ejus, & cultellum, & vaginam, qui fuerunt appretiati sexaginta byzantos. Hæc omnia gesta sunt tertia die intrante mense Junii in die Jovis. Omnesque autem plateæ civitatis jam undique plenæ stabant cadaveribus mortuorum, videlicet Turcorum, & Sarracenorum, ita quod quisquam vix poterat sufferre esse ibi præ nimiis fœtoribus, nullusque poterat ire per civitatem nisi super cadavera Turcorum.

LXV. Curbanas autem princeps militiæ Soldani Persiæ adhuc erat apud Corasanum, cui Cassianus Ammirarius Antiochiæ multas legationes miserat, quo sibi succurreret in opportuno tempore: quoniam gens fortissima atque robustissima Francorum eum graviter obsidebant in Antiochia: & si ei adjutorium fideliter impenderet, Antiochenam continuo civitatem suis traderet manibus, aut eum ditaret mox magno munere. Cum ergo habuisset Curbanas maximum exercitum Turcorum, ex longo collectum tempore, & licentiam Christianos occidendi à Caliphas illorum Apostolico recepisset; ilico inchoavit tunc longum iter versus Antiochiam. Jerosolymitanus Ammirarius venit cum eo, cum suo exercitu; Rexque Damasci cum magna gente. Idem vero Curbanas congregavit ex omni parte paganorum innumeras gentes, videlicet Turcos, & Arabas, & Sarracenos, & Publicanos, & Azymitas, & Curtos, & Persas, & Agulanos, & alias multas gentes, quas nominare, aut numerare nemo poterat. sed Agulani fuerunt numero tria milia. Ipsi neque lanceas, neque sagittas, neque ulla arma timebant: quia omnes undique erant cooperti ferro, & equi eorum, ipsique nolebant in bellum ferre arma, nisi solummodo gladios. Isti omnes venerunt in obsessionem Antiochiæ ad dispergendum Francorum populum. Et cum appropinquassent civitati, occurrit filius Cassiani Ammirarii Antiochiæ, & confestim cucurrit ad Curbanam

lacrymabiliter, rogans eum, & dicens: O invictissime Princeps, te supplex deprecor, tuamque humili devotione prudentiam rogito, quatenus mihi succurras modo, quoniam ecce Franci undique obsederunt me in Antiochena arce, civitatemque in suo continent imperio; nosque alienare à regione Romaniæ & Syriæ, adhuc autem & Corosani deposcunt. Omnia vero patraverunt, quæ cupierunt: patrem nuper occiderunt meum, nihil aliud superest nisi ut me, & te, & omnes alios ex genere nostro interficiant gladio. Ego jamdudum tuum expectavi fideliter adventum, ut mihi succurras in isto periculo. Qui respondens ait illi: Si vis quod ex toto corde in tuum sim proficuum, tibique fideliter in isto succurram negotio, illud in meam statim manum trade castrum: & tunc videbis qualiter in tuo ero adjutorio, & vigilare eum à meis faciam hominibus. Ait namque ille: Si potes omnes Francos occidere & detruncare, mihique eorum capita diligenter tradere, ego castrum tibi fideliter dabo, ac deinde ero ubique tuus effectus homo, & in tua fidelitate hoc custodiàm castrum. Cui Curbanas inquit: Non ita erit, ut tu putas atque cogitas: sed continuo in meam manum committe castrum illud. Tunc ille volens nolensque ei ilico commisit castrum.

LXVI. Tertia autem die postquam civitatem percurrerunt, Rogerius igitur de Bernavilla contra exivit solummodo cum viginti equitibus. Appropinquantes autem Turci cœperunt continuo prœliari cum eis. Forte equus, in quo sedebat, in quadam palude infixus est, & cecidit. Erectus autem statim est super suos pedes, & evaginato ense mirabiliter defendebat se de Turcorum invasione. Tunc accedentes Arabes cum longis cannis vulneraverunt caput ejus. Nos autem sublevavimus corpus ejus à terra, & deportavimus in civitatem ad sancti Petri ecclesiam: ibique honestissime sepultus est, cujus anima exultat cum Angelis. Unde maxima tristitia atque dolor fuit in tota Christi militia, quia acerrimus ille erat atque bellicosus miles, ipseque multos militares actus faciebat. Exercitus autem illorum ad Pontem-ferreum castrametatus est, & oppugnaverunt unam turrim, & occiderunt omnes, quos illic invenerunt. Et nemo evasit vivus, nisi dominus illorum, quem reperimus ligatum in vinculis ferreis, facto majore bello. Crastina autem die appropinquaverunt usque civitatem, & castrametati sunt inter duo flumina, steteruntque ibi per

duos dies. Recepto itaque castro, tunc Curbanas confestim advocavit unum Ammirarium ex suis, quem sermone sciebat vivacem, mitemque & pacificum, & ait illi: Volo ut intres in fidelitate mea hoc custodire castellum, propterea quod ex tempore longissimo scio te mihi nimis fidelissimum. Ideoque precor te, ut summa cautela hoc contineas oppidum. Scio enim te in opere prudentissimum, nullumque magis veracem & fortem hic modo reperire queo. Cui Ammirarius ait: Tibi inquam de tali nolo obedire officio, sed priusquam me tuo arguas stimulo, hoc consentiam eo tenore, quod si Franci ejecerint nos de nostro confinio, continuo eis dabo castellum. Cui Curbanas dixit: Tam honestum, prudentemque te cognosco, quicquid agere vis age; ego utique consentio. Reversus itaque Curbanas, & voluit intrare in castellum. Dixitque illi Ammirarius: Si vis, accipe de Cassiani auro, & omnes milites, qui hic sunt, si volunt tecum venire, veniant modo cum suis mulieribus & infantibus. Vade, & occide omnes Francos, & deinde revertere, & tuum recipe castrum; ego autem modo nullam castelli fortiam tibi reddo.

LXVII. Riccardus autem de Principatu, & Tancredus, qui Syriacam linguam sciebant, consulebant cotidie Ammirario, ut domino Boamundo redderet castrum, & ille sibi daret honorem maximum. At ille dicebat: Videtis hic Curbanam meum dominum. si autem eum poteritis ejicere de campo statim vobis reddam castrum. Reversus est itaque Curbanas festinanter ad suum exercitum in vallem, in qua erat castrametatus, scilicet ante civitatis introitum. Protinus Turci deludentes Francorum collegium, ante conspectum Curbanæ quemdam vilissimum ensem rubigine tectum attulerunt, & teterrimum, & arcum ligneum, & lanceam nimis inutilem, quæ abstulerunt nuper pauperibus peregrinis, dicentes: Ecce arma, quæ adduxerunt Franci contra nos ad pugnandum. Tunc Curbanas videns hæc arma, cœpit ridere in propatulo, dicendo omnibus, qui in illo aderant contubernio: Hæc sunt arma bellica, atque nitida, quæ adduxerunt super nos Christiani in Asiam, orti in Occidentali terra, quibus armis putant ac confidunt nos expellere, & propulsare ultra Corosani confinia, & delere omnia nostra nomina ultra Amazonia flumina, vel ultra superiorem Indiam, ceu propulsarunt

nostros parentes de Romania, & Antiochia civitate regia, quæ est honorabile caput totius Syriæ. Continuo advocavit ad se suum fidelem notarium, & ait: Scribe cito plures chartas, quæ in Corosanum sunt legandæ, scilicet Calipha Apostolico, & nostro Regi domino, & Soldano militi fortissimo, atque omnibus prudentissimis Corosani militibus salus, & vita, & immensus honor. satis sint læti & gavisi, & satisfaciant ventribus, imperentque, & sermocinentur per universam regionem illam, & omnimodo dent se se ad petulantiam & luxuriam, ut multos filios patrare valeant, quo contra Christianos fortiter bellare possint, & libenter suscipiant hæc trina arma, quæ olim abstulimus à Francorum turma. Et sciant modo quæ adduxerunt super nos gens Francia, qualiter sint optima, atque perfecta concertare contra nostra arma, quæ sunt bis aut ter, sive quater colata ceu argentum & aurum purissimum. Adhuc quoque sciant, quoniam ego omnes Francos intus in Antiochia habeo inclusos, & castellum in mea libera voluntate, illi autem deorsum sunt in civitate. Ego namque habeo jam jam illos omnes in mea potestate: aut eos faciam capitalem subire sententiam, aut deducam Corosanum in captivitatem perpetuam, eo quod minantur nos suis armis propulsare, & expellere ultra Corosani confinia, aut delere omnia nostra nomina ultra Amazonia flumina, aut ultra superiorem Indiam, ceu ejecerunt nostros parentes de cuncta Romania, sive Syria. Vobis namque juro per Machomet, & per omnia deorum nomina, quoniam ante vestram non ero reversurus præsentiam, donec regalem Antiochiam, & omnem Syriam, sive Romaniam atque Bulgariam, usque dum Apuliam acquisiero mea forti dextera ad deorum nostrorum honorem, & omnium Turcorum de nostro genere. Hic fecit finem dictis.

LXVIII. Mater autem ejusdem Curbanas, quæ erat in *Aleph* civitate, statim accessit ad eum lacrymabiliter, & dixit: Fili si est vera quæ audio? Cui ille ait, Dic quæ. Et dixit illa: Jam audivi quod bellum vis committere simul cum Francorum genere. Cui ille ait: Verum hoc verum omni modo scias. Dixitque illa: Contestor te fili per deorum nomina, & per tam magnam immensamque bonitatem, ne bellum cum Francis committere velis, quoniam tu es miles invictus, & nullam imprudentiam de te, aut tuo exercitu umquam pe-

nitus audivi, & de campo ab aliquo victore fugientem quisquam minime invenit. Diffamata est enim tua militia ab Oriente usque ad Occidentem, & omnes prudentes tuo milites audito nomine solummodo contremiscunt. Satis namque scimus fili, quoniam tu es bellipotens, & fortis, & bellorum ingeniosus, nullaque gens Christianorum nec paganorum ante tuum conspectum aliquam virtutem habere potuit: sed fugit audito solummodo tuo nomine, quemadmodum oves ante leonis furorem fugiunt. Ideoque obsecro te, carissime & dilectissime fili, ut meis acquiescas consiliis, & ne umquam in tuo sedeat animo, quod bellum incipere velis cum Christianorum collegio.

LXIX. Tunc Curbanas materna audiens monita, feroci quoque respondit sermone: Quæ sunt ista, mater, quæ mihi refers? puto enim te forte insensatam aut furia plenam. Enimvero plures mecum habeo Ammirarios, quam ipsi Christiani sint, promiscue majores & minores. Respondítque ei mater ejus: O dulcissime fili, Christiani nequeunt vobiscum bellare. Hoc satis scio, quod ipsi non valent pugnam inferre nobiscum: sed eorum Deus pro ipsis cotidie pugnat, eosque die noctuque sua protectione defendit, & vigilat super eos, sicut pastor vigilat super gregem suum, & non permittit eos ipse lædi nec conturbari ab ulla gente; & quicumque volunt eis obsistere, idem eorum Deus statim conturbat illos, sicuti idem ait per os Prophetæ David: *Effundam iram meam in gentes, quæ te non noverunt & in regna, quæ nomen tuum non invocaverunt.* Ante etiam quam Christiani præparati sunt ad incipiendum bellum, eorumdem omnipotens Deus simul cum suis sanctis omnes jam habent inimicos devictos. quanto magis faciet modo vobis qui estis ejus inimicus, & qui præparatis vos obsistere sua tanta virtute? Hoc namque carissime in rei veritate scias, quoniam Christiani isti filii Dei vocati sunt, & per Prophetarum ora filii adoptionis ac promissionis vocantur, & proprie dicti heredes Christi sunt, quibus Christus hereditates repromissas jam donavit, dicendo: *A solis ortu usque ad Occidentem erunt termini vestri: ita quod nemo audax stabit contra vos.* Et quis potest his omnibus contradicere & obstare? Certe si hoc bellum contra illos incœperis, maximum tibi erit damnum ac dedecus: & multos milites tuos fideles perdes, & universa spolia, quæ apud te

te habes, in nimio pavore fugiendo redibis. ſed tu in bello non morieris modo. Propterea dico tibi, quod non morieris modo, quoniam Deus eorum non ſtatim judicat offendentem exerta ira, ſed quando vult eum punit manifeſta vindicta. Ideo timeo, ne te judicet pœnali anguſtia, & tibi dico modo, quia morieris in hoc anno.

LXX. Curbanas autem valde dolens in intimis viſceribus, maternis auditis ſermonibus reſpondit: Mater cariſſima, quæſo quis tibi dixit iſta de gente Chriſtiana, quod Deus ejus tantum eam amat, & quod ipſe pugnandi in ſe virtutem retinet maximam, & quod illi Chriſtiani vincent nos in Antiocheno prœlio, & quod ipſi erunt noſtra capturi ſpolia, & nos perſecuturi cum immenſa victoria, & quod in hoc anno ero moriturus morte ſubitanea? Tunc reſpondit ei mater ejus dolens: O fili cariſſime, ecce pluſquam centum annorum tempora præterierunt, ex quo inventum eſt in noſtra pagina & in omnium gentilium voluminibus, quod gens Chriſtiana ſuper nos foret ventura, & nos ubique victura, & ſuper nos regnatura, & noſtra gens illi ubique foret ſubdita: ſed ignoro an iſta ſit illa victrix, an alia ventura poſtea. Et ego utique dolens non deſivi ſequi te in *Aleph* civitatem pulcherrimam, in qua ſpeculando, atque ingenioſe rimando cæli reſpexi caſtra, & planetas duodecim, polorum ſigna, fortes quoque, & numeroſum equitatum: & in his omnibus reperi, quod gens Chriſtiana eſſet nos ubique ſuperatura. Ideoque timeo valde dolens & nimis mæſtiſſima, ne ego infelix remaneam orbata de te fili. Dixitque illi Curbanas: Mater dulciſſima, dic mihi omnia quæ in corde meo ſunt dubia. Quæ reſpondens ait: Hoc dulciſſime libenter faciam. Audi me dulciſſime fili. Deus Chriſtianorum eſt potens ſuper omnes deos, & omnia quæcumque vult facit in cælo, & in terra. Ipſe movet gentes ad pugnam, & quos ipſe movet, ipſe eos adjuvat, & donat victoriam. Dicit ei Curbanas: Dic mihi, quare ſic diligit eos Deus eorum? Cui mater reſpondit: Quia ſerviunt ei die ac nocte, & abſtinent ſe a peccatis, & maxime quia iſti per ſuam venerunt juſſionem, ut auferant ſuum Sepulcrum de poteſtate paganorum, & reducant eum in poteſtate Chriſtianorum, qui ei ſerviunt caſte & nitide potius quam nos. Et Curbanas: Hoc non credo, nec deſiſtam cum eis prœliari. Audiens itaque mater ejus, quod nullo modo acquieſceret ejus conſiliis, vehementer dolens receſſit retrorſum in *Aleph*

civitatem, deferens secum universa spolia, quæ deferre potuit.

LXXI. Tertia vero die armavit se Curbanas, & maxima pars Turcorum cum eo, veneruntque ad civitatem ex illa parte, in qua castrum erat: nostri autem putantes resistere eis, paraverunt bellum contra illos. Sed tam magna virtus fuit illorum, quod nos nequivimus illis resistere, & volentes nolentesque nos intravimus civitatem: nobisque fuit tam mirabiliter arta & angusta porta, quod multi fuerunt illic mortui oppressione aliorum. Interea alii pugnabant extra civitatem, alii intus in sexta feria per totum diem usque ad vesperam. Inter hos Guilielmus de Grandemasneda, & Albericus frater ejus, & Ibo, & Guilielmus de Bruilla, & Guido Tursellus, & Guilielmus filius Riccardi, & Jambertus pauper, isti viles omnes & detestabiles, timore perterriti de hesterno bello, nocte latenter dimissi sunt cum funibus per murum, fugeruntque pedibus suis contra mare; ita quod neque in manibus, neque in pedibus nihil aliud remansit, nisi sola ossa. Multique alii fugerunt cum illis, quos nominare ignoro. Venientes igitur ad naves, quæ erant ad portum sancti Symeonis, dixeruntque nautis: Quid statis hic miseri? Omnes nostri mortui sunt, & nos de morte vix evasimus, quia exercitus Turcorum undique eos obsedit, & obsidet in civitate. At illi audientes talia, stabant omnes stupefacti, ac timore perterriti: cucurrerunt statim in naves, & miserunt se in mare. Deinde supervenientibus Turcis, quos invenerunt occiderunt; & naves quæ in alveo fluminis remanserant, combusserunt igni, & apprehenderunt spolia eorum. Nunc revertamur ad nos, qui remansimus in civitate, & nequiebamus sufferre pondus, neque arma illorum. Fecimus ergo murum inter nos & illos, quem vigilabamus die noctuque. Interea tanta oppressione famis fuimus oppressi, quod equos & asinos nostros manducabamus.

LXXII. Quadam autem die stantibus nostris majoribus sursum ante castellum cum dolore & tristitia, venit quidam sacerdos, nomine Stephanus, ante eos, & dixit: Si vobis placet, fratres & domini, audite quamdam rem, quam ego in visione vidi. Dum essem unà nocte in ecclesia sanctæ Mariæ matris Domini nostri Jesu-Christi, apparuit mihi Salvator mundi simul cum sua Genitrice, & cum beato Petro Apostolorum principe, stetitque ante me, & dixit mihi: Agnoscis me? Cui respondi, Non. His dictis, ecce apparuit integra crux in capite ejus. Iterum ergo interrogavit me Dominus dicens: Agnoscis me? Cui

ego dixi: Te alio modo non agnoſco, niſi quia crucem in capite cerno tuo, ſicuti Salvatori meo. Qui dixit: Ego ſum. Tunc ego cecidi ad pedes ejus. Rogavi humiliter eum ut nobis ſubveniret, & liberaret ab oppreſſione execratæ gentis, quæ ſuper nos erat. Reſponditque Dominus: Bene hactenus adjuvavi vos, & bene deinceps adjuvabo. Ego ſubjeci vobis Nicæam civitatem, & in omnibus prœliis victoriam dedi, & induxi vos uſque huc, & condolui veſtræ miſeriæ, quam paſſi fuiſtis in Antiochiæ obſidione. Ecce in opportuno tempore intromiſi vos ſanos & incolumes in ipſam civitatem, & vos multam pravam delectationem operati eſtis cum Chriſtianis & paganis mulieribus, unde immenſus fœtor aſcendit in cælum. Tunc alma Virgo & beatus Petrus ceciderunt ante pedes ejus, rogantes eum & deprecantes, ut ſuum populum in hac tribulatione adjuvaret. Domine per multa tempora tenuit, immo & fœdavit pagana gens domum meam, & in ea multa ineffabilia mala fecerunt: modo vero expulſis inimicis Angeli lætantur in cælo. Dixitque mihi Dominus: Vade ergo & dic populo meo, ut revertantur ad me, & ego revertar ad illos, & intra quinque dies mandabo eis adjutorium; & cotidie decantent ℞. *Congregati ſunt inimici noſtri*, totum cum verſu. Hoc ſi non creditis eſſe verum, ſinite in hanc aſcendere turrim, mittamque me deorſum. ſi ero incolumis, credite eſſe verum: ſin autem ullam læſionem fuero paſſus, decollate me, aut in ignem projicite. Tunc Podienſis Epiſcopus juſſit afferri Evangelia & crucem, ut juraret ille hoc, quod dixerat eſſe verum. ſicque factum eſt. Conſiliati ſunt itaque omnes noſtri majores in illa hora communiter jurare, quod nullus illorum fugeret, quamdiu vita ſupereſſet eis. Primo dicitur juraſſe Boamundus, deinde Comes ſancti Ægidii, & Robertus Normannus, & Dux Gottifredus, & Comes Flandrenſis. Tancredus autem juravit ſic, quod quamdiu ſecum quadraginta milites haberet, nec ex illo bello, nec etiam Jeruſolymitano itinere eſſet receſſurus. Et nimis exaltata eſt omnis Chriſtianorum congregatio hoc audiens ſacramentum.

LXXIII. Erat autem ibi quidam peregrinus de exercitu noſtro, cui nomen Petrus Bartholomæus: cui, antequam civitatem intraviſſemus, apparuit ſanctus Andreas dicens: Quid agis bone vir? Cui ille reſpondit: Tu qui es? dixit Apoſtolus: Ego ſum Andreas apoſtolus. hoc tibi præcipio fili, cum intraveris urbem, vade ad eccleſiam beati Petri fratris mei, ibique

invenies lanceam Salvatoris nostri Jesu-Christi, cum qua in crucis pendens patibulo vulneratus fuit. Vade, & dic Podiensi Episcopo & Raimundo Comiti sancti Ægidii, ne timeant neque paveant, quia Deus cum illis est. His dictis Apostolus continuo recessit. Ille autem Peregrinus timens revelare consilium Apostoli, noluit indicare aliis peregrinis, æstimabat enim se visum fallacem videre. In alia ergo hora apparuit ei iterum sanctus Andreas dicens: Quid agis Petre? Cui ille respondit: Tu qui es? dixitque illi: Ego sum Andreas apostolus. Quare non demonstrasti Episcopo & Comiti revelationem, quam tibi ostendi? Et dixit illi: Domine, quis hoc credet? Tunc assumpsit eum sanctus Andreas, & duxit eum in visu usque ad illum locum, ubi lancea erat recondita in terra. Iterum autem cum essemus ita, ut superius dictum est, venit sanctus Andreas rursum dicens ei: Quare non abstulisti lanceam, ut ego tibi præcepi? Scias re vera, quia quicumque hanc lanceam in bello habuerit, numquam ab hoste superabitur. Ipse autem continuo revelavit mysterium Apostoli Episcopo, & Comiti, & aliis Peregrinis. Populus autem non credebat, sed prohibebat dicens: Quomodo possumus hoc credere? quod omni modo erant paventes atque timentes, & protinus mori putabant. Accessit itaque ille, & juravit hoc totum veracissimum esse, quod iterum sanctus Andreas in visione venit dicens: Surge, & vade, & dic populo Dei ne timeat neque paveat, sed firmiter toto corde credat in unum verum Deum, eritque ubique victor, & intra quinque dies mandabit ei Dominus talem rem, unde læti & gavisi manebunt: & si certare voluerint, statim quod exierint unanimiter ad bellum, omnes illorum inimici undique stabunt jam victi, & nemo stabit contra illos.

LXXIV. Audientes itaque nostri hoc, protinus cœperunt se lætificare, & confortabant se ad invicem dicentes: Expergiscimini, & estote ubique fortes ac prudentes, quoniam in proximo erit nobis Deus in adjutorium, & erit maximum refugium populo suo, quem respicit in mærore manentem. Turci autem qui erant in castello, undique tam mirabiliter coangustabant nos, quod quadam die incluserunt tres milites ex nostris in quadam turre, quæ stabat ante eorum castellum. Exierunt namque gentiles, & irruerunt super illos tam acriter, quod illi nequiebant jam sufferre pondus illorum. Duo exierunt de nostris vulnerati, & tertius per totum diem viriliter se defendit de

Turcorum invaſione tam prudentiſſime, quod in illa die duos Turcos mortuos ſtravit ſuper aditum muri cæſa haſta. nam tres haſtas detruncaverunt illi die illa in manibus ſuis. Erat autem nomen ejus Ugo Forſonea, de exercitu Joffredi de Monte-ſcabioſo. Videns vir valentiſſimus Boamundus, quod nullatenus poſſet conducere gentem ſurſum contra caſtellum ad bellum, concluſa utique latebat in domibus ſive pro fame, ſive pro timore Turcorum, iratus eſt valde; juſſit itaque confeſtim immitti ignem in illam partem civitatis, ubi Caſſianum palatium erat. Videntes autem illi qui erant in civitate hoc, derelinquentes domos, ſimul cum omnibus ſuis ſpoliis fugiebant: alii in caſtellum fugiebant, alii ad portam Comitis ſancti Ægidii, alii ad portam Ducis Gottifredi, unuſquiſque ad ſuam gentem. Tunc nimia tempeſtas ſubito ſurrexit, itaut nullus homo poterat ſtare erectus. Boamundus itaque vir ſapiens contriſtatus eſt valde pro ſancti Petri eccleſia, & aliis eccleſiis. Hæc ira turbinis & incendii perduravit ab hora tertia uſque in mediam noctem; fueruntque cremata duo milia ædificia intra eccleſias & domos. Veniente autem media nocte, ſtatim omnis feritas venti cecidit. Itaque Turci habitantes in caſtello civitatis bellabant nobiſcum die ac nocte, ita quod nihil aliud ſeparabat nos niſi arma. Videntes autem noſtri, quod non poſſent diu pati, quoniam qui habebat panem, non licebat ei manducare; & qui habebat aquam, non licebat ei bibere; fecerunt murum inter ſe & illos de petra & calce, & ædificaverunt caſtellum & machinas, ut ſecuri eſſent. Una autem pars Turcorum remanſit in caſtello ad nobiſcum bellandum; alia vero pars hoſpitata erat prope caſtellum in una valle.

LXXV. Nocte vero ſuperveniente ignis de cælo apparuit veniens ab Occidente, & appropinquans cecidit inter Turcorum exercitus. Unde mirati ſunt multum Turci, & noſtri. Mane autem facto tremefacti Turci fugiebant omnes pariter pro ignis timore ante domini Boamundi portam, illicque hoſpitati ſunt: pars vero, quæ in caſtello ad agendum bellum cum noſtris die noctuque ſagittabant, vulnerabant, & occidebant de noſtris: alia autem pars undique obſidebant civitatem, ita quod nullus noſtrorum de civitate audebat exire, aut intrare niſi in nocte, & occulte: ita enim eramus oppreſſi, & obſeſſi ab illis paganis inimicis Dei & ſanctæ Chriſtianitatis, quorum numerus fuit innumerabilis: iſtique profani inimici Dei ita tenebant

nos inclusos in civitate Antiochiæ, quod multi ex nostris fuerunt mortui fame, quoniam parvus panis vendebatur unum byzantium. De vino autem non loquamur. Equinas carnes, aut asininas quidam manducabant & vendebant. Vendebant gallinam quindecim solidos, ovum duos solidos, unam nucem unum denarium; folia ficus & vitis & arborum manducabant. Alii coria caballorum, & asinorum, & camelorum, atque boum sive bubalorum sicca decoquebant. Omnes anxietates & angustias nominare nequeo, quas passi sumus pro Christi nomine, & pro sancti Sepulcri via deliberanda. Prædictas autem tribulationes, & fames, atque timores passi sunt servi Dei per viginti sex diebus.

Nota. LXXVI. Impudens itaque & abominabilis Stephanus Carnotensis Comes, qui erat caput nostrum, quem omnes nostri majores elegerant, ut esset nostrorum ductor, maxima fingens se gravari infirmitate, priusquam Antiochia fieret capta, turpiter recessit ad quoddam castrum, quod vocatur Alexandreta. Nos itaque cotidie præstolabamur eum, quatenus veniret nobis in adjutorium. At ille, postquam audivit gentem Turcorum circumcingentem atque obsidentem nos, latenter ascendit super proximam montaneam, quæ eminebat super omnes montes, qui erant in circuitu ejus prope Antiochiam: vidensque innumerabilia tentoria, repente correptus timore nimio una cum suo exercitu turpiter aufugit cum magna festinatione, veniensque ad suum castrum exspoliavit illud, & celeri cursu versus Constantinopolim impudenter iter vertit. Quod postquam obviavit Imperatori ad Filomenam, accessit ad eum, & seorsum vocavit eum dicens: Scias re vera, quoniam Antiochia capta est, & castrum adhuc minime captum est, nostrique omnes in gravi oppressione obsessi sunt, & (ut puto) a Turcorum manibus jam interfecti sunt. Revertere ergo retro quam citius potes, ne forte ipsi inveniant te, ac gentem, quam tecum ducis.

LXXVII. Tunc Imperator timore perterritus clam vocavit Guidonem, fratrem domini Boamundi, omnesque alios, & ait illis: Quid faciemus? ecce omnes nostri in arta obsessione tenentur in Antiochia, & forsitan in hac hora omnes Turcorum manibus mortui sunt, aut in captivitatem deducti, sicut iste infelicissimus Comes impudenter fugiens narrat. Si ergo vultis, revertamur retro celeri cursu, ne & nos moriamur

repentina morte, quemadmodum & illi mortui sunt. Cumque frater domini Boamundi Guido honestissimus miles hanc audivit fallaciam, statim cum omnibus cœpit plorare, & ululare vehementissimo planctu, & una voce omnes dicebant: O Deus verus trinus & unus, quam ob rem hoc fieri permisisti? cur populum sequentem in manus inimicorum incidere permisisti, & viam tui itineris tuique Sepulcri liberantes tam cito perire permisisti? Certe si hoc verum est quod ab istis nequissimis audivimus, nos & alii Christiani derelinquimus te, & non amplius rememorabimus, & nullus ex nobis audebit ulterius invocare nomen tuum. Et fuit hic sermo valde inhonestissimus in tota illa militia, ita quod nullus eorum audebat jam, neque Archiepiscopus, neque Episcopus, neque presbyter, neque clericus, neque quisquam laicus Christi invocare nomen per plures dies.

LXXVIII. Nemo namque poterat consolari Guidonem, plorantem, & plaudentem manibus, suosque frangentem digitos & dicentem: Heu me, domine mi Boamunde, honor & decus totius mundi, quem universus orbis timebat, atque amabat! heu me tristem, qui non merui videre tuam honestissimam speciem! nam nullam rem magis videre desiderabam. heu quis mihi det ut ego moriar pro te, dulcissime amice, & frater domine! Cur ex utero meæ exiens matris non statim mortuus fui! Cur ad hanc lugubrem perveni diem! cur non necatus fui in mari! cur ex equo non cecidi fracto collo, recepique repentinum interitum! utinam tecum recepissem finem. Cumque omnes accurrissent ad eum, & consolarentur eum, ut jam finem daret planctui; reversus in se, & dixit: Forsitan creditis huic cani vilissimo militi, de quo numquam audivi loqui, quod ipse in militia fecerit aliquod laudabile factum: sed turpiter & inhoneste recedit sicut nequissimus & infelix, & quicquid miser nunciat, sciatis per omnia falsum esse. Interea jussit Imperator suis hominibus dicens: Ite & conducite omnes homines istius terræ in Bulgariam, & exspoliate, & devastate universa hæc loca, ut cum venerint Turci nihil possint reperire. Volentes nolentesque nostri reversi sunt retrorsum, dolentes & mærentes amarissime usque ad mortem. Fueruntque mortui multi ex Peregrinis, qui erant languentes in nimia ægrotatione: quique fortiter non prævalebant militiam sequi, remanebant morientes in via, & omnes alii reversi sunt Constantino-

polim : nunc revertamur ad priorem ſermonem.

LXXIX. Nos igitur auditis ſermonibus illius, qui hanc nobis Chriſti revelationem retulit per Apoſtoli verba, ſtatim feſtinavimus ad locum eumdem, ubi demonſtravit homo ille: & foderunt ibi tredecim homines à mane uſque ad veſperam; & idem homo invenit lanceam, quemadmodum indicaverat : & acceperunt illam cum magno gaudio & timore, fuitque orta immenſa lætitia per totam urbem. Continuo ab illa hora accepimus inter nos conſilium belli. Porro ſtatuerunt omnes majores noſtri conſilium, quatenus nuntios mitterent inimicis Chriſti Turcis, ut eos interrogarent ſecuro eloquio, quam ob rem ſuperbiſſime in Chriſtianorum introiſſent terram, & cur caſtrametati eſſent in ea, & quare Chriſti ſervos occiderent, & conquaſſarent. Cumque jam finis eſſet dictis, invenerunt quoſdam viros, quos Petrum Eremitam & Orlinum vocabant, illiſque dixerunt hæc : Ite ad Turcorum exercitum, & diligenter narrate eis, & interrogantes eos, cur audacter, & ſuperbiſſime in Chriſtianorum introierunt terram, & noſtram. Illi ergo nuntii abierunt, & venerunt ad profanum collegium, dicentes univerſa verba Curbanæ, & aliis ita. Satis mirantur noſtri majores, quam ob rem ſine timore, ac ſuperbiſſime in Chriſtianorum introiſtis terram illorum. forſitan ideo huc veniſtis, quod per omnia vultis effici Chriſtiani, & creditis in unum verum Deum, quem nos in Trinitate colimus. Si vero propter hoc minime huc veniſtis, rogant vos humiliter omnes noſtri majores pariter, quod velociter recedatis à Dei terra, & Chriſtianorum, quam beatus Petrus apoſtolus jam dudum prædicavit, & ad Chriſti culturam revocavit. Et illi permittunt vobiſcum adhuc reduci omnia veſtra, ſcilicet equos & mulos, aſinos & camelos, oves quoque & boves, & alia omnia ornamenta permittent vobiſcum ubicumque volueritis deferre.

LXXX. Tunc Curbanas, princeps militiæ Soldani Perſiæ, cum omnibus aliis plenis tumida ſuperbia, feroci reſponderunt ſermone. Deum quippe veſtrum, & veſtram Chriſtianitatem nec optamus, nec volumus, voſque cum illis omnimodo reſpuimus. Sed valde miramur, quam ob rem majores veſtri, quos vos memoratis, terram, quam abſtulimus proſpere ac prudentiſſime effeminatis gentibus, illi vocant ſuam. Revertimini ergo quantocius, & dicite veſtris majoribus, quod

quod si per omnia cupiunt effici Turci, & Deum quem colunt abnegare, & leges suas spernere; nos illis hanc, & satis plus dabimus terram, & civitates, & castella, & tot equos, quod nemo vestrorum remanebit pedes: sed erunt omnes effecti equites, sicuti & nos sumus; & habebimus eos semper in amicitiam. Sin autem, sciant se capitalem subire sententiam, aut ducti Corosanum in vinculis, captivitate perpetua servient nobis nostrisque infantibus. Nuntii itaque nostri velociter reversi sunt retrorsum, referendo hæc omnia, & quemadmodum responderat eis gens crudelissima.

LXXXI. Fertur Orluinus utramque scisse linguam, & fuisse interpretem Petro Eremitæ. Interea exercitus nostri utraque tremefacti parte ignorabant quid potius facerent. In una parte coangustabat eos cruciabilis fames: in alia constringebat timor Turcorum. Tunc conversi ad Dominum, prædicaverunt jejunium. Tandem triduano jejunio expleto, & processionibus celebratis de una ecclesia ad aliam, de illorum peccatis confessi & absoluti, fideliter corpore & sanguine Christi communicati sunt, & fecerunt immensos cereos ecclesiæ sancti Petri, & Genitricis Dei; datisque eleëmosynis, fecerunt celebrari Missas. In illa quoque die vendebatur modicum panis uno byzantio, & facto bello vendebatur pro uno denario. Deinde stabilitæ sunt sex acies intra civitatem. In prima acie fuit Ugo magnus cum Francigenis & Flandrensi Comite. In secunda Dux Gottifredus cum suo exercitu. In tertia fuit Robertus Normannus simul cum sua multitudine. In quarta Podiensis Episcopus portans secum lanceam Salvatoris cum suo exercitu, & cum illo gens Raimundi comitis sancti Ægidii, qui remansit sursum observare castellum pro timore Turcorum, ne descenderent in civitatem. In quinta fuit Tancredus cum sua gente. In sexta fuit vir sapiens Boamundus cum sua pulcherrima militia. Episcopi nostri, & presbyteri, & clerici, & monachi sacris vestibus induti, exibant cum crucibus, orantes & deprecantes Deum, ut nos salvos faceret, & nos custodiret ab omni periculo & ab omnibus malis. Alii stabant super murum civitatis, tenentes sacras cruces in manibus suis, signando & benedicendo nos. Nos ita ordinati, atque signo crucis protecti, incœpimus exire de civitate per portam, quæ est ante machomariam.

LXXXII. Postquam Curbanas vidit Francorum acies

tam pulcre ordinatas, unam post aliam, vocavit quemdam Ammirarium qui de civitate exierat, dixitque illi: Nonne dicebas, quod Franci numquam erant bellaturi nobiscum? Exivit ergo ille & vidit honorabiles acies & dixit: Certe non fugiunt Franci, sed firmiter veniunt prœliari nobiscum. Et timens valde Curbanas, mox mandavit suo Ammirario, qui omnia in sua habebat custodia, ut si ille videret ignem accensum in capite exercitus, protinus præconiaret omnem exercitum ut rediret retro, sciendo Turcos amisisse bellum. Continuo Curbanas cœpit paulatim redire retro contra montaneam; nostrique paulatim persequi. Deinde divisi sunt Turci: una pars ibat contra mare, & alii steterunt illic, putantes nos includere inter sese. Videntes hoc nostri fecerunt similiter. Illic fuit ordinata septena acies ex acie Ducis Gottifredi, & Comitis de Normannia, & caput illius fuit Comes Rainaldus. Hanc mandaverunt obviam contra illos, qui veniebant à mari. Turci autem bellaverunt cum illis, sagittando multos ex eis. Aliæ autem turmæ ordinaverunt se à flumine usque ad montaneam, quod distat per duo miliaria. Cœperunt autem Turcorum turmæ ex utraque exire parte, nostrosque omnes circumcingunt jaculando, sagittando, vulnerando. Interea exierunt de montaneis innumerabiles exercitus, sedentes super equos albos, quorum vexilla omnia erant candentia. Videntes itaque nostri hunc exercitum, ignorabant penitus qui essent, donec cognoverunt esse adjutorium Christi; cujus sancti agminis ductores fuerunt sanctus Georgius, Mercurius, & Theodorus. Hæc verba procul dubio credenda sunt, quia plures ex nostris hoc viderunt. Illi autem Turci, qui stabant in parte maris, videntes quod non possent amplius sufferre, miserunt ignem in herbam: ut videntes illi, qui erant in tentoriis, inciperent fugam. At illi cognoscentes hoc signum, arripuerunt omnia honorabilia spolia, & fugerunt. Nostri vero paulatim equitabant, ubi illorum virtus erat, scilicet ad eorum tentoria. Dux Gottifredus, & Flandrensis Comes, & Ugo Magnus equitabant juxta aquam, ubi virtus illorum erat. Isti primitus signo crucis muniti unanimiter invaserunt illos. Exclamaverunt autem Persæ, & Turci: nos vero invocantes Deum vivum & verum, equitavimus contra illos, & sic in nomine Jesu-Christi, & sancti Sepulcri incœpimus bellum, & Deo adjuvante devicimus eos. Turci quippe tremefacti, arripuerunt fugam: nostrique illos persecuti sunt usque ad eo-

rum tentoria, sternendo & interficiendo. Magis itaque milites Christi amaverunt illos persequi, quam ulla spolia quærere: & persecuti sunt eos usque ad Pontem-ferreum, ac deinde usque ad Tancredi castellum. Illi autem dimiserunt papiliones suos, aurum, & argentum, & ornamenta multa, oves, & boves, equos, & asinos, & mulos, & camelos, frumentum, vinum, & farinam, & alia multa, quæ nobis erant necessaria.

LXXXIII. Armeni & Suriani, qui habitabant in illis partibus, audientes nos superasse Turcos, cucurrerunt ad montaneam, obviantes illos, & quantos potuerunt comprehendere interfecerunt. Nos autem reversi sumus in civitatem cum magno gaudio, laudantes & benedicentes Deum, qui dedit victoriam populo suo. Ammirarius itaque, qui castellum custodiebat, videns Curbanam & omnes alios fugisse ex campo ante Francorum gentem; valde timens, cum magna festinatione petebat Francorum vexilla. Comes igitur sancti Ægidii, qui illic adstabat ante castellum, jussit ei suum porrigi vexillum. Ille autem recepit illud, & diligenter misit in arce: ipsa vero hora venit vir venerabilis Boamundus, deditque suum vexillum. Ille autem accepit illud vexillum cum magno gaudio, & pactus est Ammirarius cum domino Boamundo, quod illi homines qui vellent Christianitatem recipere, remanerent cum eo; & qui vellent abire, sanos & absque ulla læsione abire permitteret. Consensit ille quicquid ei Ammirarius postulavit, & misit suos servientes continuo in castellum.

LXXXIV. Non post multos dies baptizatus est Ammirarius cum illis, qui Christum cognoscere & colere voluerunt: qui autem suos voluerunt retinere errores, fecit eos dominus Boamundus conduci, sicut promiserat, usque in Sarracenorum terram. Post hæc jussit ut adduceretur Curbanæ tentorium in civitatem, & jussit ut liberarentur illi Christiani, qui illic erant capti & ligati; & fecit Curbanæ tentorium per mare conduci Barim ad sanctum Nicolaum, ut lætaretur omnis christiana plebs de triumpho, quem dedit populo suo Dominus super paganorum gentem, præstante Domino nostro Jesu-Christo, cui est honor, & gloria per infinita sæculorum sæcula. Amen. Hoc prœlium factum est in quarto Kalendas Julii, in vigilia Apostolorum Petri & Pauli.

LXXXV. Et cum jam Deo summo & vero, trinoque & uno dignas referremus grates, & inimici nostri per omnia devicti essent, huc & illuc fugientes, alii semivivi, alii vulnerati in vallibus, & in nemoribus, & in arvis, & in viis deficiebant mortui. Populi autem Christi, scilicet victores peregrini, reversi sunt gaudentes & exultantes felici triumpho in civitatem. Tunc congregati sunt omnes majores, & ordinaverunt concilium, quemadmodum hunc valerent regere & conducere populum, usque dum peragerent sancti Sepulcri iter, pro quo usque huc fideliter multa passi erant incommoda. Inventum itaque est in concilio, quod statim nullo modo in paganorum introissent terram, eo quod valde in æstivo tempore arida & inaquosa est. Novissime statuerunt quiescere usque Kalendas Novembris, videlicet ad omnium Sanctorum sollemnitatem: ac deinde, quia hiemali tempore conveniens esset per illa loca intrare, cum gaudio viam sancti Sepulcri urbem gaudentes ire inciperent.

LXXXVI. Omnes pariter hoc laudaverunt consilium, quod nimis honestum esset ad faciendum, scilicet terminum illum esse expectandum. Denique divisi sunt nostri Principes; & unusquisque profectus in suam terram, morabatur usque dum appropinquaret eundi terminus. Feceruntque præconiari per universam civitatem, ut si aliquis egenus esset ibi, qui auro & argento careret, atque cum illis manere vellet, libenter retineretur ab eis. Erat autem ibi quidam honestissimus miles de exercitu sancti Ægidii Comitis, cui nomen Raimundus Piletus. hic plures retinuit homines, videlicet equites & servientes. Egressus est itaque ille, & cum eo Raimundus Vicecomes de Taurina, & Galferius * *Dasturs* cum suis exercitibus, & prudentissime ac viriliter intraverunt in Sarracenorum terram, & profecti sunt ultra duas civitates, & pervenerunt ad quamdam civitatem, cui nomen Talamaniz, quam civitatem habitatores illius, scilicet Suriani, confestim sponte & se eis dederunt. Cumque essent ibi omnes per octo dies, venerunt nuntii ad eos dicentes: quod hic prope nos est quoddam castrum Sarracenorum plenum multitudine. Ad hoc ergo omnes ierunt iidem Christi servi, & undique invaserunt illud; & continuo ab illis captum est cum Christi adjutorio. Apprehenderunt igitur omnes illius colonos, &

occiderunt illos, qui Christianitatem nequaquam recipere voluerunt: sed illos qui Christianitatem cognoscere voluerunt, conservaverunt vivos. Reversi sunt autem nostri Franci cum gaudio ad pristinam civitatem.

LXXXVII. Tertia vero die exierunt, & venerunt ad quamdam civitatem, cui nomen Marra, quæ erat prope illos. Erant ibi multi Turci & Sarraceni, & Arabes ab *Aleph* civitate, & ab omnibus civitatibus congregati, quæ in circuitu ejus erant. Exierunt ergo barbari contra illos ad bellum, nostrique putabant lucrari cum illis: sed illi statim arripuerunt fugam. Et tamen per totum diem unum ad invicem invadebat unus alium usque ad vesperam. Æstus namque erat immensus: nequibant autem jam nostri sufferre tantam sitim, quia nullatenus ibi ad bibendum aquam invenire poterant; ideoque voluerunt ad suam civitatem redire. Tunc Suriani & minuta gens mox ceperunt fugam retrorsum, quia illi erant sine aliquo ductore, ceu oves non habentes pastorem. Ut autem Turci viderunt illos fugientes, confestim cœperunt illos sequi: multique ex nostris reddiderunt illic felices animas Deo, pro cujus amore illic congregati erant. Hæc occisio fuit facta v. die stante mense Julii. Reversi sunt denique Franci in suam civitatem, fueruntque ibi cum suis exercitibus per plures dies.

LXXXVIII. Neque hoc prætereundum puto, quod in Assumptione sanctæ Mariæ, dum starent ambo Raimundi cum suis exercitibus in eadem civitate jam supra dicta cum fiducia & securitate, congregati simul multi Turci, Arabes, & Sarraceni ab *Aleph*, & aliis castris illius montaneæ, veneruntque occulte illuc, & irruerunt super eos. Tunc ambo Raimundi cum suis exercitibus videntes hanc excommunicatam congregationem, signo crucis undique munientes se se, Christi invocato nomine audacter irruerunt super eos. qui continuo audito Christi verbo arripuerunt fugam, & occiderunt nostri ex illis septem, & retinuerunt decem pulcherrimos equos. Alii autem qui in Antiochena remanserant civitate, steterunt cum magno gaudio & lætitia: quorum rector & pastor exivit Podiensis Episcopus, qui nutu Dei atque voluntate à gravi ægritudine captus est, &, ut Dei voluntas fuit, migravit ab hoc sæculo, & in pace requiescens obdormivit in Domino, in Abrahæ videlicet, & Isaac, & Jacob

ſinu receptus in Kalendis Auguſti, ſcilicet in feſto ſancti Petri ad Vincula, cujus ſpecioſiſſima anima in cælis exultat cum Angelis: unde maxima anguſtia, & tribulatio, & immenſus dolor fuit in tota Chriſti militia: quia ille erat ſuſtentamentum pauperum, & conſilium divitum. Idemque ordinabat clericos, & prædicabat, & ſubmonebat milites, & dicebat illis: Prudentiſſimi milites veſtras fideliter date decimas de cunctis rebus, quæ ſuper Sarracenos apprehendiſtis, veſtris cappellanis. In quatuor partes dividite decimas, ſcilicet duas pauperibus, & unam Epiſcopo, & quartam preſbyteris, qui vobis officium impendunt: quia nemo ex vobis ſalvari poteſt, niſi honorificet & reficiat pauperes clericos; voſque non poteſtis ſalvari ſine illis, & illi abſque vobis vivere nequeunt. Oportet igitur ut ipſi cotidiana flagitatione Deum pro veſtris delictis orent: quem vos offenditis in multis, quod numquam eſſe deberet. Et vos oportet illos tegere, & nutrire: quia neſciunt perquirere neque invenire, ſicut vos ſcitis. Ergo egomet rogo vos, ut pro Dei amore eos diligatis, & in quantum poteſtis eos ſuſtineatis.

LXXXIX. Non poſt multum vero temporis vir venerabilis Comes ſancti Ægidii intravit in Sarracenorum terram, & pervenit ad quamdam civitatem, quæ dicitur Albara: quam invaſit una cum ſuo exercitu, eam continuo apprehendit, & occidit ibi plures Sarracenos, maſculos videlicet, & feminas. Quam ut in ſuo continuit imperio, ad Chriſti revocavit fidem. Continuò cœpit quærere cum ſuis ſapientiſſimis viris, ut Epiſcopum in ea urbe devotiſſime ordinaret, qui reſiduum populi ad Chriſti culturam fideliter revocaret, & de domo diabolica templum Deo vivo & vero, & oracula ſanctorum cito conſecraret. Noviſſime elegerunt quemdam honorabilem ac ſapientiſſimum virum, & duxerunt illum in Antiochiam ad conſecrandum: factumque eſt ita.

XC. Appropinquante autem termino, videlicet omnium Sanctorum feſto, regreſſi ſunt omnes majores in civitatem Antiochiæ. Boamundus autem qui erat in Romaniæ profectus partes, infirmitate gravante eum, prohibitus fuit intereſſe ad prædictum poſitum terminum. Cum vero illud tempus advenit, quo equitare potuit, continuo ad civitatem, in qua alii erant congregati, advenit. Omnes itaque cœperunt quærere, qualiter ſancti Sepulcri iter valerent peragere, dicentes: Quoniam appropinquavit eundi terminus, nulla mora nos amplius conturbet.

Boamundus vero requirebat cotidie compleri suam conventionem, quam omnes promiserant ei, scilicet de subjicienda civitate. Magis autem querebatur de sancti Ægidii Comite, qui ad conventionem emollificare erga Boamundum se nolebat: eo quod ipse Comes timebat se perjurare circa Imperatorem. Tamen sæpe fuerunt congregati ad justum faciendum in sancti Petri ecclesia. Boamundus enim recitavit suam conventionem, & suum ostendebat computum. Comes sancti Ægidii similiter sua ostendit verba, & jusjurandum, quod fecerat Imperatori cum Boamundi consilio. Episcopi, & Dux Gottifredus, & Flandrensis Comes, & Comes de Normannia, & alii majores, ab aliis segregati sunt, & intraverunt ubi cathedra sancti Petri est, ut illic judicium inter utrumque decernerent. Postea vero timentes, ne sancti Sepulcri via negligeretur, nolebant justum aperte dicere. Ait autem Comes sancti Ægidii: Potiusquam via sancti Sepulchri remaneat, si Boamundus nobiscum una venire voluerit, quicquid nostri Pares, videlicet Dux Gottifredus, & Flandrensis Comes, & Robertus Normannus, & alii magnates laudaverint, ego utique fideliter consentiam, salva Imperatoris fidelitate. Hoc totum laudavit Boamundus, & promiserunt ambo in manibus Episcoporum, quod sancti Sepulcri via nullo modo fieret disturbata.

XCI. Tunc accepit Boamundus consilium cum suis hominibus, quomodo muniret castrum urbis de hominibus & victu: & Comes sancti Ægidii similiter accepit cum suis hominibus, quomodo muniret palatium Cassiani Ammirarii, & turrem, quæ est super portas pontis, qui est in parte portæ sancti Symeonis, de hominibus & victu, qui non deficerent longo tempore: & ita nolebant stulte vel inconsulte dimittere regalem civitatem Antiochiam. Et venit per unam civitatem, quæ vocatur Subrea, & per aliam quæ vocatur Albara, & quarto die exeunte Novembris pervenit ad Marram civitatem, in qua maxima multitudo Sarracenorum, & Turcorum, & Arabum, & aliorum paganorum erat congregata; ipseque crastina die Comes invasit eam. Non post multum temporis Boamundus cum suo exercitu secutus est Comitem, & ad eum applicatus est in die Dominico. Secunda vero feria vehementer & nimis fortiter invaserunt undique civitatem tam acriter, quod scalæ stabant erectæ ad murum civitatis; sed tam maxima paganorum virtus erat, quod nostri in illa die illis nihil nocere potuerunt.

XCII. Videntes quod frustra laborabant, jussit Raimundus Comes sancti Ægidii fieri quoddam ligneum castrum nimis forte & valde altum, quod castrum ingeniatum atque ædificatum erat super quatuor rotas, super quod stabant plures milites, & Hemirandus venator tubam fortiter sonando: subter vero erant armati milites, qui illud promoverunt usque prope civitatis murum juxta quamdam turrem. Tunc videns hoc gens pagana, statim fecit instrumentum, cum quo jactabat maximos lapides super nostrum castrum, ita quod pæne nostri milites conquassabantur. Et similiter adhuc ruebant græcos ignes super illud, eo quia putabant illud incendere & dissipare. Castrum vero nostrum imminebat super omnes muros civitatis. Milites igitur Christi, qui erant sursum in solario superiori, videlicet Guilielmus de Monte-Pislerio, & alii multi, jactabant immensos lapides super illos, qui stabant in civitatis muro, & ita percutiebant eos super clypeos, quod cum clypeo inimicus cadebat in civitatem mortuus. Isti sic faciebant, & alii tenebant in hastis honorabilia vexilla, & cum lanceis & armis ferreis putabant illos trahere ad se:& sic prœliati fuerunt usque ad vesperam. Post castellum stabant presbyteri & clerici sacris vestibus induti, orantes Dominum, ut suum defenderet populum in sancta Christianitate exultantem & paganitatem deponentem. In alia vero parte certabant nostri milites cotidie cum illis, erigentes scalas ad murum civitatis: sed virtus paganorum erat tanta, quod nihil proficere poterant nostri. Tamen Gofferius de *Lasturs* primus ascendebat per scalam in murum: sed fuit fracta scala præ multitudine aliorum. Tunc Gofferius confestim apprehendit quamdam turrim, eique alii detulerunt adjutorium. Illi ergo, qui ascenderant, expediebant aliis murum: alii vero detulerunt aliam scalam, erexeruntque festinanter ad murum, & ascenderunt per eam multi equites, & pedites: tantique ascenderunt, quod vix capiebat eos murus. Sarraceni ergo tam robuste invaserunt illos per murum & per terram sagittando & jaculando, quod multi ex nostris timore perterriti demiserunt se per murum. Tamdiu vero illi prudentissimi viri, qui remanserunt in muro, sustinuerunt illorum instantiam, quamdiu alii, qui sub castro erant, foderunt murum civitatis. Videntes autem Sarraceni, quod nostri fodissent murum civitatis, statim timore perterriti ierunt in civitatem. Hoc totum est factum in die sabbati ad horam vesperæ, jam occidente

cidente sole, undecimo die intrante mense Decembri. Boamundus igitur fecit suum interpretem loqui Sarracenis majoribus, quod ipsi cum suis mulieribus, & infantibus, & aliis substantiis congregarent se in uno palatio, quod est supra portam, ipseque defenderet eos de mortali sententia. Intraverunt autem nostri omnes in civitatem, & quicquid boni invenire potuerunt in domibus & in foveis, hoc unusquisque ad suum dominium lucratus est. Facto autem die, ubicumque reperiebant quemquam illorum, sive masculum, sive feminam, capitalem continuo eis dabant sententiam. Nullus angulus civitatis deerat vacuus Sarracenorum cadaveribus. Boamundus quoque illos quos jusserat in palatium intrare, apprehendit, & abstulit omnia, quæ habebant, aurum, & argentum, & alia ornamenta, quæ illic habebant: alios fecit occidi, alios jussit conduci ad vendendum Antiochiam. Mora autem Francorum fuit in illa civitate per unum mensem, & quatuor dies: ibique fuit mortuus Oriensis Episcopus. Fuerunt ibi quidam ex nostris, qui non invenerunt sicuti eis opus erat, quantum ex longa mora, quantumque ex districtione famis, quod foris nihil nequibant ad capiendum invenire. Scindebant corpora mortuorum, eo quod in interioribus eorum inveniebant byzantios reconditos: alii autem cædebant carnes eorum per frusta, & decoquebant ad manducandum: alii quoque portabant ad plateam ad vendendum.

XCIII. Boamundus autem non potuit se concordare cum Comite sancti Ægidii, quod de eo quærebat: & iratus reversus est Antiochiam. Comes igitur Raimundus non diu moratus mandavit suos legatos Antiochiam Duci Gottifredo, & Flandrensi Comiti, & Roberto Normanno, & Boamundo, quod ipsi venirent ad Russam civitatem loqui cum eo. Veneruntque illuc omnes illi, & concilium fecerunt per tres dies, quo honeste possent tenere viam sancti Sepulcri, propter quam moti erant. Nequiverunt tamen Boamundus concordare simul cum Comite, nisi Comes Antiochiam ei dimitteret omnino. Sed noluit hoc Comes assentire pro fiducia, quam fecerat Imperatori. Comites itaque, videlicet Robertus Flandrensis, & Robertus Normannus, Dux Gottifredus, & Boamundus, reversi sunt Antiochiam: Comes vero Raimundus reversus est ad Marram, ubi peregrini erant. Mandavit suos homines, Guilielmum Ermingareum & alios, honestare palatium, & turrim,

quæ est supra pontis portam. Boamundus autem volens habere totam Antiochiam, ejecit omnes homines foras. Videns autem Comes Raimundus, quod nullus Principum vellet secum ire in sancti Sepulcri viam, exivit de Marra in die sancti Hilarii, & processit usque ad Caphardam; fuitque ibi per tres dies. Ideoque festinavit Comes ire ante alios, quia pauperes Peregrini moriebantur fame, & ille cupiebat illos conducere in illa loca, ubi feliciter vivere valerent. Illic adjunxit se Robertus Normannus Comiti Raimundo. Rex autem Cæsareæ multotiens mandaverat suos nuntios Comiti in Marram & Caphardam, ut cum eo pacem haberet: & ipse de suo pretio ei daret, & Christianos peregrinos diligeret, fiduciamque faceret quod per totum suum imperium peregrinis non offenderetur, & mercatum de corporalibus alimentis eis daret. Exierunt namque nostri, & venerunt hospitari juxta Cæsaream super flumen Farfar. Cumque vidisset Rex, Francorum contubernium tam prope civitatem fore hospitatum, in suo doluit animo, & jussit illis devetari mercatum, nisi cessarent à civitatis propinquis.

XCIV. Crastina autem die Rex Cæsareæ mandavit nostris duos Turcos, videlicet suos nuntios, qui eis monstrarent fluminis vadum, eosque conducerent ubi invenire possent ad capiendum. Denique venerunt in vallem quamdam subter quoddam castellum: illic deprædaverunt plusquam quinque milia animalia, & satis frumentum, & alia bona, unde valde fuit refecta tota Christi militia. Illud quoque castrum dedit se Comiti, eique donavit equos, & aurum purissimum, & juraverunt qui erant ibi castellani sua lege, quod peregrinis numquam nocerent amplius. Exinde pervenimus gaudentes hospitari ad quoddam Arabum castrum. Exivit igitur dominus castri, & concordatus est cum Comite.

XCV. Exeuntes vero inde pervenimus ad quamdam civitatem pulcherrimam, & omnibus bonis refertam, in quadam valle sitam, nomine Kephaliam. Habitatores vero illius audientes Francos venisse, dimiserunt civitatem, & hortos plenos oleribus, & domos plenas alimentis corporalibus, & fugerunt. Egressi nos tertia die ab illa civitate, transivimus per altam & immensam montaneam, & intravimus in vallem densam, in qua erat maxima ubertas. Pagana vero gens fugiebat in montes & in valles, & dimittebat domos, & casales, & castella plena omnibus bonis. Fuimusque ibi fere per quindecim dies. Hic

prope nos erat quoddam castrum, in quo erat congregata immensa paganorum multitudo, quod aggressi fuerunt nostri Peregrini: idque fortiter superassent, nisi Sarraceni jactassent foras immensas turmas animalium. Reversi sunt ergo nostri, deferentes omnia bona ad sua tentoria. Summo autem diluculo collegerunt nostri papiliones, & venientes ad castrum jam supradictum, obsidere illud putabant, & tentoria extendere. Sed gens pagana omnino dedit se se fugæ, & dimiserunt castrum. Intrantes autem nostri invenerunt ibi de rore cæli omnem abundantiam, scilicet frumentum, vinum, farinam, oleum, atque quicquid eis opus erat.

XCVI. Illic devotissime celebravimus festivitatem Purificationis sanctæ Mariæ, quæ est * pridie Kalendas Februarii. Venerunt autem illi nuntii de camela civitate, per quos Rex illorum mandavit Comiti, quod fideliter cum eo pacisceret, si ei placeret: & misit ei decem equos, & quatuor mulas, & aurum. Sed Comes ait nullo modo se cum eo pacem firmare, nisi ille Christianus conficeretur. Exeuntes autem de optima valle, pervenimus ad quoddam castrum, quod dicitur *Arche* in die lunis, scilicet secunda feria ad medietatem Februarii: circa quod tentoria tetenderunt. quod castrum plenum erat innumerabili paganorum gente, videlicet Turcorum, Sarracenorum, & Arabum, & Publicanorum: & mirabiliter munierant castrum illud, & defendebant se fortiter. Postea vero exeuntes ex nostris milites, ierunt contra Tripolim civitatem, quæ prope erat. Isti milites fuerunt, Raimundus de Taurina, & Petrus de Stillone, & Bego della Rivera, & Amanei de Lubens, & Guilielmus Buti, & Sicardus. Isti sex milites invenerunt sexaginta intra Turcos, & Sarracenos, & Arabes, & Curtos, qui habebant ante se collectos intra, homines & animalia amplius quam mille quingentos: quos signo crucis muniti audacter invaserunt, & Deo adjuvante mirabiliter superaverunt illos, & occiderunt sex ex illis, & sex equos apprehenderunt. De exercitu Comitis exierunt Raimundus Piletus, & Raimundus Vicecomes de Torina, & venerunt ante Tortosam civitatem, & aggressi fuerunt fortiter illam, quæ nimis erat munita de multitudine paganorum. Sero autem jam facto recesserunt in quemdam angulum: ibi hospitati sunt, feceruntque innumerabiles ignes, quasi totus Christi exercitus esset ibi.

* *lege.* postridie.

XCVII. Pagani autem timore perterriti nocte latenter fugerunt, & dimiserunt civitatem plenam omnibus bonis, & optimum portum secus mare habentem. Crastina autem die venerunt nostri, putantes undique invadere illam, eamque invenerunt vacuam. Intrantes vero habitaverunt in ea, usque dum obsessio posita fuit ante *Arche*. Prope istam est alia urbs, quæ dicitur Marecla. Ammirarius, qui eam regebat, pactus est cum nostris: & susceperunt nostros intra civitatem, & nostra vexilla. Dux Gottifredus, & Boamundus, & Flandrensis Comes venerunt usque ad Licheam civitatem. Inde separavit se Boamundus ab eis, & reversus est Antiochiam. Illi vero ierunt, & obsederunt quamdam civitatem, cui nomen Gibellum. Audiens itaque Raimundus Comes sancti Ægidii, quod innumerabilis paganorum gens rueret super nos, qui eramus in Tortosa ad tertium bellum, continuo consiliatus cum suis hominibus mandavit illis majoribus, qui in obsessione Gibelli erant, quatenus nobis subvenirent. Statim illi audientes hoc, pacti sunt cum Ammirario Gibelli, & fecerunt pacem cum eo, & cœperunt argentum, & aurum: & dimiserunt civitatem, & venerunt usque ad nos in adjutorium: sed illi, de quibus timebamus, minime venerunt ad bellum contra nos. Venientes itaque illi Comites hospitati sunt ultra flumen, ibique obsederunt castrum illud. Non post multos dies equitaverunt nostri contra Tripolim, & invenerunt extra civitatem Turcos, & Arabes, & Sarracenos: quos invaserunt continuo, miserunt illos in fugam, & occiderunt maximam partem nobilium civitatis. Tanta autem fuit paganorum occisio & sanguinis effusio, quod etiam aqua, quæ in civitate fluebat, videbatur rubeas facere cisternas illorum sanguine. Unde nimis fuerunt illi tristes ac dolentes: jam vero erant tanto exterriti timore, quod nullus eorum audebat exire extra civitatis portam. Alia autem die equitaverunt nostri ultra vallem, & invenerunt boves, & asinos, & oves, & multa animalia: camelos vero deprædaverunt fere * tres. Castrum autem illud supradictum per tres menses, minus una die, obsedimus, ibique Pascha Domini celebravimus. Naves quoque nostræ venerunt prope nos in quemdam portum, quamdiu fuimus in illa obsessione, deferentes nobis maximum mercatum, scilicet frumentum, vinum, & carnem, & caseum, & hordeum, & oleum; unde nimia ubertas fuit in tota militia. In illa tamen

* al. tria millia.

obsessione acceperunt sanctum martyrium plures ex nostris, Pontius de Balau, & Anselmus de * Rilomundo, & Guilielmus Picchardus, & alii quos nominare nequeo. Rex interea Tripolis sæpe mittebat nuntios nostris principibus, ut dimitterent castrum, & cum eo concordarent se. Audientes itaque hoc nostri majores, videlicet Dux Gottifredus, & Raimundus Comes sancti Ægidii, & Robertus Normannus, & Flandrensis Comes, & videntes fructus novos properasse, quoniam in medio Martio manducabamus novellas fabas, & in medio Aprili novum manducabamus frumentum: tunc consiliati sunt Jerusolymitanum cum novis fructibus explere iter.

* al. de Ribodimonte.

XCVIII. Discessimus igitur à castro facientes pactum, & pervenimus Tripolim in sexta feria, quarta-decima die intrante Madio: ibi fuimus per tres dies. Concordatus tandem est Rex Tripolis cum principibus nostris. Continuo dissolvit plusquam trecentos peregrinos, qui illic capti erant, & dedit illis quindecim byzantos, & quindecim equos magni pretii: & pepigit cum illis, quod si ipsi Ammirarium Babylone, qui eis bellum parabat, devincere possent, & Jerusalem apprehendere, ille Christianus efficeretur, & terram ab eis recognosceret: talique modo nos discessimus à civitate illa in secunda feria medii Madii, & transivimus per viam artam & arduam tota una die ac nocte, & pervenimus ad castrum, cui nomen *Bethlon*. Dein appropinquavimus civitati, quæ dicitur Zebari, secus mare, in qua passi fuimus nimiam sitim: & sic defessi pervenimus ad flumen, cui nomen *Bray*. Deinde transivimus nocte ac die Ascensionis Domini per montem quemdam, in quo via est nimis angusta. Illic putavimus inimicos insidiantes nobis invenire: sed Deo annuente nullus illorum properare audebat se ante nos. Præcedentes itaque nos nostri equites liberaverunt ante nos viam illam, & applicuimus ad civitatem juxta mare, quæ vocatur *Barruhec*: & de illa venimus ad aliam civitatem, quæ dicitur Sagata; & hinc ad aliam, quæ dicitur Sur; & de Sur ad Acram civitatem; & de Acra venimus ad castrum, cui nomen Cayphas: ac deinceps hospitati fuimus juxta Cæsaream, ibique Pentecosten celebravimus, tertia die exeunte Madio. Deinde venimus ad civitatem, quæ vocatur Ramora, quam Sarraceni vacuam dimiserunt propter metum Francorum: juxta quam erat honorabilis ecclesia, in qua requievit pretiosissimum sancti Georgii corpus, qui illic à perfidis pa-

ganis pro Christi nomine feliciter martyrium suscepit. Continuo consiliati sunt nostri majores, uti illic devotissime eligerent Episcopum, qui hanc custodiret & regeret ecclesiam. Cui suas dederunt decimas, & auro argentoque honorabiliter ditaverunt eum, & animalibus, & equis, quo honestissime vivere posset simul cum illis, qui cum eo essent. Remansit itaque Episcopus illic cum gaudio.

XCIX. Per idem tempus legati à Babylonia revertuntur, quos Boamundus aliique Principes ab exordio obsidionis Antiochenæ illuc direxerant, reddituros ex parte ipsorum responsa congruentia verbis, quæ eisdem Rex Babylonius miserat. Nam ipse audito quod Franci venientes jam Antiochiam obsiderent, timens ne ea capta atque Jerusalem, super se irruerent, dolose eis citius promisit, ut si vellent, ipse eorum socius in omnibus, immo frater fieri cuperet, opemque eis in cunctis deferret; terrasque, quas habebat, vel cum eis communiter haberet, vel ab ipsis eas extunc se tenere cognosceret. Hoc autem illis ideo misit, ut hac occasione legati ipsi totum exercitum, qualis quantusque esset, vel quid agerent, quidque essent inantea acturi explorantes, omnia cum reverterentur sibi notificarent. At Francorum Principes, doli ipsius ignari, singulis singulos nuntios simpliciter remittunt, annuentes per eos omnia quæ ipse mandaverat. Qui cum ad eum venissent, per unum jam ab eo annum quamquam honorifice retenti, licentiam ad suos regrediendi habere numquam potuerunt. Sed cum Deo post placuisset, ut redeundi optionem à Rege acciperent, capta jam Antiochia, Marraque dein eversa; tandem cum magnis muneribus, quæ Rex ipse singulis Principibus miserat, conductu ipsius regressi sunt. Boamundo enim, quem plus omnibus aliis personabat, plus cunctis pretiosa munera contulit, videlicet sexaginta sciphatorum milia, & quinquaginta pallia imperialia, vasaque aurea plurima, atque tapetia nonnulla grandia ac splendidissima; ad ultimum equam velocissimam ingentissimi pretii, aureis laminis tota opertam. Duci vero Gottifredo sciphatorum quadraginta milia largitus est, palliaque triginta, atque nonnulla tapetia, vasaque aurea, & argentea plurima: inter quæ urceus aureus unus miro opere conditus erat, qui viginti libras auri appendebat. Ceteris vero singulis quibusque, secundum quod unumquemque decebat, singula munera præclara contulit. Qui videlicet legati quædam

tunc Christi magnalia, quæ in Babylone & Jerusalem oculis suis conspexerunt, fideliter recitabant, quæ opusculo huic inserere dignum ducimus ad laudem Dei in perpetuum commemoranda. Nulli igitur sit onerosum, quod facere aliquantulum digressionem videmur: quoniam si ea scripto memoriæ tradentur, multis revera profutura arbitramur.

C. Referebant namque, quia cum Babylonem venissent, invenerunt ibi Christianorum multos in vinculis teneri, inter quos Tarentinus, Belvacensis, Remensis, duoque alii Episcopi erant, atque simul cum eis Eremita quidam, Guilielmus nomine, vir religiosissimus sapientissimus, atque eloquentissimus. Porro in aula regia erat vir quidam, Ursus nomine, qui olim Barensium Episcopus fuerat, sed captus post in pereginationis itinere Babylonem ductus est: sicque dein pœnis constrictus fidem Christianam negaverat. Rex enim valde eum diligebat, in tantum ut fere nihil sine ipsius consiliis ageret. Factum est autem, ut quadam die Regem adiens diceret ei: Si vis, inquit, legatos captivosque Christianos juste perimere ex fide sua, quam ostendere non possunt, deprehensi merito interfici poterunt. Fac ergo Episcopos illos, qui vincti tenentur, vocari, atque adstantibus aliis vinctis captivis, simulque cum ipsis Francorum legatis, ab eis sciscitare, utrum sit verum quod Christus eorum in Evangelio suo illis pollicetur: *Si habueritis*, inquit, *fidem, sicut granum sinapis, dicetis huic monti, Transfer te, & tranferetur.* Si autem illud verum esse confitebuntur, ostendant ergo opere quod credunt. Si autem secundum quod credunt non agere poterunt, quod quidem certum est eos facere non posse; tali modo ipsi deprehensi, spectantibus cunctis tuis, ad confusionem Christianorum omnium merito interficientur. At Rex his auditis lætus effectus, Episcopos vinculatos, simulque Guilielmum Eremitam ante conspectum suum venire præcepit. Qui per interpretem eis loquens, ipsos interrogavit, si verbum illud quod Christus in Evangelio dixit, verum esse confiterentur, videlicet, *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis huic monti, Transfer te, & transferetur.* Tunc Guilielmus pro omnibus respondens dixit ei: Hoc quidem Rex omnino verum esse fatemur, nec Christianus esse potest, qui hoc verum esse non credit. At Rex, Si, inquit, hoc verum esse creditis, volo ut opere me præsente probetur. alioquin præter legatos, vos cunctosque captivos capitibus plecti jubeo. Quo

Guilielmus audito, confidenter ait ad Regem : Dentur nobis trium dierum induciæ, quibus Dominum deprecemur, ut quod à te à nobis exigitur, in ejus nomine demonſtrare poſſimus. Conceſſis itaque, acceptiſque induciis, iterum ad vincula redire jubentur. Ceterum Guilielmus cum ſuos paventes, & quaſi diffidentes aſpiceret, ait ad illos : Nolite, fratres & domini mei, de verbo Chriſti quicquam diffidere, ſed cum toto corde rogemus, quatinus verbum ſuum, quod locutus eſt, verum eſſe patefaciat, non nobis qui credimus; ſed infidelibus, vel ad ipſorum converſionem, vel ad gloriam nominis ſui. Si autem ei iſtud non agere placuerit, nos tamen verbum illud verum eſſe non negantes, pro ipſius fide morti ſuccumbamus libenter, mercede æterna donandi.

C I. Triduo itaque jejunantibus illis & orantibus, ecce Rex mittens pro illis aliiſque concaptivis, ad ſe eos venire fecit. Quibus Rex per transducem, legatis prædictis adſtantibus, ait : Quid dicitis de hoc quod à me exigitur? Tunc Guilielmus Eremita clara voce conſtanter reſpondit : Quod, inquit, à nobis requiritur, nos in Chriſti nomine, qui verbum illud fidelibus ſuis ore ſuo protulit; opere vere monſtraverimus. Tunc Rex congregatis multis magnatibus, cunctoque fere Babylonico populo, fideli & infideli, cum illis captivis, atque Francorum legatis, extra urbem non longe egreditur. Qui ad montem quemdam mediocrem veniens, Eia, inquit, Chriſticolæ, modo probabitur, utrum ſit verum quod creditis. Nam aut vita modo vos comitabitur, aut mors amara nunc ſeparabit. Tunc Guilielmus ſervus Dei in loco eminentiori, ut ab omnibus audiri poſſet, poſitus, clara voce ait: Audiat Rex, ac omnes dignitates Babylonis, univerſique populus fidelis & infidelis, qui Regis præcepto ad veritatem cognoſcendam conveniſtis. Dominus noſter JESUS-CHRISTUS, ſicut verus Deus eſt, de Deo vero Patre ante omnia ſæcula genitus, & poſt in fine ſæculorum de Virgine verus homo factus, vere pro ſalute humani generis ad terras de cælo deſcendit, ac mori voluit : ita etiam non ſolum verbum hoc videlicet, *Si habueritis fidem ut granum ſinapis, dicetis monti huic, Transfer te*, & *transferetur*; ſed & quæcumque alia in Evangeliis locutus eſt, vera eſſe omnino conſtant. Cumque ſic audientibus cunctis locutus fuiſſet, converſus ad montem ait: Ut ergo hoc quod dixi, & Regi, omnibuſque, qui cum eo hic adſtant, verum eſſe probetur, idcirco præcipio tibi mons in nomine

nomine & virtute ipsius, qui natus est de Maria Virgine in Betleem, pro cujus amore hic vincti tenemur, & qui tentus est à Judæis in Jerusalem, ibique passus, mortuus, & sepultus in sepulcro, quod usque hodie ibi est; & tertia die resurrexit: deinde post quadraginta dies ascendit in cælum; suisque discipulis postmodum Spiritum-sanctum dedit, eosque deinde prædicare fidem nominis sui per universum mundum misit; ut de loco tuo, quo es modo, movearis, & in alium locum mittaris. Cumque locum, quo mittendus esset digito suo designasset, omnesque fideles circumstantes cum lacrymis Deum exorantes respondissent, Amen, ecce subito tonitruum ingens factum est, ita ut omnes ex eo terrerentur: moxque mons statim de terra erigitur, atque usque ad locum designatum per aërem, qui utique tunc serenus erat, leviter incedens proicitur. Verum Ursus apostata, qui Regi consilium dederat, videns tanta mirabilia amens effectus est, velutque mortuus in terra aliquantulum jacuit. Rex vero cum suis omnibu s cernens tam magnum signum, valde obstupuit: qui etiam omnes captivos territus continuo absolvit, eisque munera contulit. Erat enim ingens gaudium non solum Christianis, qui vincti fuerant, verum etiam ceteris fidelibus indigenis, à quibus etiam viso tanto prodigio præ nimio gaudio lacrymæ effundebantur.

CII. Eo tempore Jerusalem Regi ipsi subdita erat, quam jam Regi Ægypti bellando abstulit, qui eam invasam, Christiano expulso dominio, per sedecim annos tenuerat. Quam ob rem placuit ei, ut illuc tendens urbem ipsam, aliasque circa se civitates melius præmuniret: quatenus Christianis Principibus, si super eas irruituri essent, obsistere valentes ab illis non caperentur. Cum ergo Jerusalem petisset, & cum eo legati ipsi Francorum, simulque captivi illi, qui superius dicti sunt, scilicet Tarentinus, Remensis, Belvacensis, duoque alii Episcopi, atque Guilielmus Eremita, putantes illum Jerusalem iccirco iturum, ut eam latinis Ducibus, sicut promiserat, subderet. Erat enim tunc quadragesimalis jejunii tempus. Deinde cum sollemnitatis paschalis dies appropinquasset, Rex prædictos captivos advocans ait illis: Non possum credere, quod sabbato vigiliarum Paschæ ignis ille, ut fertur, apud sepulcrum dominicum per semetipsum in lampadibus accendatur. Ad hæc Guilielmus Eremita, socii ejus, aliique indigenæ Christiani, verum esse illud firmiter asserebant. At Rex, Si verum est, inquit, quod

dicitis, volo ut rei ipsius probatione me adstante atque cernente verum esse monstretur: ita tamen ut lampades à me ipso præparatæ ignem illum recipiant; siu autem, à me numquam alio modo verum esse credetur. Cumque Guilielmus ac socii ejus, ceterique fideles rem illam per virtutem Christi se penitus opere probaturos pollicerentur; Rex appropinquante sollemni die Paschæ lychinos tenues de ferri acie fabrefactos in lampadibus, quas ipse ante se aptari, oleoque repleri fecerat, sabbato mitti jussit. Ceterum Christiani cognoscentes quod lychinos ferreos in lampadibus Rex poni jusserit, in infidelitatem quamdam modice demerguntur. At Guilielmus Eremita, vir fide plenus, Deoque devotus, intuens eos in fide paululum hæsitare, in ipsius firmitate fidei illorum animum verbis exhortatoriis consolidavit. Cumque omnes plus solito Dominum precarentur, ut solitus ignis in lampadibus præparatis ad gloriam nominis sui accenderetur; repente hora nona cælitus ignis adveniens per omnes lampades in lychinis ferreis accensus est, atque ita in eis clarissime ardere cœpit, ac si papyri depilati fuissent. Tanto itaque miraculo divinitus ostenso, & Rex ingenti stupore atque ammiratione excipitur, & omnis plebs Christiana ut vidit dedit laudem Deo.

CIII. Post hæc vero Rex, Jerusalem aliisque civitatibus, quæ circumquaque erant præmunitis, prædictos qui secum venerant captivos, liberos abire dimisit; Francorumque legatis conductum suum tribuens, illos, sicut jam dictum est, cum muneribus, quæ singulis Principibus mittebantur, securos redire fecit. sicque eisdem Ducibus verbis suis delusis, Babylonem reversus est.

CIV. Sed pius Dominus, qui nolens peccatorum mortem tot signa infidelibus ut converterentur ostendit, servis suis, ut in ejus militia firmarentur, suæ stipendio servitutis revelavit. Erat in exercitu illo quidam heros nobilis, cui genus atque honestas magnum contulerat nomen: cujus nimirum vocabulum Ansellus vocabatur. Is cum quadam die, meridiei hora, ut est consuetudo, lassa membra sopori dedisset, somnium vidit, quod experrectus sapienti viro Arnulfo vicepræsuli mox indicavit. Videbam me, inquit, per somnium super sterquilinium stare, unde palatium excelsum suspiciebam, cujus speciositas, celsitudo, materia, forma, soliditas, ornatusque quam maxime excellebat, cujus fundamentum marmore, ebore, argento

firmabatur:reliquum vero corpus auro prorſus & gemmis conſtruebatur. Deambulabant per atria quæ erant in excelſo perſonæ innumerabiles, qui ſpecioſi,proceri,ornati,atque per omnia venuſti proceres eminebant. Cumque perſpicacius intuens ammirarer, deprehendi perſonas quaſdam mihi præcognitas, quas militiæ hujus noſtræ comites fuiſſe animadvertebam. Cumque corde ſtudioſius inhiarem, ſi quis forte aditus mihi anhelanti conſcendendi patuiſſet, apparuit quidam, cujus nomen atque figuram, locumque, & diem obitus recolo. Ille mihi, inquam, taliter ait: Anſelle, cognoſcis horum beatorum turbam? At ego reſpondens, Vix inquam agnoſco. Tunc ille: Hi ſunt, inquit, Jeruſolymitæ, qui viam Dei, in qua adhuc & tu laboras, ab initio aggreſſi, à ſæculo tranſmigrarunt, merueruntque habere coronas perpetuas; ad quos tu quoque in proximo abſque dubio eris aſcenſurus. Bonum certamen certaſti, curſum conſummaſti. Ad hæc me ſtupefactum ſopor cum viſione dimiſit. Unde domine precor, ut mihi timenti tua ſapientia conſulat. Tunc Arnulfus à viri pectore verbis conſolatoriis metum excludens, monet illum confiteri peccata ſua, pœnitentiam accipere, & poſt hæc Euchariſtiam dominici corporis ſumere: deinde miniſtris ſuis atque commilitonibus ſtipendia reddere. Cumque ille ejus monitis libenter obediens iſta peregiſſet, jam intrepidus equum aſcendens, circumdante eum militum caterva, circa muros oppidi, ut ſolitum eſt, deducebatur: cum ſubito ſilex improviſa de turribus elapſa, Anſelli caput percutit, cerebrumque diſpergit. Moxque milites labentem illum excipiunt, illucque corpus reportant cum lacrymis, unde modo ante gaudentes exierant. De quo dubium non eſt, quin anima ejus, ſicut ei promiſſum fuerat, ad beatitudinem ſupernam aſcendit.

CV. Sepulto itaque ut decuit tanto illuſtri viro, cum Latinorum exercitus nihil in obſidendo proficeret, immo Jeruſalem via, propter quam potius venerant, penitus neglegeretur; Arnulfum vicepræſulem monent, quatinus Antiochiam citius revertens, Gottifredi Ducis, Robertique Flandrenſis Comitis quietem longam increpet, eiſque nunciet jam bellum Damaſcenorum adeſſe. Arnulfus autem ut erat ſemper promptiſſimus ad perquirendum reipublicæ commoda, libens ſcapham aſcendens, propter hoſtilia tortuoſa Heracliæ, Valoniæ, necnon *Gybel* civitatum vitanda,

tandem Laudociam pervenit, inde Antiochiam per multa pericula, paucis eum comitantibus. Tunc Principibus qua causa ad eos festinaverit insinuans, monet illos jam expergisci. Nam Damascenorum exercitum imminere dicebat: unde fratribus suis, qui eorum expectabant auxilium, mature succurrerent.

CVI. Accidit per idem tempus in Antiochia quoddam inopinabile prodigium, quod nec ante, nec post sæculum factum esse memini. Quadam die cum Boamundus ad cœnam sederet, Robertus Comes Flandrensis à dextra illius assistebat, Boloniensis autem à læva. Erat autem in eodem palatio multa plebis frequentia, quarum pars una cum eo discumbebat, altera vero ministrabat. Cumque post cœnam adhuc illi, ut sæpe fit, ad mensam loquentes sederent, Boamundus manu dextra cultellum librabat. quod cum Comes Flandriæ perspexisset, alludens sic ait: Quid sibi vult ô Princeps, quod tuus à te cultellus ita libratur? hæc quidem libratio sollicitum te fore significat. Hoc quidem tempus Antiochia capta, hoste superato, non eget curis: hæc hora gaudii est non curarum. Ad hæc Boamundus: Immo, inquit, domine Comes, alia res est. Non eram sollicitus, dum cultellum trutinabam: sed me illum librante hæc mihi cogitatio erat, quod hunc cereum, qui coram nobis ardet, cujus grossitudo ceteros excedit, in duos uno ictu dispertiri possim. Quod cum Comites audissent, visus est eis sermo illius delirus, utpote quem nulla facultas effectus sequi valeret. Quapropter subjecit Flandrensis Comes: Fac ergo, Princeps, quod te facturum jactas. nam si verbum tuum effectus sequetur, chlamydem meam pro certo tibi ero daturus: sin autem, tuam mihi dabis. Pactoque itaque utrimque concesso atque firmato, mox Boamundus accipiens cereum ex obliquo illum cultello, quem antea libraverat, semel ictu percutiens, per medium secuit. Cumque cereus ita divisus fuisset, mirabile dictu pars inferior à semetipsa ardere cœpit, sicut & superior. Quo viso miraculo omnes qui aderant, in stuporem versi sunt: unde & ipse Boamundus plurimum terretur. Deinde discurrente per populum hujuscemodi fama, ex omni atrio, omnique officina cuncti ad videndum accurrunt, quorum corda præ magnitudine signi non possunt expleri cernendo. Adhuc autem stupentibus illis at-

que mirantibus, ille cereus qui subito igne accensus fuerat, subito quoque extinguitur. Hoc itaque prodigio ab aruspicibus tunc portendebatur, quod si cera & flamma simul finem in ardendo fecissent, longa hereditas, longaque successio generis usque ad finem sæculi perducenda Boamundo promitteretur. Quia vero ignis subito in cera ardens subito extinctus est, futuræ sobolis spes, sed mox finiendæ pollicebatur. Quod ita in nece Boamundi junioris filii ejus completum vidimus: qui dum ad illam ætatem pervenisset, qua principatum Antiochenum ex successione paterna regere debuisset, non multo post, cum ad quoddam oppidum ingens atque munitissimum illud recepturus paucis comitatus iret, divertit in locum quemdam: ubi dum se omnino securum cum suis esse putaret, à Turcis subito insilientibus circumventus, post multos agones atque triumphos, quos jam in eis utpote adolescentulus exercuerat, capite gladio plexus cum pluribus suorum interiit. Visa itaque tanta prodigii novitate Boamundus stupefactus chlamydem, quam Comes Flandrensis ei jure debebat, non solum non exigit, verum etiam munere illum, eo quod in quibusdam egebat, plurimo donat.

CVII. Denique cœna lætissime & copiosissime finita, cum alternatim tam de prodigii novitate, quam de Boamundi largitate nimium mirati fuissent, inspirati sancto Spiritu, quo inflammati tot labores graviter susceperant, decernunt, quatinus imago Salvatoris auro ex purissimo efficiatur. Ad cujus exprimendam figuram omnis populus, secundum quod unusquisque voluerit, aurum, vel argentum, vel gemmas, vel aliud quid, quod operi ipsi necessarium fuerit, offerat. Hujus itaque consilii Arnulfus præ ceteris auctor prædicabat omnibus, quatinus ad constructionem ejusdem imaginis, quam fiendam proposuerant, operam darent. Ordinato itaque ad suscipiendum munera Marchanensi Episcopo, cum unusquisque oblatum veniret, ipse manum dexteram elevans salutari signo eos benedicebat. Cumque opus celeriter consummatum fuisset, decretum est, ut eadem imago, cum ad Sepulcrum Domini accederent, communi voto ibidem offerenda deportaretur.

CVIII. Jam quartus mensis obsidionis inchoabatur, cum Princeps tantarum morarum pœnitet, pudetque eos tamdiu frustra excubasse circa oppidolum illud, propter quod Je-

rusalem iter, pro quo magis venerant, ita negligeretur. Quocirca obsidionem illam supervacuam penitus dimittentes, Jerusalem, pro qua magis peregrinati fuerant, adire unanimiter ex toto proponunt, à gentilibus illam Domino cooperante liberaturi.

CIX. Tancredus pernox castra movet ante lucanum, socios prævenit, Jerusalem pervenit, muros circumvenit. Post hæc Bethleem veniens, à gentilium eam obsidione liberat, quæ per legatum ut sibi succurreretur pridie ad eum clamaverat. Deinde Jerusalem eminus videns, positis in terram genibus eam gaudens salutat. Ave, inquit, Jerusalem, tu quæ es gloria mundi, in qua Christus patiendo salutem nostram invenit, qui etiam per eamdem passionem & resurrectionem Adam omnesque justos ab inferis traxit. Post hæc ad montem Oliveti respiciens, eo quod in eo Christus cælos ascendit, illum similiter collaudans salutat. Nec mora cum & sanctam Sion vidisset, eo quod in ea Spiritus-sanctus repente veniens discipulorum Christi corda replevit, similiter salutando adorat. Denique ad vallem Josaphat oculos figens, Virginis Matris Christi sepulcrum, quod in ea erat, capite inclinato supplici corde veneratur.

CX. Post hæc autem inde movens, veniensque ad illam partem, quæ Turri Daviticæ vicinior erat, castra sua ibi figi præcepit. Deinde solus sine armigero ac sine comite equitans, ad montem Oliveti, quo Christus ad Patrem ascendit, ausus est pergere. Cum ergo illuc pervenisset, Josaphat valle tantum distante ab ipso monte, civitatem totam perspicacius considerabat. Inspiciebat enim populum per urbem discurrentem, turres armatas, milites frementes, civitatem vero cunctam propter exercitum jam imminentem ejulatu, strepitu, clangore intonantem. Mirabatur pulcram & arduam rotunditatem Templi Domini, insolitam longitudinem Salomonici Templi, gyrum spatiosæ porticus, quæ ita sibi videbatur, ut quasi altera urbs esset in urbe. Sæpius vero ad Calvariam, basilicamque Domini Sepulcri oculos reducebat: quod licet remotius esset, tamen ex celsitudine sua patulum videbatur. Ipse namque cum loci positione sublimior staret, illud tamen corde suspirans, caputque sæpius inclinans humiliter adorat.

CXI. Erat enim in eodem monte tunc quidam Dei ser-

vus, qui in turri quadam pro divino amore solitarius manebat. Quem cum vidisset Tancredus, sciscitatus est ab eo, quatinus sibi digito ostenderet ubi pretorium Cayphæ fuerit, ubi Judas se laqueo suspenderit, quæ porta dicebatur aurea; quæ speciosa, ubi Petrus claudum curavit: de quo loco Jacobus in præceps datus est; ubi etiam Stephanus protomartyr lapidibus obrutus est. Cumque hæc & alia singillatim ei indicasset, interrogavit eum, quis esset, vel unde venisset, vel cujus stirpe processerit, seu quo nomine vocaretur, sive cujus patriæ, vel sectæ existeret. At ille: Christianus, inquit, sum, genereque Normannus, atque Roberti Guiscardi Ducis Apuliæ nepos ex sorore illius genitus, nomen habens videlicet Tancredus. Verum ille cum de tanti Ducis genere illum fore cognovisset, stupuit, ac diligentius ipsum intueri cœpit dicens: Vere de sanguine magno illius Ducis es, quem velut fulmen tota Græcia tremuit, quem dum bellaret Alexius Imperator fugit, cujus imperio tota Bulgaria usque Bardal paruit. Primo quidem obstupui, quod solus sine cohorte armatus huc ascendisti. sed nunc te cognito stupor abscessit, quia sanguinis natura illius te ad hoc præsumendum coegit. Unde non miror si stupenda feceris, immo multum est mirandum si ea non egeris. Te quippe ex illa ortum progenie ad nulla peragenda terreri condecet. Illis itaque alternatim sermocinantibus, Tancredus à civitate visus exploratum venisse creditur. Quam ob rem quinque milites Sarracenorum de porta bene armati exierunt, ut ad illum expugnandum seu capiendum venirent: qui tanto fiducialius accelerabant, quanto illum alterius societate non uti cernebant. Quorum alius alium prævenire cupiebat, quatinus illum prius extinguens, spolia ejus primus diriperet. At solitarius conspiciens equites, protinus monuit eum ut ibi attenderet, ne ab eis sibi repertus in aliquo læderetur. Tunc Tancredus vale dicens illi, continuo ab eo recessit. Et ecce unus ex illis equo celerius cursitans armatus illum insequebatur. Ad quem Tancredus conversus, in eumque exiliens lancea perforavit, atque sine mora extinxit. Veniens ergo alter putans ferire Tancredum, antequam eum attingeret, equo pede lapso confestim cum ipso corruit. At ille non intendens ad eum qui ceciderat, tertio jam imminenti, qui sequebatur, occurrens, simili nece prostravit. Duo quoque alii, qui sequebantur, videntes suos ita

proſtratos , exterriti valde retro fugam expetunt, ad urbem perniciter regredientes. Verum ille eos ad portam uſque inſecutus eſt: ſicque mox victor reverſus, de ſpoliis eorum, quos proſtraverat, non curans, ſuos repetit, eiſque quid vel quale quantumque egerit per ordinem pandit. Nempe illi longo ipſius abſceſſu multum contriſtati fuerant, verentes ne quid ei ſiniſtri contigiſſet: ſed reverſo eo incolumi, mæſtitia eorum à mente gaudio ſubſequenti deterſa eſt.

CXII. His ita peractis, Principes exercituum, qui ſequebantur, adveniunt, urbemque Jeruſalem quo ordine obſidere debeant prius decernunt. Normannus itaque & Flandrenſis Comites ei portæ opponuntur, quæ adhuc ſancti Stephani dicitur eſſe. A dextris iſtorum Tancredus imminet, cui illa pars urbis expugnanda contigit, qua turris quædam ab ipſo expugnata, uſque hodie turris Tancredi appellatur. At vallis quædam Gottifredi Ducis caſtra ſuſcipit, cujus frons Tancredi vicinia pertingebat. Porro Raymundus Comes ad obſidendum montem Sion conſtituitur, remotus ab Jeruſalem ſolo obice muri ipſius. At vallis Joſaphat remanſit libera. Siquidem pars illa penitus non timebat, eo quod valle reducta, aggere arduo muroque inexpugnabili muniebatur.

CXIII. Verum exercitus peregrinus, partim bellis, partimqoe morbis attritus; præſertim Gallorum Comitum, videlicet Stephani, Hugonis Magni, necnon Boamundi Principis abſentia in tantum minoratus erat, ut non dicam turres natura munitas tentaret obſidione cingere, ſed etiam ad expugnandum murum humiliorem non ſufficiebat. Tribus itaque portis tantum deputata eſt obſidio, quarum ſcilicet portarum duæ e regione erant, tertia vero, id eſt occidentalis, erat ex obliquo: quarum ſubjecta vallis ab occurſibus obſidentium faciebat liberum; illa vero vicina planitie aſſultibus oportune miniſtrabantur. Erat autem tunc menſis Junii. Caſtra denique fame, ſole, labore, bellis, vigiliis acrius laborabant: illos autem, qui erant in civitate, ſaties, umbra, quies tenebat.

CXIV. Igitur quia milites Chriſti quietis jam habendæ avidiſſimi erant, labori inſiſtebant, quærentes ſolliciti ligna, unde machinæ fierent, quibus proximo die veneris muri civitatis, quia humiliores erant, ſcandi valerent: quo ſcilicet die ſcanſionem illam prædictus ſolitarius potius fieri mandavit.

vit. Unde perlustrata circumquaque vicinia, nullum inventum est lignum siccum vel viride, ut ad scalarum fabricam posset proficere. Cumque Tancredus lignum quodlibet per regionem illam in circuitu reperiri non posse vidisset, secedens aliquantulum longius, invenit latebras quasdam, infra quas aliquantæ trabes celabantur, quæ quidem ipsius animum fallere nequiverunt. At ille pro his quæ invenerat gaudens, confestim illas inde abstrahi & afferri fecit, quibus dumtaxat scala una efficitur. Qua quoque peracta, ad fabricandum aliam spatium non dabatur: quoniam dies veneris, qui ad ascendendum civitatis murum à prædicto monacho institutus fuerat, in biduo jam propinquare cernebatur.

CXV. Veniente igitur veneris die, quamquam machinas aliasque scalas non præparaverint, nolentes præterire verbum senis, cum secundum dictum illius melius præparari debuissent, ultra modum præsumentes, scalam illam solam mœnibus applicuerunt. Tancredus ergo cum primus omnium toto mentis conamine per illam ascendere vellet, à Principibus ne se mortis præcipitio daret vix retinetur. nam turba gentilium illuc ad murum tuendum tota confluxerat. Erat autem in eadem expeditione juvenis quidam miles, nomine Raymbaldus, mente & corpore robustissimus, genere nobilis, Francigena de civitate Carnoto. Is statim ad subeundum murum libenter se offerens, per scalam manu tenens gladium intrepidus graditur. Cumque sursum ascendens manum jam ad apprehendendum murum extendisset, mox eadem manus subcisa demergi illum compellit, omnibusque de sui membri succisione magnum mærorem incussit, quippe qui antea, sicut dictum est, vir illustris, milesque valentissimus fuerat. Ducitur itaque ad castra curandus, non jam amplius militaturus. Scala vero, quæ muro apposita fuerat, aufertur: quæ tamdiu servatur, donec & aliæ, quæ ad opus illud sufficiant, efficerentur. Statuitur ergo à Principibus, ut ubique perscrutaretur, si forte undecumque ligna afferri possent inveniretur. Cumque ad hoc reperiendum omnes laborarent, nec desiderium eorum sequeretur effectus; Tancredus tamen à suo non est fraudatus desiderio. Mirum namque quod narrabimus esse videtur, quod tu si bene consideras, actum divinitus non negabis.

CXVI. Sane tunc Tancredus graviter fluxu ventris tor-

quebatur. Cumque ad ligna quærenda vix equo insidens equitando sibi non parceret, pestis illa crebro eum secessum petere compellebat. Sæpe autem dum hac molestaretur angustia cum sodalibus, qui quæsitum ligna frustra laboraverant, labori cedere revertique disponebat, cum ecce labore ipso gravatus, ab aliis elongatus, equo descendit. Cumque descendens sociorum oculos ob verecundiam se evasisse putaret, ecce respiciens comperit se non esse evasum. qui rursus latebras alibi quærens, alios denuo passim per agros aspicit vagantes. Cumque jam sic ter, vel quater locum mutasset, tandem secessum longum petens, sub rupe cavata, quæ erat circum clausa arboribus umbrisque horrentibus, quiete invenit. Mira dicturus sum.

CXVII. Jam mox, ubi secessum peregit, huc illucque per speluncam inspiciens, trabes quatuor intro latentes vidit, quæ proposito operi aptissimæ esse videbantur. Fertur namque quod hæ ipsæ trabes fuerunt, quarum ope Rex Ægyptius Jerusalem expugnans ceperat. Quibus visis, Tancredus mox hilarescit. qui tamen nec sibi, nec oculis adhuc credens surgit, palpat, rem diligentius prospicit. Reperto itaque desiderio suo, Heus heus, inquit, ò socii, huc huc accurrite, clamat. En Deus plus quam petimus donat. Quæsivimus rude, ecce reperimus fabrefactum. Tunc socii vocati continuo adsunt, undeque gemuerant gaudent. At ille mox mittit nuncium, per quem exercitum adhuc tristantem de lignorum repertione consolari festinet. Promulgato itaque per populum gaudio inventionis trabium, vox lætitiæ & exultationis fit in tabernaculis Francorum: ex quibus pars maxima, sicut in letaniis, cantando obviam afferentibus illa procedunt.

CXVIII. Sed quia trabes prædictæ ad opus ipsum faciendum aliorum lignorum supplementis egebant, eligitur Robertus Comes Flandrigenorum: quatinus eidem artificio insistens, ipse solus in capite suo illud efficeret, ceteri vero obsidioni operam darent. Tunc ille comitantibus eum ducentis loricis cum aliquantis fabris lignariis, ad nemus quoddam ultra Neapolim, quæ olim Sebastia, ante autem Sichar dicta est, contemptis circum manentibus hostibus equitavit. Dum ergo reperto luco sub militum tuitione ligna cæderentur, Comes interim venatum pergens, carnem ferinam copiose afferebat, qua fabri ut magis labor exerceretur epulabantur.

Itaque labor ille & Comiti erat cum utilitate voluptas, & artificibus parata sine metu refectio. Ut autem ligna sufficienter succisa fuissent, Comes sapienter cum commilitonibus suis armis præmunit vulgus, & ligna dum redeunt tuetur. Reversus itaque ad castra nil sinistri, dum iret, ibique moraretur atque rediret, licet undique circumstarent hostes, se habuisse denunciat. Quapropter favorem maximum, laudemque ingentem ab omnibus confestim meretur. Dum ergo turris lignea fabricaretur, consilium Principum erat, quatinus eam præparatam paulatim impellendo transferrent: ut dum illi qui erant de intus contra eam suam erigerent, ipsi subito, ubi inferior murus videbatur, inopinantibus illis, & suam attraherent.

CXIX. Interea dum molimen illud præparando mora ageretur, bellum ab Ægypto & Arabia, à Palæstinis & Damasco per eos, qui minabantur, jam instare sentiebant. Ipse etiam exercitus panis inopia & aquæ plurimum constringebatur. Terra autem per circuitum tota depopulata omne jam alimenti subsidium illis negabat. Sed & ipsis ad quærendum utcumque cibos, à castris nec ad horam recedere propter hostes jam imminentes licebat. Quid ergo agerent, cum nil præter mortem viderent? Quid dicerent, cum ipsi obsidentes Jerusalem ab aliis multo plus in proximo jam obsidendi essent? Unicus quidem planctus per universum erat exercitum, dicens: Frustra Romaniæ bella, frustra Antiochiæ famem, frustra reliquos labores nunc usquè perpessi superavimus, cum nos modo in litore positos jam totum pelagus naufragos facit. Fuerunt namque nonnulli ex eis, qui muros Jerusalem, tamquam citius morituri brachiis amplectentes, osculari præveniebant: in quorum scilicet oscula, modo ferrum, modo saxa, interdum sudes necem subitam de super ruentia inferebant. Verum nec sic devotio illorum semel incœpta potuit terreri. Nam alii mortis illorum exemplum sumentes ad osculandum similiter muros, ut vel sic morerentur priusquam ab hostibus occuparentur, desiderantes præcurrunt. Jam triginta quinque dies ab exordio obsidionis, mense Julio intrante, evoluti erant, cum jam opus prædictum consummatum esset. Cumque in eo loco, quo civitas fortior erat, adhuc machina posita esset, subito quadam nocte constituta, nescientibus illis, in eamdem partem, qua murus urbis humilior esse videbatur, paulatim im-

impellendo molimen illud transferunt. At illi qui erant de intus, cum clarescente die machinam illam, ubi non putabatur, translatam vidissent, nimio mærore affecti sunt, quod eos suam quam jam patraverant oportebat destruere, iterumque in ea parte illam reficere, qua contraria exteriori machinæ existere posset. Dum ergo illi ad reparandum opus suum operam darent, forensis exercitus ad custodiendum machinam suam totus transfertur, eamque in quibus necesse erat ex toto præparare accelerant. Cum ergo & ipsi suam præparassent, cœperunt utrique inter se pugnare. Isti cum ariete muros & turres impellentes quassant: illi contra arietem mœnia terebrantem petras ejiciunt. Denique saxa, sagittæ ex utraque parte volant: scuta, galeæ, crates, muri adjectu utrorumque remugiunt. Sonitus vero utrimque intorquentium jacula ita maximus erat, ut ex eo aures omnium repletæ vicissim non intelligerentur.

CXX. Interim dum hæc utrimque sic gererentur, moles lignea paulatim movendo approximat: at ubi illuc usque appropiatum est, ut alternæ lanceæ jam inter se ferro tinnirent; aries ligneæ turri adstans antemuralis objectione, quod vulgo barbacanus dicitur, procedere eam non permittit. At vero machina, quæ sequebatur arietem, retrocedere prohibebat: dextrorsum autem, seu sinistrorsum diverti effectus ipsius negabat. Quid ergo agerent Christicolæ, cum eorum machinam ultra tendere nequirent? Datur ergo consilium, ut aries ipse totus combustus viam transituræ machinæ daret. Cumque ad hoc intenderent ut igne combureretur, videntes hoc qui erant de intus, ut illum extinguerent, aquas projiciendo in illum operam dabant, qui prius pice, & sulfure, & face, ne prævalere posset, ab illis ustulatus fuerat. At ille cum propter aquarum affluentiam maneret illæsus, ecce iterum Christicolæ sumpto igne illum incendunt. At hæc Machumicolæ rursus amphoras aquæ à machina sua jactantes, ignem ardere incipientem ne ardere possit præpediunt. Quid moror in verbis? ad ultimum Christiani, dum Deo cooperante aquis fluentibus instantius obstarent, aries totus inceditur. unde Christo victori laudes referuntur. Patente namque aditu, qui prius ab ipso ariete impediebatur, machina semel atque iterum feliciter procedit: deinde cum tertio moveretur, quæ antea felix ibat, nunc flebilis redditur. Nam molimen illud ex

parte maxima lignis recentibus operatum atque connexum, ſub onere fatiſcens jam vergere incipit, quod ita pede uno læſo immobile ſtabat, ut nec ultra progredi, nec retrocedere quiret. Ecce iterum dolor maximus ex tanto caſu accidens Chriſti milites arripit. Quid enim facerent penitus neſciebant. nam illam deſtruere, iterumque reparare, propter inſtantiam hoſtium, nec temporis ſpatium nec facultas dabatur. Qui quoque tanta circumvallati anguſtia, Bene, inquiunt, hoc nobis contigit, quia cum illud ſine dubio futurum credebamus, ab eo ne nobis accideret in primis nos cuſtodire neglexímus. Inter hos tamen gemitus præparaverunt perticam ſufficienter longam, in cujus culmine falcem efficaciſſimam affixere. Quam cum ipſi ad funes uſque, quibus molimen illorum innexum erat, quo lapides mittebantur, extenderent; ab ea comprehenſi, fortiuſque abſtracti continuo ſucciduntur: quibus ſucciſis ligna quæ eorum nexibus alligata fuerant, ſtatim diſſolvuntur, diſſoluta vero ad terram ruunt.

CXXI. Erant enim duæ turres, quarum una ſtans ad dexteram, alia vero ad ſiniſtram, nullum ſolatium eis, qui erant in machina, in proximo jam periclitaturis præſtare poterant: eo quod unam illarum paululum remotiorem Tancredus; aliam vero, quæ erat propior, Comes Normanniæ fundarum balearium jactibus inſtanter fatigabant. Quam ob rem illi qui eas tuebantur, ad hoc ipſum ſolummodo intenti, aliis ſuccurere non valebant. Cumque illi de machina jactus ſuos ſucciſis funibus non haberent, tremefacti valde, ſaccis paleis plenis mœnibus innexis à volatu lapidum ea defendunt. Francis itaque ſine effectu laborantibus planctus plurimus, immo riſus nullus erat in eis. Quod cum preſbyteri, qui erant inter ipſos, vidiſſent, nullaque Chriſticolas victoria ſequeretur; continuo in albis & ſtolis flentes & pſallentes, atque *Kyrieleiſon* cantantes, machinam, quæ ante moveri non poterat, impellentes movent. Tunc milites, qui præ labore caſſo, quem antea paſſi ſunt, in caſtris torpere videbantur, confidentiam preſbyterorum ipſorum intuentes, mox redeunt, illoſque cum eiſdem ipſis *Kyrieleiſon* cantantes adjuvare contendunt. Quid amplius dicemus? Benedictus Deus, qui non derelinquit confidentes in ſe. Spem bonam illorum conſiderans, ſtatim modo conſolatus eſt illos, atque ubi jam ſpes exciderat, illuc machina ſine magno labore ab illis advecta eſt. Tranſvecta itaque mole illa ad locum, quem

jam longe præviderant, illi, ficut fupra dictum eft, cum faccis paleis plenis muros a jactibus illorum tuebantur. At Franci fagittas ignitas ab arce lignea trahentes, faccos perfodientes accendunt. Verum turricolæ ejufdem incendii vires non ferentes, cedunt flammis, qui nec jaculis ante cefferant, nec baliftis. Cumque muri propter ignem tutoribus vacuarentur, exteriores hoftes fecurius fcalas mox mœnibus applicant. Sed & trabe continuo inter murum & machinam pofita, fine mora juvenes fervidi manibus pedibufque hac ope repunt in urbem,à multis procellis eruti,portum quietis jam adepturi.

CXXII. Horum primus quidam miles ftrenuiffimus, Bernardus nomine, cognomento de fancto Valerico, clarus genere, tenens manu gladium, trabem prædictam inter duo femora tranfmeavit, fimulque alii, videlicet duo fratres, quorum unus vocabatur Letholdus, alter vero Ingelbertus, ambo Flandrigenæ, fine mora per fcalas murum afcendentes, Bernardum mox præveniunt, atque à mœnibus enfes ftrictim gerentes intra urbem defcendunt. Quos Bernardus fequens, & ipfe introgreffus eft: deinde alii atque alii amo do audaciores, videntes illos afcendiffe, ftrictis enfibus, loricis muniti, galeis capita cooperti illos fubfecuntur. Cumque Bernardus unam tenens viam ab illis duobus fratribus divideretur,fequentibus fe aliis cœpit obvios quofque quofdam repellere,alios ferire, alios vero trucidare. Illi vero duo fratres per alteram partem civitatis euntes, fequentibus aliis eadem agebant. Bernardus denique cum quemdam gentilem audacter refiftentem obvium habuiffet, animo accenfus, viribufque collectis ceruicem enfe percutiens, caput cum fcapula per medium ab alia divifit:ita ut dum caput cum fcapula cadens in terra jaceret, truncus cum altera adhuc rectus ftaret. Fit ftrepitus magnus in urbe, magnufque timor arripit omnes. Tunc nonnulli Sarracenorum, metu Chriftianorum cogente, ut mortem evaderent arces afcendunt: alii, quamvis fruftra, infequentibus fe refiftere tentant,

CXXIII. Alii vero Chriftiani milites, & populi omnes, qui erant in caftris, non valentes per muros afcendere, accedentes ad portam vallis Jofaphat, quæ eis vicinior erat, folis humeris à cardine illam extrahentes evertunt. Tunc patefacto aditu Principes, omnifque plebs militaris & pedeftris intrantes urbem capiunt. Verum gentiles intrantibus illis non valen-

tes obsistere, quidam huc, alii illuc fugiunt: nonnulli vero sursum, alii vero deorsum terga vertentes tendunt. Plures autem per sata, alii per sæpes, quidam per tecta, plerique per arva, alii vero per * .... mortis periculum trepidantes diffugiunt, sed frustra. Nam ubicumque ibi inveniebantur, penitus interficiebantur. At Christiani quique secundum quod animus illorum desiderabat, ad hoc tantum sibi capiendum intenti erant. Nam quidam aurum vel argentum, alii gemmas, alii purpuram, alii aurichalcum, alii servos vel domos, alii autem equos, vel quodlibet aliquid animal sumebant: alii quoque nihil horum desiderantes, panes, vinum, aquas, eo quod multum esurierant vel sitierant, tantum quærebant. Nobiles vero viri ad nihil aliud intendunt, nisi ut cædere possint: vulgus vero non ad hoc, sed ut spoliare possint omnino laborant: milites uero ad effundendum gentilium sanguinem solummodo intendunt: duces vero ad exhortandum & urgendum suos ad stragem insistere non desinunt. Illinc Robertus Normanniæ, isthinc alius Robertus Comes Flandrigenarum stabant: hinc Gottifredus Dux celeberrimus, illinc Raymundus magnanimus Comes sancti Ægidii consistunt, singuli suos incitantes, quatinus Sarracenorum cædi omnino intenderent. Qui videlicet Raymundus turrem David cum suis circumdedit, non sine multorum nece, qui refugi de muris ad arcem illam tuendi gratia se traxerant.

* *f.* hortos.

CXXIV. Verum Tancredus, qui non sicut homo, sed tamquam rugiens leo furebat, venit ad Templum Salomonis, ad quod tota pæne multitudo gentilium confluxerat, videlicet palatium spatiosum, capacissimum, mœnibus altis circumdatum, quod etiam quindecim magnas domus infra se continebat. Qui vi fractis ingreditur portis, atque quos obvios habuit, mox percutiens trucidavit. At vulgus ipsum Sarracenorum metu ipsius introrsum recedens, in ipsis prædictis domibus januis serratis, obicibusque firmatis se claudunt. Hoc quidem Templum tam amplum per circuitum erat, ut quasi alia urbs intra Jerusalem esse videretur. Tunc Tancredus reminiscens totum æs Sarracenorum reconditum esse in templo Domini, interim relictis illis, qui ita se clauserant, illuc se tota agilitate vertit, ne forte, ipso quoquo modo morante, alius ad illum diripiendum eum præveniret. Patefacto itaque Templo, ille ingressus, ecce videt simulacrum argenteum Machumeth, quod

erat fusile, stans in excelso throno, quod videlicet tanti ponderis erat, ut vix sex viri fortissimi ad portandum, vix etiam decem ad levandum sursum sufficerent. Quod curiosius Tancredus intuens, Pro pudor, inquit, quid sibi vult præsens imago, quæ stat in sublimi? quid sibi vult hæc effigies? quid gemma, quid aurum, quid sibi vult ostrum? Erat quippe ipse Machumeth omnibus his redimitus. Rursusque ait: Numquid enim hæc figura Christi est? Non. Nam Christus cum in ligno suspensus fuisset, pedes ejus clavis affixi sunt, latus vero illius lancea perfossum. ergo non est hic Christus, sed est pravus Machumeth pristinus Antichristus. O si ille Antichristus, qui futurus est, hic esset cum isto! ambo vere pedibus meis cito nunc supprimerentur. heu dolor! Machumeth quomodo apud inferos torquetur, nunc in templo Domini per imaginem ipsius dominari videtur! qui vernaculus est baratri, nunc in templo Dei, tamquam sit Deus, sedere conspicitur! Dixitque ad suos circumstantes: Ascendite ergo cito, eumque deorsum mittite. quod utinam jam dudum factum fuisset. nam ita ipse superbus stare videtur, ac si Deus nos absorbere vellet. Tunc milites jussum ipsius audientes confestim ascendunt, abripiunt, trahunt, dirumpunt, atque obtruncant. Mox ergo metallum, quod erat carum materia & forma vile, postquam dissectum est, de vili factum est pretiosum. Denique interior paries templi Domini per circuitum ad honorem ipsius Machumeth lamina argenti radiabat, quæ fere uno cubito lata, atque quasi pollice uno densa cernebatur: pondus vero ipsius erat quasi septem milia marcæ. Hoc quoque vir sapiens Tancredus, quasi segne & inutile manens, convertit in usum. Nam hinc & nudos vestivit, & pavit egentes: hinc & inermes armavit, hinc & militiæ numerum auxit. Reperiuntur & ibi quingentæ caldariæ de argento diversæ quantitatis, quæ ad officium Machumeth deputatæ fuerant: sed & diversa vasa argentea absque numero, quæ illic servabantur, reperta sunt, quæ cuncta ab eo accipiuntur. Paries & columnæ templi sub gemmis, multaque alia sub auro & argento latitabant, quæ excrustata à Tancredo diripiuntur. Sed & alia quæque pretiosa, quæ longo tempore ibi clausa fuerant, sub oculis omnium ad lucem prodeunt, quæ ipse rursus omnia accepit.

CXXV. Igitur dum hæc fierent, fremitu belli resonante per urbem plures Christianorum ad templum Salomonis conveniunt:

veniunt: quorum alios spes cædendi, alios autem amor lucrandi impellerat. Qui etiam vi * prœlii fractis intrantes, alii jugulabant senes, alii parvulos: aliis quoque fuit cura gemmatas inaures à quorumdam auribus violenter dirimere. Quod cum fieri milia Sarracenorum vidissent, non sufferentes, sine numero & ordine à latebris suis prodeuntes exiliunt, spicula mille in Christianos se insequentes jaciunt, eisque resistunt. Econtra grex Francorum, quia pusillus erat, non valentes tanto numero obviare, cedunt. At illi videntes eos terga præbere, magis cedentibus instant. Rursus & illi animum resumentes vertunt se ad illos, eosque retrocedere cogunt. Itemque illi, eo quod numero prævalebant, contra illos redeunt, eisque obsistunt. Contra quos Christicolæ, dum mori non timent, iterum vertuntur, eosque rursus cedere compellunt. Cumque sic hi, & illi totiens versa vice cederent; ad ultimum bellatores Christi, quia numero & armis deficiebant, instantibus illis retroire jam ex toto coguntur. Quos cum cessisse Hebrardus Pusiatensis, vir bellicosissimus, illuc veniens comperisset, quem non casus, sed Dei voluntas adduxit, clara voce arguit eos dicens: Quid est hoc quod agitis recedendo? nonne ad bellandum venistis? certe ut video, sicut pueri vos ludere putatis: vel ita vos agitis, ac si puellæ in choro rotare videremini. Numquid non estis viri Franci? nonne propter mortem subeundam venistis? auferte ergo à vobis metum, patriasque vires resumite, meque cito revertentes sequimini. At illi hoc audito mox conantur, eumque corde uno eademque voluntate, licet sine clypeis essent, illum sequuntur. Tunc ille clypeo protectus & galea, dextra ensem tenens, obicit se multitudini gentilium, eos solus repellit: cujus exemplo alii qui sequebantur provocati, hoc ipsum similiter peragunt, ipso tamen præcedente. Facta est ergo ibi magna strages, in tantum ut Sarracenorum milia ab eis cæsa referantur.

* *f.* portis.

CXXVI. At Tancredus dispositis omnibus, quæ disponenda ex his videlicet rebus, quas in templo invenerat; ab ipso mox templo regreditur, eosque quos in templo Salomonis ad tempus dimiserat repetit. Qui cum interiores domus, quibus milia gentilium latebant, penetrasset, sine ulla miseratione cum suis in eos irruens cædit: quorum alius per caput, alius per ventrem, alius per ilia, alius per coxas, alius per collum alius vero per dorsum gladio percussus prosternitur. Quippe

ipsa multitudinis eorum constipatio seipsam persequebatur. Nam dum alii alios constipantur, perimunt. Ipsa quippe corpora sauciata sanos in se ruentes sternebant: & quanto magis vulgus ipsum densabatur, tanto plus debilitabatur. Nam cadens stantem, & stans cadentem suffocat. Facta est ergo ibi tam ingens cædes, adeo ut nec unus ex tam magna multitudine vivus superstes remanserit. Sanguine vero occisorum in tantum domorum illarum universa spatiositas repletur, ut nostri quis in eum submersus usque ad genua per pavimentum ire non posset. Sed & limina, maceries, tabulata, atque columnæ sanguine cuncta madebant. Quibus quoque deletis, quis enarrare sufficiat quanta gaudia Christianorum fuerint, cum de tantis damnis gentilium tanta eis commoda surgerent? Quis verbis potest exprimere, quanta tunc eis lætitia, cum illis, qui Christum in suis membris aliquando dilaceraverant, modo in suis corporibus taliones ab ipsis excipiunt? Gaudebant etiam, quod cursum itineris peregrinationis, quem devoverant, jam consummatum esse cernebant, gratias agentes Deo, qui eis in cunctis misericordia ejus prævenientе atque subsequente cooperator extiterit.

CXXVII. Civitate ergo à paganorum dominio expurgata, sola turris Davitica expugnanda restabat. Nam adhuc Sarraceni in ea commorantes erant, qui eam ad custodiendam susceperant. Hi videntes urbem esse comprehensam, consilium quomodo evadere possint exquirunt. Miserunt itaque ad Raymundum sancti Ægidii Comitem, qui à principio turrem eamdem obsederat, dicentes: Nos tibi eo pacto arcem istam trademus, quatinus nos securos, liberosque usque ad Ascalonem conduci facias. Quo audito, ille securitate eis pollicita atque jurejurando firmata, arcem illam suscepit: sicque eos, ut illis promiserat, securos abire suorum conductu fecit. Capta est ergo civitas die Iduum Julii, sexta feria, videlicet ab obsidionis exordio tricesimo nono die, ab incarnatione autem Christi millesimo nonagesimo nono. Constitutum est itaque ab omnibus, atque firmatum, ut prædictus dies captionis, immo liberationis Jerusalem, singulis annis in memoria habitus sollemniter celebretur. Post hæc autem inter Principes adversus Tancredum orta est invidia, eo quod ipsi uni abundaverit Deus. quorum quidem invidia Arnulfus occasione accepta, super eo cunctis proceribus congregatis valde conquestus est,

quod thesauros templi contra se, qui templi ejusdem ceterarumque ibi ecclesiarum minister erat, abstulit. Querelæ autem, quas auribus ipsorum Principum de eo ingerebat, tali modo proferebantur. Vos me, inquit, o Patres, de humili in sublime promovistis, vos de ignoto sublimem exhibuistis: vos me quasi unum ex vobis creastis: & hæc quidem non meis meritis, sed gratia vestra. At Tancredus solus me persequitur, in me tyrannides exercet, in me omnino sævit. Quod communis mihi assensus vester confirmaverat, solus etiam ipse derogat. Vos mihi jura Pontificis dedistis, ipse aufert: vos me investistis, ipse spoliat. Tuemini igitur, o fortissimi Proceres, jus vestrum, ulciscimini injuriam vestram, punite injuriæ illatorem. Nemo putet hanc contumeliam meam solummodo esse, sed vestram. Mihi quidem res imminuta est, sed vobis aucta injuria. Ad me damnum redundat, ad vos dedecus. Nam qui dispensationem divinam conculcat, nempe vestram omnino dispensationem damnat. Scriptum est enim: Qui contemnit legem, spernit regem. Cur autem vos non spernet, qui Deum spernit? Cur vobis parceret, qui altaribus non pepercit? Cur vos patitur ægros, qui templum Domini excrustavit? At non est mirum, si Tancredus hoc fecit: secutus est enim patrum suorum vestigia. Quis inter amplexus & oscula compatrem suum à mœnibus castri sui rotando dejecit? nempe Robertus Guiscardus. Quis vivus pro mortuo ad tumulandum in monasterio montis Casini prolatus est? utique Robertus Guiscardus. Quis nepotem suum ad concordiam persuasum, prius calida, deinde mox gelida aqua perfudit? isdem ipse Robertus Guiscardus. qui tamen fertur ecclesiarum fuisse fundator, non subversor; nec alias ecclesias aliquando denudasse, sed multas ditasse.

CXXVIII. Cumque hæc & alia plurima contra eum locutus fuisset; Tancredus ad hæc rationem reddens, sic ait: Scitis, o Proceres, studium meum, quia militia tantum fuit, non verborum persuasio, nec linguositas me promovit, sed ensis, & lancea. Proinde indulgendum mihi est, si positus in loquendo rationem excessero, si rudis & ineloquens aut minus, aut plus dicam. Hic quidem, ut opinor, adversarius meus Arnulfus me lædendum consideravit, quia meum sermonem imperitum attendit. Sicut enim scorpius in cauda, ita quoque ille omnem suam malitiam habet in lingua. Vere inquam,

vere lingua ipsius cauda est scorpii. Audistis vos ipsi, quod viperino dente genus meum corroserit. Roberto Guiscardo, tanto Duci, videlicet secundo Alexandro, nunc detraxit homo, de cujus germine Princeps quispiam numquam descendisse visus est. Quippe Roberti Guiscardi acta nota sunt cuncto orbi: non est ergo qui ei possit detrahere. Quid? quod iste infamat me templum excrustasse, quod videlicet est pauperibus epitulari, delicias necessitati postponere, captivorum vitam redimere, conculcare gentiles hostes, ad pugnandum milites creare. Nonne hic est qui laudari appetens, alios clamare facit ea certe quæ ipse nequaquam agit? Nempe ego ad reipublicæ tutelam, ad infideles debellandos, urgente periculo, instante bello, necessitate coactus æs, quod in templo vacabat, & quasi dormiebat, excitavi, ut gentilibus quibus servierat fulgens, melius nobis serviret bellans. Non illud abstuli, ut inde neptibus meis murenulas cuderem. Res sane, quæ sine commodo manebant, ad proficuum commune transtuli, eas non consumpsi, sed promovi, ut fructum multiplicent: si non ita moverentur, in augmentum aliorum non surgerent. Seminavi ut metam, & ut creditori meo decuplum persolvam.

CXXIX. Cumque hæc, & alia verborum plurimorum dissonantia auribus Principum intonuisset; ipsi jam ad respondendum unanimes redditi, sopita invidia, justitiam scrutantur, videlicet quiddam tale inveniunt, quo nec incassum Arnulfus reclamaverit, nec paratis proprio sudore opibus frustraretur Tancredus. Judicant ergo ubera non debere relinqui arida, quæ tantum lactis effuderint: cum præsertim Tancredi liberalitas aliis Dei non desit ecclesiis. sed & hanc præcipue ecclesiam, id est templum Domini, quæ ipsum indigentem ditavit, debet & ipse versa vice fovere illum indigentem. Quid plura? consilio ergo principum Tancredus septingentas marcas templo libens redonat: atque sic pace conjunguntur ipsi duo, qui abjuncti discordiâ fuerant, ambo videlicet viri conspicui, ambo potentes, ambo aliorum omnium invidia, cum eorum neuter cuilibet nisi forte alterutrum invidet.

CXXX. Post hæc autem ortum est inter proceres consilium, quis eorum in civitate Jerusalem Rex haberetur. Non enim decebat, ut amodo tanta talisque civitas sine rectore maneret. Interrogatur ergo Robertus Comes Normanniæ, utrum velit pro divino amore in eadem urbe regni jura tenere,

At ille respondens, Non enim, inquit, Comitatum meum, quamvis pro Deo huc venerim, omnino dimisi, ut hic manere debeam. Nunc itaque quia votum meum complevi, si Dominus dederit, ad meos reverti desidero. Ad Ducem autem Gottifredum cum ventum fuisset, sciscitatur ab eo, si regnum Jerusalem pro Dei dilectione & Christianitate ibi augenda accepturus esset. At ille, Ego, inquit, Ducatum meum ea intentione reliqui, ut huc veniens, illuc ultra remeare non debeam. Nunc igitur si voluntati Dei vestræque placitum est, Jerusolymitanum regnum, non pro meo honore meaque voluntate utenda, sed ob Christi amorem, simulque honorem solummodo accipere consentiam. Quibus auditis, mox omnes uno voto, eodemque animo illum in Regem eligentes, civitatem ei subdiderunt. Qui tamen, ut fertur, quamdiu vixit in corpore, adeo humiliatus est, ut in capite suo corona numquam usus sit, præ illius reverentia, qui spineam in capite coronam ibi gestavit.

CXXXI. Nec mora, Rex Ægypti comperiens urbem Jerusalem à Christianis esse invasam, conturbatus est valde. qui timens sibi, misit trecenta sexaginta milia equitum Sarracenorum, ac peditum numerum velut arenam maris, quatinus advenas hostes bello comprimentes expellerent. At ubi de adventu illorum nunciatum est Francis, antequam iidem Sarraceni ad illos accessissent, eis ad Ascalonem occurrerunt, belloque inito Deo cooperante datur victoria Francis. Nam eorum alios sauciant, alios trucidant, alios vero fugam subire compellunt.

CXXXII. Denique Ascalonitæ cernentes illos, quorum auxilio tueri putabantur, oppressos atque superatos fuisse, antequam à Francis obsessi invaderentur, consilium evadendi alterutrum expetunt. Miserunt ergo ad Comitem sancti Ægidii, ab eo obnixe flagitantes, ut sicut turris Daviticæ custodibus fecerat, eadem & ipsis fierent, videlicet ut Ascalone ei dedita, illis ob hanc causam omnibus parceretur. Quod cum comperisset, libentissime quod quæsiverant, annuit: sicque posito super turrem vexillo suo Ascalonem obtinuit.

CXXXIII. Rex quoque Gottifredus, aliique proceres, cognito quod Raymundus Ascalonem adeptus sit, læti effecti dixerunt ad illum: Glorificetur Deus, qui tibi Ascalonem subdidit. Nunc ergo volumus, & precamur, ut quia urbs ea-

dem juri Jerusalem pertinet, regi ipsius Gottifredo, quod æquum esse videtur, restituatur. Si autem tibi hoc fieri displicuerit, eaque potiri volueris, Jerusolymitano Regi subdaris, eamque ab illo inantea tenere te recognoscas. Non enim decet, nec etiam consentiendum est, ut duo Reges alterutrum divisi hic habeantur: sed unus Rex, quod justum esse cernitur, & tibi ceterisque omnibus præsit. At ille audito de subditione sui, indignatus est valde, eisque respondit dicens: Potius Ascalonem eis, quorum fuit, restituam, quam Gottifredo, qui compar meus est, summittar. Quapropter continuo mittens Ascalonem gentilibus reddidit: sicque urbs neophyta in apostasiam reversa, à Sarracenis nunc usque possidetur. Unde Raymundus in redditione illius plurimum peccavit, quoniam cunctis Jerusalem petentibus nimis impedivit iter. Hæc enim civitas euntibus illuc, & redeuntibus peregrinis portus rectus esse solebat.

CXXXIV. Nec multo post ambo Roberti comites, sicut mente conceperant, ad suos redeunt, atque de omni multitudine illa vix ducentæ galeæ remanserunt. Raymundus vero Comes cum quadringentis viris belligeris inter pedites & equites Tripolim pergens eam obsedit, mirabile dictu, tam parvo numero contra tot milia pugnaturus. Qui quoque tantæ audaciæ fuit, ut eo solummodo fretus numero, licet illi resisterent, colliculum quemdam urbi vicinum muro & turribus muniret, quem etiam nunc usque Montem-peregrinum vocant. Erat autem civitas valde inclita, mari adjacens, mœnibus fortibus munita, turribusque excelsis circumcincta, opibusque ditissima. Comes ergo in prædicto monticulo, quem contra eam munierat, cum suis residens, illam crebris assultibus tamdiu infestavit, quousque vi capta ab ipso obtineretur. Verum Tancredus pro divino amore ac Christianitate ibi augenda, simulque tuenda, sub novo Rege Jerusolymitano militare non dedignatur. qui assumptis ex illis ducentis equitibus, qui remanserant, octoginta; cum eis ipsis huc & illuc prœlia Domini exercebat. Nam centum viginti in urbe Jerusalem ad custodiendum eam remanserunt. Igitur Tancredus, zelo Dei tantummodo ductus, aliquando Damascum, aliquando in Arabiam, & ubicumque posset prædatum pergens, Jerusalem spoliis, quæ obsidione jam pauperata fuerat, ditabat. Qui postmodum locum quemdam aptum ad inferen-

das usquequaque prædas invenit, qui nunc *Bizan*, olim Bethsamis, ut in primo Regum legitur, appellatus est. Hunc quoque locum sibi ille aggere valde præmuniens, cuncta municipia cunctasque urbes per circuitum prædando, vel mercatoribus sive venditoribus viam tollendo, atrociter arcebat. Per quem etiam locum urbs Cayphas munitissima multis plagis ab eo afflicta, ad ultimum, quamvis muris turribusque sæpiebatur, tamen obsidetur: multisque balearibus tormentis obruta, per funes & scalas immissis militibus capitur.

CXXXV. His diebus Boamundus, & Baldoynus Gottifredi Regis frater, de quo supra dictum est, votum eundi Jerusalem complere cupientes, cum non parva militum manu iter arripiunt. Qui dum per vallem Camelæ & Damasci viciniam, necnon per Cæsaream Philippi incederent, mirabile dictu, per medios hostes, qui circumquaque exploraturi discurrebant, liberi transierunt. Erat autem quadragesimalis jejunii tempus. Qui cum Jerusalem properassent, gaudia ibi paschalia cum rege Gottifredo celebrarunt. Quo videlicet tempore Daybertus Pisanorum episcopus, vir in litteris potentissimus atque eloquentissimus, qui in multis navibus Joppem aggressus fuerat, eodem Boamundo juvante in Patriarchatum Jerusalem sublimatur. Arnulfus autem, magnæ indolis vir, quamquam dignitatis hujus electione donatus fuerat, tamen libentissime annuit, sperans Christianitatem ibi magis in illo, quam in se profuturam. Ordinantur ibi quatuor Episcopi, scilicet Roggerius Tharsi, Mamystæ Bartholomæus, Bernardus Artasii, Benedictus Edessæ, qui cum Boamundo, & Baldoyno in presbyteratus officio positi venerant. Expleta itaque sollemnitate paschali, Boamundus cum tribus suis patribus revertitur, reddens singulis civitatibus Præsules suos. Baldoynus quoque cum suo archiepiscopo Benedicto Edessam, cujus ipse Comitatum tenebat, rediit.

Anno 1100.

CXXXVI. Nec mora Boamundus ipse, cum audisset à relatoribus, urbem Meletaniam Turcorum armis circumdatam esse, quæ decem dierum itinere aut plus ab Antiochia distabat; coacto in unum exercitu, ad liberandum eam ire conatur. Verùm Turci cognoscentes illum jam in proximo adesse, obsidionem ex industria dimittentes, ut eorum est consuetudo, recesserunt. Magis enim ipsi ad tempus vel horam terga vertendo, quam accedendo prævalent. Nam & fugiendo

ſpicula eiciunt, ſe ſeque inſequentes taliter vulnerant. Boamundus ergo cum civitati appropinquans Turcorum aciem non reperiſſet, conſultum eſt ſibi à ſuis, quatinus urbem ingreſſus paululum ibi prius requieſceret; ac ſic poſtea quiete refotis viribus ſuis, contra Turcos ad bellandum exiret. Qui non credidit eorum conſiliis, ſed ex ſtulta audacia immoderanter præſumens, Abſit, inquit, ut Boamundus quod numquam feciſſe meminit, modo facturus ſit. Hoc enim faciunt vulpes, quæ mox ubi latrantes canes audierint, latebras quærentes abſconduntur. Jvit igitur poſt Turcos: eoſque inveniens, cum eis prœlium, quod utinam numquam iniſſet, mox inchoavit. Cumque hi, & illi ſimul prœliarentur; Boamundus retinetur, ligatur, Machumicolis magnum gaudium, væ miſerabile Chriſtianis facturus. Qui deinde in Romaniam ad Aniſmam Regem vinculis mancipandus perducitur: de cujus poſt captione Anthiochia miſera facta ita manebat, ut non eſſet qui adjuvaret eam, neque conſolaretur.

CXXXVI. Sequitur e veſtigio miſerrimus caſus, quo Jeruſalem non minori luctu affligebatur. Nam Gottifredus, Rex optimus & timens Deum, capto mox Boamundo ex hac luce migravit. Erat jam annus unus evolutus ex quo regnare cœperat, cum ad obitum perveniſſet. Qui tamen antequam præſenti luce caruiſſet, dum corporis infirmitate teneretur, ad ſe Patriarcham Daybertum atque Arnulfum, ceteroſque accerſiri jubet. quibus ille: Ecce, inquit, viam univerſæ terræ ingredior. Modo ergo me adhuc vivente conſilium inter vos habeatur, & quis vice mei in Jeruſalem regnare debeat prævideatur. At illi reſpondentes, Nos, inquiunt, magis hoc in tua providentia ponimus, & quem nobis ad hoc ipſum elegeris, ei proculdubio ſubdemur. At ille: Si, inquit, in mea diſpoſitione ſtatuitur, Balduinum fratrem meum ad hoc culmen ſuſcipiendum idoneum judico. At illi Balduinum audientes, continuo unanimiter conſentiunt, laudant, eique jurejurando fidelitate firmata ſubduntur: quoniam illum virum liberalem pecuniæ, ſtudioſum militiæ, affatu humilem, magnanimitate ſublimem cognoverant. Hæc quippe omnia natura ipſa, ut ita dicamus, in eo manu propria exſculpſerat. Erat enim ille, ſicut ſuperius dictum eſt, in Rages, quæ & Edeſſa dicitur, Dux conſtitutus, ibique tunc morabatur.

CXXXVIII. Interea caſu accidente Tancredus ſolito more prædatum iverat. Qui denique comperiens Regem obiiſſe

iisse, nesciens, quod Balduinus in regnum electus fuisset, Jerusalem reversus est. Qui antequam portæ civitatis appropinquasset, ea sibi continuo clauditur, nec valuit ingredi. At ille ammirans dixit: Quid sibi vult quod porta mihi feratur? commisi ergo aliquid propter quod intrare non debeam? Mox ergo sibi responsum est, quod non ob aliud aditus ei negatus est, nisi quia Balduinum elegerant, eique fidelitatem jurejurando firmatam fecerant. Nunc ergo si tibi intrare placuerit, securitatem prius sacramento roboratam Baldoyno, cui omnes juravimus, facias. Alioquin civitatis hujus introitum non obtinebis. At ille indignans potius intrare neglexit, quam Baldoyno sacramento subiceretur. Quod utique non casu, sed divina voluntate hoc actum esse cernitur. Nam statim illis pro Baldoyno mittentibus, ecce Antiocheni proceres ad Tancredum miserunt, dicentes: Veni ad nos properanter, quoniam nostro domino Boamundo capto, consilio tuo, quid super hoc agere debeamus, perfrui cupimus. quo audito ille tristis effectus iter arripuit. Qui cum aliquantum itineris spatium peregisset, ecce Baldoynus veniebat; vidensque Tancredum mox ab eo divertit, qui Jerusalem ut missum fuerat festinabat. At ille diversionem ejus vilipendens, nec paulum substitit, sed iter, ac si eum non vidisset, incessanter agebat. Ita quidem tanti proceres alterutrum transierunt, ut nec unus cum altero, simultate pristina recordata, vel modicum loqueretur.

CXXXIX. Tancredus itaque cum Antiochiam pervenisset, portæ mox illi clauduntur. Qui cum accedens intrare nequisset, ammirans valde, ait: Cur ergo vocatus accessi, si portæ mihi ferari debuerunt? At illi de intus responderunt dicentes: Non ob aliud civitatem clausimus, quia volumus ut prius te Boamundo fidelem jurejurando exhibeas, sicque postea ingrediaris. Quod cum fecisset, ingressus urbem, omnibus volentibus Antiochia ei ad custodiendum e fidelitate Boamundi traditur, quousque ipse à captione libertatis redire[illegible]. Balduinus vero Jerusolymam veniens, in ea mox consensu ac voluntate omnium, sicut jam ab ipsis conjuratum fuisse vivente Gottifredo præscribitur, Rex constituitur, cunctis hostibus undique magnum timorem incutiens. Verum Boamundus tribus annis vinculis tentus, tandem vix centum milibus michaletorum, quos Antiochia pro eo dedit, redemptus, liber regreditur, urbemque suam Tancredo fideliter cedente recepit.

CXL. Sed quia Boamundi acta, quæ nunc usque gessit, recoluimus, debemus & ipsius finem qualiter habitus sit vel summatim referare. Itaque non multo post Boamundus reminiscitur votum, quod Deo, & beato Leonardo, dum in vinculis teneretur, voverat: videlicet, ut si Deus per merita & intercessiones ejusdem Confessoris eum de captione illa eriperet, ipse in Galliam ad ecclesiam ipsius, qua corpus ejus quiescebat, proficisceretur, oblaturus ei bolas argenteas ad instar earum editas, quibus vinctus fuerat. Ex cujus scilicet itineris occasione, & ipse gentium nonnullos Gallicanarum incitaret, quatinus secum trans mare pergentes, contra gentiles & Imperatorem Alexium, quibus tunc incessanter infestabantur, pugnaturi essent. Accersitis itaque Tancredo ceterisque proceribus, aperuit illis desiderium quod animo ejus insidebat: sicque Tancredo principatum Antiochenum eo tenore sub jurejurando commisit, ut aut sibi redeunti, aut heredi ejus, quem de conjuge legitima habiturus esset, ejusdem principatus civitatis restitueretur. Sumpto itaque Boamundus Dayberto patriarcha Jerusolymitano, cujus superius mentio habita est, mare ingressus est: sicque in conspectu classis, quam isdem Imperator contra ipsum suosque pugnaturam direxerat propter Laodiciam, aliasque urbes, quas sibi Tancredus, dum in vinculis Boamundus ipse haberetur, abstulerat, decem liburnis, tribusque aliis ratibus, quæ vulgo sandaliæ vocantur, advectus, Barim reversus est. Qui dum postea in Gallias iter ageret, à pluribus urbibus per Italiam cum processione & laudibus, tamquam verus miles martyrque Christi, prædicante illum eodem Patriarcha, viro facundissimo, suscipiebatur. Sed & omnes, per quoscumque transiturus esset, ac si ipsum Christum essent visuri, certatim illum intueri inhiabant. Cum ergo Romam petiisset, dimisso, nescimus qua causa, Dayberto patriarcha, ex præcepto Paschalis Papæ secundi, qui tunc Romanam regebat ecclesiam, adhibitus est vir vitæ venerabilis atque eloquentissimus Bruno Signiensis episcopus, cujus ipse in tam longo itinere prudentia, consiliisque fultus cuncta bene esset facturus. Qui dein veniens, ut proposuerat, ad monasterium sancti Leonardi Confessoris, votum suum perfecit, videlicet supra memoratas bolas, aliaque ibi præclara munera offerens.

CXLI. Sed inde pergens in Franciam, filiam Philippi regis

Francorum duxit uxorem, ſollicitans etiam omnes, quatinus veris redeunte tempore pro divino amore trans mare ſecum abirent, gentilium multitudinem obpugnaturi. Facta itaque in ultramontanis regionibus tanta incitatione, cum conjuge ſua, quam acceperat, centum equitibus comitatus Barim regreditur.

CXLII. Quibus quidem ad conſtitutum terminum venientibus, non modica ad eum peditum, equitumque multitudo confluxit, quos Boamundus ſecum poſtea ducens transfretavit, veniensque ſuper Durachii urbem, illam obſedit. Imperator vero Alexius audiens Boamundum ſuper ſe irruiſſe, miſſis nunciis ab eo inquirit, cur contra ſe bellum iniſſet. Qui reſpondens dicebat, quod bellum ideo contra illum ageretur, quoniam jusjurandum, quod olim ſibi aliiſque Principibus de ſecuritate fecerat, ab eo violatum fuerat, cunctiſque Jeruſalem petere deſiderantibus contrarius exſtiterat. Quibus auditis Imperator promiſit ei ſub jurejurando cuncta emendaturum. quod videlicet jusjurandum & alii nonnulli de ſuis majores ſecum pariter eſſent acturi. Unde etiam poſtulabat eum, ut ad quemdam locum ad hoc aptum ambo convenirent, atque ſecuritate alterutrum renovata inter ſe, & illum, & cunctos Jeruſolymipetas, præſentes & futuros, pax perpetua conſervaretur. Placuit itaque hoc Boamundo. Convenientes ergo utrique ad locum condictum, fœderis pactum ſecundum quod præordinatum fuerat, conſtituentes, ſacramentis interpoſitis, illud confirmaverunt. Quin etiam Imperator Boamundum in filium ſibi adoptans, quam plurima magnificaque ei munera ad ultimum contulit. His ita peractis Boamundus Barim revertitur, Græciam vel Antiochiam ulterius non reviſurus. Alii autem, qui cum eo iverunt, pars, qui poterant, Jeruſalem ad ſepulcrum Domini oraturi eunt: pars vero ſumptus non habentes, eo quod diu pro Dyrachio obſidendo retenti fuerant, in Galliis redire compelluntur. Denique ei nati ſunt duo filii, quorum primo defuncto alter ſuperfuit, cui ab eo impoſitum eſt nomen ſuum Boamundum. Nec multo poſt languore correptus obiit: cujus corpus Canuſium delatum, in eccleſia ſancti Sabini honorifice ſepultum eſt. Tancredus autem in fidelitate filii Boamundi Antiochiam ſervans, poſt multos agones plurimaſque victorias, atque oppidorum, urbiumque multarum aggreſſiones, quæ nimia ſunt ad memorandum, ex hac luce

subtractus est, Antiochiam Roggerio, filio Riccardi, nepoti suo, sub eadem fidelitate, quam ipse servaverat filio Boamundi, relinquens. Puer autem Boamundus, cum adolevisset, venissetque ad ætatem illam, qua principatum Antiochenum regere posset, Antiochiam mare transiens perrexit. qui ex successione paterna Princeps in eadem urbe mox constituitur. Deinde cum patris strenuitatem contra gentiles dimicans imitari cœpisset, secundum prodigium, quod superius dictum est, cito vitam finivit. Ceterum Baldoynus regno Jerusolymitano voluntate omnium, sicut jam prædictum est, accepto, quomodo in eo se egerit, vel quot prœlia vicerit, seu quot urbes invaserit, quantas virtutesque alias exercuerit, quoniam proprio indigent volumine, prætermittere cogimur. Scripta sunt autem ista tantum ad excitationem fidelium futurorum, & ad laudem Domini nostri Jesu-Christi, qui tantam suis victoriam præstitit, cui est honor & gloria in sæcula sæculorum, amen.

OBSERVATIO.

Ad levandum studiosorum laborem, quoddam operæ pretium visum est observare singularia loca præcipua, quæ in superiore historia referuntur, atque in primo auctore, quem inter Gesta Dei per Francos editum diximus, desiderantur. Initium historiæ a pag. 131 *ad* 139 *deest apud illum Epitomatorem. Item quæ num.* XXXV, XXXVII, XLV, XLVI, XLVII, *&* LI. *Quædam item ex num.* LII *sub finem. Ad hæc integræ sectiones* LV, LVI, LVII, LX *&* LXI. *Nonnulla insuper ex num.* LXIII *sub finem, & ex num.* LXVI *&* LXVII, LXXXIV, LXXXVIII *&* XCIII. *Præter ea totum deest a num.* XCIX *usque ad finem: ubi de Ierosolymitana expugnatione multa scitu digna, quæ fere aliis intacta sunt, commemorantur. Denique nomina propria Epitomator nonnumquam omittit, ut num* LXXXVI *&* XCVI. *In ceteris crebræ omißiones: variæ item lectiones permultæ, quas retinere maluimus quam corrigere, sicubi nostri exemplaris lectio dubia erat, ut ejus rei potestas esset penes studiosum lectorem. Neque illud silendum, quod Auctor noster scribit tum de Episcopis Remensi, Belvacensi, & Tarentino, tum de VVillelmo eremita. Quippe num.* C *&* CII *superiores tres Episcopos ait in illa expeditione versatos fuisse. Qui fuerint illi Remensis atque Belvacensis antistites, alibi non legimus. Suspicamur Remensem Pontificem, cujus hic mentio, esse Manassen eo nomine primum, qui, teste Guiberto,* huc illuc-

que oberrans, sine communione postremo defungitur: *Rogerium vero Belvacensem illum episcopum, qui Synodo Claromontanæ pro sacra illa expeditione interfuit. Porro Willelmus eremita, de quo num.* XCIX *& deinceps agitur, haud dubie occasionem dedit iter Ierosolymitanum assequendi Guillelmo Aquitaniæ Duci, ut in ejus actis apud Bollandum. Hæc satis in specimen de promissa historia, cujus stilus primigenium auctorem sapit; atque inde major ei conciliatur auctoritas.*

His succedet primo loco Stephani Comitis Carnotensis epistola ad Adelam uxorem suam, superius a nobis promissa ex codice Christinæ reginæ: deinde quædam epistolæ formatæ, quas nobis pro sua benevolentia concessit cum multo honore nominandus Leander Colloredus, tunc Oratorii Romani presbyter, nuper a sanctissimo Pontifice Innocentio XI *purpura cardinalitia ornatus. Subsequetur ex ejusdem Oratorii Bibliotheca Synodus Verulanensis sub Paschale secundo, & Læto Verulanensi episcopo, de quo vide sis Italiæ sacræ tomum* I. *col.* * 292.

EPISTOLA STEPHANI COMITIS Carnotensis ad Adelam uxorem suam, scripta ex castris obsidionis Nicænæ.

STephanus Comes A. Comitissæ, dulcissimæ amicæ, uxori suæ, quidquid mens sua melius aut benignius cogitare potest. Notum sit dilectioni vestræ, Romam me cum omni honore omnique corporea sospitate iter beatum tenere. Vitæ meæ ac peregrinationis seriem à Constantinopoli litteratorie tibi mandare curavi: sed ne legato illi aliquod infortunium contigerit, tibi has rescribo litteras. Ad urbem Constantinopolim cum ingenti gaudio Dei gratia perveni. Imperator vero digne & honestissime, & quasi filium suum me diligentissime suscepit, & amplissimis ac pretiosissimis donis dotavit, & in toto Dei exercitu non est Dux, neque Comes, neque aliqua potens persona, cui magis credat vel faveat quam mihi. Vere, mihi dilecta, ejus imperialis dignitas me persæpe monuit & monet, ut unum ex filiis nostris ei commendemus: ipse vero ei tantum tamque præclarum honorem se ei attributurum promisit, quod nostro minime invidebit. In veritate tibi dico, hodie talis vivens homo non est sub cælo. Ipse enim

omnes Principes noſtros largiſſime ditat, milites cunctos donis relevat, pauperes omnes dapibus recreat.

Prope Nicæam civitatem eſt caſtrum, nomine *Civitot*, juxta quod maris currit brachium, per quod naves propriæ Imperatoris die noctuque uſque Conſtantinopolim currunt, quæ inde pauperum cibos uſque ad caſtrum ferunt; qui eis innumeris quotidie diſtribuuntur. Noſtris quoque temporibus, ut nobis videtur, non fuit princeps univerſa morum honeſtate adeo præclarus. Pater, mi dilecta, tuus multa & magna tradidit, ſed ad hunc pæne nihil fuit. Hæc parva de eo tibi ſcribere dilexi, ut paululum quis eſſet cognoſceres.

Poſt dies vero decem, per quos me ſecum venerabiliſſime habuit, ab eo quaſi à patre diſceſſi. Ipſe vero mihi naves præcepit præparari, per quas tranquillum maris brachium, quod eamdem circumdat urbem, citiſſime tranſivi. Quidam illud Conſtantinopolitanum maris brachium ſævum ac periculoſum dicebant. quod falſum eſt. nam in eo, pluſquam in Marna & Sequana, minime dubitandum eſt.

Inde ad aliud, quod ſancti Georgii brachium dicitur. Illud quidem, quia navium copiam reperire minime potuimus, aſcenſu ſuperavimus. Ad Nicomediam urbem deſolatam à Turcis, in qua beatus martyr Pantaleon pro Chriſto paſſus eſt, ubi prædictum maris brachium caput & finem habet, iter noſtrum direximus. Deinde ad maximam urbem Nicæam, Deum benedicentes cucurrimus. Nicæam autem, mi dilecta, pluſquam trecentæ altæ turres cum muris mirificis claudunt. Turcos in ea audaces propugnatores invenimus: ubi infinitum Dei exercitum per quatuor ſeptimanas cum Nicænis mortiferum conflictum habere reperimus. Solimannus Turcorum princeps, paulo antequam nos ad exercitum veniremus, cum magno exercitu in noſtros, paratus ad bellum, ſubito irruerat, æſtimans ſe quodam impetu poſſe irrumpere in urbem, ut ſubveniret ſuis. quæ prava intentio aliter, quam putavit, Dei miſericordia evenit. Noſtri autem velociſſime parati, Turcos animis ferocibus receperunt: qui ſtatim vertentes terga, ſe in fugam omnes dederunt. Noſtri eos acerrime inſequentes, multos de eis interfecerunt, & per magnum ſpatium terræ vulnerando, occidendo eos fugarunt: & niſi eſſent ardui montes noſtris innoti, eadem die in magnum & in inmedicabile damnum corruiſſent. De noſtris omnibus nemo ta-

men periit : sed postea noster communis magnus exercitus multos acerrimosque congressus exercuit : cum balistis & arcubus multos ex Turcis, etiam de majoribus, interfecit. De nostris quidam occisi sunt, sed vere non multi : nominativus Miles nullus, nisi Flandrensis Balduinus Comes de *Ganz*.

Videntes igitur Deo digni Principes nostri Nicæam adeo, ut diximus, terrigeratam, armis tantum non posse superari; ligneas altissimas turres cum propugnaculis & diversis instrumentis grandi labore construxere. Quod Turci aspicientes, timore subacti, urbem Imperatori per nuntios reddiderunt, ea conditione, ut nudos de civitate eis liceret per conductum exire, & vivi in Imperatoris vinculis haberentur. Quod audiens venerabilis Imperator, ad nos usque prope pervenit : in suam autem Nicæam civitatem intrare minime audens, ne eum infinita turba populorum, quem tamquam patrem pium venerabantur, exultando opprimeret.

In marina quadam insula prope nos secessit : ad quam omnes Principes nostri, præter me & Comitem sancti Ægidii, cucurrerunt, ut cum eo de tanta victoria congratularentur. quos omnes nimio, ut debuit, affectu recepit. Et quia ne casu superveniret civitati & exercitui nostro inimicissima Turcorum turba, me remansisse apud urbem gavisus est valde : altius vero atque levius quod tunc remansi, ipse recepit quasi aureum montem ex prædis factis. In eadem qua manebat insula magnus Imperator de spoliis Nicææ urbis sic ordinavit pretiosiora, ut scilicet aurum, gemmas, argentum, pallia, equos, & hujusmodi, milites habeant : omnia vero victualia peditibus distribuantur : Principes cunctos de propriis thesauris suis se ditaturum disposuit.

Sic, ut prædiximus, Deo triumphante reddita est maxima Nicæa XIII. Kal. Julii. Legitur in primitiva Ecclesia, sanctos Patres apud Nicæam sanctam Synodum celebrasse, & ibi Arriana hæresi destructa, sanctæ Trinitatis fidem Spiritu-sancto ducente eos confirmasse : & quæ peccatis pastorum exigentibus facta fuerat magistra erroris, nunc Deo propitiante per peccatores servos suos facta est discipula veritatis. Dico tibi, mi dilecta, quia de sæpe dicta Nicæa usque Jerusalem per quinque septimanas perveniemus, nisi Antiochia obstiterit nobis. Valete.

EPISTOLÆ FORMATÆ.

I.

IN nomine Patris, & Filii, & Spiritus-ſancti, reverendiſſimo, omnique ſacra veneratione colendo patri Andreæ ſanctæ Mediolanenſis eccleſiæ archiepiſcopo, Regembertus ſanctæ Vercellenſis eccleſiæ humilis epiſcopus, præſentem & æternam in Domino felicitatem. Quia ſacris apicibus noſtris Vvalfredus eccleſiæ noſtræ ſubdiaconus vobis conſacrandus eccleſiæ Hyporedienſis ad votum cleri & populi præſul expetitur: nefas à nobis aliquid ſanctis petitionibus denegari exiſtimantes, juxta morem & reverentiam canonicæ diffinitionis uſque ad gradum ſubdiaconi noſtrorum prædeceſſorum ſollicitudine promotum, paternitati veſtræ ad epiſcopalem cathedram Domino amminiculante concedimus promovendum. Ne ergo de ipſius tranſacta converſatione, ſive præſenti conceſſione quippiam almitati veſtræ neceſſe ſit ambigere; præſentibus humilitatis noſtræ litteris eum proſecuti ſumus, quibus illum in ſacroſancta religione, in quantum audivimus, & cognovimus, atque humana fragilitas exiſtimare ſufficit, hactenus converſatum fuiſſe teſtificamur, eumque ad id miniſterium peragendum ſatis profitemur idoneum. De cujus etiam commendatione ut omnis ambiguitas abſtergatur, græca elementa cum proprii ſubputatione numeri dignum duximus inſerenda, Patris ſcilicet & Filii, & Spiritus-ſancti primas; Petri Apoſtoli primam litteram, nominis quoque noſtri primam, veſtri ſecundam, fratris proficiſcentis tertiam, civitatis noſtræ quartam: quarum numerus in ſumma ductus ipſis habetur litteris conſequenter adjunctus. Sed & numerum præſentis Indictionis eidem ſubputationi, ſicut ratio dictat, credimus adjiciendum. Addimus præterea nonagenarium & nonum numeros, quibus Divini figura jurisjurandi ſine dubio patenter exprimitur. Datum ill. anno incarnationis Domini noſtri Jeſu-Chriſti illo, indictione illa.

Circ. ann. 914.

II.

Virtutum omnium privilegio fulgoranti domno ill. Papienſis eccleſiæ venerando epiſcopo, Radaldus, quamvis indignus Aquilegenſis cathedræ humilis patriarcha, æternæ felicitatis gaudium, & præſentis vitæ obſequia. Dum fratrum neceſſitatibus

necessitatibus ac dignis petitionibus quispiam suffragari studet, proculdubio divini complet mandata præcepti. Quisque tamen tanto acutius subjectorum curam gerere debet, quanto se honoris culmine eminere cognoscit, atque in moderamine & institutis sanctarum ecclesiarum, non solum sua, sed etiam ceterorum religiosorum fratrum consulta petere. Proinde vos latere nolumus, Tridentinum clerum & plebem proprio manere privatam pastore, bonæ memoriæ ill. confratre nostro Episcopo ab luce sublato. Nos autem sanctorum Patrum instituta sectantes, collegium ipsius ecclesiæ cribro canonicæ inquisitionis excussimus, si forte aliquis huic idoneus officio reperiri valeret. quod non invenientes, petitorias litteras paternitati vestræ mittere decrevimus, quo nobis ex gremio vestræ ecclesiæ ill. sacerdotem ad hujus honoris infulas promovendum mittere non differatis: quem non solum relatu aliorum, sed collatione propria cognoscimus morum probitate pollentem, litteratoria doctrina expolitum, sed etiam cunctarum virtutum culmine renitentem: quem ad votum cleri & populi instanter poscimus consecrandum.

III.

Sagacitatis amplitudine sublimato domno O. superno nutu sanctæ L. E. præsuli eximio. D. sanctæ N. E. Æquum nos vestris parere mandatis, penitusque obedire præceptis. Nam vestræ paternitatis animus nostris alimentis educatus à cunabulis, in robur evaserat viriliter habitudinis. Vestræ igitur largifluæ bonitatis devotissimæ reminiscentes. ill. subd. vestræ diocesis, pro quo nobis preces dirigere studuistis, libentissimè vestræ dilectioni more canonico subjicimus, atque ad ejus securitatem has nostræ humilitatis commendaticias conscribi jussimus, ei dantes in mandatis, quatenus vestro Pontificatui in omnibus negotiis animo subjectus existat, veluti nostro hactenus: in subdiaconatus vero officii ministerio, quo nunc nititur, in vestra diocesi militare annuimus. Cumque ad diaconatus, vel presbyteratus honorem eum vobis provehere libuerit, hac nostra auctoritate proculdubio collata promovendi eum vobis sit facultas. Si quid vero, quod non credimus, adversus eum emerserit querimoniæ, vestri Pontificatus sententia diffiniatur. Ut igitur nullius interpellationis obscurationisve nebula hæc nostra promulgatio fuscata censeatur, secundum statuta sanctorum Patrum græca elementa cum suis

ſubputationibus ſubter adnotari, & ſigillo noſtri patroni juſſimus inſigniri. IV.

In nomine Π. & Y. & A. Confeſſor fidei ſuæ Π. apoſtoli, Epiſcoporum A. confratri & coepiſcopo ſalutem æternam. Præſentem apicum latorem Θ. noveritis expetiſſe parvitatem noſtram, quemadmodum ex noſtra auctoritate, & abſque ulla inquietudine ſucceſſorum in civitate ſedis noſtræ A. vobis eum recipere, ſacrumque ſuſcipere ordinem a vobis, & ei vobiſcum perſeverare liceat: quia apud nos educatus eſt, comamque capitis in noſtra parochia totondit, atque ibidem Deo ſe ſerviturum delegavit. Sed nunc rationabili, immo inevitabili neceſſitate cogente, ut certum per auctoritatem harum litterarum agimus, ſecundum inſtituta ſanctorum Patrum facerem. . . . . Quia igitur adhibita conſideratione non incongruum viſum eſt ei adſenſum præbere, hanc formatam ei ſcribere juſſimus, Indictionis continentem numerum. V.

In nomine Patris Π. & Filii Y. & Spiritus-ſancti A. ſacratiſſimo ſanctæ Mediolanenſis eccleſiæ Archipræſuli, Amelricus divino reſpectu Taurinenſis epiſcopatus Pontifex, debitæ venerationis devotum in Chriſto famulatum. Sollertiam veſtram nulla volumus ambiguitate detineri, quin paratiſſimi continue inveniamur obſequi vobis in omnibus, quæ & poſſibilitas ſubminiſtrat, & eccleſiaſtica cenſura monendo confirmat. Concedimus igitur eccleſiæ veſtræ Ingonem, quem petitis, noſtri Epiſcopatus miniſtrum, ita ut ea lege Archiepiſcopatui veſtro ſubdatur, qua Epiſcopatui noſtro ſubdi videbatur: ſicque vobis liceat promovere, veluti ſi haberet tonſuram veſtræ eccleſiæ. Hanc denique conceſſionem, quam ſacri canones formatam appellant, ſecundum inſtituta ſanctorum Patrum, ita ordinare ſtuduimus, ut in principio prima elementa de nomine Patris, & Filii, & Spiritus-ſancti poneremus.

SYNODUS VERULANENSIS
In cauſa Grimaldi Archicanonici.

ANno Dominicæ Incarnationis MCXI. domino Papa Paſchale II. præſidente, domino Grimaldo, ſancti Paterniani Archicanonico, fidem & obedientiam ſuæ matri eccleſiæ, ſuoque Epiſcopo pro privilegio accepto ſpiritu ſuperbiæ

commoto negante; Episcopo vero bis terque domino Papæ proclamante : ipse autem præcepit, quatenus eum, ut clericum suum, ad se revocaret : sin autem obedire renueret, excommunicationis gladio eum percuteret : asserens se eum pro excommunicato habere, si ab Episcopo excommunicatus foret. His aliisque causis præcepto domini Papæ congregata est Synodus apud Berulas sub domino pontifice LÆTO, consedentibus cum eo jussu domini Papæ domino GREGORIO Cardinale sanctorum Apostolorum, & OGDONE Anagnino præsule, necnon domino AUGUSTINO Ferentinate episcopo. In qua denique Synodo prædictus Grimaldus Archicanonicus vocatus, coram prædictis Patribus & sancto conventu confessus est se peccasse, & contra matrem suam ecclesiam de interdicta obedientia fecisse. Unde præfati Patres decreverunt, ut omne episcopale jus suæ matri ecclesiæ, & debitam obedientiam suo Episcopo ulterius non negaret. Quod si negaret; Episcopus, sicut dominus Papa præceperat, libere suum officium faceret. Quapropter præsidentibus prædictis Patribus & toto conventu, fidem & obedientiam, sicut sui prædecessores fecerunt, ecclesiæ sancti Andreæ, suoque Episcopo deinceps se debere spopondit. Placuit hoc prædictis Patribus & sancto conventui : assensum præbuit Episcopus & clerus ejus.

GRÆCORUM CONFESSIO

De verbis consecrationis & transsubstantiatione, A BESSARIONE *exposita in Concilio Florentino.*

DIe Dominica, quinta Julii M CCCC XXXVIIII. in generali Congregatione, præsidente in eadem sanctissimo domino nostro domino Eugenio, divina providentia Papa quarto, præsentibus reverendissimis, reverendisque Patribus & dominis sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus, Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, Doctoribus, & Magistris, tam Latinis, quam Græcis, reverendus Pater dominus Archiepiscopus Nicænus, suo ac aliorum Patrum Ecclesiam orientalem repræsentantium nomine, publice, alta & intelligibili voce exposuit in hæc verba, vel eis in effectu similia. Beatissime Pater, vosque reverendissimi Patres & domini hic præsentes. Quoniam in præcedentibus congregationibus nostris

inter alias differentias nostras ortum est dubium de consecratione sacratissimi Sacramenti Eucharistiæ; & aliqui suspicati sunt, nos & ecclesiam nostram non credere illud pretiosissimum Sacramentum per verba Salvatoris Domini nostri JESU-CHRISTI confici; propter hanc causam assumus coram vestra beatitudine, omnibusque aliis hic astantibus, qui pro parte sanctæ Romanæ ecclesiæ sunt, ad certificandum vestram beatitudinem & alios Patres & dominos hic præsentes de hac dubitatione, & dicimus breviter: Nos usos fuisse Scripturis & sententiis sanctorum Patrum, cognoscentes & animadvertentes fragilitatem humani sensus, volumus adhærere sententiis sanctorum Patrum & rationibus, spretis humanis inventis; qua quidem de re, Pater beatissime, cum in omnibus aliis auctoritatibus Patrum sanctorum usi sumus, etiam his in præsenti dubitatione utimur. Et quoniam ab omnibus sanctis Doctoribus Ecclesiæ, præsertim ab illo beatissimo Joanne Chrysostomo, qui nobis notissimus est, audimus verba Dominica esse illa, quæ mutant & transsubstantiant panem & vinum in corpus verum Christi & sanguinem; & quod illa verba divina Salvatoris omnem virtutem transsubstantiationis habent; nos ipsum sanctissimum Doctorem, & illius sententiam sequimur de necessitate. De hac quæstione breviter diximus & sufficienter, & vestram beatitudinem de nostra intentione certam reddimus. ARNOLDUS NOTARIUS.

Ego Nicolaus Sagudineus Euripontinus, omnium suprascriptorum verborum interpres, & de græco in latinum traductor, fateor omnia sic ad litteram per prædictum dominum Nicænum, modo ut supra, græce dicta fuisse, & a me fideliter in latinum conversa. In cujus rei testimonium & fidejussionem requisitus hic manu propria scripsi, & in hanc redegi formam. Florentiæ, die XXVII. mensis Augusti, anno Dominicæ Nativitatis M CCCC XXXVIIII. ARNOLDUS NOTARIUS.

Quod & ego Bartholomæus Johannes de Lyd, clericus Leodiensis diocesis, publicus apostolica & imperiali auctoritatibus ac sacri Florentini ycumenici Concilii Notarius, quia prædictorum verborum prolationi, expositioni, confessioni, omnibusque aliis & singulis præmissis una cum præfatis reverendissimis, reverendisque Patribus & connotario infra scripto interfui, eaque sic fieri vidi & audivi; idcirco hoc præsens publicum instrumentum per præfatum interpretem

fideliter de græco in latinum traductum subscripsi, signoque & nomine meis solitis & consuetis signavi rogatus & requisitus in testimonium præmissorum.

Et ego Arnoldus Liudolphi de *Bevervoych*, clericus Trajectensis diocesis, publicus apostolica & imperiali auctoritatibus Notarius, quia verborum prædictorum prolationi & confessioni, omnibusque aliis præmissis, dum, sicut præmittitur, per reverendissimum Patrem dictum Archiepiscopum Nicænum agerentur, proponerentur, & fierent, una cum reverendissimis, reverendisque Patribus & dominis præfatis ac connotario meo suprascripto præsens interfui, eaque sic fieri vidi & audivi; ideo hoc præsens publicum instrumentum, per interpretem hujus sacri ycumenici Concilii subscriptum, una cum dicto connotario subscripsi, & in hanc publicam formam redegi, signo & nomine meis solitis & consuetis signavi rogatus & requisitus in fidem & testimonium præmissorum.

Ego Julianus, tituli sanctæ Sabinæ presbyter Cardinalis, sancti Angeli vulgariter nuncupatus, præsens fui omnibus prædictis; & recognosco litteram scriptam manu præfati Nicolai Sagudinei, communis interpretis Latinorum & Græcorum: & ad perpetuam rei memoriam propria manu subscripsi.

OBSERVATIONES.

Præmissæ versionis autographum in thesauro serenissimi Magni Hetruriæ Ducis asservatur, cum authenticis litteris unionis, Latinos inter atque Græcos factæ in Concilio Florentino. Hanc versionem cum legissemus, illust. Antonium Magliabecum, quocum tunc eramus, rogavimus, ut ejus nobis copiam fieri pro sua in nos humanitate curaret. Id quod diligentissime præstitit, adhibito viro clarissimo Gastruzzio, qui illud ipsum autographum peritissime imitatus est. Prædicta Græcorum Confessio non levis est momenti ad persuadendam Græcorum de Eucharistia fidem, de qua tot & tantæ controversiæ à Calvinistis nuper excitatæ sunt. Confessio hæc duas habet partes, nempe consecrationem verbis Christi Domini confici, non precibus illis, quæ post verba sacra fiunt à Græcis: atque his verbis panem & vinum in Christi corpus & sanguinem mutari & transsubstantiari. Etsi vero de priori assertione aliqua fuit concertatio inter Bessarionem Nicænum episcopum superioris formulæ præconem, interque Marcum Ephesinum; nulla tamen prorsus inter eos de posteriori disceptatio

agitata est. Id patet ex oratione Bessarionis tum Cardinalis de Eucharistia: quam oratione eamdem doctrinam, quæ in superiori Confessione proposita est, egregie tuetur adversus contra sentientes, in primis contra Marcum Ephesinum: cujus objecta, ex dictis Nicolai Cabasilæ desumta, refellit. Ex quibus manifeste intelligitur, in illa controversia nequaquam litem fuisse de transsubstantione, quam uterque pro indubitata Græcorum doctrina habebat, sed de verbis, quibus consecratio perficitur. Præmissa vero Græcorum Confessio, per Bessarionem in frequenti Concilio proposita, eo majoris est momenti, quod is illam comprobantibus aliis Græcis, uno forsan excepto Marco Ephesino, qui ejus perpetuus adversarius exstitit, in frequenti Concilio exposuit, cum nondum esset Cardinalis. Hujus porro Confessionis mentio fit in ipsis Concilii actis cap. IX. *paullo ante mortem Iosephi Patriarchæ: ubi utrumque, nimirum & verba consecrationis, & transsubstantiatio, disertis verbis adstruitur. Deinde post recitatam ejusdem mortem illud ipsum denuo repetitur. Ceterum quod attinet ad Patres græcos, maxime Chrysostomum, quorum sententiam sequi se in prædicta formula Græci per Bessarionem confitentur: eorum testimonia refert idem Bessarion in prælaudata oratione de Eucharistia. Chrysostomi loca citantur ex homilia* LXXXII *super Matthæum, ex* XXVII *super primam ad Corinthios, ex homilia de proditione traditoris, & Sacramentorum traditione.*

Conc. Lab. t. XIII. col. 491.

Haud scio an Nicolaus ille Sagudineus Euripontinus, qui superiorem Confessionem latine vertit, idem sit atque Nicolaus Euboïcus, de quo ita scribit Matthæus Palmerius in libro de Temporibus ad annum M CCCC XXXIX. Nicolaus Euboïcus, latinæ & græcæ linguæ atque elegantiæ princeps laudatissimus habetur: qui in frequenti Concilio medius assistens, multis & eruditis viris audientibus, me quoque teste vidente audienteque, disputantium verba atque sententias, tum græce, tum latine prolatas, mira celeritate ultro citroque in utramque linguam fidelissime & summo ornatu reddebat. *Ita ille, qui eodem in loco Ambrosium, Camaldulensis Ordinis abbatem generalem,* in Concilio *item* clarum *fuisse subjungit.*

Quæ sequuntur acta sanctorum Martyrum Nicandri & Marciani, ex veteri codice Vallicellano Romani Oratorii descripsimus. Eadem ad varios codices a se collata nobiscum communicavit eruditus Vaticanæ Bibliothecæ custos alter Laurentius de Zaccagnis, qui eadem acta græce exstare in Vaticano codice nobis asseruit.

ACTA SANCTORUM MARTYRUM
Nicandri & Marciani.

I. GLoriosa sanctorum martyrum NICANDRI & MARCIANI certamina, quæ adversus diabolum habuerunt, exponere properabo. Nam memorati viri inter armatos quidem hujus sæculi militantes armis veræ justitiæ communiti, totius hujus mundi gloria derelicta ad cælestem militiam Christi gratia se contulerunt. Statim igitur veluti nefaria perpetrantes in judicium deferuntur. Ad quos Præses MAXIMUS, cui hujuscemodi cura fuerat injuncta: Si non ignoratis, inquit, Nicander & Marciane, Imperatorum præcepta, quibus vos diis præcipiunt sacrificare, accedite, & imperata complete. Ad hæc Nicander, Volentibus, inquit, sacrificare hæc præceptio constituta est: nos verò Christiani sumus, & hujuscemodi præcepto teneri non possumus. Maximus dixit: Quare vel vestræ merita non accipitis dignitatis? Nicander dixit: Quia pecuniæ impiorum contagium sunt viris Deum colere institutis. Maximus dixit: Ture tantum deos Nicander honorato. Nicander dixit: Quomodo potest homo Christianus lapides & ligna colere, Deo relicto immortali, qui omnia fecit ex nihilo, quem colimus, qui & me, & omnes in eum sperantes poterit conservare?

II. Uxor verò sancti Nicandri, nomine DARIA, præsens virum proprium verbis hujuscemodi animabat, dicens: Cave, domine, ne id facias; cave domine, ne Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM neges. Intuere cælum, & in eo ipsum videbis, cui fidem & conscientiam servas. Ipse enim est tuus adjutor. Ad quam Maximus: Malum, inquit, caput mulieris, cur virum tuum mori festinas? Illa verò: Ut vivat, inquit, apud Deum, & numquam moriatur. Et Maximus: Non ita est, sed quia robustiori viro desideras copulari; ideo hunc hac vita citius privari festinas. Illa verò: Si suspicaris, inquit, me animo cogitare, atque id me esse facturam, primam me propter Christum occidito, si tamen id etiam de mulieribus tibi mandatum est. Tum Maximus: De mulieribus quidem hoc mihi minime est injunctum: neque enim faciam quod cupis. verumtamen eris in carcere.

III. Deducta illa in carcerem, Maximus ita cœpit ad Nicandrum: Noli ad verba tuæ uxoris attendere, neque alicujus hujusmodi persuasionem audire, ne cito luce priveris. sed, si vis, accipito intervallum, atque in eo deliberato, utrum melius sit vivere, an mori. Et ad eum Nicander: Spatium quod te daturum promittis, jam putato completum, ac me deliberasse cognosce, atque id in animum induxisse, ut nihil aliud cupiam præ salute. Præses vero sublata voce dicebat: Gratias Deo. Et Nicander una cum eo dicebat: Etiam gratias Deo. Putabat enim præses Christi Martyrem de hac vita atque hujuscemodi servanda salute dixisse; &, quod sacrificaturum eum putaret, nimium lætabatur. Itaque gaudens cum LEUCONE consiliario incedebat. Nicander verò factus in spiritu, cœpit Deo gratias agere, atque cum voce orare clarissima, ut à labe atque à temtatione hujus sæculi liberaretur. Quod cum Maximus cognovisset, ita dixit ad eum: Quomodo qui nunc vivere velle dixisti, nunc iterum desideras mori? Nicander dixit: Ego æternam vitam opto vivere, non hujus sæculi temporalem. & propterea in corpus meum tibi potestatem feci. Fac igitur quod vis: ego Christianus sum. Hinc præses ad MARCIANUM: Quid tu, inquit, Marciane? Marcianus dixit: Eadem quæ commilito meus etiam ego affirmo. Præses: Ergo simul etiam in carcerem ambo trudemini, pœnam sine dubio subituri.

IV. In carcerem verò missi, post viginti dies iterum ad præsidem adducuntur. Ad quos præses: Sufficit, inquit, vobis, Nicander & Marciane, tempus ad monendum, ut imperialibus statutis parere velitis. Ad quem Marcianus: Multitudo verborum tuorum neque nos à Fide faciet recedere, neque negare Deum. Præsentem enim eum videmus, & quo vocat cognoscimus. Noli ergo nos retinere. Hodie enim fides nostra in Christo completur. sed mitte nos cito, ut videamus Crucifixum, quem vos ore nefario maledicere non dubitatis, quem nos veneramur & colimus. Ad hæc præses: Ecce pro desiderio, inquit, vestro morti trademini. Tunc Marcianus: Per salutem tibi, inquit, petimus Imperatorum, ut nos citius mittas. nec enim suppliciorum formidine id te ut facias adjuramus, sed ut cito nostro desiderio potiamur. Tunc Maximus: Mihi non contradicitis, inquit. neque enim ego vos persequor, sed Imperatorum præcepta. unde alienus sum ac

mundu-

mundus à vestro sanguine. Si autem scitis vos bene ituros, gratulor vobis: vestrum desiderium compleatur. Hæc dicens sententiam in eos pronunciat capitalem. Sancti verò Christi Martyres, quasi una voce ac lingua, dixerunt: Pax tecum præses humane.

V. Ibant ergo gaudentes & benedicentes Deum. Et Nicandrum quidem sequebatur uxor ejus, ac PAPIANUS frater martyris PASICRATIS, filium Nicandri portans infantem, atque ei gratulans de salute: Marcianum verò sequebantur cognati, atque uxor ejus veste conscissa, quæ talia profundebat. Hæc, inquiens, sunt, Marciane, quæ tibi dicebam in carcere, id timens, atque id plorans. Væ miseræ mihi: non mihi respondes? miserator esto mei domine: aspice filium tuum dulcissimum: convertere ad nos, noli nos spernere. Quid festinas? quo tendis? cur nos odisti? veluti ovis ad victimam es sublatus. Marcianus verò convertit se, atque eam acerbius intuebatur dicens: Quamdiu satanas mentem tuam atque animum obcæcavit? separa te à nobis: concede mihi, ut martyrium Deo perficiam.

VI. Zoticus verò quidam Christianus manum ejus sustentans dicebat: Bono animo esto, domine frater. Bonum certamen luctatus es: nobis verò infirmis unde talis fides? Veniant tibi in mente promissiones, quas Deus polliceri dignatus est, quas nunc vobis reddet Dominus. Verè vos perfecti Christiani, & beati estis. Uxor verò ejus se ingerebat plorans, atque eum retro trahens. Tum Marcianus ad Zoticum: Tene, inquit, uxorem meam. quam Zoticus martyre dimisso continuit. Postquam verò ad locum venisset, circumspexit Marcianus, ac de multitudine Zoticum ad se vocavit, atque ei dixit, ut uxorem suam ad eum adduceret. quæ cum fuisset adducta, osculatus est eam, & dixit: Recede in Domino. Non potes enim me martyrium celebrantem aspicere, mente tua semel à maligno subrepta. Infantem verò osculatus, & cælum intuens dixit: Domine Deus omnipotens, tibi sit hujus cura. Tunc martyres se se invicem complectuntur, & paulisper à se perficiendi causa martyrii discesserunt.

VII. Marcianus vero circumspexit, & vidit uxorem Nicandri, quod præ multitudine ad eum accedere non posset. Manu itaque ei porrecta, eam ad virum suum adduxit. Ad quam Nicander: Deus, inquit, sit tecum. Illa verò juxta eum con-

ſiſtens dicebat: Bone domine, bono animo eſto. Oſtende tuum certamen. Decem annos in patria ſine te feci, ac momentis omnibus à Deo ut te viderem optabam: nunc verò vidi, & gratulor ad vitam proficiſcenti. Ecce nunc clarius exclamabo & gloriabor, uxor Martyris conſtituta. Bono animo eſto, domine, ac redde martyrium Deo, ut me etiam de morte perpetua liberes.

VIII. Poſt hæc percuſſor orariis oculis martyrum circumdatis, injecto gladio finem martyrio conquiſivit. Et ſic eodem genere martyrii in hoc mundo interempti, ambo victores & triumphatores martyres Chriſti ad æterna gaudia migraverunt in cælis, qui pro amore Dei minas hominum & verbera contemnentes, Chriſti amici effecti ſunt in regno cælorum.

IX. Dignis itaque honoribus ſunt venerandi ſæpiſſime, ut eorum precibus mereamur conſequi cælorum regna ac præmia largiſſime. Qui in pluribus locis Chriſto operante multa beneficia præſtant. Suſceperunt martyrium ſexto-decimo Kalendas Julias, regnante Domino noſtro Jeſu-Chriſto, cui eſt honor & gloria per infinita ſæcula ſæculorum. Amen.

In alio codice hæc habentur, quæ in græco deſunt. Requieverunt autem Chriſti martyres Nicander & Marcianus, & Daria uxor Nicandri cum filio ſuo, in civitate Venafro. Tunc Chriſtiani abſtulerunt corpora eorum, & ſepelierunt ea prope locum, in quo decollati fuerant: in quo loco fabricata eſt baſilica ad honorem nominum ipſorum. Sub altare ejuſdem baſilicæ quædam ſtilla manat, de qua infirmi multotiens ſanitate recepta uſque in hodiernum diem potant, qui in ſingulis locis ſuis, Chriſto operante, multa beneficia præſtant. Suſceperunt autem martyrium xv. Kal. Julii regnante Domino noſtro J. C. &c.

AUGUSTINI PATRICII EPISCOPI Pientini, in vitam optimi ac integerrimi viri Fabiani Bencii Politianensis, sacrorum Canonum Professoris clarissimi:

Ad Bartholomæum Paganuccium, Jurisconsultum peritissimum, ejusdem Fabiani affinem atque concivem.

I. ETsi sciam mancos ac debiles laudatores pejus de claris viris mereri, quam invidos detractores; tuis tamen precibus pulsatus, negare non potui, quin in Fabiani Bencii, viri clarissimi, & de me optime meriti, vitam aliquid scriberem. Recusassem profecto hanc provinciam rei magnitudine & temporis angustia deterritus, nisi ingratitudinis vitium subire, & rem tibi molestam efficere timuissem. Atque ideo malui potius rudis atque indoctus judicari, quam difficilis aut ingratus. Poterunt alii doctrina, eloquutione, sententiarum gravitate, & ornatu verborum me longe superare: at benivolentia, fide, & veritate in hac re certe non superabunt. Accipe igitur quæ à nobis nude scribuntur in meliorem partem, bonique consule; & non tam eloquentiam, quam mentem meam metire.

II. Fabianus Bencius natus est Politiani anno salutis MCCCCXXIII. parentibus non obscuris, sed tenui fortuna. Primæ suæ juventutis rudimenta domi egit, ubi grammaticem didicit: & sacris initiatus, ad sacerdotium rite promotus est. Inde Senas ad publicum gymnasium profectus, per septennium juri pontificio summa diligentia operam dedit: ita ut communi totius Senensis collegii voto inter sacrorum canonumprofessores sit adscriptus. Tum domum reversus, virtutum suarum experimenta traditurus, sub Nicolao v. Pont. max. ad Romanam curiam advolavit, & in nobilissimi viri Marini Ursini, archiepiscopi Tarentini, Legati apostolici in Brittaniam designati, familiaritatem receptus, cum eo in Angliam (ita enim hodie Brittaniam appellant) transfretavit, causarum auditor, & particeps consiliorum.

III. Legatione illius finita in curiam reversus, mox à Jacobo Perusinorum antistite, qui inter aulicos Pontificis tunc præ-

cipuus connumerabatur, cum ampliſſima poteſtate Vicarius Peruſiam mittitur: quem magiſtratum annos circiter v. maxima omnium laude geſſit. ubi cum Alexandro Saxoferratenſi Auguſtinenſium præfecto, theologo inſigni, Peruſii tunc docente, conciliata non levi amicitia, ab eo haud multo poſt in Cardinalem aſſumpto in curiam tractus, inter ejus domeſticos familiares adſcriptus eſt.

IV. Sed illo deinde brevi fatis functo, à Pio II. Pont. max. ob integritatem & ceteras ejus mirificas virtutes, inter caros habitus, Genuam ad ſocietatem belli Torconici illi populo ſuadendam, & claſſem in hoſtes catholicæ Fidei inſtruendam legatur: creviſſetque mirum in modum Fabianus ſub illo Pontifice, niſi Deus Chriſtianorum peccatis iratus, Pium pontificem e medio ſuſtuliſſet. Reverſus in curiam iterum Fabianus, à Paulo II. qui Pio in pontificatu ſucceſſerat, benigne ſuſceptus, ad componendas graviſſimas contentiones & bella inter Spoletinos, Narnienſes, Caſſianos, & pleroſque alios Romanæ eccleſiæ populos mittitur: quibus ad pacem redactis, & recognita Pontificis juſſu illorum adminiſtratione, qui ſub Pio magiſtratus geſſerant, Vetrallæ & ceteris oppidis, quæ Ponti fexà tyrannica Evertenſium dominatione nuper eripuerat, præfectus, provinciam feliciter adminiſtravit.

V. Cooptatus deinde eſt collegio clericorum cameræ apoſtolicæ: qui magiſtratus curam gerit pontificalis ærarii, & omnium, quæ ad provinciarum Romanæ eccleſiæ adminiſtrationem ſpectant. Neque tamen interea tantiſper ceſſare permiſſus eſt. Nam cum ad ſedandas hominum perturbationes ob mitæ ejus ingenium, doctrinam, & naturæ bonitatem aptiſſimus judicaretur, juſſus eſt ſæpius ire ad diverſas populorum ſeditiones, liteſque componendas ac decidendas. Teſtes ſunt Barbarinii, Vianii, Bledenſeſque, quos acriter pro rebus utrinque ablatis contendentes facile compoſuit. Item Vetrallenſes ac Bledenſes litigantes invicem de finibus, ſuo judicio acquieſcere perſuaſit. Reconciliavit nobiles Farneſios Thuſcanenſibus: Galleſios magno Hoſpitalario piiſſimi xenodochii ſancti Spiritus de Urbe, & Vaſſianos Ortanis de proprietate agri inter ſe altercantes. Et cum Viterbienſes, Tiburtini, Cornetani, ac Nepeſini in adminiſtranda eorum republica & magiſtratibus deligendis inter ſe non parum diſſiderent, juſſus eſt Fabianus ad eos cum poteſtate proficiſci. qui prudentia & ſo-

lertia sua seditiones omnes sustulit, & omnibus satisfecit. Quibus rebus feliciter absolutis, Paulus Pont. sapientiam, industriam, integritatem ac fidem hujus viri admiratus, illum ad majora subeunda munia destinaverat.

VI. Georgitius Pogiebratius Bohemorum Rex, qui nuper ob damnatam hæresim à Sede apostolica regno privatus fuerat, morte sua tyrannicæ dominationi modum imposuit. Ad ejus regnum obtinendum Matthias Hungariæ, & Cazimirus Poloniæ vicini Reges aspirabant. Veritus igitur Paulus Pont. ne potentissimi Principes ob eam rem in bellum ruerent, quod sine christianæ reip. maximo detrimento esse non poterat; Fabianum Bencium legatum ad pacificandos Reges designavit: sed ante Pontifex rebus humanis subtractus est, quam Fabianus in provinciam proficisceretur.

VII. Non tamen Sixtus quartus, qui Paulo subrogatus est, Fabianum neglexit. Verum prudentia viri atque ejus dexteritate ingenii admodum delectatus, illum Emiliæ, quam Romandiolam vocant, thesaurarium creavit, ceterisque provinciæ quæstoribus præfecit. Quo munere finito, Fanum-fortunæ, urbem in Piceno præclaram, ei commisit regendam: & mox generali ecclesiæ Romanæ thesaurario aliis rebus occupato, Fabianum ad tempus suffecit. qui deinde Honoratum Gajetanum, Sermonetæ principem, cum Setinis diffidentem, Pontificis jussu composuit. Exinos in Picentibus pro administratione publica laborantes sedavit: & demum missus Anconam, graves ac diuturnas delevit contentiones, quæ illi populo de finibus cum Auximanis viguerant, tanta omnium gratia, ut maximo provincialium favore totius Piceni quæstor ac thesaurarius per biennium sit declaratus.

VIII. His magistratibus felicissime confectis, cum jam ob nimios labores ac assiduas curas variis ac gravioribus morbis in dies magis ac magis vexaretur; (nam & podagra sæpius afflictabatur, ac laterum dolore; profluvium vero capitis, quo etiam periit, continuo fere patiebatur:) Romam reversus, quantum per valitudinem licebat, apostolicæ cameræ negotiis insudavit. Obiit Romæ prid. Kal. Decemb. anno salutis M CCCC LXXXI. vixit annis LVIII. mensibus . . . . diebus . . . Ægrotaverat autem Fabianus per autumnum non levi morbo Politiani. Inde non plene adhuc reassumptis viribus in curiam reversus, debili ac varia usus est valitudine usque ad extremum.

IX. Pridie vero quam vitam finiret, in basilica Principis Apostolorum sacris vespertinis & matutinis interfuit. Erat enim Canonicus illius basilicæ. Deinde ut summo diluculo rem divinam operatus est, repentino morbo correptus, in cubiculum per posticum templi a suis delatus, circa horam tertiam, cum Sacramenta oportuna more Christiano prius religiosissime suscepisset, spiritum Creatori reddidit, relicto omnibus curialibus atque ipsi summo Pontifici maximo de se desiderio. Aderam ego in sacello divi Andreæ apostoli, cujus festa tunc Pontifex in ipsa basilica celebrabat, cum tristis de Fabiani morte nuntius allatus est. Vidisses Sixtum Pont. Cardinales, ac reliquos Patres omnes, veluti in publica clade mæstos & conlacrimantes. Nemo fuit, qui tanti viri jactura acriter non doleret. Sepultus est dein in ipsa basilica summo honore.

X. Paulo ante mortem testamentum edidit, quod ante duos annos signaverat. In eo post institutionem bibliothecæ, quam in patria apud archipresbyteralem ecclesiam, cui præerat, non vulgarem erexerat, & plurima alia legata pietatis causa, heredem suum universalem instituit Nicolaum, ex Lisa sorore sibi nepotem. Testamenti vero sui executores reverendissimum Cardinalem sancti Marci, quem vivens unice observaverat, & plerosque alios minoris ordinis viros: inter quos me etiam nominavit, quem non ut discipulum (nam dum Senis litterarum studiis incubuit, sub ejus disciplina sedulo vixi) sed ut filium semper amavit.

XI. Fuit Fabianus in Deum ac parentes pietate insignis. Nam crebris sacrificiis, munditia vitæ, & quotidianis precibus, ut pios sacerdotes decet, ab ineunte ætate religioni semper satisfecit. Sacerdotia, quibus præfuit, ornavit & auxit, ut optimus testis esse potest collegium Politianensis ecclesiæ, quod ex tenui fortuna, sua opera ad pinguiorem evexit. Patrem Bartholomæum, & matrem Helenam, me etiam teste, maxime honoravit, & coluit: sororem unicam Lysam, & ejus conjugem Puccium, virum nempe nobilem ac probum, vehementer dilexit. Femellas quatuor ex eis natas, neptes suas, ære suo dotavit, ac nuptui tradidit viris primariis civitatis suæ. Urbana optima mulier, harum prima, quæ in sinu meo, ut ita dicam, nata est, tibi ut digniori cessit: quintam adhuc puellulam morte præventus collocare non potuit. Nicolao tamen nepoti ejus curam demandavit. Modestia fuit, ac pu-

dore pene virginali, ita ut nullum unquam verbum turpe ex ejus ore audiretur. Sui non prodigus, alieni vero minime appetens, temperatus in rebus omnibus; prospera atque adversa æquanimiter tulit. Justitiæ, integritatis, ac prudentiæ ejus documento sunt tot magistratus à variis Pontificibus sine intermissione illi commissi. Munera non accepit, nisi esculenta & poculenta, & ea quidem permodeste. Doctrina non contemnenda, forma corporis honesta, statura mediocri, sermone gravi & sedato, affabilis, mitis, & in omnes benivolus & gratus, moribus omni ex parte compositis & probatis, ac denique tanta virtute præditus, ut maximo quoque honore dignus ab omnibus censeretur.

XII. Hæc habui, optime Bartholomæe, quæ de clarissimi atque integerrimi viri Fabiani Bencii vita & moribus, ut mihi in hac temporis angustia occurrere potuerunt, summatim perscriberem: reliqua, quæ multa esse non dubito, ex his qui majorem illarum rerum notitiam, floridioremque eloquendi vim habeant, exigito. Vale.

ADNOTATIO.

AVgustinus Patricius, præmissæ vitæ scriptor, quam ex Florentino Angelorum cœnobio eruimus, primum cæremoniarum sub Innocentio VIII *magister, dein ab anno* M CCCC LXXXIII *episcopus Pientinus; alius fuit ab Augustino Patricio, Francisci Piccolominei Cardinalis Senensis in conventu Ratisponensi Secretario, qui acta ejusdem conventus litteris mandavit. Hujus meminit Vossius in libro de Historicis latinis, non alterius, cujus est libellus superior de vita Fabiani Bencii. Neque etiam Vghellus ullam hujusce operis mentionem facit in Catalogo Episcoporum Pientinorum, tametsi Augustinum non prætermisit. Ejusdem auctoris est libellus sequens de adventu Friderici tertii in Vrbem, à nobis descriptus ex bibliotheca Vallicellana. Hujus libelli quædam fragmenta retulit Odoricus Raynaldus. Habemus & aliud ejusdem Augustini opus de ritibus ecclesiæ Romanæ, quod Deo dante in lucem edituri sumus in collectione Ritualium Romanorum.*

AUGUSTINI PATRICII SENENSIS
Descriptio adventus Friderici III. *Imperatoris ad Paulum Papam* II.

AUgustinus Patricius Senensis Johanni Manello Cremano S. P. D. Etsi non dubito te vel fama vulgari intellexisse, quæ superioribus diebus hic sunt gesta in adventum Friderici III. Romanorum Imperatoris: quia tamen his omnibus interfui ex officio, vidique plane vel minima quæque; ea ad te statui perscribere, quem ex amicis omnibus & solidiorem, & officiosiorem semper inveni. Capies enim, ni fallor, ex hac mea lucubratiuncula duplicem fructum. Nam & pulcherrimarum rerum, ac fere novarum ordinem intelliges, & divi Pauli II. Pontificis nostri gloriam, ac magnificentiam facile cognosces. Non enim parum accessit honoris ac laudis summo Pontifici, Cæsarem usque ex Germania ad ejus sacros pedes osculandos advenisse: Pontificem hospitio Cæsarem suscepisse, eumque atque ejus omnem comitatum, qui equitibus supra quingentis continebatur, diebus compluribus, suis sumptibus aluisse rerum omnium maxima abundantia & copia. In qua quidem re non magis liberalitas Pontificis in rebus ad victum oportunis suppetendis, quam prudentia & comitas in eo honorando est laudata. siquidem Pontifex, postquam intellexit Cæsarem religiosæ peregrinationis gratia Romam adventare, numquam destitit ea parare, quæ ad tanti hospitis exceptionem digna sibi viderentur, nihil parcens sumptibus. Nam ut obmittam vina optima, quæ abundantissime sunt effusa, & aliarum rerum profusionem magis quam abundantiam; pullos gallinaceos quadringentos singulis quibusque diebus consumpsere. Taceo animantium genera, tum quadrupedum, tum volatilium. Taceo aromatici omnis generis confectiones, quoniam fidem superare videntur. Nihil enim prætermissum est, quod ad magnificentiam lautitiamque mensarum posset desiderari. Ea tantum tibi enarrabo, quæ ad honorandum Cæsarem ipse Pontifex & excogitavit provide, & perfecit prudenter. Lege igitur & rerum seriem, boni que consule, si etiam minus digna videar prosecutus. Placuit enim etiam quæque minutissima adnotare, ut posteri scire possent,

possent, quo honore, quibusque modis Paulus Pontifex maximus Fridericum Cæsarem hospitio susceperit. Vale, & me ama ut soles. Romæ idibus Januarii M CCCC LX VIIII anno a Christi nativitate.

II. Cum igitur audisset Pontifex, Fridericum Cæsarem Italiam ingressum jam Cæsenam appulisse, equites duos nobiles Fulginium usque præmisit, qui illi Pontificis nomine de prospero ejus adventu congratularentur. Ordinaverat tamen prius, ut quam primum Cæsar Romanæ ecclesiæ agrum attigisset, a locorum Præfectis ubique honorifice exciperetur, aleretur-que cum omni comitatu ex ærario pontificali. Misit post hos ex numero Judicum causarum curiæ, quos Auditores sacri palatii vocant, duos, & consistoriales Advocatos totidem ad idem opus usque Spoletum. Quos sequi jussit duos Archiepiscopos, & Episcopos duos ex suis assistentibus, qui Cæsari apud Narniam se obviam præbuere. Designavit præterea Pontifex apostolicæ sedis legatos duos, Guillermum scilicet episcopum Ostiensem Cardinalem Rotomagensem; & Franciscum sancti Eustachii diaconum Cardinalem Senensem, datis mandatis, ut Cæsari, si per Umbriam, Narniæ; si vero per Etruriam, Viterbii obviarent. Ii tantum biduo antequam Imperator urbem ingrederetur, acceperunt iter, cum ad id tempus de adventus sui die fuissent incerti. Sed cum Cæsar Flamineam, Picenum, ubi apud Lauretum templum Mariæ Virginis visitavit, Umbriamque percurrisset, properaretque magnis itineribus, ut celebritati natalis Salvatoris nostri interesset Romæ; essetque aliquantulum propter ætatem, ut opinor, lassus: ut quiescendo progrederetur, ante sub Ocriculo Tiberim est ingressus, quam legati ad eum pervenire potuissent. Scapha inde secundo flumine vectus, sequenti die circa occasum solis Valcham appulit, locum sex millibus passuum ab urbe distantem. Hic legati Cardinales diu Cæsarem expectaverant, quem e navigio exeuntem, summa hilaritate, ingentique reverentia excepere, eique Pontificis, & sacri Senatus nomine, & de ejus adventu sunt gratulati, & quæ in Pontificis essent potestate omnia contulere. Erat ille dies vigiliæ natalis Domini, qui nono Kalendas Januarias celebrari solet, & legati urbem versus Cæsarem deducebant.

III. Exierant Cæsari obviam Pontificis jussu primi Vicecamerarius Pontificis, Præfectus urbis, Senator, Conservatores,

Cancellarii, & capita regionum, cum civibus, ac proceribus Romanis: qui omnes via Flaminia Pontem Milvium, passibus circiter mille transierunt. Senator & Cancellarii cum suis equis, induti erant habitu quo utuntur, cum ante initium jejunii Quadragesimalis ludi fiunt agonales, aut in campo, quem Testaceum appellant, quem nonnulli hodie ex vulgo putant veterum senatorum gestamen exstitisse. Is est hujusmodi. Sagum induunt Cancellarii sericeum auro contextum, crurium tenus protensum, quod limbum habet in extremitatibus, ubique palmo latum, ex pellibus albis, quas varios appellant: Senator vero supra vestem auro purpuraque distinctam, cucullum habet parvulum ejusdem texturæ, qui humeros tegit, & ejus summitas pendet a cervice. In capite autem, tam ipse, quam Cancellarii pillea gestant fere quadrata a parte superiori. Cucullus duplicatus erat iisdem pellibus albis, & pillea tecta. Hos sequebantur ordines omnes curiæ duce Episcopo Urbinate Pontificis domestico, qui apud pontem Cæsarem expectabant. Prælati deinde Pontificis domestici, cum omnibus aulicis, cumque proceribus, ac nobilibus compluribus, tertio loco processere, in pratis Imperatori obviam se se daturi. Horum dux erat Archiepiscopus Spalatensis Pontificis Thesaurarius. Postremo sacer Cardinalium senatus extra portam passibus fere quingentis Cæsaris adventum præstolabatur.

IV. Sed pulcherrimum rerum ordinem a Pontifice institutum, & magnificam pompam longa Cæsaris retardatio magna ex parte impedivit. Hora enim noctis jam secunda erat, cum pontem transivit Cæsar. Obviam tamen, ut præstitutum erat, omnes processere, servato ordine, quantum pro temporis angustia licuit. Quique suo & Pontificis nomine de prospero ejus adventu gaudentes, Cæsari gratulabantur. Lucebant omnia accensis funalibus, & noctem frequentissima lumina vincebant. Incedebat Imperator medius inter duos apostolicos Legatos, pullis vestibus indutus, sequentibus Prælatis suo ordine, & aliis togatis. Illum præcedebant primo mixtæ curialium familiæ cum ejus militibus, tum Nobiles, ac Barones aliqui; inde Conservatores, & Cancellarii Urbis cum suo ornatu: deinde Regum ac Principum Oratores, qui aderant. Postremo Præfectus Urbis, & Senator. Præfectus rubro paludamento, quod pluviale vocant, indutus, apertu-

ra tamen ſupra dextrum humerum exiſtente incedebat, pilleum in capite geſtans oblongum, vittis ab aure pendentibus in modum tiaræ pontificalis; coloris autem rubei, ac ſignis quibuſdam in longum porrectis diſtinctum: vehebaturque equo, ſericeo panno ejuſdem coloris tecto. Inter Præfectum vero & Imperatorem equitabat Cæſareus armiger, nudum enſem manu præferens.

V. Cum verò ad portam jam ventum eſſet, Cardinales omnes Cæſari ſimul ſe obviam dedere, eique gratulati ſunt, verba faciente Beſſarione Cardinale Nicæno, qui Epiſcopus Cardinalis exiſtens, inter alios antiquitate primum obtinebat locum. Imperator hinc medius inceſſit inter ipſum Nicænum, & Cardinalem Rotomagenſem ob vetuſtatem ſecundum locum ſibi vindicantem. Hos alii Cardinales ſequebantur ſuo ordine, & Prælati reliqui. Primores autem cives umbraculum hic ſupra Cæſaris caput protenſum ferre cœperunt: funalia vero ardentia ante Cæſarem præferebant proceres nobiliores, & Pontificis quidam aulici. atque ita Urbem ingreſſi per viam, qua itur ad ſanctum Marcum primo; deinde per viam ſacram, quæ Papæ dicitur, uſque ad ædes Maximi, vadentes ad ſiniſtram, verſi per campum Floræ; rurſus ad dexteram pergentes, recto itinere ad beati Petri baſilicam pervenere. Ibi pro foribus ædis ſacræ clerus Urbis cum reliquiis ſanctorum & cruce ſacratiſſima, ſacris ipſe veſtibus ornatus Cæſari ſe ſe obtulit. Qui cruce reverenter oſculata, per vicarium templi illi oblata, baſilicam ingreſſus eſt hora noctis jam quinta.

VI. Pontifex autem, qui jam dudum in baſilicam deſcenderat Cæſarem ſuſcepturus, dum ille moras nectit, ne tempus tereretur fruſtra; veſperas primum, tum completorium, & matutinas horas a clero Urbis ibi Cæſarem expectante juſſerat decantari. Venit tandem Imperator, dum laudes matutinales decantarentur: & ingreſſus majoris aræ inferiores cancellos, aliis Cardinalibus comitatus, duos ibi preſbyteros & diacones quatuor Cardinales offendit: qui ex campo Floræ pompam a Pontifice præmoniti relinquentes, ad eum prævenerant. Ii paratam apud confeſſionem Apoſtolorum, ubi ſancta oſſa quieſcunt, inclinatoriam ſellam, quod faldiſtorium vocant, Cæſari oſtendentes, illum dum ibi oraret, præſtolabantur. Alii Cardinales ad ſua quique ſedilia diſceſſerant. Cæſar fal-

diſtorio incumbens, flexis genibus preces ſuas omnipotenti Deo, ac beatiſſimis Apoſtolis effudit, ſolvitque concepta vota. Erat autem id faldiſtorium hujuſmodi. Sella erat ſuper inſtrato tapete poſita, ad illarum formam, quibus utuntur Prælati, cum rem divinam faciunt. Ea purpura fuit tecta ad terram uſque, exſtantibus tantum aureis pomis ad quatuor angulos. Supra pulvinar non magnum erat ſericeum, & ſubrubei coloris, quod pavonatium hodie vocant. Scabellum ad ejus pedes appoſitum habebat parvulum, pictum colore viridi, & ſuper id pulvinar aliud priori ſimile, ſuper quo genua flectens Cæſar pectore faldiſtorio incumbebat. Facta igitur ad Deum oratione, verſus ad dexteram Cæſar ad aram aſcendit: ubi cum Pontificem maximum in alto ſolio ſedentem cerneret, ei genua flectens ad gradus excelſi throni acceſſit, rurſuſque ibi terram genu attingens, aſcendit ſolium, pedeſque Pontificis in honorem ſalvatoris noſtri Jeſu-Chriſti oſculatus eſt. At Pontifex lætiſſimo vultu Cæſarem intuens, illum ad manus primo, deinde ad utriuſque genæ oſculum, ſumma benignitate ſuſcepit; ſurgenſque aliquantulum eum quam familiariter eſt amplexatus. Juſſit deinde illum ſedere in præparatam ei ad dexteram ſedem, inter ſe & Epiſcopos Cardinales locatam. Erat imperialis ſedes cum reclinatorio ſuo viridi panno ſerico auro intexto tecta, ſcabellumque habebat, ut faldiſtorium ſuperius. Altitudo ſedis ita erat inſtituta, ut non altior eſſet locus ubi ſederet Imperator, quam ubi Pontifex teneret pedes.

VII. Poſtquam autem aliquantulum quievit Cæſar, ſurgens, a duobus diaconibus Cardinalibus ad dextrum altaris cornu deductus, in oſtiolo cancelli ſuperioris, quod ad ſeptentrionem vergit, ſuper faldiſtorio e loco inferiori delato procumbens diu oravit. Interim cantores Pontificis hujuſmodi ſacra carmina decantabant: & primo omnes pariter, *Elegit eum Dominus, & excelſum fecit illum præ Regibus terræ:* deinde duo tantum dixere, *Glorificavit illum in conſpectu Regum.* Reſponſum eſt ab univerſo choro, *Et non confundetur.* Hinc ſurgens Pontifex detecto capite, altiori voce inquit, *Pater noſter*, & ſecrete orationem dominicam proſecutus, eadem voce dixit, *Et ne nos inducas in tentationem.* Reſpondit Chorus, *ſed libera nos a malo.* Tum additæ ſunt hæ preces Pontifice exorante, & reſpondente Choro. Pontifex, *Deus judicium tuum*

Regi da : Chorus, *Et justitiam tuam Filio Regis.* Pontifex, *Salvum fac Domine servum tuum Fridericum Imperatorem nostrum :* Chorus, *Deus meus sperantem in te.* & rursus Pontifex, *Mitte ei Domine auxilium de sancto :* Chorus *Et de Sion tuere eum.* Pontifex, *Nihil proficiat inimicus in eo :* Chorus, *Et filius iniquitatis non apponat nocere ei.* Pontifex, *Fiat pax in virtute tua :* Chorus, *Et abundantia in turribus tuis.* Pontifex, *Domine exaudi orationem meam :* Chorus, *Et clamor meus ad te veniat.* Pontifex, *Dominus vobiscum :* Chorus, *Et cum spiritu tuo.* Continenti deinde voce astantes ad orationem invitans inquit Pontifex:

Oremus.

Deus, qui beato Petro Apostolo tuo collatis clavibus regni cælestis animas ligandi, atque solvendi pontificium tradidisti : concede, ut intercessionis ejus auxilio famulus hic tuus Fridericus Imperator noster à nexibus peccatorum suorum liberetur. Per Dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus-sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Et Choro respondente, *Amen*, rursus ait Pontifex :

Oremus.

Prætende Domine quæsumus famulo tuo Imperatori nostr Friderico dexteram cælestis auxilii, ut te toto corde perquirat, & quæ digne & humiliter postulat, assequi mereatur.

Omnipotens sempiterne Deus, Christiani Imperii protector & conservator, da servo tuo Friderico Imperatori nostro tuæ virtutis invictæ triumphum : ut ad nostram & Ecclesiæ tuæ sanctæ atque fidelium omnium unitatem & pacem, subditas illi facias universas barbaras nationes. Per Dominum nostrum Iesum-Christum filium tuum, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus-sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Et a Choro responsum est, *Amen.*

VIII. His peractis, surrexit e faldistorio Imperator; & Pontifex e solio descendens, Cæsarem rursus amplexatus, manu sinistra ejus dexteram tenens, in superius palatium perduxit : & simul cum eo sacellum divi Nicolai ingressus, quod in prima superiori aula a dextris existit, ad præparatum illi cubiculum in parte palatii, ubi coronationis suæ tempore olim diverterat, dimisit, non sine multis verbis caritate & honore plenis : jussitque Cardinales omnes illum ad cubiculum usque deducere. Ipse vero per aliam sacelli portam ad cubiculum suum reversus est. Prætermissæ sunt hac die pontificales vesperæ propter serum Im-

peratoris adventum, & ſolemnis compotatio, quam Pontifex cum Cardinalibus & primoribus curiæ poſt veſperas quotannis celebrare ſolet. Hora enim undevigeſima erat, cum ordines curiæ ut Cæſari obviarent equitarunt. Cum autem domum rediere, hora erat prope ſeptima.

IX. Poſtquam quieti ac ſomno aliquantulum indulſere, Pontifex hora ut prædixerat undecima e cubili ſuo egreſſus, purpureo pallio, eoque ampliſſimo induitur: & Cardinalibus atque aliis ordinibus ex more comitatus, in ſacellum palatii, quam capellam majorem vocant, ſine mitra acceſſit, celebraturus ibi juſtis cærimoniis matutinales horas, & alia ſacra, ut in Natali Salvatoris noſtri nocte Chriſtiani eſt moris. Superiores enim matutinæ non tam ad ſatisfaciendum officio, quam ad tempus honeſte conterendum fuerant decantatæ. Advenit eo Cæſar cum jam incœptæ eſſent matutinæ: facta oratione ſuper faldiſtorio, quo in baſilica uſus erat, illi ad ſiniſtram pontificalis faldiſtorii præparato, paulo tamen inferius, cum prius inclinato capite Pontifici reverentiam exhibuiſſet; ad ſedem ſuam, ut in baſilica diximus, ornatam aſcendit, ſeditque innuente Pontifice.

X. Sedium autem ordo ita erat inſtitutus, ut Cardinalium ſubſellia Cæſaris ſcabellum altitudine æquarent: Cæſaris vero ſedes Pontificis throni ſcabellum: reclinatorium cæſareæ ſedis pontificali reclinatorio longe erat humilius. Surgit enim pontificale thronum omnibus palatii locis tribus gradibus, qui planum conficiunt in forma pæne quadrata latitudinis palmorum circiter decem. In medio plani parieti aulæis ornato nititur ſedes, panno ſericeo auro intexto ſemper cooperta, poſt ſe pannum habens illi, qui ſedem ornat, omnino ſimilem. Hæc tamen ornamenta mutantur ſecundum mutationem colorum ſacrarum veſtium. Scabellum præterea magnum ad pedes ſolii hæret, quod ſimul cum plano quadrato coccineo panno tegitur, ſuper quo tenebat Pontifex pedes. Apponitur huic ſcabello ſcabellum aliud parvulum detectum, ſed pictum rubeo colore, quo utitur Pontifex ad aſcendendum pro gradu. Inter planum autem throni pontificalis, & Cardinalium prima ſubſellia, quæ a dextris ſunt, elevabatur Imperialis ſedes ex ſolo plani pontificalis throni altitudine fere æquali, latitudine vero & longitudine palmorum quatuor. Jungebatur ſolum hoc plano throni & parieti, eratque coopertum eodem

coccineo panno, quo & planum throni: sedes vero imperialis super hoc solo constituta alioquin ornata erat, ut in basilica diximus. Postquam in sede sua locatus est Imperator, diaconi Cardinales, qui hinc & inde sedem pontificalem mediam habentes sedere solent, parieti & sedi inhærentes super scabellis rubeis pro cornibus primi gradus throni sedere. Circa thronum vero super gradus incumbebant Præfectus, Senator, ac Conservatores urbis, aliique proceres, tum Germani, tum Latini. Ad pedes autem Cæsaris sedebant Lavantinus Episcopus, qui est ab ejus secretis, & alii.

XI. Consueto quoque loco cantabantur psalmodiæ matutinæ. Et primas quidem quatuor lectiones, qui alias, cantavere. Primam scilicet cæremoniarum magister, alteram acolythus unus, tertiam unus ex auditoribus, quartam ultimus presbyterorum Cardinalium, quintam vero extra ordinem penultimus presbyter Cardinalis. Hanc siquidem cantare solet, qui benedicto ense ea nocte donatur, aut cameræ apostolicæ clericus ejus loco. Ense autem donatus est hac nocte Cæsar. Sexta lectio cedit ex consuetudine subdiacono apostolico. Septimam, quæ principium habet Evangelii secundum Lucam, ubi scribitur, *Exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis*, Cæsar ipse cantavit his cæremoniis. Primo descendens e sede Imperator juvantibus diaconibus cardinalibus, qui Pontifici ministrabant; supra togam, qua quotidie utebatur, indutus est lineam tunicam, quam nonnulli cottam, aliqui superpellicium vocant. Post hæc stolam accepit in morem diaconi super humerum sinistrum religatam sub dextro: sed cum paludamentum deinde album illi imponerent, aptarentque ejus aperturam ab humero dextro, ut aliis non initiatis fieri solet, renuit Imperator, aptavitque illud cum apertura ante pectus, asserens Cæsarem pluviale & stolam ad morem sacerdotum gestare oportere, atque ita ut in magno Cæsareo sigillo sculptum vidimus, ubi Imperator in majestate sedens paludamento sacerdotali, & subtus stola in crucis modum ante pectus ornatus imprimitur. Cum diaconi stolam, ut ille dixerat, vellent componere, respondit Cæsar, non opus esse quicquam immutari, quoniam id videret nemo. Gladium vero sacrum, quo eum volebant accingi, non accinxit: sed armigero suo jussit dari, & pilleum cuidam ex astantibus. Donatur enim & pilleum quoddam cum ense, ut nosti. Im-

perator post hæc ante Pontificis thronum accedens, detecto capite strictum ensem ex armigeri manu accipiens, eum tertio vibrat, redditque statim armigero: vadensque deinde ad ornatum pluteum, quo liber sustinebatur, inclinato capite benedictionem petiit à Pontifice: qua accepta, cantavit Evangelium usque ad principium homeliæ: homeliam vero prosecutus est Cardinalis diaconus, qui ministrabat à sinistris. Evangelio lecto Imperator sacras exuit vestes: & inclinata rursum cervice coram Pontifice, ad sedem suam rediit. Ille autem qui gladium tenebat sacrum, eum in aurea vagina condidit, superposuitque pilleum.

XII. Reliquæ cærimoniæ ordinê consueto peractæ sunt, & in matutinis, & Missa nocturna: sed quotiens Pontifex per assistentem Cardinalem incensabatur, incensabatur etiam post eum ilico Imperator per primum ex Archiepiscopis Pontifici assistentibus. Cum Pontifex ad faldistorium suum ante altare descendebat, & Cæsar simul ad proprium faldistorium accedebat. Non tamen genua super pulvinar scabelli umquam voluit flectere, quamvis sæpe monitus: sed ob Pontificis reverentiam semper in solo, simplicibus tantum pannis strato, genuflexit. Eundo autem, & redeundo Pontifex semper Cæsarem manu tenebat, ducebatque summa cum benignitate, & gratia: ille autem sequebatur devotione & reverentia plenus, impensosque honores ingenti modestia suscipiebat. Cum osculum pacis inter Missarum solemnia dandum fuit, postquam Pontifex à sacrificante Cardinali per assistentem ex more pacem sumpsit; Imperator primus à Pontifice in loco suo stante pacis osculum accepit, deinde diaconi, & alii, ut alias. Peractis sacris Pontifex & Imperator ad suum quisque cubiculum rediere.

XIII. Hora deinde competenti Pontifex maximus indutus alba succincta stola ac pluviali pulcherrimo, tiaramque triplici corona redimitam gemmis lapillisque pretiosissimis onustam in capite gestans, ad basilicam sancti Petri descendit, rem divinam facturus. Astantes nobiles umbraculum sericeum super eum ferebant, & is Cæsarem secum ducebat, quem ad se venientem offenderat. In prima palatii aula Pontifex incedens, Cæsarem sinistra manu tenebat, dextera autem signans benedicebat populo. Præcedebat subdiaconus sacris vestibus indutus crucem ferens, habens ad sinistram

armigerum

armigerum Cæsaris nudum ensem manu ferentem, & hinc inde acolythos ceroferarios, quos Oratores Principum anteibant, & alii ex consuetudine ordines. Crucem vero sequebantur Prælati albis vestibus sacris ornati, albasque mitras gestantes in capite. Cetera omnia servata sunt, ut in Missa, quæ à Romano Pontifice celebratur, servari solent.

XIV. Imperator postquam in suo faldistorio oravit, ad paratam sibi sedem ascendit. Pontifex vero ad aliam sedem accessit: sacras vestes suscepturus, implevitque omnes solitas cærimonias. Intra Missarum solemnia, cum post offertorium fit incensatio, post Pontificem primus incensum accepit Imperator à diacono Cardinali: pacis vero osculum ab ipso Pontifice, cum ex ejus manibus sacratissimum Christi corpus suscepit. Communicavit summus Pontifex altaris Sacramentum cum Imperatore, diacono, & subdiacono de pane tantum: de calice autem, etsi consuetudo sit communicantes cum Pontifice participare, propter insurgentem tamen Hussitarum ac Boëmorum damnatam hæresim, quæ calicis potationem ad salutem necessariam putat, præter Pontificem bibit nemo. Re divina peracta, Pontifex cum Imperatore & omni pompa, ad Salvatoris nostri faciem adorandam in sudario expressam, quam Veronicam appellant, processit: deinde suggestum, unde populo benediceret, supra portas basilicæ constructum ascendens, Cæsare assistente benedixit populo, plenariamque peccatorum remissionem omnibus elargitus est, per pænitentiam ac satisfactionem merentibus. Sed cum in fine post Indulgentiarum enunciationem, quæ latino & vernaculo sermone per diacones Cardinales fieri solet, moneretur ex more populus, ut pro felici statu summi Pontificis Pauli & Romanæ ecclesiæ Deum orarent, additum est, *& pro Imperatore nostro Friderico, ut Deus illi victoriam daret de hæreticis Boëmis, Turcis, ac aliis Christi nominis hostibus.*

XV. Rediit deinde Pontifex ad palatium, & per inferiorem portam ingressus, qua itur ad Imperatoris diversorium, Cæsarem ipsum modeste reluctantem usque ad interius cubiculum perduxit, manu semper illum tenens: deduxissetque ulterius, nisi Cæsar alterius cubiculi ostium clam jussisset claudi. Redeunte autem Pontifice, Cæsar eum reduxit per omnes inferiores aulas usque ad ostium ante scalarum principium, neque ulterius eum transire permisit Pontifex. Qui deinde ad

cubiculum suum reversus est, & Cardinales ad sua quique rediere.

XVI. Postridie vero, hora noctis fere quarta, Cæsar uno tantum famulo cum ardenti funale præcedente, sequentibusque duobus comitibus, venit ad Pontificem. Pontifex ut rem audivit, ei obviam progressus est usque ad portam aulæ, quam Papagalli vocant: eumque benigne suscipiens, secum duxit in secretum cubiculum, ubi ad octavam usque horam sine arbitris sunt collocuti. Post hæc Pontifex Cæsarem reduxit usque ad ostium, sub quo scalæ incipiunt, in capite primæ aulæ superioris, rediitque deinde quisque ad suum cubiculum. Nec multis post noctibus Pontifex ad Imperatoris cubiculum cum paucis domesticis accessit: quod non ante præsensit Imperator, quam Pontifex ad ostium interioris cubiculi jam adesset. Excepit eum Cæsar summa reverentia, eumque in redeundo deduxit usque ad ultimam aulam, cum Pontifex ulterius eum transire non permitteret. Iterum, & tertio Cæsar ad Pontificem venit: semperque Pontifex hilari vultu, & summa humanitate Cæsarem & suscepit, & est allocutus; & Imperator maxima semper cum reverentia se gessit.

XVII. Sequentibus vero diebus Cæsar sacras ædes urbis, & devotissima sanctorum sacella, cujus rei gratia Romam venerat, summa pietate visitavit: viditque etiam diligenter priscorum urbis ædificiorum ruinas, neque rem publicam tamen neglexit. Nam & apud Pontificem seorsim, & in consistorio secreto coram Cardinalibus, ut audivi à nonnullis, de bello Turcis atque hæreticis Boëmis inferendo, deque re publica Christiana bene feliciterque gerenda disseruit, operamque suam omnem in ea re pollicitus est. In consistorio autem ut in capella resedit.

XVIII. Pridie vero Kalendas Januarii, cum summus Pontifex Lateranum accessisset, noctu Circumcisionis Dominicæ proximæ, vesperæ ibi celebratæ sunt: quibus finitis ascendit Pontifex locum, ubi apostolorum Petri & Pauli capita in pretiosissimis statuis reservantur, eaque summa devotione & vidit, & veneratus est. Intravit interim basilicam Imperator, quem diu Pontifex expectaverat: ascenditque etiam ipse ad locum, ubi simul cum Pontifice venerabiles reliquias adoravit, & divitem ornatum admiratus est. Descendentes deinde in ecclesiam, Pontifex palatium superius ascendit, ibi pernocta-

turus : & Cæſar , nonnullis Cardinalibus comitantibus , ad ſancti Petri palatium rediit. Sequenti vero die cum ſolemnitas Circumciſionis celebranda eſſet, Imperator oriente ſole Lateranum petiit : & capellam baſilicæ majorem ingreſſus , Pontificem ibidem exſpectabat , neque unquam ſuper ſedem ſibi ad dexteram pontificalis throni paratam ſedere voluit abſente Pontifice , quamquam Cardinales aliqui , qui ei aſſiſtebant, ut in ea ſederet ſedulo hortarentur. Venit hora conſueta Pontifex , & Cæſar obviam illi proceſſit uſque ad majorem aram, ſimulque deinde ante altare in ſuo quique faldiſtorio procumbentes oravere. Acceſſit poſt hæc Pontifex ad confeſſionem ex more faciendam cum Cardinale Bononienſi Epiſcopo Albano , qui eo die rem divinam erat facturus : Imperator ſedem ſuam repetiit. Facta confeſſione acceſſit Pontifex ad ſolium ; & alia omnia facta ſunt , ut in nocturna Miſſa natalis enarravimus.

XIX. Re divina abſoluta , antequam Pontifex e ſolio deſcenderet, Cæſareæ domus magiſtrum pincernarum , virum domi nobilem ac probum, ſignis militaribus donavit , novæque religionis militaris , quam ſancti Georgii dicunt, militiæ & aſcripſit,& præfecit : ſagumque illi impoſuit album rubra cruce diſtinctum , ac vexillum aſſignavit ejuſdem coloris , cruce etiam rubra inſignitum. Aſtabat Cæſar dum hæc fierent , manuque aſſignandis inſignibus Pontificem juvabat. Acceſſere poſt hæc ad ædis ſacræ medium , ubi faldiſtoriis incumbentes Pontifex & Cæſar genibus flexis , nudatiſque capitibus , Apoſtolorum Principum primo, deinde aliorum ſanctorum complures reliquias & aſpexere devote , & pie venerati ſunt. Aſcendere deinde palatium , & ſancta ſanctorum ingreſſi aliquantulum oravere.

XX. Inde per vicinas ſcalas deſcendentes , equos conſcenderunt, ſolemni pompa in Vaticanum reverſuri. Cæſar , ut piæ religioni ſatisfaceret , venerareturque pro viribus JESU-CHRISTI Vicarium , illique ſeſe humiliaret ; cum Pontifex equum vellet inſcendere , cito accurrit , ſtaffamque equi pontificalis arripiens , tamquam unus eſſet ex Pontificis ſervis, eam , quoad Pontifex inſcenderet , tenere volebat. At Pontifex humanitatem religioſi Principis collaudans , negat ſe equum aſcenſurum , niſi prius ille diſcedat : pariterque & ipſe inſcendit equum , quem Pontifex ei dono

dederat. Laudata eſt ab omnibus, & admirationi à plerisque habita ea Cæſaris in Romanum Pontificem obſervantia ac devotio.

XXI. Sed neque priſci Cæſares qui de Christiana religione bene ſenſerunt, minora humanitatis officia Romanis Pontificibus præbere ſunt ſoliti. Nam ut omittamus, quæ de magno Conſtantino & beato Silveſtro leguntur; Juſtinianus ſecundus Conſtantino Romano Pontifici Conſtantinopolim ad ſe venienti, & Tiberium filium ac Cyrum patriarcham cum omni nobilitate, clero & populo obviam miſit, & ipſe Imperator advenienti Pontifici pedes oſculatus eſt, qui & imperium ampliſſimum obtinebat etiam extra Europam, & à Romano Pontifice neque coronam, neque alia ad Imperium ſuffragia ſperabat. Poſtquam vero ad Occidentales Pontificis decreto Imperium eſt tranſlatum, Imperatores omnes & pedes Pontifici oſculatos eſſe legimus, & equum etiam coronatos paludatoſque freno per urbem deduxiſſe. Summæ autem reverentiæ atque humilitatis indicia, quæ Henricus tertius ejus nominis Imperator apud Canoſſum Gregorio ſeptimo Pontifici exhibuit, & quæ Fridericus primus tertio Alexandro Venetiis, prætermittam, quando & maxima ſunt, & ſatis nota.

XXII. Sed neque ſunt contemnenda, quæ maximi aliquando Reges, & potentia Imperatoribus pæne pares, egere. Nam & Pipinus, ille magni Caroli pater, qui potentiſſimum Galliæ regnum poſſidebat, Gregorio tertio ad ſe venienti, contra Haiſtulphum regem auxilia petituro, Carolum filium ad centeſimum lapidem præmiſit; ipſe vero ad tertium Pontifici obviavit: ubi equo deſcendens, ſacros pedes oſculatus eſt: & ipſe pedibus deinde incedens, equumque regens freno, Pontificem in regiam uſque deduxit. Et Johannes Aragoniæ rex Benedicto tertio-decimo, in Morella ſacram pompam ducenti ipſe diademate regioque habitu indutus, pontificalis paludamenti fimbrias poſt Pontificem per urbem totam tulit. Non eſt igitur novum neque indignum, Chriſtianos & Imperatores, & Reges ſummo Pontifici, qui Dei noſtri vices in terris gerit, ſe humiliare: atque ut maxima laude ſunt digni, qui id agunt, ita execrabili odio ſunt perſequendi, qui ſuperbia elati, Romani Pontificis jugum aut dedignantur, aut contemnunt, tamquam cum ipſo Deo de Imperii magnitudine bellum geſturi.

XXIII. Conscensis igitur equis Pontifex & Imperator in triumphantium morem hoc ordine in Vaticanum reversi sunt. Præcedebant primum Cardinalium, & aliorum curialium mixtæ familiæ, cum quatuor e familia Pontificis, qui singulos saccos ex panno coccineo in equis præferebant, quas valisias vocant. Ferebantur deinde à pedestribus vexilla XIII regionum urbis: & post ea vexilla magna quatuor vehebantur à proceribus quibusdam equitibus. Hæc erant populi Romani, Pontificis maximi, Ecclesiæ, & Crucis albæ in rubro vexillo. Deducebantur post albi equi falerati duodecim sine sessoribus, quos sequebantur Pontificis aulici: e quibus quatuor portabant singula pillea purpurea, aureo limbo circumdata. Inter eos medius erat Pontificis architriclinus, quem Senescalchum vocant, pontificale pilleum gerens à spatulis; & cum iis nobiles quidam minores equitabant. Post hos Secretarii, & cum eis Procurator fiscalis cum advocatis & cubiculariis cum suis cucullis circa collum: inde acolythi, clerici cameræ, auditoresque causarum cum lineis rochetis & cappis amplis. Sequebantur deinde nobiles quidam majores, & proceres urbis: tum Legati Principum & Regum, qui aderant, cum Senatore & Conservatoribus urbis: sed Conservatores infimum, Senator vero supremum inter legatos obtinuit locum. Incedebat post hos subdiaconus crucem præferens, indutus alioquin ut auditores, sed & pilleum in capite gestans nigrum totum præter mappulas, & chordulas aërei coloris. Hunc alii subdiaconi sine pilleis medium habebant: præcedebant autem eos duo magistri ostiarii cum baculis serico tectis. Crucem vero sequebantur primo clerici pontificalis capellæ duo, quorum alter laternam cum lumine præferebat in honorem sacræ Eucharistiæ; alter vero loculum pontificalis mitræ: tum Peloponessi, quam Moream vocant, Despotus cum fratre. Inde diaconi, presbyteri, & episcopi Cardinales, inter quos diaconi duo Pontifici ministrantes ultimi erant. Post hos ducebatur equus albus, sacratissimum Christi corpus vehens in capsula ornatissima reconditum, quem præcedebat sacrista Pontificis, baculum teretem manu ferens: & supra sacram hostiam sericeum umbraculum ferebatur: circumcirca vero funalia multa accensa. Sequebatur post turba pedestris civium Romanorum nobilium, & qui regionum Capita vocantur, cum ligneis baculis; & cursorum curiæ cum argenteis, & cum

iis cohors prætorii ad custodiam corporis Pontificis. Inter hos incedebat Pontifex albo equo vectus, indutus pluviali albo auro margaritisque ornato, mitram gestans in capite pretiosam; sinistra manu adequitantem Cæsarem aurea toga indutum, quam illi dono dederat, tenens; dextrâ vero populum benedicens. Prætendebatur super eos sericeum umbraculum, quod nobiles ferebant cives. Cæsarem anteibat armiger suus parvo intervallo nudum ensem præferens. Sequebantur mox cubicularii Pontificis secreti duo, medium tenentes Auditorem, qui mitram servare consuevit. Tum Prælati quidam, Imperatoris, & Pontificis medicus. Ferebatur deinde ab uno e servientibus, ut aiunt, armorum, ex vetusta consuetudine umbella crocei rubeique coloris, & is armatus, eques erat. post hos Archiepiscopi, Episcopi, & Prælati alii suo ordine & postremo clerici curiales reliqui mixtim, ac turmatim sequebantur.

XXIV. Ubi autem ad pontem sub Mole Adriani perventum est, Cæsar ibi subsistens cum Pontifice & Cardinalibus, nobiles viros supra centum Germanos, fere omnes, militaribus insignibus donavit, nudo ac plano ense quemque ter verberans levissime. Post hæc ad palatium pervenere Vaticani: deduxitque Imperator Pontificem usque ad cubiculum primum, & ipse deinde à compluribus Cardinalibus comitatus ad suum diversorium rediit. Venit & alias Cæsar cum Pontifice ad rem divinam audiendam, & cærimoniæ eædem servatæ sunt.

XXV. Magna fuit humanitas, quam Pontifex Cæsari ubique præbuit: & eò major est habita, quo pontificalis auctoritas nulla ex parte priscis temporibus nunc est inferior; potestas autem atque vires longè sunt superiores. Ecclesia enim Romana, Deo bene volente, imperio & divitiis, Pontificum diligentia, & præsertim Pauli nostri, aucta eo usque processit, ut maximis quibusque regnis sit comparanda. Contra autem Imperii Romani & auctoritas, & vires adeo sunt diminutæ atque attritæ, ut præter nomen Imperii pæne nihil remanserit. Neque me latet, nonnullos Romanos Pontifices superioribus Cæsaribus, & nonnunquam Regibus officiosos se se aliquando præstitisse. Nam & Vitalianus pontifex, qui Eugenio primo successit, Constantino Imperatori Constantini filio Romam petenti ad sextum lapidem cum clero & populo obviavit, deduxitque eum in Vaticanum. Et Constantinus

etiam Pontifex à Justiniano secundo, ut diximus, Constantinopolim vocatus ire non recusavit: Adrianus autem primus Carolum Francorum regem, nondum imperatorem designatum, (nam Leo ejus successor illum postea Imperatorem appellavit) Romam venientem ad gradus basilicæ beati Petri suscepit, & post pedis osculum ad altare perduxit. Adrianus item quartus Friderico primo apud Sutrium obviavit, deduxit Romam, atque imperiali diademate coronavit. Sed magna erat etiam tunc Romani Imperii potestas, magnæ Imperatorum & Caroli vires, quando in Italia, & extra satis diffundebatur: Pontificis autem tanta erat potentia, quanta à Principibus permittebatur. Nunc vero cum rerum fere mutatio sit, parvulum quodque humanitatis officium pro maximo reputandum est. Non autem minima aut parvula exhibuit Friderico Paulus, sed magna admodum. Nam & bis ad Imperatoris cubiculum paucis comitatus descendit; & semper, cum simul eundum fuit, manu sinistra eum tenebat, aliquando etiam dextra; parique gradu ut incederet jubebat: cum erat sedendum, ut eodem tempore assideret invitabat; aliaque omnia officia præstabat, quæ inter se pares præstare solent.

XXVI. Statuerat etiam Pontifex Cæsarem abeuntem usque ad palatii portas deducere: sed ille hoc recusans, ante constitutam horam equitavit. Discessit namque Cæsar Germaniam repetiturus quinto Idus Januarias summo diluculo· eumque Cardinales, aliique extra Urbem deduxerunt. nam reliqui nimiæ Cæsaris festinatione præventi sunt. Ille enim ante Urbem exiverat, quam aliqui vel id rescissent.

XXVII. Omni hoc tempore, quo Cæsar Romæ fuit, & quamdiu Ecclesiæ Romanæ agrum peragravit, Pontifex illum & omnem ejus comitatum hospitio victuque suo ære continuo excepit, magna liberalitate & rerum omnium ingenti copia. Non equis, non hominibus quicquam defuit: ubique benigne comiterque omnes habiti sunt: gratias spirituales, quas plurimas & magnas à Pontifice impetrarunt omnes, sine pecuniis redemit. Omnia enim Pontifex gratis jussit expediri. Donatus est præterea Cæsar à Pontifice albo equo falerato, & aurea toga, quibus in solemni pompa usus est; & præter hæc decentibus quibusdam munusculis, lapillis, unionibusque pretiosissimis ornatis, quæ sup a duûm millium aureorum nummûm æstimata sunt. Atque ita persolutis votis Im-

perator lætus domum versus arripuit iter, Cardinale Reatino, & Vicecancellario eum Viterbium usque comitantibus; & quatuor Prælatis, qui Narniam iverant, aliquot diebus ultra eum deducentibus. Hæc habui quæ ad te scriberem, mi Johannes, ut amicitiæ nostræ officio satisfacerem. Tuum officium erit amici munusculum benigne suscipere, & non tam rem ipsam, quam mentem metiri. Vale. Romæ &c.

MUSEI ERRATA SIC CORRIGENDA.

PAg. 10 *lin* 37 *lege* suæ. 19 *lin.* 23 *l.* lumen. 26 *lin.* 35 *&* 36 *sic corrige interpunctiones.* Magos illos. Usque ad Christi cognitionem fas fuerit nos errasse. Post susceptum Christum cavendum est &c. 33. *lin.* 25 *l.* per eum eidem. 35 *lin.* 18 l. collocentur. 39 *lin.* 11 humanitate, *l.* humilitate. 48 *lin.* 20 fidejussores aut *dele* aut. 55 *lin.* 20 *l.* secundum. 58 *lin.* 58. *distingue sic*, vendidit ea. 86 *lin.* 28. inter se, *l.* intersuisse. 114 *lin.* 37. l. Tertonæ. 131. *lin.* 21. *l.* omni. 141 *lin.* 3. *l.* transmeare .... transfretare. 153 *lin.* 7 *l.* ingratam. 155 *lin.* 30 vel *l.* ut. 158 lin. 27 Boamundo *l.* Balduino. 161 *lin.* 34 *sic pone comma*, habebant; exeuntes &c. 178 *lin.* 3. *l.* eo tenore. 179 *lin.* 1 *l.* sibi & nostris. 183. *lin.* 13. *l.* Francica. 184 *lin.* 31 *l.* suæ tantæ virtuti. 196 lin. 36 *l.* confestim & sponte. 197 *lin.* 37. exivit, *l.* exstitit. 204 *lin.* 19 *l.* ceperunt. 205 *lin* 18 *l.* Babyloniæ. 212 *lin.* 30 pactoque *l.* pacto 215 *lin.* 31 *l* sibi ... ibi. 232 . cxxxv.1. 274 *lin.* 22 post illam *l.* ante illam. 293 *col.* 1 *in ul.* . *l.* item. 294 *col.* 1 *lin ult.* *l.* apostolorum chorum. 296 *col.* 2 *lin.* 21 *l.* indulge 299 *col.* 2 *lin.* 28 *l.* Mariam. 300 *col.* 1 *lin.* 17 *l.* timete *Ibid in Nota* *l.* in Missali Gothico. 347 *col.* 2 *lin* 3 *pone* b *Ibid. lin.* 5. *l.* spiritus. 350 *col* 1 *lin* 24 *l.* noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore ? noli quærere uxorem. 359 *col* 2 *lin.* 31. *l.* vocatis. 363 *lin. ult. nota*, vivis & mortuis. 365. *Nota* b, *l.* Missa. 359 *col.* 1 *lin.* 24. donum.

INDEX

TOMI I. MUSEI ITALICI.

A

N

O

P

S

INDEX

PARISIIS,

Typis JOHANNIS BAPTISTÆ COIGNARD, Regis Typographi.

Ristampe Offsett a cura di:
BIBLIOPOLA
VIVARELLI & GULLÀ
ROMA - PIAZZA DI PIETRA, 26